

Джерела з історії Південної України
Том 10

ОПИСИ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII –
ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ

The Zaporizhzhya scholarly society of Y. Novytskyi
The Institute of the Ukrainian archeographical
and primary sources studies of M.S. Hrushevskyi
(National Academy of Sciences of Ukraine). The Zaporizhzhya branch
The Kowalsky Eastern Institute of Ukrainian Studies – the Zaporizhzhya
branch

**THE SOURCES FOR THE HISTORY
OF SOUTHERN UKRAINE**

VOLUME 10

**INVENTORIES OF STEPPE UKRAINE
OF LAST QUARTER XVIII – THE
BEGINNINGS OF XIX CENTURY**

Zaporizhzhya
2009

Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України – Запорізьке відділення
Східний інститут українознавства ім. Ковальських – Запорізька філія

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

ТОМ 10

ОПИСИ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

Запоріжжя
2009

ББК: Т 211 (4 Укр) 4 / 6–8
УДК: 26 (477.6) “1784 / 1821”

Д 408

Редакційна колегія серії

“Джерела з історії Південної України”:

Білівненко С., Боряк Г., Бойко А. (науковий редактор),
Брехуненко В., Головка Ю., Кравченко В., Лепявко С., Лиман І., Лях С.,
Мільчев В. (відповідальний секретар), Мицик Ю., Сохань П.,
Ткаченко В., Швайба Н., Швидько Г.

Упорядник тому: А.Бойко

Джерела з історії Південної України. Т. 10 / Описи Степової України
останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Упорядник: А. Бойко // –
Запоріжжя, 2009. – 434 с.

ISBN 978-966-02-4988-2

Десятим томом розпочинається публікація Описів Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття. В томі опубліковано Опис Катеринославського намісника з Топографічного опису Російської імперії 1784 року; опис до атласу Катеринославського намісництва 1787 року, який був подарований Катерині II під час подорожі до Таврії і повинен був засвідчити успіх колонізації Степової України, а також Топографо-статистичний опис Катеринославської губернії 1821 року, впорядкований для військових потреб.

Описи містять інформацію про всі населені пункти степового регіону; їхніх власників, кількість населення, орної та випасної землі, луків та лісів. Опис 1821 року містить докладні описи великих та малих річок, мостів та перевозів; представлені докладні відомості про всі шляхи сполучення та їхній стан. Крім того маємо опис промисловості та селянських промислів; розвиток землеробства та скотарства.

Науковцям, студентам, усім небайдужим.

ISBN 978-966-02-4988-2

© ЗНТН, 2009

© А. Бойко, 2009

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Наприкінці 80-х років ХХ століття поновила діяльність Археографічна комісія. На першому її зібранні були визначені пріоритети, затверджені плани і визначені творчі колективи, які повинні були ці плани реалізовувати. Саме в цей час одним із важливих напрямків роботи комісії було визначено підготовку та публікацію описово-статистичних матеріалів, серед яких основне місце по праву належало описам українських земель ХVІІІ століття. На порядку денному постала підготовка до публікації Описів Київського, Харківського та Катеринославського намісництв.

Підготовкою описів Степової України ХVІІІ століття опікувались два осередки. Якщо опис Новоросійської губернії 1799 року готувала московська група на чолі з В.М. Кабузаном, то підготовка описів Катеринославського намісництва була покладена на Дніпропетровську філію Інституту української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України.

Термін на підготовку був встановлений дуже стислий, А при тому, що оригінали описів зберігалися у Центральному військово-історичному архіві в Москві, то вкластися у визначений час було просто неможливо. Все вирішила допомога М.П. Ковальського. Його стараннями було знайдено кошти і оплачено копії усіх описів, а тому вже за два місяці робота з підготовки набула прискорених темпів.

На той час технологія підготовки тексту не відрізнялась особливою оригінальністю. На друкарській машинці друкувався текст. Відсутні в клавіатурі літери, зокрема такі, як-от: ъ, ѳ, ѱ, Ѱ, вписувалися в рядок чорним чорнилом. Те ж саме стосувалось виносних і титла, які вписувалися між рядками вручну. Все це неймовірно гальмувало роботу, проте вже в 1990 році підготовлені таким чином тексти описів 1784, 1787 та 1793 року було передано до друку.

Нажаль в цей час описам Степової України побачити світ не судилось. За іронією долі черга зупинилась саме на них. Економічні негаразди середини 90-х років, безглузда політика тодішнього керівництва Дніпропетровського університету, яка призвела до припинення роботи Дніпропетровського відділення і переходу провідних фахівців до інших установ зовсім не сприяли розвитку археографічних студій. Втім, в 1997 році Дніпропетровське відділення фактично поновило свої студії в Запоріжжі при Запорізькому державному університеті. Зрозуміло, що відсутність коштів не давала можливості поновити усі програми, але вже з початку своєї діяльності видання Описів стало пріоритетним.

Роботу з підготовки описів до публікації фактично прийшлося розпочинати заново. По-перше, зміна поліграфічної технології відтепер вимагала комп'ютерного набору тексту, а по-друге, робота з підготовки опису Новоросійської губернії 1799 року відтепер лягла на Запорізьке відділення. Тому була досить прозаїчна, як на цей час причина. Усі переходили на ринкові відносини і керівництво РАН поставило групі В.М. Кабузана умови отримання нею коштів

за зроблену роботу. Зрозуміло, що коштів ані Інститут, ані Запорізьке відділення не мали, а тому потрібно було самим готувати цей опис.

Вся ця робота розтягнулась практично на десять років. Час активної підготовки змінювався повним затишшям. Водночас на відміну від попередньої, чисто технічної роботи, досліджувався процес підготовки атласів, методика збору матеріалів, їхні інформативні можливості; вирішувалися питання датування та функціональне призначення тощо. Як наслідок, було конкретизовано призначення опису 1784 року. Крім того, було прийняте принципове рішення про публікацію замість описів до атласу 1793, описів до атласу 1795 року.

Разом з тим, постало питання про форму видання описів. Обсяг матеріалів виявився величезним і в одному томі він вміститися просто не міг. Тому було вирішено публікувати описи в трьох частинах. Це, певним чином, порушувало хронологію впорядкування атласів, але надавало можливість заощадити місце. Внаслідок цього до першої частини включено описи 1784, 1787 та 1821 років. Другу частину становлять описи до атласу 1795 року і до третьої частини увійшов опис до атласу Новоросійської губернії 1799 року.

* * *

Степова Україна останньої чверті XVIII – початку XX століття становить регіон зіткнення інтересів різних соціальних груп та державних інституцій. Колишні запорожці і переселенці із внутрішніх регіонів України; поміщицькі селяни і поміщицькі піддані, чисельні верстви державних селян і не менш чисельні втікачі і переселенці із Правобережної України; українські селяни і єврейські землеробські поселенці; українське купецтво та купецтво з центральних російських регіонів; російське дворянство та колишня запорозька та українська старшина тощо. І кожна з цих соціальних, етнічних та конфесійних груп мала свої інтереси і претензії до державних інститутів, які виникали на місці зруйнованої Запорозької Січі. У свою чергу інтереси новостворених інститутів майже завжди не співпадали з устримленнями і бажаннями різних груп населення. Наріжним каменем суперечностей для всіх виступала земля.

Саме земля становила основну складову запорозької спадщини. Це не відразу зрозуміли колишні мешканці Запорозьких Вольностей, адже вони звикли сприймати величнь степового простору як нескінченний і нікому неналежний особисто. Далеко не так вважала колишня старшина і тим більш – російське дворянство. Вже з перших років по зруйнуванні Січі землі колишніх Вольностей стали ареною безкомпромісної битви за володіння найкращими земельними ділянками. Стовбове титуловане російське дворянство не соромлячись кидалося в судові тяганини з дрібною українською шляхтою, витрачаючи на це зв'язки, а ще більше кошти аби тільки суди прийняли рішення на їхню користь. Та для степового краю навіть прийняття судами рішень не гарантувало вирішення питань, адже виконання покладалось на місцеві адміністративні установи, для яких титуловані вельможі були чимось далеким і абстрактним, тоді як колезький регістратор був сватом, кумом, братом, та навіть просто своїм степовим поміщиком.

Вже дуже скоро, за якихось п'ять років після зруйнування Січі стало зрозуміло, що придатної вільної землі вже майже не залишилося. Відтак у битву за землю вступило державне селянство, яке мусіло боронити надані їм землі від зазіхань з боку новоявлених поміщиків. Чисельні подання держаних селян звернули на себе увагу держави і остання раптом відчула себе ошуканою, адже попри свого дворянського характеру і захисту інтересів дворянства вона мала ще й свої власні інтереси, які не співпадали з устримленнями степових поміщиків. Як наслідок, держава намагалася захистити свої інтереси. І перше з чого вона розпочала - так це з отримання більш-менш достовірної інформації про поземельну ситуацію в степовому краї. Адже не було великим секретом, що центральна влада не мала жодного уявлення не те, що про топографію регіону, а навіть про географічну та територіальну локалізацію тих чи інших адміністративних та територіальних інституцій.

На порядку денному постало завдання обліку усіх земель з чіткою фіксацією обсягу земельної ділянки та її власника. Це завдання повинно було реалізуватися складанням спеціальних атласів, і що саме головне – описів до них. Саме описи повинні були зафіксувати земельну ділянку, задекларувати її належність і надати відомості головним правителям краю про залюднення отриманої під заселення території. Саме таке завдання покладалось на атласи. Певне виключення становив атлас 1787 року, який можна назвати парадним атласом, адже він призначався для імператриці під час подорожі її в Таврію в 1787 році. Відтак сам атлас вийшов хоч і красивим, але стилізованим, а тому було б дуже наївним формувати уявлення про поземельні ділянки на підставі майже ідеальних геометричних квадратів та чотирикутників, які представляли на планах кордони земельних ділянок. Це ж стосувалося і матеріалів, які похапцем вміщувалися в таблиці опису і відбивали ситуацію за десять попередніх років.

Зовсім іншу якість мав атлас 1795 років. Смерть В.Каховського та перебирання влади в степовому краї П.О. Зубовим спричинили до створення на основі атласу 1793 року нового атласу, який повинен був включити землі, що перейшли Російській імперії за Ясською мирною угодою. Внаслідок цих подій маємо атлас з докладними описами соціально-економічної ситуації в південному краї, а кожен населений пункт, за зразком економічних описів до Генерального межування, мав докладні відомості про соціальний склад населення, кількість дворів, присадибної ділянки, обсяги орної та непридатної землі, луків та лісів, наявність церков, каплиць, торгів та ярмарків, фабрик та заводів, занять населення тощо.

Зі вступом на престол нового імператора, з його хворобливим намаганням усе знати і все особисто контролювати, по всій Російській імперії була започаткована акція по впорядкуванню нових губернських атласів з докладними описами. Як наслідок, в 1799 році було завершено складання атласу та описів Новоросійської губернії, яка відтепер об'єднала землі колишнього Катеринославського намісництва, степової частини Вознесенського намісництва та Таврійської області.

Початок XIX століття посилив військово-стратегічне значення степового краю. Зовнішньополітичні плани Російської імперії у Східному питанні набували чітких рис. В цих планах Степова Україна набувала функції важливого плацдарму. Поступово край перетворювався в зосередження величезної кількості військових з'єднань. Але визначення їхньої дислокації вимагало чіткого уявлення про соціальну та економічну ситуацію в кожній місцевості регіону.

Саме тому на початку 20-х років робиться спроба узагальнюючого топографо-статистичного опису Катеринославської губернії. Як це видно з коментарів до розміщення військ, а також характеру представлених даних, статистичні розділи опису впорядковувалися на підставі звітів губернаторів, та додаткових відомостей губернського та повітових правлінь. Розділи топографічного опису розроблялися офіцерами «Депо» на підставі рекогносцирувань місцевості. Як наслідок, він суттєво відрізнявся від своїх попередників повнотою та точністю даних.

Опис не датовано, однак відомості про пересування військ дають підставу віднести його до 1821 року.

* * *

Публікація описів здійснюється науково-популярним методом транслітерації текстів XVIII століття. Твердий знак в кінці слів опущено. Літери «Ѣ», «і», «ѣ», «ω», «ξ», «▲» передані відповідно літерами «е», «и», «ф», «о», «кс». «ю» Виносні літери внесені в рядок і передані курсивом. Закінчення аркушу позначено двома похилими рисками (//). Збережені всі мовні особливості тексту. Прізвища, імена, звання та титули передані без будь яких правок, навіть тоді коли в межах опису одного повіту одне й те ж прізвище передається на папері місцевим межовиком по різному. У підрядкових примітках вказуються пошкодження тексту та присутні в оригіналі виправлення. Вставки до тексту передані курсивом. Непрочитані слова позначені в тексті квадратними дужками [...].

Упорядник висловлює щире подяку усім, хто своєю порадою та допомогою сприяв підготовці описів до друку. Насамперед щиро дякую М.П. Ковальсько-му, Ю.А. Мицику та Г.К. Швидько, які впродовж майже двадцяти років наполегливо переконували усіх, в тому числі і упорядника у важливості публікації комплексу описів Степової України. Хочу подякувати своїм рідним, без допомоги яких описи навряд чи були б підготовлені. Висловлюю подяку усім своїм колегам, які допомагали в підготовці матеріалів, насамперед Т.Лещенко, В.Ликовій та Г.Олененко.

Впорядкування передмов та тексту описів здійснено А.В.Бойком; іменний та географічний покажчики - В.Ликовою та М.Бойко.

АТЛАСИ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

В дослідженні історії Південної України окреме місце посідають матеріали атласів та камеральних описів до них. Переважна більшість цих матеріалів зосереджена у Російському військово-історичному архіві у фонді Військово-ученого архіву. Військово-учений архів виник у Петербурзі у 1797 році за наказом імператора Павла I як “Власне його імператорської величності депо карт”. Поява Депо карт була зумовлена перш за все військовими потребами, адже картографічні матеріали як держави, так і її окремих частин були потрібні для успішного ведення бойових дій. Існуючі до цього часу картографічні матеріали в більшій мірі являли собою межові плани. В основі складання таких планів були зафіксовані за циркульним принципом кордони володінь та угідь. Для військових дій такі відомості не мали значення. Необхідні були відомості про нерівності поверхні, складки місцевості, проходимість хребтів, річок та урвищ. Саме тому, після того як були зібрані всі існуючі до того часу плани та атласи, “Депо карт” розпочало складання саме Топографічних карт і описів. У 1812 році “Депо карт” було передано Військово-топографічному депо Військового міністерства. За своїм призначенням нова установа повинна була виконувати функцію головного збирача карт окремих регіонів російської держави. Як наслідок, було систематизовано величезну кількість картографічного матеріалу, який належав російським імператорам. Чільне місто в цій збірці належало останній чверті ХVІІІ століття. Стосовно Південної України маємо сім повномасштабних генеральних планів, атласів та описів до них.

За хронологією першим описом прийнято вважати “Опис Катеринославського намісництва” 1784 року¹. Опис являє собою 11 аркушів писаних з обох сторін форматом “в лист”. Без сумніву, це чернетка, яка за змістом і палеографічними ознаками чітко поділяється на дві самостійні частини. Перша частина – безпосередній опис Катеринославського намісництва, зроблений за типовою схемою зразкового атласу Калузького намісництва 1782 року, але без залучення статистичних матеріалів. Маємо описи кордонів намісництва, річок, округ і головних міст визначених 15 округ. На полях чисельні вставки і доповнення. Текст написаний чорним канцелярським начерком, типовим для 80-х років ХVІІІ століття. Друга частина, а це аркуші 8-11, складається з стислого опису Катеринославської губернії і Таврійської області, а також списку повітових міст Катеринославської губернії з показанням їх географічного положення. Текст другої частини написано каліграфічним канцелярським начерком. Певною мірою використані матеріали першої частини, що видно при порівнянні описів міст:

---

¹ РДВІА.Ф.ВУА. — Спр.18723.

<i>Опис Азова у першій частині “Опису Катеринославського намісництва”</i>	<i>Опис Азова у другій частині “Опису Катеринославського намісництва”</i>
“В XI и XII столетии Азов принадлежал половцам, а в XIII достался он генуэзцам, которые назвали его Таною, спустя с 200 лет отнял у них сей город славный Темор Аксак, а чрез таковое же время по смерти его был он во владении крымских ханов, а наконец у турок.”	“По завоевании в XIII веке генуэзцами прозван ими был Тана и по нем и Азовское море, у греков Маиотское, Танаис. В конце XIV был завоеван монгольским войском Тимуром, а в 1475 - турками.
<i>Опис м. Катеринославу в першій частині “Опису Катеринославського намісництва”</i>	<i>Опис м. Катеринославу в другій частині “Опису Катеринославського намісництва”</i>
“Екатеринославль, вновь учреждаемый город из местечка Новым Кайдаком называемого и на правом берегу Днепра против устья реки Самары лежащего”.	“Губернский город Екатеринослав, из Новых Кайдак на правом берегу реки Днепра.”

В той же час можна стверджувати, що ми маємо два самостійні описи, які в процесі фондоутворення були об'єднані в єдине ціле. Перша частина складена значно раніше за другу. Чітко простежується той факт, що укладач ще не звик до нового розподілу намісництва на повіти. П'ятнадцять новостворених повітів названі в описі округами, що вповідало старому розподілу на провінції та округи, тоді як в другій частині опису Катеринославської губернії маємо чітке розуміння саме повітового устрою. Подібну необізнаність з новим адміністративним устроєм південного краю можна побачити і в назвах адміністративних одиниць. Так, в першій частині при описі кордонів Катеринославського намісництва йдеться про південний кордон з Таврійським намісництвом. Але такого намісництва ніколи не існувало. В той же час в другій частині маємо опис Таврійської області, штат якої, як відомо, було затверджено 24 квітня 1784 року. Самостійний характер двох частин опису, в поєднанні з логічною незавершеністю і малим обсягом дають підставу стверджувати, що вони є складовими частинами узагальнюючих описів російської імперії. Яскраве тому підтвердження знаходимо в “Географічному описі Російської імперії”.

“Географічний опис Російської імперії” зберігається в Ермітажному зібранні рукописного відділу РНБ ім.М.Є.Салтикова-Щедрина в Петербурзі¹. Він складається з двох частин, які являють собою дві окремі книги in folio в оправі. Перша книга має 192 аркуші зі зворотами, а друга – 285. Обидві книги написані чітким каліграфічним почерком на голландському папері. Перша частина – це опис природних і промислових багатств Росії, а також народів, що її заселяють. В другій частині, маємо стислі описи намісництв російської імперії. Опис Катеринославського намісництва в “Географічному описі” майже тотожний чо-

¹ РНБ ім.М.Є.Салтикова-Щедрина. Ф.885. Ерм.245/1; Ерм.245/2.

рновому списку, що зберігається у фонді Військово-ученого архіву РДВІА. Порівняльний аналіз списків доводить таку тотожність:

<i>“Географическое описание Российской империи”</i>	<i>“Описание Екатеринославского наместничества”</i>
<p>“Екатеринославль, вновь учреждаемый город из местечка Новым Кайдаком называемого, и на правом берегу Днепра против устья реки Самары лежащего.</p> <p>Херсон. В городе адмиралтейство, в коем строятся военные корабли, и пристань для купеческих судов. По обе стороны города, по берегу реки два предместья: одно мещанское, а другое военное; вообще город простирается по берегу верст на шесть и представляет, смотря с реки, прекрасный и великолепный вид”</p>	<p>1.Екатеринославль, вновь учреждаемый город из местечка Новым Кайдаком называемого и на правом берегу Днепра против устья реки Самары лежащего.</p> <p>2. Херсон. В городе Адмиралтейство, в коем строятся военные корабли, и пристань для купеческих судов, По обе стороны города, по берегу реки два предместья, одно мещанское, а другое военное; вообще город распостирается по берегу верст на шесть и представляет *прекрасный и великолепный вид* смотря с реки.</p>

Єдина суттєва розбіжність існує лише при описі міста Єлісаветграду.

<i>“Географическое описание Российской империи”</i>	<i>“Описание Екатеринославского наместничества”</i>
<p>“Елисаветград, изрядный и довольно укрепленный город. Крепость его начата в 1754 году в предупреждение набегов в тогдашнее время крымских татар: и до открытия Екатеринославского наместничества был он провинциальным городом”.</p>	<p>3. Ольвиополь, вновь учрежденный город: стоящий по левую сторону Буга.</p> <p>4. Елисаветград, вновь назначаемые города. Первого местоположения по левую сторону Буга, при впадении в оную Синюхи, а второго по правую сторону Ингула, не в дальнем расстоянии от его вершины.”</p>

В чернетці списку РДВІА маємо нічим невиправданий повтор опису Ольвіополя при описі Єлізаветграду. При цьому для опису Єлізаветграду просто не залишено місця. Необізнаність укладача чернетки явна, тоді як про існування і значення Єлізаветградської фортеці для здійснення планів російської імперії було достатньо відомо в державних колах. Як наслідок, — в чистовому варіанті “Географічного опису” маємо новий варіант опису Єлізаветграду.

* написано на полі і позначено як вставка в текст.

Водночас, в “Географічному описі” присутній і опис “Таврійського намісництва”¹, який нічого спільного немає з описом Таврійської області, що присутній в другій частині опису Катеринославського намісництва Військово-ученого архіву РДВІА.

Все це дає підставу датувати першу частину Опису Катеринославського намісництва, що зберігається у ВУА РДВІА 1784 роком, тоді як друга частина могла бути укладена в 1785-1786 роках. Тим самим, перша частина, а саме опис Катеринославського намісництва, є першою офіційною спробою скласти уявлення про нове адміністративне утворення після проведення чергової адміністративної реформи по реорганізації губерній в намісництва 1783-1784 років.

Зрозуміло, що характер і завдання, які стояли перед укладачами, значно зменшили інформативну насиченість опису. Саме цим можна пояснити той факт, що опис залишається маловідомим широкому колу дослідників. Однак окремі відомості мають непересічне значення, особливо для дослідження історії міст південного краю².

Окреме місце посідає Атлас Катеринославського намісництва 1787 року. Атлас має назву: “Атлас Екатеринославского наместничества. Составленный из одной генеральной карты и пятнадцати уездных с назначением каждого владения дач, к коим присоединены подробные изъяснения и купно пятнадцати уездных, двух приписных и одного портового городов планы”³. За архівною пагінацією “Атлас” має 97 аркушів формату “в лист”. За внутрішньою структурою Атлас складається: 1) з “Географического описания Екатеринославского наместничества, с изъяснением его состояния, местоположений, выгод торговли, упражнения жителей и прочего”; 2) Генеральної карти намісництва; 3) “Планів” повітів; 4) пояснень до планів; 5) “Планів” міст; 6) “изъяснения о числе каждого состояния людей порознь в наместничестве Екатеринославском состоящих”.

У географічному описі подаються стислі відомості про кількість землі, населення, історію, природу, флору і фауну регіону. Окремо йдеться про ярмарки, їх місцезнаходження, товари, напрямки товаропотоків, про фабрики і промисли, заняття місцевого населення. Генеральна карта, крім “геометричного” плану намісництва з показанням кордонів 15-ти повітів, подає в окремому картуші відомості про кількість населення (окремо чоловіків і жінок), кількість придатної та непридатної землі. Подібний картуш з відомостями присутній і в “Планах” повітів. Однак, крім “геометричного” плану, на картах маємо сітку кордонів земельних ділянок. Кожна ділянка на плані пронумерована. Її номер відповідає номеру “дачі” в “Поясненнях до планів”. Кожне пояснення має типовий

¹ РНБ ім. М.Є.Салтикова-Щедріна.Ф.885.Ерм.245/2. Арк. 242-262

² З цього питання дивись: Бойко А.В. Питання будівництва Катеринослава в працях Д.І.Яворницького (Матеріали до історії Катеринослава) // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорізького козацтва. Матеріали наукових читань Д.І.Яворницького. Збірник статей. — Запоріжжя, 1993. — С.63 – 67).

³ РДВІА.Ф.ВУА.Спр.18725.

заголовок: “Изъяснение [...]” уезда. Сколько в оном и под какими именно селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения”.

У відповідності до призначення пояснення мають чотири графи: 1) порядковий номер, який відповідає номеру “земельної ділянки показаної на плані”; 2) “назва селищ та чії саме” з відомостями про чин власника; 3) кількість душ (окремо для чоловіків і жінок); 4) кількість десятин землі (окремо для придатної та непридатної). Плани міст, крім графічного зображення кварталів та основних споруд (церков, магазинів, укріплень, заводів і фабрик, мають три картусі. В першому подається кількість проєктованих кварталів і будинків обивателів. В другому — пояснення ліній і скорочень. В третьому — короткі відомості про історію виникнення міста, його місцеположення, адміністративні установи, кількість споруд, мешканців (по соціальним станам), ярмарок. Okремо подаються відомості про відстань від губернського міста і найближчих повітових міст. Останнім подається “Изъяснение”, яке являє собою узагальнюючу відомість по окремим станам населення Катеринославського намісництва.

Цей атлас достатньо відомий науковцям. Його матеріали постійно присутні в дослідженнях історії Південної України останньої чверті XVIII століття. Маємо чисельні спроби дослідження Атласу на предмет його створення, походження та інформативних можливостей

Першим звернув увагу на Атлас 1787 року В.Григорович¹. Він дуже стисло виклав інформативні можливості Атласу в дослідженні історії південного краю. Але навіть така стисла інформація мала наслідки. Відтепер відомості про Атлас почали включати до бібліографічних покажчиків матеріалів з історії Південної України². При всьому цьому матеріали Атласу майже не використовувалися. Лише В.Ден в своїй праці використав відомості Атласу про відставних солдатів Катеринославського намісництва³. Тому можна впевнено говорити про те, що відкриття “Атласу” для широкого загалу дослідників історії Південної України було зроблено в 1929 році Н.Полонською-Василенко⁴.

Її дослідження вражає рівнем історичного аналізу статистичного матеріалу XVIII століття, що для 20-х років XX століття було не дуже частим явищем. Дослідниця демонструє чудові приклади класифікації факторів соціальної історії Південної України. Деякі з них, наприклад розподіл міст на три групи за

---

* назва повіту

¹ Григорович В. Записка о пособиях к изучению южно-русской земли, находящихся в военно-ученом архиве Главного штаба. — Одесса, 1876.

² Леонтьев А.Н. Опыт указателя книг и статей, относящихся к Херсонской губернии. — Херсон, 1890; Таугіса. Опыт указателя сочинений, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще, составленный А.Маркевичем. — Симферополь, 1894.

³ Дэн В.Е. Население России по пятой ревизии. — М., 1902. — Т.2. — Ч.2. — С.75.

⁴ Полонська-Василенко Н. Південна Україна року 1787 (зо студій з історії колонізації) // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. — Кн. XXIV. С.89–156. Див. також: Полонська-Василенко Н. Південна Україна року 1787 (з студій з історії колонізації) // Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. — Мюнхен, 1967. — Т.2. — С.90 – 169).

темпами зростання населення, і сьогодні привертають увагу дослідників. Джерельною основою дослідження Н.Полонської-Василенко став Атлас 1787 року. Фактично вся робота присвячена дослідженню відомостей “Атласу”. Однак для Н.Полонської-Василенко дослідження Атласу не є самоціллю. Таке дослідження повинно, на думку автора, допомогти зрозуміти ситуацію в степовій Україні на 1787 рік. Саме відповіді на питання: “Що відбувалося в регіоні в рік подорожі Катерини II”, і повинні прислужитися два розділи роботи Н.Полонської-Василенко. Розділи далеко не однакові за обсягом. Якщо в першому розділі, де робиться спроба джерелознавчого аналізу документу, маємо 12 сторінок, то демонстрація інформативних можливостей матеріалу Атласу займає 67 сторінок. Однак з точки зору завдання показати соціально-економічну ситуацію на Півдні України на 1787 рік це уявляється виправданим.

В першому розділі маємо намагання реконструювати історію виникнення документу, зробити формулярний, палеографічний і текстологічний аналіз. Докладне і ґрунтовне знання процесів, що відбувалися в регіоні, залучення значної кількості архівних матеріалів, перш за все губернських канцелярій з Дніпропетровського архіву (нажаль на сьогодні цих матеріалів вже не існує), дало можливість зробити цікаві застереження стосовно загального процесу складання Атласів намісництв російської імперії і, зокрема, залучення до цього землемірів Катеринославського намісництва. Разом з тим, Н.Полонська-Василенко дещо спрощує цей процес, пов'язуючи його з дією якихось “спеціальних комісій, в складі землеміра, його помічників, межовиків, офіцерів місцевих полків, земських комісарів і та інших¹. На думку дослідниці саме внаслідок дії таких комісій з'явилися відомі карти І.Ісленьєва, що і підготувало появу Атласу 1787 року. В той же час, наведений дослідницею ордер Потьомкіна 1784 року про складання атласу нічого спільного з Атласом 1787 року не має. Намагання ототожнити запропоновану ордером програму складання атласу з структурою Атласу 1787 року не має під собою ґрунту. Адже ця програма стосувалася Атласу 1784 року, про існування якого дослідниця певно не знала. Водночас Н.Полонська-Василенко мала сенс, припускаючи, що Атлас готувався до подорожі Катерини II до Південного краю, що і визначило ретельність з якою виконано роботи по малюванню карт і складанню таблиць, а також оздоблення оправи. Друга частина праці Н.Полонської-Василенко – своєрідний феєрверк статистичного аналізу. Величезна кількість даних Атласу систематизується за окремими ознаками і зводиться у таблиці. На їх підставі робляться висновки про щільність населення, стан міст, земельні наділи по окремим верствам населення, розподіл поміщиків по повітам за соціальним станом, кількістю населення. Ці висновки більш ніж цікаві. Доповнені додатковим матеріалом, вони набувають не аби якого наукового значення. Разом з тим, викликає певну занепокоєність беззастережне маніпулювання з цифровим матеріалом. Питання про походження цього цифрового матеріалу не ставиться. Проблеми достовірності та однорідності відомостей щодо кількості населення по окремих насе-

¹ Полонська-Василенко Н. Південна Україна року 1787 (з студій з історії колонізації) // Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. — Мюнхен, 1967. — Т.2. — С.94 – 95.

них пунктах наче не існує. І це при тому, що широке застосування порівняльного методу вимагало від дослідниці вирішення питання однорідності аналізованих даних. Тим більш, що Н.Полонська-Василенко звертає увагу на той факт, що плани повітів виконані у різних масштабах, що не дає можливості простим механічним об'єднанням скласти одну карту намісництва. Однак це ж саме стосується і цифрових даних. Адже не важко побачити, що у відомостях та поясненнях по п'ятнадцяти повітам присутній цифровий матеріал за період 1782–1787 рік. Тобто маємо матеріал як періоду IV ревізії, так і пізніші уточнені дані. Не зважаючи на це, слід сказати, що і на сьогодні праця Н.Полонської-Василенко залишається єдиною ґрунтовною роботою присвяченою дослідженню Атласу 1787 року. Наступні дослідники Південної України, які зверталися до Атласу, лише вносили окремі уточнення, що стосувалися історії його появи.

Так, О.Дружиніна впевнено говорить про те, що Атлас призначався для піднесення імператриці Катерині II під час її подорожі на південь. Дослідниця переконливо доводить, що Атлас складався за наказом від 26 лютого 1787 року намісника Г.Потьомкіна. Це значно уточнює час складання Атласу і показує, що до наказу 1784 року цей атлас не має ніякого відношення¹. Разом з тим, О.Дружиніна стверджує, що “Атлас 1787г. містить в собі 2698 відмежованих дач та пустирів, а також 665 населених, але не розмежованих ділянок, з позначенням кількості мешканців чоловічої та жіночої статі²”.

Маємо нерозуміння дослідницею принципу межування. О.Дружиніна ретельно підрахувала кількість населених пунктів, що відійшли до намісництва від колишньої Гетьманщини і які показані в Атласі нерозмежованими. Однак це зовсім не означає, що всі інші “дачі”, які представлені в таблицях повітів, були розмежованими. Дослідниця плутає поняття відмежована і виділена земля. Адже за донесенням бажуючого отримати землю, йому могла бути виділена під заселення земля і виданий на неї білет в якому означалися кордони ділянки. При цьому кордони визначалися на підставі повідомлень особи, яка отримувала землю. Після того, як вказані новим власником кордони ділянки наносилися на план, земля вважалась виділеною під заселення. Однак виділення не гарантувало право власності. Одним з гарантом такого права було саме розмежування земель. Але цей процес йшов більш ніж повільно і на середину 90-х років було розмежовано лише 14 % всіх виділених під заселення земель.

Статистичний матеріал Атласу став для О.Дружиніної основою в дослідженні соціального розвитку Південної України наприкінці 80-х років XVIII століття. При відсутності в дослідженні інших статистичних матеріалів, Атлас стає для неї єдиним джерелом визначення кількості населення по повітам. При визначенні особливостей становища окремих соціальних груп Атлас також стає головним джерелом. При цьому дослідниця доповнює кількісні дані значними відступами, завдання яких показати класову сутність окремої соціальної верстви. Як і попередній дослідниці, О.Дружиніній притаманне беззастережне порівняння неоднорідних даних.

¹ Дружинина Е.И. Северное Причерноморье. 1775 – 1800. — М., 1959. – С. 10.

² Там само.

Врешті-решт, всі дослідники визнають значення відомостей Атласу для розуміння соціальних процесів в регіоні. В той же час Атлас, за фактом свого існування вже є частиною історії Південної України.

Атлас створювався за наказом особисто Г.Потьомкіна і призначався для піднесення імператриці Катерині II під час її подорожі до південного краю. Але за фактом представлення Атласу приховувалося значно більше, ніж помпезне, але звичайне для XVIII століття “дарування” імператриці нового краю. Вже сама наявність такого атласу повинна була свідчити про неабияку працю намісника. Згідно існуючих настанов Атлас повинен був стати заключним етапом Генерального розмежування. Сенатським наказом від 15 березня 1783. року всі намісницькі правління зобов’язувалися “Генеральні атласи, з описами і алфавітами, на обмежовані губернії укладати згідно надрукованим на Калузьку губернію таким же”¹. Атласи повинні були демонструвати головне досягнення генерального розмежування — остаточне вирішення спірних питань по земельному володінні. Саме тому і наказувалося “старатися всі суперечки по губернії вирішувати, щоб при друкуванні тій губернії атласів зовсім спірних місць не було, або по крайній мірі залишалася їх найменша кількість”². Тим самим, відсутність спірних питань в землеволодінні ставала неабияким досягненням місцевої адміністрації при проведенні генерального розмежування. А при тому, що генерального розмежування в південному краї ще не було, то відсутність спірних питань — перетворювалося для верховної влади на фантастичне досягнення місцевої адміністрації і, особливо, намісника князя Г.Потьомкіна. Крім того, при відсутності Генерального межування, на планах вже маємо кордони всіх виділених земельних ділянок.

З приводу цього В.Кабузан ладен вважати Атлас 1787 року “межовим”. Зокрема він пише: “на відміну від атласу 1784 р., який був адміністративним, атлас 1787 г. є межовим. Повітові карти покриті тут густою мережею геометричних фігур, які визначають кордон відмежованих земельних володінь (дач)”³. Гадаємо, що В.Кабузан дещо помиляється. Цей атлас не міг бути межовим в певному розумінні слова, адже він був непридатний для використання у межовій справі. За своїм масштабом Атлас просто не міг мати практичного значення. Щодо густої сітки геометричних фігур, які “означають кордони обмежованих” дач, то тут В.Кабузан суперечить сам собі. Цілком вірно, що плани повітів покриті густою сіткою фігур, які показують кордони земельних ділянок. Але це не означає, що всі показані ділянки обмежовані. Тим більше, що В.Кабузан на цій же сторінці при розгляді Атласу 1793 року і розповідаючи про “успіхи” межування наводить цікаві цифри. Він говорить, що: з 16002882 десятин були обмежовані 2400706 десятин землі, що складало всього 15%. Саме тому Атлас аж ніяк не міг бути “межовим”. Його скоріше можна назвати “подарунковим”. Але цей подарунок, як вже зазначалося, приховував великий зміст.

¹ ПСЗР. — СПб., 1830. — Т. XXI. — С. 872.

² Там само.

³ Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губернии) в XVIII — первой половине XIX в. (1719 – 1858 гг.). — М.: Наука, 1976. — С. 32 – 33.

Для Катерини II це повинно було свідчити про невсипні клопотання намісника Г.Потьомкіна устроєм південного краю. Адже за власною ініціативою, без “додаткових” коштів за три роки було зроблено те, що в інших губерніях не було зроблено протягом десятиліть. Матеріал атласу було так подано, що складалося уявлення про повне розмежування земель на півдні України. Виключення складали лише землі тільки-но приєднані до намісництва. Але навіть і виключення повинні були свідчити про наполегливість діянь Г.Потьомкіна. Тому не дивно, що діяльність “Потьомкіна не тільки по заселенню, а й розмежуванню ввіреного йому краю здавалася сучасникам фантастичною і такою, що не відповідає реаліям¹.

При укладанні Атласу 1787 року за зразок було взято атлас Калузького намісництва, який було створено по апробованому Сенатом формуляру. Ще в 1782 році генерал-прокурор доручив межовій канцелярії звернути увагу землемірів на складання генеральних планів. У виконання цього доручення межова канцелярія випрацювала “настановлення” для складання генеральних планів і атласів. Для планів досить докладно регламентувалися технічні прийоми креслення, написів і фарбування. Для камерального, або економічного опису по кожній земельній ділянці вимагалось вказувати для міст: наявність фортифікаційних укріплень, географічне положення, наявність рік, відомості про церковні та адміністративні споруди, богадільні, учбові заклади, аптеки та шпиталі, трактири та лавки. Для останніх необхідно було перелічувати товари, якими торгують в лавках. Окремо слід було наводити відомості про кількість купецтва, міщанства та різночинців. В опис міст наказувалося включати відомості про фабрики і заводи, робітників на них, вироблені товари, технічне обладнання, ціни на товари і розмір платежів до казни. По всім населеним пунктам наказувалося подавати відомості про ярмарки (час проведення, спеціалізація), рибні ловлі, видобуток солі, купецькі та обивательські промисли. Крім того, по кожній окремо відмежованій дачі слід було подавати дані про власника маєтку, відстань населеного пункту від губернського та повітового міста, сільські церкви, власницькі будівлі, садки, заводи, селянські садиби, ріки та озера, кількість і якість землі, відомості про млини та заняття чоловіків і жінок².

Саме таке апробоване настановлення й повинно було лягти в основу Атласу Катеринославського намісництва. Однак за нестачею часу, адже про необхідність складання Атласу “со всевозможным искусством и точностью” Г.Потьомкін сповістив І.Сіпельнікова лише 26 лютого 1787 року³, від повної схеми прийшлося відмовитися. І це природно і зрозуміло. Для здійснення запропонованого Сенатом камерального опису кожної земельної ділянки була потрібна титанічна робота землемірів по розмежуванню і опису всіх дач. Тому

¹ Бойко А.В. “Потьомкінські села — вигадка і реальність // Наука і культура. Україна. Щорічник. — К., 1990. — Вип.24. — С. 202 – 205.

² (Алексеев) Собрание межевых законов. — СПб., 1902. — Часть III. — С.12; Рудин С.Д. Межевое законодательство и деятельность межевой части в России за 150 лет. — Пг., 1915. — С.181.

³ Дружинина Е.И. Северное Причерноморье. 1775 – 1800. — М., 1959. — С. 10.

для Атласу 1787 року обмежилися загальним камеральним описом для всього намісництва, який повністю відповідав запропонованому формуляру. Що стосується окремих земельних ділянок, то укладачі значно звузили обсяг відомостей, які подавалися. Маємо дані про соціальний стан і прізвище власника, назву селища, кількість душ (окремо чоловіків і жінок), кількість придатної і непридатної землі. Можна впевнено казати, що саме такий спрощений варіант Атласу і був потрібний Г.Потьомкіну. Без зайвих деталей він наочно демонстрував його “змагання” по освоєнню “дикого поля”.

Поквапливість, з якою землеміри komponували Атлас, не могла не позначитися на його змісті. Крім того, саме його складання відбувалося всупереч існуючого механізму створення подібного роду документів. При відсутності в намісницькому правлінні необхідних планів і карт, розпорядження про їх складання надсилалися повітовим межовикам. Повітові землеміри робили на місцях план і опис свого повіту, а потім надсилали його до губернського правління, де надіслані матеріали зводились у єдиний атлас губернії або намісництва. Подібна робота вимагала силу часу. Листування губернського правління з повітовими землемірами унеможлиблювало виконання завдання в стислий термін. Крім того, штатним розкладом Катеринославського намісництва межові експедиції губерній скасовувалися. Як наслідок, повітові землеміри втрачали своїх помічників і писарів. Повітовий землемір залишався один на один з усім комплексом проблем. Тому для губернського правління питання про укладення Атласу до квітня 1787 року ставало проблематичним. Губернському землеміру нічого не залишалося, як самому впорядковувати Атлас на підставі матеріалів, що залишилися від колишніх Азовської та Новоросійської межової експедиції, а також матеріалів, що надходили від повітових землемірів протягом 1784-1787 років. При цьому, суворість наказу Г.Потьомкіна стосовно достовірності використаних даних певною мірою залишалася на папері. Є підстави вважати, що губернський землемір лише в окремих випадках звертався до повітових землемірів за додатковими відомостями. При відсутності у повітових землемірів відомостей про кількість населення губернський землемір використовував матеріали ревізії 1782 року. Як наслідок, дані про кількість населення далеко неоднорідні. Це ж стосується і відомостей про кількість десятин землі по кожній ділянці. Подібний стан речей створює ситуацію за якою використання матеріалів Атласу дуже ускладнюється. Особливо це стосується зведених повітових даних. Використання таких узагальнених даних в процесі дослідження динаміки кількісних змін населення регіону просто неможливе. В той же час Атлас може чудово прислужитися реконструкції соціальної ситуації на півдні України в середині 80-х років XVIII століття.

Те, що Атлас 1787 року було неможливо використовувати в практичній діяльності чудово розумів намісник Г.Потьомкін. Але водночас він також розумів необхідність створення атласу та опису до нього саме за положеннями про атлас Калужського намісництва. Тому вже в 1789 році, не зважаючи на продовження російсько-турецької війни, Г.Потьомкін видає наказ Катеринославському намісницькому правлінню терміново скласти Атлас намісництва за усіма інструкціями та правилами. Впродовж 1790 року, попри клопотаність прав-

ління забезпеченням військових підрозділів, а також нестачу коштів, створення атласу відбувалося швидкими темпами. Усім установам надсилались накази про термінову присилку матеріалів.

Зокрема, 10 листопада 1790 року Катеринославська духовна консисторія отримала наказ від віце-губернатора Катеринославського намісництва І.Тібекіна, в якому говорилося, що "Екатеринославский, Таврический и Херсонский генерал-губернатор и разных орденов кавалер великий гетьман князь Григорий Александрович Потемкин-Таврический, требовать изволил о всей здешней губернии самовернейшего атласа с показанием городов, селений, в них числа мужска и женска пола душ, земли десятин удобной и неудобной, церквей с поименованием храмов, фабрик разных и заводов. И хотя по собрании от всех уездов надлежащих ведомостей и начат уже уясненный атлас и в течение сего месяца окончен и отправлен быть может, но только нет сведения какие где в селах храмы"¹. У зв'язку із цим правління вимагає для термінового закінчення цього Атласу якнайшвидше надіслати такі відомості через нарочного.

Коли і як саме було впорядковано цей Атлас на сьогодні достеменно залишається не відомо. Але те, що його було укладено не пізніше вересня 1791 року немає жодного сумніву. Так, 13 квітня 1792 року правитель Катеринославського намісництва В.Каховський писав в листі до В.Попова щодо оселення російського населення вздовж берегів Дністра: "Может быть покойный князь располагал поселить россиян по Днестру, а арнаутов, волонтеров и арнаутских казаков по левую сторону Буга, но Гиржев с командою идти туда не согласился. Что сие намерение было, то усмотреть изволите из поднесенного мною Атласа покойному князю и описанию земель, поднесенных при Атласе, в двух книгах"².

У чисельних рапортах В.Каховського та документах Катеринославського намісницького правління є глухі посилання на роботи щодо впорядкування Атласу за наказом Г.Потьомкіна, але самого атласу так і не було виявлено. Можна припустити, що Атлас 1791 року трансформувався в Атлас 1793 року.

Атлас Катеринославського намісництва 1793 року³ складається з двох окремих частин: 1) "Плани міст"; 2) "Камеральних описів до Атласу". Плани міст, які і складають Атлас Катеринославського намісництва, являють собою дві книги in folio. Перша книга містить плани міст та повітів, що розташовані по правому березі Дніпра, загальним обсягом 40 аркушів. Друга книга – це 45 аркушів планів міст та повітів лівого берега Дніпра⁴. У відповідності до атласу побудовані і описи до атласів. Вони складаються з двох частин, кожна з яких поділяється на два відділення. Кожне відділення подане окремою книгою in folio. В першому відділенні першої частини подаються описи Катеринославсь-

¹ Інститут Рукописів НБУ ім. В.І. Вернадського. Ф.V — 501. – Арк. 190.

² Письма Екатеринославского губернатора Василия Васильевича Коховского состоящему при делах ея Величества Екатерины II, тайн. сов. В.С.Попову, для доклада князю Платону Александровичу Зубову (С 20 января 1792 года по 21 июня 1794 года) // ЗОО-ИД. — Одесса, 1881. — Т.ХІІ. — С. 344 – 245.

³ РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18727; 20770.

⁴ РДВІА. Ф.ВУА. Спр.20770.Част.1-А; Част.2-А.

кого, Херсонського, Олександрійського, Єлизаветградського та Новомиргородського повітів, які розташовані на правому березі Дніпра. В другому відділенні представлені чотири номерних повіти, які ще не мали назви, адже були утворені на землях між Бугом і Дністром, які відійшли до Росії після чергової російсько-турецької війни. В другій частині подаються описи повітів лівого берега Дніпра. В першому відділенні другої частини подаються описи Новомосковського, Олександрійського, Градіжського, Полтавського та Константиноградського повітів, а в другому відділенні цієї ж частини – Слов'янського, Бахмутського, Донецького, Павлоградського та Маріупольського повітів.

Атлас достатньо відомий історикам Південної України, які визначають його значення в дослідженні південного краю і постійно демонструють його інформативні можливості. В той же час єдиної точки зору щодо його походження та призначення не існує. О.Дружиніна робить цікаве, але гіпотетичне припущення, що матеріали Атласу прислужилися для складання Економічних приміток до Генерального розмежування.

Зовсім протилежної точки зору дотримується М.Литвиненко. В своєму ґрунтовному дослідженні вона стверджує, що Атласи Катеринославської губернії 1793 і 1795 років було укладено на підставі економічних приміток до генерального межування, а також інших офіційних даних¹. Слід зазначити, що в цьому відношенні маємо явну помилку. Генеральне межування розпочалося на півдні у 1798 року, тобто через п'ять років після появи Атласу. Більш реальним виглядає припущення О.Дружиніної про використання матеріалів Атласу для впорядкування економічних приміток до Генерального розмежування. Однак, при порівнянні камеральних описів Атласу та Генерального розмежування припущення О.І.Дружиніної не підтверджується. Порівняння описів державного селища Саксагань Катеринославського повіту, в якому розмежування відбувалося в 1798-1799 роках, тому підтвердження.

<i>Атлас 1793 р</i>	<i>Економічні примітки до Генерального розмежування (1798 р.).</i>
“Казенное село Саксагань — церковь деревянная во имя Покрова Пресвятой Богородицы о двух престолах одна, мельниц ветряных - 7, земля чернозем по обе стороны речек Саксагани, Житловой Саксагани и оврага	“Село Саксагань - казенных поселян. Церковь одна, 19 ветряных мельниц содержателем приносит с каждой по десяти рублей в год. При селе собирается ярмонка: 1-я: 23 апреля; 2-я: в десятую пятницу; 3-я: 14 сентября; 4-я: 24 ноября; 5-я: на масляной. На показанные ярмонки съезжаются купцы из городов: Новороссийска, Елисаветграда, Рильска, Кременчуга, Курска, Харькова и Полтавы с разными товарами, а именно; с разными сукнами, шелковыми материями

¹ Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII ст. — Харків, 1970. – С. 154.

<p>Осиковатого, хлеб и трава средственные, платят поземельный оклад, церковная земля при речке Саксагане” (РДВІА Ф. ВУА, спр.18727, арк. 37 зв. – 38).</p>	<p>и бумажными, то есть тафты; гарнитуры: парчи, кики разных цветов, выбойками, а для покупки скота рогатого овец, лошадей приезжают купцы и мещане из разных российских городов и столиц: Москвы и Санкт-Петербурга...</p> <p>Поселяне состоят на государственных податях, промышляют хлебопашеством и скотоводством, запахивают всю землю на себя и оставляют для скотской пазьбы. Сверх полевой работы упражняются в рукоделии сапожном, портном, в делании овчин, ткачи, и на волах чумакуют за солью и за разною рыбою. Женщины прядут лен, шерсть, ткнут холсты и сукна для своего обиходу, а частию для продажи” (РДАДА. Ф.1355, оп.1, спр.360, арк.162–163).</p>
--	--

Подібні порівняння дають підставу стверджувати, що камеральні описи до Атласу 1793 року та Економічних приміток склалися за різними формулярами. Стислий характер атласу аж ніяк не міг прислужитися для Економічних приміток до Генерального розмежування. Останнє стосується і цифрових даних. Кількість населення при проведенні Генерального розмежування визначалася за V ревізією 1795 року, а тому відомості кінця 80-х років, які були покладені в основу Атласу 1793 року, були дещо застарілими. Якщо за Атласом, в тій же Саксагані фіксувалося 406 чоловіків і 311 жінок, то за Примітками до Генерального розмежування маємо 626 чоловіків і 512 жінок. Те ж саме стосується і відомостей про кількість землі. Відомості Атласу не співпадають з примітками (за Атласом 13500 десятин, а за примітками до Генерального розмежування – 14204 десятини).

Поява Атласу 1793 року традиційно пов'язується з іменем правителя Катеринославського намісництва В.Каховського. Вже через півтора місяця після смерті Г.Потьомкіна, Катерина II зажадала від Катеринославського правителя В.Каховського докладних відомостей про стан речей в Катеринославському намісництві. Від В.Каховського вимагали звітів про надходження і витрати грошових сум по намісництву, представлення плану і опису губернського міста Катеринослава. На правителя покладался обов'язок впорядкування Очаківської області. Для виконання останнього вимагали скласти і направити до імператриці як плани земель, так і плани нових повітових міст. До цього слід було додати плани фортець і укріплень по новому кордону від Ягорлика до гирла Дніпра¹. Проявилось наполегливе бажання Катерини II мати уявлення про стан речей в Катеринославському намісництві. Тільки за перші шість місяців 1792 року з'явилися 6 іменних указів, якими вимагалась різноманітна інформації про стан намісництва. В.Каховським до Петербурга відправляється сила звітів по всім статтям устрою південного краю. Але одне з провідних місць по-

¹ Бильбасов В.А. Исторические монографии. — СПб., 1901. —Т.3. —С. 446, 447, 467, 468, 478.

сідає впорядкування узагальнюючих документів, таких як описи і атласи. Саме в цей час з'являється перший офіційний опис Катеринослава¹. Однак подібна спроба ще раз довела правителю В.Каховському, що для складання узагальнюючого Атласу необхідний спеціальний структурний підрозділ. Це прислужилося тому, що іменним указом від 15 липня 1792 року поновлюється скасована в 1784 році межова експедиція². А вже 11 жовтня 1792 року новостворена межова експедиція направляє повітовим землемірам ордер, яким наказується надсилати для складання атласу намісництва повітові плани з камеральним описом. Зокрема, в ордері говорилося: “Для составления атласа о всей губернии повеленного его превосходительством, господином генерал-майором, правителем здешнего наместничества и кавалером, предписывается прислать пятиверстный уездный план с ведомостью по прежнему подтвержденному положению, так как ныне уезд состоит...с довольною аккуратностью без продолжения времени в сею экспедицию”³.

Під “конфірмованим положенням” розумівся затверджений Сенатом в 1783 році формуляр для складання атласу Калузької губернії. Про цей формуляр вже йшлося вище. Саме за таким формуляром повинен був впорядковуватися атлас 1787 року. Але що не вдалося Потьомкіну вдалося правителю Каховському. Звертає на себе увагу наполягання правителя на складанні атласу “по старым кордонам”. Заповзятий землемір Херсонського повіту, який поспішив надіслати план за новим розподілом отримав сувору догану⁴. Імператриці, а саме для неї складався Атлас, необхідно було знати в якому стані залишив по собі південний край його намісник Г.Потьомкін.

Атлас впорядковувався півроку. Він був відправлений Катерині II в лютому 1793 році. Зрозуміло, що за такий стислий термін укласти докладний Атлас було просто неможливо. Разом з тим, намагання Катерини II мати уявлення про стан регіону саме на момент смерті Г.Потьомкіна розв'язала руки правителю намісництва В.Каховському, адже він з чистою совістю міг скористатися Атласом, який ним було передано наміснику напередодні його кончини. Саме цим можу бути поясненні вимоги надіслати майже виключно плани та карти, а не камеральні описи до населених пунктів, які вже були укладені. В цьому разі якраз півроку й було потрібно для впорядкування географічних атласів та планів міст.

У такому разі потьомкінський Атлас 1791 року трансформувався в Атлас 1793 року і його, особливо це стосується камерального опису, можна назвати атласом 1791-1793 року, але щоб не порушувати вже існуючу в історіографії традицію і не вносити плутанину, будемо називати його Атласом 1793 року.

---

¹ Бойко А.В. Питання будівництва Катеринослава в працях Д.І.Яворницького (Матеріали до історії Катеринослава) // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорізького козацтва. Матеріали наукових читань Д.І.Яворницького. Збірник статей. — Запоріжжя, 1993. — С.68-72.

² ПСЗР. — СПб., 1830. — Т.ХХІІІ. — С. 353.

³ Державний архів Херсонської області (ДАХО). Ф.14. Оп.1. Спр.265. Арк. 6.

⁴ ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.265. Арк. 8.

Втім, як і попередній Атлас 1787 року, Атлас 1793 року не мав практичного значення. Кордони земельних ділянок на планах були далекі від реальних. Недостатньо продуманий формуляр, при відсутності у землемірів необхідних даних, надали Атласу стилізованого вигляду. Камеральні примітки звелися до одноманітних відповідей на 7 питань: 1) місцезнаходження; 2) церква; 3) садиба власника; 4) млини; 5) річки; 6) ґрунт; 7) податкова залежність. При відсутності в населеному пункті церков, садиб і млинів, такий опис перетворювався на формальність.

Використаний в Атласі цифровий матеріал був неоднорідним. В той же час В. Кабузан схильний датувати відомості про кількість населення початком 90-х років¹. Дослідник навіть акцентує увагу на тому, що на відміну від 80-х років, в атласі наводяться дещо завищені цифри щодо кількості населення ніж в таблицях ревізьких окладних книг. Подібне пояснюється автором ймовірністю врахування частини біглого населення. Вважаємо, що подібні припущення не зовсім відповідають реаліям. При укладанні Атласу землеміри діяли за традицією укладачів атласу 1787 року. Це означало, що для недопущення пропусків та лакун при складанні Атласу використовувалися всі дані, які були в наявності. Тільки цим можна пояснити той факт, що майже по п'ятнадцяти відсоткам власницьких селищ представлені цифрові дані, які раніше фігурували в Атласі 1787 року. Наведемо декілька типових прикладів по Катеринославському і Кременчуцькому повітах².

Назва селища	Власник	1787 рік		1793 рік	
		чол.	жін.	чол.	жін.
с.Полузир'є	І.П.Марченко	32	35	32	35
с.Протопопівка	В.В.Могилянський	52	45	52	45
с.Хутори	Н.В.Могилянський	14	13	14	13
с.Руденково	П.Руденко	60	58	60	58

Важко уявити, що протягом шести таких бурхливих років кількість населення не змінилася. Принаймні, предводитель дворянства Катеринославського повіту Павло Руденко в 1789 році, тобто вже через два роки по створенню Чорноморського війська скаржився в листі до імператриці, що по запису до війська колишніх запорожців, не тільки його, а й велика кількість поміщицьких селищ обезлюдніла³.

Там же де землеміри використовували оновлені дані, маємо певні зміни в кількості населення. Причому такі зміни демонструють як зменшення так і збільшення населення в поміщицьких і державних населених пунктах. Якщо в 1787 році в маєтку графині Олександрі Браницької Тарасовому Куті було за-

¹ Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губернии) в XVIII — первой половине XIX в. (1719 – 1858 гг.). — М.: Наука, 1976. — С. 33 – 34.

² РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18725. Арк.21, 27, 28; Спр.18727. Част.2. Арк.110 зв., 115, 116 зв.

³ РНБ ім.М.Є.Салтикова-Щедріна. Ф.609. Спр.10. Арк. 142 – 143 зв.

фіксовано 454 душі обоєго полу, то в 1793 році — 415. Натомість, в селищі Булацелівка, майора Опанаса Булацеля, в 1787 році показано 52 душі обоєго полу, а в 1793 році — 129 душ¹.

Суттєві зміни в кількості населення з одного боку, були пов'язані з соціальними процесами, що відбувалися в Україні в 80-х роках XVIII століття, а з іншого — масовими переходами населення південного регіону як з місця на місце, так і до інших соціальних верств. Покріпачення селянства Лівобережної України викликало широкомасштабні втечі. При цьому основним місцем втеч стає Південна Україна, а основними місцями зупинки втікачів — поміщицькі селища². Створення в регіоні у 80-х роках XVIII століття чисельних козацьких формувань призвело, в свою чергу, до переходу великої кількості поміщицьких підданих до козацького стану.

В той же час, якщо Атлас 1787 року складався при мобілізації зусиль всього губернського правління, а тому погрішності, внаслідок запровадженої губернської уніфікації, були більш менш рівномірно розподілені по всьому Атласу, то для впорядкування Атласу 1793 року був не зовсім сприятливий час. Його складанням рекомендувалося займатися “між іншими межовими справами”³. Як наслідок, чисельні погрішності, строкатість і неоднорідність використаних матеріалів значно ускладнює користування вміщеними в ньому відомостями, а тому суттєво знижує його практичну цінність. Крім того, як і для попереднього Атласу, дата його складання — 1793 рік, зовсім не означає, що Атлас відбиває ситуацію в регіоні на цей рік. Ми вже знаємо, що основу камерального опису склав Атлас Г.Потьомкіна, який почали впорядковувати вже 1789 році, тобто через два роки по закінченні Атласу 1787 року і навряд чи правління вже встигло отримати докладні відомості про зміни у чисельності населення в намісництві. В кращому випадку можна говорити про те, що описи до Атласу 1793 року дають уявлення про певні зміни, які відбулися в регіоні на середину 80-х — початок 90-х років XVIII століття. Зокрема, подібна тенденція стосується усіх Атласів південного краю. Саме тому, якщо значення складання генеральних губернських і повітових карт цілком зрозуміло і будь які витрати на таку роботу були виправданими, то складання Атласів і описів до них за існуючої методи і відношенням губернських канцелярій - для південного краю нічим крім амбіційних бажань показати в рамках конфірмованого формуляру зафіксовані феноменальні наслідки діянь правителів пояснити важко. Саме такими амбіціями можна пояснити появу атласів 1795 року.

Вже восени 1793 року, новий Катеринославський намісник П.Зубов виказав бажання мати для себе такий же атлас, який було відправлено до імператриці В.Каховським. Зокрема, в повідомленні межової експедиції повітовим землемірам говорилося: “793 года октября 31 дня в учрежденной при Екатеринославском наместническом правлении межевой экспедиции рассуждено было,

---

¹ РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18725. Арк.3, 4; Спр.18727. Част.2. Арк.18зв. — 19, 31 зв. — 32.

² Бойко А.В. Південна Україна к. XVIII — першої чверті XIX століття // Бойко А.В., Маленко Л.М. Матеріали до історії Азовського козачого війська.—Запоріжжя, 1995.

³ ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.257. Арк. 2.

что для его сиятельства ... правящего должность генерал-губернатора Екатеринославского и Таврического и разных орденов кавалера графа Платона Александровича Зубова нужно сочинить Атлас Екатеринославского наместничества с описаниями в пятиверстном масштабе точно в таком виде, какой отправлен сего года в феврале месяце к ея императорскому величеству и что его превосходительство господин генерал-майор, правитель сего наместничества и кавалер Василий Васильевич Каховский изволил повелеть приложить старательство о заготовлении такового атласа лучшею работою”¹. Але для складання Атласу не було надано ні людей ні коштів. Губернському, а той в свою чергу повітовим землемірам було наказано впорядковувати Атлас “не в ущерб основной работе”. Як наслідок, його впорядкування розтягнулося на два роки і було закінчено в травні 1795 року з відкриттям Вознесенського намісництва.

Атлас отримав назву: “Атлас Екатеринославского наместничества, состоящего из четырнадцати уездов: оставшихся за открытием Вознесенского двенадцати и двух уездов, присоединенных от Киевского наместничества. Сочинено по открытии Вознесенского наместничества в Екатеринославе, мая 1795 года”². Атлас складався з двох частин: 1) безпосередньо атласу карт, куди входили плани міст і повітів та 2) опису до атласу. В планах позначено номери земельних ділянок, які відповідали позиціям опису до Атласу. Опис до атласу має два відділення. До першого увійшли цифрові відомості про число душ, кількість землі під садибою, орною, під сінокосами, лісом та непридатною, а також стислі економічні примітки до представлених в атласі селищ по 14 повітам (Катеринославському, Олександрійському, Новомосковському, Олександрійському, Градіжському, Хорольському і Миргородському в 1 відділенні, та Полтавському, Константиноградському, Слав’янському, Бахмутському, Донецькому, Павлоградському та Маріупольському в 2 відділенні).

При такій багатообіцяючій назві, яка вже сама по собі повинна була демонструвати роботу нового намісника по “впорядкуванню” ввіреного краю Атлас суттєво не відрізняється від свого попередника. Певною мірою змінена лише структура подання матеріалу і включення повітів у відповідні частини Атласу. Включені до Атласу відомості повністю повторюють відомості Атласу 1793 року. Відмінності, які в небагатьох випадках присутні в новому Атласі, і являють собою вставлені, або пропущені слова та речення, пояснюються помилками, або власними вподобаннями переписчиків. Наведемо типовий приклад відмінностей в тексті Атласу 1795 року.

<i>Атлас 1793 року</i>	<i>Атлас 1795 року</i>
с.Саксагань.”Земля чернозем по обе стороны речек Саксагани, Житловой Саксагани и оврага Осиковатого, хлеб и трава родственные платят поземельной оклад, церков-	с.Саксагань: “земля чернозем по обе стороны речек Саксагани, Житловой Саксагани и оврага Осиковатого, хлеб и трава родственные, жители упражняются в хлебопашестве и платят поземельной

¹ Там само.

² РДВІА.Ф.ВУА. Спр.18728. Част. 1, 2.

ная земля при речке Саксагани.” (РДВІА. Ф.ВУА, спр.18727, ч.1, арк.38).	оклад, церковная земля при речке Саксагане” (РДВІА. Ф.ВУА, спр.18728, ч.1, арк.46).
---	---

Зрозуміло, що поява такого Атласу була викликана особистими амбіціями Платона Зубова. Але примхи нового намісника на цьому не закінчилися. Як відомо, 27 січня 1795 року з'явився іменний указ Сенату про створення Вознесенської губернії з територій, що повинні відійти від Брацлавської губернії та трьох повітів (Херсонського, Єлісаветградського та Новомиргородського) Катеринославського намісництва¹. Майже одразу після “створення” нового намісництва, навесні 1795 року, коли робота над Атласом підходила до завершення, намісник забажав від губернського правління новоутвореного намісництва складання атласу утвореної ним Вознесенської губернії. В травні 1795 року робота по складанню атласу Вознесенського намісництва була закінчена. Він мав назву: “Атлас Вознесенского наместничества, открытого по высочайшему еѣ императорского величества повелению в 10 день мая 1795 г., составленного из трех округ, отшедших от Екатеринославского наместничества, приобретенной от Порты Оттоманской Очаковской области и части оставшейся от Брацлавской губернии и разделенного на 12 уездов”². Як і атлас Катеринославського намісництва Вознесенський атлас мав дві частини: 1) атлас карт, з планами міст і повітів та 2) камеральні описи до атласу. Його відмінністю була відсутність економічних приміток до більшої частини повітів. Примітки є лише до Херсонського, Єлісаветградського та Новомиргородського повітів. Всі вони списані з атласу 1793 року. До всіх інших маємо лише відомості про кількість населення по кожному пункту. Причина зрозуміла. Всі ці землі, по новизні їх включення до губерній Південної України, не були достатньо описані. Це стосується повітів: Богопільського, Катеринопільського, Єленського, Ольгопільського, Тираспільського, Уманського, Черкаського та Чигиринського. Взагалі, створення Вознесенського намісництва, як і Атласу до нього, нічим не може бути виправдане і пояснене крім амбіцій намісника Зубова. Адже необхідність в створенні такої територіально-адміністративної одиниці просто не існувало. Постійні складання атласів, в певній мірі дискредитує серйозність відношення до цієї справи.

Однак сама ідея створення узагальнюючих атласів знаходила підтримку на самих вищих рівнях державної влади. По сходженні на престол імператора Павла I, з його хворобливим намаганням особисто знати про все, що діється у найвіддаленіших куточках держави, ідея створення губернських атласів набуває особливого змісту. Вже в лютому 1797 року генерал-прокурор О.Б.Куракін виклав губернаторам бажання імператора мати докладні і точні губернські атласи³. 23 лютого 1797 року Новоросійський військовий і цивільний губернатор Бердяєв надіслав ордери губернським землемірам з наказом негайно розпочати

¹ ПСЗР. — СПб., 1830. —Т.ХХІІІ. — С. 641.

² РДВІА.Ф.ВУА. Спр.18333.

³ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.320. Арк.13 – 13 зв.

складати атлас. До ордеру додавалася записка, якою пояснювався формуляр атласу. Атлас повинен був складатися з генеральної географічної карти губернії поділеної на повіти, докладного плану губернського міста, планів повітових міст, до яких повинно додати види міст, повітових планів з показанням “кожного селища межі”, докладного камерального опису як всієї губернії, так і кожного повіту. Камеральний опис повинен був являти собою “особое описание с означением по номерам всех дач и показанием состояния оных: например: Дача № 1-й, такого-то помещика: в ней столько-то крестьян мужска пола столько, десятин пахотной, лесной, сенных покосов, неудобной, под селениями земли, словом все подробности чем крестьяне промышляют, как зажиточны, бывают ли ярмонки или торги”¹.

Запропонована структура Атласу фактично нічим не відрізнялася від формуляру губернських атласів 1782 року. Останнє. і зумовило вже традиційний для південного краю факт, коли попередній атлас було покладено в основу новостворюваного. Атлас Новоросійської губернії було закінчено в 1799 році. Атлас поділяється на безпосередньо “Атлас карт” і Камеральний опис до Атласу. Атлас карт має назву “Атлас Новороссийской губернии (планы городов и крепостей). Подписал – Новороссийский губернатор Селецкий. Чертил – землемер Чуйко” і складається з двох частин². Камеральний опис Атласу має назву: “Описание Атласа Новороссийской губернии, составленный из двенадцати уездов и разделенного на две части. В Новороссийске 1799 года”³. Як і Атлас карт, опис має дві частини. До першої частини увійшли 1) м.Новоросійськ та його повіт; 2) м.Новомосковськ та його повіт; 3) м.Єлітаветград та його повіт; 4) м.Ольвіопіль та його повіт; 5) м.Тираспіль та його повіт; 6) м.Херсон та його повіт. До другої частини увійшли: 1) м.Перекоп та його повіт; 2) м.Акчеметь та його повіт; 3) Маріупольській повіт; 4) м.Павлоград та його повіт; 5) м.Бахмут та його повіт; 6) фортеця св.Дмитра Ростовського та його повіт. Наприкінці кожної частини, згідноформуляру вміщено алфавітний покажчик населених пунктів.

Водночас Атлас 1799 року вигідно відрізняється від попередніх як повнотою, так і достовірністю вміщених матеріалів. І це при тому, що матеріали попередніх атласів 1793 і 1795 років майже повністю увійшли до нового атласу. Це пояснюється тим, що упорядники атласу пішли зовсім іншим шляхом, ніж їхні попередники. У них на руках був достатній матеріал на “дачі” взятий з попередніх атласів. Тому доручати впорядкування камеральних описів повітовим землемірам не було нагальної потреби. Тим більше, що при подібному виконанні завдяки неоднорідності вміщеного матеріалу, атлас ставав строкатим. В наслідок цього загальна робота по впорядкуванню атласів зосередилася в межах експедиції. Остання розсилала по повітам накази про складання додаткових відомостей про фабрики, ярмарки, купецтво та населення по всім селищам. Розпорядженням Новоросійської межевої експедиції повітовим землемі-

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.320. Арк.14 – 16.

² РДВІА.Ф.ВУА. Спр.20159.Част.1,2.

³ РДВІА.Ф.ВУА. Спр.18336.Част.1,2.

рам від 20 березня 1797 року наказувалося: “прислать в сие правление как можно поспешнее имеющиеся в сем правлении о ярмонках сведений, о фабриках и заводах, о цеховых разных художеств и рукоделий о торге и промысле и о состоянии городов, градских жителей и строении ведомости для нужного сведения и делания во оной межевой экспедиции повеленного атласа”¹. По отриманню таких відомостей, матеріали економічних приміток по кожному селищу з атласів 1793, 1795 років, згідно встановленого формуляру, корегувалися та доповнювалися новими даними. Це видно, якщо порівняти відомості з атласів 1793 та 1799 років.

<i>Атлас 1793 р.</i>	<i>Атлас 1799 р.</i>
“Казенные села Камянское, Тритузново, Карнауховка, Парамское.... Поселены: Карнаузовка на правом берегу Днепра, а протчия при заливах выходящих из Днепра из коих в Каменском церковь деревянная во имя рожества пресвятая Богородицы, мельниц мучных водяных лодейных на Днепре три, ветряных восемь. В Тритузном церковь деревянная во имя святителя Христова Николая, мельниц ветряных семь. В Карнауховке церковь деревянная во имя великомученицы Варвары одна, мельниц ветряных пять, В Тарамском церковь деревянная во имя покровы пресвятыя Богородицы, мельниц ветряных четыре, земля чернозем и частию песковатая и болотистая, простирается по обе стороны речки Сухой суры и оврагов Колобердянского, Поусуховатого и Дубового, на Днепре два острова безыменные , хлеба и травы, урожай хороший лес мелкий разного рода, жители платят поземельный оклад, в оной округе четыре церковные земли, две при речке Сухой Суре, а прочие при оврагах Ведмежем и Кенбердоновом” (РДВІА. Ф.ВУА, спр.18727, ч.1, арк.10).	“Казенные села Каменское, Тритузново, Карнауховка, Тарамское... Поселены Карнаузовка на правом берегу реки Днепра, а протчия при заливах, выходящих из Днепра, из коих в Каменском церковь деревянная во имя рожества пресвятыя Богородицы, мельниц мучных водяных лодейных на Днепре одиннадцать, ветряных три, в Тарамском церковь деревянная жь во имя Покрова Пресвятыя лодейных три, ветряных три: земля тех селений во общем владении, чернозем и частию песковатая и болотистая, простирается по обе стороны речки Сухой Суры и оврагов Калабердянова, Розсоховатоваго и Дубового. На Днепре два острова безымянных. Хлеба и травы урожай хороший, лес, мелкой разного рода ии терневой кустарник. Жители малороссияне воинские поселяне упражняются в хлебопашестве и скотоводстве и платят поземельный в казну оклад, во воной округе четыре церковные земли, две при речке Сухой Суре, а прочие при оврагах Ведмежем и Кенбердиновом” (РДВІА. Ф.ВУА, спр. 18336, ч.1, арк.7).

При цьому, населення цих селищ складало:

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.320. Арк.17.

	<i>Атлас 1793р.</i>		<i>Атлас 1799 р.</i>	
	<i>чол.</i>	<i>жін.</i>	<i>чол.</i>	<i>жін.</i>
<i>селища</i>				
Камянське	533	438	615	533
Тригузне	342	302	422	377
Карнаухівка	390	319	396	339
Тарамське	373	310	297	319

Водночас як для атласу 1793 року, так і для атласу 1799 року маємо тотожні відомості про земельні угіддя. В обох Атласах показано орної землі 20000 десятин, сінокосів – 1500 десятин, лісу 200 десятин, непридатної – 1500 десятин, а всього 23500 десятин¹. Той факт, що при впорядкуванні економічних приміток до Атласу 1799 року укладачі механічно включали до тексту Атласу 1793 року додаткові відомості, які вимагав формуляр, видно при порівнянні описів с.Романково.

<i>Атлас 1793 року</i>	<i>Атлас 1799 року</i>
<p>Казенное с.Романково. “При заливе, виходящем из Днепра в нем церковь во имя успений пресвятая Богородицы, мельниц мучных лодейных на Днестре десять, ветряных шестнадцать, земля чернозем и частию пещаная, каменистая и болотистая, между Днестром и речкою Мокрою Сурою по обе стороны вершины Сухой Суры, хлеб и трава родится хорошо, лес мелкой дубовой разного рода, жители платят поземельной оклад, церковная земля при речке Мокрой Суры” (РДВІА.Ф.ВВА.Спр.18727.Ч.1. Ар.10-11).</p>	<p>Казенное с. Романково. “При заливе, виходящем из Днепра на низком ровном месте, в нем церковь во имя успения пресвятая Богородицы о трех престолах: Апостола Андрея Первозванного и принесение мощей святителя Христова Николая, мельниц лодейных на Днестре мучных двенадцать, сукновальных о двух колах две, ветряных мучных двенадцать, сукновальных о двух колах две, ветреных мучных двадцать, ярманки бывают : 1-я на всеедной неделе; 2-я мая 9-го 3-я - августа 6-го на Преображение господне, 4-я ноября 30 на Андрея Первозванного, земля принадлежащая селу чернозем и частию пещаная, каменистая и болотистая, между Днестром и речкою Мокрою Сурою по обе стороны вершины Сухой Суры, хлеб и трава родится хорошо, лес мелкой дубовой и разного рода. Жители упражняются в хлебопашестве и скотоводстве и платят в казну поземельный оклад. Чрез селение дорога лежит из губернского города Новороссійска чрез Кременчуг в СанктПетербург и от сель разделяется в Елисаветград, Херсон и Николаев, где имеется почтовая станция.” (РДВІА.Ф.ВВА.Спр.18336.Ч.1. Арк.7.).</p>

¹ РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18727. Част.1. Арк. 9зв.–10; Спр. 18336. Част.1. Арк.6зв – 7.

Включення відомостей про ярмарки по Романковому в Атлас 1799 року і відсутність таких в Атласі 1793 року не означає, що ці ярмарки виникли в останні роки XVIII століття. Відомо, що ярмарки в Романкові існували ще за часів Нової Січі. “Відомість про існуючі в Росії ярмарки за 1817 рік” про час створення ярмарки в Романкові взагалі говорить, що вони “учреждены за существование воеводской канцелярии, а каких именно годов никак нельзя забрать сведения”¹. Після включення нових відомостей скомпонований текст опису вже не перевірявся. Як наслідок, помилки, які трапилися при переписуванні відомостей Атласу 1793 року, стали складовою частиною нового Атласу. Подібне видно з опису церковів казенних селищ Тритузного і Карнаухівки. З вини переписчика маємо явний пропуск. Чітко реконструюється схема цього пропуску: “В Тритузновом церковь деревянная во имя (святителя Христова Николая, мельниц ветряных семь. В Карнауховке церковь деревянная во имя) великомученицы Варвары одна, мельниц...”².

Використання матеріалів 5-ї народної ревізії 1795 року сприяло однорідності і високій достовірності наведених в Атласі даних про кількість населення. Разом з тим, відомості про земельні угіддя залишилися в атласі 1799 року незмінними, що не може відповідати реальності.

В цілому, як і попередні, поява Атласу 1799 року не була зумовлена прагматичною потребою. Для регіону складання Атласу не мало практичного значення. Для укладачів його укладання — це чергова примха на цей раз вінценосного можновладця. Той факт, що новий Атлас вийшов більш інформативним і достовірним аж ніяк не говорить про старанність укладачів. Просто на цей час межовики південного краю були досить досвідченими у виконанні такого роду робіт, а зібрані за формуляром додаткові відомості зробили Атлас 1799 року значно інформативнішим. Однак механічний підхід до укладання дуже чітко просліджується в новому Атласі. Так, в камеральних описах ми зустрічаємо все той же старий розподіл на округи, притаманний атласу 1793 року, хоча на цей час вже було запроваджено волосний розподіл.

Втім, попри формалізм і неможливість практичного використання атласу в роботі місцевих правлінь Південної України, Атлас з успіхом використовувався і навіть користувався значним попитом в центральних установах державної влади. Атласи виконували роль своєрідних довідників з географії та економіки південного краю. Про це свідчить зацікавленість, яку виказував Сенат стосовно присутності у нього усіх комплектів Атласів 1799 року. Зокрема, в листі Сенату до віце-президента Адміралтейської колегії Г.Г.Кушельова говориться: “Милостивый государь мой граф Григорий Григориевич. Из препровожденных к вашему сиятельству атласов губерний есть некоторые поступившие двойным числом экземпляров. Находя крайнюю нужду при Сенате иметь таковые атласы для справок повседневно встречающихся и по делам предместников моих

¹ РДІА. Ф.18. Оп.4. Спр.129. Арк.139 зв.

² В дужки взято текст, присутній в Атласі 1793 року, але пропущений упорядниками в Атласі 1799 року

видя, что в сем самом намерении вдвойне и выписаны они были, но отосланы по ошибке, а с другой стороны полагаю, что в депо двойное их количество будет не нужно, покорнейше прошу ваше Сиятельство по прилагаемой при сем записке двойные экземпляры сих атласов (Слободской Украині, Новороссийской, Тобольской, Волынской губерний) для внесения в Сенат приказать ко мне возвратить"¹.

При усіх недоречностях і недоліках слід констатувати величезний інформативний потенціал Атласів в дослідженні історії південного краю. Врешті-решт, Атласи Південної України і описи до них, — це єдиний комплекс документів, який дає можливість персоніфікувати історію Південної України протягом останньої чверті XVIII століття.

Анатолій Бойко

---

¹ РДА ВМФ. Ф.198. Оп.1. Спр.70. Арк.87-88.

АГРАРНІ ВІДНОСИНИ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII СТОЛІТТЯ

ПОЗЕМЕЛЬНИЙ УСТРІЙ. Законодавча регламентація поземельних відносин. Початок державного впорядкування поземельних відносин в південному краї пов'язується з затвердженням 22 березня 1764 року "Планом роздач казенних земель в Новоросійській губернії", який увійшов в історію як "Мельгуновський штат"¹. Намагання заохотити переселення до регіону в поєднанні з ба-

---

¹ В силу свого значення для історії Південної України, "План о роздаче в Новоросійской губернии казенных земель к их заселению" постійно привертає увагу дослідників. Протягом всього періоду наукового вивчення історії південного краю маємо чисельні варіанти трактування цього документу. Для дослідників XIX століття головним був сам факт створення Новоросійської губернії. Поземельні взаємини і їх регламентація мало важили в порівнянні з глобальними адміністративними змінами, що відбулися в регіоні. В цьому відношенні характерні праці А. Скальковського, де конфірмований Катериною II план перш за все ототожнюється з першою офіційною появою назви Новоросійського краю (Див.: Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1731-1823. – Одесса, 1836. – Ч. 1. – С. 62-65). Щось подібне зустрічаємо і в праці Гавріїла-Тверського (Див.: (Гавриил). Очерк повествования о Новороссийском крае из оригинальных источников почерпнутый. – Тверь, 1857. – С. 19-24). Автора більше цікавить сама доповідь Мельгунова, ніж "План". А значення документу знову-таки полягає в тому, що він – конкретизація "решительной самой подлинной минуты, происхождения Новороссийской губернии" (Там же. – С. 24). Д. І. Багалій взагалі не згадує "План". Адже для нього він є тотожним створенню з Новосербії і Слов'яносербії Новоросійської губернії (Див.: Багалій Д. І. Заселення Південної України (Запорожжя й Новоросійського краю і перші початки її культурного розвитку. – Харків, 1920. – С. 36). Тим самим, для дослідників XIX століття факт створення Новоросійської губернії поглинув всі складові частини самого "Плану".

Першим, хто визначив значення "Плану" 1764 року для поземельного устрою Південної України була Н. Полонська-Василенко. В її чисельних працях з історії заселення південного регіону документу приділяється значна увага. В роботі "Заселення Південної України в середині XVIII ст. (1734-1775 рр.)" зокрема говориться, що "План" мав значення "не тільки інструкції для заселення країни, але протягом довгого часу був і тим правом, яким керувалися адміністратори при розв'язуванні складних земельних справ" (Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина. – Мюнхен, 1967. – Т. II. – С. 20). Подібний висновок в подальшому повторюють майже всі праці з історії Південної України. З ним і правда можна погодитися, але при певних зауваженнях.

Пункти плану не містять в собі механізму вирішення поземельних справ. Вони лише декларують положення, які регламентують права і умови володіння землею. Подібні декларації досить абстрактні в тій мірі, що можуть бути застосовані до будь-якої країни російської імперії. Однак вони і занадто конкретні в тому відношенні, що вирішують складні поземельні питання досить спрощено. Наголошуються принципи: бажаєш землю – отримувеш її; заселяєш відповідну кількість землі – отримувеш у власність, а якщо не заселяєш – земля відбирається; доки військовий несе службу – доти володіє землею і

т. д. Зрозуміло, що на таких підставах вирішувати складні поземельні питання було неможливо. Саме тому, з середини 70-х років, в період бурхливої колонізації, яскраво проявилася недосконалість "Плану". Поява чисельних указів і постанов, що враховували специфіку регіону і діюче російське право, а також конкретизували окремі пункти "Плану" є тому свідченням. Як наслідок, на середину 80-х років маємо фактично новий "План" роздач земель, про що говорить і сама Н. Полонська-Василенко (Там же. – С. 21).

Н. Полонська-Василенко помітила досить важливий наслідок реалізації земельного питання. За її думкою "План" з одного боку розширював контингент поміщиків за рахунок дозволу купцям і міщанам заселяти землю, а з іншого – скорочував цей контингент через вимогу надавати землю тим, хто постійно перебуває в губернії. На цій підставі робиться висновок, що "План" утворював контингент поміщиків, зв'язаних з губернією. (Там же. – С. 20). Подібний висновок цілком слушний. Слід тільки зауважити, що такий принцип діяв лише до середини 70-х років, коли обов'язкова присутність поміщика в регіоні була скасована.

В іншій своїй роботі (Див: До Історії першої Новоросійської губернії (1764-1774) // Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. – Мюнхен, 1967. – Т. II. – С. 29-51). Н. Полонська-Василенко також наголошує на важливості "Плану" для подальшого розвитку регіону. Особливо принциповими визначаються два пункти плану: 1) про систему розподілу землі; 2) про порядок заселення. Кардинальним положенням системи розподілу землі, на думку автора, є неподільне, спадкове володіння земельною ділянкою. Дослідниця зауважує, що на подібне законодавче оформлення поземельних відносин, уряд погоджувався лише по відношенню до німецьких колоній.

Окремий розділ в роботі, присвяченій історії Південної України XVIII століття (Див: "Полонская-Василенко Н. Д. Из истории Южной Украины в XVIII в. Заселение Новороссийской губернии (1764-1775) // Исторические записки. – М., 1942. – Т. 13. – С. 130-174), дослідниця відвела аналізу "Плану" заселення Новоросійської губернії. Н. Полонська-Василенко в черговий раз доводить важливість "Плану" і робить спробу проаналізувати кожен пункт документу на предмет інформативних можливостей і значимості конкретних положень. Цілком справедливо дослідниця доводить, що глава про регламентацію поземельних відносин є найважливішою в "Плані". Новими, по відношенню до попередніх робіт, є положення щодо терміну дії прийнятого документу. Автор переконливо доводить, що прийняті положення незадовільняли землевласників вже з моменту публікації "Плану". Тому позиви до уряду з'являються вже з 1767 року. Як наслідок – поступові зміни суттєвих положень документу. Однак законодавчі акти, що приймалися, діяли автономно. Прийняті в контексті земельного законодавчого регулювання, вони, відмінюючи окремі пункти плану, виступали самостійними актами. Це не був новий варіант "Плану". Він з'явився дещо пізніше. Саме тому незрозуміло, чому Н. Полонська-Василенко і в цій роботі наголошує, що "План" довгий час "служив дійсуючим правом для Новороссийской губернии" (Там же. – С. 139).

Поземельні відносини за "Мельгуновським штатом" було проаналізовано О.І. Дружиніною (Дружинина Е.И. Северное Причерноморье 1775-1800. – М., 1959. – С. 58-62). Цілком слушно визначається велике значення "Плану" для подальшого розвитку регіону. З цього приводу дослідниця робить традиційний висновок, що цей документ "надолго определил политику земельных раздач, положение и быт поселенцев" (Там же. – С. 58). О. І. Дружиніна констатує, що згідно "Плану" землю в спадкове володіння могли отримати "всякого звання люди", якщо тільки вони погоджувалися стати військовослужбовцями або поселенцями. Поміщицьким селянам земля не надавалася.

Авторка підкреслює, що неділимий поземельний наділ визначає величину податку. При цьому О.І. Дружиніна ладна вбачати в сплаті поземельного податку різновид оренди. Вона пише: "В отличии от государственных крестьян остальной России поселенцы колонизируемой области должны были платить вместо подушного оброка поземельный сбор, приближавшийся, по существу, к арендной плате" (Там же. – С. 60).

Подібна теза О.І. Дружиніної, як і наголошення на "насажденнии подворно-наследственного землепользования" в регіоні, є нічим іншим як бажанням побачити в цьому становленні капіталістичного укладу. Такі висновки здаються поспішними і не зовсім коректними. По-перше, спадкове подвірне землеволодіння на Україні є традиційним. При орієнтації уряду на переселення до південного регіону мешканців Правобережної і Лівобережної України, поширення подвірно-спадкового землеволодіння не може бути визначено як "насадження". Подібне маємо і з поземельним податком. Як відомо, ще в 40-х роках XVIII століття Комісія економії впроваджувала на Україні саме поземельний податок, як традиційний і оптимальний для України. Однак за невизначенням земельних ділянок козаків і посполитих проект не був реалізований, від чого держава втрачала прибуток (Гуржий А. И. Эволюция феодальных отношений на Левобережной Украине в первой половине XVIII в. – К., 1986. – С. 67-68). Подібною невдачі уряд не міг допустити на півдні. Враховуючи контингент переселенців, він зробив відповідні висновки і з самого початку заклав в "План" фіксований земельний наділ. Спеціальним пунктом навіть визначалося поняття "земельного участка" як такої частини землі, "которая никогда не делится, а навсегда непременно в своей пропорции остается, дабы всегда удобно было без всякого вновь уравнения с оной служить, равно и поселянину обыкновенную непременно подать платить" (ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 664). Саме тому, необхідність врахування податкової традиції на Україні, а ще більше фіскальний інтерес держави в південному краї визначили поширення поземельного, а не подушного податку. Слід зауважити, що по відношенню до податків Російська держава XVIII століття більш ніж практична. Вона вдається до будь-яких компромісів, що диктуються специфікою регіону, аби досягти бажаного. Вже йшлося про те, що в 60-х роках майже єдиним багатством регіону була земля. Населення розпорошено. Воно постійно змінює місце проживання. При напіввійськовому стані населення, його дуже важко контролювати. Тому запровадити подушне означає приректи себе на постійну недоїмку і збитки. Як наслідок – маємо впровадження поземельного податку.

Не можна погодитися з висновками О. І. Дружиніної і про те, що "предоставляя право людям "всякого звания" владеть заселенными землями, правительство Екатерины II поступалось в интересах колонизации одной из кардинальных привилегий дворянства: правом монопольного владения землей" (Дружинина Е. И. Северное Причерноморье. . . – С. 60). Тут маємо некоректність у вживанні поняття "власник землі".

В "Плані" немає жодного слова про те, що люди "всякого звания" можуть володіти заселеними ділянками. "Всякого звания" людям земля, і в будь-якій кількості, надається не у власність, а під заселення. Тільки тоді "как скоро заселит, так должен о том в канцелярии объявить; почему освидетельствовать и когда по осмотру положенное поселение по числу земли, полагая на каждый участок по одному поселянському двору, найдется тогда такое свидетельство ту землю ему владельцу в вечность утверждает" (ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 664). Однак огляд канцелярією, разом з затвердженням землі у власність, автоматично надавав новому землевласнику визначений "Планом" офіцерський чин. А останній означав дворянство. Так що, про порушення дворянської монополії на володіння землею говорити не доводиться.

жанням уряду перекласти утримання поселених полків на мешканців Південної України визначили провідну роль земельного питання в конфірмованому Катериною II плані. На час розробки і прийняття "Плану" земля становила чи не єдине багатство новоствореної губернії. Вигоди від торгівлі, пільги на заведення фабрик і заводів, надання грошової субсидії, можливість спрощеного запису до міщанства і купецтва виступали лише додатковими умовами при

Торкнувся поземельних взаємин за "Мельгуновським штатом" і В. М. Кабузан. Зрозуміло, що поземельні відносини не були предметом дослідження автора, а тому побіжний підхід до цього питання зрозумілий. Однак виникає питання, де в "Плані" автор знайшов підстави для того, щоб наголосити: "Неимущие переселенцы для ведения хозяйства получали земельные наделы и освобождались от несения податей на срок от 6 до 16 лет" (Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII - первой половине XIX века (1719-1858 гг.). – М., 1976. – С. 102). Вся біда в тому, що всі переселенці, незалежно від майнового статку, отримували землю. Термін пільгових років також не залежав від майнового статку переселенця. Він прямо був пов'язаний лише з фактором "разной удобности" землі по визначених округах (ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 659).

Як бажання царського уряду контролювати всі сторони життя південного краю і намагання поширити в регіоні феодальні порядки, розглядає "План" В. О. Пірко. Дослідник викладає положення документу стосовно земельного устрою, обмежуючись констатацією визначеного механізму поземельних відносин щодо розміру земельних ділянок і умов отримання землі у власність. При цьому В. О. Пірко говорить, що "не существовало никаких ограничений сословного характера на получение земли, ее мог получить каждый, кто располагал необходимыми возможностями для заселения отведенной ему земли" (Пирко В. А. Северное Приазовье. – К., 1988. – С. 32). В цьому відношенні автор виходить з першого параграфу першої глави "О преимуществах", згідно якого "во всем селении всякого звания люди, из всех мест вышедшие и впредь выходящие в службу, на поселение" отримують всі права російських підданих (ПСЗР. – СПб. – Т. XVI. – С. 683), а також четвертого параграфу другої глави "О разделении земли, и на каком основании оною владеть", де говориться: "всякого звания людям, кто пожелает своим коштом из порожних земель вызовом из-за границы вольными людьми заселять, такому давать земли" (Там же. – С. 664). Однак "всякого звания людям" не означає, що не існувало соціальних обмежень в отриманні землі. В "Плані" мається на увазі, що земля надається всякого звання вільним людям. Кріпаки, поміщицькі селяни не входили в цю категорію. І це було настільки зрозуміло всім, що не потребувало окремої акцентації в документі. Інша справа – конкретні реалії. Упорядники чудово розуміли, що під вихідцями з-за кордону і "проживающими в Польше и проживающими в других государствах российскими подданными, которые до указанных лет сами или предки их зашли" приховувалися переважно колишні власницькі селяни. Але для забезпечення скорішого залюднення краю уряд пішов на проголошення всіх вихідців вільними людьми з наданням їм всіх прав. Тому земля надавалася вже не колишнім кріпакам, а новим вільним підданим.

Досить цікавим є підхід В. О. Пірко до визначення характеру "Плану". Він вважає, що "План о роздаче в Новороссийской губернии казенных земель к их заселению" є загальним, а вже в червні 1764 року "был утверждён более подробный "План о заселении Славяно-Сербии", яким обмежувалося поширення поміщицького землеволодіння на цій території.

переселенні до південного регіону. Що крім землі міг запропонувати уряд для заохочення вільних переселенців з Лівобережної, Правобережної України та інших губерній? На Лівобережжі кріпацтво ще юридично не оформилося. В соціальному відношенні традиційні пільги козацтва на заняття торгівлею, промислами і навіть винокурінням були давно узаконені. Як наслідок, соціальні пільги самі по собі мало приваблювали офіційних переселенців. Тому уряд усвідомлював, що пропонувані пільги в більшій мірі цікавили втікачів і стимулювали неофіційну народну колонізацію. В якійсь мірі він і розраховував на це, але офіційно легалізувати і визнати втечі засобом залюднення південного краю держава не могла. Тому їй нічого не залишалось, як пропонувати потенційним державним переселенцям землю, основу господарського добробуту в традиційному уявленні народу. Однак однієї пропозиції землі було замало. Орієнтуючись на традиції поземельного устрою переселенців, уряд змушений був декларувати надання землі в "спадкове довічне володіння"¹.

Лише при заохоченні переселенців з Правобережної України держава могла розраховувати на другорядність поземельного питання. У неї були всі підстави розіграти "дисидентську" карту і держава це зробила. Найголовнішим завданням зовнішньої політики проголошувався захист єдиновірних слов'ян від знущань з боку католиків. Складовою проголошеного захисту повинно було стати надання земель в Новоросійській губернії, а "План" роздачі земель визначав і регламентував механізм переселення, систему розподілу і земельне право.

Відсутність в російському законодавстві розробленої правової основи поземельних відносин визначила багатофункціональний характер цього документу. Укладачі "Плану" мусили розробляти механізм переселення, який би включав умови і пільги. Паралельно випрацьовувався механізм розподілу землі, визначалися адміністративні одиниці і вирішувалося питання земельної власності, адже аналогів правового визначення земельної власності в процесі державної колонізації ще не існувало. Також необхідно було визначити механізм юридичного оформлення земельної власності. Нарешті, поставало завдання визначитися з самим поняттям "земельна власність південного краю". Зрозуміло, що весь комплекс завдань укладачі вирішити просто не могли. Важливість, складність і суперечливість окремих питань вони взагалі не усвідомлювали. Все це повинно було прийти потім, в процесі реалізації головних напрямків "Плану". Як наслідок, "План" являє собою лише перелік головних положень внутрішнього устрою південного краю. Реалізація проголошених положень визначена на рівні декларації². Як наслідок, з 37 пунктів "Плану" безпосередньо поземе-

¹ ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С.663.

² "План" має назву: "Высочайше конфирмованный план, о раздаче в Новороссийской губернии казенных земель к их заселению". Він є складовою частиною "Высочайше утвержденного доклада сенаторов, действительного тайного советника Никиты Ивановича и Генерала Петра Ивановича Паниных. – О именовании Новосербского селения Новороссийскою губерниею; о поселении в оной полков, двух гусарских и пикинерного; о плане раздачи земель к их заселению. – С приложением штатов правления губернии и вышеозначенным полкам" (ПСЗР. – СПб., – 1830. – Т. XVI. – С. 657-667). Саме

тому його слід розглядати в контексті всієї доповіді, яка готувалася за наказом Катерини II на підставі ретельного вивчення конкретних реалій Новосербського поселення.

За думкою упорядників "План" повинен був економічно закріпити впроваджені згідно "Доповіді" зміни. Вся логіка розділів "Доповіді" підводила до "Плану". Окремі пункти розділів про поселення полків знайшли свою конкретизацію в "Плані" і навпаки. Так, четвертий пункт "Доповіді" безпосередньо стосується поземельного устрою. Ним пропонується розподілити землі нової губернії на округи з наданням кожній пільгових років (від 6 до 16 років) "по разсмотрению Главного командира, разной удобности земли и по свободности (в"Плані" – "способности"– А. Б.) заселения их". Подібний пункт повністю увійшов в "План". Однак в "Доповіді" є суттєве доповнення. В ньому говориться, що "сочиня же ведомость, скольким округам какое льготное время определится, прислать их в то Правительство, в которое оно, по земскому течению дел, в управление поручено" (Там же. – С. 659). Таке доповнення змушує по іншому подивитися на процес роздачі земель.

Вважалось, що бажаючий оселитися обирав собі ділянку землі, подавав "доношення" до канцелярії, яка через межовщика оглядала землю і офіційно затверджувала право на заселення і пільгові роки. Але згідно четвертого пункту "Доповіді", пільгові роки надавалися не конкретному поселенцю згідно якості отриманої ним землі, а цілій округі на момент визначення її території. Тим самим, бажаючий оселитися, або отримати землю під заселення з самого початку отримував інформацію з губернської канцелярії про пільгові роки в кожному окрузі і тому мав можливість вибору між якістю землі і терміном пільгових років.

Сам "План" складається з 8 глав (Гл. 1. – "О преимуществах"; Гл. 2. – "О разделении земли, и на каком основании оною владеть" Гл. 3. – "О комплектовании"; Гл. 4 - "О доходах"; Гл. 5 – "О лесах"; Гл. 6. – "О коммерции, купцах, фабриках и заводах", Гл. 7 – "О границах", Гл. 8. – "О школах"). Фактично кожна глава, окрім восьмої, має відношення до поземельного устрою.

З дев'яти пунктів першої глави другим пунктом декларується довічне спадкове володіння землею: "Каждому военнoслужащему, также и поселянину, определенную часть земли в вечное потомственное владение, по испробованному плану обмежевать" (Там же. – С. 663). В другій главі, яка містить 6 пунктів, безпосередньо робиться спроба законодавчої регламентації поземельних відносин. Першим пунктом вся земля розподіляється на 70 округ (для військових-52, міських мешканців-2, для поселян, що виходять на поселення слободами-16). Кожен округ повинен мати до 19000 десятин. По губернії це повинно скласти 1421000 десятин. Округ розподілявся на "жеребьи". Таке "жеребье" містить 24 ділянки, а всього в окрузі повинно бути до 700 ділянок. В 32 округах, де були ліси, ділянка дорівнює 26 десятинам, а в 38 безлісних округах – 30 десятинам. Головною земельною одиницею стає ділянка. Цей же перший пункт проголошує: "Участок, значит такая часть земли, которая никогда не делится, а навсегда непременно в своей пропорции остается, дабы всегда удобно было без всякого вновь уравниения с оной служить, равно и поселянину обыкновенную непременно подать платить" (Там же. – С. 664). Третім пунктом земля за своєю належністю розподілялася на три категорії: 1) земля державних поселян з уплатою з землі, а не з душі; 2) поміщицька з уплатою податків з землі і 3) земля військових, яка повністю звільнялася від платежів. Четвертий пункт регламентував умови отримання землі під заселення і переходу її у власність. Важливість пункту визначило його розподіл на 6 параграфів. За внутрішньою логікою пункт поділяється на дві частини. Перша (§1-2) фіксує розподіл земельних

угідь на ділянки і їхній адміністративний устрій. Друга (§3-6), визначає умови володіння виділених ділянок і декларує надання землі під заселення "всякого звання людям", які своїм коштом виведуть із-за кордону вільних людей на поселення. Перший параграф пункту умовою переходу виділеної землі у власність визначає поселення на кожній ділянці по одному селянському двору. При незаселенні за три роки виділеної землі вона відбирається назад в казну для передачі більш надійним людям (§3). Більш як 48 ділянок у довічне володіння не затверджується (§4). Якщо при перевірці виявлялося перевищення встановленої норми, то такий надлишок землі повинен був продаватися або державі, або бажаним їй купити (§5). Шостим параграфом декларувалася ще одна умова володіння землею. Такою умовою стає обов'язкова служба в Новосербському корпусі, або постійне проживання в заселюваному селищі. При невиконанні цієї умови земля відбиралася в казну з відшкодуванням власнику всіх витрат.

Умови володіння землею військовими поселенцями регламентує п'ятий пункт глави. Землеволодіння військових поселенців поставлено в залежність від факту відбування служби. З кожної ділянки землі хтось один з родини власника повинен був постійно нести військову службу. При нездатності нести службу і відсутності в сім'ї дорослого чоловіка, який міг би його замінити, земля передавалася тому, хто може її нести, а колишній володар переводився до стану поселенців. Шостий пункт декларує пільги військових на володіння. На час служби, і навіть по відставці до самої смерті, за рангову землю податки не сплачувалися. Удовиці і діти землевласника десять років по його смерті також не сплачували податку при умові "добропорядочної" служби покійного. Якщо військовий отримував відставку за "пороки", то позбавлявся всіх пільг на сплату податків за рангову землю. В цьому випадку земля записувалася поміщицькою по чину сучасного володаря землі. Це означало, що спадкоємець полковницької рангової землі при запису до служби прапорщиком отримував право володіти землею тільки по прапорщицькому чину. За надлишок землі слід було сплачувати податок.

Останній четвертий пункт третьої глави проголошував можливість отримання землі в ранг за набраними і виведеними на службу, чи на поселення. При неможливості вербовщика відбувати військову службу йому присвоювався відповідний чин, а замість зачислення до полку надавалася рангова земля.

Глава четверта складається з двох пунктів. Поземельних відносин стосується перший параграф першого пункту. Він в котрий раз декларує, що "с государственных и помещичьих поселен не с душ, но с земли, с каждого участка положенное впредь число денег" слід збирати (Там же. – С. 666).

Нарешті, останнім пунктом "Плану", що регламентує поземельні відносини є третій пункт п'ятої глави. Зокрема в ньому говориться, що "кто пожелает на порозжей земле лесом засеять и окопать, чтоб скот не мог вредить, тот чрез оное на то урочище получает право вечного владения" (Там же).

Таким чином з 37 пунктів "Плану", безпосередньо поземельних взаємин стосується лише 9 пунктів. Всі інші вирішують питання колонізації, заселення, освоєння і управління. Земельних роздач стосуються взагалі чотири пункти. Тому можна стверджувати, що сама назва "Плану" – "О раздаче в Новороссийской губернии казенных земель к их заселению" не зовсім відповідає змісту. Головна мета "Плану" – колонізація південного краю. На першому місці в процесі колонізації стоїть залюднення регіону. Саме через залюднення регіону можна було вирішити головне завдання, що стояло на той час перед урядом – перекласти утримання поселених військ, на яке вже було витрачено 700000 крб., на плечі мешканців нового краю. А так як пільги на той час не багато ва-

льного устрою стосувалися лише 9. З них три пункти регламентували роздачу землі, а шість визначали умови закріплення виділених ділянок у власність.

Згідно "Плану" вся земля регіону поділялася на землі державних поселян, поміщицькі і військові. Вони відрізнялися один від одного умовами отримання, правами володіння, сплатою податків. Розрахунковою одиницею визначається земельна ділянка. Під ділянкою розуміється така частина землі, яка ніколи не ділиться, а назавжди залишається незмінною як для державних поселян, так для поміщиків і військових. Розмір ділянки становив 26 десятин при наявності лісу і 30 десятин при його відсутності. 700 ділянок склали округ. Всього планувалося створити 70 округів, загальною площею 1421000 десятин. З них 52 округи відводилося для військових, 16 для державних поселян, і 2 для мешканців міст. Нерівномірний розподіл округів демонстрував орієнтацію уряду на приватну ініціативу¹. Це підтверджується наявністю механізму затвердження землі у власність приватними особами і майже повною відсутністю узаконень щодо отримання землі державними поселенцями.

Для державних поселенців декларувалося лише відмежування кожному ділянки землі у довічне спадкове володіння і наголошувалося на сплаті податків після закінчення пільгових років "не з душі, але з землі, з кожної ділянки покладеної наперед кількості грошей"². Ні механізму закріплення землі у власність, як і механізму збору поземельного податку, ми не бачимо. Незрозумілим залишається і питання поземельних стосунків поселенця як з сільською громадою, так і з адміністрацією після відведення землі. Всі ці питання просто опущені. Все спрощено до неможливості. Зрозуміло, що в такому вигляді поземельна регламентація могла задовольнити потреби лише початкового етапу державної колонізації.

Значно більшу увагу приділено визначенню правового механізму поміщицького землеволодіння. В його основі покладено тезу про те, що земля надається всім бажаним за умови її заселення вільними людьми своїм коштом. Не слід вважати, що подібна теза свідчить про втрату дворянської монополії на володіння заселеною землею. Було б наївним вважати, що в середині XVIII століття держава могла допустити міщан і купців до володіння "ревізькими душами". Подібного права ніхто крім дворян до скасування самого кріпацтва так і не отримав. Тут маємо дещо інше. В своєму намаганні залучити приватну ініціативу для скорішого залюднення регіону держава відкриває ще один шлях

жили, то уряд і мусив пропонувати головне багатство регіону – землю. Назва ж документу, який широко публікувався, повинна була привертати увагу саме на роздачу земель, а не акцентувати увагу майбутніх переселенців на адміністративному і територіальному устрої.

¹ Термін "військова" округа не треба сприймати буквально. Він був більш ніж широким і включав як землі поселених рот, так і землі офіцерів, які отримали їх в ранг та під заселення. Саме на офіцерів, що "выводили" поселян своїм коштом, найбільш розраховував уряд в залюдненні південного краю. Звідси і нерівномірність у розподілі округ.

² Дивись першу главу, пункт другий і главу четверту, пункт перший "Плану" (Там само. – С. 663, 665).

вільним верствам для отримання дворянства. Весь процес становлення поміщицького землеволодіння поділяється на дві частини. Перша – це надання землі під заселення, а друга – затвердження землі у власність. Надання землі під заселення зовсім не означало надання прав на володіння землею. Можна говорити лише про умовне володіння. Але і про останнє можна говорити лише за фактом вкладеної в землю праці і грошей. При конфіскації землі назад до казни, власник міг вимагати лише відшкодування вкладених в землю коштів. І то при умові реального підтвердження таких вкладень. Затвердження у власність відбувалося лише після огляду маєтку губернською канцелярією і підтвердження нею факту поселення на кожну ділянку “по одному селянському двору”. Тільки подібний огляд “ту землю йому власнику на довічно затверджує”¹. Однак подібний огляд не тільки затверджував у власність.

Згідно окремого положення про комплектацію, огляд заселеного маєтку не тільки затверджував його у власність, а й надавав відповідно кількості поселених селян офіцерський чин. За 120 чоловік – прапорщицький, 160 – поручицький, 300 – капітанський, 600 – майорський². Тим самим, той хто заселяв виділену землю не тільки отримував її у власність, а ще й отримував офіцерський чин. Останній автоматично зводив його в дворянське звання. Тому поміщиком ставав не купець, або міщанин, а новоспечений дворянин. Так що дворянську монополію на володіння заселеною землею не було порушено.

Умови поміщицького землеволодіння визначалися досить чітко. По закінченні пільгових років поміщик сплачував поземельне з кожної ділянки. Розмір податку був вдвоє меншим за податок державного поселенця на тій підставі, “що поміщики своїм коштом повинні заселяти”. Заборонялося затверджувати у власність наділи, що перевищували розмір 48 ділянок. Зайву заселену землю потрібно було продати або іншому бажачому, або казни. Також заборонялося володіти землею тим, хто не служив “в Ново-Сербському корпусі” або не проживав у заселеному маєтку. Такі умови земельного володіння не могли задовольняти поміщиків. Але що більш важливіше, подібні умови не задовольняли представників дворянської аристократії. Аристократія хотіла отримати землю, але не мала жодного бажання ні служити в корпусі, ні проживати в маєтку. З іншого боку вона була страшенно обурена сплюндруванням чистоти дворянських рядів колишніми купцями і міщанами³.

Певна увага була приділена в “Плані” військовій землі. В цьому відношенні упорядники виходили з вже існуючого розподілу Ново-Сербії на роти. Адже до 1764 року саме роти виступали як адміністративними, так і територіальними одиницями. Якщо для поміщицьких і державних поселенців підпорядкування ротному командирові було формальним, то для військових поселенців подібне підпорядкування охоплювало всі сторони життя. Не виключенням були і поземельні відносини. Згідно “Плану” вся військова земля підпорядковувалася головному командирові. Кількість військових земельних ділянок визначалася

---

¹ ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 664.

² Там само. – С. 666.

³ Див. : Щербатов М. О повреждении нравов в России. – М., 1983. – С. 90.

комплектом унтер-офіцерів і рядових згідно полкового штату. Тим самим, кожен військовослужбовець забезпечувався землею. Командирам ставилось в обов'язок постійно контролювати відповідність кількості земель штатному розкладу.

По відношенню до поселених військовослужбовців, деклароване надання землі в довічне спадкове володіння залишалось пустим звуком. Тут маємо справу з особливою формою землекористування. Згідно "Плану" військовий поселянин користувався земельною ділянкою за умови несення служби. Він звільнявся від всіх поземельних податків. І це зрозуміло. Його податок – це військова служба. По смерті військового поселенця, якщо з сім'ї ніхто не міг заступити його службу, земля відбиралася і надавалася тому з поселян, хто вступав на службу.

До "військової" віднесені і так звані "рангові" землі. В "Плані" такого поняття немає. Свою назву "рангові" землі отримали пізніше, в процесі реалізації "Плану". В документі говориться лише про землю, що надається військовослужбовцям "по його чину"¹. При цьому само собою розуміється, що мова йде про офіцерів. "Рангова" земля звільнялася від податків. Розмір "рангових" дач "Планом" не визначалася. Вже після затвердження документу було встановлено чітку залежність розміру дачі від чину. Так, поручик, прапорщик, полковий аудитор, квартирмейстер та лікар отримували "на ранг" по 4 ділянки землі (104-120 десятин); капітан, ротмістр – по 6 ділянок (156-180 десятин); секунд-майор – 7 ділянок (182-210 десятин); прем'єр-майор – 8 ділянок (208-240 десятин); підполковник – 10 ділянок (260-300 десятин); полковник – 16 ділянок (416-480 десятин)².

Термін володіння "ранговою дачею" визначався терміном життя того, хто її отримав. Володіння землею по смерті власника ставилось в залежність від сумлінності несення служби. При без-порочній службі вдови і сироти ще десять років могли володіти землею без сплати податків. Якщо військовий був звільнений зі служби "за пороки", то після його служби земля залишалася "ранговою" лише у випадку, коли один з членів родини заступав чин, за яким надана "рангова" земля. При відсутності такої можливості земля переводилася у ранг поміщицької і за неї потрібно було сплачувати податки.

Досить жорсткі умови володіння "ранговою" землею аж ніяк не могли задовольняти військових. Розпочалися пошуки засобів, щоб обійти прийняті положення про "рангові землі". До Головного командира надходять чисельні прохання змінити умови володіння "рангами". Слід віддати належне урядовим структурам. Відсутність чіткого механізму реалізації "Плану" було помічено вже зразу по його публікації. Намагання виправити недоліки "Плану" простежуються вже в затвердженій 11 червня 1764 року Катериною II доповіді про

¹ ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 666.

² Полонська Василенко Н. Історія Запоріжжя . . . – С. 14.

Українську лінію, Слав'яносербію та її підпорядкування Новоросійській губернії¹.

Як і Новоросійська губернія, поселення Української лінії та Слов'яносербії поділялися на округи. Впроваджувалося 140 округів по 20000 десятин в кожному. Поземельні відносини повинні були будуватися на основі конфірмованого "Плану" Новоросійської губернії. Водночас, на відміну від попереднього з'являється усвідомлення, що реалізація поземельного устрою неможлива без чіткого механізму і докладних відомостей про стан земельних угідь. Саме тому для "знімання планів і розмежування землі, без чого неможливо нічого зачати і надійного від землі прибутку очікувати" в розпорядження Головного командира надаються 12 штаб і обер-офіцерів для впорядкування межової справи². Важливість діяльності межовиків підкреслюється подвійним утриманням, що належить виплачувати їм під час роботи.

Однак існуючі в "Плані" протиріччя між намірами уряду і бажанням потенційних поміщиків, а також певна недосконалість документу у розробці конкретних питань землеволодіння вимагали додаткових законодавчих установлень. Такі установлення не забарилися. Їм передувало листування губернської канцелярії з Головним командиром Воейковим. Як наслідок, в 1774 році з'явилися роз'яснення, резолюції і доповнення до "Плану" Головного командира Воейкова. Затверджені головним командиром резолюції набували для південного краю форми законодавчих актів³.

---

¹ Документ має назву: "Высочайше утвержденный доклад генерал-фельдцейхмейстера Вильбоа, действительного тайного советника и сенатора Панина, генерал-аншефа и Военной коллегии вице-президента графа Чернышева и генерал-поручика Мельгунова. – Об Украинской линии, Славяно-Сербии; о состоящем за тою линиею поселении и о подчинении оногo к Новороссийской губернии под единое право (ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 795-799). Він являє собою текст доповіді з резолюцією Катерини II: "Быть по сему". Доповідь складається з преамбули і одинадцяти пунктів. Поземельного устрою стосуються 9 і 11 пункти. В дев'ятому пункті йдеться про розподіл земель на округи і ділянки. В кожному округові повинно бути до 20000 десятин землі. З загальної кількості 140 округів, 32 відводиться для поселян. Всі інші були військовими. У вирішенні поземельних питань наказується керуватися "Планом" Новоросійської губернії. Однак з'являється суттєве доповнення.

Пропонується "что к пользе усмотрится, то исполнять же, и для конфирмации подавать доклады" (Там же. – С. 797). Одинадцятим пунктом створюється межова служба для зняття планів і розмежування земель. Вона повинна складатися з 12 штаб і обер-офіцерів. Для "исполнения сего нового и весьма нужного дела" до офіцерів, за подачею місцевих командирів, обов'язково додавалося кілька знаючих людей (Там же. – С. 798).

² ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 798.

³ Листування губернської канцелярії з Головним командиром Воейковим, згідно повідомлень Н. Полонської-Василенко, зберігалось в зібранні "Одеського товариства історії і старожитностей" в "Сборнике различных документов, относящихся к Южной России". Переважна більшість цього зібрання нині знаходиться в Інституті рукописів ЦНБ НАН України. На жаль листування і резолюції Воейкова в ньому не виявлено. Тому змушені обмежитись фактами, наведеними Н. Полонською-Василенко, яка неодноразово в своїх працях зверталася до цього документу. Дослідниця датує документ

Докорінних змін зазнав пункт "Плану" про надання землі всім бажаючим її заселити. Віднині земля під заселення відводилася лише дворянам, генералітету, штаб і обер-офіцерам і лише у виключних випадках унтер-офіцерам. Всім іншим дозволялося надавати землю під заводи, млини, садки і виноградники з категоричною забороною оселяти на ній людей. Недворянам, що отримали землю під заселення слобод, але не встигли оселити потрібної кількості селян, наказувалося продати землю, або повернути її до казни¹. Водночас декларувалося надання цілої низки пільг дворянам-землевласникам.

Незаселена за три роки земля вже не конфіскувалася казною. Після сплати трьохрічного поземельного податку, землевласникам надавалося ще три роки для її заселення. Ті хто через купівлю або спадщину мав більш ніж 48 земельних ділянок, могли зберігати надлишок у тимчасовій власності². Дозволялося відводити рангові землі не тільки служилим, а й відставним офіцерам. Нарешті було скасовано положення, згідно якого володіли землею лише ті, хто служив в полках південного краю, або постійно проживав в маєтках. Відтепер дозволялося залишати землю під наглядом "місцевих людей". Конфіскувалася лише "беспризорна" земля³. Призначення в 1774 році Г.Потьомкіна Головним командиром Новоросійської губернії, розширення після скасування Січі в 1775 році

1774 роком, хоча він помічений 1780 роком. Докази Н. Полонської-Василенко досить переконливі і примушують погодитися з її висновками. Зокрема, вона доводить, що в 1780 році Воейков вже не був Головним командиром, а тому канцелярія не могла позиватися до нього. Отримати донесення і накласти резолюцію Воейков міг тільки під час свого "командирства" в період з 1767 по 1773 рік. Однак, вказує дослідниця, в своїй резолюції Воейков говорить, що Військова колегія розглядає питання про призначення в полки офіцерів недворянського походження. Відомо, що колегія розглядала це питання саме в 1774 році, а тому і робиться висновок, що "вернее всего, что весь документ в нынешнем его сводном виде был составлен в 1774 г., когда на пост Главного командира был назначен Потемкин и для него стали собирать разные сведения о положении губернии" (Полонская-Василенко Н. Д. Из истории Южной Украины в XVIII в. . . . – С. 139).

¹ Полонская-Василенко Н. Д. Из истории Южной Украины в XVIII в. Заселение Новороссийской губернии (1764-1775) // Исторические записки. – М., 1942. – Т. 13. – С. 139.

² Зокрема, генерал поручик Ржевський в листопаді 1778 року купив у новомиргородського купця Орлова землю в Новопавловському повіті, але так як разом з вже відведеною це становило значно більше визначеної норми володіння на одного чоловіка, то і приймається рішення про затвердження землі у власність на умові сплати поземельного (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 3). Тим самим на землю, що затверджувалася у власність зверх установленої норми не поширювалися пільги по сплаті податків. Початок сплати поземельного визначався фактом затвердження у власність. Таким чином, у розвиток резолюції Воейкова щодо можливості володіння землею зверх встановленої норми, розроблено конкретний механізм передачі надлишку землі у власність через сплату поземельного. Подібне оформлення землі "під заплату" поземельного надавало право тимчасової власності, на відміну від власності довічної.

³ Там само. – С. 140.

підконтрольних державі земель, початок широкомасштабної колонізації призводять до подальших змін в земельному законодавстві.

Водночас, зміни в поземельному законодавстві відбувалися з суттєвими порушеннями установлених державою юридичних форм. В такому важливому питанні як земельне, центральна влада не бажала передавати ініціативу законодавчості в інші руки. За існуючими нормами, затвердження законодавчих поземельних актів було прерогативою виключно імператриці та Сенату. По відношенню до Катерини II, Потьомкін був впевнений, що всі його законодавчі змагання не викличуть заперечень і, по необхідності, в будь який час, можуть бути затверджені. Стосунки Потьомкіна з імператрицею давали йому підставу на подібні сподівання. Однак зійти з висот подібних відносин до рівня простого прохача перед Сенатом Потьомкін просто не міг і не хотів. Як "майже імператор", Потьомкін ігнорує існуючі норми проходження і затвердження документів. З мовчазної згоди імператриці, він одноосібно бере на себе видання і затвердження важливих поземельних законів для південного краю. Для поміщиків подібні амбіції Потьомкіна являли собою міну повільної дії, яка обов'язково повинна колись вибухнути. Адже все залежить від одного Потьомкіна. Для поміщиків Південної України це означало, що їхні права на земельну власність залежать від здоров'я і життя Потьомкіна. Щоправда подібні крамольні думки у поміщиків середини 70-х – 80-х років просто не виникали. Навпаки. Можливість Потьомкіна самому затверджувати важливі поземельні укази, в південному краї задовольняла майже всіх.

Реформа пікінерних полків 1776 року затвердила у довічну власність надані на ранг землі. Однак на майбутнє, роздача офіцерам рангових земель заборонялася¹. В подальшому, затверджені у довічну власність рангові дачі взагалі забо-

---

¹ Подібна заборона призвела до чисельних скарг землевласників до губернської канцелярії. Як видно з подань офіцерів, ніхто не очікував подібних змін поземельних відносин. Саме тому заборона роздавати землі на ранг зачепила не стільки офіцерів, які розраховували її отримати, скільки тих, що за невпорядкуванням поземельних відносин мусили втрачати пільги на вже придбану рангову землю. Типовим прикладом є справа секунд-майора Пойріна. В 1775 році Пойрін купив рангову дачу на 4 двори у ад'ютанта Марковича. Через тривалість розмежування та власну заклопотаність "долго данных ему верительных бумаг не оформлял". Коли нарешті він подав бумагу на землю до губернської канцелярії, то "после 76 года ему сказано, что по новому штату дачи не положены" (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 9). Через це, щоб зберегти право власності на куплену рангову дачу, Пойрін мусив оформити володіння "під заплату", тобто через сплату поземельного. Але, як видно з подальшого перебігу подій, оформлення володіння "під заплату" не давало прав на довічне володіння землею, і не гарантувало від майбутніх зазіхань. Так, вже в 1781 році, секунд-майор Пойрін звертається до губернської канцелярії зі скаргою на межовика Гулевича. В 1780 році межовик розмежував його землі, а так як рангова дача не була оформлена у довічне володіння, то Гулевич і віддав "ранговую дачу, одну половину государственной слободе, другую полковнице Серезлиевой, отчего его крестьяне утратили свою пахоту, терпят нужду от коих теперь и ожидает побеги" (Там же. – Арк. 9 зв.).

ронялося продавати, або передавати в інші руки¹. За новими штатами поселених пікінерних полків зменшувався комплект військових з'єднань. Але згідно "Плану" кількість ротної землі військової округи залежала саме від штатного комплекту. Як наслідок, 4 листопада 1776 року з'явилася резолюція губернатора Муромцева, за якою надлишок землі в ротах і державних слободах дозволялося віддавати приватним власникам за умови сплати поземельного². Наступного 1777 року Новоросійська губернська канцелярія дещо конкретизувала умови отримання у власність зайвої землі рот і державних слобод. Відтепер, бажаючи отримати таку землю повинні були представити довідку від зібрання слобідської громади про те, що зайва земля їм не потрібна. Довідку підписували всі члени громади. Підписи завірялися місцевим начальством³.

Значне розширення колонізованої території за рахунок колишніх запорозьких земель надало можливість урядові збільшити розмір земельних ділянок. В 1776 році запропоновано відводити під земельну ділянку не 30, а 60 десятин з сплатою 5 копійок з десятини після закінчення пільгових років⁴. Суттєво змінилися поміщицькі наділи. Відтепер їхній розмір становив від 1500 до 12000 десятин. По закінченню пільгових років поміщики повинні були сплачувати по 2,5 копійки за десятину. Для всіх земельних наділів запроваджувався однаковий десятирічний пільговий термін⁵. Подібна пропорція конкретизувалася ордерами Потьомкіна Азовському та Новоросійському губернаторам. Зокрема, в ордері азовському губернаторові В.Черткову від 26 грудня 1777 року йшлося про затвердження виділеної штаб і обер-офіцерам землі у довічне володіння за

Деякі поміщики ставали жертвами бюрократичної тяганини, через яку втрачали можливість отримати рангову дачу. Підпоручик Опанас Зерваницький на початку 1776 року просив про відведення йому землі під слободу і рангову дачу. Канцелярія переплутала його з братом, який вже отримав землю і на цій підставі відмовила. В плутанині розібралися лише в 1777 році. Землю під заселення слободи відвели, а щодо рангової дачі, то відповіли: "по вновь конфирмованным о населенных гусарских и поселенных полках штатам, офицерам уже ранговых дачь не положено" (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 6).

¹ Ще на початку 1776 року нижнім офіцерським чинам Абросімову, Іваниці та Жерзацелю було виділено на ранг по 52 десятини землі. В 1781 році всі вони звернулися до Новоросійської губернської канцелярії з проханням видати план на володіння ранговими землями. На це канцелярія своїм указом доводить: "при рассмотрении его превосходительством велено, како они де данные им прежде нового о гусарских полках штата, то оставить за ними в потомственное владение, однако ж, чтоб им и потомкам их продажу и уступку в другие руки воспретить, и просить к снабжению о счислении тех дач на таком основании документом" (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 9). За існуючою законодавчою традицією, з моменту прийняття такого рішення, подібна заборона поширювалася на всі надані до 1776 року рангові дачі Південної України.

² ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 2.

³ ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 30. Арк.30.

⁴ Дружинина Е. И. Северное Причерноморье 1775-1800. – М., 1959. – С. 63.

⁵ Там само.

умови відведення на кожного не менше 1500 і не більше 12000 десятин при десятирічній пільзі.

Постійні доповнення законодавчої регламентації поземельних відносин свідчили про те, що "План" 1764 року не відповідав існуючим реаліям Крім того, він не задовольняв дворянство. Як наслідок, в 1777 році розробляється новий план розподілу і затвердження земель у довічне володіння

В історичній літературі про новий план роздачі земель в Південному краї не згадується. І це не дивно. На відміну від "Плану" 1764 року, нове устанавлення не було конфірмоване імператрицею. Цілком вірогідно, що центральна влада взагалі навіть не чула про новий план, а про стан поземельних відносин мала лише загальні уявлення. Тому свідченням є настанова Катерини II П. Зубову про ревізію земель, конфіскацію незаселених ділянок від 20 червня 1795 року. Згідно настановлення, підставою для конфіскації незаселеної землі стає "План, утвержденный нами в 1764 году о поселении Новороссийской губернии"¹. Про новий (потьомкінський) план навіть не згадується. Проте, слід враховувати, що подібне незгадування може бути простою демонстрацією "прихильності" імператриці в угоду новому фаворитові. Можливо, що звертання в настановленні до "законного" указу 1764 року повинно було підкреслити і піднести намагання нового намісника П. Зубова навести "законний" порядок в поземельних відносинах. На користь подібного припущення говорить і те місце в наказі П. Зубову, де імператриця наказує "те земли отбирая, раздавать по вашему рассмотрению небольшими участками для лучшего успеха в заселении"². Досить чітко проявляється протиставлення потьомкінському методу роздачі землі великими ділянками, що був зафіксований в новому плані роздачі. Не можна також виключати хоч і банальну, але ймовірність простого незнання центральною владою факту існування нового плану земельних роздач.

Про існування нового плану земельних роздач дізнаємося з пропозиції губернатора В. Черткова Азовській губернській канцелярії від 12 листопада 1778 року³. Мета "пропозиції" Черткова, – розтлумачити губернській канцелярії нові узаконення, що регламентують поземельні відносини. Саме тому В. Чертков починає свою пропозицію з викладення положень потьомкінського ордеру від 26 грудня 1777 року про розміри надаваних земельних ділянок у межах 1500-1200 десятин. Зразу ж по тому, він говорить: "а в представленном плане в сей губернии о разделении земли под селение, утверждения оной в вечность, о продажи из рук в руки, о поделе между наследниками и о льготном времени 5-й главы, в них писанных статьях изображено, а именно. . ."⁴.

Про масштаби нового плану вже свідчить той факт, що 5 глава нараховує дев'ять пунктів, які регламентують умови земельного володіння. І це не загальні положення, як в плані 1764 року, а конкретний механізм, який намагається врахувати всі нюанси і умови оформлення землі у власність. Цей механізм ви-

¹ ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 132

² Там само.

³ Там само. - Арк. 195-198.

⁴ Там само. – Арк. Арк. 195.

ходить не з апіорних побажань, а з конкретних прикладів межової практики. Разом з тим він містить в собі всі попередні пропозиції та узаконення 1773-1777 років, що і підтверджується аналізом п'ятої глави нового плану.

В першому пункті п'ятої глави декларується бажання "необитаемые земли из бывших запорожских дач составленные . заселить и усилить яко нужную по пограничности тех мест сторону". Для досягнення поставленого завдання, землі передбачається "раздавать всякого звания и чина людям, исключая однодворцев, крестьян и прочих помещичьих людей. " Дозволяється надавати землі під заселення не тільки "проживающим и при должностях состоящим, но и кто жительство имеет в Великороссии и Малороссии, равно иностранным из-за границы и приходящим и на вечное подданство присягу учинившим, с дачею на 10 лет льготы". За період пільгових років надану землю необхідно заселити селянами, яких слід виводити за свій кошт "из незапрещенных мест"¹. Як бачимо, цей пункт нічим не відрізняється від резолюцій і пояснень Воєйкова 1774 року. Фактично він повторює настанови Новоросійського губернатора і зводить їх у ранг законодавчого акту.

Другий пункт не вносить нічого кардинально нового у визначення розміру поміщицького наділу. Підтверджуються пропозиції 1776 року і ордери Потьомкіна 1777 року про встановлення мінімального наділу у розмірі 1500 десятин, а максимального в 12000 десятин. Разом з тим, згідно другого пункту плану, надана земля переходить у довічну власність при умові оселення на кожні 1500 десятин 13 селянських дворів. Відповідно на 3000 десятин необхідно поселити 25 дворів, на 6000 - 50 дворів, 12000 – 100 дворів. При цьому робиться зауваження, що "ежели за отводом остаются будет где промежутки" то віддати тим, хто буде його просити, або приєднати його до суміжних дач².

Якщо перші два пункти не що інше як умови отримання землі у власність, то наступні три пункти являють собою регламентацію процедури оформлення землі у власність. Важливість процедури полягає в тому, що, на думку укладачів тільки її послідовне виконання юридично оформлює право на земельну власність і надає можливість проводити з землею будь-які операції. В цих пунктах також немає нічого істотно нового. Так, третім пунктом проголошується необхідність видавати при відведенні землі особливих планів, складених на підставі розмежування. Подібні плани повинні були засвідчити право тимчасового користування землею. Четвертим пунктом декларується, що по закінченню пільгових років, при умові поселення відповідної пропорції дворів, поміщику видаються "межевые книги и надлежащие планы с стемпелями за подписанием наместнического правления"³. Разом з отриманням межових книг і планів, поміщик, згідно п'ятого пункту, одержує всі права власності на землю. З цього моменту він може землю продавати, дарувати, передавати у спадщину тощо⁴. Всі ці пункти (3, 4, 5) – є ніщо інше, як конкретизація межової інструкції

¹ Там само. – Арк. 195 зв.

² Там само.

³ Там само. – Арк. 196.

⁴ Там само. – Арк. 196 зв.

1766 року¹. Але якщо в інструкції розмежування і складання планів це не є актом закріплення землі у власність, то для південного краю матеріалам межування надано силу юридичного документу. Подібне відхилення було викликане реаліями Південної України. Відмова в межовій інструкції від надання межовим документам права юридично затверджувати земельну власність була викликана бажанням уникнути поземельних суперечок між землевласниками. Це був компроміс дворянської держави, на який вона змушена була піти, щоб хоч якось впорядкувати поземельні відносини в російських губерніях. Однак, на півдні України подібних ускладнень ще не існувало. На цей час земля знаходилася у поміщиків на умовах землекористування. Тому для держави поєднання розмежування з закріпленням землі у власність було ідеальним. Подібне зрозуміли зразу ж по затвердженню “Плану” 1764 року, коли в установленні про впорядкування Слов’яносербії наказувалося надати для “сняття планов и размежевания земли, ибо без сего нельзя ничего зачать и надежного от земли дохода ожидать” 12 межовщиків².

Присутність в новому плані наступних двох пунктів (6, 7) також є результатом дії попередніх узаконень. Ці узаконення стосувалися роздачі земель “всім вільним людям”, проголошених “Планом” 1764 року. Вже говорилося, що у 1774 році таке положення було скасоване. Однак, за десятиріччя існування, як це видно з шостого пункту нового плану, були прецеденти надання землі під заселення недворянам. Тому 6 і 7 пунктами уряд вирішував подальшу долю подібних земельних ділянок. По-перше, в розвиток заборони надавати землю під заселення недворянам унеможлиблюється купівля “готової” землі, коли “не имеющие дворянства, ни чинов штаб и обер-офицерских, никто готового покупать не может”³. По-друге, подібні власники можуть користуватися тільки тими наданими землями, які “обзаведены” своїм коштом. “Обзаведена” земля, згідно трудового права і незалежно від соціального стану власника, за сьомим пунктом плану, може передаватися у спадщину по волі власника.

Кардинально новим є положення восьмого пункту. Відтепер незаселена у визначений термін земля, по закінченню пільгових років не конфіскувалася казною. Поміщик продовжував користуватися нею без отримання межової книги і плану за умов сплати за кожну десятину по 5 копійок на рік і відбування всіх земських повинностей не по кількості дворів, а по кількості землі⁴. Ті, хто відмовлявся від заселення взятої землі до закінчення пільгових років, згідно дев’ятого пункту, повинні за весь час користування сплатити по 5 копійок за десятину за кожен рік користування землею.

Такими є 9 пунктів п’ятої глави нового плану про роздачу земель. За змістом вони поділяються на чотири групи. Однак шукати логічної послідовності у положеннях цих груп є марною справою. Глава не є логічним завершеним викладенням установлень поземельних відносин. Це конгломерат узаконень, що

¹ Див.: ПСЗР. – СПб., 1830– Т. XVII. – С. 716-718.

² ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 778.

³ ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 196зв.

⁴ Там само. – Арк. 197

приймалися в різні часи і різними людьми для приведення “Плану “1764 року у відповідність до конкретних реалій. Тому маємо чисельні повтори і доповнення, які суперечать одне одному. Разом з тим, глава про поземельні взаємини не може претендувати на повноту охоплення всіх поземельних питань. Вона навіть не включає всіх раніше прийнятих суттєвих узаконень, що регламентують земельну власність. Тому слід було очікувати чергових роз’яснень з боку владних структур. Першими такими роз’ясненнями стають “пропозиції” Азовського губернатора Черткова.

Про положення нового плану сповіщає Азовську губернську канцелярію В.О.Чертков. Уряд спішить якнайшвидше перекласти контроль і відповідальність за обширні запорозькі землі на плечі нових землевласників. Для цього він проголошує пріоритетною саме поміщицьку колонізацію.

Реалізація державної ідеї попечительства і дворянської монополії на володіння заселеними землями підтверджується заборонаю надавати землю під заселення однодворцям, селянам і особливо “поміщицьким людям”. Якнайшвидшому розширенню поміщицького контролю над територією колишніх запорозьких земель повинно сприяти збільшення розміру земельних ділянок, що надавалися під заселення дворянству. Юридично закріплювався раніше декларований розмір земельної ділянки в межах 1500-12000 десятин. Поспішність, з якою уряд намагався роздати колишні запорозькі землі, пояснюється не тільки бажанням залучити до контролю над величезними територіями всю силу дворянського інтересу. Важливим фактором виступає фіскальна політика і намагання швидше отримати прибуток від сплати поземельного податку землевласниками.

При невпорядкованості адміністративного устрою державних слобод, відсутності кругової відповідальності в слобідській громаді по сплаті податків, поміщик-землевласник залишався чи не єдиним гарантованим суб’єктом сплати поземельного податку.

Друга група пунктів плану (пункти 3,4 і 5) з’явилася внаслідок розробки механізму затвердження землі у довічну власність. Як і раніше, право довічного володіння землею поставлено в пряму залежність від поселення відповідної кількості дворів. Однак затвердження у власність через факт огляду губернською канцелярією заселеної ділянки конкретизувався наданням межових книг і затверджених планів маєтку. Тим самим, на перше місце виходить фактор обмежування земель. Всупереч межовій інструкції 1766 року, сам факт визначення кордонів залюдненого маєтку ставав підставою для затвердження землі у довічну власність. Факт обмежування ділянки надавав право на продаж, дарування, спадщину, заклад та інше. При цьому робиться суттєве зауваження. Будь-які операції з землею можна було здійснювати з ділянками не менше як в 1500 десятин.

Третя група (пункти 6 і 7), ще раз підтверджувала, що право володіння землею належить виключно дворянам. Повторюється заборона недворянам купувати залюднені земельні ділянки.

Нарешті четверта група пунктів п'ятої глави нового плану (пункти 8 і 9), регламентувала умови володіння незаселеною землею після закінчення пільгових років. Відтепер земля могла залишатися у користуванні поміщика за умови сплати ним щорічно по п'яти копійок за кожну десятину.

Такою постає глава нового плану, яка визначала поземельні взаємини. Марно шукати в пунктах і тематичних групах логічної послідовності. Маємо сукупність установлень, що приймалися в різні часи і різними людьми для приведення "Плану" 1764 року у відповідність конкретним реаліям Південної України. Як наслідок, – чисельні повтори і доповнення, що суперечили один одному. Врешті-решт по іншому і не могло бути. Ситуація в регіоні змінювалася настільки швидко, що узаконення просто не встигали за нею. В тій же самій "пропозиції" азовського губернатора В.Черткова після викладення п'ятої глави нового плану маємо суттєві доповнення до поземельного устрою.

Водночас, пункти нового плану враховували зміни, що відбулися в регіоні на момент його впорядкування. Складається враження, що упорядники не бажали навіть згадувати про тягар діючої поземельної традиції, яка склалася за існування Січі і Новоросійської губернії. Подібне в котрий раз примушує В.Черткова давати пояснення тільки-но затвердженим пунктам прийнятого установлення¹.

Положення про затвердження у довічну власність земельних ділянок лише розміром не менше 1500 десятин суперечило традиційному праву трудової власності. За "Планом" 1764 року велика кількість власників отримала значно менші земельні ділянки. Право на володіння, як правило, було оформлене відповідними документами. Крім того, вони вклали в обзаведення певні кошти і за існуючою традицією вважали землю своєю довічною власністю. Саме тому, В.Чертков змушений зауважити, що нове правило про мінімальний розмір земельної ділянки, яка затверджувалася у власність, не поширювалося на тих, "хто по давнім грамотам і кріпостям ще Новоросійської губернії і по створенню її беззаперечно володіли" [16;197 зв.].

Разом з тим, реалії Південної України другої половини 70-х років XVIII століття не відзначалися стабільністю. Постійні зміни в завданнях урядової політики вимагали відповідних змін і в земельному законодавстві. Переселення греків і вірмен в межі Азовської губернії поставило губернатора перед фактом відсутності вільних земель. Як наслідок, В.Чертков наказує провести ревізію

---

¹ О. І. Дружиніній було відомо про існування "Пропозиції" В. О. Черткова. Однак вона датує "Пропозицію" 13 листопадом 1778 року. Крім того, дослідниця безоглядно приписує авторство В. О. Черткову. Зокрема вона пише, що "исходя из распоряжения Потемкина, местные администраторы издавали собственные инструкции на местах, которые разъясняли отдельные пункты "Плана" (мається на увазі "План" 1764 р. -А. Б.) и дополнявших его постановлений. Сохранилась одна из таких инструкций, принадлежащая В. Черткову" (Дружинина Е. И. Северное Причерноморье. . . – С. 64). На жаль О. І. Дружиніна не виправдано ототожнює "План" 1764 року і новий план роздачі земель 1774 року. У своїй "пропозиції" В. Чертков передає для Азовської губернської канцелярії зміст положень 5-ї глави нового плану. І лише наприкінці "пропозиції" маємо коротенькі пояснення до окремих пунктів нового плану самого В. Черткова.

поміщицьких земель. Вся земля, що перевищувала дванадцяти тисячну пропорцію підлягала конфіскації¹.

Включення до сфери поміщицької колонізації колишніх запорозьких земель викликало ажітаж серед бажаючих отримати землю. Починаються змагання за отримання найкращих земельних ділянок, плавнів, островів, традиційних рибних ловель. Наявність води ставала одним з головних критеріїв цінності земельної ділянки. Всі бажали отримати землю при найбільших річках південного краю. Можливість отримувати ділянки в 12000 десятин перетворила Дніпровське і Бузьке річища в ласий шматочок для найвпливовіших людей російської імперії. Однак при існуванні подібних можливостей навіть вищим посадовим особам землі по ріках не вистачало. Тому уряд в черговий раз стає на шлях законодавчого регулювання поземельного питання. Вже в 1778 році, через рік після прийняття нового плану, з'явився указ Новоросійської губернської канцелярії, за яким по Дніпру і Бугу на одного чоловіка заборонялося відводити більше трьох тисяч десятин землі².

В подальшому керівництво Південної України неодноразово підтверджувало своїми постановами пункти нового плану роздачі земель. В 1781 році з'явилося розпорядження Г.О.Потьомкіна, яким в черговий раз підтверджувалося, що земля надається дворянству у довічне володіння за умови поселення на кожних 1500 десятинах 13 селянських дворів³. Повторюються вже знайомі положення про десятирічний термін пільг, відбування земських повинностей при не заселенні половинної пропорції протягом п'яти років, можливість повернути землю до казни по сплаті п'яти копійок з десятини за всі роки з моменту відведення. Водночас на законодавчому рівні впорядковувався механізм відведення землі під млини⁴ [20]. При будівництві млина надавалося 120 десятин.

¹ ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 198.

² Дев'ятого липня 1778 року генерал-поручик Ржевський просить про відведення йому по Дніпру біля річки Тягинки землі на 50 дворів, і при Інгульці на 150 дворів під заселення слобід. Фактично маємо прохання про відведення по Дніпру 6000 десятин. На це прохання губернська канцелярія відповідає: "как по реке Днепр на одну персону более земли не отводится как только три тысячи десятин, то в здешнюю межевую экспедицию послать указ и велеть 3000 десятин по Днепру отвесь" (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 2). Подібні розпорядження губернської канцелярії маємо і стосовно відведення землі по Бугу (Там само. – Спр. 43. Арк. 3).

³ Про розпорядження Потьомкіна сповістив 28 квітня 1781 року Азовську губернську канцелярію азовський губернатор В. О. Чертков (Дружинина Е. И. Северное Причерноморье. . . – С. 63). О. І. Дружиніна вважає розпорядження Потьомкіна таким, що повністю змінило поземельні відносини. Підставою для такого висновку стає визнання оригінальності розпоряджень Потьомкіна. Насправді, такі розпорядження лише повторюють положення нового плану роздачі земель. Крім того, О. І. Дружиніна допускається помилки. Вона сповіщає, що земля надається дворянству у довічне володіння за умови поселення на кожні 1500 десятинах 15 селянських дворів, тоді як на 1500 десятин слід було оселити 13 дворів. (ДАХО. Ф. 51. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 195зв.).

⁴ "Были разработаны, – пише О. І. Дружиніна, особые правила отвода земель под мельницы: помещикам, а также казенным крестьянам которые ранее, в "Плане" 1764

Визначається кількість землі, що повинна відводитися під церкву і утримання притчу. Для сільської місцевості вона відтепер дорівнювалася 112 десятинам.

Положення нового плану земельних роздач без суттєвих змін діяли до середини 90-х років XVIII століття. Заміна поземельного податку подушним в 1783 році ніяк не позначилася на земельному законодавстві південного краю. Не мали наслідків і чисельні адміністративно-територіальні розподіли.

Смерть Потьомкіна у 1791 році ставить поза законом всі прийняті намісником укази, які регламентували поземельні взаємини на півдні України. Для поміщиків це могло означати незаконність їхніх земельних володінь. Стурбовані поміщики Катеринославського намісництва подають прохання на ім'я імператриці Катерини II, в якому висловлюють бажання отримати іменний указ про затвердження всіх розданих земель у власність¹. Для посилення впливу прохання, губернський предводитель дворянства М.Капніст подає на "височайше" ім'я доповідну записку, в якій намагається пояснити стан речей в поземельних відносинах Південної України. Після смерті Потьомкіна предводитель раптом згадав, що жодне розпорядження, щодо відведення земель, не було доведено до Сенату. Саме тому М.Капніст доводить "доцільність" появи іменного указу про затвердження у власність всіх розданих поміщикам земель². Однак реакція верховної влади була протилежною і зовсім несподіваною для земельних власників південного краю.

В 1794 році Катерина II, в угоду новому фаворитові і Катеринославському намісникові П.Зубову, декларувала повернення в поземельних відносинах до "Плану" 1764 року³. В наступному наказі Катерини II від 20 червня 1795 року

года, не упоминались" (Дружинина Е. И. Северное Причерноморье. . . – С. 63). Під такими правилами дослідниця розуміє надання під млини 120 десятин землі ("на содержание двух дворов"). Передбачалося надавати землю вже існуючим млинам при умові наявності вільної землі поблизу млинів. Плата за землю встановлювалася у розмірі 5 копійок за десятину. Однак подібні "особые правила" не треба було розробляти. Фактично, подібне розпорядження Потьомкіна фіксувало вже існуючий стан речей. Ще в 70-ті роки маємо роздачі земель під млини, як поміщикам, так і державним поселенцям. При цьому, розмір земельної ділянки під млин визначався в 4 двори, що дорівнювало 120 десятинам. Так, за поданням криловського мешканця Оненкова йому було відведено в липні 1776 року при балці Лобачній під млин 120 десятин на 4 двори (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 27). Купцю Масленікову відмежовано в 1777 році під млин 120 десятин (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 1). В цьому ж році відведено землю під млини на 4 двори капітанам Пісаревському, Пупатенко, Доні, поручикам Анастасьєву та Анісімову, прапорщику Малодановичу (ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 39; Спр. 22. Арк. 1, 26; Спр. 23. Арк. 2, 8, 12; Спр. 24. Арк. 16). В указах Новоросійської губернської канцелярії про відведення землі типовою стає фраза "отмежевано к мельнице на 4 двора". Таким чином, ще до 1776 року була випрацьована правова регламентація роздач земель під млини. На жаль, самого установлення не виявлено, але про його існування свідчить уніфікований механізм виділення землі під млини.

¹ Дружинина Е. И. Северное Причерноморье... - С. 194.

² Там само.

³ Дружинина Е. И. Северное Причерноморье... - С. 132.

засуджувалася роздача земель великими ділянками. Відтепер, згідно “Плану” 1764 року, наказувалося роздавати землю “невеликими ділянками, для кращого успіху в заселенні”. Нездані ділянки конфіскувалися.

Таким було загальне законодавче забезпечення поземельних відносин на Півдні України в останній чверті XVIII століття. Звичайно, що воно не завжди відповідало конкретним завданням державної політики. Тому, коли виникала конкретна необхідність, уряд не вагаючись приймав додаткові узаконення. Особливо це стосувалося поземельних відносин іноземних колоністів.

Греки, що переселилися в 1778 році з Криму отримали 21 травня 1779 року жалувану грамоту, за якою грекам-землеробцям відводилося по 30 десятин землі на кожного чоловіка з сплатою по п'ять копійок річних з десятини¹. Подібне положення було поширене і на вірмен в жалуваній грамоті від 4 листопада 1779 року². Фактично, в цей період законодавче регулювання поземельного устрою не відрізняє іноземних переселенців від інших поселенців південного краю. Відмінності розпочалися з 1783 року, коли іноземні поселенці продовжували сплачувати поземельне, тоді як на інших було покладено подушний податок. На тотожних з греками умовах переселилися в 1781-1782 роках до південного краю шведи³.

Переселення менонітів до Південної України відбувалося вже тоді, коли в регіоні про поземельний податок поселенців вже почали забувати. Тому на відміну від інших поселенців меноніти з самого початку відчули свою відокремленість від іншого сільського населення південного краю.

Розмежування земель. Законодавчі акти декларували принципи поземельного устрою Південної України. Було визначено, кому надається земля, розміри земельних ділянок, умови володіння. Затверджено механізм закріплення землі у власність. Однак законодавча регламентація не визначила механізму реалізації проголошених принципів. В той же час земельні роздачі передбачають цілу низку конкретних підготовчих дій, без яких вони просто не можуть бути здійснені. Мало мати землю для роздачі бажаним. Необхідно мати чітке уявлення про її географічне положення, якість та площу. Треба розділити її на ділянки, а для цього обміряти і обмежувати, скласти загальні плани та атласи південного краю, зробити плани на кожну земельну ділянку. Для виконання такої підготовчої роботи потрібні величезні кошти. Необхідні підготовлені виконавці. Врешті-решт такі роботи потребують чіткого апробованого плану.

Не можна сказати, що уряд не розумів важливості і складності цієї проблеми. Вже в конфірмованій доповіді 1764 року стосовно устрою Слов'яносербії бачимо намагання уряду забезпечити розмежування земель. Однак на той час уряд опікувався лише зовнішньою стороною питання. Головне для нього – створення, штату виконавців-межовиків. Але як, за яким планом і за якими

¹ ПСЗР. – СПб., 1830. – Т. XX. – С. 825.

² Там само. – С. 879.

³ Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. (По неизданным архивным документам). – М., 1909. – С. 222 – 223.

принципами слід розмежовувати земельні ділянки уряд просто не знав. Започатковане ще в 1754 році генеральне розмежування земель погрузло в безпросвітних суперечностях. Діюча межева інструкція була недієздатна. Існуючі межові інституції неспроможні вести будь-яку справу. Однак, залучення нових земель, в поєднанні з бажаннями поміщиків якнайшвидше їх отримати, підганяли уряд з вирішенням цього питання.

Як наслідок, в 1765 році попередні межові інституції закриті і створена особлива комісія державного межування, яка розробила головні правила генерального розмежування. Нарешті, 25 травня 1766 року опубліковано інструкцію межовим канцеляріям і конторам, яка разом з настановленням для землемірів надовго визначила принципи розмежування земель¹.

Віднині межування ставало обов'язковим і суцільним. Воно набуває циркульного характеру. Це означало, що при межуванні по повітам першою розмежовувалася міська земля, а потім, по колу, всі суміжні до неї землі. Межування набувало прилюдного характеру. Обов'язковою стає присутність понятих. Визначався перелік обов'язкових технічних операцій, які власне і складали межування. Такими операціями стають: 1) установлення і обмірювання кордонів земельних ділянок; 2) закріплення кордонів межовими знаками; 3) формальне затвердження кордонів; 4) складання планів і межових книг; 5) затвердження документів межовими конторами; 6) видача копій документів власникам земель. Крім того, перед межуванням ставилися статистичні, картографічні та реєстраційні завдання. Вони полягали в складанні економічних та камеральних приміток, нанесенні на плани і карти не тільки кордонів відмежованих дач, а й "внутрішньої ситуації". Під внутрішньою ситуацією розумілася фіксація на плані шляхів сполучень, урвищ, річок, лісів, плавнів та інше. Складені таким чином плани ставали докладними картами обмежованих регіонів. Завдання реєстрації полягало в фіксації кількості земель по окремих обмежованих дачах.

Започатковувалася чітка ієрархія межових інституцій. На місцях створювалися межові контори, на які покладався безпосередній нагляд за межуванням і вирішення спірних питань. Межові контори підпорядковувалися Московській межовій канцелярії. Вона виступала апеляційною інстанцією по судово-межових справах. По закінченню межування і закриттю місцевих контор межева канцелярія залишалася єдиною інстанцією, що здійснювала функцію нагляду. Нарешті вищою межовою установою ставала межева експедиція при Сенаті. В ній зосереджувався вищий нагляд за проведенням межування і робота по підготовці законодавчих актів.

Разом з тим, завдання генерального межування зафіксувати факт "спокійного безперечного володіння" землею не задовольняло керівників південного краю. Згідно межової інструкції документи межування не являлися доказом земельної власності. Вони могли бути лише доказом місцезнаходження і кордонів земельних ділянок. І це було зрозуміло. Межування не передбачало перевірки прав власності на землю. Перевірка застосовувалася лише у випадках суперечок між землевласниками. Але це виключення. Для Південної України

---

¹ ПСЗР.– СПб.,1830. – Т.XVII. – С. 716.

завдання фіксації “спокійного беззаперечного володіння” ще не стояло. Роздачі земель тільки-но починалися. Тому головним поставало недопущення фактів спірного володіння землею. Досягнути подібного було можливо лише через закріплення відмежованої землі у власність. Підставою для закріплення повинні стати документи межування. Саме по такому шляху і пішло керівництво південного краю¹.

Однак факт затвердження землі у власність має характер законодавчої ініціативи. Місцеві контори права законодавчої ініціативи не мали. Це була прерогатива сенатської межової експедиції. Але для керівництва південного краю немає нічого неможливого. З появою Азовської і Новоросійської губернії при них створюються не контори, а межові експедиції. Останні перебирають на себе функцію законодавчої ініціативи в оформленні прав на землю. З часом випрацьовується формуляр указів межової експедиції про виділення та затвердження землі у власність². Як наслідок, значення межування земель в регіоні неймовірно зростає. І не дивно. Час відмежування земельної ділянки визначав момент переходу землі у власність. При ситуації, коли бажаючі отримати землю самі займаються пошуком найкращих ділянок і для цього подорожують південними степами, розгорнулося не абияке змагання між майбутніми поміщиками. Кожен спішить як можна скоріше узаконити облюбовану ділянку. Час не терпить. Зволікання з розмежуванням землі може призвести до її втрати. Головним завданням потенційних землевласників стає залучення межовика до розмежування обраної під заселення ділянки.

З цього часу межовик стає головною фігурою в процесі відведення землі. Від нього залежав час межування. Він міг його затримати або прискорити. Від межовика залежала можливість прирізки землі, або навпаки її конфіскація. На всій території південного краю при відведенні землі він міг майже все і від нього залежало майже все. Але головне, що межовик сам усвідомлює свою значимість. Традиція межової інструкції, згідно якої межовик задовольняється роллю простого геодезиста, що фіксує кордони дач, забута. Для південного краю вона вже не актуальна. З однаковими вимогами до межовика зверталися як держава, так і поміщики. Зрозуміло, що важливість і терміновість виконання державних завдань підносило значення межовика в очах очікуючих розмежу-

---

¹ Нагадаємо, що згідно нового плану 1777 року про роздачу земель, документом, який засвідчував право на заселення виділеної ділянки, був план складений межовиком. Після оселення відповідної кількості дворів, поміщик отримував землю у довічну власність. Підтвердженням прав на довічну власність були межові книги і плани, що затверджувалися межовою експедицією і намісницьким правлінням (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.51. Арк. 196 зв.).

² Сталою стає формула: “Указ Ея императорского величества самодержицы Всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии, здешней межовой экспедиции; по указу Ея императорского величества Новороссийская губернская канцелярия по доношению...(вказується чин і прізвище), коим представляет: писанную (вказується кількість землі) землю просителю по силе межовой инструкции от здешней межовой же экспедиции формальным образом отмежевать”.

вання землевласників. Суб'єктивні особливості межовика починають відігравати немаловажну роль. Бажання, симпатії та антипатії простого геодезиста ставали додатковим фактором земельного устрою Південної України. Врешті-решт, межовик завжди міг знайти причину, щоб відмовитися від розмежування. В кожному конкретному випадку причини могли бути різними. При цьому соціальний фактор мав провідне значення для межовика в прийнятті рішень. Статус поміщика для межовика ставав річчю більш ніж конкретною. Розмежування земель генералітету і крупних чиновників відбувається миттєво, а дрібні поміщики роками оббивають пороги межових експедицій¹. Як правило, вони не мали змоги “натиснути” на межовика. За ними ніхто не стояв. Як наслідок – повне свавілля межовиків.

Типовою є справа прапорщика Островського. Ще в 1776 році зимівник козака Островського було включено до угідь новоствореної державної слободи. В наступному 1777 році він стає її осадчим. Йому видається “білет”, на підставі якого і відбувається заселення слободи. Але в 1781 році розпочинається масове розмежування земель. Межовик Федорів приїздить для виконання розмежування. Але до слободи Островського не добирається. Першою справою для нього стає відмежування землі надвірному раднику Алексеєву, який на той час виконував обов'язки голови Межової експедиції. Приїхав до Алексеєвської слободи і Островський. Він сльозно просить розмежувати і його землі. У відповідь чує: “Відмежуємо Алексеєву, а вже потім тобі”. З тим Островський і повернувся назад. Через деякий час, він знов приїздить до слободи Алексеєва. Межування вже закінчено. Однак їхати до Островського ніхто не збирається. Йо-

---

¹ Провідна роль межовика носила не абсолютний характер. Однак це зовсім не применшує його значення. Применшення значення межовика носить відносний і в більшій мірі суб'єктивний характер. В основі цього – попередня традиція відведення земель. Відсутність межових експедицій, нестача фахівців призводила до того, що до середини 70-х років XVIII століття побутував метод заочного відведення землі. Майбутній власник обирав ділянку землі, після чого звертався до губернської канцелярії про відведення її під заселення. Разом з проханням подавався опис кордонів, зроблений майбутнім власником. На цій підставі видавався “Білет”, який надавав право тимчасової власності на весь призначений для заселення час. Однак, прийняття нового плану роздач землі не залишає місця для подібного методу роздач. З 1777 року надання землі в тимчасову власність для заселення, затверджує зроблений межовиком план земельної ділянки. Звичайно, що деякий час, через нестачу межовиків межові експедиції продовжували видавати “Білеті”. Але, після 1779 року згадок про видачу білетів не зустрічаємо. В той же час, власники “Білетів”, роз'їхавшись по віддалених кутках регіону, вважали своє правове становище на весь час пільгових років достатньо міцним і не поспішали з розмежуванням. Навпаки, вони ставилися до розмежування як до зайвого клопоту, який відволікає робочі руки і забирає час. В своєму невігластві вони не з'являлися на межування, не давали робітників, навіть силою не допускали межовиків. Але дуже швидко подібне ставлення до межування минає. З нестачею вільних для роздачі земель, “Білет” перестає бути документом юридично підтверджуючим власність. На нього не звертають увагу не тільки кандидати на отримання землі, а й урядовці. Землі “білетників” стають об'єктом зазіхань як приватних осіб, так і держави. З цього часу про неповагу до межовика не може бути й мови.

му заявляють, що всі офіцери хворі і якщо він наполягає на розмежуванні, то нехай відправляється до Межової експедиції і вирішує питання по інстанціях. Островський їде до Єлісаветграду, де отримує відповідь: “зачем тебе межевать, у тебя билет есть, так ты по билету и справляйся, ведь у тебя никто земли не отнимет”. Як наслідок, землю так і не була розмежовано. Про це дуже швидко довідалися сусіди. А для них нерозмежована земля – це ласий шматочок. Її можна “на законній” підставі приєднати до своїх угідь. Що і зробила поручиця Неміякова. В проханні до Новоросійської губернської канцелярії Островський повідомляє, що “порутчица Неміякова людей бунтует и сказует, что я и давние хаты роскидаю, а людей повыгоню”. Тому і просить як “милости божей” відмежувати йому ті землі, бо “все хотят их отобрать”¹.

Уряд все чудово усвідомлював, але в існуючій ситуації свідомо йшов на ще більше розширення прав межовиків південного краю. І це зрозуміло. Майбутній спокій в поземельних відносинах залежав від оперативності складання планів земельних ділянок, що надавалися під заселення. Традиція “займанщини” та “дикого” захоплення земель загрожувала в недалекому майбутньому перетворитися на нескінченні земельні конфлікти. Тим більше, що прецедентів земельних суперечок з кожним місяцем ставало дедалі все більше.

Вихід з такої ситуації місцева влада вбачала в якнайскорішому визначенні кордонів земельних ділянок. Від провінційних, а особливо повітових установ та земських комісарів, до Межових експедицій Південної України надходили чисельні вимоги якнайшвидше надіслати межовиків². Чим далі, тим більше уряд втрачав контроль над поземельною ситуацією в регіоні. Латання дірок через розмежування спірних земельних ділянок було непродуктивним і не могло задовольнити уряд. Перед владою стояло завдання не допускати до конфліктних ситуацій. А для цього складання планів, контроль за фондом земельних ділянок повинен випереджати роздачу земельних угідь. Саме тому складання точних планів по кожному повіту набуває статусу важливого державного завдання. Плани повинні були відбивати “внутрішню ситуацію” в регіоні. Крім кордонів земельних ділянок на плани наносилися всі річки, шляхи, мости і ле-

---

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.90.Арк.2

² Показовим в цьому відношенні є указ Єлісаветградської провінційної канцелярії межовику капітану Селевіну від 13 листопада 1777 року. В ньому зокрема говориться: “по слушании рапорта земского комисара пример-майора Величковского коим представляя, что за неразмежеванием в Екатерининском уезде всех земель между помещиками часто оказываются несогласия, а особливо де государственные поселяне, не зная совершенно округа своего земли принуждены пользоваться нужными к хлебопашеству и сенокосу местами, чрез что де земскому комисарству всегдашние доходят просьбы, а оному, как еще земли не размежеваны, никак и успокоить невозможно, да и плана, по которому б можно было в землях до размежевания оных распоряжения чинить и поныне в том комисарстве не имеется, просил о присылке для объявленной надобности оного плана кому следует учинить предписание. Приказали к вам (Селевіну –А.Б.) послать сей указ и велеть по вышеописанному комиссара Величковского требованию, учиня на весь тот Екатерининский уезд план, с профелями доставить к нему при письменном виде в непродолжительном виде” (ДАХО.Ф.14.Оп.5 Спр.1.Арк.40).

реправи, балки та урвища, міста і слободи. Щомісяця межовики повинні були звітувати перед межевою експедицією про зроблену роботу. З 1776 року з'являються докладні тижневі відомості межовиків про кількість розмежованих угідь¹.

Знімати плани земель колишніх Запорозьких Вольностей почали одразу по зруйнуванню Січі. Але в перші роки ця процедура носила більше констатуючий характер ніж прагматичний. Уряду необхідно було мати загальне уявлення про залучені до російської держави території. Крім того, сам факт зйомки планів повинен був затвердити права держави на нові землі².

Останнє чудово розуміло запорозьке населення. Воно як могло перешкоджало розмежуванню земель.

І.Манжура наводить дві пісні про загарбання запорозьких земель після зруйнування Січі. Пісні записані в с. Богатому Новомосковського повіту. Показово, що загарбання земель ототожнюється в піснях саме з складанням планів. Так, в першій пісні маємо:

“Та-же не світ, та же не світ, та же не світає,
Та хитрий москаль запорожську землю кругом обїзджає
Та обїхавши запорожську землю, став степ межувати
Ой, став городи, панські слободи по річках сажати”.

В другій пісні взагалі, “одбирання” запорозької землі ототожнюється з розподілом на “плани”.

“Ой с під города Єлісавета сизи орли вилітали,
Ой стали собиратись пани сенатори пребольшіе, генерали
Вони думали-гадали: Ой, якби нам, панам сенаторам Запорозьку землю взяти,

---

¹ Межовик прапорщик Іван Стратимирович у рапорті до Новоросійської межевої експедиції від 10 березня 1776 року повідомляє: “Данным мне из оной экспедиции ордером велено описывая дорогу от Кременчуга до Кинбурна, присылашь недельные рапорты в силу коего сим рапортуя, что от февраля 25 дня, марта по 10-е число пройдено мною от реки Днепра по речку Саксагань 122 версты 450 сажень, коему тракту при сем представляю план” (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.3.Арк.5). Запізнення з подачею недільного рапорту пояснюється межовиком відсутністю можливості переслати рапорт. Надалі, тижневі рапорти стали більш ґрунтовними. До них додаються відомості з докладним описом робіт за кожний день.

² Уже в 1772-1774 роках складаються плани Єлісаветградської провінції (Див.: Ястребов В. Объяснительная записка и карты Елисаветградской провинции.1772-1774 // ЗООИД.–Одесса, 1886.–Т.ХVI.–С.157; ДАХО. Ф. 14. Оп.1. Спр.3. Арк.33). В 1775 році інженер-підполковником Р.Томіліним укладається “Карта течению рек Днепр и Буга, от стоящего на сей Екатерининского шанца, а по Днепру от Александровской крепости вниз, к соединению их вод и продолжавшегося из них в Черное море лимана съманы по инструменту бывшими инженер-офицерами в комиссии инженер-подполковника Томилова и им везде объездом и в связании съеомок поверена 1775 года” (РДА ВМФ.Ф.3.Оп.23.Спр.447). Нарешті в 1777-1779 роках з'являються генеральні карти Новоросійської та Азовської губернії Івана Ісленьєва.

Ой як би нам, ой, як би нам, всі волості одібрати.
Ой як одбирали всі волості запорозькі, зачали на плани ділити”¹.

Не зважаючи на наслідки, зведена в офіцерське звання колишня запорозька старшина не допускала межовиків до розмежування своїх земель. Межовикам не дають людей для перевезення інструментів. Нікому було обкопувати межові знаки². В свою чергу, межовики, в усвідомленні важливості своєї місії, не зупинялися перед застосуванням сили.

Офіцерський чин російської армії надавав межовику одночасно права та індульгенцію на застосування будь яких засобів для здійснення державного завдання. Неможливість постійної присутності земського начальства при розмежуванні обширних степів ставало передумовою перебирання межовиками адміністративних функцій. При небажанні населення сприяти межуванню, головною адміністративною функцією ставало залучення робочих рук. На межування зганялися зимівчани³. Відсутність будь-якого контролю породжувало жахливі сцени свавілля межовиків⁴.

---

¹ Манжура И. Запорожское расхищение. Две песни о том, кому достались запорожские земли // Киевская старина. – К., 1882. – Т.1.–С.435-436

² Межовик прапорщик Федорів скаржився Новоросійській губернській канцелярії “О причинении ему, Федорову вновь произведенным бывших запорожских старшин в поручики Теслею ругательства и о недаче ему к межеванию земли рабочих людей, а под своз инструментов подвод” (ДАХО.Ф.14.Оп.5.Спр.1.Арк.25).

³ Прапорщик, межовик Стратеміров у своїх донесеннях 1776 року постійно скаржився на нестачу робочих рук при розмежуванні земель. Фраза: “в людях немалая остановка бывает, так что где придем до зимовников, то дней через три и более насилу собратъ можем, что нам никакого из Сечи пристава для собрания нам людей не прислано” стає типовою для всіх донесень межовиків (ДАХО.Ф.14.Оп.1. Спр.3.Арк.5).

⁴ За своєю красномовністю, рапорт земського комісара Саксаганського повіту Олексія Бучакського до Новоросійської межової експедиції від 16 липня 1778 р. вартий того, щоб його навести повністю: “Сего года прошедшего июня последних чисел, оной экспедиции межовщик господин прапорщик Степан Иванов, начиная размежевывать красную черту, находящихся ведения сего комисарства в речке Самоткани всех с каждой избы сжилых людей без ведома сего комисарства позабирал, чрез что оставались пустые избы две недели и употреблял самих тех не пересменяя нигде до самого Ингула, почему оные, как ныне рабочее время остаются крайне изобиженными, понеже если бы оной прапорщик требовал от комисарства, сколько ему надобно не было, тобы по рассмотрению о сем оные выставены были, но он не только не дал сам знать, но ниже и тамошнего атамана Кугутенка не допустил. Кроме ж того, оной прапорщик во время еще отмежевания земли его светлости князю Потемкину некоторых сего комисарства обывателей напрасно, без всякой их пред ним выгоды бил нещадно. А именно: бывшего козака, кой ныне атаманом Якова Кугута плетьми, коему дал ударов более четырех сот; бывшего козака Хвата более полтора и тем не довольствуясь, еще бывшего ж запорожца Козьму Чумака привязавши к ретивой лошади тороком более вресеты за шею волочил”. За цим рапортом Саксаганського земського комісара межовику прапорщику Иванову було зроблено зауваження, щоб наперед такого не робив. Про що “сему прапорщику Иванову подтверждено” (ДАХО.Ф.14. Оп.5.Спр.1.Арк.26зв.). Крім

До конфіскацій і насильств по відношенню до запорозьких мешканців додавалися чисельні зловживання. Межовики аж ніяк не могли утриматися перед “умовляннями” поміщиків прирізати кусень сусідської землі, включити до плану ділянки шлях або переправу, закріпити у власність побудований на казенній землі млин, нарізати землю поміщикові в середині угідь державних селян і т.д. Все це було відоме губернським межовим експедиціям. Однак губернське начальство просто не могло собі дозволити “достойно” покарати винуватців. І справа тут зовсім не в дворянській корпоративності. Справа куди простіша.

В експедиціях не вистачає фахівців-межовиків. Для здійснення межкування земська влада мусить використовувати військових офіцерів. А фахівці офіцери це дуже норавлива категорія населення південного краю. В усвідомленні свого важливого значення вони що хотіли, те й робили. Кожна весна, кожний польовий сезон перетворювався для губернської межової експедиції на суцільний головний біль. Поставала проблема забезпечення межовика всім необхідним і головне – грошима. Грошей треба було багато. Кожному межовику необхідно було наперед видати платню за весь сезон, адже межовик виїздив в степ в квітні і повертався на початку грудня. Але грошей, як завжди не було і Межова експедиція мусила доводити казенній палаті необхідність виплат. Врешті-решт остання “погоджувалася” і видавала межовикам половину від необхідної сум¹. Та навіть якщо видавали всю суму, межовики не поспішали вкусити приналежність степового життя. Як правило, всі згадували свої хвороби і межова експедиція не знала де кого шукати і кого куди посилати². Нарешті, найбільш зухвалі межовики взагалі відправлялися до своїх маєтків, де місяцями займалися гос-

---

того, з квітня цього ж таки 1778 року в Новоросійській губернській канцелярії розглядалася скарга колишніх запорозьких козаків Никифора і Герасима Бочок, та Аврама Білого на межовиків Іванова та Іовича. Останні відібрали у козаків худобу і реманент. За наказом канцелярії наглядачі державної слободи повинні були розібратися на місці і “все забратое оными прапорщиками у тех козаков возвратить” (ДАХО. Ф.14. Оп.5. Спр.1. Арк.14).

¹ В квітні 1778 року Межова експедиція сповіщала рапортом губернську канцелярію про те, що межовики Олексій Аврамов, Ілія Самбулов, Йосип Федорів, Яків Гулевич, Іван Стратемирович та вахмістр Іван Горбатенко “отправлены будут в скорости в степь, где и должны находиться по декабрь месяц”. А тому і просить експедиція виплатити їм грошей хоча б за “истекшую январскую и будущую майскую треть”. На що було наказано губернському казначею, князю Кудашеву, видати 507 крб. 31 к. з губернських сум (ДАХО.Ф.14. Оп.5.Спр.1.Арк.11).

² Секретар межової експедиції Є.Аралов з розпачем доносив губернській канцелярії, що в минулому 1777 році було відряджено для межкування в Кременчуцький повіт межовика Панамарьова, Новосенжаровський – Велсовського, Крюковський – Іванова, Єлісаветградський – Маркова, Новопавловський – Аврамова, Кизикерменський – Сабова, Інгульський – Самбулова, Слав’янський – Федорова, Саксаганський – Давидова, в полки Сербський та Угорський – Селевіна, Молдавський – Стратемировича, Далмацький та Македонський – Радуловича і Прокоповича. В Херсонський відрядити було нікого. Але на цей рік “все они переболели”, “а нужно 8 человек отправит по окончании начатых в 1777 году при снятии уездов нужных работ, а особливо во описании уездных округ и розданных владельцам указных дач” (ДАХО.Ф.14.Оп.5.Спр.1.Арк.20).

подарством, а експедиції нічого не залишалося як надсилати їм суворі накази повернутися до розпочатого межкування.

Попри все межовиків можна було зрозуміти. Їм пропонувалося виконати величезний обсяг робіт. При цьому розмежування розданих ділянок становило невелику частину від того, що вимагала межева експедиція від своїх підопічних. Загальнодержавні кампанії по описанню шляхів сполучень, міст та фортець, лісів, а особливо по складанню планів та атласів намісництва лягали важким тягарем на плечі повітових землемірів¹.

---

¹ Одразу по зруйнуванню Січі, разом з складанням планів і карт заповлчених Росією територій, розпочалася загальнодержавна кампанія по опису шляхів південного краю. Всі повітові межовики тільки тим і займалися, що “знімали дороги”, щотижня рапортуючи про результати зйомок до межевої експедиції. Майбутній губернський землемір Яків Панамарьов, він став ним в 1791 році, будучи в 1776 році Єлісаветградським землеміром демонстрував чудеса спритності і працездатності. Рапортом від 10 березня 1776 року він доносив, що “в силу повеления оной экспедиции снята мною дорога от реки Днепра до крепости Св. Елисаветы, которых дороге план при сем в показанную экспедицию представляю, а сего числа начато мерять от крепости Св. Елисаветы до бывшей Запорожской Сечи” (ДАХО.Ф.14.Оп.1. Спр.3.Арк.3). Черговим рапортом від 22 березня 1776 року той же Я.Панамарьов сповіщав про зйомку дороги від Єлісаветграду до річки Бокової “и от пунктов архитектуры помощника Токмакова от оной же речки Боковой прежней съемки к слободе Верблюжке магистралом мною пройдено, которые планы при сем в показанную экспедицию с нарочным представляю, а сего числа начато мерять от показанной Боковой до бывшей Сечи (Там же.—Арк.6).

Крім планів шляхів межовики повинні були обов’язково складати плани повітів. Останнє робити вони просто не встигали. Маючи робочі плани повітів, вони не мали часу робити належні копії, тоді як межева експедиція постійно вимагала від повітових землемірів прислати повітові плани. Межовики мусіли відправляти в губернію робочі плани, щоб потім довго просити повернути їх назад, адже бех них розмежування ставало неможливим (ДАХО.Ф.14.Спр.99. Арк.34).

З приїздом князя Потьомкіна до Південного краю в 1781 році, розпочинається нова епопея для межовиків. Вимагається скласти реєстр лісних угідь. Всі повітові землеміри знімають плани земельних ділянок з лісом і направляють їх до губернії. Це тягнеться кілька років. Нарешті, у 1783 році з’являються реєстри планів і відомості по Новоросійській та Азовській губернії про земельні ділянки “на коих небольшие лески имеются” (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.202.Арк.4). Не встигла закінчитися справа з складанням планів і відомостей про лісні угіддя, як для землемірів розпочинається нова велетенська за розміром справа по складанню атласів Катеринославського намісництва. Пробним каменем стало складання опису 1784 року для Географічного огляду Російської імперії (РНБ ім. М.Є.Салтикова-Щедріна.Ф.885. Ерм.245/1. Арк.23в.; Ерм. 245/2. Арк.231-242). Після цього, в контексті загальнодержавної кампанії по складанню атласів намісництв і губерній, що розпочалася з 1782 року, почалося впорядкування першого атласу Катеринославського намісництва. Кожен повітовий землемір повинен був скласти докладний план повіту з показанням всіх земельних ділянок. На кожен таку ділянку необхідно було скласти докладний камеральний опис. Звичайно, що часу на складання атласу не було, а намісник вимагав закінчити роботу якнайшвидше. Наближалася подорож Катерини II до південного краю і Потьомкін хотів представити імператриці атлас свого на-

Звичайно, що всі подібні кампанії були “найважливішими” і “найтерміновішими”. Необхідно було залишати планову роботу і братися за виконання часом немислимим завдань¹. Крім того, межовання земельних угідь вищих посадових осіб південного краю займало багато продуктивного часу межовика. При цьому обсяг таких угідь не відіграв великої ролі. Межовики мусили виступати в ролі архітекторів. Вони проектували садиби, розбивали на квартали слободи чиновників, шукали для вищих осіб найкращі місця². Все це відбувалося, як правило, позапланово і всупереч існуючій циркульній системи, декларованої межовою інструкцією. Крім того, подібне відбувалося на очах поміщиків і державних селян, які роками очікували розмежування своїх угідь. Межовики часом опинялися в скрутній ситуації, коли поміщики вимагали розмежувати свої ділянки на тій підставі, що вони мали спільний кордон з межованими угіддями

місництва. Цей атлас повинен був стати гордістю Потьомкіна. Але гордістю не стільки за якістю виконання атласу, скільки за своїм змістом.

При тому, що для російської імперії характерною рисою стає наявність величезної кількості спірних володінь, Потьомкін хизується саме відсутністю подібних проблем в південному краї. Це повинно було означати вмиле впровадження поземельної політики при відсутності генерального розмежування. Звичайно, що спірні питання були, але щоб вони якнайменше були представлені в атласі, повинні були добре “попрацювати” повітові землеміри. Складання планів повітів, міст і камеральних описів було закінчено вчасно. Під час подорожі Катерини II до півдня Потьомкін презентував їй шикарно виконаний атлас (РДВІА.Ф.ВУА.Спр.18725). Але вже зразу по смерті Потьомкіна за наказом правителя В.Каховського розпочинаються грандіозні роботи по складанню нового атласу. В лютому 1793 року новий атлас відправлено для представлення імператриці, а вже в жовтні цього року за наказом П.О.Зубова розпочинається складання нового атласу. (ДАХО.Ф.14. Оп.1.Спр.1275). Для межовиків немає перепочинку. Постійні адміністративні перерозподіли, зміни кордонів не тільки повітів, а й намісництв вимагали постійного складання нових повітових карт. Діло доходило до того, що не вистачало виділених по штату розходних матеріалів. Губернський землемір був змушений шукати додаткові кошти і споряджати експедицію в Москву за фарбами, олівцями, папером, тощо. В 1795 році закінчили складати атлас вже за наказом П.Зубова, а вже в 1797 році з'являється розпорядження про складання нових атласів губерній російської імперії. Запровадження нового формуляру атласу вимагало від межовиків додаткових зусиль.

¹ Так, 27 квітня 1777 року, межовику капітану Селіванову надійшов ордер з межової експедиції про термінове складання планів обмежованих земель за масштабом 100 сажнів в одному англійському дюймі. Повітовий землемір був більш ніж здивований некомпетентністю губернського начальства. На подібний наказ він відповідає, що “ником образом такие нельзя сделать. В здешних местах нет ни столов, ни линеек такой длины нет, так как план будет в длину более трех сажен” (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.25. Арк.12).

² Межовик Інгульського повіту Самойлов найкращий час для проведення межовання витратив на огляд і опис “дач” Новоросійського губернатора М.Д.Язикова, що знаходилися в Інгульському повіті. Крім того, він “разбивал на кварталы под поселение слободы” губернаторські землі (ДАХО.Ф.14. Оп.1. Спр.113. Арк.11).

високих чиновників¹. В таких випадках, відмовляючись відсутністю наказів, межовики шлють до експедиції рапорти з проханням знайти вирішення подібним ситуаціям. Але на такі рапорти дуже рідко маємо позитивні відповіді губернської межової експедиції.

Подібна ситуація ще більше посилювала значення і роль межовика в південному краї. Цілком зрозуміло, що при бажанні, межовик міг завжди довести губернській експедиції необхідність першочергового межювання будь-якої ділянки. Для цього було випрацьовано належний інструментарій². Однак, для подібного необхідна була “зацікавленість” межовика. Як наслідок, з’являється ще один фактор, що призводить до чисельних зловживань з боку межовиків. Тому зрозуміле намагання губернської влади підпорядкувати діяльність повітових землемірів чіткій регламентації.

В цьому відношенні буде доречним згадати замальовку з натури, що була зроблена Г.П.Данилевським в середині ХІХ століття. Ця замальовка дуже точно відбиває як значення, так і методи повітових землемірів південного краю. Цікаве й те, що розповідь веде А.Є. Магденко, яка належала до відомого роду Південної України. Тільки за описами 1787 та 1793 року, Магденкам належало п’ять земельних ділянок в Кременчуцькому, Градіжському та Полтавському повітах, які на той час входили до Катеринославського намісництва³.

“Тетушка моя, Анисья Еремеевна Магденко, - пише Г.П.Данилевський, - говорила как-то, что прежде, бывало, выйдет землемер и говорит:

- Хотите, матушка, я вам землицы отрежу чужой, а вы мне заплатите?

- С радостью, батюшка, отрежьте!

- Сколько же вам нужно?

- Да десятинок двести, у соседа Бакланова хорошо бы прихватить! Пустыни отличные, как раз вон за рекою с моими смежны; конопля и просо отлично родятся!

- А как благодарность будет?! Я меньше ста рублей не возьму. Нужно в губернии заплатить, чтоб бумагу и указ мне написали резать!

- С удовольствием, батюшка, с удовольствием.

---

¹ В квітні 1783 року землемір, прапорщик Горбатенко був відправлений для розмежування земель “разным помещикам”. 30 квітня 1783 року, рапортом до межової експедиції він сповіщає, що “при межевании моем майору Титову на речке Сугаклее Камышеватой, причем и другие смежные помещики просят меня об отмежевании формальном, а как я повеления не имею, то и приступить сам собою не могу” (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.205. Арк.5). Тому межовик питає дозволу на розмежування земель тим інгульським поміщиком, “кои просить будут земли формально отмежевать”.

² Головними факторами для першочергового розмежування земель по представленню межовика могли бути конфліктна ситуація і спірність землеволодіння, які могли порушити внутрішній спокій краю. Особливо, якщо суперечки “виникали” між поміщиком і державними селянами. Крім того першочерговість формального розмежування могла підтверджуватися необхідністю визначитися в таких “стратегічних” об’єктах Південної України як річки, шляхи, плавні, переправи, ліси, тощо.

³ (РДВІА. Ф.ВУА.Спр. 18725. Арк.22, 27; Ч.2. Арк.112зв.,105зв.,113

Вот и скажет землемер в чертежной, что такая-то помещица просит выслать межевщика, отрезать у соседа купленную землю. Ну, присутствие и высылает с бумагою, за должною скрепою”¹.

Діяльність повітових межовиків другої половині 70-х років висвітила напрямки зловживання землемірів. Вже наприкінці 70-х років простежується спроба межевої експедиції визначитися в правах і обов'язках межовиків через відповідні пункти інструкції². Однак подібні спроби дуже мляві. Крім того, з'являючись у вигляді узагальнюючих наказів, вони стосувалися всіх межовиків одразу, а це означало, що вони не стосувалися нікого. Тому вже на початку 80-х років подібні інструкції набувають вигляду персональної настанови для кожного повітового землеміра.

Настановлення надсилалися повітовим землемірам з межевої експедиції кожного року на початку сезону, причому минулорічне настановлення обов'язково поверталось до губернського правління. На середину 80-х років було випрацьовано типовий формуляр настановлення. За своїм змістом він складався з двох частин: 1) преамбули (в якій формулювалося завдання формального межування на поточний рік і затверджувався склад повітової команди і 2) двох пунктів, що визначали права і обов'язки межевої команди, а також правила межування. Останнє може здаватися зайвим, адже в преамбулі чітко зафіксоване положення, за яким межування повинно відбуватися по “силе межевой инструкции”. Однак практика південного краю вже довела недостатність загальних положень інструкції. Тому якщо раніше межовик міг самостійно вирішувати питання конфіскації зайвої землі за умови, що вона не перевищує 100 десятин, то згідно настановлення він позбавлявся цього права³.

---

¹ Данилевский Г.П. Былое и новое // Сочинения.—СПб., 1901.—Т.17.— С.56

² Новоросійський губернський землемір Єгор Арапов, розпорядженням від 28 травня 1778 року, зробив спробу визначити права землемірів, а окремими пунктами запобігти можливість зловживань. Зокрема, в цьому наказі говорилося: “послать по уездам межевщиков и дав от себя инструкцию велеть им межевать сообразно учреждениям и отводам губернии, и чтоб сохранены и спокойны были казенные поселяне, а не вмещать тут в средину владельческих дач, оным же межевщикам дать открытые из сей канцелярии указы, в которых предписать: 1-е чтоб по требованию всякого межевщика без всякого задержания даваны были с обеих сторон, где межа будет проходить рабочие люди; 2-е для проезду межевщика и для свозу инструментов давать всякому межевщику по две пароконные подводы, а которые будут межевать в бывших запорожских местах, то и от произведенных в чины старшин требовать в людях поможения” (ДАХО. Ф.14. Оп.5. Спр.1.Арк.61).

³ В 1782 році прапорщику Андрію Ерделі дісталася в спадщину земля в Ольвіопольському повіті. При розмежуванні межовиком Гулевичем з'ясувалося, що в мастку зайва земля складає 30 десятин. На тій підставі, що “утеснения никому не будет” межовик на законній підставі, згідно межевої інструкції, залишив зайву землю за поміщиком (ДАХО.Ф.14.Оп.1 .Спр.101.Арк.2). Четвертим пунктом настановлення межовику Новопавловського повіту підпоручику Аврамову за 1783 рік, декларується: “Из представляемых пред сим от некоторых землемеров формальных и других планов оказалось, что многим помещикам единственно за несмотрением и неприлежанием по своим должностям,

Підавався регламентації і фактор давнини. Якщо за давнім часом старі межові знаки зіпсувалися і їх не видно, а власник наполягав на включенні до своїх угідь казенної землі на тій підставі, що “так завжди було”, то наказувалося на принцип “давнини і запевняння власників не звертати уваги, а дотримуватися точності межового проєкту, виконувати межування по неупередженому принципу без зупинки”.

Намагання межової експедиції навести порядок в формальному межуванні земель не мало великого успіху. Розмежування безнадійно затягувалося. Цьому сприяли і нічим не виправдані постійні реорганізації межової справи в Катеринославському намісництві. Відносна самостійність межових експедицій в такій важливій для амбіцій намісника справі як роздача і затвердження у власність земель була не зовсім до вподоби Потьомкіну. Намісник волів одноосібно вирішувати питання затвердження землі у власність. Свідченням тому є наказ Потьомкіна, за яким будь-яка роздача земель без апробації намісника скасовувалась¹. Однак, межові експедиції мали право законного затвердження землі у власність, не питаючи дозволу у намісника. Саме тому, щоб уникнути небажаної для намісника конкуренції, межові експедиції просто зникають.

Новими штатами Катеринославського намісництва Межова експедиція вже не передбачалася. Маємо лише губернського і 12 повітових землемірів². Тим самим майже втричі скоротився штат виконавців межування. Відсутні помічники і писарі при повітових землемірах. Відтепер губернський землемір мусив випрошувати писарів і комісарів в губернському правлінні. При тому, що з середини 80-х років розпочинається кампанія по складанню атласів, то зрозуміло, що розмежуванням земель займатися було нікому. Яскраве тому свідчення – майже відсутність справ по розмежуванню земель за період 1785-1791 роки³. Фактично процес межування земель зупинився.

Подібний стан справ не міг задовольнити уряд, не кажучи вже про землевласників. Але за життя Потьомкіна щось змінити було просто неможливо. Тому не дивно, що майже одразу по смерті Г.О.Потьомкіна з'явився іменний указ, даний Катеринославському губернатору В.Каховському про створення межової експедиції при Катеринославському намісництві. Причини створення експеди-

---

бывает передача земли сверх следуемой им пропорции, из чего легко последовать может другим впредь ожидающим размежевания недостаток, то всячески смотреть и вернуть межевание без всякой передачи производит, и если случится лишняя земля сверх ста десятин, то о таковых в межевую экспедицию на рассмотрение представлять” (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.205. Арк.4зв.).

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.202.

² РДА ВМФ.Ф.212.Відділ II.Спр.53. Арк. 154 – 155.

³ Якщо підійти формально до цієї справи, то згідно опису фонду Губернської креслярні державного архіву Херсонської області (Ф.14), за період 1776-1784 рік зафіксовано 212 справ зберігання, що так чи інакше стосуються проблем розмежування земель, за період 1785-1791 – 20 справ, а за період 1792-1799 – 162 справи. Однак такий підхід далекий від реальної дійсності, так як 212 справ за період 1776-1784 рік містять в собі понад тисячу конкретних справ про відведення і розмежування земель, тоді як 20 справ за 1785-1791 рік – всього 36 справ про розмежування і відведення землі.

ції визначені більш ніж конкретно: “губернський і повітовий землеміри фізично не в змозі справитися з розмежуванням земель, що роздавалися”. При відсутності достатньої кількості помічників про завершення межування раніше розданих земель взагалі не могло бути мови. При існуючій ситуації це просто неможливо. Нагальною потребою стає відновлення діяльності межових експедицій. Що і наказується зробити.

За структурою межові експедиції повторюють подібні установи Азовської і Новоросійської губернії. Віднині губернська межова адміністрація складалася з губернського землеміра, двох землемірів і трьох їхніх помічників. До повітових землемірів призначалися по одному помічнику¹. Наказувалося як можна скоріше закінчити формальне розмежування вже розданих земель і почати межувати землі, що будуть роздаватися “по наказам нашим”. Серйозність і рішучість намірів імператриці підкреслює положення про щомісячні звіти стосовно отриманих і розмежованих земель.

Однак рішучі наміри Катерини II щодо терміновості закінчення розмежування сприймалися на місцях так, як і повинні були сприйматися “рішучі” накази в другій половині XVIII століття. Тільки через рік після виходу наказу імператриці була створена межова експедиція при Катеринославському намісництві. В квітні 1793 року межова експедиція отримала “пропозиції” правителя намісництва стосовно формального розмежування земель. Пропонувалося розпочати формальне розмежування з літа 1794 року. До цього часу необхідно було розпублікувати по повітах оголошення про майбутнє межування. Поміщики і державні селяни повинні “приуготовити” себе до розмежування. Без будь-якої затримки їх зобов'язували з'являтися до землемірів “з належними дорученнями”, надавати межовикам робочих людей і підводи. Землеміри попереджалися про недопущення зловживань, за які їх в котрий раз обіцяли судити “по законам без найменшого послаблення”².

Нарешті землеміри разом з помічниками розподіляються по повітах. Розподіл закріплюється підписом правителя Каховського. Відчувається “серйозність” підготовки губернських структур до розмежування. Межова експедиція відправила відповідні ордери повітовим землемірам. Аж ось виявилось, що всі повітові землеміри відряджені для опису лісів, а тому розмежуванням займатися знову нікому. Не став форсувати події і правитель Каховський. Отримавши “серйозну” відповідь про терміновість зйомки лісів, він заспокоївся. Спішити було нікуди. Ще не було зрозуміло, хто займе місце Катеринославського намісника і які будуть плани нового правителя. Досвідчений в придворних течіях В.Каховський не помилявся.

Призначений Катеринославським намісником П.О.Зубов по-своєму подивився на південний край. Розпочаті реорганізації повністю змінили картину

---

¹ Указ Катеринославському губернатору В.Каховському було підписано 20 липня 1792 року. Текст указу було опубліковано в XXIII томі ПСЗР і окремо в третьому томі “Історичних монографій” В.Більбасова (ПСЗР.–СПб., 1830.–Т.ХХІІІ.–С.353; Бильбасов В.А. Исторические монографии.–СПб., 1901.–Т.3.–С.470).

² ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.254. Арк. 2 зв.

адміністративно-територіального устрою. Центром адміністративного життя повинна була стати Вознесенська губернія. При ній створювалася і життєво необхідна межова експедиція¹. На відміну від експедиції Катеринославського намісництва, “рішучість” вознесенської губернської влади конкретизувалася реальною діяльністю. Однак губернський землемір Пиварович зіткнувся з несподіваним ускладненням. Запустіння, в якому перебувала саме межова справа в регіоні, з новою силою відновило проблему 60-х років.

З створенням нової адміністративної структури катастрофічно не вистачало фахівців землемірів. Губернський землемір звернувся до намісницького правління з проханням розпублікувати оголошення по всіх навколишніх намісництвах з запрошенням вступити до служби в Межову експедицію. Умовою зарахування на службу визначалося знання “науки” і здібність. Необхідно було також представити “надлежащие о поведении их и знании аттестаты”². Водночас, вперше робиться спроба скласти загальне уявлення про стан розмежування земель в південному краї.

Вознесенською межовою експедицією складається відомість про розмежовані і нерозмежовані землі. Реальність виявилася жахливою. По Вознесенському, Херсонському, Єлизаветградському та Новомиргородському повітах було розмежовано всього 8,7 % розданих земель. З цієї кількості складені плани і межові книги лише по 3,5% всіх маєтків. При цьому, по всіх землях, які увійшли до Вознесенського намісництва після приєднання Польщі до Росії, розмежування взагалі не починалося. І це при тому, що по названих чотирьох повітах не роздані казенні землі складали всього 14%. Це означає, що 77,3% тих хто отримав землю не мали на неї певних узаконених прав. Нічим не відрізнялася ситуація і в Катеринославській губернії³.

---

¹ Положення про створення при Вознесенському намісництві межової експедиції було представлено П.Зубовим в серпні 1796 року. 20 серпня Катерина II затверджує “Положення” (ДАХО.Ф.14. Оп.1.Спр.315.Арк.2). Воно нічим не відрізнялося від аналогічного по Катеринославському намісництву, На чолі експедиції стояв губернський землемір. В його підпорядкуванні знаходилися два землеміри і три помічники. В кожному повіті призначалися землемір і помічник (Там само. – Арк.3).

² ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.315. Арк. 5.

³ Є сенс навести складену в межовій експедиції Вознесенського намісництва відомість повністю. Вона яскраво демонструє крах межової політики на Півдні України в 80-х – першій половині 90-х років. Фактично, все що було розмежоване відноситься до періоду 1776-1783 років. Як наслідок, такий стан речей прискорив впровадження в регіоні Генерального розмежування:

“Ведомость

в Вознесенском наместничестве формально межованной и на оную планы выданы, формально межованные, планы не выданы, не межованные и в пусе лежащей земли”.

По смерті Катерини II, її син Павло I починає шукати вирішення проблем, але вже на загальнодержавному рівні. Вихід вбачався в запровадженні Генерального розмежування в південнім краї. Вже з 1797 року розпочалася підготовка до межування. В цей час з'явився наказ про переведення Тамбовської межевої контори до губернського міста Новоросійська¹. В 1798 році за наказом імператора межевим департаментом разом з загальним зібранням Сенату була розглянута записка голови межевої канцелярії з пропозиціями якнайскорішого вирішення межових справ². Як наслідок – наказ розпочати Генеральне розмежування в Новоросійській губернії вже з весни 1798 року, не чекаючи остаточного переїзду межевої контори з Тамбова. Склалася парадоксальна ситуація, коли керівництво Генеральним межуванням на півдні України в перші роки його проведення здійснювалося з Тамбова³.

Розуміючи обширність території і, перш за все, велику кількість казенних земель, Сенат поклав охорону державних інтересів в поземельній справі на по-

Розданы под казенные и помещичьи селения земли, которые:							Нерозданной в пусте лежащей казенной земли	
	Отмежованы формально и планы выданы		Отмежованы фор- мально планы не выданы		Не межовано и планов не выдано			
	удоб.	неуд.	удоб.	неуд.	удоб.	неуд.	удоб.	неуд.
В уездах	десятины							
Вознесенском	17097	2297	5023	1439	726633	29155	197500	6975
Херсонском	72907	13779	115622	14206	1161166	75365	214650	8550
Елисаветградском	22180	745	10560	229	661615	26780	43500	180
Новомиргородском	2308	75	33534	2461	637202	2416	44174	1750
Богопольском	-	-	-	-	373500	9836	51000	1550
в Очаковской степи в присоединенной части от Польши	-	-	-	-	-	148653	-	-
Тираспольском	-	-	-	-	995500	39415134300	4972	-
в приобретенной части от Польши	-	-	-	-	62790	-	-	-
Еленском	-	-	-	-	130500	2630	-	-
в приобретенной части от Польши	-	-	-	-	404248	-	-	-

¹ Рудин С.Д. Межевое законодательство и деятельность межевой части в России за 150 лет. 19 сентября 1765 г.– 1915 г. - Пг.,1915. - С. 190; РДАДА.Ф.16.Оп.1.Спр.696. Арк. 163 зв.

² Рудин С.Д. Межевое законодательство и деятельность межевой части в России... - С. 189

³ Бойко А.В. Питання будівництва Катеринослава в працях Д.І.Яворницького (Матеріали до історії Катеринослава) // Проблеми історіографії та джерелознавства історії запорізького козацтва. Матеріали наукових читань Д.І.Яворницького. Збірник статей.– Запоріжжя,1993. – С. 66.

вітових землемірів. Останні повинні були діяти безпосередньо під керівництвом губернаторів¹. Тим самим межову контору було поставлено на один рівень з губернським правлінням.

Вважаючи недостатність захисту державних селян з боку адміністративних установ при проведенні Генерального розмежування, межова контора одразу поставила питання перед губернським правлінням про надання додаткових повірених. З свого боку, межова контора прийняла рішення про відрядження в повіті додатково по два землеміри. Не бажаючи брати на себе додатковий клопіт, Новоросійське губернське правління представило це питання на вирішення Сенату. Останньому додаткові витрати були ні до чого, а тому рішення про виконання обов'язків повіреного повітовим землеміром, цілком закономірне.

Не зважаючи на недостатню підготовленість і навіть відсутність межової контори Генеральне межування на півдні України розпочалося з весни 1798 року. Як наслідок, його темпи були більш ніж повільними. Згідно циркульного принципу, воно розпочалося з Новоросійського повіту². За перший рік було розмежовано 4 населених пункти, а в 1800 році - 24 населених пункти Новоросійського повіту³. Межування відбувалося згідно межової інструкції. Однак за відсутністю формального розмежування, Генеральне межування мусило всупереч свого принципу виконувати функцію закріплення розмежованої землі у власність. Останнє ставало причиною наявності великої кількості спірних питань. Фактично, генеральне розмежування в останні роки XVIII століття започаткувало новий етап межування земель в регіоні.

Роздачі земель. Поземельне законодавство декларувало головні принципи земельного володіння. В певній мірі воно випрацювало механізм отримання земельного наділу. В свою чергу межуванням визначався механізм закріплення землі у власність. Все це стало основою широкомасштабного процесу земельних роздач, який розпочався після зруйнування Запорозької Січі⁴. Саме в про-

¹ Рудин С.Д. Межевое законодательство и деятельность межевой части в России... - С. 190.

² В 1797 році Катеринославський повіт перетворився в Новоросійський, а губернське місто Катеринослав було перейменоване в Новоросійськ (ПСЗР.-СПб., 1830.-Т. XXIV.-С.852).

³ Підрахунки зроблені на підставі Економічних приміток до Генерального розмежування (РДАДА.Ф.1355. Оп.1. Спр.360. Арк. 39зв.- 63зв.).

⁴ Показчиком початку широкомасштабного процесу роздачі земель після зруйнування Запорозької Січі може бути "Ведомость учиненная в Елисаветградской канцелярии из имеющихся в оной крепостных книг, кто и кому именно которого году, месяца и числа отведенные в здешней провинции ранговые и прочие дачи продал или заложил" за 1782 рік (ДАХО.Ф.14. Оп.1. Спр.110. Арк.3-12)

Рік	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779
Кільк. відведень.	1	-	-	2	2	3	1	2	-	-	2	22	9	16	20

цесі роздачі земель було розроблено принципи землеволодіння і землекористування на півдні України.

Широкомасштабну роздачу земель уряд змушений був розпочинати з вирішення цілого ряду принципових питань. По перше – колишні запорожці. З одного боку це була запорозька старшина, яка намагалася залишити за собою земельні угіддя, з іншого – зимівчани, які сиділи зимівниками в найкращих куточках південного краю. По друге – чисельні слободи, земельний устрій яких не був визначений, по-третє – офіцери гусарських і пікінерських полків, які не тільки сподівалися, а й вимагали найвигідніших умов по отриманню землі.

З запорожцями, особливо в земельному питанні, урядовцям доводилося бути особливо обережними. Необхідно було враховувати нетривкість позицій російської держави на півдні, нестабільність відносин з Туреччиною. При таких обставинах для уряду було кращим задовольнити всі вимоги колишніх запорожців в поземельних питаннях, ніж загострювати внутрішню ситуацію. Уряд був ладен забути про весь напрацьований корпус законодавчих регламентацій, а колишня запорозька старшина спішила цим скористатися. Один поперед одного вона вступала в російську службу і отримувала відповідні офіцерські чини. Слідом за цим з'являються укладені новоспеченими офіцерами "реєстри старшин" з безпрецедентними для російської практики вимогами, щоб "відведена нині земля була у власності без всякого назавжди платежу до казни"¹. Попри свій бюрократичний консерватизм уряд мусив погоджуватися з такими вимогами і колишня старшина отримувала землю у власність². При цьому дуже

Дані таблиці дають підставу стверджувати, що кількість земельних операцій зростає саме з 1776 року.

¹ Полонська-Василенко Н. Південна Україна року 1787 (З студій з історії колонізації) // Запоріжжя XVIII століття та його спадщина. – Мюнхен, 1967. – Т.2. – С.91

² Н.Полонська-Василенко подає перелік козацької старшини, яка отримала землю після вступу до російської служби. Цей перелік зроблений на підставі реєстру осіб колишніх запорожців, що отримали земельні дачі. Реєстр зберігався в свій час в фонді Новоросійської губернської канцелярії Дніпропетровського архіву. Серед названих полковник Стронь, осавул Пишмич, отаман Кіркак, старшина Сидір Білий, отаман Яків Вершацький, полковник Красовський, старшина Андрюско, колишній кошовий Пилипей (Полонська-Василенко вважає, що це Федорів), старшина Барбура (Бабура – А.Б.), полковник Качалов, старшина Завізіон, козак Мирон Білий, отаман Шиян, полковник Великий, полковник Вірменко, отаман Чорний, полковник Цибодрига, осавул Оболонський, отаман Пекельний, полковник Розколупа, отаман Додаток, козак Каплун, полковник Яблуновський (отримав дві ділянки), полковник Малий, старшина Шапаренко і полковник Рубан. Всього їм було роздано 120068 десятин. Крім того, на підставі ордерів про роздачу земель, Полонська-Василенко уклала реєстр колишньої старшини, яка пертворилася в південних поміщиків. Згідно реєстру більш як 3000 десятин отримали Василенко, Восичан, Гараджа, М.Глоба, Гордієнко, Ф.Рудь, Домашний, Брана, Неїжмак, Перехрист, Домонтович, Миргородський. Понад тисячу десятин землі отримали Хижняківський, Чорний, Балацький, Потапенко, Щекін, Соколовський, Плакида, Караванець, Волошин, Кореневський, Руденко, Дяченко, Чернявський, Іванов (Полонська-Василенко Н. Південна Україна року 1787 (З студій з історії колонізації)... – С.91).

часто розмір земельної ділянки перевищував всі встановлені законодавством норми¹. Губернські правління свідомо порушували встановлений механізм роздачі земель. При виділенні землі колишній старшині межові експедиції усувалися від розгляду цих питань. Губернські канцелярії власними ордерами затверджували земельну власність нобілітованих запорожців.

Щось подібне ми маємо у відношенні адміністрації до запорозьких зимівників. Для запобігання напружених ситуацій при широкомасштабній роздачі запорозьких земель уряд одразу по скасуванню Січі визнав землі зимівчан казенними. При роздачі земель власникам, в білеті на землю суворо застерігалось: “буди ж найдутся там какие селения, зимовники, то оным сколько земли имеют вне владения не препятствовать и волюю не занимаь, понеже оные остаются государственными поселянами”². Але подібний документ на землю видавався лише поміщикаві. Зимівчани ніяких актів, які б підтверджували їхнє право на землю не отримували. Тому зрозуміло, що земля зимівчан, яка опинилася в межах виділеної поміщикам ділянки, була приречена на поглинання “законними” власниками. Однак в перші роки по зруйнуванню Січі в спірних поземельних справах зимівчан і поміщиків уряд однозначно стояв на боці колишніх запорожців³.

Куди простішим для уряду було питання з чисельними слободами. Вони одразу проголошувалися казенними поселеннями з усіма витікаючими наслідка-

---

Однак цей перелік далеко не повний. Принаймні в ньому відсутні такі відомі підвища як Ковпак, Островський, Синегуб, Марченко та багато інших, які отримали більш як по три тисячі десятин землі.

¹ На цей час, як відомо, розмір ділянок не повинен був перевищувати 12 тисяч десятин. Однак полковнику Строцю на річці Томаківці було надано 14636 десятин, полковнику осавулу Пишмичу на Комишуватій Сурі – 12490 десятин. Крім того, на Дніпрі отримали у власність полковий старшина Бабура – 3882 десятини, полковий старшина Андрюску – 6200 десятин, колишньому отаману Пилипенко – 4000 десятин землі. І це при тому, що по Дніпру і Бугу заборонялося роздавати земельні ділянки більш як в 3000 десятин.

² ДАХО.Ф.14. Оп.1. Спр.3. Арк. 19.

³ Яскраве тому свідчення справа колишніх запорожців Федіра Ялового, Павла Твердого, Семена Бакарашки, Івана Зуба та Ільї Заброди, яка розглядалася в губернському правлінні в серпні-вересні 1778 року. Колишні запорожці подали скаргу Новоросійському губернаторові М.Д.Язикову з приводу утисків з боку поручика Звягінова. Зокрема в скарзі говорилося: “Звягинов нас совсем утеснил и не велит на той земле пахать хлеб, траву косить и скот пасть, произнося похвалки, что будет он как скот занимать, так и с хлеба десятину, а из сена третью копну брать до себя. Для того вашему превосходительству о сем представя, покорно просим в том защитит, и оставит на той земле так, как государственных поселян, за что мы и подлежащий з своих зимовников в казну оклад вносим.” На таку скаргу М.Д.Язиков надіслав ордер Звягінову яким наказує пояснити йому “почему вы приступили к тому, когда в билете, вам даном, точно прописано зимовников в отвод не занимать и не чинить никаких им препятствий во владении” (Беднов В. Материалы для истории колонизации бывших Запорожских владений.– Екатеринбург, 1914.–С.35-36).

ми. Однак і казенні слободи, в певному відношенні мали свою специфіку. Згідно адміністративного устрою, слободи колишньої Новосербії та Слав'яносербії, як правило, були центром округи, а вся округна земля вважалася власністю слободи. Подібна традиція виникла ще за часи Новосербії і Новоросійської губернії, коли велика частина запорозьких слобод була перетворена на шанці. Згідно плану 1764 року необхідно було забезпечити всіх військових необхідною пропорцією землі, а тому територія округної землі визначалася з перспективою майбутнього збільшення населення. В результаті такої перспективи, на момент широкомасштабної колонізації, при колишніх шанцях маємо велику кількість зайвої землі. Як наслідок – вона ставала ласим шматочком для поміщиків.

В той же час, чисельні запорозькі слободи і, особливо слободи, які виникли з запорозьких зимівників переважно отримували стандартний наділ на 100 - 150 дворів. В цьому випадку земля для казенної слободи затверджувалася механічно. Підраховувалася необхідна до затвердженої пропорції кількість землі, на загальний план наносилися кордони казенної “дачі”, а потім межовик відмежовував призначену кількість десятин. Однак такі слободи заселялися досить швидко. За кілька років визначена норма в 150 дворів перекривалася, а тому нестача землі в казенних слободах відчувалася вже на середину 80-х років XVIII століття.

Зовсім інше ставлення уряду спостерігаємо у відношенні до офіцерів пікінерських і гусарських полків. Останні були головними претендентами на отримання земель. Їх достатньо велика кількість. Кожен бажав отримати найкращу землю, та ще й на самих вигідних умовах. Однак їхня біда полягала в тому, що вони для держави не являли собою потенційної загрози внутрішній ситуації на півдні України. Тому у відношеннях з офіцерами для держави на першому місці була власна вигода.

Вже з 1776 року припинилася роздача рангових земель. За новими штатами пікінерських полків земельне забезпечення скасовувалося. Офіцерство втратило можливість додатково отримати добрий шматок землі, за який не треба було платити податки. Для них це страшний удар. Шок. Офіцерство у розпачі, адже ніхто подібного не очікував. Чисельні прохання про відведення рангових дач залишаються без наслідків. Навіть ті, хто клопотався про відведення рангової землі за рік, а то й два до указу, але за недбалістю, браком часу чи бюрократичною тяганиною не встигли оформити земельного володіння, отримували відмову у відведенні рангової землі¹. Віднині держава бажала отримувати зиск від

---

¹ Ще в 1776 році підпоручик А.Зерваницький просив про відведення йому землі на ранг і під поселення. Але в межовій експедиції його сплутали з братом, який вже отримав землю і тому відмовили. Наступного 1777 року він знову звертається до експедиції з проханням про відведення землі. Розібравшись в чому справа канцелярія видає указ про відведення під слободу на 20 дворів, тоді як стосовно рангової дачі записали: “по вновь подтвержденным о поселенных гусарских и поселенных полках штатам, офицерам уже ранговых дачь не положено” (ДАХО. Ф.14.Оп.1.Спр.24.Арк.5).

землі – головного скарбу південного краю. Саме з цього часу для приватних осіб розробляється докладний механізм роздачі і отримання землі.

Протягом 70-х років цей механізм виглядав таким чином. Бажаючий отримати землю подавав прохання в губернську канцелярію. В проханні вказувалася мета отримання землі (під заселення державної слободи, заведення власної слободи, заводу, або тимчасове користування), місцезнаходження обраної ділянки з описом кордонів, розмір ділянки і кількість дворів, що передбачається оселити. По розгляді прохання в губернській канцелярії межова експедиція публікує указ про відведення землі і надсилає відповідний ордер повітовому межовику.

Більш простішого механізму роздачі земель в російській імперії кінця XVIII століття важко навіть уявити. В межах визначеної законодавством норми земля роздавалася всім, хто мав право і бажання її мати. Уявлення як уряду так і місцевої адміністрації про безмежні земельні простори стає основою для спрощення земельних роздач. Безтурботність урядовців в земельних роздачах контрастувала з заклопотаністю майбутніх землевласників.

Земельна лихоманка охопила офіцерство і чиновництво. Всі спішать сподобати собі якнайкращу ділянку. По шляхах південного краю сновигають кандидати на отримання землі. Весь край перетворився на величезну арену змагань. Один поперед одним, хто скоріше знайде і “зареєструє” в губернському правлінні. І тут перемагав не сильніший, а спритніший. Чини і посада відступають на другий план. Що толку в посаді, якщо в правліннях ще не мають ніякого уявлення про стан земель, призначених до роздачі. Звичайно, що можна відвести землю, користуючись лише загальним планом провінції. Але це кіт у мішку. Хто знає, яка там земля? Може там суцільне каміння і пісок, а води так і взагалі ніколи не було. Тому і сновигають по краю майбутні поміщики в пошуках найкращих земель. Дуже скоро приходиться розуміння, що в найкращих куточках знаходяться запорозькі зимівники, а наявність зимівників гарантує земельну якість. Вони і стають головними орієнтирами для пошукачів¹. Відтепер шукають зимівники, а знайшовши, поспішають до губернської канцелярії реєструвати. Деякі поміщики спішать зареєструвати одразу дві, а то й три ділянки². В

¹ Місцева адміністрація вже давно помітила, що зимівники розташовані в найкращих місцях південного краю, а тому також поспішала використати цей фактор. Ще в липні 1775 року Новоросійський губернатор М.В.Муромцев об’їхав колишні запорозькі землі в пошуках найкращих місць для заведення державних слобід і поштових станцій. Рапортом Г.О.Потьомкіну він пропонує перетворювати на слободи і станції запорозькі зимівники, які за його думкою “поселялись натурально на výhodнейших местах” (РДВІА. Ф.52. Оп.1. Част.1. Спр.79. Арк. 181 зв.).

² В цьому відношенні є сенс звернутися до справи секунд-майора Дніпровського пікінерного полку Пулевича. 29 березня 1776 року він подав до Новоросійської губернської канцелярії зразу два прохання про відведення землі. В першому він просить відвести йому землю “в урочище над р.Ингулом зимовник Тарасов 50 дворів слободу, тож и при урочище над р.Громоклеєю ниже зимовника Ивана Горба 25 дворів хутор, да в урочище Овечий Брод над речкою Камянкою на мельницу и 4 двора”. В другому проханні Пулевич просить про відведення землі під заселення вільними людьми “в урочи-

такій покvapливості жадоба засліплювала очі і туманила розум. Під таке “безумство” підпадали всі – і колишня запорозька старшина, яка здавалось би повинна знати де найкращі землі, офіцери і чиновництво. Головне захопити першим землю. Питання, що з нею робити не стоїть.

Пік земельних роздач припадає на 1776-1777 рік. За цей час маємо 178 указів Новоросійської губернської канцелярії про відведення землі, що становить 64% виявлених указів з 1776 по 1783 рік¹. Саме за ці два роки переважна кількість наявних земель вже була роздана. Зменшення придатних для роздачі земель ще більше загострило поземельні змагання. До цього додається протвердження “спритних” землевласників. Коли спортивний азарт по захопленню земельних ділянок минув, приходять усвідомлення обов’язків, які покладаються на новоспечених землевласників. Адже землю слід було заселяти. По отриманню білета, за землю необхідно було платити податки. За невиконання таких обов’язків, мало того, що землю можна втратити, так ще й штраф доведеться сплачувати. Тому відбувається критичне осмислення своїх можливостей². Хоч і

ще нижче Филонова Броду на зимовникє Герасима Черного по обе стороны р.Ингула на 50 дворов. Да при урочище р.Арбузине под хутор на 20 дворов” (ДАХО.Ф.14. Оп.1.Спр.8.Арк.8). В цей же рік Пулевич просить про надання йому ще землі під поселення слободи на 50 дворів по р.Солоній.

¹ В фондї губернської креслярні маємо величезну кількість указів Новоросійської губернської канцелярії до межової експедиції про відведення земель (Див.: ДАХО. Ф.14.Оп.1.Спр.1-50, 52-114). Хронологічна систематизація цих матеріалів чудово демонструє динаміку роздач земель по Новоросійській губернії. Існуючі реєстри розданим землям по Азовській губернії дають підставу говорити про хронологічну тотожність земельних роздач (Див.: ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.51; Ведомость учиненная в Азовской губернской канцелярии, коликое число в Екатеринославском уезде состоят вновь отведенныя к отводу назначенных помещикам земель. Екатеринослав, 1776 год // Киевская Старина.–К., 1885. –Т.ХІ.–С.784-790). Зрозуміло, що отримана цифра кількості указів про роздачу земель не є абсолютна. Без сумніву вона є замєншена, адже прямо пов’язана з питанням збереження і повноти корпусу документів губернської креслярні*. При цьому слід враховувати, що втрати стосувалися всього корпусу документів. Штучних вилучень, як це видно з представницького корпусу за кожен окремий рік, не було. Тому при відсутності абсолютних цифр, маємо досить достовірну тенденцію земельних роздач в південному краї:

Рік	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	Всього
Укази про відведення земель	36	142	25	6	13	18	31	6	277

² Заселення і впорядкування земельної ділянки потребувало великих коштів. Переважна більшість офіцерів таких коштів просто не мала. Частина тих, хто отримав землю, була просто захоплена азартною хвилиєю поземельних змагань. Коли ж “гра” закінчилася і за землю треба було платити, “власники” повертають її до казни. Так в 1776 році з’являється указ Новоросійської губернської канцелярії, яким відведену під слободи землю: 1) надвірному раднику Алексєєву, колежському асєсору Корбію, майорші Мар’яновічевій на 48 дворів; 2) майорам Мержанову, Казадаєву і аудітору Петрову на

чудові, але віддалені земельні ділянки починають повертати в казну для обміну на менш вигідні, зате менш віддалені¹. Головним фактором по отриманню землі ставала зручність і вигідність в її освоєнні².

Однак, наприкінці 70-х років адміністрація також починає відчувати нестачу землі для роздач. Бажаючим не вистачає земель "з водою", по річках, байраках і плавнях.

Нестачу землі насамперед відчули казенні поселення, які виникли до 1775 року. Затвердженої кількості землі не вистачало для зростаючого після зруйнування Січі населення³. Згодом це відчули і поміщики. Вже в 1778 році суттєво обмежувалася роздача земель по Дніпру і Бугу. Віднині по Дніпру і Бугу на одного власника не повинно було припадати більше 3000 десятин землі. В по-

---

24 двори; 3) прапорщику Маркову на 36 дворів; 4) поручику Халченкову рангову на 4 двори – вони повертають до казни на тій підставі, що "владеть более по неспособности не желают и просят об отобрании по прежнему в казенное ведомство" (ДАХО. Ф.1.Оп.1.Спр.3.Арк.38).

¹ Вже згадуваний Пулевич в 1778 році відмовляється від землі на 75 дворів, що надана йому по річках Інгулу і Громоклеї, на тій підставі, що "по дальнему его от оной расстоянию заселить не может" (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.8. Арк.19). Замість неї він просить землю на 50 дворів при вершині балки Білоусівки. На цій же підставі він просить забрати назад землю по р.Солоній і виділити на 75 дворів іншу, по лівому березі р.Єланця.

² Ще в 1772 році прим'єр-майор Декович отримав землю в урочищі Ширьовськом. Однак в 1776 році він просить відвести йому землю під заселення слободи в урочищі Високий Балці, а відведену раніше "коя еще не отмежевана, как мне совсем там быть несходно по причине, что сенокосных лугов не имеется, в казенную оставить" (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.15. арк.3).

В цьому відношенні дивує позиція нобілітованих запорожців. Колишня запорозька старшина, ухопивши якнайскоріше землю, тепер отямилася і починає розуміти, що вона в поспіху ухопила не ті землі які слід було взяти. Чи не запорозькій старшині не знати найкращі куточки Запорозьких Вольностей, найпридатніші землі і угіддя. Тільки шаленим поспіхом можна пояснити той факт, що відомий запорозький, а потім і чорноморський старшина С.Білий ще в 1776 році отримав білет на володіння і заселення слободи на 150 дворів в Кизикерменському повіті, а в наступному 1778 році вже повертає землю в казну на тій підставі, що "земля к заселению неудобна" (ДАХО. Ф.14.Оп.1.Спр.15.Арк.8). Ще через рік, в 1779 році, він знов отримує землю під заселення слободи на 150 дворів, але тепер вже в Херсонському повіті.

³ Поселенці слобід Плоскої та Микільської, що в Крюківському повіті, звернулися в грудні 1776 року до губернської канцелярії з скаргою, "что ранее земля отмежевывалась по одному количеству имеющихся дворов, а ныне прибавилось жителей и земли не хватает". Тому губернська канцелярія і наказала нарізати їм землі при умові, якщо "есть пустая", а якщо немає, то "вновь прибывших переселить в Херсонскую провинцию" (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.3. Арк.68). Мешканці слободи Дмитрівської скаржилися до губернської канцелярії в 1776 році, що "с раздачей помещикам дач, последние начинают утеснять их, и на будущую зиму для подъяемых лошадей уже негде и сена уносят" (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.10.Арк.28).

дальшій практиці земельних роздач це положення автоматично переносилося на всі інші крупні ріки південного краю¹.

З кінця 70-х – початку 80-х років в діях влади спостерігаємо зміни в підходах до роздачі земель. Насамперед змінився механізм роздачі земель. Він значно ускладнився і набув яскравого бюрократичного забарвлення. Відтепер рішення про надання земель приймалося особисто губернатором. Як наслідок, прохання пошукачів земельних ділянок адресувалися губернаторові. На прохання слід було очікувати його власної “пропозиції” про надання землі. В той же час така пропозиція перетворювалася в чисту формальність і дуже часто являла собою напис на зворотному боці прохання².

Після надходження губернаторської пропозиції до губернської канцелярії, остання розпочинала розгляд прохання. До розгляду залучалася межова експедиція, яка проводила “виправку” про надання землі по загальному плану. Якщо звірка з планом не виявляла перешкод, то з’являвся указ губернської канцелярії про відведення землі. Вже після цього, як і раніше, повітовим межовикам направлялися ордери про відведення землі.

Тим самим, з початку 80-х років посилювався бюрократичний контроль за роздачами земель. Всього за сім років по скасуванню Січі маємо кардинальні зміни в ієрархії інституцій, які роздавали землю. Ще в середині 70-х років межовик своєю владою міг наділяти землю поміщиків за їхнім проханням. В 1777 – 1778 роках будь яку прирізку землі він вже міг зробити лише за рішенням Межової експедиції. В 1779 році з’являється розпорядження губернських канцелярій, за яким Межовим експедиціям заборонялося роздавати землю без дозволу губернської канцелярії³. Нарешті, з початком 80-х років право роздавати землю переходить виключно до губернатора. Водночас проявилось намагання структуризації земельних угідь. Якщо раніше в документах на роздану землю межова експедиція обмежувалася формулою: “надається земля” на 24, 48, 100

---

¹ В 1782 році прапорщик Бородичев просить про відведення йому 6000 десятин в Херсонському повіті при річці Інгулі. Але губернська канцелярія, як само собою розуміється тихо і спокійно, без зайвих пояснень відводить йому 1500 десятин (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.111. Арк.2).

² Доходило до смішного, коли в преамбулі, разом з такими величними зворотами, як “Указ еє імператорского величества самодержицы всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии”, а далі “по надписи здешнего губернатора господина генерал-майора и кавалера Николая Даниловича Язикова, учиненной на доношении” (подібна форма присутня у всіх указах: Див.: ДАХО.Ф.14. Оп.1.Спр.93-102).

³ В Новоросійській губернії такий указ маємо при розгляді справи секунд-майора Пулевича і офіцера Поповича, яким Межова експедиція в березні 1779 року відвела “вигідні” землі першому “при р.Еланце с левой стороны выше большой дороги идущей из Польши к лиману” на 75 дворів, а другому “на 20 дворів по смежности его дачи”. Вважаючи, що роздача межовою експедицією “вигідної” землі виходить за межі її повноважень і применшує значення губернської канцелярії, остання наказала відведені землі “считать за означенными чинами, предписав оной экспедиции впредь никаких отводов земель без резолюции сей канцелярии не чинить” (ДАХО.Ф. 14. Оп. 1. Спр. 8. Арк.13).

або 150 дворів, то віднині маємо докладні розписи по кожній складовій земельних угідь.

Віднині в документах на землю присутній розподіл на придатну, непридатну землю і ліс. В свою чергу придатні поділяються на землі придатні до хліборобства і сінокосні. Непридатні землі мали більш складнішу структуру. Вони поділялися на землі під поселенням, городом і гумном; під міськими, сільськими і польовими шляхами; під річками, озерами і протоками; під плавнями, болотами і трясинами; під бічевником. Земля під лісом також структурувалася. Визначають землю з будівельним і дров'яним лісом¹.

Зрозуміло, що бажачі стати землевласниками південного краю чудово розуміли причини змін в роздачах земель. Тільки таким розумінням можна пояснити всі наступні дії поміщиків.

Ті, хто ще не отримав землю поспішали задовольнити свої бажання. Однак, при нестачі придатних земель, вони намагаються всіма правдами і неправдами заволодіти землею державних слобод. Зацікавлений в якнайскорішому отриманні прибутків, уряд, за окремих умов, погоджувався на роздачу земель казенних слобод. Підставою для роздачі слобідської землі поміщикам стає згода сільської громади. Згода повинна була завірятися виборним від громади, наглядачем слободи і межовиком.

Наявність подібної “умови” майже завжди призводила до зловживань як з боку земельного пошукача, так і посадових осіб, адже дуже рідко яка громада погоджувалася на передачу землі поміщику. Саме тому поміщики випрацьовують два шляхи отримання слобідської землі: 1) швидкий, але небезпечний і зовсім не узаконений і 2) довгий, однак менш небезпечний і навіть в деякій мірі узаконений. Перший – це відкрите загарбання слобідської землі, а другий – отримання згоди громади через хабарі виборним, наглядачеві, межовику та підробку підписів². Серед поміщиків розгорнулося своєрідне змагання, хто

---

¹ Саме такий розподіл земельних угідь маємо у “Ведомости счисления земли отведенной в Кизикерменском уезде для Софроньевской пустыни” за 1783 рік (ДАХО. Оп.1. Спр.90. Арк.19).

² В 1781 році громада Аджамської округи подає скаргу до межової експедиції на поміщиків і обер-офіцерів (якщо поміщики вже отримали землю, то обер-офіцери тільки-но ставали на шлях шукання вигідної землі) “за прихвачивание ими самых выгодных пахотных и сенокосных мест, каковых тому обществу под заселение отведено” (ДАХО. Ф. 14. Оп.1. Спр.89. Арк.18).

Через рік після скасування Січі Текелій просить про відведення йому з “дачі” шанця Вараждинського 500 десятин на тій підставі, що ця земля стоїть “пуста”, а шанець незаселений. Причому Текелій зобов'язується “повернути” землю, якщо в ній буде потреба для казенних поселенців. Свята простота! “Повернення” - це для громади. Всі умовності ради того, щоб отримати “подписку всей громады, которую спросит о нендобности им той земли”. Про яке майбутнє повернення можна говорити, якщо Межовій експедиції наказано зняти плани цієї землі. Фактично це означало обмежування ділянки і надання права власності Текелію на “тимчасово” виділену землю (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.3. Арк.38).

скоріше і більше урве придатної землі від державних слобод. В подібних змаганнях на слобідську землю претендували одразу два, а то й три претенденти. В губернській канцелярії з'являються справи, в яких роками вияснялося, хто перший подав прохання про виділення у власність слобідської землі¹.

Вигідні землі і незаселеність шанця Вараждинського як мед притягували бажаючих отримати землю. Підполковник Чеботаєв в цьому ж таки 1776 році звернувся до експедиції про відмежування 260 десятин з “казенної” дачі шанця до його суміжної рангової дачі. Наглядач дуже скоро зробив відповідну “справку” про те, що “земля не нужна и требовать ее не будут” (Там же. Арк.60). При цьому в подальших скаргах мешканців державної слободи говориться, що на зібранні громади ніхто дозволу не давав, а підписи невідомо звідкіля взялися.

¹ В цьому відношенні заслуговує на особливу увагу справа ротмістра Єлісаветградського полку Андрія Дзюбенка. В 1776 році йому відведена рангова дача біля слободи Аджамки по суміжності з дачами Купченка і священника Улевича. Зрозуміло, що дуже скоро рангової землі стало не вистачати і Дзюбенко просить про відведення землі під слободу на 12 дворів. “Пуста” земля, за повідомленням ротмістра, “з'являється” в селищі Аджамка. Експедиція не проти, але вимагає справку від громади.

Однак в квітні 1781 року в губернську канцелярію надходить донесення від удовиці майорши Чернявської, яка на той час стала власницею дачі Купченка. Чернявська обурена, адже вона значно раніше за Дзюбенка подала до канцелярії прохання про виділення “непотрібної” слобідчанам землі. Не звертаючи увагу на обурену удовицю, 16 вересня губернська канцелярія видає наказ, за яким рангова дача Дзюбенка затверджується йому в довічне володіння, а з Аджамської землі йому відводиться ділянка під поселення слободи на 12 дворів. Для остаточного надання ротмістрові слобідської землі необхідно представити згоду Аджамських мешканців. Така згода незабаром подається до губернської канцелярії. Однак Чернявська не вважає свою справу програною. Губернська канцелярія сповіщається про липовий характер згоди аджамських мешканців. Землеміру Федорову наказується “освидетельствовать” аджамських мешканців і з'ясувати, хто дав справку. Невдовзі Федоров представив звіт, в якому реконструюється зібрання громади. Він вартий того, щоб бути опублікованим, але наведемо лише уривок з нього: “Смотритель собрал громаду перед канцелярией и начал вместе с Дзюбенком уговаривать громаду. Устно громада согласилась, а как темно стало, то она и разошлась по делам, а справку смотритель приказал написать писарю, а потом сам заверил”. При цьому Федоров подає “распросные речи очной ставки” представників аджамської громади. “Распросные речи” складені за прийнятим на той час правилом. В листі, розділеному на два стовпчика, в одному розміщалися задані питання, а в другому – відповіді на них. Федоров не соромився, а тому питання формулював більш ніж конкретно. Наведемо лише перше питання і відповідь на нього:

«Вопрос: Почему решено уступить землю?»

Ответ: Потому, что прапорщик и межевщик Санбулов сообщили об излишней земле при селении. И если не дадут Дзюбенке, то уже майорша Чернявская просит, а она и к воде не пустит».

Все стає зрозумілим. Виграє той, хто першим представить проти суперника найдійовіший аргумент. Першим виявився Дзюбенко. А найголовніше на той час бути спритнішим. Тому ніякі “распросные речи”, в яких селяни один за одним відповідали, що “при подписании свидетельства не были” і про існування в слободі зайвої землі взагалі не знають, вже нічого не вирішували. 21 червня 1782 року з'явився указ губернської

Наприкінці 70-х років яскраво позначилася тенденція вирішення поміщицьких земельних суперечок за рахунок землі державних слобод. Цілком природно, що погоня за найкращими землями призводила до загострення поземельних поміщицьких змагань, але зовсім неприродно, коли суперечку двох вирішують за рахунок третього, провина якого тільки в тому, що він знаходиться поряд з тими, що сперечаються¹. А для поміщиків було дуже добре, коли поряд знаходився такий “третій”. Якщо ж такого не було, то суперечки між поміщиками з'являлися як гриби після дощу. Крім того, при повільності затвердження розданої землі у власність для кожного, міцно стоячого на ногах поміщика, з'являлася спокуса збільшити свої володіння за рахунок сусіда. Саме тому головним бажанням поміщиків виступає якнайскоріше проведення формального розмежування і отримання планів на землю. Адже тільки останні в певній мірі могли гарантувати права довічної власності на землю. Як наслідок, поміщики наймали межовиків і за свій кошт починали розмежовувати свої землі. Особливо це було характерно для тих власників, у яких або до яких могли виникнути претензії як з боку сусідів, так і адміністрації².

Свавілля 70-х – початку 80-х років в земельних роздачах не могло не закінчитися. Всі це розуміли і тому поспішали ним скористатися. З початком 80-х років на арену земельних змагань виступили найвищі посадові особи південного краю. Об'єктами їхніх зазіхань стають найкращі земельні угіддя і особливо

канцелярії, за яким наказано відмежувати Дзюбенку землю і на неї план видати (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.14.Арк.1-12).

¹ Ще в 1774 році генеральному писарю Погрібному була відведена земля в 15-й роті Жовтого гусарського полку під ліс 80 десятин. Однак в 1776 році секунд-майор Боровський просить віддати цю землю йому на тій підставі, що ще не заселена. Між Погрібним і Боровським починається суперечка, вирішення якої переноситься в губернську канцелярію. Нарешті земля віддається Боровському на тій підставі, що “по дошедшим сведениям еще не заселена”. В свою чергу Погрібний доводить, що земля надавалася не під ліс, а “досталась от тестя, крюковского священника Петрова для заселения слободы в 18 дворов”. Суперечка загрожувала затягнутися, а саме поземельних суперечок більш за все боїться губернська канцелярія. А в цьому випадку вона сама її і спровокувала. Допомогає вирішити проблему межовик. Він пропонує виділити землю Боровському из “дачь шанца Яновского”. А щоб не було прикро Погрібному, то і йому нарізали ділянку. Своім рапортом межовщик доносить, що “те места обще со зрителем осматриваны и оказались те места в крайней отдаленности от роты, да еще в середине между переводчиком Дементием и надворным советником Алексеевым, посему обыватели шанца никогда пользоваться не будут” (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.3. Арк.33; Спр.23. Арк.8; Спр.25.Арк.27).

² Поручик Астаф'єв купив в 1777 році у відставного секунд-майора Ільїна 1500 десятин. Поки землі було навкруги досталь, він сидів спокійно і не турбувався. Але, як тільки з усіх боків його почали оточувати сусіди, він почав придивлятися до своєї землі і в 1781 році виявив, що до пропорції в 1500 десятин не вистачає доброї частини. Сьогодні це ще можна виправити, дорізавши з суміжної пустої землі, а завтра вже все. Сусіди не дадуть своєї землі. Тому Астаф'єв на свій кошт наймає межовщика, який розмежовує землю і рапортує межовій експедиції про нестачу до пропорції (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.97. Арк.15).

ліси. Ліс, як і вода, в степовому краї цинився найдорожче. Роздача лісів у приватну власність була дуже обмежена, однак не заборонена. Тому, коли до місцевого керівництва дійшли чутки про реформу адміністративного устрою Південної України, воно кинулося загарбувати лісні ділянки.

Тільки в Новоросійській губернії в 1782-83 роках лісних ділянок роздано 62% від загальної кількості роздач за всі попередні роки¹. Тому не дивно, що призначений в 1783 році намісником Г.О.Потьомкін був вражений. Мало того, він був страшенно обурений. Вільної придатної землі в безкрайньому південному краї вже майже не залишилося. Г.О.Потьомкін не міг навіть уявити, що без відома Головного командира південного краю, відбувалася грандіозна за масштабами роздача земель. Реакція “Головного командира” була достойною Потьомкіна. В травні 1783 року з’являється ордер Г.О.Потьомкіна, який через правителя Т.Тутолміна переправляється губернському землеміру. Одним розчерком пера Г.О.Потьомкін ліквідує “роздачі, на які не має його затвердження”.

Гарячість намісника зрозуміла. З приїздом Потьомкіна до намісництва за ним потягнувся добрячий шлейф його придворної креатури. Всі вони “бажали” отримати землю в новому для російської імперії краї. Однак така земля повинна відповідати як чину, так і положенню нового південного поміщика. Але виявилось, що подібної землі вже немає, а безводну, піщану та кам’янисту ніхто з них отримувати не хотів. Принциповим стає для Потьомкіна питання “віднайти” необхідну придатну землю.

---

¹ В липні 1783 року, за наказом Г.О.Потьомкіна була складена досить симптоматична, навіть за формулюванням своєї назви, відомість: “Ведомость Новороссийской губернии с показанием дач розданных бывшим губернатором генерал-майором и кавалером Николаем Даниловичем Языковым, на коих небольшие лески имеются”. За своєю будовою відомість досить проста. По чотирьох повітах (Крюківському, Єлісаветградському, Ольвіопольському і Новомиргородському) подаються прізвища тих, хто отримав лісні ділянки. Окремо вказується дату роздачі. Так ось, по Крюківському повіті з чотирьох розданих там ділянок, дві отримала надвірна радниця Арапова, а дві – генерал-майор Язиков (ДАХО.Ф.14. Оп.1.Спр.209.Арк.4). Слід певно пояснити, що Арапова – це дружина губернського землеміра і голови Межової експедиції надвірного радника Арапова. Вражає метаморфоза, яка сталася з ревнотним поборником форми. В середині 70-х років перед нами поставав чиновник-буквоїд, для якого дотримання бюрократичної форми – дорожче ніж особиста вигода. В певній мірі доходило до абсурду. Так, в серпні 1776 року з’явився указ Межової експедиції, по донесенню землемір-майора Арапова, про відмежування призначеної йому в шанці Табурянському рангової дачі, яка до цього часу ще не відмежована, а тому “просит для отмежевания оной к беспрепятственному впредь его владению послать межешника тож на оную и план дать”. На що наказали: “Межевой экспедиции послать указ и послать офицера для межевания”. Підписав цей указ не хто інший як голова Межової експедиції, сам землемір-майор Арапов (Там же.Спр.3.Арк.28). Однак через яких п’ять років де все поділося. Земельний азарт переборов всі форми, і хоч на жінку, але дві ділянки лісу все ж таки було записано.

І він її віднайшов, скасувавши незатвержені ним роздачі¹. Однак правитель Катеринославського намісництва генерал-майор Т.Тутолмін дивився на цю справу більш тверезо. Він зразу зрозумів суперечливість потьомкінського наказу. Волю намісника здійснити було просто неможливо. Адже землі вже було роздано, а з часом вступали в силу, як узаконення, так і традиція земельного володіння. В такій ситуації конфіскувати землю можливо лише при невиконанні поземельних установлень. Умовою для конфіскації могла бути несплата податків, відсутність визначеної законом кількості населення по закінченні пільгових років. При великому бажанні причину конфіскації можна було пояснити нерозмежуванням земель. Але для цього необхідно мати чітке уявлення про стан розданих земель. Тому правитель Тутолмін і наказує терміново, в тиждневий термін представити окремі відомості про землі, роздані за наказом Потьомкіна і губерньського правління. До відомостей необхідно було додати пояс-

---

¹ Про те, що Потьомкін скасовував саме незатвержені ним попередні роздачі свідчить ордер Правителя Т.Тутолміна до губерньського землеміра: "Ордер губерньскому землеміру господину секунд-майору Радуловичу. Препроводя копия с полученного ордера его светлости г.генерал-аншефа, сенатора здешней губернии государева наместника и разных орденов кавалера князя Григория Александровича Потемкина о уничтожении роздачи земель на которые нет его светлости утверждения, предписал я губерньской канцелярии доставить ко мне в самой крайней скорости и конешно не далее семи дней по получении предложения: 1-е. Именную ведомость о розданных землях по повелениям его светлости или же коих роздача утверждена посланными повелениями, означа от которого году, месяца и числа канцелярия оные имеют в получении. 2-е. Тако же именной регистр о розданных землях по собственным губерньской канцелярии определениям, без надлежащего от его светлости таковой роздачи земель утверждения, объясня в обеих сих ведомостях коликое число десятин кому отдано, когда последовало о том повеление его светлости или же собственной канцелярии определение, и когда по тому минует срок льготных лет; есть ли на сих землях какие поселения и в каком числе душ, показав сие с надлежащею верностью, по выправке с ревизиею, обмежевано ль оные и когда кто из владельцев по действительному обмежеванию получил на розданные земли межевые планы и книги и сколько за приложение и штемпели взыскано с них денег, и когда поступили они в приход и перечневую ведомость о остающихся донине нерозданных, порозжих, казенных землях, с показанием порознь по уездам и вообще по губернии, коликое число душ по положению на сих остающихся в пусте землях поселить быть может. ...Подлинный подписал Тимофей Тутолмин. 30 мая 1783 г." (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.202. Арк.2-23в).

Маємо змогу розподілити всіх, хто отримав землю на дві групи: тих, хто отримав землю по затвердженню Потьомкіна і тих, кому роздана земля по рішенню губерньського правління. Вимоги від губерньського землеміра додаткових відомостей свідчать на користь адміністративних здібностей Тутолміна. Він одразу зрозумів суперечливість Потьомкінського наказу, якого просто неможливо було здійснити. Адже землі вже було роздано і в силу вступали як закони, так і традиція земельного володіння Російської імперії. Конфіскувати землю було можливо лише при невиконанні законодавчих установлень по землеволодінню. А це могли бути: несплата податків, незаселення ділянки потрібною кількістю душ по закінченню пільгових років, нерозмежування земель. Саме такі дані і вимагає від губерньського землеміра Тутолмін.

нення "чи є на тих землях яке населення і в якій кількості душ". Причому пояснення слід було подавати "з належною вірністю, по виправці з ревізією"¹. В пояснення також необхідно було включати відомості про дату закінчення пільгових років, обмежане володіння чи ні, а також про забезпеченість власників розмежованих ділянок межовими планами.

Як можна зрозуміти з наступних дій намісницької адміністрації, після потьомкінського ордеру піднявся величезний шум серед землевласників. Вже через три дні, а саме 3 червня 1783 року, Тутолмін змушений надсилати губернському землеміру ще один ордер². В ньому роз'яснюється, що "роздача земель на які немає його світлості затвердження відтспер скасовуються". А це означало, що роздані до указу землі, незалежно від того, яка установа їх роздавала, залишалися за власниками. Здавалося, що для поміщиків буря минула. Однак це було далеко не так. Зібрання відповідних відомостей започаткували генеральний розбір розданих земель, а через них і землевласників. Його офіційним початком став 1786 рік.

24 грудня 1786 року з'явилася пропозиція Г.О.Потьомкіна Катеринославському губернському правлінню, яка законодавче оформила розбір землевласників³. Згідно пропозиції Г.О.Потьомкіна, розбір стосувався лише поміщиків, які

---

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.202.

² Там само. Арк. 3.

³ Звертає на себе увагу сприйняття намісницьким правлінням пропозиції Г.О.Потьомкіна. В ордері повітовим землемірам намісницьке правління трактує пропозицію більш ніж стисло. Передається тільки перша частина документа, тоді як про другу навіть не згадується. "Пропозиція" Потьомкіна в свій час була опублікована В.Бідновим в Літописі Катеринославської вченої архівної комісії і є достатньо відома науковцям. В той же час ордер повітовим землемірам майже невідомий. Для порівняння цих двох документів, наведемо ордер губернського правління. Г.О.Потьомкін "от 24 декабря 1786 года сему правлению (Катеринославському намісницькому правлінню – А.Б.) предложением повелеть изволил, розданные по определениям бывших Азовской и Новороссийской губернских канцелярии разным владельцам земли, которые найдутся заселенными, удобренными, где заведено хлебопашество и скотоводство, где учинены разные полезные и нужные постройки и с коих по прошествии лет платятся уже поземельные деньги утвердить за владельцами и по отмежевании дать им для потомственного владения планы и межевые книги. Напротив же того у которых владельцев взяты ими земли окажутся незаселенными иметь на них ни хлебопашества ни скотоводства, тем подтвердить, чтоб исполнили немедленно свое обязательство заселением тех земель под опасением взятая оных в казну по прежнему и взыскания штрафа, которые не платят и по прошествии льготы указных денег и земли имеют незаселенными, у тех отобрав оные причислить в казенное ведомство и дабы при утверждении сих земель не могло быть злоупотребления, то при формальном размежевании оных и при выдаче планов и межевых книг повелеть в силу межевой инструкции чинить о каждом владении полюбовной развод и за теми только утверждать оные земли, на которых не будет никаких ни от кого споров," а у кого суперечки виникли після видачі планів, то такі спори вирішувати по суду, згідно закону. (ДАХО. Ф.14.Оп.1.Спр.236.Арк.8-8зв.).

У викладі пропозиції Потьомкіна намісницьким правлінням повністю відсутній другий пункт, хоча третій майже цілком представлений. Здається, що це цілком слушно.

отримали землю за рішеннями Новоросійської та Азовської губернських канцелярій. Ті землі, на яких "заведено" хліборобство і скотарство, які були заселені, удобрені і мали будівлі, а по закінченню пільгових років з них справно сплачувалося поземельне, залишалися у довічну власність поміщика з наданням відповідних планів і межових книг. Власники земель, які ще їх не заселили і не завели ніякого господарства, але пільгові роки у них ще не закінчилися, застерігалися про можливість конфіскації землі. Незаселені і "не удобрені" землі, пільгові роки яких вже закінчилися, відбиралися до казни.

Однак пропозиція так і залишилася пропозицією. Перший розбір розданих земель як розпочався так і закінчився складанням стислої відомості про землі, які було роздано за рішеннями губернських канцелярій. Весною 1787 року Потьомкіну було не до розбору. Він повністю поринув у клопоти, пов'язані з подорожжю Катерини II до півдня, а за два місяці по тому розпочалася чергова російсько-турецька війна і Потьомкіну взагалі стало не до розборів. Його смерть в 1791 році поклала край першому розбору розданих земель.

Другий розбір розданих земель пов'язаний з ім'ям нового Катеринославського намісника П.О.Зубова. Причини започаткування нового розбору розданих земель мало чим відрізняються від попереднього. З одного боку уряд намагався впорядкувати надходження поземельного податку до казни через передачу землі справним господарям, а з іншого – новий намісник мав своїх прихильників, які бажали стати південними поміщиками.

Можливість конфіскувати і роздавати землі особливо імпонувала новому правителю губернії південного краю Й.Хорвату. Саме він стає радником і безпосереднім виконавцем другого розбору розданих земель. Рішучий і до болю амбіційний, Хорват знайшов себе в цьому розборі. Вже в 1793 році Катеринославська губернська палата опублікувала постанову про обов'язкову явку тих поміщиків, які по закінченню пільгових років не сплачують поземельного податку¹. При повній сплаті боржниками недоїмки за поземельне, земля залишалася за ними. Якщо ж боржник не з'являвся, то ставилося питання про конфіскацію земельної ділянки. Для явки поміщиків було встановлено однорічний термін. По його закінченню губернське правління 6 лютого 1795 року допові-

---

Другий пункт до "розбору" ніякого відношення не має. Однак і третій пункт, в якому говориться про видачу планів і межових книг лише за умови відсутності суперечок, не має прямого відношення до "розбору". Але для ігнорування другого пункту у правління були всі підстави. Справа в тому, що в ньому забороняється виділяти поміщикам землі відведені для державних слобід: "земли, розданые под казенные селения хотя и мало еще были заселены и состояли во излишестве, оставить при тех селениях и никому по прозьбам из оных ничего не давать, покидая оные в запас для предыдущего прибавления людей" (ЛЕУАК.–Екатеринослав, 1912, –Т.8.–С.315). Подібне ігнорування намісницьким правлінням постанови Потьомкіна може бути пояснено лише тим, що на той час подібне установа просто не могло бути прийняте, а тому і не могло бути передано на місця повітовим землемірам як безпосереднім виконавцям. Адже слобідська земля залишалася на той час найпривабливішою для бажаючих отримати землю у всіх відношеннях: як в економічному, так і моральному.

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.51. Арк. 129.

дало П.О.Зубову про результати і наслідки проведеної кампанії. Вони були далеко не райдужними.

Більшість боржників не з'явилася. Певна частина власників взагалі зникла і знаходилася невідомо де. Тому, не без впливу Й.Хорвата, рішуче налаштоване губернське правління подає пропозицію учинити з такими поміщиками згідно статей плану про роздачу земель в Новоросійській губернії. Подібна пропозиція означала початок реальної конфіскації земель заборгувавших поміщиків.

Однак на відміну від Потьомкіна, який самостійно приймав рішення про розбір земель, П.Зубов ініціював підтримку з боку імператриці. 20 червня 1795 року Катерина II підписує указ про початок розбору розданих земель і землевласників в Катеринославському і Вознесенському намісництвах¹.

Указ імператриці давав в руки амбіційного Хорвата непереможну зброю. Правитель і він же першоприсутній тепер вже в двох намісництвах (Катеринославському і Вознесенському) заходився ревностно виконувати наказ. Він вимагає якнайскоріше доставити до нього відомості про землі поміщиків-боржників. Списки направляються П.О.Зубову. Намісник, вражений обсягом поміщицької заборгованості, доручив Хорвату впровадити якнайскоріше закон в дію. Але в цьому питанні Хорвата не треба було підганяти. Правитель, не зве-

---

¹ Указ Катерини II від 20 червня ще не було опубліковано, а тому він практично невідомий дослідникам, хоча за своїм значенням в аграрній історії Південної України він посідає гідне місце, адже ним розпочинається другий розбір розданих земель. Цей другий розбір мав значно довшу історію ніж перший, хоча б тому, що він, розпочавшись за царювання Катерини II, продовжувався майже все царювання Павла I. За своїм змістом цей указ більш відвертіший, ніж "пропозиції" Потьомкіна. Конфіскація земель вже не прикривається поверненням їх до казни. Такі землі повинні, за розсудом П.Зубова роздаватися "людям надежным", які в змозі їх заселити. Привертає увагу ще один момент. В своїй декларації розбору земель імператриця опирається не на попередні установлення Потьомкіна з цього питання, а на давно застарівший указ 1764 року. Що це? Демонстрація "забуття" в угоду новому фавориту? Необізнаність в діяльності першого Катеринославського намісника? Або ж це бажання повернути назад те, що було втрачено за Потьомкіна? При всій довірі імператриці до світлішого, їй важко було усвідомлювати, що в державі крім неї ще є персону, яка нікого не питаючись може видавати укази, рівні за значенням указу імператриці. Але скоріше за все в цьому указі маємо поєднання всіх названих факторів. Текст указу слідує:

"Граф Платон Александрович. Согласно с планом утвержденным нами в 1764 году о населении Новороссийской губернии повелеваем, состоящие в Екатеринославском и Вознесенском наместничествах земли за помещиками, которые чрез многие годы держания оных никаких полезных заведений на них не сделали и по прошествии льготных лет положенными поземельных за них денег не заплатили, от таковых те земли отбирая раздавать по вашему рассмотрению небольшими участками, для лучшего успеха в заселении людям надежным, которые бы в состоянии были помянутые земли обсеменить и тотчас по получении оных в свое владение платить за них поземельные деньги без всякого упущения, дабы казна следующего ей дохода более терять не могла. Впрочем, накопившуюся сумму от неплатежа в сроки прежними владельцами за оные земли положенных податей оставив без взыскания из числа недоимки исключите. Пребываем всегда вам благосклонны. Екатерина" (ДАХО.Ф.14.Оп.1. Спр.51.Арк.132).

ртаючи увагу на чини боржників конфіскував угіддя і тут же роздавав їх "на-дійним" людям¹. При цьому він не забував себе і своїх родичів².

Вже 3 лютого 1797 року Хорват направив у Катеринославську казенну пала-ту відомість нових власників конфіскованих земель. За цією відомістю прави-тель постає доволі принциповою людиною. Частина конфіскованих земель "за надобністю" навіть передана державним слободам і містам. Однак при всій "принциповості" конфіскація відбулася лише в Катеринославському намісництві. Вознесенське намісництво, улюблене дитя П.Зубова, Хорват не чіпав.

Створене в 1797 році Новоросійське губернське правління марно шукало пояснень, чому Вознесенське намісництво обминули конфіскації. Мало того. Виявилось, що навіть публікацію про явку боржників-поміщиків не було зроб-лено. Тому Новоросійська казенна палата, переглядаючи матеріали ревізії 1795 року, і не знаходячи населення в поміщицьких маєтках колишнього Вознесен-ського намісництва, домагається в 1797 і 1798 роках від губернського правління поширення розбору земель і на цю територію. Знову з'явилися публікації про явку поміщиків-боржників. До 1799 року боржники з'являлися до Новоросій-ського губернського правління. Частина з них виплатила поземельний борг і вступила у володіння землею "для учредження хозяйственного обзаведения", тоді як землі поміщиків-боржників, що не з'явилися, підлягали конфіскації.

Однак з новим імператором ситуація змінилася. Таких рішучих людей, як Хорват вже не було. Губернське правління боїться взяти на себе відповідаль-ність. Розпочалося довге листування з державним казначеєм, Сенатом, числен-ними експедиціями. І все це лише з однією метою – показати державний збиток від несплати поземельного і отримати в наказ єдине слово – конфіскувати. Од-нак за царювання Павла I подібної відповідальності ніхто на себе брати не ба-жав. Нічого не дочекавшись, губернське правління нарешті в 1799 році прого-лосило, що по відношенню до боржників колишнього Вознесенського намісни-цтва воно буде чинити за указом від 20 червня 1795 року. Подібне повідомлен-ня підписав віце-губернатор Неверовський, який взяв на себе весь тягар відпо-відальності. Але і при такому героїському відношенні процес конфіскації про-довжувався ще й за царювання Олександра I.

Таким чином, роздачі придатних земель, які активно розпочалися після зруйнування Запорозької Січі, фактично було закінчено на початок 80-х років XVIII століття. З цього часу розпочався перерозподіл вже розданих земель.

---

¹ Так, 3000 десятин було конфіковано у генерал-майора Бібікова і віддано колезь-кому раднику Я.Сокологорському; у полковника Батуріна конфіковано 6000 десятин і віддано колезькому асесору Чуйку і колезькому раднику Ю.Григор'єву і т.д. В представленій відомості про конфісковані землі випрацьовано усталений формуляр "... по именному указу 1795-го года июня в 20-й день состоявшемуся за незаселением и за неплатеж поземельных денег отобрана и отдана..." (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.51.Арк.111).

² Тільки в Маріупольському повіті 6000 десятин конфіскованих у майора Олексія Кутузова віддані бригадиру Д.Хорвату, а 6000 десятин конфіскованої пустоші Качиної, в цьому ж повіті відійшли капітану Хорвату (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.51.Арк.117зв.).

Такий перерозподіл відбувався, як через купівлю-продаж, так і через "розбори" поміщицьких земель.

Нестача придатної для господарства землі, яка почала проявлятися з кінця 70-х років, в певній мірі сприяла активізації зовнішньополітичних змагань Російської імперії, направлених на загарбання земель Кримського ханства. Але Російська імперія просто не встигала за темпами роздач землі в південному краї. Включених до складу імперії земель ледве вистачало на роздачу до наступного загарбання. Тільки за відомостями Атласу 1793 року з 16002882 десятин землі південного краю було роздано 13214530 десятин, що складає 82,5%¹. Тим самим в процес земельних роздач разом з внутрішньополітичними факторами впліталися змагання зовнішньої політики.

Землеволодіння і землекористування. Проблема землеволодіння і землекористування воістину стала каменем спотикання для місцевої адміністрації. Протягом всієї останньої чверті XVIII століття вона в страшних муках намагалася розібратися і визначитися в цих поняттях. Але до кінця їй так і не вдалося це зробити. Було б дивно, якби в круговерті земельних роздач уряду вдалося визначитися в питаннях земельного володіння та користування.

Здавалося, що з моменту прийняття плану заселення Новоросійської губернії, будь-яких проблем просто не могло виникнути. Адже все розписано і розкладено по полицях. Земля під заселення надавалася всім бажаючим в тимчасове користування. По заселенні на кожну ділянку по одному двору відбувався огляд і на його підставі "та земля йому власнику на довічно затверджується"². Однак на практиці виявилось, що цей підхід занадто формальний. Лише на його підставі аж ніяк не можна було затвердити землю у власність. Затвердження вимагало чіткого визначення розмірів ділянки, її кордонів, місцезнаходження, а все це врешті-решт було пов'язано з розмежуванням. Таким чином, визначений законом фактор заселення як єдина умова затвердження землі у власність став недостатнім. Але якщо заселення ділянки повністю залежало від змагань претендента на землю, то розмежування – це справа установи непідконтрольної для поміщика. Тим самим в питаннях земельної власності поміщик ставав заручником межування.

Усвідомлення адміністрацією фактору межування як необхідного і обов'язкового при затвердженні земельної власності поклато початок плутанині. Куди простіше було в 60-х роках. Землі ще багато, а бажаючих її отримати під заселення слобод – мало. Губернський землемір з невеличким штатом встигає відмежувати землю всім бажаючим. Суворого дотримання розміру ділянки, як і потреби в такому дотриманні ще не було. Дуже рідко хто брав під заселення повну норму в 1440 десятин. Досить поглянути на земельні реєстри Єлизаветградської провінції 70-х років, щоб це зрозуміти. Тому при затвердженні у власність всіх задовольняв відповідний пункт плану 1764 року. З початком широкомасштабної колонізації, коли губернські канцелярії було завалено про-

¹ Кабузан В.М. Заселение Новороссии...– С.33.

² ПСЗР. –СПб.,1830.-Т.XVI. - С.664.

ханнями про відведення землі, головним для адміністрації стало недопущення появи спірних земельних питань. Відтепер про затвердження землі у власність до розмежування не могло бути і мови. Всі поміщики, які мали нерозмежовані землі, визнаються губернськими канцеляріями землекористувачами. Право на тимчасове володіння землею підтверджується білетом, який надавався губернським землеміром, а пізніше межовими експедиціями.

За своїм призначенням білет надавав право на заселення земельної ділянки, а тому візувався першою особою в губернському правлінні. Білет видавався за проханням пошукача, причому прохання ставало інформаційною основою для його складання. Як правило, ця інформація на місцях не перевірялася, а сприймалася на віру за поданням пошукача. За весь час видачі білетів (з початку 70-х років і до 1781 року¹), формуляр документу залишався майже незмінним. В ньому вказувалася посада і прізвище власника, місце і розмір наданої під заселення ділянки, застереження про незаймання запорозьких зимівників і нарешті опис кордонів. Опис кордонів був настільки приблизним, що не витримував ніякої критики. За методом визначення кордонів – це минуле століття². Однак і в такій формі опис давав уявлення про розташування землі³.

Вважалося, що на перший час власнику цього вистачить. А там відбудеться розмежування і все остаточно стане на свої місця. Однак поступове усвідомлення тривалості процесу розмежування призводить до того, що з середини семидесятих років в адміністративній практиці поширюються два поняття “на-всегдашнее” володіння землею та “вечное” володіння землею, які за своїм змістом тотожні землекористуванню і землеволодінню. В зв'язку з цим поміщики

---

¹ Першу згадку про видачу білета масмо за 1771 рік, а останню – за 1781 рік (Див.: ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.4.Арк.6; Спр.95.Арк.12). За цей період в фонді Херсонської губернської креслярні виявлено 30 білетів. Невелика кількість пояснюється тим, що в правлінні білет потрапляв лише при поверненні землі назад до казни, а в інших випадках він завжди знаходився у поміщика для підтвердження права на тимчасове володіння землею.

² Можна навести опис кордонів з білету капітана Парін а: “а мерою ему начиная от дачи купца Савича чрез реку Ташлык по смежности Елисаветградской провинции 22 версты с половиною, поворотя влево одна верста, поворотя влево чрез оную речку до дачи купца Осипова 22 версты с половиною, поворотя влево по смежности купцов Осипова, Белого и Савича до починного пункта 4 версты 2 сажени” (ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.3. Арк.19).

³ В другій половині 70-х років саме білет ставав як підставою, так і основою для розмежування. Для межовщика – це авторитет при спірних питаннях. Ось один епізод з розмежування, який зафіксований в рапорті землеміра Прокоповича від 15 липня 1776 року. Межовщик межував землю аудітору Петрову “на всегдашнюю ранговую дачу по данному ему білету”, що була суміжною ділянкам поручика Плотнікова і майора Кічєнова. Згідно з білетом, межовик обійшов “інструментом” землю, але Петров “по малости на оной даче сенокоса не желает” брати цю землю, а просить розширити її на версту. Так як це порушує записане в білеті, то землемір без дозволу Межової експедиції виконати прохання поміщика не в змозі і тому робить запит до експедиції (ДАХО, Ф.14.Оп.1.Спр.3.Арк.21).

вважають себе ошуканими. Ті хто отримав землю ще за Новоросійської губернії не можуть збагнути, як і чому вони перестали бути власниками своєї землі¹. Ще більше підігриває пристрасті непослідовність самого губернського правління.

Несталість у визначенні понять призводить до того, що в зовсім тотожних випадках в одних білетах земля записується у довічне, а в інших в “навсегдашне” володіння. Навіть в документах на рангові дачі зустрічаються діаметрально протилежні формулювання. Зрозуміло, що поміщики не можуть знайти законних пояснень подібним діям, а тому шукають їх в підступності чиновників і сусідів.

Ситуацію ускладнює і намагання уряду отримати прибуток від роздачі земель в тимчасове користування. Починаючи з 70-х років в поземельних документах зустрічаємо роздачу земель “під заплату”. При наявності біля рангової дачі, або виділеної ділянки під заселення слободи вільної землі, поміщик міг взяти додатково до визначеної законодавством максимальної норми певну кількість землі під заплату. Така земля на правах земельного користування, як правило, надавалася поміщику для занять скотарством.

---

¹ Справа поручика Литвинова належить до таких, які дають повне уявлення про плутанину в поняттях землеволодіння. Водночас, живе обурення поручика “несправедливими” діями адміністрації, його “небажання зрозуміти” нову поземельну ситуацію, апеляція до традиції передають характер і атмосферу “бурного” життя поміщика південного краю. Конфліктна ситуація виникає в 1778 році. В цей час бригадир М.Висоцький купує при р.Ірклеї в Крюківському повіті рангову дачу на два двори. На цій землі він населив додатково 10 дворів, а тому і просить суміжну до його дачі землю на 128 десятин, що належала Литвинову, віддати йому. Підстава для цього - незаселеність дачі Литвинова. Експедицією приймається рішення відібрати у Литвинова і віддати Висоцькому. Межовик направляється до Литвинова, але той, надавши межовику штовханів, не дозволяє межувати. Водночас Литвинов надсилає протест до експедиції, мета якого довести, що його земля не тимчасова, а довічна. Протест настільки яскравий, що є сенс навести з нього уривок. “Я,- пише Литвинов, - вышеописанную землю навсегдашнею отнюдь не считаю, а содержу ее так, как и прочие владельцы, получившие в прошлом 1771 году, в котором во всей Новороссийской губернии ниже имени о навсегдашних землях не слышно не было (курсив наш – А.Б.), а давалась оная всем просителям в вечность, которые ими и владеют, то и я оную считаю вечною, в чем данные мне по владению оной земли в объявленном 1771 году в копии билет представляю, по которому в том же году после дачи билета мне и отмежевка сделана бывшим землемер-прапорщиком Панамаревым, и как то мне известно, что гораздо после меня некоторым владельцам в округе оного шанца даны земли и не названы навсегдашними, а счисляются вечными, то я уже яко первейший оных в оной земле владелец действительно право имею спорить и в чужое владение впускать считать себя за крайнюю обиду, я к оною землею действительно владею с дачи мне вышеописанного билета поныне так как суще моею вечною и почему оная названа навсегдашнею мне знать непочему, межевым делам представляя прошу оною отрезкою удержать, а представит куда следует” (ДАХО. Ф.14. Оп.1.Спр.4.Арк.6). В цьому протесті все. І вражене самолюбство, образа, вибух, шукання справедливості. Немає тільки одного – покірливості. Саме тому через невизначеність землеволодіння Межовій експедиції дуже скрутно приходилося з подібними позивачами.

Зрозуміло, що на таку землю пільгові роки не поширювалися, а тому з моменту отримання землі поміщики змушені були виплачувати поземельний податок. Розмір ділянок, що надавався “під заплату” в тимчасове користування залежав виключно від бажання поміщика. Пояснювалося це тим, що для держави не було ніякого сенсу в регламентації. Як наслідок, маємо ділянки від 20 до 6000 десятин землі. В семидесяті роки отримання землі в тимчасове користування стає досить популярним серед поміщиків. Ажіотаж земельних роздач певною мірою перекинувся і на отримання землі “під заплату”.

Поміщики один поперед одним спішать збільшити рангові дачі за рахунок “заплатної” землі¹. Можна сказати, що перед нами певна форма оренди, де орендарем виступає поміщик, а здавачем землі в оренду – держава. Але подібна оренда була дещо специфічною. При певних обставинах “заплатна” земля могла перейти у власність поміщика.

Після того, як було збільшено розміри надаваних земельних ділянок, поміщику достатньо написати прохання про переведення “заплатної землі” у виділену під заселення слободи, щоб отримати її у власність з усіма наслідками. Найважливішим серед “наслідків” ставало поширення на неї пільгових років². Однак подібна вигода виникла трохи пізніше, а в 70-х роках “розумні” поміщики намагаються отримати “під заплату” найкращу землю державних слобод. Вони залюбки погоджувалися з умовами межових експедицій негайно повернути землю в разі потреби державних поселенців³. Чому б і не погодитись, як-

---

¹ Ще в 1773 році просив поручик Булацель землю “під заплату” в Мартоножській околиці поблизу рангової дачі його батька полковника Булацеля. Незважаючи, що земля була “порозжей” Булацель її не отримав. Довгий час земля стояла пустою і лише в 1778 році вона віддається “під заплату” майору Олександрову. Булацель обурений. Він піднімає всіх на ноги. Його впливовий батько також підключається. Як наслідок, 20 травня 1778 року з’являється безпрецедентний за своїм змістом указ Новоросійської губернської канцелярії. Зокрема, в ньому говорилося: “буде повинно она земля близости дачи отца и майору Александрову отдана под заплату на временное содержание, а не под заселение слободы, то оную. землю отдать ему, Булацелю за заплату”. (ДАХО.Ф. 14. Оп.1. Спр.50.Арк.3).

² Генерал-поручику Чорбі спільно з його братом, в 1776 році відведено 6000 десятин землі при р. Боковинці під вівчарню. Земля надана “на временное содержание под заплату”. Однак в 1780 році він бажає розділити землю навпіл і його 3000 десятин заселити людьми, які вже “навербованные из-за границы немалое количество семей”. Тому і просить Чорба його 3000 десятин відмежувати під заселення слободи” (ДАХО. Ф.14. Оп.1.Спр.14.Арк.14). Невдовзі і брат генерал-поручика “переоформив” землю з заплатної під заселення.

³ Вже згадуваний Чорба, який на 1776 рік ще був генерал-майором, подав прохання до межової експедиції про відведення йому під заплату частини землі шанця Глинського. Він пояснює це тим, що недалеко від шанця Глинського відведено “під слободу” його синові, а в самому Глинському “положенного по штату дворов еще нет и земля остается в пусе”. Піклуючись про прибуток держави, Чорба і просить відвести йому під заселення землю на 19 дворів в оренду “с тем, что со времени отмежевания имеет платить в казну поземельные деньги, когда же во оной надобность будет шанцу, то и

що подібна угода мало до чого зобов'язувала. Мине час, про згоду забудуть, а до того поміщик обзаветься на землі господарством, поставить будівлі, та ще й лісок який насадить. І все. За існуючим правом він може претендувати на закріплення землі у довічну власність. Принаймні при намаганнях державної слободи повернути свою землю, багаторічна судова тяганина для поселян була забезпечена.

При всьому цьому державні слободи йшли на подібні авантюри, адже вбачали в них і свою вигоду. По закінченні пільгових років громаду державної слободи примушували сплачувати поземельне за всю відведену кількість землі. При неповному “штаті” населення сплатити весь обсяг поземельного податку для слобідчан було дуже важко. Звісно, що вони весь і не платили. Але щоб уникнути зайвого клопоту з адміністрацією, здача в оренду поміщику зайвої землі, за умови сплати ним поземельного, була найкращим виходом. Єдиною головною біллю для поселян залишалось питання повернення поміщиком взятої в оренду землі. Деякі слободи вигадують для цього запобіжні методи. Так, при здачі в оренду поручику Саренкову слобідської землі, поселяни оговорюють користування землею “без особливого відводу”¹. Від подібного “захисту” користі було мало, хіба що він до певного часу тишив і заспокоював самих поселян.

Водночас з розподілом землі на довічну і “навсегдашню” відбувається подальше напрацювання ознак земельної власності. Заселення земельної ділянки перестає бути провідним фактором закріплення земельної власності. Розмежування, видача планів і межових книг до середини 80-х років стають майже єдино достатніми для визначення земельної власності. Адміністрація всіма засобами намагається закріплювати саме ці ознаки. Врешті-решт всі земельні операції ставляться в залежність від отримання планів і межових книг. Відтепер тільки по розмежуванні земля ставала власністю поміщика. Початок земельного перерозподілу ще більше підносить значення межових документів. Жоден поміщик не може продати нерозмежовану землю на тій підставі, що вона не є його власністю. Всі кинулися межувати землю. Межові експедиції завалені проханнями про видачу планів і межових книг. Залежність поземельних операцій від факту межкування не єдина причина межувального ажіотажу. Нерозме-

---

обратно возвратитъ обязуется”. На подібне “вигідне” для казни прохання незабарився наказ, за яким “землю отвести и выдать на землю билет с указанием, что если земля понадобится, то в казенное ведомство вернуть (ДАХО.Ф.14.Оп.1. Спр.3.Арк.26).

¹ На слобідській землі Саренков бажав завести млин, а тому й бажав взяти в оренду 30 десятин слобідської землі на р. Інгул. Земля була чудова, а її розташування – мрія для поміщика, адже знаходилася в центрі слобідських земель. Передбачаючи можливість майбутнього загарблення землі, поселяни вказують, “его мельница и двор, когда ему Саренкову отведут, то он будучи в середине скотом своим и птицею будет им чинить хлебу с пашни и побой, а дабы сие отвратить, согласились, чтоб он Саренков без особливого его отводу пользовался всею им принадлежащею землею, как выгоном, так хлебопашеством и сеном вообще, а подлежащую за землю подать платил и всякие тягости сносил с одного только двора, а более того селения, какое теперь на оной земле не умножал бы” (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.3.Арк.11).

жовані землі поміщиків могли в будь-яку мить перетворитися в ласий шматочок для “дуже бажаючого” отримати землю.

В проханнях поміщиків розхожою стає фраза: “покорнейше прошу дабы я от владения показанной отведенной мне земли не лишился, оную землю кому надлежит повелеть вновь размежевав и учиня план и указ выдать”¹. Нічого не боялися лише ті, хто згідно плану 1764 року завів на землі млин або посадив ліс. Навіть нерозмежовані, такі землі завжди визнавалися законною власністю господаря або його прямих нащадків².

Нестача придатних для господарювання земель, невизначеність, а тому ігнорування прав поземельної власності, стали причиною першого “розбору” розданих земель, який виявив нові пріоритети і ознаки в земельному володінні. Уряд, і перш за все Г.О.Потьомкін, раптом згадали про державний прибуток. Останнє прямо пов’язане з закінченням пільгових років для більшості розданих поміщикам земель. Виявилось, що переважна більшість не тільки не заселила землі до необхідної пропорції (і це при тому, що первісна пропорція була значно зменшена Потьомкіним), а і не сплачувала поземельний податок. Несплата податків особливо обурила Потьомкіна³. Саме останній фактор з кінця 80-х років XVIII століття стає вирішальним у визначенні земельної власності. В другому розборі розданих земель фактор розмежування земельної ділянки вже відсувається на останнє місце. На заселення, за традицією, ще звертають увагу, але воно все більше починає вважатися особистою справою кожного, тоді як сплата податків стає вирішальною ознакою визначення земельної власності. Земля могла бути незаселена і нерозмежована, але якщо поміщик, що з’явився на “розбор” до губернського правління сплачував всі свої поземельні борги, то земля залишалася його власністю. Якщо ж він не з’являвся і не сплачував боргів, то йому згадували, що земля його незаселена і не розмежована, а тому за всіма підставами підлягає конфіскації.

Таким чином, протягом останньої чверті XVIII століття пріоритети і ознаки, що визначали земельну власність постійно змінюються. В цей період відбувається вироблення і становлення елементів, що були необхідними для засвідчення земельної власності. Насамперед – це заселення земельної ділянки згідно визначеної законодавством пропорції, потім наявність білета на землю, розмежування і отримання земельного плану і межової книги, нарешті сплата поземельного податку. Не слід однак вважати, що наявність всіх складових елементів гарантувало повний захист земельної власності. В “державних інте-

---

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.3. Арк.14.

² РДВІА.Ф.1374.Оп.4.Спр.366.

³ Доречним буде ще раз згадати доповідну записку губернського предводителя дворянства М.Капніста, яку той подав імператриці Катерині II після смерті Потьомкіна. Зокрема Капніст писав, що “План” 1764 року надавав право умовного володіння землею (з обов’язковим заселенням). Однак Потьомкін “не вимагав заселення в трохлітній строк огромных пространств земель, отведенных помещикам и удовлетворялся исправным платежом поземельных денег” (Дружинина Е.И. Северное Причерноморье... – С.194).

ресак” будь-яка власність могла бути скасована. Для Південної України останньої чверті XVIII століття одним з таких “інтересів” стає переселення до регіону греків, вірмен, молдаван, албанців та інш. При відведенні землі таким переселенцям питання кому вже роздана і належить земля, взагалі не ставилося. Поміщика просто ставили перед фактом передачі землі новим державним переселенцям. За ним лише зберігали право клопотання про виділення іншої земельної ділянки.

Те, що навіть весь набір ознак не міг гарантувати право земельної власності, свідчить справа далеко не останнього за своїм положенням поміщика Штерича. Його батько разом з Депрерадовичем стояв у джерел становлення Слов’яносербії, вивівши на службу і поселення 4795 душ. За подібні подвиги в 1767 і 1780-му році йому була надана земля з фонду земель, що роздавалися під заселення. Успадкувавши по смерті батька і брата всю землю, Штерич заходився її впорядковувати. Насадив певну кількість лісу, не без успіху розпочав пошук копалин; розробкою вапна і кам’яного вугілля сприяв розбудові Луганського ливарного заводу, за що і отримав іменну імператорську вдячність. На час п’ятої ревізії 1795 року в його селищах (містечку Івановці, селах Штеричевському, Петрово-Красносел’ї і Христофорово-Веселому) нараховувалося 1600 душ.

Все б нічого, але з 80-х років все більше загострюються стосунки з військом Донським. Донська старшина, під приводом нестачі військової землі, розпочала оселяти свої хутори на землях Бахмутського повіту. Швидке збільшення населення донських хуторів за рахунок втікачів, між іншим і втікачів з Штеричевих селищ, стимулювало наступ на південних поміщиків. Неодноразово збираються комісії. Місцевим дворянством Штерич двічі делегувався до Петербургу з проханнями на ім’я імператриці. Після кожної депутації створювалися чергові комісії, які розглядали представлені докази на земельну власність, а так як донська старшина ніяких доказів крім “словесних” не мала, то благополучно підтверджувалася законність поміщицьких володінь. Врешті-решт все залишалося на своїх місцях і донські хутори все більше розросталися. На початок 90-х років від них вже просто так відмахнутися було неможливо, тим більш, що старшина без всякого сумніння почала “конфісковувати” поміщицькі землі.

За наказом П.Зубова розробляється проект полюбовного вирішення спірного питання. Війську Донському надавалася з “порозжих” земель 401 тисяча десятин землі. Однак таке рішення старшину вже не влаштовувало. Під гаслом військового безземелля вона вимагала передачі всієї землі, що знаходилася під їхніми хуторами. А це означало, що у Штерича необхідно відібрати 5466 десятин. Для поміщика – це страшне беззаконня, проти якого слід шукати державного захисту. Однак царювання Павла I змінює розкладку сил в регіоні. Відтепер доля земельних угідь південних поміщиків знаходилася в руках нового генерал-губернатора Бердяєва. Останній – кращий “друг” Штерича. В недалекому минулому Бердяєв певний час потерпав від судової тяжби з Штеричем з приводу втікачів. Тому Бердяєв “преуспел показати своє недоброжелательство”¹. В 1798 році він подав на розгляд Сенату доповідь про “полюбовне” разме-

¹ РДВІА.Ф.1374.Оп.4.Спр.366. Арк. 12.

жування земель між Новоросійською губернією і Донським військом. “Справедливість” доповіді губернатора і резолюція Сенату, завізована імператором, приголомшила Штерича. Згідно резолюції він мусив “заселити” своє село Христофорово з “військової” землі без всякої за те компенсації. І ось тут Штерич збирає всі докази, що підтверджують його права на земельну власність, і подає їх на височайше ім'я. В представлених ним семи пунктах, з чисельними додатками, відступами і наведенням документів, він намагається довести своє право на землю. Для нас це подання тим більш цікаве, що демонструє всі ознаки земельної власності.

На першому місті стоять докази на земельну спадщину штеричевих батька і брата. Вони представлені указом Катеринославської цивільної палати за поданням Бахмутського нижнього земського суду. Цей указ всю землю “справив” Штеричу і довічно “відказав”¹. “Відказана” земля зразу ж була формально розмежована, а тому, за переконанням Штерича, за всіма існуючими узаконеннями мусила стати довічною власністю.

Саме формальне розмежування стало для Штерича тим останнім штрихом, після якого на законних підставах розпочалася бурхлива господарська діяльність. Фактично для нього, як і для місцевої адміністрації питання земельної власності вже не існує. Все зрозуміло. Якби не донське загарбання, то інші докази були б просто непотрібні. Однак для більшої переконливості Штерич починає перелічувати всі додаткові ознаки, які самі по собі також можуть бути достатніми для підтвердження власності.

Дуже докладно Штерич розповідає про розведення лісу, розвідку і відкриття покладів кам'яного вугілля, яке прислужилося Луганському ливарному заводу і Чорноморському флоту. І все це для того, щоб процитувати п'яту главу відомого плану 1764 року, за якою хто заведе ліс, відшукає торф, камінь, або глину отримує на землю право довічного володіння.

Далі Штерич вдається до історичного екскурсу стосовно відведеної землі. Він закінчувався висновком про більш ніж тридцятирічне успішне володіння землею. А подібний термін “заключает в себе целые три узаконенные десятилетние давности” достатніх згідно закону 1787 року для переходу землі в довічну власність. І нарешті, на тій підставі, що Штерич весь час сплачував поземельні податки, а також впорядковував її, згідно указу 1793 року про компенсацію за землі, що відходять до донського війська, вимагає зробити “денежное удовлетворение и награждение за отшедшие, другими и столь же выгодными землями”².

Подібна справа ще раз демонструє неусталеність земельного права на Півдні України в останній чверті XVIII століття. Головними причинами подібної ситуації виступають дуже повільне межування земель, неспівпадіння завдань і цілей чергових правителів південного краю, обширність території і специфіка традиції земельного устрою регіону. Всі надії уряд покладав на генеральне межування, яке розпочалося на півдні в 1798 році. Але подібні сподівання не ви-

¹ Там само. Арк. 15.

² РДВІА.Ф.1374.Оп.4.Спр.366. Арк. 15 зв.

правдалися. Розмежування розтягнулося на довгі роки. Мало хто з поміщиків був упевнений в законності свого земельного володіння. Для дрібних, незаможних поміщиків це ставало непереборною перешкодою. При хронічній нестачі коштів, постійних змінах поземельних узаконень, через постійні зміни місцевої влади, зростанні потреб для “гідного” дворянського звання життя, було дуже важко і ризиковано вкладати гроші в тимчасову земельну власність. Можна впевнено говорити, що подібна ситуація була ще одним немаловажним фактором, який визначав повільне заселення поміщицьких земель.

На початку ХІХ століття в котрий раз маємо намагання уряду здолати невідзначеність в поземельному питанні. Дворянство Південної України, яке очікувало генерального розмежування з надією закріпити землю у власність, в котрий раз було розчароване. Закінчення межування не принесло жаданого закріплення землі у власність. Адже згідно межової інструкції матеріали генерального розмежування не могли бути доказом земельної власності. Приходилося знову сподіватися на місцеве межування.

Зрозуміло, що південне дворянство вже не могло надалі терпіти подібної ситуації. На зібранні губернського дворянства укладається прохання до імператора про визнання всіх заселених земель довічною власністю поміщиків не чекаючи розмежування земель. Фактично це прохання спровокувало третій розбір розданих земель. 28 квітня 1808 року з'являється іменний указ Херсонському військовому губернаторові про відібрання у поміщиків земель, які виявилися незаселеними при генеральному межуванні¹. Через конфіскацію незаселених земель робиться спроба остаточно закріпити землю за справними поміщиками. З цього часу заселена поміщиками земля залишалася “у довічному спадковому володінні”².

ОБЩИНА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ. По скасуванню Запорозької Січі на півдні України зберігалася попередня традиція поземельних відносин. Вона вимагала від уряду певної винахідливості, компетентності і можливості йти на компроміси. Водночас, з поширенням на весь край плану поземельного устрою 1764 року, уряд розумів, що існуючий стан речей не сприяє державним інтересам. До того ж, держава втрачала прибутки. Земля, як основний фактор Південної України, очікуваних прибутків не давала. Наглядачі державних селищ не мали інструментарію, щоб примусити населення платити податки за всю

¹ ПСЗР.–СПб.,1830.–Т.ХХХ. – С.201 – 202.

² Зокрема в указі говорилося: “находя справедливым удовлетворить прошению Херсонского дворянства, сколько по уважением изъясненным, столько и по тому, что намерение правительства при роздаче в Новороссийском крае земель вообще имеют главною и единственною целью заселение оных и приведение сколько можно в лучшее и общепольное состояние; мы повелеваем: земли в Херсонской губернии на время прежде розданные, но ныне действительно уже заселенные, оставить в вечном и потомственном владении за теми, кому они даны были, и утвердить за ними, или кому от них перешли на законном основании”. (РДІА.Ф.1584.Оп.5. Спр.555.Арк.134 зв.; ПСЗР.–СПб.,1830.–Т.ХХХ.–С.201-202).

відведену землю. Наглядач не мав змоги перевірити обсяги користування землею кожного члена громади. Він не міг впливати на громаду в прийнятті рішень. В рідких випадках стосунки між наглядачем і громадою були достатньо дружніми. Призначені з офіцерів, наглядачі більше піклувалися про вирішення своїх проблем. При нагоді, наглядачі сприяли захопленню громадської землі поміщиками і офіцерами. Це призводило до конфліктів, що породжували багаторічну бюрократичну тяганину.

Подібне представництво державної влади на місцях зовсім не задовольняло уряд. Він змушений був шукати інших засобів врядування в населених пунктах Південної України. Однак шукати особливо було і нічого. Існування в центральних регіонах Росії інституту общини повністю задовольняло інтереси держави. На кінець XVIII століття община фактично стає частиною державної системи, перетворившись у важливий фактор її фінансового добробуту. Таке становище розуміли російські можновладці. Невдовзі зрозуміла і імператриця Катерина, тоді як ще на початку 60-х років община нею не сприймалася.

Дуже скоро можновладці допомогли Катерині II розібратися в значенні цього інституту. Імператриця зрозуміла, що проблема общини стосується не стільки економічного, скільки політичного устрою держави. Саме общинний устрій лежить в основі стабільності дворянської абсолютистської держави. Буде доречним зупинитися на розгляді механізму общинного устрою.

Община, як соціальний інститут була продуктом співжиття людей. Сутність общини полягала в самоуправлінні всім комплексом побутового, суспільного та господарського життя миру, громади. Община - категорія історична. Це означає, що в кожний конкретний історичний період община втрачала одні і набувала нові, іноді зовсім не властиві їй функції.

Основою структури общини був земельний наділ з комплексом необхідних угідь: оранки, садиби, сінокосів, лісу. Такий комплекс при закріпленні за селянами визначеної кількості землі і забороні виходу з общини, ставав головним консолідуючим фактором¹. При наявності достатньої кількості землі функції общини обмежувалися прийняттям нових членів, відведенням землі, спілкуванням з владою на предмет податків, вирішенням судових та побутових питань.

На цьому етапі вкладена в землю, або в інші угіддя праця ставала достатнім фактором, підтверджуючим власність. При первісному захопленні землі, по праву займанщини достатньо було обійти її плугом, щоб вона вважалася спадковою власністю плугаря, хоч би землю ще кілька років не обробляли. Достат-

---

¹ Павлов-Сильванский Н.П. Феодализм в удельной Руси // Павлов-Сильванский Н.П. Феодализм в России.— М.,1988; Иванюков И. Общинное землевладение // Русская мысль, 1885, — № 1; Горская Н.А. Монастырские крестьяне в Центральной России в XVII в. О сущности и формах феодально-крепостнических отношений.— М.,1977; Тихонов Ю.А. Помещичьи крестьяне в России. Феодальная рента в XVII — начале XVIII в. — М., 1974; Громько М.М. Традиционные нормы поведения и формы общения русских крестьян XIX в. — М., 1986; Вдовина Л.Н. Крестьянская община и монастырь в Центральной России в первой половине XVIII в. — М., 1988; Дружинин Н.М. Государственные крестьяне и реформа П.Д.Киселева. — М-Л., 1946 — Т.1.

ньо пройти з косою кілька ручок лугом, щоб сінокіс вважався власністю. Спілкування особистості з общиною відбувалося на територіальному рівні. Община без будь яких заперечень затверджувала займану власність. Крім того, всі прилеглі до зайнятої території землі також вважалися власністю общини. Адміністративний апарат общини обмежувався одним виборним, отаманом, сотником або старостою. На них покладалися адміністративні та судові функції.

З часом два фактори починають суттєво впливати на характер і функції общини. Перший і це нестача землі, другий і посилення державної уніфікації. Поширення першого фактору призводило до обмеження, а згодом заборони займищ і появи земельних перерозподілів. Останні безпосередньо пов'язані з нестачею землі. Община тільки тоді запроваджувала перерозподіли, коли більшість селян починала страждати від малоземелля¹. Підштовхує до перерозподілу і посилення другого фактору. З становленням централізованої держави, уряд посилено розпочав пошуки виконавця двох важливих завдань. Перше і це нагляд за своїми підданими, друге і бездоімочне стягнення податків. Зростає тяглова функція общини. Саме на неї покладається стягнення податків. Фактично, фіскальна функція общини, ставала платнею за можливість самим розподіляти податки між своїми членами.

Розмір податків прямо пов'язаний з кількістю належної общині землі. За кожну десятину треба платити. В общині складалася ситуація, при якій тільки той має землю, хто за неї платить. Але і добробут господаря у великій мірі залежав від наявності землі. Уряд зацікавлений у бездоімочній сплаті податків, а тому ставить общину перед фактом відповідальності всіх за сплату податків окремим членом. Складається ситуація, за якою община не зацікавлена у зuboжінні своїх членів. Люмпени ставали важким тягарем для неї. Як наслідок і започаткування регламентованих перерозподілів землі.

Таким чином, при малоземеллі проявляється з одного боку віковичне прагнення селянина до соціальної справедливості, що уособлювалося перерозподілами, а з другого і держава поставила общину перед необхідністю перерозподілів, як основи своєчасної сплати податків. Гарантом сплати податків ставала кругова відповідальність. Саме кругова відповідальність створювала ґрунт для здійснення урядом поліційного нагляду за членами общини.

На думку уряду, справно сплачувати податки могли лише заможні, «правопослушные» і виконуючі всі настанови уряду селяни. Такі селяни повинні ходити до церкви, виконувати пости, поважати начальство, допомагати йому у державних справах по влаштуванню мостів, шляхів, перевозів, поставках провіанту і коней, тощо. А щоб селяни були саме такими, то за ними слід наглядати. Уряд якнайкраще вирішив проблему. Він доручив функцію нагляду на виборних з самої общини. Фактично, община перетворюється у своєрідний державний інститут. Зростає адміністративний апарат общини. Ефективність одержа-

---

¹ Павлов-Сильванский Н.П. Феодализм в удельной Руси // Павлов-Сильванский Н.П. Феодализм в России. – М., 1988. – С.234; Воронцов В.П. К истории общины в России (материалы по истории общинного землевладения). – М., 1902; Дружинин Н.М. Государственные крестьяне и реформа П.Д.Киселева. – М-Л., 1946 – Т.1.

вленої общини настільки висока, що вона стає основою крупного поміщицького господарства.

Крупні можновладці-вотчинники почали розробляти інструкції по регламентації общинного життя. Інструкції закріплювали перенесення системи бюрократичного апарату XVIII століття на общину. Типовий приклад і регламентація общинного життя у вотчинах Шереметева другої половини XVIII століття¹. В поміщицьких селищах виникла «збірна ізба», створений розгалужений бюрократичний апарат з бурмістром, старостою, ціловальником, зборщиками. Весь адміністративний апарат був виборний і являв собою орган селянського правління. Община делегувала правлінню виконавчу владу. Такими «самостійними» виборами поміщик зберігав в очах селян певну ілюзію, що община і її правління перш за все прислуговуються селянам.

Докладніший розгляд общини другої половини XVIII століття дозволяє визначити її функції, принципи існування і прийняття рішень, а також складові елементи. Провідні функції: 1) адміністративна, 2) фіскальна, 3) судова, 4) поземельна. Принципи, на засадах яких можливе функціонування общини, полягали в однакості прийняття рішень через зібрання всіх її членів, або виборних з обов'язковою круговою порукою. Основними складовими елементами общини були: визначена земля, зібрання селян, апарат виборних та з'їжджа хата.

Зрозуміло, що такий вивірений одержавлений інститут різко контрастував з тим порядком, який почав укладатися на Південній Україні після скасування Запорозької Січі. Про його запровадження не могло бути ніякої розмови. Громадський порядок Запорозьких Вольностей разом з традицією побутових і поземельних відносин переселенців Правобережної та Лівобережної України мав мало спільного з російською общиною. Але державі з її непереборним потягом до уніфікації на півдні України була потрібна община. Вся остання чверть XVIII століття позначена урядовими змаганнями по запровадженню в казенних селищах вивіреного одержавленого устрою.

В історичній літературі немає однозначної точки зору на цей процес. Фактично маємо два підходи. Один полягає в тому, що общинний устрій було принесено переселенцями росіянами з центральних губерній, а тому община є логічним наслідком процесу переселення².

Прихильники іншої точки зору наголошують на штучному впровадженні общини на Південній Україні³. М.Кириченко вважав, що кріпаки та поселяни, які сиділи на землях поміщиків, або вільні селяни, що селились на державних ґрунтах, не могли обирати бажаного їм засобу землеволодіння. За його думкою, вони мусили зголошуватися на пропозицію державних урядовців, або поміщи-

¹ Дружинин Н.М. Государственные крестьяне и реформа П.Д.Киселева. – М.-Л., 1946 – Т.1. – С. 59; Прокофьева Л.С. Крестьянская община в России). во второй половине XVIII—первой половине XIX в. (на материалах вотчин Шереметевых – Л.,1981. – С. 32 – 40.

² Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. – М., 1959. – С.58 – 66.

³ Щербина Ф. Земельная община в Днепровском уезде // Русская мысль, 1880. – № 4. – С. 38.

ків, які переслідували передусім свої власні інтереси. А так як обшчинна форма землеволодіння була найвигіднішою як для фіскальної політики держави, так і для фінансів поміщика, то на заселених землях її почали широко культивувати. Услід за Пругавіним, автор також вважає, що частково на Південній Україні обшчину механічно заносили російські переселенці-обшчинники¹.

Звичайно, що М.Кириченко багато в чому мав рацію. Він абсолютно правий в тому, що переселенці привносили до регіону устрій, притаманний їм у місцях виходу. Однак це стосується не тільки росіян-обшчинників, а й переселенців-українців, яких було найбільше. Останні привносили в край свою традицію громадського устрою. І що ж бачили такі переселенці в перше десятиліття по скасуванню Січії Вони зустрічали до болі знайомий традиційний громадський устрій в колишніх запорозьких слободах. Переселенці бачили, що уряд мусив прилаштовуватися до вже існуючої традиції. І нехай через своє небажання, але урядовці мусили рахуватися з тим, що й нові переселенці влаштовувалися у відповідності до своєї традиції. Не бажаючи загострювати відношення з колишніми запорожцями, уряд погоджувався на поширення в краї традиційного устрою.

Виникає досить цікава ситуація. Уряд опинився у лещатах своєї ж бюрократичної системи. Після створення Азовської губернії, розподілу земель скасованої Січі між новоствореною Азовською і Новоросійською губерніями на всю територію як вже зазначалося поширював дію затверджений в 1764 році «План роздачі земель в Новоросійській губернії» так званий «Мельгуновський штат». Однак він складався тоді, коли Новосербія була прикордонним регіоном Російської держави. При його розробці доводилося враховувати ставлення запорожців до загарбання їхніх земель. А так як велика частина запорозьких слобод з їхніми мешканцями перетворювалися на шанці гусарських полків, від чого самі жителі були далеко не в захваті, то уряду приходилося шукати компроміси. До того ж мета всього «Плану» полягала в зменшенні державних витрат на утримання полків за рахунок податків від поселенців. Останніх приманювали наданням землі.

Основною земельною одиницею ставала ділянка. Така ділянка надавалася кожному переселенцю на умові, що вона ніколи не повинна ділитися і назавжди інепременно в своїй пропорції остається, щоб поселянину було зручно платити податок². Фактично маємо заборону переділів землі і декларування подвійного спадкового володіння, що унеможлиблювало впровадження обшчинного устрою, і навпаки, повністю співпадало з традиційним поземельним устроєм населення Правобережної України і запорозьких підданих. Не випадковим також є наголошення на тому, що державні поселяни платять з землі, а не по-

---

¹ Кириченко М. Соціально-політичний устрій Запоріжжя (XVIII сторіччя). – Харків, 1931. – С/ 58 – 60; Пругавин. История земельной общины в Славяносербском уезде // Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. – Спб., 1886. – Вып. III. – С. 58.

² Пругавин. История земельной общины в Славяносербском уезде // Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. – Спб., 1886. – Вып. III.

душне. Явний урядовий компроміс. На той час в Російській імперії подушне і це ознака належності до найнижчої «підлої» категорії населення, тоді як поземельне піднімає людину на більш високий щабель. Достатньо згадати, що і російське дворянство сплачувало поземельне. Це повинно було приваблювати переселенців. Можна говорити, що уряд гарантував збереження традиційного укладу. Підтвердження таких гарантій повинно було стати виключення поселенців з підпорядкування військових ротних командирів зі створенням особливих відділів по земських справах при канцелярії Новоросійської губернії.

Саме на такій основі відбувалися переселення і після зруйнування Запорозької Січі. А тому про впровадження державного общинного устрою урядовцям говорити ще було рано. В українських селах Південної України діяв традиційний устрій. В основі селянського устрою стояла громада, в якій кожен вважав на неї доти, доки вона відповідала його інтересам. Наявність достатньої кількості землі при її юридичному закріпленні за поселенином робила останнього незалежним від громади.

Поширення поземельного податку створювало ситуацію, при якій поселенин, не бажаючи брати ділянку землі, міг взагалі нічого не платити. Відсутність поземельної і фіскальної залежності між членами громади робило досить проблематичним реалізацію державних постанов. Та й сам уряд мав мало надії на те, що громада зможе прийняти необхідне урядові рішення. Сама структура громади не сприяла цьому. Майже щотижневі обов'язкові для російської общини зібрання, на Південній Україні відбувалися лише за умови зацікавленості всіх її членів. Але навіть при повній зацікавленості предметом зібрання, незадоволення викликав сам факт необхідності зібрання. Та навіть при зібранні громади ніхто не міг дати гарантію, що вона прийме саме те рішення, яке від неї очікують. Але більш за все дратувало урядовців відсутність дійових засобів впливу на громаду. Вибірні органи в особі отамана і писаря були уособленням громадської традиції і саме тому не пов'язані з урядовими колами. Такі органи обмежувалися вирішенням переважно внутрішніх проблем.

Поселенці не мали великої потреби в самій громаді. Прибувши до Південної України, вони вже по самому факту прибуття являлися юридично вільним населенням. На оселення при слободі згоди громади не було потрібно. Дозвіл давав земський комісар. Йому поселенці і підпорядковувалися¹. Відсутність подушного тягла і кругової поруки призводила до того, що в будь який момент поселенець міг перейти на інше місце. Громада в це не втручалася. І зрозуміло, адже вона в цей період від переходів нічого не втрачала. Матеріально їй було байдуже, а моральний фактор був на боці переселенця, який прийняв рішення. Тому останній, якщо він це хотів зробити офіційно, щоб отримати документ на землю, звертався безпосередньо до Губернської канцелярії². При таких обставинах сподівання відшукати механізм впливу на громаду були марними.

¹ Примечания Александра Пищевича на Новороссийский край // Киевская старина, 1884. – Т. VIII. – С. 116; ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.25. Арк. 4.

² ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.25. Арк. 13.

Уряд шукав виходу з такого становища. З 1777 року помічаємо намагання посадових осіб вирішувати питання не з усією громадою, а з окремими її представниками, з так званими «лутчими старожилами, обивателями»¹. В цьому була певна рація. Уряд намагався використати традиційний як на Запорозжжі, так і на Україні авторитет «стариків». Однак це мало спрацьовувало. Дуже часто рішення таких виборних опротестовувалися членами громади і не виконувалися. Крім того, зібрання виборних було громадою в мініатюрі, а тому дуже часто, посилаючись на неписьменність і нерозуміння справи, зібрання відмовлялося підписувати будь-які папери.

В подібній ситуації уряд міг розраховувати лише на наглядачів. Останні були складовою частиною губернського, адміністративного апарату і призначалися з нижніх офіцерських чинів в кожен державну слободу. Наглядачі селищ були підпорядковані наглядачам округів, на які у поземельному відношенні ділився повіт. Наглядач округи звітував перед земським комісаром. Саме на наглядача селищ, як на офіцера, і було покладено виконання урядових рішень.

Обов'язки наглядачів державних слобод чітко простежуються в спірних питаннях між поміщиками і слобідчанами². Серед них провідне місце посідали: представництво перед повітовим і губернським начальством інтересів поселенців, захист слобідчан від утисків і скривджень з боку військових і цивільних, чиновників та поміщиків. Чисто поліційні функції визначалися наглядом за порядком, запобіганням втеч, неприпустимістю поширення антидержавних чуток і розмов, з'ясуванням внутрішніх суперечок, закріпленням своїм підписом рішення громади. Призначення наглядачем офіцера мало для держави на той час певний сенс. Це було спробою знайти компроміс в процесі колонізації Південної України.

З одного боку маємо бажання як можна скоріше колонізувати запорозькі землі саме через приватну ініціативу поміщиків, а з іншого і небажання втрачати державних інтересів і пріоритетів у володінні землею на півдні України. Наглядачі повинні були постійно слідкувати за цілісністю відведеної державній слободі землі. Однак в переважній більшості наглядачі самі були поміщиками, а нагода пожитися за рахунок слобідської землі припадала чудова. Останньому сприяла і система влаштування державних слобод.

Водночас з рішенням заснувати державну слободу відводилася і відмежовувалася повна пропорція землі. Заселення, що розтягувалося на кілька десятиліть створювало ситуацію, при якій великі ділянки землі не були залучені в обіг і знаходилися «в пусті». Такі ділянки були предметом постійних зазіхань поміщиків. Подібні зазіхання особливо посилювалися з кінця 70-х років, коли різко зменшилася кількість придатних для роздачі земель. Тому наглядачі спішають використати своє становище. В губернські канцелярії ними подаються довідки про зайву землю в слободах. Наголошується, що через незалучення землі до обігу, держава втрачає прибуток. Щире «підкупання» державними прибутками,

---

¹ Там само. Арк. 16.

² ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.25. Арк. 25 – 25 зв.; ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.28. Арк. 13.

як правило, закінчується проханням про відведення зайвої землі наглядачеві. При цьому запевнялося про обов'язково вчасну сплату поземельних податків¹.

За подібними послугами зверталися до наглядачів і поміщики. Адже за існуючим правилом слобідська земля могла бути відведена поміщику лише при наявності письмової згоди громади, а таку згоду обов'язково завіряв наглядач. В уявленні поміщиків наглядач поставав беззаперечною владою при вирішенні подібних питань, але фактично від наглядача мало що залежало. Його бажання ніколи не було гарантією прийняття потрібного поміщикам рішення. Як наслідок, чисельні факти підробки наглядачами документів, свідчень і підписів селян при видачі поміщикам дозволів на володіння слобідською землею².

Наглядач повинен був захищати поселенців від утисків чиновників. Приводів для утисків в той час в регіоні було більш, ніж достатньо. Весь тягар від постійного перебування величезної армії в невідготовленому для цього регіоні падав саме на державні слободи. Постійні конфіскації фуражу і провіанту, нескінченні вимоги впорядкування шляхів, мостів та перевозів, а також постійні армійські постой і характерна риса Південної України 70 - 80-х років XVIII століття. Тому зрозуміло, що уряд мав сенс, призначивши наглядачами дворян-офіцерів. Вже за своїм статусом вони могли на рівних розмовляти з проїжджаючими чиновниками. Однак реалії Південної України з постійною потребою в перевезенні, дармових хатах і робочих руках зводили нанівець статус наглядача. Постійні скарги як наглядачів, так і безпосередньо поселенців на утиски чиновників і військових і яскраве тому свідчення. Разом з тим і самі наглядачі за наказом установ дуже часто повинні були направляти до армії підводи, фураж, копачів, тощо. Вони і орган виконання державних рішень. А так як проведення в життя цих рішень не дуже сприяло збереженню побутової традиції, з якою поселенці ототожнювали свій добробут, то особливо теплих стосунків між наглядачем і громадою не просліджувалося.

Таким чином, адміністративний устрій новостворених державних слобод Південної України уявляється складеним із двох слабо пов'язаних між собою елементів. З одного боку маємо громаду з її певною аморфністю і направленістю на внутрішнє життя поселенців, з іншого і наглядач як представник державної влади. А так як український селянин звик до думки, що від державної влади нічого доброго очікувати не приходиться, то інститут наглядачів був стороннім тілом в системі самоуправління державної слободи. Розумів це і уряд. Подальші зміни устрою тому свідчення.

Не дуже відрізнявся від змальованої вище схеми устрій життя і колишніх запорозьких слобод. Взагалі, обережна політика уряду першого десятиліття після скасування Січі внесла небагато адміністративних змін в устрій громади. Життя як і за часів Січі визначалося виборами цивільного отамана, розкладкою тягла, невтручанням громади в наміри та інтереси своїх членів. Навіть можна говорити про певне послаблення тягла. Якщо за часів Січі тягло прямо пов'язано з належністю до козацького, або посполитого стану, що визначало

¹ ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.22; ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.30. Арк. 25 – 25 зв.

² ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.22; Арк. 22, 25 – 25 зв.

наявність в слободі козацької та посполитої громади з двома отаманами, то в 70-х роках козацький податок ставав певною формальністю, а військового отамана замінено наглядачем. Однак, як і раніше, громада не зв'язує ініціативи своїх членів. Якщо раніше для вирішення питань, що пов'язані з землею, торгівлею, суперечками, козак або посполитий міг звертатися особисто до Коша, то тепер слобідчанин звертався до губернської канцелярії¹. Влада громади над своїми членами також залишалася мінімальною.

Зрозуміло, що подібний устрій державних слобод мало влаштовував уряд. Більш за все йому дошкуляла неможливість з когось спитати за невиконання розпоряджень. Отаман і громада не мали зафіксованого юридичного статусу, а тому підстави карати саме їх не існувало. Для держави як отаман так і громада не були офіційними особами. З наглядача, при відмові селян виконувати губернські розпорядження, також сильно не спитаєш. Важко уявити, щоб наприкінці XVIII століття було покарано дворянина за те, що підпорядковані йому селяни не виконують урядових постанов. Саме тому відсутність чіткої системи селянського управління на півдні України примушувало уряд шукати більш дійовий механізм.

В той же час зміни селянського устрою не були раптовими. Народні переписи по четвертій і п'ятій ревізії, укази 1784 року про поширення на Південну Україну положення про губернії 1775 року, впровадження селянського устрою в Катеринославській губернії 1787 році і нарешті, заборона переходів селян в Південному краї у 1796 році фактично закріпили підготовлений урядом стан речей, який докорінним чином відрізнявся від устрою першого десятиліття.

Традиційне уявлення про Південну Україну, як про безкраї степи, не зовсім коректне. В адміністративному відношенні вся Південна Україна по скасуванню Січі була розподілена на губернії, провінції, повіти, округи. На кінець 70-х років активна праця губернських Межових експедицій призводить до того, що всі колишні запорозькі землі, не говорячи вже про землі Новоросійської губернії були розподілені на ділянки під заселення державних слобод і роздачі поміщикам. Фактично процес роздачі запорозьких земель закінчився на кінець 70-х і початок 80-х років, після чого розпочинається їхній перерозподіл.

Нестачу землі на колишніх запорозьких землях було помічено ще в 70-х роках XVIII століття. Однак дії уряду на перший погляд здаються незрозумілими. Вже на початку 80-х років в колишніх слободах Запорозьких Вольностей відчувалася гостра нестача землі. В Домоткані і Пушкарьовці припадало на душу по 5 десятин загальної кількості землі, в Галаганівці та Калантаєвці - 7, в Бородаєвці - 8, Самборі та Мішуриному Розі - 10, в Романкові - 11, Тритузному, Каміянському, Карнаухівці, Сухачьовці, Тарасовці та Ліховці - 12². Поселяни вже мають гостру потребу в землі. Уряд додатково відводить землю, але надає її черезсмужно з поміщицькими угіддями. Часто далеко від садиб. Але по-

---

¹ Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994. – С.127 – 131; Яворницький Д.І. Історія Запорізьких козаків. – Львів, 1990. – С. 153 – 154; ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.28. Арк. 13.

² РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18725.

селян турбують не так незручності як те, що додаткова земля надається державою тільки під заплату поземельних. Це суттєво змінює становище громади. Вона бере на себе обов'язок сплачувати податки. Члени громади пов'язуються тягловою розкладкою.

З нестачею землі посилюється регламентаційна функція громади. Традиційний устрій через малоземелля зіштовхувався з інтересами громади. Розпочався наступ громади на хутірське господарство, що виникло на правах займища в межах відведеної під слободу землі. Хуторяни апелюють до губернського начальства з проханням юридично оформити володіння хуторами через надання білетів і межових планів. Фактично, вони просили захисту від громади. Хуторяни бажали закріпити незалежність від громади в поземельних справах. Зрозуміло, що уряд, якому прийшлося б мати справу не з однією громадою, а з величезною масою хуторян на подібне піти не міг. Він декларує право займанцям володіти своїми хуторами але без «затвердження назавжди» і при умові що «іншим мешканцям не буде утиску»¹. Фактично уряд прийняв бік громади, що було логічним.

Посилення залежності громади від держави сприяло зростанню контролю і регламентації селянського устрою. Досить симптоматично, що уряд не поспішав вирішувати проблему малоземелля. Він і не згадує про переселення в багатоземельні слободи. В 80-х роках уряд в подібних переселеннях незацікавлений. Немає жодного натяку на пропозицію перейти в новозаведені державні слободи. А таких на цей час в колишніх Запорозьких землях було більше ніж достатньо. І землі в цих слободах було відмежовано значно більше ніж потрібно для проживаючого в них на той час населення. Так, в Лозоватці припадало по 103 десятини землі на душу, в Томаківці 454 десятини і т.д.².

Однак уряд бажав впорядкувати селянський устрій вже заселених слобод, а не сприяти збереженню небажаних для держави відносин. Тому наступними постановами уряд створює напруження в громаді, підготовлюючи тим самим ґрунт для корінної зміни селянського врядування.

В 1783 році на Південну Україну поширюється дія положення про губернії 1775 року. Впровадження положення не могло не відбитися на селянському устрої. Утворення Катеринославського намісництва, затвердження нових штатів повністю змінили стосунки поселенців з державою. Такі взаємини починають все більше регламентуватися і обростати адміністративним апаратом. Перш за все у вищих шаблях губернської влади з'явилася особа, на яку було покладено нагляд, контроль і впорядкування державного майна. Мається на увазі посада директора економії або домоводства. Згідно з «положенням», економії директор засідав у губернській казенній палаті разом з віце-губернатором, а за відсутністю останнього керував засіданнями казенної палати. Мета створення цієї палати визначалася необхідністю впорядкування «домостроитель-

¹ ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.28. Арк. 24.

² РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18725. Арк. 3 – 4.

ных дел и управления казенных доходов императорского величества»¹. Зрозуміло, що державні слободи склали державну економію і саме їх необхідно було впорядкувати для отримання прибутків. Тим більше, що для більшості заведених державних слобод закінчувалася десятирічна пільга, а велика кількість слобод вже сьогодні мала повну «пропорцію» населення.

Однак податковий механізм не було відпрацьовано. Ще петровська система земських комісарів разом з запровадженням для регіону механізмом наглядачів просто не спрацьовувала. Бажання держави отримати податки залишалося лише бажанням. З поширенням положення про губернії на Південну Україну вважалося, що відпрацьований і перевірений на центральних губерніях фіскальний механізм спрацює і в цьому регіоні. Здавалося, що цьому вже нічого не заважає. Тим більш, що страх перед вибухом запорозького невдоволення вже трохи вгамувався.

Для здійснення фіскальної політики директору економії було надано такий діючий засіб, як нижній земський суд в особі капітана-справника. Останній при виявленні казенною палатою недоїмки повинен був разом з солдатами їхати в те місце, де вчинилася недоїмка і її зібрати, а якщо за три дні не збере, то він же і карав боржників згідно з уставом казенної палати. Окрема глава положення взагалі присвячена обов'язкам капітана-справника. Всі обов'язки носили чисто поліційно-каральний характер. Мета ж інституту капітана-справника - всіма засобами забезпечити в селищах підпорядкованого регіону належний державний порядок для успішної дії інших державних структур. Виходячи з цього, його влада над селянами фактично була безмежною.

Разом з тим, маємо явне непорозуміння між вимогами «Положення» і реаліями Південної України. Каральні заходи проти громадських виборних будуть ефективними лише при круговій поруці з усіма її наслідками. А це передбачало існування общинного устрою, чого на Південній Україні не існувало. Тому весь набір дійових заходів по наведенню державного порядку в регіоні не спрацьовував. Врешті-решт капітану-справнику не було з кого спитати, а виборні отамани не відповідали за членів своєї громади. Звичаєва традиція постала на заваді впровадженню необхідного уряду «домостроительства». Слід було очікувати додаткових заходів уряду, направлених на рішучу зміну селянського врядування, тим більш, що ґрунт для подібних реформувань вже було підготовлено.

В грудні 1787 року, тобто тоді, коли для більшості заведених державних слобод закінчувалася десятирічна пільга, з'являється «Установлення сільського порядку в казенних Катеринославського намісництва селищах, директору домоводства підпорядкованих»². В історичній літературі цьому факту приділено не виправдано мало уваги. І це при тому, що значення «Установлення» для всієї подальшої історії Південної України важко переоцінити. Більш ніж на століття цей документ визначив селянський устрій всього краю.

---

¹ Учреждения для управления губерний // Российское законодательство X-XX веков. - М., 1987. - Т.5. - С.3 - 4.

² ПСЗР. - СПб, 1830. - Т.XXII. - С.974 - 1008.

«Установлення» складається з преамбули, восьми відділів (відділ 1 і Положення кількості сільських старшин, старост, виборних і зборщиків, відділ 2 і Про вибори сільських старост, старшин, виборних і зборщиків, відділ 3 і Про посаду сільського старшини, відділ 4 і Про посаду сільського старости, відділ 5 і Про посаду сільських виборних, відділ 6 і Про посаду зборщика, відділ 7 і Про посади взагалі, відділ 8 і Про рекрутський набір), тексту присяги для всіх виборних і додатків, які складаються з формулярів необхідної документації і відомості про кількість населення по державних селищах Південної України з показанням відповідної кількості виборних для кожного населеного пункту.

Якщо подивитися тільки на перелік впроваджених посадових осіб, то неважко знайти спільне з структурою російської тяглової поземельної общини і зокрема Шереметевською вотчинною общиною¹. Однак про общину, як і про її запровадження в установленні немає жодного слова. Говориться про «общество», але не про общину. Преамбула подавала офіційну причину введення «Установлення». За думкою урядовців, по обширності території, прикордонному положенню і недавньому залюдненні Катеринославської губернії сільськогосподарські заняття мешканців вимагали особливого заохочення і заступництва, а казенний і суспільний благоустрій потребував особливого нагляду. Саме для заохочення, заступництва і нагляду впроваджувалася система виборних. В той же час уряд не приховував, що в основі установлення покладено Економічне настановлення 1771 року і Плакат про подушний збір 1724 року. Кожен відділ «Установлення» списаний з відповідних пунктів цих документів. Однак розроблені в регіонах з традиційним російським устроєм, відділи в своїй основі мали закладений традиційний устрій російської поземельної общини. Тому селянський устрій Південної України впроваджувався за російською традицією, в основі якої лежить община. Саме тому «Установлення» мало майже всі елементи такої общини з чітко визначеним адміністративним апаратом, зібранням селян, круговою порукою та з'їжджою (в «Установленні» збірною - А.Б.) ізбою.

Обов'язки виборних неначе повністю скопійовані з розпоряджень Шереметева. І не дивно, адже розпорядження увібрали в себе ідеальні уявлення вотчинника і державної людини на общину. В той же час уряд мусив рахуватися з особливостями традиційного селянського врядування Південної України. Про це свідчать обширні примітки до кожного відділу. Але подібне врахування направлене на підпорядкування і поглинання традиційних форм новим механізмом.

Так, регламентуючи в першому відділі кількість виборних для кожної категорії селищ вводиться особливий пункт, згідно якого їх торами живущих поселенців, по распоряженію директора економии, присоединять под управление прочих местечек, сел, деревень, селений или жилищ, в коих полагается быть сельским старшинам или старостам, имея у себя по одному десятсткому для принятия и исполнения приказаний². Відходження від традиції маємо і при

¹ Прокофьева Л.С. Крестьянская община в России). во второй половине XVIII—первой половине XIX в. (на материалах вотчин Шереметевых – Л., 1981.

² ПСЗР.– СПб., 1830. - Т. XXIV. – С. 974.

виборі сільських старшин. Усталена общинна традиція одностайного прийняття рішення порушувалася. Ознайомлений з неможливістю одностайного прийняття рішення громадою Південної України, уряд допускає прийняття рішень простою більшістю. При цьому на виборах обов'язкова присутність засідателя нижнього земського суду, тобто капітана-справника, а іменні списки з обов'язковою поміткою «где, кто всем обществом, и кто большинством голосов выбран и утвержен» слід було направляти директору економії.

Критерії до кандидатів нам також знайомі. Заборонялося обирати на посаду тих, хто в цьому селищі не мав двору, або землі, нежонатого і бездітного, маючого покарання і що знаходиться під підозрою, з явними пороками і молодшого 25 років.

Посада сільського старшини аналогічна посаді бурмістра. Це посередник між громадою та державною владою. Обов'язково письмений, він повинен був виконувати поліційні та фіскальні функції. На нього покладався нагляд за державним порядком в цивільному і церковному благочинні. Старшина зачитував всі урядові укази та постанови, не допускав поширення антидержавних чуток, контролювати утримання колодників, разом з іншими виборними вирішував питання про надання паспортів заробітчанами, розшукував і затримував людей, що викликали підозру, для чого встановлював нічні варти і сільські караули при в'їзді і виїзді з селища.

Нагляд за населенням особливо турбував уряд. Неконтрольоване пересування величезних мас населення в Південній Україні суперечило всім принципам державного устрою. Однак зацікавлений в найшвидшому залюдненні краю уряд сам сприяв появі в регіоні незафіксованих мас населення. Але що допускалося в 70-х - початку 80-х роках, то вже було неприпустимим наприкінці 80-х. Тому уряд в геніальній простоті покладає контроль за пересуванням населення на сільську адміністрацію і саму громаду. Випрацьовувався чіткий механізм досягнення контролю. Запроваджені сільські караули повинні були затримувати всіх подорожніх селян. Безпаспортні і підозрілі направлялися до старшини. Останній по запису в особливу книгу відправляв їх до нижнього земського суду. При цьому «Установленням» проголошувався особливий нагляд за поселеннями Південної України і зайдами з інших, перш за все великоросійських губерній. Всіх безпаспортних мешканців Південної України, навіть якщо вони знайомі з сусідньої округи, повинні відправляти до нижнього суду. Особливо це стосувалося тих, хто «под видом домашних необходимостей с семейством без законных свидетельств и билетов будут пробираться к уходу». Про новопереселених і розмови немає. Таких слід було зразу по запису відправляти до капітана-справника. Безпаспортних з сусідніх селищ слід було затримувати до того часу, поки його не забере представник сільської адміністрації сусіднього села, а якщо це поміщицьке селище, то представник поміщика. Відповідно предписувалося чинити з «великороссийскими крестьянами и крепостными людьми, часто под именем заграничных выходцев туда являющимися»¹.

---

¹ ПСЗР. - СПб, 1830. – Т.ХХІІ. – С. 975.

Мережа караулів, на думку урядовців, повинна була унеможливити появу в краї неконтрольованого пересування населення, появи «ворів» і злодіїв. Для посилення дієвості такого механізму і гарантії виконання розпорядження запроваджувалася кругова відповідальність як всієї громади, так і виборних осіб. За приховування подібних «сумнівельних» осіб на всю громаду з кожної ревізійської душі накладалося стягнення у розмірі 10 копійок, а з старости, соцьких, десятицьких стягували по 5 карбованців¹. Фактично, це була спроба на державному рівні заборонити традицію вільних переходів на Південній Україні. Виконання такої заборони було знов-таки покладено на громаду та виборних.

Заслуговує на увагу і те, що сільський старшина не підпадав під штрафи. По-перше і він довірена особа уряду, яка безпосередньо виконувала стягнення. По-друге і для Південної України допускалися вибори старшини з представників чиновництва і дворянства. Без сумніву уряд мав на увазі попередній інститут наглядачів. Наділивши старшин великою владою, визначивши такі важливі для уряду фіскальні і поліційні функції, держава воліла бачити в такому неспокійному краї на цій посаді особу, пов'язану з урядом не тільки правами і обов'язками, а й належністю до соціальної верстви, яка була основою самої дворянської держави.

Інша справа і староста. Від стану селянських господарств, можливості сплачувати податки, залежав прибуток держави. Головні для держави статті сільського господарства, а саме «домостроительство», землеробство і скотарство, передавалися в державних селищах під нагляд старости. Цим визначалися і його обов'язки. Староста повинен був наглядати за справним використанням земель, щоб не дай Бог селянин не залишив свою землю незасіяною, слідкувати за утриманням худоби і майна. Йому надавалося право безпосередньо оглядати господарство селянина на предмет «не радіння». Подібний огляд закінчувався розподілом селян на хазяйновитих і нерадивих. Нерадиві, тобто ті, хто не мав достатнього господарства, направлялися поза чергою на суспільні роботи. А поселян «не имеющих к хозяйству и земледелию прилежания, так как и невоздержанных в поведении» по доповіді директору економії віддавали замість хазяйновитого в солдати.

Обов'язком старости був контроль за цілістю наданих селищу угідь, збереженням межі. В контексті поземельних питань декларувалося втручання старости в сімейні справи. Тим самим він ставав зряддям руйнації традиційного побутового укладу. Староста не повинен був підтримувати традицію виходу дорослих синів на своє господарство. Адже за думкою держави, при існуючій системі поземельних відносин, коли займанщина в слободах Південної України була за традицією спадковою, відбувалося розпорощення державної земельної власності.

Забезпечення старостою господарської основи для справної сплати податків, визначило його поліційні функції. Насамперед це стосувалося запобігання втеч. Дуже проблематично стягнути податки з того, хто втік. Саме для недопущення втеч старостою створювався достатньо розгалужений механізм, що по-

---

¹ Там само. – С. 982.

коївся все на тій же круговій залежності поселян. На кожні десять дворів призначався десяцький. На сотню дворів наставлявся соцький для нагляду за десяцькими. Кожен десяцький наглядав за підпорядкованими йому селянами на предмет підготовки до втечі. Щоб десяцькі і соцькі не посилалися на незнання про готування втікачів, наводився перелік прикмет, які свідчили про підготовку до втечі. Такі прикмети обов'язково повинні були фіксуватися і доповідатися начальству.

Поселянин, що підпадав під прикмети, віддавався на поруки своїм сусідам за підпискою. В разі виявлення прикмет подальшої підготовки до втечі, поселянин здавався в солдати. При цьому старості ставилось в обов'язок «подтвердить, чтоб за соседями своими, один за другим прилежно примечали и о намеревающихся по подозрению к побегу тотчас объявляли, если же о сем умолчат, то весь тот десяток, где ушедший жил, обязан будет подлежащие за беглеца в казну подати до ревизии платить бездоимочно, и сверх того, буде по поимке беглеца откроется, что кто-либо из соседей знал о намерении его, да не удержал от оного объявлением десятскому, сотскому или старосте: с таковым поступлено будет по законам, яко с придержателем беглых»¹.

На цьому, за думкою уряду, повинно замкнутися коло унеможлиблююче появу незафіксованого населення Південної України. З одного боку сільський старшина пов'язував поселян круговою порукою на предмет приховування безпаспортних, а з іншого і староста примушував поселян наглядати один за одним для недопускання втеч під загрозою тієї ж кругової відповідальності. В той же час питання про перехід з одного селища в інше виключається з компетенції сільської адміністрації. Навіть при явному малоземеллі справа про перехід розглядається окремо по кожному факту безпосередньо директором економії.

Встановлена указом 1783 року тяглова функція сільської громади отримувала свій адміністративний апарат у посадах виборного і зборщика. Обов'язок виборного за визначенням «Установлення» фактично один: опираючись на свої знання селянських господарств складати розкладку податків. Для контролю такого суб'єктивного дійства як розкладка податків обов'язкова присутність старости. Для більшої об'єктивності виборні обиралися з трьох соціальних прошарків поселян: заможних, середнього статку і бідних. Складені розкладочні списки передавалися обраним зборщикам, які безпосередньо приймали від селян державні податки і по закінченню передавали гроші у казначейство.

«Установлення» визначає і адміністративний центр сільської громади. Ним стала так звана «сборная изба». Саме тут відбувалося зібрання громади, проходили засідання адміністративних органів: старшини, старости, виборних і зборщиків, зберігалася документація, а це перш за все ревізькі сказки, генеральні плани і межові книги, суспільні справи. Для ведення справ громада повинна була утримувати писаря.

Таким чином, «Установлення» започаткувало всі складові елементи общинного устрою. Створювався традиційний для общини адміністративний апарат в особі сільського старшини, старости, виборного і зборщиків. Запроваджена

---

¹ ПСЗР. - СПб, 1830. - Т. XXII. - С. 982.

кругова порука з найважливіших для держави сторін громадського життя. Втрати селян за традицією компенсувалися самостійною розкладкою податків між членами громади, що знов-таки за традицією повинно було зберігати в очах поселенців ілюзію піклування держави про їхній добробут. Нарешті, організувалася «збірна ізба», куди поселенці повинні були все принести, все здати, а адміністративний апарат і все зібране передати державі. Не декларувалося «Установленням» тільки одне і земельні перерозподіли, що також зрозуміло. На той час, при наявності вільних державних земель, потенціал яких після приєднання в 1783 році Криму значно розширився, хоч і ускладнена, але зберігалася можливість офіційного переходу на вільні землі. Як наслідок, необхідність перерозподілу землі не набула ще гостроти для громади. Переділи з'являються трохи пізніше, коли вичерпується весь внутрішній земельний резерв.

Не слід вважати, що з введенням «Установлення» почала панувати державна традиція. З цього часу загострюється боротьба між державним та традиційним устроєм. Поселенський традиціоналізм в змаганні по збереженню побутового укладу активно шукав виходу. В той же час загальноросійське законодавство зробило ще один крок в підпорядкуванні державних селян. Подальша державна централізація вимагала концентрації місцевої влади в більш крупних і зорганізованих об'єднаннях. Саме тому, за поданням експедиції державного господарства, опікування іноземців і сільського домоводства 24 серпня 1797 року Павло I підписав наказ про організацію волосного управління в казенних маєтках¹.

Кількість селищ у волості ставилася в залежність від обширності території і щільності населення. Право визначати оптимальну кількість селищ, що утворювали волость, надавалося цивільному губернатору і казенній палаті. Кількість душ у волості не повинно було перевищувати трьох тисяч, а новий розподіл не повинен був порушувати раніше установлений порядок виконання селянами громадських повинностей. Волость отримувала назву від головного селища. У зручному для всіх населеному пункті запроваджувалося волосне правління з волосним головою, старостою і писарем. Селища волості обирали старосту, а на кожні десять дворів десяцького. Волосне правління обиралося у селян на два роки, а сільські виборні на один рік. Функції виборних органів нічим не відрізнялися від обов'язків селянської адміністрації, визначених «Установленням» 1787 року. Маємо ті ж самі формулювання про обнародування на сходах і при церквах урядових постанов, ті ж самі фрази про необхідність «толковать, вразумлять и научать» поселенців, наглядати за підозрілими і т.д. Фактично, визначені функції були стислим переказом попередніх розпоряджень і установлень селянського врядування. Новим було посилення кругової відповідальності поселенців.

До узаконеної раніше кругової відповідальності за сплату податків, приховування безпаспортних і підозрілих додається ще одна. Віднині за повернення селянина, відпущеного по паспорту на заробітки, відповідав волосний голова разом з поселенцями. При втечі відпущеного на заробітки, сплата його частини

¹ ПСЗР.– СПб., 1830. - Т. XXIV. – С. 670.

податку розподілялася на всіх поселян до наступної ревізії, а волосний голова сплачував штраф. Водночас зростала роль волосного голови, старости і писаря. Вони отримують солідні важелі впливу на громаду. Відтепер поселянин втрачав можливість ігнорувати не тільки рішення громади, а й навіть самі зібрання. Параграф п'ятнадцятий проголошував, що «в каждом селении по сделанной от волостного головы или выборного чрез десятских повестке, должны жители по одному с каждого двора или сколько приказано будет, при всяком случае на сход поспевать, и там будучи во всякой тишине, что им приказано будет внимать и в точности исполнять, под штрафом за неповиновение или небытие по позыву на сход по пятидесяти копеек, а за бесчинство и шум против того в четверо»¹.

Уряд поставив волосну адміністрацію над громадою. Впроваджувалася додаткова розкладка на утримання виборних. Громада повинна була сплачувати утримання волосному голові у розмірі двадцяти карбованців, старості і писарю і п'ятнадцяти карбованців.

Підпорядкування індивідуального інтересу рішення громади при умові повного контролю над волосною сільською адміністрацією і було метою наказу Павла І. Це давало можливість централізованій державі впроваджувати політику уніфікації, не дуже зважаючи на специфіку регіонів. В основу уніфікації було покладено рішучий наступ на традиції побутового устрою, з збереженням якого і пов'язували поселяни свій добробут. В боротьбі між традиційним і державним устроєм поселянин шукав виходу в офіційних і неофіційних формах.

Колишні запорожці, козаки, знаходили вихід у створеному Чорноморському війську. Адже за своїм устроєм військо, в ув'язненні населення, зберігало майже всі традиції Запорозжя. Поверталися курені, клейноди, вибори призначеної старшини. Масовий рух по запису до Чорноморського війська і був бажанням зберегти свій традиційний уклад. Велика кількість поміщиків Південної України втрачала своїх підданих. Деякі маєтки повністю залишаються без поселян. Злива скарг направлялася поміщиками до урядових установ. Однак державна влада мусила зраджувати дворянським інтересам. Вона переслідувала свою мету. Чергова російсько-турецька війна продемонструвала потребу в іррегулярному війську. Виявлену потребу повинно було задовольнити створене військо. Але така причина створення війська, офіційно оголошена і з часом поширена історіографічною традицією була лише однією стороною справи.

В Південній Україні накопичився величезний вибуховий матеріал. Компроміси держави в зв'язку з колонізацією регіону сприяли подальшому поширенню традиційного уявлення про вільний Запорозький край. Перебування непідконтрольного населення з колишніх запорожців турбувало уряд. Посилення після 1783 року народної колонізації з Лівобережної України значно збільшило щільність волелюбного, а тому і небезпечного населення Південної України. Його підпорядкування через поширення державного устрою не могло призвести до вирішення справи. Небезпечно для уряду населення залишалося в регіоні

---

¹ ПСЗР.– СПб., 1830. - Т.ХХІV. – С. 670.

і було носієм далеко не урядових традицій. Його слід було вивести за межі Південної України.

Саме тому державне вирішення питання полягало в тому, щоб поставити небезпечне населення на державну службу і підпорядкувати його виконанню наказів. Подібні спроби вже були і раніше. Достатньо згадати намагання уряду створити з колишніх запорожців пікінерні полки. Тоді намагання уряду потерпіло повне фіаско. Причина лежала на поверхні. Будь-яке нехтування поширеною в краї традицією викликало опір. Навпаки, створення військових з'єднань зі збереженням традиційних форм призвело до успіху.

Неофіційний шлях збереження свого традиційного устрою проявлявся втечами поселенців. Визначалися два види втеч, що різнилися як за напрямками, так і за формами. Перший і це втеча за Дунай. В цьому випадку втікач, залишаючи таємно межі російської імперії, ставив себе поза законом. Втрата постійного зв'язку з рідним краєм компенсувалася гарантією збереження традиційного укладу. Такий шлях задовольняв не всіх. Тим більш, що другий вид втеч був освячений традицією і до певної міри сприймався урядом як необхідне зло. Мається на увазі традиція переходу, коли по закінченні наданих поміщиком пільгових років поселення йшов на пільги до іншого володаря. Будь-які намагання поміщика регламентувати устрій поселення наштовхувався на традицію переходів. Наявність великої кількості маєтків, які заселялися саме за рахунок подібних переходів, давало можливість поселенцям Південної України зберегти свою традицію. Останнє безпосередньо стосувалося впровадження общинного устрою у поміщицьких поселенців.

Устрій управління поміщицьких селищ на той час мав свої особливості. Це було зумовлено початком широкомасштабної поміщицької колонізації колишніх запорозьких земель в 1776-77 роках. Якогось усталеного устрою самоврядування ще не існувало. І не могло існувати. Переважна більшість поміщиків тільки отримала, або очікувала отримання білетів на володіння ділянками землі. При нестабільності поземельного устрою не могло бути і якогось усталеного селянського врядування. Кожен з володарів при визначенні взаємин з поселенцями виходив із конкретних умов, обставин і своїх фінансових можливостей. Десятирічна пільга на податки і повинності давала можливість поміщику не дуже поспішати з вирішенням цієї проблеми. Куди важливішим було знайти потенційних поселенців і заагітувати їх на переселення. Як під час агітації так і в реалії поміщик міг спокійно віддавати пріоритет у визначенні громадського устрою на волю майбутніх переселенців. Він залишав за собою лише можливість курирувати своїх поселенців на предмет задоволення їх потреб. Представником поміщика виступав осадчий, або прикажчик. Як правило осадчим ставав авторитетний козак, який безпосередньо займався агітацією до переселення на поміщицькі землі¹. Прикажчиками в маєтках переважно ставали не обтяжені службою нижні офіцерські чини. Паралельно з турботами по облаштуванню

---

¹ Феодосий (Макарьевский). Материалы для историко – статистического описания Екатеринославской епархии. – Екатеринослав, 1880. – Часть 1. – С/ 518; Часть 2. – С.70.

мастку свого сюзерена такий прикажчик брав і собі під заселення ділянку землі¹.

В перші роки по заселенню слободи поміщик робив все, аби задовольнити потреби своїх підданих. Якщо він тільки мав кошти і можливості, то не зупинявся ні перед чим. Він робить все, аби земельна основа господарства, а це тріада: орна земля, вода і сінокоси, були присутні в його мастку. При відсутності якогось одного елементу, він розпочинає діяти, як офіційно, так і неофіційно. Необхідне для земельної основи отримується додатково від казни, або купується, або просто забирається у сусідів. Але це все направлено на забезпечення матеріальної основи поселенців, адже вони були одним з головних факторів закріплення за поміщиком землі. Тому козаки і селяни влаштовували своє життя за своїм бажанням. Поміщик мав лише «дорадчий» голос.

Згідно з традицією місця виходу з'являлася вже знайома нам громада, яка не завантажена фіскальними проблемами. Селяни перебували на пільгових роках. Землі вистачало і регламентувати ще нічого, а для певної категорії поміщиків ще й ніде. Деякі поміщики виводили селян взагалі під майбутнє. Займанщину зайняв, прохання до губернської канцелярії про відведення землі подав, і починає виводити селян. Однак землі ще нема. А коли і є, так немає коштів на будівництво ні у селян, ні у поміщиків. Вихід один і підселяти до державних слобод. З 1777 року з'являється постанова, за якою селяни, поселені поміщиками на нерозмежованих землях відбираються в державну казну. Для поміщиків це взагалі трагедія². Межування йде повільно. Поміщики змушені до розмежування землі знов таки селити своїх переселенців при державних слободах на умовах оренди. Однак в тому ж 1777 році з'являється наказ про заборону селити поміщицьких підданих на землях державних слобод³. Поміщикам наказано переселити людей на відведені їм земля, і надалі користування казенною землею, сінокосами і пасовиськами забороняється.

При умовах, коли поміщицькі переселенці змушені постійно переходити з місця на місце, про будь-яку регламентацію селянського устрою говорити не доводиться. Поміщик, заклопотаний, щоб селяни в таких умовах взагалі не розбіглися, видавав устрій на їхню волю.

Саме тому всі переселенці почували себе на Південній Україні досить вільно. За своїм розсудом вони влаштовували такий устрій, до якого вони традиційно були звиклі. Існуюча традиція розглядати Південну Україну як вільготний край, куди направлялися маси втікачів, відноситься саме до першого десятиліття по зруйнуванню Запорозької Січі.

Зрозуміло, що устрій поміщицьких поселенців не регламентувався державними установами. Викликає сумнів існуюча точка зору на привнесення общини в поміщицькі мастки переселенцями і кріпаками з центральних губерній Росії.

---

¹ ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.132. Арк. 2; Феодосий (Макарьевский). Материалы для историко – статистического описания Екатеринославской епархии. – Екатеринослав, 1880. – Часть 1. – С/ 100, 105, 429, 499.

² ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.30. Арк. 30 – 30 зв.

³ Там само.

По-перше, кріпаки складали всього 3% населення поміщицьких маєтків. По-друге, доля населених пунктів, де були присутні кріпаки-переселенці була незначною¹. І це зрозуміло. Переважна кількість поміщиків Південної України і це офіцери сербських полків, колишня запорозька та українська старшина. Дуже рідко хто з них володів маєтками в центральних російських губерніях. Ще менше було між ними таких, хто мав когось з таких маєтків переселяти.

В той же час достовірним і загальновідомим є той факт, що в першій половині XIX століття врядування поміщицьких селян мало всі елементи общинного устрою, від кругової поруки, до поземельних перерозподілів. Така ситуація здається більш ніж дивною. Постає питання про шляхи впровадження общинного устрою в поміщицьких маєтках Південної України.

Якщо в державних поселеннях в основі впровадження общинного устрою покладена тяглова і поліційна функція, а виникнення перерозподілів землі пов'язано з нестачею земель, то в поміщицьких маєтках ситуація була дещо іншою. Поміщицькі поселення мали значно більше землі, ніж державні. За сплату поземельного відповідав не селянин, не громада, а поміщик. Поліційна функція також була покладена на поміщика. Однак існування категорії поміщицьких підданих примушувало землевласників досить обережно використовувати фіскальні і поліційні важелі. При першому натяку на зловживання підданий міг розпрощатися з поміщиком і перейти до іншого володаря. При цьому дворянин не мав законного приводу, щоб апелювати до влади.

Загальноросійська традиційна схема відношень поміщика і селянина вже не діяла. Указ 1762 року скасовував обов'язкову службу дворянства. За логікою кріпак вправі був розраховувати, що і його залежність від поміщика буде скасована. Адже зникла підстава за якою селянина віддавали в службу дворянину. Але якщо селянин російських губерній з традиційним розвитком кріпацтва міг розраховувати на скасування залежності, то що говорити про підданих Південної України?

З кінця XVIII століття уряд змушений випрацьовувати нову офіційну схему відношень селянина і поміщика. На початок XIX століття така схема вже розроблена і починає активно експлуатуватися державою. На настирливі вимоги купецтва в 1804 році про надання права володіння кріпаками уряд заявляє, що «благосостояние помещичьих крестьян основано более на взаимных выгодах, соединяющих помещика с его крестьянами, нежели на законах. Долговременное же обыкновение, без сомнения сильно поддерживаемое самым тем обстоятельством, что одному токмо отличнейшему в государстве сословию позволено владеть крестьянами, производило между дворянами и крепостными их людьми такую связь, которая по необходимости и по силе существующих ныне законов, почитается родом попечительства и семейственным отношением»². На цій підставі купецтву у володінні кріпаками відмовлено.

¹ Бойко А.В. Колонізація і аграрні відносини в Південній Україні у джерелах останньої чверті XVIII століття // Питання історії України і Росії. Матеріали наукових читань присвячених пам'яті Д.П.Пойди. – Дніпропетровськ, 1995. – С.35.

² Архив Государственного совета. – Спб., 1874. – Т.4. – С. 261.

Таким чином, державна концепція «підкування» зводиться у ранг офіційної політики у відношеннях між поміщиками і селянами. Поняття державної служби дворянства доповнювалося поняттям державного обов'язку дворянина. Під останнім розумілася фіскальна і поліційна функція. Виконання фіскальної функції прямо залежало від стану селянських господарств. Чим сильніше господарства селян, тим більше гарантії виконання поміщиком свого обов'язку, сплати поземельного. Але для того, щоб господарства були сильні, поміщик повинен підкуватися селянами. Надавати нужденним худобу і реманент, слідкувати, щоб вистачило зерна для харчування і посіву, турбуватися про ліс для садиб, землю і сінокоси при їх нестачі, захищати селян від свавілля чиновників і військових. За схемою всі ці обов'язки покладалися на поміщика, тоді як селянин повинен був слухати свого поміщика і виконувати всі його розпорядження на тій підставі, що саме поміщик відповідав перед державою за добробут і порядок. А так як поміщик вкладав свої кошти в господарство своїх селян, то і мав право втручатися в селянський устрій для його кращої організації.

Подібна схема майже в чистому вигляді проявилася на Південній Україні. Цьому сприяло хронологічне співпадіння поміщицької колонізації і активного поширення ідеї «підкування», відсутність у переважній більшості поміщиків кріпаків у центральних регіонах Росії і необхідність заселяти свої землі вільними людьми. В такому випадку право поміщика на поселенця визначалося не юридичними актами, не кріпостями, а фактом підкування про поселенця. Однак таке ж право не забороняло юридично вільному поселенцю віддати взяте у поміщика і перейти на інше місце в будь-який час. Для поміщика це порушення його права власності. Адже селянин за його допомогою нажив господарство і власник повинен мати право якщо не на все, то на частку зажитого за поміщиком майна. Навіть запис в ревізію за поміщиком не мав юридичної сили кріпості. Традиції вільного краю і вільних переходів з місця на місце були сильнішими.

При таких обставинах втручання в селянське врядування з метою змінити устрій на користь поміщика розглядалося як нестерпний утиск і викликало селянські переходи. Впровадити кругову поруку при існуючій системі переходів, при зацікавленості певної частини поміщиків в таких переходах, при наявності пільгових років і великого лишку землі в поміщицьких володіннях було просто неможливо. А якщо додати до цього традиційно слабкий зв'язок між членами громади, то можна зрозуміти величезну стурбованість поміщиків Південної України традицією переходів. Їх існування робило проблематичною всю ідею «підкування».

Як наслідок, після проведення чергової ревізії 1795 року урядом Катерини II була розроблена постанова про втікачів у Південному краї. Вже за Павла I проект наказу був розглянутий Державною радою і стверджений Сенатом 1 грудня 1796 року. Його спрямування не викликає ніякого сумніву. Головне завдання і заборонити «своевольные переходы поселян с места на место», які в цьому регіоні вкоренилися і зробилися загальним явищем¹. Наказ поширювався як на

¹ Архив Государственного совета. – Спб., 1888. – Т.2. – С. 313 – 314.

поміщицькі, так і державні селища. Він передбачав відповідальність як поміщиків, так і поміщицьких селищ за приймання втікачів. Штраф у розмірі 75 карбованців накладався на все селище. Таким чином, законодавче затверджувалась загальна відповідальність селян за перетримання втікачів. Необхідність дотримання такої відповідальності надавала поміщику можливість рішуче втручатися у всі галузі життя селянської громади на підставі піклування добробутом. А так як в основі практики піклування лежить вдосконалення і пристосування традиції російської общини для потреб поміщицького контролю, то стає зрозумілим активне впровадження общинних традицій в поміщицьких селищах Південної України.

Процес становлення общини йшов скоріше в тих поміщицьких селищах, де були групи переселенців з центральних регіонів Росії. Однак законодавча регламентація тільки надала юридичний ґрунт для рішучого втручання поміщиків в селянське врядування. Саме втручання викликало активний протест населення поміщицьких маєтків. Бажання землевласників знову зіштовхнулося з традицією Південної України. Втечі продовжувалися, з'являються прецеденти шукання козаччини. Лише з подальшим залюдненням поміщицьких селищ, що призвело до скорочення земельних наділів, розпочинається активне втручання землевласника в селянське врядування.

Все це призводило до того, що поширення общинного устрою у поміщицьких селян проходило значно повільніше ніж у державних. Поміщик не мав таких законодавчих установлень і важелів виконання, які мала держава. У своїх взаєминах з селянами поміщик в переважній більшості мусив розраховувати на свої сили, а тому дуже часто йшов на компроміс, враховуючи склад і традиції своїх підданих. В той же час для послуг держави був створений розгалужений чиновницький апарат, який докладав усіх зусиль для виконання урядових постановлень. Якщо поміщик дуже часто безплідно апелював до держави з приводу селянського устрою, то сама держава не барилася з прийняттям рішень щодо державного інтересу. Поліційний і фіскальний інтерес держави конкретизувався установленнями селянського врядування, в основі яких було покладено традицію російського общинного устрою.

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ. В сільському господарстві Південної України останньої чверті XVIII століття чітко простежуються дві тенденції. Перша пов'язана зі збереженням традиційного скотарського напрямку господарювання, тоді як друга тенденція конкретизується пошуками нових форм, найбільш пристосованих до реалій південного краю кінця XVIII століття.

Цілком слушно вважається, що для XVIII століття традиційним і головним напрямком сільського господарства Південної України було скотарство, тоді як землеробство становило допоміжну галузь¹. Те, що скотарство посідало перше

---

¹ Дружинина Е.И. Северное Причерноморье...—С.75; Кабузан В.М. Заселение Новороссии...— С.141-142; Пирко В.А. Северное Приазовье в XVI - XVIII вв.— К.,1988.— С.60.

місце було природним і не викликає подиву. Маємо логічне продовження запорозької господарської традиції.

Більш ніж достатність земельних угідь, традиція воєнізованого життя в поєднанні з рішучою направленістю Коша на господарське освоєння своїх земель, ставали головною причиною того, що скотарство було основою запорозького добробуту, а в окремих випадках худоба навіть виступала традиційно узаконеним еквівалентом грошей¹. В певній мірі подібний підхід зустрічаємо і по зруйнуванню Січі.

Продовженню традиції сприяло збереження усталених факторів. Серед них перші місця посідають природні умови Південної України, велика кількість придатних для скотарства земель, специфіка тваринництва, за якою скотарство вимагає значно менших, в порівнянні з землеробством, затрат робочої сили. Нарешті важливим фактором стає наявність унікальної сірої української породи великої рогатої худоби.

Саме такі фактори визначили інтенсивний розвиток скотарства Південної України в останній чверті XVIII століття. Подібний розвиток був настільки сильним, що навіть у середині XIX століття, коли південні регіони стають головним виробником товарного хліба, а скотарство поступається землеробству, в солідних статистичних дослідженнях Південного краю зустрічаємо твердження про штучний характер землеробських занять в Богом даному для скотарства краї. Ті, хто стверджував подібне, мали рацію. Природні умови, відносно м'який клімат, нетривалість зими і сніжного покрову, наявність достатньої мережі численних річок з чудовими водопоями, можливість цілорічного випасу худоби і нарешті, завдяки м'якому клімату, постійне утримання худоби просто неба, позбавляли господарів зайвого клопоту.

Достатня кількість земель під пасовиська, особливо в поміщицьких маєтках, при катастрофічній нестачі робочих рук, робила скотарство майже єдино можливим продуктивним видом занять сільських господарів. Як наслідок і високі темпи зростання поголів'я худоби в господарствах і намагання ще більше зменшити витрати на її утримання. Останньому сприяла наявність унікальної сірої української породи великої рогатої худоби. Сьогодні дослідники схильні недооцінювати сіру породу великої рогатої худоби, віддаючи перевагу породам, завезеним німецькими колоністами наприкінці XVIII і початку XIX століття, а також породам, що розводилися і поширювалися через чисельні скотарські заводи південних поміщиків. В певній мірі вони мають сенс, якщо справа йде про молочну рогату худобу. Але молочна худоба вимагає додаткових рук і витрат часу. Саме тому в XVIII столітті традиційно переважав м'ясний напрямок скотарства. і це природно. Для впорядкування великих гуртів худоби, які знаходилися по зимівниках і хуторах, козак, мусив би тільки те й робити, що з ра-

---

¹ Бойко А.В. Запорозький зимівник останньої чверті XVIII століття.–Запоріжжя: РВП “Видавець”,1995. – С. 8.

нку до вечора доїти корів. Тому українська сіра худоба якнайкраще відповідала вимогам степового господарства¹.

На відміну від інших, сіра порода не була молочною. Молока вистачало ледве на відгодівлю теляти². В інший час її взагалі не доїли. Натомість, за якістю м'яса вона не мала собі подібних. Та й у роботі ніяка інша порода не могла зрівнятися з сірою. Вона була дуже швидкою на ходу (в середньому 3 версти за годину, а при необхідності і до 7 верст). Легко перевозила вантаж, який удвічі перевищував її власну вагу, а це 80-90 пудів. В окремих випадках було можливим семикратне перевищення своєї ваги. При цьому сіра худоба виявлялася міцною і терплячою. У роботі їй було достатньо пожовклої трави край дороги і невеличкої кількості води. Товста шкіра, стійкість до хвороб, надзвичайно довгі роги давали можливість весь час утримувати худобу просто неба на підніжному кормі. Останній відшукувався і добувався худобою навіть з-під снігу. Як наслідок, утримання такої худоби вимагало як найменших затрат. Не потрібні були й додаткові робочі руки. Саме тому, для південного краю, де головне місце посідав не молочний, а м'ясний та робочий напрямок скотарства, наявність сірої української породи великої рогатої худоби був дійсним даром Божим, який визначав характер сільського господарства останньої чверті XVIII століття.

Скотарство було настільки традиційним заняттям південного краю, що навіть переставало бути аргументом в спірних поземельних питаннях. Ставало само-собою зрозумілим і звичним, що всі займаються скотарством, а тому аргумент, що захоплення поміщиками сінокосів робить великий збиток скотарству слобідчан, або хуторян мало враховувався місцевою адміністрацією. і це зрозуміло. За існуючим принципом, коли право власності визначається кількістю вкладеної праці, скотарство не могло бути вагомим аргументом. Адже за традиційним розумінням худоба плодилася сама-собою, перебувала майже весь рік просто неба, а тому вкладена в худобу праця є номінальною. Таке ставлення до скотарства з боку адміністрації змушувало населення в подібних випадках звертатися до більш вагомих, з точки зору вкладеної праці і пріоритетних для уряду аргументів. В цих випадках на перше місце серед аргументів виходить хліборобство³.

---

¹ Советов А. Скот рогатый крупный // Энциклопедический словарь. Брокгауз и Ефрон.-СПб., 1900.-Т.XXX. – С. 264.

² О.І.Дружиніна, посилаючись на популярне наприкінці XVIII століття “Руководство к разведению и поправлению домашнего скота” М.Ліванова (було видано в Петербурзі в 1794 році), констатує, що “коров держали главным образом для приплода. В силу старинного обычая их доили только после кормления телят; небольшое количество оставшегося после этого молока было водянистым и не годилось для приготовления молочных продуктов.” (Дружинина Е.И. Северное Причерноморье... – С.75). Як наслідок, сучасники повідомляли про те, що в селянських господарствах не завжди можна було знайти молочні вироби (Див.: Пирко В.А. Северное Приазовье... – С.61.).

³ Типовий приклад – скарга 1777 року мешканців Архангельської слободи про утиски з боку секунд-майора Дековича; який отримав суміжні зі слободою землі. Мешканці слободи по річці Кагарлику сиділи хуторами і займалися господарством. Однак дружина Дековича мешканців слободи “с хутора сгоняа делает... неоднакратно нападки, чрез

Однак в процесі колонізації поміщицькі господарства орієнтуються саме на скотарство. Прибутковість галузі стає причиною поширення в регіоні земельної оренди під заведення заводів худоби¹. В перші роки колонізації, за відсутністю у поміщиків коштів для впорядкування і заселення слобідської землі, вони звертаються до традиційного для регіону засобу накопичення коштів.

Поміщики беруть землю «під заплату» в тимчасове користування, заводять на ній заводи худоби, включаються до торгівлі худобою, накопичують кошти, а після цього подають заяви про оформлення тимчасової «заводської» землі під заселення слободи з подальшим закріпленням у довічну власність².

что (слобідчани –А.В.) приходят в разорение”. І це при тому, що “многие обыватели, тамо хуторами живущие, хлебопашеством и сенокосами довольствовались”, а Іваниця Крудул, який і став ініціатором скарги в своєму хуторі “немалое число хлебопахотных и засеянных нив имеет”. Тому і просять мешканці “отвести ему, Дековичу, в другом месте потому, что обыватели от помещичьих отводов итак много терпят. Если сего не будет сделано, то не токмо сенокосом и хлебопашеством довольствоваться, но и скота на подножной корм выгнать будет негде” (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.22.Арк.25-25зв.). По суті це прохання має форму прихованого ультиматуму, який можна сформулювати таким чином: “Якщо не забереєте подалі від нас поміщиків, то не тільки нетрадиційним для регіону, а тому важливим для краю і уряду хліборобством не зможемо займатися, а навіть звичайне і буденне скотарство занепаде”.

¹ За період 1776-1777 років виявлено 13 указів Новоросійської губернської канцелярії про роздачу земель у тимчасове володіння “з заплатаю” під заведення заводів худоби. В п’яти з них зафіксована кількість землі, надана під заплату для заведення заводів. Вона складає 14605 десятин. В цей час “під вівчарні заводи” отримали “під заплатну” землю брати Чорба, Михайлович, капітан Некориця, секунд- майор Александров, Марков, Боровський, секунд-майор Звенигорський, полковник Баратов, Гегела (ДАХО.Ф.14.Оп.1. Спр.3.Арк.35; Спр.4.Арк.14; Спр.12. Арк.14; Спр.18. Арк.8,13; Спр.22. Арк.24; Спр.23. Арк.35,36; Спр.25 .Арк.10,27; Спр.28.Арк.20; Спр.29.Арк.10; Спр.30.Арк.7). Формула “під вівчарний завод” не повинна сприйматися буквально. В діловодських документах останньої чверті XVIII століття ця формула є універсальною, яка об’єднує овечі, кінські, а також заводи крупної рогатої худоби. Так, капітан Болгарського гусарського полку Апостолов, просить відвести йому під слободу порожню землю по річці Мазниці, де він “имеет для пастьбы скота овчарный о пяти губах завод” (Курсив наш – А.Б.) (ДАХО.Ф.14. Оп.1.Спр.25.Арк.10).

² 26 червня 1776 року генерал-поручику Чорбі разом з братом відведено 6000 десятин землі в тимчасове користування при річці Боковенці під вівчарний завод. Але вже через чотири роки, в 1780 році, генерал вирішує розділити землю з братом навпіл і просить губернську Новоросійську канцелярію оформити його 3000 десятин “под заселение слободы”, для чого вже має “навербованных из-за границы немалое количество семей” (ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.4.Арк.14).

Треба врахувати і те, що в бажанні отримати “заплатну” землю під вівчарний завод, немаловажну роль відіграло намагання будь-якими засобами закріпитися на землі. На перший погляд здається нелогічним обраний шлях закріплення. За “вівчарну” землю необхідно було платити з моменту її відведення. Пільгові роки на підзаплатну землю державою не передбачалися. В той же час, якщо одразу взяти землю під заселення слободи, то мінімум на 10 років власник звільнявся від будь-яких податків. Тому, якщо поміщик мав кошти і вирішував стати землевласником, то найкращий і найпростіший

Саме розвій скотарства, як основи добробуту населення південного краю, і насамперед поміщиків, змушувало уряд вносити корективи до зовнішньоекономічної політики російської держави. Попри своє небажання «посилювати» Туреччину, уряд мусив в 1780 році зменшити тарифи на продаж за кордон худоби з Азовської і Новоросійської губерній¹. Подібний захід уряду значно стимулював розвій тваринництва.

Нажаль не існує даних, які б могли дати уявлення про динамізм розвитку тваринництва Південної України останньої чверті XVIII століття. Будь яких господарських переписів не проводилося. Лише спорадичні, фрагментарні і побіжні відомості допомагають уявити стан тваринництва селянського і поміщицького господарства².

шлях одразу взяти землю під заселення слободи. Однак є одне “але”. Все це можливе, коли поміщик мав гроші. А якщо він не мав коштів, а бажав закріпити за собою добру ділянку землі?

При відсутності коштів потенційний поміщик починав розмірковувати. Він ясно бачив, що по незаселенню виділеної ділянки, повернення її до казни обставлялося досить неприємними умовами. Мало того, що необхідно було сплатити поземельне за всі пільгові роки у подвійному розмірі, так ще й заплатити солідний штраф. Тому для певної частини поміщиків можливість через “заплату” зафіксувати за собою землю поєднувалася з необхідністю через швидкий розвиток скотарства знайти кошти для заселення земельної ділянки для оформлення її у власність. Тим більш, що подібний метод накопичення коштів був апробований традицією запорозького краю (Докладніше див.: Бойко А.В. Запорозький зимівник останньої чверті XVIII століття...–С.9-10). За неповними даними опису Новоросійської губернії 1799 року, заводи по розведенню худоби зафіксовано в 235 поміщицьких маєтках. З цієї кількості в Новоросійському повіті скотарські заводи завжди присутні в 75 маєтках, Павлоградському – в 83, Бахмутському – 14, Єлісаветградському – 50, Ольвіопольському – 3; Маріупольському – 8 (Підраховано за: РДВА.Ф.ВВА.Спр.18336.).

¹ Іменним указом Сенату від 22 вересня 1780 року декларувалося зниження тарифів на продаж за кордон худоби “от портов Черноморских”. Згідно указу це було зроблено “в облегчении подданных наших и вящее одобрение торговли их”. Кожен з трьох пунктів указу дуже чітко декларував зниження тарифу на окремий вид худоби. Першим пунктом колишній податок з баранів і овець, що продавалися за кордон з Азовської і Новоросійської губернії у розмірі 16 карбованців з десятка, замінювався сплатою по 6 копійок за кожну голову. Другим пунктом, попереднє мито в 17 крб.46 копійок. за десяток биків і корів, замінювалося податком в 85 копійок з кожного бика і корови. Третім пунктом зменшувався тариф на вивезення продуктів тваринництва (ПСЗР.–СПб., 1830.–Т.XX.–С.988).

² Такі відомості чітко розподіляються на безпосередні і побічні. Безпосередні відомості, як правило, фіксують кількісний склад худоби в окремих селянських і козацьких господарствах. Їх походження пов’язано з наступом поміщиків на права вільного населення регіону, яке опинилося на власницьких землях. Конфіскації поміщиками майна вільного населення викликала чисельні скарги, в яких перелічувалося все, що було загарбано поміщиками. Саме такі реєстри і є чи не єдиною можливістю уявити як стан розвитку тваринництва, так і становище селянського господарства взагалі. Однак, подібні скарги виходили майже виключно з козацького стану. Особливо багато подібних

Скотарство, як традиційне заняття населення Запорозьких Вольностей, продовжувало залишатися таким серед військових поселенців південного краю. Ототожнення кількості худоби з добробутом визначило перевагу тваринництва в структурі господарства. Серед конфіскованого поміщиками у записавшихся до Чорноморського війська рухомого майна худоба складає чи не 90% вартості конфіскованого¹. Заслуговує на увагу факт ставлення потерпілих до конфіскованого. Якщо стосовно худоби маємо в реєстрі докладний перелік всіх видів худоби (10 пар волів, ціною 350 крб., 15 корів з телятами і 210 крб., шість пар биків і 156 крб., 31 ялова корова і 310 крб.; всього великої рогатої худоби 78 голів)², то про будівлі, реманент, збіжжя майже не згадується. Подібне ставлення до скотарства характерне для більшості господарств Південного краю.

В той же час, протягом останньої чверті XVIII століття серед населення Південної України, стає помітним відхід від традиційного сільськогосподарського напрямку. В сільському господарстві збільшується частка землеробства. Головними причинами таких змін стають: 1) привнесення землеробської традиції переселенцями з Лівобережної і Правобережної України; 2) зменшення земельних наділів, особливо в державних селищах; 3) умови земельного володіння, при яких наявність землеробства постає більш вагомим фактором, ніж скотарство при затвердженні землі у власність. 4) необхідність власної сировини для винокуріння; 5) значне підвищення в регіоні товарного попиту на продукцію землеробства.

Відмінності в господарському устрої колишнього населення Запорозьких Вольностей і переселенців з інших регіонів України було помічено місцевою адміністрацією ще наприкінці 80-х років XVIII століття. В описах Катеринос-

---

скарг-реєстрів з'являється після утворення Чорноморського війська. Колишні запорожці починають масово записуватися до війська, а поміщики на тій підставі, що все своє майно вони "зажили" за поміщиком, "займають" козацьке майно. Скарги подавалися до канцелярії новоствореного війська, а тому і відклалися в фонді 249 Краснодарського краєвого архіву. Подібна скарга-реєстр типова. Спочатку козак викладає свою легенду (до якого запорозького куреня був записаний, де і за ким жив по скасуванню Січі). Потім подається перелік майна, загарбанного поміщиком. В реєстрі колишнього козака Щепотника вказується загарбанними: "два двори, две избы с пристройками – 100 руб., две мельницы (одна плотинная и одна ветряная) – 296 руб., волов рабочих – 20 штук, ціною 300 руб., коров с телятами 50 штук – 500 руб., быков третьяков и яловиц 50 штук – 450 руб., кобыл с жеребятами 150 штук – 3 тыс. руб. и свиней с кабанями старых 40 штук – 80 руб." (ДАКК.Ф.249.Оп.1.Спр.18.Арк.200).

Побічні відомості не є конкретними у відношенні до кількості худоби в окремо взятому господарстві. Як правило, – це уривчасті дані про загибель худоби в суворі зими. Цифри таких повідомлень настільки вражаючі, що хоч і побіжно, але дають змогу уявити кількість худоби в господарствах південного краю.

¹ ДАКК.Ф.249.Оп.1.Спр.18. Арк.177.

² РДВІА. Ф.ВУА. Оп.1.Спр.18732. Дивись: Колесник О.Ф. Типологія поміщицьких господарств Південної України в першій половині XIX століття // Південна Україна XVIII - XIX століття. Записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. Випуск 1.–Запоріжжя: ПА "Тандем-У", 1996.–С.110-114.

лавщини маємо чіткий розподіл на «старожитнє» і «прийшло» населення. В основу такого розподілу покладено сільськогосподарську традицію. Особливо яскраво це представлено в описах поміщицьких маєтків, де формула: «поданные на пашне, старожилые упражняются в скотоводстве», стає типовою¹.

Подібний процес відбувається і в державних селищах. На відміну від поміщицьких, він приймає більш гострі форми. Насамперед це пов'язано з нестачею землі. У великих державних селищах Південного краю подібна нестача проявилася вже наприкінці 70-х і середині 80-х років XVIII століття. Офіційно затверджений для державних селян обов'язковий п'ятнадцятидесятилетний наділ залишався лише на папері. В окремих великих державних селищах на кожну ревізку душу припадало ледве по 5 десятин (Див. додаток №1, таблиці №№ 13,17). При таких умовах заняття скотарством, яке вимагало великої кількості землі під сінокоси і випас, зіштовхувалося з інтересами як держави, так і новоприбулих поселенців.

Справа в тому, що в межах відведеної селищу землі, «старожитні» поселяни займалися скотарством в заведених ними хуторах². Для новоприбулих, подібне було недопустимою розкішшю. Їхнє незадоволення співпадало з інтересами держави. Уряд розпочинає масове насильницьке переселення. Хуторян переводять до слобод або на нові землі³. Через переселення держава одразу вирішує

---

¹ Подібна формула особливо характерна для поміщицьких маєтків з великою кількістю населення, що є цілком зрозумілим. В таких маєтках краще видно контраст між заняттями «старожитного» і «нового» населення. Адже контингент поміщицьких підданих в маєтках формувався протягом всієї останньої чверті XVIII століття і шляхи його поповнення змінюються протягом всього досліджуваного періоду. Якщо в перші роки по скасуванню Січі лише колишні запорожці і запорозьке посполство стають основою залюднення поміщицьких маєтків, то згодом такою основою стають вихідці з Правобережної і Лівобережної України. З часом, для чиновника, відзнака по місцю виходу втрачає своє значення і замінюється новою ознакою. Такою ознакою стає напрям господарювання. Саме цій ознаці «старожитні» можуть завдячувати виділенню з загальної маси підданих. Можна наводити безліч прикладів, але обмежимося найбільш типовими. В описі села Надіїна Новомосковського повіту, колезького асесора І.Коренева читаємо: «поданные на пашне, жители старожитные упражняются в скотоводстве» (РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18336. Арк.46). Цього ж повіту, в описі с.Новоселка капітана І.Клевцова, маємо: «поданные на пашне, старожилые упражняются в скотоводстве и промышляют продажею хлеба, сена и скота» (Там же.Арк.144).

² В описах державних селищ, особливо тих, які виникли в середині XVIII століття майже обов'язковою стає фраза: «поселяне имеют по округе своей хутора». Подібне маємо по слободам Гупаловка, Чаплинка, Петриківка (Новомосковського повіту), Терновка (Ольвіопольського повіту) (РДВІА. Ф.ВУА. Спр.18336. Арк.55, 57,141).

³ О.І.Дружиніна наводить унікальне за своїм змістом повідомлення І.Зінов'єва правителю Синельникову про переселення решетилівських хуторян на нові місця. Документ датується 1788 роком і зберігається в Дніпропетровському історичному музеї ім. Д.І.Яворницького. Звертаємо увагу на два факти з цього повідомлення. Перший, – це висновок Зінов'єва про неможливість без допомоги регулярного війська переселити хуторян, а другий – висловлювання «грамотяжки Дениса Словака», яке остаточно закріпило відмову хуторян переселитися: «Полтавська могила велика, і коли також і в Реше-

кілька проблем: 1) забезпечувався адміністративний нагляд за свавільними хуторянами; 2) руйнувався небажаний для держави уклад життя; 3) вирішувалася проблема з обов'язковою п'ятнадцятидесятиною земельною пропорцією; 4) з ліквідацією хуторів новоприбулим надавалась можливість повністю використати свій господарський потенціал у вигідному для держави напрямку; 5) держава створювала умови для бездоімочної сплати податків.

Подібні переселення не сприяли розвитку традиційних форм господарювання південного краю. Скотарство, для розвитку якого була потрібна велика кількість вільних земель, втрачає своє значення в господарствах слобідчан. Як наслідок і невелика кількість худоби у державних поселеннях. Відомість 1804 року дозволяє ретроспективно поглянути на забезпеченість худобою державних поселення Катеринославського повіту¹. По вісімнадцяти державним селищам маємо 50442 голови худоби. З них коней - 1572, биків - 6618; корів - 9629; овець - 32623. В розрахунку на одну рев'язку душу припадає 0,1 коней, 0,5 - биків, 0,7 - корів, 2,4 - овець. Дещо більший показник забезпеченості худобою на господарський двір. Маємо 0,4 коней, 1,6 - биків, 2,3 корів, 7,8 - овець. Врахувавши, що це середні дані, а процес майнового розшарування був традиційно присутній в колишніх запорозьких слободах, не приходиться дивуватися свідченню сучасників про те, що на кінець 90-х років селянам доводилося об'єднуватися для того, щоб впорати своє поле. У зв'язку з цим, в деякій мірі можна погодитися з думкою тих дослідників, які вважають, що дуже часто продаж селянами худоби скоріше свідчив не про статок, а про їхнє зубожіння.

З наступом поміщиків на землі державних слобод, поселення змушені випрацьовувати методику контрзаходів по відстоюванню своїх земель. Дуже скоро для них стало зрозумілим, що пріоритет в затвердженні земель у власність віддається «удобреним», розореним і засіяним земельним угіддям. Як наслідок, в своїй аргументації «пріоритетного» використання угідь, поселення доходять до

тілівській окрузі буде, тоді може хто і переселиться". Дослідниця справедливо вбачає у вислові "Полтавська могила" натяк на могилу Полтавської битви (Дружинина Е.И. Северное Причерноморье... – С.193).

¹ Відомість зберігається у фонді ВУА РДВІА у м. Москві, Спр.18732. Вона не датована і має архівну назву: "Ведомость о статистическом описании Екатеринославского уезда". За палеографічними ознаками (начерк, папір і водяні знаки), відомість відноситься до початку ХІХ століття. Відомість знаходиться серед датованих паперів 1804-1808 років. Крім того, в поясненні до відомості, підписаному виконуючим обов'язки Катеринославського справника засідателем Пилипенком, говориться про небачену посуху, яка охопила "в настоящем году" Катеринославщину, яку доповнила поява саранчі. Згідно звіту Катеринославського губернатора, велика посуха зафіксована саме в 1804 році. Виходячи з цього, дані про кількість худоби у населених пунктах Катеринославщини повинні ненабагато відрізнятись від реалій кінця ХVІІІ століття, адже за три роки просто фізично не могло статися суттєвих змін в кількості худоби. Зрозуміло, що ці цифри далеко не абсолютні, але вони дають реальну можливість скласти уявлення про стан скотарства. Катеринославський повіт відноситься до "старих" повітів. До нього увійшли майже виключно колишні запорозькі землі, а тому наведені дані в певній мірі відбивають традицію господарювання в південному краї.

смішного. Протиставляючи своє господарювання поміщицькому, вони запевняють, що займаються хліборобством і тільки хліборобством, що по своїм хуторам «немалое число хлебопахотных и засеянных нив» мають. І при таких «пріоритетних» заняттях поміщики вже настільки утіснили своїми отарами поселян, що не тільки «хлебопашеством довольствоваться, но и скота на подножный корм выгнать будет негде»¹.

Південні поміщики останньої чверті XVIII століття вбачили оптимальне використання своїх угідь в поширенні скотарства, про що і свідчить постійне зростання кількості тваринницьких заводів².

Однак для думаючих господарів стає зрозумілим, що господарство лише тоді застраховане від несподіванок і може постійно приносити прибуток, якщо воно набуває універсального характеру. Тому в поміщицьких маєтках разом зі скотарським заводом з'являється винокурня. В подальшому приходиться усвідомлення, що ще більший прибуток можна отримати за умов споживання своєї ж сировини. Як наслідок і розширення зернового клину. Сприяла розширенню зернового напрямку і присутність в регіоні великої кількості військ. Купецькі бариші від підрядів і поставок провіанту і фуражу для армії не давали спокою поміщикам. Домігшись, врешті-решт, від уряду рішення про пріоритетну передачу підрядів на поставку провіанту «виробникам», поміщики все більше починають піклуватися про розширення хлібної запашки. Нарешті, бурхливий розвиток чорноморської хлібної торгівлі не міг не позначитися на популярності хліборобства.

І все ж таки, в останній чверті XVIII століття хліборобство не стає головним напрямком сільського господарства. Мало того. Не зважаючи на постійне зростання посівів, свого власного хлібу для задоволення всіх потреб регіону майже завжди не вистачало. Періодичні, часткові та повні неврожаї примушували звертатися до таких напрямків, як городництво. Останнє враховувалося і урядом, який в своїх підрахунках по забезпеченню мешканців продовольством постійно

---

¹ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.22. Арк. 25 – 25 зв. Курьйозність цього документу полягає в гіпертрофічному бажанні показати землеробську орієнтацію. Розрахунок робиться на те, що адміністрація правильно прочитає і зрозуміє прохання поселян. А зрозуміти і прочитати, на наш погляд, вона повинна була наступне: «Ми, поселяни, не жаліємо сил на розвиток так необхідного для нас і для влади пріоритетного землеробського напрямку. В той же час, поміщики, мало того, що самі не звертають на розвій землеробства належної уваги, так ще і нам заважають своїми отарами. А все це призводить до того, що скоро “і худобу на пасовисько вигнати буде поселянам нікуди”. Звичайно, що це все чудово. Однак є маленький нюанс. Селяни в своєму пориві все переплутали. Нагадаємо останню фразу в якій говориться, що не тільки “хлебопашеством довольствоваться, но и скота на подножный корм выгнать будет негде”. А слід було написати: “Не те що скотарством (якому потрібно значно більше землі ніж землеробству), а й хліборобством (якому потрібно значно менше землі ніж скотарству) займатися нема де”. Все так. Для скотарства, і перш за все випасу худоби, було потрібно значно більше земельних угідь ніж для землеробства останньої чверті XVIII століття. В своєму пориві показати землеробський пріоритет, поселяни все переплутали.

² Дружинина Е.И. Северное Причерноморье... – С. 219 – 221.

«присовокупляет (до хліба) заготовляемых в зиму хозяевами из садов, лесов и огородов разных овощей».

В історичній літературі закріпилася точка зору стосовно провідної ролі землеробства в сільському господарстві Південної України останньої чверті XVIII століття. Зокрема В.О.Пірко говорить: "...вважаємо, що є всі підстави стверджувати про перетворення рільництва на провідне заняття населення півдня України¹. Вважаємо, що в основі подібної точки зору лежить не зовсім коректне прочитання джерел. Дуже часто, численні відомості про врожай хліба в південному краї доводять повну забезпеченість своїм хлібом всіх побутових потреб. Типовою є "Ведомость, учиненная в Екатеринославском правлении с показанием, сколько было в здешнем наместничестве в течении сего 1792 года в посевах хлеба, с посеянного снято, сколько по умолоте выходит и для пропитания народного будет ли достаточно на год и сверх того останется ли часть для продажи"². Для дослідника соціально-економічної історії інформаційні можливості цього документа є унікальними.

Для історіографічної традиції 70-х років, з її постійними дискусіями з приводу буржуазного розшарування, генези капіталізму, буржуазного укладу і становлення всеросійського товарного капіталістичного ринку, подібна відомість – як бальзам на душу. Не дивно, адже маємо обов'язкові для всіх відомостей дані про те, "какая часть остается на посев и для продажи". А це – яскравий доказ товаризації сільського господарства, а для істориків-аграрників Південної України, ще й яскравий доказ розширення землеробства. Дивлячись на таку відомість, всі положення про товаризацію, капіталізацію та пріоритети зернового напрямку в сільському господарстві уявляються справедливими. Нестача хліба "на прокорм" населенню зафіксована лише по двом повітам (Маріупольському і Полтавському). Але, що значила нестача 40318 четвертей хліба по двом повітам, якщо по всім іншим тринадцяти повітам – значне перевищення необхідної для харчування пропорції. Тільки по одному Словолянському повіту перевищення необхідної пропорції складає 60973 четвертей.

При всьому цьому слід зауважити, що реально визначена пропорція для річного харчування складала 3 четверті хліба на одну душу. Пропорція була офіційно визнана урядом і протягом кінця XVIII – першої чверті XIX століття постійно фігурує в документах³. Однак подібне "перевищення" є уявленим. Об'єднання до однієї графи посівного хліба і залишків на продаж приховує реальну ситуацію. Пропонуємо ті ж самі матеріали відомості, але структуровані за іншим принципом.

За основу було взято врожай хліба на одну душу. При цьому виділяється кількість хліба, необхідного для посіву, на одну душу; в потенції загальний вро-

---

¹ Пірко В.О. Стан землеробської культури півдня України у XVIII столітті // Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали наукових читань, присвячених пам'яті Д.П.Пойди.-Дніпропетровськ, 1995.-С.33

² РДАДА.Ф.16.Оп.1.Спр.696.Част.1.Арк.498зв.

³ Див.: РДВІА.Ф.ВУА. Спр.18732. Арк.20; РДАДА.Ф.16. Оп.1.Спр.696. Част.1. Арк.498 зв.

жай на одну душу, який включає в собі частку на посів і на продаж, і нарешті реальний врожай на одну душу, що містить кількість хліба на одну душу, без того, що потрібний для посіву:

Врожай хліба в Катеринославському намісництві за 1792 рік¹

Повіти	Душ (чол. і жін.)	Посіяно хліба (четвертей)		Зібрано хліба (четвертей)			Врожай в самах
		Всього	На душу	Всього	в цілому на душу	реально на душу	
Катеринославський	45234	31662	0,75	195236	4,3	3,5	5
Новомосковський	38732	28962	0,7	127237	3,2	2,5	4
Олександрійський	77045	117815	1,5	442925	5,7	4,2	3,7
Градизький	96964	61411	0,6	307055	3,1	2,5	5
Полтавський	92353	74084	0,8	237576	2,5	1,7	3,2
Костянтиноградський	58775	168725	2,8	624921	10,6	7,8	3,7
Слав'янський	44347	38803	1,6	194014	4,3	2,7	4,9
Бахмутський	31765	61282	1,9	352959	11,1	9,2	5,7
Донецький	38869	36860	0,9	128739	3,3	2,4	3,4
Маріупольський	23904	12721	0,5	61875	2,5	2	4,8
Павлоградський	37329	36425	0,9	218550	5,8	4,9	6
Херсонський	10868	12795	1,1	63381	5,8	4,7	4,9
Новомиргородський	44975	41252	0,9	293835	6,5	5,6	7,1
Єлісаветградський	48654	43294	0,9	220876	4,5	3,3	5
Олександрійський	57666	52186	0,9	234839	4,5	3,6	4,5
ВСЬОГО	747480	818277	1,1	3704018	5,1	4,1	4,7

Підрахунки реального врожаю на одну душу демонструють відсутність необхідної норми для харчування в шести повітах. В окремих повітах маємо чи не половинну харчову норму (В Полтавському 1,7 четвертей на душу, в Маріупольському - 2 четверті, в Донецькому - 2,5 четверті). Про будь-який продаж зерна говорити не доводиться. В інших шести повітах, за вилученням посівного зерна, залишається незначна кількість вільного зерна. Ймовірність його перетворення на товарне зерно дуже мала, а в селянських господарствах майже неможлива. І тільки в трьох повітах (Константиноградському, Новомиргородському і Бахмутському) маємо досить значну кількість вільного хліба. Однак природа цього хліба неоднакова. Загально визнано, що відсутність голоду зумовлена врожаєм сам – 6. Нижча врожайність – це реальна скрута з продовольством. Однак дуже часто забувають сказати, що все це є справедливим при посіві на душу 0,7 четвертей зерна. Іншими словами, посів на одну душу 0,75 четвертей зерна при врожаї сам – 6 забезпечує мінімальні потреби населення в хлібі (тобто 3 четверті на харчування). Зрозуміло, що підвищення врожайності – основа наявності вільного для продажу хліба. У XVIII столітті врожайність – це сутність об'єктивна, а тому і не постійна. Посуха і град, сарана та суховій – ось складові такого об'єктивізму. Натомість величина посіву. Це категорія суб'єктивна. Вона повністю залежить від можливостей і бажань конкретного

¹ Підрахунки зроблені: РДАДА.Ф.16.Оп.1.Спр.696.Част.1.Арк.498 зв.

господаря. Намагання забезпечити себе лише продовольчим запасом зерна конкретизується посівом близько 0,7 четвертей. Поправка на врожайність може змінювати подібну константу, але зміни, як правило, незначні. Разом з тим, товарна направленість хліборобства визначає принципове збільшення розміру посіву на душу населення. Пояснення потрійного збільшення розміру посіву на одну душу намаганням застрахуватися від неврожаю, в умовах Південної України XVIII століття виглядають смішними. Коли в Костянтиноградському повіті розмір посіву на одну душу майже дорівнює річній нормі харчування (28 четвертей), то наміри господарів не викликають сумніву. Наочним є товарний напрямок землеробства. Інша справа, коли врожай сам 3,7 значно зменшив очікуваний прибуток. Але реальний збір на душу в 7,8 четвертей вже створював прецедент наявності вільного для продажу хліба. Значно вищий врожай в Бахмутському повіті (сам - 5,7), при посіві на душу в 1,9 четвертей, на відміну від Костянтиноградського повіту, більш ніж виправдав підприємницькі очікування господарів. Зовсім інше маємо в Новомиргородському повіті. “Товарний” характер господарів тут ні при чому. Тихо і спокійно господарі сіють трохи “підстраховану” прожиткову норму і тільки відносно великий врожай (сам - 7,1), забезпечує наявність “вільного” зерна. Остання тенденція характерна для всього південного краю. Тільки в “старих” повітах (Олексопольський, Костянтиноградський, Бахмутський і Слов'янський, де для останніх двох зернова направленість у більшій мірі визначена соціальним складом населення), можна говорити про поступове перетворення землеробства на головну тенденцію господарства. Подібні тенденції продовжуються і в подальшому. На початок XIX століття, згідно опису господарств Катеринославського повіту, посів зернових на одну душу в державних селищах становить 0,56 четвертей. Тільки в двох слободах маємо тенденцію до підприємницьких, товарних посівів (с.Тармське - 1,75 четвертей, с.Мандриківка - 1,24 четверті)¹.

Не зовсім коректними уявляються докази щодо провідного напрямку рільництва, які ґрунтуються на матеріалах описів Катеринославського намісництва. В.О.Пірко пише, що подібний “висновок підтверджують відомості про форми використання землі в 1795 році у Катеринославському намісництві, за якими з загальної площі угідь під ріллею перебувало 59,42%, а з уживаних - понад 76%”². В той же час розподіл землі на “пашню” та “сенные покосы” в описах не є абсолютним і кінцевим. Він був зроблений межовиками на момент відведення чи обмежування землі і носив умовний характер. Принциповим для межовика був розподіл на придатні і непридатні для господарства землі. В межах “придатних” земель розподіл на “пашню” і “сінокос” носив умовний характер. Як наслідок, зафіксований в “Описах” розподіл – лише припущення межовика щодо можливостей використання придатних земель. Тому, як припущення, він був далекий від конкретних реалій. Щоб переконатися в цьому, достатньо поглянути на матеріали Генерального межування. Вже говорилося, що в перші роки його проведення в південному краї, впорядкування та складання документів не

¹ РДВІА. Ф.ВУА.Спр.18732.Арк.1-1зв.

² Пірко В.О. Стан землеробської культури... – С.33

було обмежено жорсткими рамками визначеного формуляра, а тому окремі повітові межовики включали до економічних приміток та польових записок масу додаткових відомостей. Серед них особливе місце посідають матеріали щодо поміщицької запашки.

Згідно опису до Атласу 1793 року в с.Шошиновському, полковника Я.Г.Шошина, маємо 6186 десятин землі. З них "пашни" 5300 десятин (85,7%), а сінокосів 511 десятин (9,6%). В селі Олександрівка, графа П.А.Безбородька, зафіксовано 15000 десятин. З цієї кількості 13000 - це "пашня" (87%), а 980 - сінокос (6,5%)¹. Зрозуміло, що подібні обсяги "пашни" не залишають сумніву в переважанні рільництва. Однак в Економічних примітках до Генерального межування за 1798 рік читаємо, що в селі Шошиновському "с виділеними для скотководства хуторами" під пашнею 870 (14%), а сінокосами - 1886 десятин (30,5%). Селяни, а їх 269 душ чоловічої статі, заорюють на поміщицю до 200 десятин, а всю іншу (а це 670 десятин, що складає по 2,5 десятини на душу) на себе. При такому розкладі продуктивне заняття землеробством просто неможливе. Воно просто не може забезпечити мінімального прожиткового мінімуму. Адже загально визнано, що для сім'ї в 5 чоловік, такий мінімум складає наділ в 15 десятин, де оранка повинна становити не менше як 4 десятини. Подібну ситуацію спостерігаємо і в селі графа Безбородька, коли в Економічних примітках читаємо, що частина селян (82 ревізькі душі) проживає у виділених хуторах (з великою достовірністю можна припустити, що це "старожилі"), а 223 душі - в селі. При чому, під "пашнею" показано 1944 десятини (13%), а під сінокосами 11282 десятини (75,2%)² Як видно, такий розподіл придатної землі на "пашню" і сінокіс більш реальний. Він свідчить про головування саме традиційного скотарства. Водночас, він дає підстави говорити про стійку тенденцію до постійного розвитку рільництва.

Вважаємо доречним зупинитися на розгляді тенденцій у розвитку поміщицького господарства. Дослідження як поміщицького, так і селянського господарства має певну традицію. Взагалі, більш-менш наукове вивчення сільського господарства розпочинається з середини ХІХ століття, з появою земської статистики і поширенням народницької ідеології. Праці, що з'являлися, мали досить конкретну направленість. Всі ретельні підрахунки та викладки повинні були свідчити про апробовану століттями ідеальну форму суспільної та господарської організації селянського життя. Натомість, необхідно було показати, як втручання держави завжди порушувало подібні ідеальні форми і заважало втіленню селянської ідеї соціальної справедливості³.

З поширенням формаційного методу пізнання реальності дослідники всю свою насагу спрямовують на пошук нових, капіталістичних рис у сільському господарстві. Наріжним каменем в будь-якому дослідженні селянського господар-

¹ РДВІА. Ф. ВУА. Спр.18727. Арк.11зв.-12; 14 зв.-15

² РДАДА.Ф.1355. Оп.1.Спр.360.Арк.49-49 зв.; 102-103 зв.

³ Найкращим прикладом цього є праці В.І.Семевського (Семевский В.И. Крестьяне в царствование императрицы Екатерины II.—СПб.,1901.—Т.1-2.; Семевский В.И. Крестьянский вопрос в XVIII и первой половине XIX века.—СПб.,1888.—Т.1-2).

ства стає фактор селянського розшарування. Як наслідок, маємо ретельні підрахунки розподілу селянських наділів, кількості худоби і реманенту, карколомні викладки щодо товарності поміщицького та селянського господарства. Все це повинно було довести лише одне: капіталістичний уклад став пануючим вже протягом XIX століття, а його наслідком стала поляризація села, створення сільського пролетаріату і готовність населення до рішучих соціальних змін. Теза про «Новий період руської історії» стає домінуючою в усіх аграрних дослідженнях¹ [21]. Захоплення пошуком етапів первісного нагромадження капіталу та буржуазного розшарування визначило направленість аграрних досліджень. В той же час, все це вело до уніфікації та неймовірного спрощення самого історичного процесу.

Дослідник був поставлений в умови, коли щось досліджувати не було особливої потреби. На все були визначені відповіді. Не мало ніякої потреби шукати якісь інші погляди та підходи, коли і так зрозуміло, що розорення і занепад поміщицьких господарств спричинено кризою феодально-кріпосницької системи, а селянські виступи, крім підтвердження кризи, є свідченням розкладу селянства і загостренням соціальних протиріч на селі. В такому випадку процеси поглинали суб'єкт історичного процесу. Людина в таких дослідженнях була непотрібна. Її замінювали стовпчики викладок, які ще раз підтверджували давно знану «тенденцію» розвитку. Ось чому, в огляді поміщицького господарства, перед нами постає зовсім інше завдання. Немає потреби ще раз підтверджувати поширення буржуазних відносин. Вони звичайно були. і не велика справа в черговий раз довести, що в південному регіоні проявлялися загальні тенденції розвитку капіталізму.

Спробуємо подивитись по-іншому на питання поміщицького господарства. Відомо, що на середину XIX століття майже половина поміщицьких госпо-

---

¹ Родоначальником цієї тези став В.І.Ленін. Він зокрема писав: “Только новый период русской истории (примерно с 17 века) характеризуется действительно фактическим слиянием всех областей, земель и княжеств в одно целое. ...оно вызывалось усиливающимся обменом между областями, постепенно растущим товарным обращением, централизацией небольших местных рынков в один всероссийский. Так как руководителями и хозяевами этого процесса были капиталисты-купцы, то создание этих национальных связей было ни чем иным, как созданием связей буржуазных” (Ленин В.И. Что такое “друзья народа” и как они воюют против социал-демократов // Полное собрание сочинений.–Т.1.–С.153-154). Подібна теза стала основою всіх досліджень з аграрної історії Росії. Вона породила безліч праць і спровокувала цілу низку дискусій, в яких маститі дослідники ламали списи стосовно початку етапа первісного нагромадження капіталу, або процесів розшарування селянства. Створювалися логічні конструкції процесів розшарування. В окремих випадках доходило майже до абсурду. Процес розшарування розподілявся на етапи і підетапи. Таких етапів деякі вчені виділяли добрий десяток, а підетапів і того більше. Але за подібними, в певній мірі схоластичними “штудіями”, які безумовно мали свою користь, не можна було побачити самого виробника, селянина, або навіть того ж поміщика. Вони замінювалися такими узагальнюючими поняттями, як “криза феодально-кріпосницької системи”, “розшарування”, “класові суперечки”, тощо.

дарств була закладена за борги в опікунському банку. Ще 25% була на межі виживання, і лише чверть поміщицьких маєтків можна назвати процвітаючими. Закономірно постає питання про причину успіху цих господарств. Адже вона полягала не тільки в тому, що господарства зуміли пристосуватися до нових реалій, хоча це і можна вважати більш ніж важливою складовою успіху. Важливою, але недостатньою. Ми маємо унікальну можливість вичленити ці складові успіху, адже основа як процвітаючих, так і занепалих поміщицьких господарств закладалася в останній чверті XVIII століття.

В тридцятих роках XIX століття для підтримки духу зuboжiлих поміщиків Міністерство державного майна починає публікувати докладні описи найприбутковіших поміщицьких господарств російської держави. Південна Україна стала поживним ґрунтом для подібних намірів уряду. Серед маси описів «зразкових» маєтків південного краю особливо звертає на себе увагу маєток В.П.Скаржинського¹. До маєтку входило чотири селища. Вони нараховували 37000 десятин землі при 1597 душах чоловічої статі. Річний прибуток маєтку становив 32000 карбованців. Як для Південної України, то за земельним забезпеченням маєток типовий для степового регіону останньої чверті XVIII століття. Його навіть не можна назвати достатньо великим. В цей період великими володіннями вважались такі, що перевищували 50000 десятин². Його перевагою було розташування всіх селищ поряд один з одним. Слід сказати, що Скаржинський доклав немало зусиль, щоб цього досягти.

Одразу по зруйнуванню Запорозької Січі ротмістр Бузького полку Петро Скаржинський не витрачає марно часу, а поспішає зайняти найкращі землі в колишній Бугогардівській паланці. Тим більш, що довго шукати не має потреби. Попередня служба в розташованому по Інгульцю полку дала можливість добре ознайомитись з усіма вигодами майбутніх ділянок. Тому вже 26 березня 1776 року Скаржинський просить про відведення йому для заселення землі на 75 дворів при р.Гарбузинці, та ще й для заведення лісу 500 десятин, а під будівництво млина при впадінні Ольшанки в Буг ще 120 десятин. Через три місяці, 10 липня 1776 року, він подає прохання про відведення йому двох ділянок на 100 дворів. Одної по течії Мертвих Вод з лівого боку, а другої нижче дороги з Гарду до Січі (по р.Мертвим Водам з правого боку). Ще через два дні він подає прохання про додаткове відведення йому землі в урочищі Гарбузинка під заселення 25 дворів. В наступному 1778 році йому ще відвели при Філонову Броді землю для поселення 50 дворів³. Фактично фундамент господарства було закладено. Тепер головним завданням було для Скаржинського не втратити зем-

¹ ЖМГИ.—СПб., 1848.

² Земельні угіддя Баратових нараховували майже 100 тисяч десятин. Їхні маєтки знаходились в усіх повітах Катеринославського намісництва. Те ж саме можна сказати про Вяземських, Попових, Кантакузіних, Хорватах, Загряжських, Голіциних. До 50 тисяч десятин мали Фалесів, Барятинські, Соїмонови, Браницькі, Любомирські, Булацелі, Герсіванови (Див.: РДВІА. Ф.ВУА. Оп.1.Спр.18725.Арк.2-90; ДАХО. Ф.14. Оп.1. Спр.22. Арк.5, Спр.28. Арк.27, Спр.32. Арк.21, Спр.50. Арк.2-24).

³ ДАХО.Ф.14.Оп.1.Спр.20.Арк.1-14.

лі. Для цього необхідно було зробити дві справи. Перша і як найскоріше залюдити їх необхідною пропорцією і друга і отримати межові плани на землю.

Злиденне становище бузького козачого війська допомагає Скаржинському виконати перше завдання. Поселені козаки з задоволенням йшли на поселення до енергійного офіцера, який, завдяки своєму чину і авторитету*, міг захистити їх від всіх негараздів колонізуємого краю. З початку 80-х років сходяться до Скаржинського і запорожці з розорених урядом зимівників. Молодий господар поспішає насадити ліс, побудувати церкву. і коли в 1781 році при відведенні землі під державні слободи встає питання про відібрання землі у Скаржинського, то влада вже нічого не в змозі зробити. Необхідна на той час пропорція вже поселена, ліс посаджений, млин збудований, церква зведена. Так що влада змушена видати указ про залишення землі за Скаржинським. Навіть коли в 1781 році виникають суперечки між поселенцями військової слободи Олексіївки та Скаржинським через потрапу поселенцями покосів, Скаржинський, посиляючись на заселеність своїх слобод, зумів добитися прирізки йому додаткової землі.

Все це дало підставу в 1782 році вимагати від межової експедиції розмежування земель. Військовий стан Скаржинського, його постійна присутність при маєтках дозволили досить швидко вирішити і це питання. Вже в 1783 році Скаржинський отримав указ про затвердження у власність виділеної землі. З загальної кількості, придатною до хліборобства вважалася 12071 десятина. Служба в Бузькому війську, при тому, що фактично військо було поселено навкруги маєтків Скаржинського, дозволило йому самому постійно контролювати господарство маєтку. Без втрат минули для маєтків земельні розбори. Землі не розпорошилися, а в повному складі перейшли до рук сина Віктора. Той не став нічого міняти ні в господарстві, ні в своєму житті. В спадщину, він, крім маєтку, отримав посаду командира Бузьких козаків. Це дало В.Скаржинському вагу в дворянському товаристві. Особливо його авторитет зріс після війни 1812 року. Переведення Бузьких козаків в 1818 році до стану військових поселенців не завадило Скаржинському. Він залишився господарювати при своїх маєтках. і невдовзі його маєтки визнані одними з найкращих у регіоні. Крім того, прийшло розуміння найоптимальнішої організації господарства. Що це була за організація?

Буде доречним згадати, що під час поземельної суперечки з Олексіївськими військовими поселенцями головним аргументом Скаржинського у прирізання додаткових земель було те, що «к слободі ротмістра Скаржинського необхідно потрібно по заведенному тамо хлебопашеству, для коего и земля в немалом количестве тамо рас пахана»¹. Поняття «в немалом количестве» в даному випадку досить суб'єктивне, але досить показове. Для традиційного сприймання південного краю це поняття означає не одну тисячу десятин. Так воно і сприймається дослідниками. Однак реальність дещо інша. Головний напрямок цієї реальності ми вже зустрічали при розгляді економічних приміток до Генерального розмежування. Тоді ми могли бачити, що в маєтках на поміщика розорю-

---

¹ Там само.

ється по 100 -200 десятин. Не виключення і маєток Скаржинського. За описом Міністерства державного майна в показовому маєтку розорювалося на поміщика для посіву зернових всього 596 десятин, що складає 1,6% загальної кількості землі. З них під пшеницею було 170 десятин, окремо під арнауткою і 96, житом і 150, гречкою і 90, вівсом і 80, ячменем і 60 десятин. іншу частину займали: пшениця гірка, горох, просо, квасоля, льон, і навіть відводилося 4 десятини під бараболу. Якщо навіть ми врахуємо, що на кожну ревізку душу розорювався офіційно прийнятий, необхідний мінімум в 5 десятин, то при загальній кількості в 37000 десятин, залишається без затребування під землеробство ще 28419 десятин. Тим самим, навіть в перші десятиліття XIX століття, зерновий напрямок не був провідним у поміщицьких господарствах. Він стане таким трохи пізніше, з середини XIX століття, коли вигоди від чорноморської хлібної торгівлі стануть більш ніж явними, і коли завдяки відходництву регіон поповниться дешевою робочою силою. В останній же чверті XVIII століття зерновий напрямок у поміщицьких господарствах був допоміжним і в більшій мірі задовольняв внутрішні потреби. Тільки при гарному врожаї хліб йшов на продаж. Але для південного поміщика і це було скоріше виключенням ніж правилом. Хіба що військові підряди з високими розцінками зваблювали господарів продавати зерно. В інших випадках поміщику значно вигідніше було пустити врожай на винокуріння. Адже при невеликих витратах прибуток на один карбованець у регіоні становив майже 400%. При таких прибутках поміщики, навіть в неврожайні роки, пускали зібране зерно на винокуріння, а при його нестачі закупували в інших губерніях.

На кінець XVIII століття у 8 повітах Новоросійської губернії винокурні діяли в 74 поміщицьких маєтках. Не виключенням був і маєток Скаржинського., Згідно опису його винокурня працювала з 1 жовтня по 1 червня. За цей час викурювалося 3500 відер вина. Разом з винокурнею працювали суконний, миловарний, свічний, салотопний та цегельний заводи. Невеличкі за розміром, вони повністю орієнтувалися на власну сировину. і це природно, адже основним напрямком господарства поміщицького маєтку, навіть на початок XIX століття, залишалось скотарство.

В маєтку Скаржинського знаходилися кінський, вівчарний та великої рогатої худоби заводи. Ці заводи фігурують вже в описі до атласу 1793 року. У звітах губернатора за 1805 рік, заводи Скаржинського позначені, як такі, що заслуговують на увагу. За описом зразкового маєтку, на вівчарних заводах знаходилося овець іспанської породи 12300, мериносів 1200 і простої степової породи 2500 голів. Щорічно кількість овець збільшувалась на 3700 голів. За один раз з овець настригали до 1000 пудів вовни, яка продавалась по 15 карбованців за пуд. При річному прибутку з маєтку в 32000 карбованців, частка від продажу вовни становила 47%.

Кінський завод нараховував 600 коней арабської, датської та мекленбурзької породи. На заводах рогатої худоби утримувалось 2000 корів. З них 1390 і угорської, 460 і англійської та 150 голів голландської породи. Цікаво відзначити, що навіть в такому господарстві, як маєток Скаржинського, корів доїли два рази на

день влітку і один раз на день восени. Молочний напрямок ще не став головуючим в скотарстві і традиція вирощування крупної рогатої худоби на м'ясо в поміщицьких маєтках продовжує панувати. Під лісом в маєтку знаходилося 300 десятин. Кожного року насаджувалося ще 12 десятин. Для цього в маєтку був свій пітомник з 500000 саджанцями. Садок займав 28 десятин, на яких було посаджено 460 сортів плодкових дерев. Все це визначило прибутковий стан маєтку Скаржинського. Але при всьому цьому не важко помітити, що основа добробуту закладена в останній чверті XVIII століття. В основі добробуту і орієнтація на традиційні форми господарювання Південної України.

Все це дає підставу виділити складові успіху поміщицького господарства. В основі успіху лежать власні якості господаря. Завзятість, енергія та настирливість поміщиків, навіть при відсутності коштів, були основою господарського успіху. Саме на ці якості і розраховував уряд, започатковуючи масову поміщицьку колонізацію Південної України. В поєднанні з суспільним станом поміщика, ці якості ставали найсильнішим зняряддям в руках нових господарів південних степів. Саме від таких якостей залежало отримання найкращих і найбільших ділянок землі, та заселення їх з найменшими витратами.

В змаганні, яке розгорнулося у південних степах через пошук найкращих земельних ділянок, перемагав спритніший та найенергійніший. При відсутності коштів необхідно було мати велику насагу, щоб самому об'їздити землі і обрати ділянку. Після цього слід було відправитися самому, або відправити поручителів на Правобережну Україну, щоб загітувати переселенців. Старі перекази про поміщиків, які на шляхах просто ставили хрести з пропозиціями пільгових років, в більшій мірі були притаманні негосподарській категорії поміщиків. Це наслідок нерозумних дій. Це наслідок поспішності, з якою поміщик набрав собі земельних ділянок в різних куточках південного краю і не має можливості скрізь особисто контролювати процес заселення. Крім традиційних для регіону осадчих, він плодить цілу плеяду управляючих, які задовольняють свої інтереси і обирають володаря. При нестачі робочих рук такі управителі, не міркуючи, підписують десятки паспортів про відправлення селян на заробітки. А для регіону доведено, що відправлення на заробітки в більшості випадках призводить до селянських переходів. Поміщики, які поширювали подібне, перебували в постійній небезпеці розорення. Вони розраховували лише на випадок. Завзяті поміщики такого собі дозволити не могли. Тому важливою умовою закладання основи господарського статку ставало постійне перебування власника в своєму маєтку. При тому, що більшість землевласників являли собою нижчих офіцерів гусарських та пікінерських полків, які майже постійно в останній чверті XVIII століття знаходились в походах, маємо господарську строкатість в статку поміщицьких маєтків.

Наступною складовою успіху слід назвати реальне сприймання об'єктивної дійсності. Поміщик зіштовхувався з намаганнями уряду, як можна ширше і скоріше започаткувати землеробство в Південному краї. Звичайно, для потурання намірам уряду, розумні поміщики не заперечували подібним намаганням. Однак ці наміри виходили за рамки можливостей поміщика. Тому розумним господарям нічого не залишалось, як при всякій нагоді наголошувати на

пріоритетності землеробства і акцентувати увагу уряду на занятті в маєтку саме землеробством. Але при цьому вони продовжували і навіть розвивали традиційну галузь Південної України і скотарство. Ті ж, хто повністю віддавалися вимогам уряду, рано чи пізно втрачали все.

Крім того, при постійних політичних змінах, поміщик повинен був у напрямках свого господарства враховувати усталені законодавчі акти, які б при всяких змінах гарантували йому можливість нормального ведення господарства. Тим більш, що виконання таких речей не виходило за межі інтересів поміщика, але в більшій мірі залежало від енергії та традиційного спрямування самого поміщика. Будівництво млинів, вітряків, гребель, насадження лісів повинно було запобігти раптовостям політичних змін. Такими вбачаються первісні основи закладання майбутнього статку поміщицьких господарств Південної України. Зрозуміло, що не всі поміщики могли дозволити подібне. У одних не було ніяких можливостей, у інших і бажання. Як наслідок, маємо різні типи поміщицьких господарств, які в більшій, або в меншій мірі пристосувалися до реалій південного краю.

Анатолій Бойко

ОПИСИ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ

Описание Екатеринославского наместничества¹. (1784 р.) [1] //

Границы на-
местничества

Екатеринославское наместничество граничит сверху с Польшею, Киевским, Черниговским, Харьковским и Воронежским наместничеством и землею Донских казаков; к востоку с тою же землею, к югу с Таврическим наместничеством, а к западу с Турциею и Польшею, от которых отделяется рекою Бугом и впадаемую в него с правой стороны речкою Синюхою. Реки по сему наместничеству текущие суть: Днепр — см. во введении.

Псиол и Ворскла — см. Черниговское наместничество.

Орел — приемлет свое начало по близости Донца, имеет [1 зв.] // в себе нехорошую воду и тихое течение, впадая с левой стороны в Днепр,

Самара истекает тако же не в дальнем от Донца расстоянии, и входит в левой берег того же Днепра под порогами. Она велика, течет тихо и имеет дурную воду, но рыбою столь богата, что от тутошних казаков называется святою рекою.

Бузудук и Ингулец нарочитыя речки, текущая по сему наместничеству и впадающая в Днепр с правой его стороны. Последняя речка течет ныне вся в сем наместничестве и великой важности для Херсона и вообще для торгу по реке Днепру и Черному морю ради дубовых лесов или вершин ея состоящих.

Из объявленных здесь Днепрских рек не должно смешивать Самары и Бузудука, с другими того ж названия, как то с Влжскою Самарою и Хоперским Бузудуком.

Синюха примечательна тем, что служит наместничеству сему на некоторое расстояние границею от Турецции, впадает с левой стороны в Буг.

Ингулец подобен Ингульцу, течет весь в сем наместничестве и впадет такожде в Буг, с левой по течению его стороны. Донец — см. Харьковское наместничество.

Буг — см. во введении. [2] //

Разделятся
наместничес-
тво на округи.

Екатеринославское наместничество разделяется на 15 округов, а именно: Екатеринославская, Херсонская, Ольвиональская, Елисаветградская, Александрийская, Кременчукская, Полтавская, Алексопольская, Константиноградская, Новомиловская, Павлоградская, Славянская, Бахмутская, Донецкая и Мариупольская. Главные города округов сих суть:

¹ Ф. ВУА д. 18723. Коллекция ВУА

- Екатерино-
лавль 1. Екатеринославль вновь учреждаемый город из местечка Новым Кайдакам называемого и на правом берегу Днепра против устья реки Самары лежащего. [2 зв.] //
2. Херсон лежит под 50°36'15" долготы и 46°38'29" широты при лимане, составляющем Днепровское устье, от открытого моря верстах в [...]¹. Лиман сей противу города шириною будет верст [...]², но закрыт многими низкими островами полою водою понимаемыми (?) и заросшими камышем, а течения самые реки не более как на версту шириною. Переезжая лиман надобно плыть протоками, острова те разделяющими, за коими к другому берегу следует такой же рукав реки как и с сей стороны, но несколько первого же (?). Город расположен на правом берегу по течению реки на ровном возвышенном и несколько к реке покатою месте. В городе Адмиралтейство, в коем строятся военные корабли и пристань для купеческих судов. По обе стороны города по берегу реки два предместья, одно мещанское, а другое военное; в обще город распространяется по берегу верст на шесть и представляет прекрасный и великолепный вид.
- Ольвиополь 3. Ольвиополь вновь учрежденный город, стоящий по левую сторону Буга.
- Елисаветград. 4. Елисаветград вновь назначаемые города, первого местоположения по левую сторону Буга при впадении в оную Синюхи, а второго по правую сторону Ингула, не в дальнем разстоянии от его вершины, под 50°7'30" долготы и 48°30'17" широты. [3] //
- Александрия 5. Александрия переименован из местечка Бечек, лежащего по левую сторону реки Ингульца немного выше устья речки Катенки.
- Кременчук 6. Кременчук, изрядный и нарочито заселенный город, стоящий под 51°8'45" долготы и 49°3'28" широты на левом берегу Днепра, неподалеку от устья текущей в него реки Псиола, на ровном, низком и песчаном месте. [3 зв.]
- Полтава 7. Полтава укрепленной многолюдный и хорошо выстроенный город, лежащий на высоком месте при реке Ворскле. Купечество его довольно зажиточно и отправляет немалый торг в Крым, Польшу, Пруссию, Селезию и Гданск. Город сей известным учинился чрез одержанную при нем в 1709 году государем императором Петром Великим над шведским королем Карлом XII победы. [4] //
- Алексополь 8. Алексополь вновь учрежденный город из местечка Нехворощи, стоящего на правом берегу реки Орели.

¹ Слово в тексті відсутнє.

² В тексті залишений пробіл, але слово відсутнє.

- Константиноград 9. Константиноград тож вновь учрежденный город из крепости Белевской построенной на правом берегу речки Берестовой, текущей в Орель. [4 зв.] //
- Новомосковск 10. Новомосковск назначается городом на правой стороне Самары, на том месте где теперь стоит Богородицкой ретраншамент.
- Павлоград 11. Павлоград переименован из местечка Лугани, сидящего на левой стороне Самары. [5] //
- Савянск 12. Славянск, небольшой город при реке Донце, там где в оный впадает река Тор, от имени коей он и назывался пред сего Тором.
- Бахмут 13. Бахмут изрядный город, стоящий частию на западном берегу речки Бахмута на высоком и укрепленном месте, частию же и на восточной стороне оной в долине. Сей город славен соляными своими варницами. [5 зв.] // Страна около Бахмута весьма плодородна и находят в ней признаки минералов. Тутешние же жители имеют ту неудобность, что Бахмут летом высыхает, а колодцы солоноваты, почему принуждены они бывают за водою ездить на Донец, верст за 7 от города.
- Донец 14. Донец тако ж де вновь переименованный город из села Подгородного, сидящего на правой стороне Северного Донца. [6] //
- Мариуполь 15. Мариуполь вновь назначаемый город на устье реки Кальмиуса, коим впадает в Азовское море, на правой, по течению ея стороне. К округе Мариупольской подлежит причислить:
Таганрог, крепость с преизрядною пристанью, от устья реки Дона в 30 верстах к западу лежащая под 56°18'45" долготы и 47°12'40" широты при Азовском море. Сия крепость под именем Троицкой государем императором Петром I застроена вскоре после взятия Азова, [6 зв.] // но с 1711 году разорена была она и совсем оставлена, с 1769 гожд года опять возобновлена.
3. Крепость Св. Дмитрия, Темерниковым прежде называвшаяся, стоит на левом берегу реки Дона при устье впадающей в него речки Темерника. Сия крепость основана при государыне императрице Елисавете I, а большею частию достроена пред начатием последняя Турецкия войны. Здесь учрежденна таможня для собирания пошлин с привозимых сюда по Черному и Азовскому морю греками разных товаров. [7] //
4. Азов, старинной и славной город, стоящий на протоке реки Дона по левую его сторону в 30 верстах от впадения ея в Азовское море. В сей стране находим построенный греками около Рождества Христова город Танаис, славный в древности своими торгами. В XI и XII столетии Азов принадлежал поло-

вцам, а в XIII достался он генуезцам, которые назвали его Таною. Спустя с 200 лет отнял у них сей город славный Темор Аксак, а чрез таковое же время по смерти его был он во владении Крымских ханов, а наконец у турок. В 1637 году взяли его донские казаки, а будучи не в силах [7 зв] // сопротивляться туркам, его подорвали, после чего он паки ими был возобновлен, но с 1696 году взят императором Петром Первым, однако ж при заключении Прутского мира обратно им уступлен. В 1736 году опять взят россиянами и так же по Белградскому мирному договору подорван и оставлен; в прошедшую же турецкую войну возобновлен и укреплен паче прежняго. [8] //

Екатеринославская губерния.

Река Днепр принимает здесь в себя с левой стороны: Псиол и Ворсклу, Орел, Самару – пониже устье Самары начинаются 13 порогов от 60 до 70 верст до устья Московки. Самой большой порог 5-й называющийся Ненасытциким. Днепр при устье в лимане или Болотной залив в иных местах от 2 до 16 верст ширины и около 80 верст длины. – с правой стороны впадают Тясмин в кою входит Иркла; обеими отграничивается от Польши. Ингулец – Ольвиополь построен жителями города в Малой Азии Милета. В Азовское море впадают: лиман, Калмий и Берда. В Днепре рыба: осетры, севрюги, стерляди, сазаны, муроны или марны, железница или сельдей, сабля или чехонь (по Дону боковная) и раки. – Сия губерния состоит из высоких, а по большей части плодородных равнин, суть коих Южные по причине сухости климата не так хороши как северные. [8 зв.] // Равнины для скотоводства весьма выгодны. Леса дубовые при польской границе, при Ингульце, возле речки Чуты впад. в Ирклу и речки Цибульника таку в Днепр. – Шелковых червей водят при р. Моше впад в Донец. Звери: сайги, сагайки ходят многими стадами; дикия козы, суслики, олени, кабаны, лисицы и барсуки по сторонам Днепра и Дона. Соляные озера: при Азовском море и при устье Днепра. – Для вышедших из Крыма татар заложен город Нахчуван близ креп. Св. Дмитрия. Азов по тур. Абзак или Азак под 46°53' широты и 56°44' долготы. Далеко ли от него был Танаис. славный в древности греками построенный город. По завоевании в XIII веке генуэзцами прозван ими был Тана и по нем и азовское море, у греков Маиотское, Панаис, в конце XIV был завоеван монгольским войском Тимуром, а в 1475 – турками, а в 1774 Россиею. [9] // Земля Донских казаков содержит в себе стороны рек Донца, Дона, Медведицы, Хопера и впадающую в него р. Бузулук; граничит с Екатер., Ворон., Саратов. и Кавказ.

В ней река Дон, Донец: в последнюю впадает Хопер и Медведица – земля глинистопещаная. Землепашество могло бы быть хорошо. Персики (шепгалы), абрикосы (кураги) растут изобильно в Черкаске, где последние называются серделами; миндальные дер., виноградные сады. Шелковичных или тутовых деревьев много, но червей нет. Скот составляет богатство.

Черкасск, глав. гор. под $47^{\circ}13\frac{1}{2}'$ широты, $57^{\circ}30'$ долготы от С. П-бурга 1947 от Моск. 1217 верст, На острову Доком составлет дома и губы, есть на сваях. В городе 11 станиц да 90 по упомянутым рекам.

Таврическая область

Перешеек, соединяющий полуостров Крым шириною около 8 верст. — Ручьи по большей части пересыхают летом и содержат почти все соленую воду. Значител. р. Сальгир: в кою входят большая и малая Карага, Булганок, Андалей. Гнилое море по мач(?) Черныш — Дейгис или Сиваш есть мелкой и весьма болотистой залив [9 зв] // Азовского моря. В древния времена Крым почитался весьма хлебородною странюю, есть кипарисы и чинары, кураги (априкозы), айвы или гуни, яблук, груш, вишень и арешник. Из винограду делается много вина. Олени, сайгаки, верблюды, буйволы. Изрядные овечьи заводы, крымские овчинки. Еще в древния времена баснословного похода Аргонавтов или около 1200 лет до христианского летоисчисления Крым грекам был известен [10] //

Губернской город Екатеринослав из Новых Кайдак
на правом берегу реки Днепра.

Уездные города:	
<u>Ольвиополь</u>	На левой стороне реки Буга при впадении реки Синюхи
<u>Херсон</u>	На правой стороне реки Днепра
<u>Елисаветград</u>	На правой стороне реки Ингула
<u>Город Александрия</u>	Из местечка <u>Бечек</u> , на левой стороне реки Ингульца
<u>Кременчуг</u>	На левой стороне реки Днепра
<u>Алексополь</u>	Из местечка Нефорощи на правом берегу реки Орели
<u>Полтава</u>	На правом берегу реки Ворсклы
<u>Константиноград</u>	Из крепости <u>Белевской</u> на правом берегу реки Берестовой
<u>Новомосковск</u>	Из Богородицкого <u>ретранжамент</u> на правой стороне реки Самары.
<u>Павлоград</u>	Из местечка <u>Лугани</u> на левой стороне реки Самары
<u>Славянск</u>	Из города <u>Тора</u> на левой стороне реки Торца, впадающей в Донец [10 зв.] //
<u>Бахмут</u>	По обеим сторонам реки Бахмута
<u>Донецкой</u>	Из села <u>Подгородного</u> на правой стороне Северного Донца
<u>Мариуполь</u>	На устье реки Кальмиуса по правую сторону при впадении в Азовское море. [11] //
В реки Днепр и Донец о коих упомянуто уже выше; первая впадает здесь в Черное море, а Донец в [...] ¹ станицы Донских казаков.	

¹ Слово не прочитано.

АТЛАСЪ.

ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОГО НАМІСТНИЧЕСТВА.

Составленный

изъ одной губернской генеральной карты

и

пятнадцати звездныхъ съ назначеніемъ
каждого владѣнія дачъ, къ которымъ присоединены
подробнѣя изъясненіи, и купно пятнадцати звезд-
ныхъ, двѣхъ приписныхъ и одного портового горо-
довъ планы.

Согласно

въ предѣлѣ каменского : 1787. г. году.

АТЛАС ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОГО НАМЕСТНИЧЕСТВА

Атлас Екатеринославского наместничества, составленный из одной губернской генеральной карты и пятнадцати уездных с назначением каждого владения дач, к коим присоединены подробные изъяснения, и купно пятнадцати уездных, двух приписных и одного портового городов планы

Сочинен в городе Кременчуге в 1787 году [1] //

Географическое описание Екатеринославского наместничества, с изъяснением его состояния, местоположений, выгод, торговли, упражнений жителей и прочего.

Екатеринославское наместничество, разделенное на пятнадцать уездов, лежит между 45^м и 50^м северной широты, а 49 - 59 градусами долготы в теплом климате; во всем наместничестве состоит церквей 490, земли 13914270 десятин, жителей мужеска 390232, женска 339525, а обоего пола 729757 душ. Сия страна подвержена бывши издревле разным переменам, и так сказать служившая зрелищем злоклучений и разорения от набегов Турецких и Татарских; ныне в мирное и благополучное царствование Великой Екатерины приведена в безопасное и цветущее состояние. Двенадцать полков, именно: Екатеринославский кирасирский, легкоконный, Полтавский, Павлоградский, Мариупольский, Константиноградский, Таврический, Херсонский, Ольвиопольский, Александрийский и Елисаветградский, да казацьи Бугские первый и второй комплектуются из одной сей Екатеринославской губернии, не заимствуя из прочих губерний рекрутов. Расположенные в губернии полевые полки, а по крепостям гарнизоны и другие команды закрывая границу, служат преградой и защищением. Обширное пространство плодородных и тучных земель, которые прежде бывшими Запорожцами оставлены были в небрежении, теперь уже большей частью обработано и обрабатывается помещиками. Взятые ими дикопорозжие дачи населяют людьми, вывозимыми ими из дозволенных мест. Земля производит всякого рода хлеб: рожь, пшеницу, ячмень, овес, гречиху, просо, лен, коноплю и прочее; из садовых овощей: яблони, груши, дули, баргамоты, сливы, вишни, орехи, персики, а также из огородных: арбузы отменно сладкие и великие, красные и белые, дыни, разные огурцы, земляные яблоки и другие произрастения. По пространству степных мест заведено тут скотоводство, лошадиные, рогатого скота и овечьи заводы составляют главнейший хозяевам прибыток. Здесь скотоводство тем удобнее содержать, что скот, а особенно лошади могут сыскивать в поле паству среди зимы, а прочий довольствуется сеном не более как месяца два, а по крайней мере в редкие холодные времена три месяца: яко то декабрь, генварь и февраль. Знатнейшия реки суть: Днепр, Дон, Северный Донец, Псел, Ворскла, Эя, Самара, Кальмиус, Волчьа, Орел, Конская, Берды, Буг, Синюха, Тясмин, Ингул, Ингулец и другие небольшие речки, протоки и Озера; вода в них сладка, здорова, и продовольствию жителей способна. Ры-

бы имеется в них изобильно разного рода, а именно: белуги, осетры, севрюги, стерляди, вурезубы, сомы, сазаны, лещи, подлещики, судаки, белизна, язи, марина, окуни, плотва, ерши, бабыри и прочая мелкая рыба. Вблизи лежащих к Старой Украинской линии по реке Северный Донец, прикосновенных к Донскому войску и Польской границе уездах и при реке Самаре состоят помещичьи и казенных обывателей леса, из коих жители на разные надобности и отопливание пользуются валежником, а в степных местах соломою, комышем и кизяком; по каковому недостатку лесов жители стараются оные умножать посевом и разсадкою. В лесах же растут разные деревья, как то: дуб, клен, граб, вяз, береза, ольха, липа, чернокленник, берест, ветла, тополь, осина, орешник и лозник: сверх того разводятся виноградные сады, тутовые деревья и волоския орехи. Звери в лесах и по степям водятся, изредка медведи, волки, дикие козы, дикие лошади, кабаны, зайцы, лисицы, барсуки, кролики, суслики, сурки, хомьки, кроты и горностаи; Из диких птиц: орлы, дрофы, журавли большие и малые, тетеревы, стрепеты, карастели, куропатки, перепелки, жаворонки, лебеди, бабы, чапли, аисты, гуси, утки, кулики, грачи, гагары, куры водяные, коршуны, ястребы, совы, дятлы, кокушки, чижики и другие роды. По городам и местечкам ярмонки разделяются на средственные и малые, В Полтаве 4, Кременчуге 3, Херсоне 2, Новомосковске 3, Таганроге 3, Царичанске 2, Бахмуте 4, Славянске 4, Константинограде 3, Елисаветграде и Новомиргороде по 4; а последние по другим местечкам и слободкам; да кроме того в казенных и помещичьих селениях небольшие бывают торги. На ярмонки съезжаются из разных мест купцы, куда привозят разныя товары: парчовые и шолковые материи, англицкие и другие сукна, ситцы, полуситцы, китайки, набойки, полотна, хлобчатую бумагу, голландские товары, серебряные, золотые и алмазные вещи, также юфты, сафьяны, кожи, железо, медную, оловянную, хрустальную и стеклянную посуду, серые крымские и черные смушки, шерсть, пеньку, лен; главнейшая торговля состоит из рогатого скота, овец и лошадей. Купечество и коммерция отменно возстановляется. К Таганрогскому и Херсонскому портам приходят корабли с разными беломорскими, а иногда и европейскими винами, доставляя притом изюм, финики, винные ягоды, рожки, имбирь, кофе, миндальные, турецкие и волоския орехи, лимонный сок, лимоны, померанцы, апельсины, деревянное масло, маслины, ладон, смирну, сарачинское пшено, турецкой табак. и турецкие шелковые и бумажные материи, а от сюда отпускаются по большей части пшеница, сало, деготь, железо, паисная икра, масло коровье, пенька, кожи и другие позволенные товары. В недрах земли находятся дикие камни к строению и сжению извести способные, также мел пишущей и мел годной к сжению извести, глина - есть красная годная для краски в домах крышек, а другой род белай, подобно мелу, а впрочем множество годной для делания кирпича черепицы и горшков. Есть в заведении в городе Кременчуге фабрика, на коей делается сахар, в местечке Водолагах начинается шелковое производство, делают во многих местах юфты и сафьяны. Из российских однодворцы и крестьяне больше склонны к хлебопашеству, малороссияне упражняются в том же и склонны к скотоводству, греки и армяне в купечестве, промыслах, мастерствах и в разведении садов и виноградов преимущественнее пред прочими отличаются. [2] //

ГЕОМЕТРИЧЕСКАЯ ГЕНЕРАЛЬНАЯ КАРТА
 ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОГО НАМЕСНИЧЕСТВА

составленного из пятнадцати уездов в коих удобной 12741875, неудобной
 1172394 десятин земли, мужеска пола 390232, женска 339525 душ.
 Сочинена марта .... дня 1787 года

Изъяснение смежных земель

От А до В Портою Оттоманскою
 От В до С Польшею
 От С до D Киевским
 От D до Е Черниговским
 От Е до F Харьковским
 От F до G Воронежским
 От G до H, I, K, L, M, O, P, Q войском Дон-
 ским
 От Q до R Кафкасским наместничеством
 От R до А Таврической областью [3-5] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной
 десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Каз: мес: Новых Койдак, с: Половицы Ста: Койдак и д: Камянки	2157	1794	36000	3000	—
2.	Остров Стновой ген:ан: и кав: князя Прозоровского	—	—	80	—	—
3.	Протопопы Фомича	—	—	360	—	—
4.	Каз: с: Волоского	669	681	17000	1120	—
5.	Д: Звонецкой полков: Турченинова	10	10	8700	300	—
6.	Д: Алексеевки подпол: Синельникова	29	25	3000	359	350
7.	Д: Николаевки ген: м: и кав: Синельникова	28	29	3180	356	160
8.	Д: Войсковой ген: м: Синельникова	28	29	2820	367	1075
9.	Д: Вовнижской ген: фельдм. и раз: ор: кав: графа Румянцева Задунайского	15	3	8500	500	—
10.	Ген: майора Норова	—	—	5800	200	—
11.	Д: Федоровки гвар: серж: Ушакова	65	61	9000	469	1285

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
12.	Кригс комисара Ковалинского	—	—	5800	200	—
13.	Полковника Бушуева	—	—	2900	100	—
14.	Бриг: и к: Фонрека	38	23	5800	200	—
15.	Д: Павловской, Привольной бригадира Болтина	120	63	7000	500	—
16.	Д: Новогригорьевской с островом Хортицким г-на тайнаго совет: действ: камергера и кавалера Черткова	86	84	20000	3630	—
17.	Д: Любимой графини Скавронской	67	43	11400	600	—
18.	Д: Разумовой и Кириловой ген: фельдмар: и раз: ор: кавалера графа Разумовского	79	42	28500	1500	—
19.	Д: Белинкой ген: ан: и кав: Каменского	92	57	11400	600	—
20.	Д: Тарасовского Кута гетманши графини Браницкой	331	123	14000	1000	—
21.	Д: Тарасовки пор: Петровой	54	38	1450	50	—
22.	Д: Архангельской кам.-юнк. Гагарина	109	69	7200	300	—
23.	Д: Грушевки ген: май. и кав: Толстого	315	149	11400	600	—
24.	Подпорутчицы Дериевой	—	—	1450	50	—
25.	Д: Веселюфедоровской подпор: Федорова	—	—	3000	—	—
26.	Д: Семеновки капит: Белицкого	61	33	3500	100	—
27.	Казен: д: Томаковской с островом Перебоинским	55	17	25000	2060	—
28.	Полковника Бибикова	—	—	3000	—	—
29.	Д: Александровки тайного сов: и кав: графа Безбородки	78	69	14000	1000	—
30.	Д: Воскресенской гвар: серж: Ушакова	46	37	3000	286	—
31.	Д: Васильевки войс: тов: Осинского	8	6	1450	50	—
32.	Д: Алексеевки кап: Верминки	41	38	4300	200	—
33.	С: Петровского секретаря Папчинского с садом	192	163	2910	130	—
34.	Полковницы Булацелевой	11	8	2800	200	—
35.	Каз: с: Третузного, Камянского, Карнауховки и д: Сухачевки и Тарасовской	1246	1183	25000	2000	—
36.	Каз: с: Романкова	1343	1085	25000	2000	—
37.	Д. Шошиновки подполк. Шошина	217	115	5816	230	240
38.	Д. Щуровки кол. ас. Турковского	50	39	1400	100	—
39.	Д. Щуровки полк. асаула Высоцкого	74	48	1400	100	—
40.	Бывшего запорожского полковника Малого			1400	100	—
41.	Д. Щуровки капит. Алексева	57	44	1450	50	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
42.	Д. Григорьевской ген. фельдмар. и разор. кав. князя Потемкина	252	209	8438	428	1720
43.	Надвор. сов. князя Кудашева	—	—	4350	150	—
44.	Д. Степановки пол. ас. Савицкого	73	50	5800	200	—
45.	Д. Ильинской прапор. Маламы	143	111	5800	200	—
46.	Д. Прасковеевки ма. Леонтовича	62	45	4300	200	—
47.	Д. Ивановской пор. Звягина	22	17	2900	100	—
48.	Д. Ивановки подпор. Якубовича	32	24	2500	100	—
49.	Д. Богодаевки подпор. Сахновского	35	22	1450	50	—
50.	Д. Федоровки кап. Додатки	25	25	1450	50	—
51.	Капитана Чумаковского	18	25	1450	50	—
52.	Д. Грушевки прапор. Рудицина и Ханенка	36	36	5800	200	—
53.	Д. Алексеевской ротм. Бучинского	66	78	5800	200	—
54.	Д. Никольской пор. Ломаковского	91	85	7000	500	—
55.	С. Письмичевки прапор. Белых	88	63	2500	100	—
56.	Генер. майора Шамшева	22	20	11400	600	—
57.	Д. Павловой майора Соловьева	26	15	5800	200	—
58.	Д. Бутовичевки войс. тов. Савицкого	118	104	12000	—	—
59.	Д. Криничеватой майора Даева	6	1	2900	100	—
60.	Д. Григорьевки вах. Кремьянского	11	12	2900	100	—
61.	Д. Усть-Томаковки вице-президента графа Чернышева и жены его	315	149	22000	2000	—
62.	Д. Аннинской, Нечаенной тоже подпор. Подимовой	50	27	2570	475	570
63.	Каз. салдат. д. Павловской	290	136	10000	400	—
64.	Каз. местечко Никополя	1291	388	30000	2000	—
65.	Д. Сулицкого Лимана тайного советника Неплюева	174	178	22000	2000	—
66.	С. Покровского и д. Капыловки и Александровки действител. тайного советн. и кав. князя Вяземского	782	443	37400	8522	2173
67.	Каз. д. Шолоховой	146	72	4500	—	—
68.	Д. Алексеевки секретаря Путилина	42	38	4200	300	—
69.	Надвор. сов. Страмилова	—	—	4300	200	—
70.	Д. Марьинской подпор. Петрова	27	20	2900	100	—
71.	Д. Широкой и острова Варавиноного ген. майора и кав. Синельникова	18	14	12500	3640	1400
72.	Над. сов. Лашкарева	—	—	2900	100	—
73.	Д. Павловки кап. Остроухова	20	16	2900	100	—
74.	Д. Шарাপовки ген. ма. Петерсона	76	59	5700	300	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
75.	Полков. Батурина	—	—	6000	—	—
76.	Д. Ивановки пор. Иваненкова	49	43	11400	600	—
77.	Д. Лашкаревки надв. сов. Лашкарева	16	8	2900	100	—
78.	Д. Белоусовки стар. Белоуса	39	22	1450	50	—
79.	Подпор. Дебрециния	—	—	1400	100	—
80.	Порозжая	—	—	1500	—	—
81.	Д. Михайловки тайн. сов. Будлянского	165	143	11400	600	—
82.	Г. майора князя Голицина	—	—	14000	600	—
83.	Порозжей	—	—	1500	—	—
84.	Порозжей	—	—	1500	—	—
85.	Майора Корбия	—	—	5800	200	—
86.	Д. Ивановки надвор. сов. Корбия	65	45	5800	200	—
87.	Подпор. Безобразова	—	—	1450	50	—
88.	Секретаря Папчинского	—	—	4000	284	—
89.	Д. Васильевской бригад. Маркова	106	81	8700	300	—
90.	Порозжей	—	—	3000	—	—
91.	Подкоморого Остроградского	—	—	2900	100	—
92.	Порутчика Табуровича	—	—	1450	50	—
93.	Надвор. сов. князя Кудашева	—	—	2800	200	—
94.	Д. Петренковой атамана Петренка	4	1	2500	100	—
95.	Коллежского ассес. Шляхтина	14	22	8700	300	—
96.	Д: Божедановки порут: Пономарева	14	10	1450	50	—
97.	Д: Ильяшевки порут: Гаврилова	22	19	3000	100	—
98.	Д: Закрытной подпор: Иванова	—	—	1450	50	—
99.	надвор: сов: Касинова	—	—	2900	100	—
100.	Д: Ивановка и Новенькой порутчика Руденка	118	93	7558	100	1577
101.	Д: Марьинской майора Хальчевского	31	30	2800	80	—
102.	Д: Боровсковки подпор: Боровского	60	30	1470	—	—
103.	Д: Ивановки ген: м: и кав: барона Ферзина	23	29	800	20	—
104.	Д: Булацеловки ма: Булацеля	23	29	1440	—	—
105.	Д: Петровской кап: Карамалы	20	16	700	20	—
106.	Каз: с: Домоткани и Пушкаровки	1459	1387	8000	207	—
107.	Полков: Булацелевой	—	—	8	—	—
108.	Ген: м: и кав: барона Ферзина	—	—	26	—	—
109.	Порутчика Яковлева	21	18	210	—	—
110.	Пор: Пугачевского	—	—	80	—	—
111.	Прапор: Желепова	5	7	120	—	—
112.	Капитанши Диковой	—	—	240	—	—
113.	Д: Сереньковой недоросля Серенкова	22	16	240	—	—

№	Звання селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: сажени
114.	Д: Якимовки и Ульяновки	190	157	2160	—	—
115.	Д: Вершиносамотканой майора По- тоцкого	56	67	2108	60	—
116.	Корнета Потоцкого	—	—	1400	40	—
117.	Д: Антоновки, бунчуковой тов: Остро- градской	20	23	3800	200	—
118.	Капитана Петрова	7	4	2800	100	—
119.	Д: Васильевки священ: Григорьева	31	30	4400	100	—
120.	Д: Ивановки над: сов: Политики	71	53	11700	300	—
121.	Д: Камчадаловки кол: ас: Мищенко	23	5	11600	400	—
122.	Д: Энгельгардовки бриг: Энгельгарда	80	51	3700	300	—
123.	Коллежского ассесора Прокоповича	—	—	3800	200	—
124.	Гвардии ротмист: Овцыной	79	65	3800	200	—
125.	Бригадира Саблукова	—	—	3800	200	—
126.	Д: Григорьевской ма: Кахова	96	66	2900	100	—
127.	Д: Алексеевки кап: Кахова	15	8	2800	100	—
128.	Майора князя Баратова	—	—	2800	100	—
129.	С: Веселотерновского над: сов: Зом- меровой и детей ее	194	164	12600	736	1076
130.	Д: Павловки прапор: Орловского	35	30	3969	331	650
131.	Д: Семеновки войск: тов: Климовского	59	50	4700	100	—
132.	Д: Федоровки майора Оболонского	26	33	4300	200	—
133.	Девицы Катерины Нелюбовой	—	—	3800	200	—
134.	Д: Софиевки девицы Комбурлеевой	39	23	5800	260	—
135.	Каз: села Кривого Рогу	—	—	5300	200	—
136.	Кол: секр: Игнатьева	—	—	2800	100	—
137.	Каз: д: Лозоватки	84	68	8700	300	—
138.	Д: Антоновки капит: Увалова	22	17	2800	100	—
139.	Д: Евстафиевки майора Чичерова	17	10	2300	100	—
140.	Д: Антоновки, Крестьяновки и Каземи- ровки тайн: сов: и кав: графа Безбородка	196	185	15385	1535	—
141.	Д: Сергеевки ген: майора и кав: кн: Голицина	25	21	11400	600	—
142.	Д: Ластухиновки ма: Ластухина	33	29	4400	100	—
143.	Подполковника Шошина	—	—	4400	100	—
144.	Обер аудитора Дебольцева	—	—	5800	200	—
145.	Д: Искусовки штаб лекаря Искуса	5	3	2900	100	—
146.	Д: Нечаевки кап Нечая	15	11	2900	100	—
147.	Д: Пятериловки кап: Пятерилова	10	8	4400	100	—
148.	Д: Варваровки кап: Байдака	76	58	5800	200	—
149.	С: Альферовки кол: ассе: Альферова	123	113	5800	200	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
150.	Д: Ивановки тит: сов: Бродского	128	109	7200	320	—
151.	Д: Лозовой пор: Чечелиной	6	4	2000	—	—
152.	К: с: Домоткани и Пушкаревки	—	—	2450	—	—
153.	Каз: с: Бородаевки	—	—	2024	—	—
154.	Д: Андреевки майора Остроградского и жены его	35	41	1740	—	—
156.	Д: Корнилонаталовки над: сов: Прокоповича	73	71	1450	50	—
157.	Каз: с: Бородаевки	1066	1011	7374	—	—
158.	Д: Аннинской ма: Остроградской	58	55	510	—	—
159.	Д: Гегеловки пор: Гегелиной	187	183	1400	—	—
160.	Каз: с: Днепрово каменки и Калужина	1013	884	10002	—	—
161.	Д: Рядовой пор: Гегелиной	50	38	840	—	—
162.	Д: Зосимовки рот: кварт: и священника Зосимовичев	67	54	840	—	—
163.	Д: Николаевки кадета Гегелы	42	48	3580	—	—
164.	Д: Варваровки кад: Быстровой и матери ее	55	69	3157	—	—
165.	Д: Львовки порут: Редильского	—	—	840	—	—
166.	Д: Карловки аптекаря Бобсина и жены его	3	7	1239	201	1787
167.	Каз: с: Бородаевки	—	—	3000	—	—
168.	Каз: с: Камисаровки	962	794	15469	—	—
169.	Каз: с: Саксагани	328	202	13000	500	—
170.	Капитана Радионова	—	—	2900	100	—
171.	Порутчика Гаврилова	22	19	1450	50	—
172.	Д: Евдокиевки титул: сов: Соколовой и д: Каховки войскового товарища Устимовича	46	41	4326	180	1210
173.	Д: Райполя помещ: Раховского	17	11	2900	100	—
174.	Кол: регистрат: Салогубова	—	—	1450	50	—
175.	Порозжей	—	—	1500	—	—
176.	Кол: секрет: Пастушкова	—	—	1450	50	—
177.	Д: Марьяновки пор: кн: Туркистанова	13	8	1450	50	—
178.	Д: Якимовки кол: асс: Волочая	51	43	4400	100	—
179.	Порутчика Голубова	—	—	4400	100	—
180.	Каз: с: Петрова	447	388	7400	320	—
181.	Д: Иваноосиповки прап: Пиваричев	13	12	1450	50	—
182.	Девицы Оболонской	9	4	1450	50	—
183.	Д: Надеждовки старшины Старого	35	24	1450	50	—
184.	Д: Великой порут: Голубова	—	—	1450	50	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
185.	Майора Аврамова	—	—	1500	—	—
186.	Д: Плисковки прапор. Плисковского	17	20	1450	50	—
187.	Д: Туркистановки кап: кн: Туркистанова	36	32	2900	100	—
188.	Д: Никифоровки кадета Татаринова	—	—	2900	100	—
189.	Д: Ивановки капитана Тенаева	38	31	2736	28	647
190.	Надвор: сов: Касиновой	—	—	1440	—	—
191.	Д: Шаровки кол: сов: Шароя	—	—	300	—	—
192.	Коллеж: сов: Золотницкой	—	—	720	—	—
193.	Кол: сов: Золотницкого	—	—	1440	—	—
194.	Д: Байдаковки майора Байдака	68	55	1710	—	—
195.	Д: Соколовки и Федоровки титул: советника Соколова	89	80	2340	—	—
196.	Прапор: Писаревского	—	—	120	—	—
197.	Капит: Колесникова	14	17	120	—	—
198.	Полк: квар: Андрусского	—	—	120	—	—
199.	Квартермис: Лишевского	—	—	90	—	—
200.	Евож Лишевского	—	—	30	—	—
201.	Казен: с: Лиховки	661	599	8332	—	—
202.	Д: Адобашевки ген: пор: и кав: Чертова	192	175	3200	—	—
203.	Д: Омельчина кап: Устимовича	27	27	180	—	—
204.	Д: Красной пор: Протопопова	47	31	420	—	—
205.	Каз: с: Мишурина Рога	834	762	8891	—	—
206.	Капитана Устимовича	34	39	52 S	—	—
207.	Прапор: Бодяка	3	2	120	—	—
208.	Порут: Протопопова	—	—	1080	—	—
209.	Писаря Лисицина и Пасичникова	—	—	300	—	—
210.	Д: Бобревки капит: Бобырева	75	76	900	—	—
211.	Д: Каменистой кап: Устимовича	96	82	1440	—	—
212.	Каз: с: Мишурино-Рога	—	—	300	—	—
213.	Д: Каменистой прапор: Себова	21	15	720	—	—
214.	Вахмистра Пугачевского	—	—	720	—	—
215.	Каз: с: Мишурина Рога	—	—	600	—	—
216.	Д: Катериновки пор: Устимовичевой	35	41	1440	—	—
217.	Д: Коломойцевой пор: Коломойцева	25	23	720	—	—
218.	Д: Дерезоватой майора Волка	25	12	360	—	—
219.	Д: Михайловки прапорщика Золотницкого с братьями	121	115	1500	—	—
220.	Казенной деревни Капканцовой	—	—	720	—	—
221.	Д: Алексеевки капитана Алексеева	60	73	1440	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
222.	Д: Степановки титулярного советника Пугачевского	95	85	960	—	—
223.	Д: Петровцов ротмистерши Турченоской	34	44	790	—	—
224.	Д: Турченоски ее ж Турченоской	33	37	180	—	—
Итого во всем Катеринославском уезде		23533	18690	111935 41561 к:с:	59932	820

[6] //

ПЛАН КАТЕРИНОСЛАВСКОГО УЕЗДА

в коем удобной земли 111935, неудобной 59932 десятины и на оной состоит город 1, местечко 1, сел 17, деревень 147, в них мужеска пола 23533, женска 18690 душ

Описание смежных земель

От А до В Херсонского

От В до С Елисаветградского

От С до D Александрийского

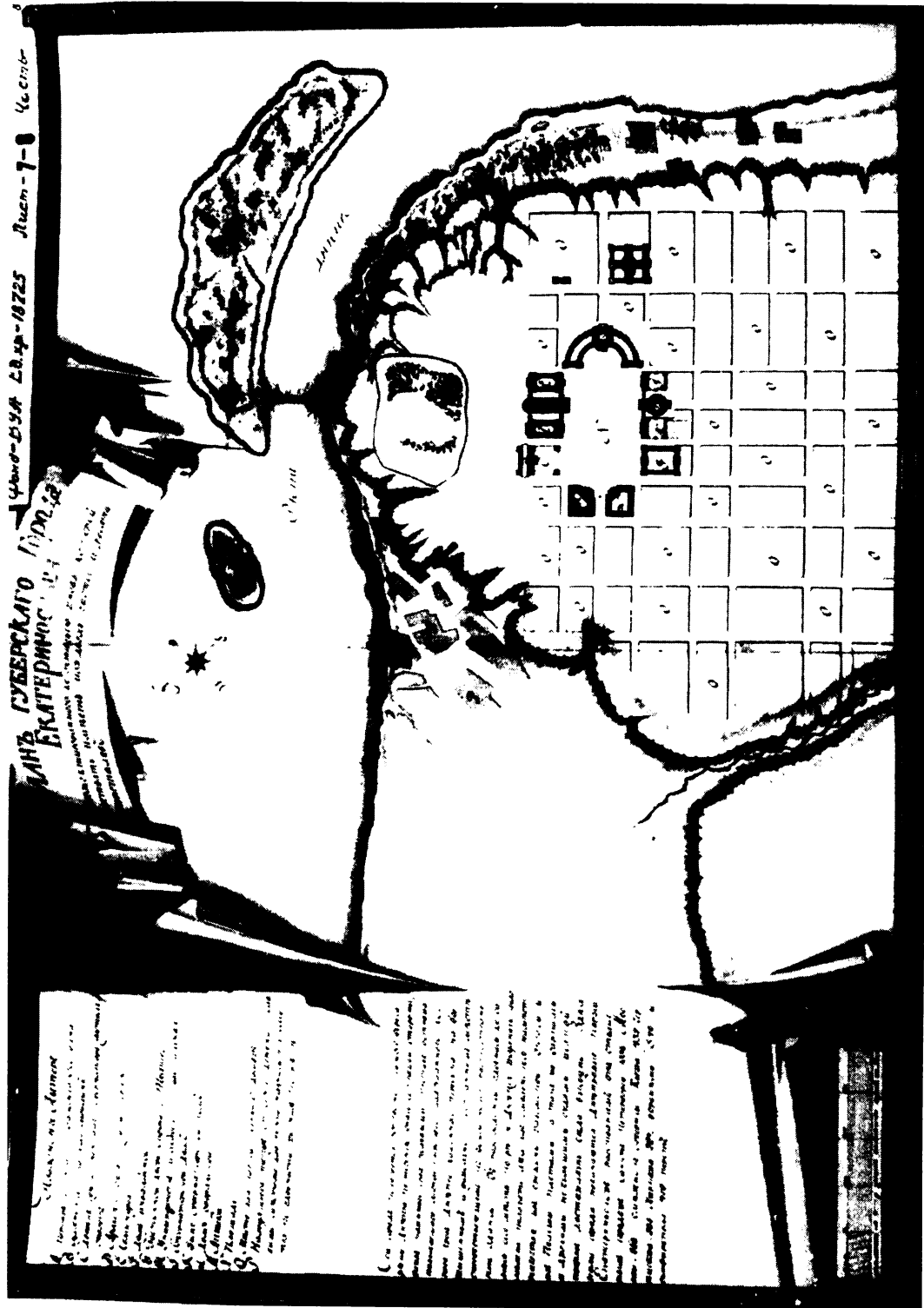
От D до Е Кременчугского

От Е до F Алексапольского

От F до G Новомосковского

От G до А Таврической области [7] //

уездов

ПЛАН ГУБЕРНСКОГО ГОРОДА ЕКАТЕРИНОСЛАВА

Прожектированного ко устройению вновь, которой состоять имеет из двух частей и десяти кварталов

Изъяснение литер

А Церковь соборная Преображения Господня	І Губернаторской дом
В Судебные места или базилик	К Вице-губернаторской дом
С Дворец, где генерал-губернатор жительствоует	L Дом дворянской
Д Архиепископия с дикастериею	М Аптека
Е Семинария	N Площадь
Ф Дом инвалидной	О Место для партикулярных домов
Г Гостинный двор биржа и театр	Р Находящееся теперь строение деревни Половицы, место же для рынка назначится смотря по удобности вниз по реке.
Н Университет и академия музыкальная	

Сей город полагается устроить у самого берега реки Днепра по течению онаго с правой стороны, близ казенного села Половицы, против острова, называемого Монастырского и зделанного до него через Днепр каменного пересыпа, на возвышенном и довольно пространном месте, способствующему к обширному распространению зданий. В разсуждении удобнаго до самого сего места по реке Днепру водяного ходу можно получать из Смоленского наместничества из средины Вяземской округи и из Польши плотами, а также барками и другими небольшими судами всякой нагруз, доставлять сюда выгодно. Здесь ниже города начинаются Днепровые пороги. Екатеринослав расстоянием от столичных городов: Санкт-Петербурга 1596, Москвы 868; смежных губерний: Киева 432, Чернигова 505, Харькова 227, Воронежа 540 и Симферополя 410 верст. [8] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ НОВОМОСКОВСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Города Новомосковска выгонная земля	1393	1083	8800	1591	2310
2.	Гвардии сержанта Алексева	—	—	120	75	—
3.	Генерал порутчика и кав. Черткова	—	—	25	6	950
4.	Купца Остроухова	—	—	44	7	280
5.	Полковника Писемского	—	—	40	14	—
6.	Коллежского советника Гарсеванова	—	—	70	2	1260
7.	Полкового кварт. князя Мускелова	7	5	120	22	280

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
8.	Д. Подгорной и Спасской воин. поселян	700	623	10550	860	900
9.	Бригадира Куроедова к двум мельницам	10	7	240	4	—
10.	Полкового старшины Заславского	—	—	30	2	—
11.	Воинского с. Каменки	1181	1066	12000	4200	—
12.	Д. Николаевки брига. Завадовского	152	127	1500	2758	1200
13.	Д. Сокольские кадета Гарсеванова	20	12	2500	985	—
14.	Д. Георгиевки полковых старшин Балиных	82	59	4500	518	—
15.	Д. Романовки порутчика Губенкова	35	30	1900	141	—
16.	С. Елисаветовки и д. Куриловки бригадира Завадовского	523	408	12000	6988	1630
17.	Д. Веселой капитана Головатого	67	55	3500	405	2350
18.	Д. Корнеевки прапорщика Дьяченко	49	31	3800	201	560
19.	Д. Куроедовка брига. Куроедова	127	99	2300	148	400
20.	Д. Дмитриевки лейб гвардии сержанта Алексеева	—	—	1500	140	1440
21.	К мельнице стат. сов. и кав. Алексеева	—	—	120	4	—
22.	С. Очеретоватого евож Алексеева	452	367	6500	712	600
23.	П. Белой майора Суханова	—	—	1500	140	1440
24.	Д. Львовки пол. стар. Мороховца, Зинченка и Цыганка	16	9	1600	80	—
25.	Д. Демьяновки прапор. Браги	6	5	1500	61	—
26.	Д. Прочинной кол. сов. Тибекина	287	229	3000	190	688
27.	Д. Сичкаревки кол. ассе. Сичкарева	16	14	4500	260	—
28.	С. Губинихи и д. Кильчени воин. поселян	465	397	11000	1300	—
29.	М. Новоселицы воин. поселян	3698	3098	24000	3021	—
30.	К мельнице Яловой ген. пор. и кав. Чертова	64	57	120	13	480
31.	К мельнице Хашовой Киево Мижигорского монастыря	24	34	120	42	1200
32.	П. Муравки пример ма. Фалеева	—	—	12000	4513	1822
33.	Кожевной фабрики его ж Фалеева	53	39	3000	1009	2380
34.	К мельнице бригадира Лалоша	20	16	120	4	—
35.	С. Вольного и д. Михайловки подполковника Фалеева	900	768	12000	1454	1790
36.	Д. Герасимовки прапор. Руденка	38	29	1500	20	200
37.	П. Семеновской вдовствующей полковницы Загравой	—	—	3000	303	2260
38.	Д. Богатой коллеж. сов. Гарсеванова	178	151	3500	552	2250
39.	С. Афанасьевки полков. Колпака	196	148	6000	316	600
40.	Д. Караванской корнета Павловского	7	3	1900	98	1800
41.	П. Охочей полковника Лизандры	—	—	1700	142	1250

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
42.	П. Добродеевки ген. порут. Чертковой	4	1	3000	633	2050
43.	С. Андреевского ген. пор. и кав. кня. Щербатого	257	206	9000	260	1000
44.	С. Васильевского секунд ма. Черткова	229	158	6000	1405	1524
45.	Д. Александровки действительного статского советника Семичева	167	133	6000	1405	1420
46.	Д. Вязовой обер кригс камиссара Чулкова	27	24	3000	12л	1832
47.	Д. Брянской бригадира Лалоша	141	112	3000	600	—
48.	Д. Касиловки бригадира Турченинова	250	221	10500	859	2000
49.	Д. Чернявщины капит. Чернявского	169	132	7500	370	1648
50.	Д. Стешинной майорши Черноглазовой	55	50	4500	87	—
51.	Д. Бузиновой капитана Хижняковского	33	20	5000	191	210
52.	П. Лисичной над. сов. Лисовицкого	—	—	5000	209	—
53.	Д. Варваровки майора Лисовицкого	83	60	4300	93	—
54.	Д. Кондратовки подпор. Гордеенка	81	60	4200	78	1420
55.	Д. Дубовой порут. Геенного	14	5	1500	183	2320
56.	Д. Васильевки порут. Минина	30	22	2900	213	1750
57.	Д. Глобовки порут. Глобы	49	26	1500	215	1200
58.	С. Вязовок воинских мало. поселян	792	620	12000	598	1340
59.	К мельниц над. сов. Гарсеванова	38	25	120	53	1450
60.	Д. Ханделеевки кадета Ханделеева	119	101	4550	286	—
61.	Д. Мураевки прапор. Мураева	88	87	2200	196	200
62.	С. Кочережок воин. мало. поселян	642	556	10500	1084	1810
63.	К мельнице надвор. сов. Карабьина	—	—	120	21	1860
64.	К мель. Кочережской кол. сов. Гарсеванова	34	24	300	65	380
65.	Надвор. сов. Карабьина	—	—	70	7	100
66.	С. Дмитриевского ген. ма. Черткова	248	205	6000	1371	1980
67.	Д. Карабиновки над. сов. Карабьина	262	191	2000	668	1615
68.	Д. Лиманской капит. Легкоступа	116	78	1500	537	2684
69.	С. Знаменского воин. поселян	741	507	8000	620	—
70.	Д. Краснополя порут. Тимофеева	53	37	2900	120	1600
71.	П. Берестков капит. Легкоступа	—	—	1500	138	864
72.	П. Широкой мес. Новоселицы воинских поселян	—	—	11000	395	—
73.	Д. Орловщины и Пещанки Киевомижгорского монастыря	728	622	10500	1457	2350
74.	С. Новоселки капит. Черткова	448	349	12000	3911	160
75.	Д. Лозовой Киевомижгорского монастыря	92	19	6500	64	150
76.	Д. Одиноквки действительного статского советника Семичева	95	71	6000	469	760

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
77.	Д. Чапеля ген. аншефа и разных орденов кав. кн. Прозоровского	293	213	5000	1225	360
78.	Д. Норовки подпол. Синельникова	169	147	3900	989	723
79.	Д. Котовки прапор. Иванова	14	10	1700	86	—
80.	Д. Петровки ген. аншефа сенатора и разных орденов кав. кн. Прозоровского	130	110	3300	347	—
81.	Д. Вороной подпол. Наковальнина	88	72	3500	1187	1020
82.	Д. Васильевки генер. майор. и к. Синельникова	158	121	5000	1042	288
83.	Д. Алексеевки стат. сов. Мартынова	50	32	3000	1530	570
84.	Д. Карповки прапор. Перехриста	43	21	1500	151	—
85.	Д. Озеровки секунд. ма. Озерова	37	20	2700	121	—
86.	Д. Осокоровской майора Лаврова	10	4	4500	450	—
87.	П. Раковой гвардии Измайловского полку сержанта Мартынова	—	—	3000	300	—
88.	Д. Афонасьевки прапор. Перехриста	53	31	3000	300	—
89.	Д. Раздолье пор. Пещанского	12	8	3000	150	—
90.	П. Лубенской подпол. Синельникова	—	—	8000	97	—
91.	Д. Корниловки надвор. сов. Шалыгина	24	24	6000	600	—
92.	Капитана Овсянникова	—	—	1500	50	—
93.	Д. Планидовки подпор. Планиды	11	8	3000	350	—
94.	П. Крутойрской майора Буркина	—	—	1800	127	—
95.	Д. Чистополье капитана Петровского	4	3	2600	144	1300
96.	П. Михайловки надвор. сов. Карабына	—	—	1500	204	1890
97.	Д. Колонии ген. аншефа сенатора и разных орденов кав. кн. Прозоровского	89	85	3200	987	3000
98.	Д. Волчей подпол. Мерлина	91	79	9000	900	793
99.	Д. Ступиной ген. ма. Голенищевой Кутузовой	45	44	3000	96	185
100.	С. Троицкого и д. Прусенковой и Черняковки княжны девицы Прозоровской	326	234	11000	2414	—
101.	П. Пустошки майора Карабына	—	—	2100	188	950
102.	Д. Вишенек гене. аншефа князя Прозоровского	50	49	3000	525	—
103.	Д. Терсянки княгини Прозоровской	21	16	3500	217	1700
104.	Д. Раздоров надвор. совет. Карабына	48	25	5500	164	1400
105.	Д. Писаревки капит. Писменного	60	38	6000	516	2380
106.	Д. Землянок умершаго генерал порутчика Спиридова	137	92	11500	589	—
107.	К мельнице полкового квартирмистра князя Мухелова	5	2	120	10	—
108.	П. Киселевщины прокурора Сабурова	—	—	5600	176	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		му-жес-ка	жен-ска	удоб-ной	не-удоб-ной	квад-рат: сажени
109.	Д. Даниловки капит. Балицкого	4	3	1500	149	1252
110.	Д. Мартыновки капит. Высочина	5	2	3000	300	—
111.	Д. Кириловки порут. Кирилова	21	10	2700	141	2000
112.	Д. Зеленой порут. Зеленского	23	18	2100	191	2100
113.	Д. Тихой подпор. Степановского	24	10	3500	287	700
114.	П. Богдановской генерал порутчика графа Дебальмена	—	—	6000	148	860
115.	Д. Горки кадета Горленского	9	5	3000	300	—
116.	Д. Николаевки подпор. Рудя	52	37	7500	238	1250
117.	П. Петровской регистратора Васильковского	—	—	3000	300	—
118.	Д. Тимоновки порут. Тимонова	2	—	3000	150	—
119.	П. Вербовой прапор. Шакаловского	—	—	1500	100	—
120.	Д. Артемовки вдовствующей прапорщицы Рудевой и дочери ее	43	29	7100	338	2150
121.	Д. Петровки генерал порутчика кавалера Свистунова	135	64	12000	2785	—
122.	С. Андреевки генерал майора и кавалера Леванидова	215	158	12000	2785	—
123.	Д. Федоровки его ж Леванидова	80	52	4500	1274	2200
124.	Д. Николаевки генерал майора Ланова	68	43	9000	765	174
125.	Д. Кичкаса надвор. совет. и гофхирургиуса Зоммера	24	30	9000	758	2260
126.	Д. Протопоповки его ж Зоммера	20	20	3000	775	200
127.	Пустоши Семеновской подпор. Рудя	—	—	5000	776	—
128.	Пустоши Аннинской генерал майорши Леванидовой	—	—	3000	890	140
129.	Д. Трофимовки прапор. Домашнего	79	11	3900	811	1230
130.	Д. Гросовки прапор. Гроса	1	—	3500	7000	1380
131.	Пустая	—	—	1500	817	1328
132.	Пустоши Соленой капит. Антонова	—	—	6000	1405	880
133.	П. Темной адъютанта Тимковского	—	—	3000	290	—
134.	П. Грозной пример ма. Плещеева	—	—	9000	679	—
135.	Д. Миргородки прапор. Миргородского	24	11	5113	1031	2168
136.	Д. Родина прапор. Нежмака	18	15	4750	171	802
137.	Д. Павловки прапор. Кореневского	21	10	4177	636	1700
138.	П. Выходной италианца Аматии	—	—	9000	1850	1600
139.	Д. Чистой лейб гвар. прапор. Капниста	11	5	5000	784	1534
140.	Д. Григорьевки капит. Василенко	26	12	3500	684	1534
141.	Д. Павловки подполк.Наковальнина	87	76	8500	622	1320
142.	Д. Катериновки и Дебальцовки коллежского ассесора Дебальцова	150	62	12000	5613	746

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		му-жес-ка	жен-ска	удоб-ной	не-удоб-ной	квад-рат: сажени
143.	Пус. Верхней лейб гвардии подпорутчика Кожина	—	—	12000	1691	—
144.	П. Бузиноватой профессора математики Гибала	—	—	12000	762	—
145.	Д. Заливной подпор. Дементовича	36	18	3000	350	—
146.	П. Вербовой капит. Карачона	—	—	4500	450	—
147.	П. Марусиной прапор. Ленева	—	—	3000	443	—
148.	П. Вербовки прапор. Шица	—	—	1500	150	—
149.	Д. Криничной артиллерии подпорутчика Чернышева	1	—	3000	150	—
150.	Д. Филиповки она ж и Новопапавловка капитана Спасского	39	31	6000	600	—
151.	П. Красной прокурора Сонцова	—	—	6000	600	—
152.	П. Меловой иностранца Жемеса Перета	—	—	12000	1960	—
153.	Назначены к поселению выходящих экономических крестьян	—	—	6000	600	—
154.		—	—	6000	600	—
155.		—	4	6000	600	—
156.	Д. Белогорской надвор. совет. Константинова	45	27	6000	650	—
157.	Назначена к поселению выходящих экономических крестьян	—	—	6000	820	—
158.	П. Наумовки майорши Плещеевой	—	—	12000	1200	—
159.	пустые	—	—	12000	286	—
160.		—	—	3000	360	—
161.	П. Александровской ген. м. Чуфаровского	—	—	3000	320	—
162.	Назначена для экономических крестьян	—	—	6000	900	—
163.	Д. Жеребца поселенных солдат	362	177	18000	2060	—
164.	П. Цветной провинциал секре. Лоренца	—	—	3500	1034	—
165.	П. Очеретоватой полков. Писсемской	—	—	3000	350	—
166.	П. Водяной действительной камергерши графини Скавронской	—	—	4500	450	—
167.	Пустая	—	—	1500	386	1690
168.	Д. Ивановки действительной камергерши графини Скавронской	—	—	6000	963	1644
169.	Крепости Никитинской выгонная земля	13	10	6000	1062	—
170.	Д. Павловки поселенных солдат	234	93	6000	908	—
171.	Д. Михайловки полков. Караватки	14	7	6000	277	1260
172.	Д. Евдокиевки лекаря Иванова	5	6	1500	590	1890
173.	П. Натинной кол. сов. Титова	—	—	2000	644	1740
174.	Кр. Александровской выгонная земля	351	208	12000	2120	1260
175.	Д. Петровки ген. майора Балабына	129	109	9000	1648	2080
176.	П. Городище действит. камергерши гра-	—	—	5500	603	300

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
	фини Скавронской					
177.	С. Григорьевки и д. Большой и Малой Катериновок действит. камергерши графини Скавронской	613	357	12000	120598	—
178.	Д. Бугуш ген. аншефа и кав. Каменского	11	2	3000	2324	1800
179.	Д. Катериновки ген. ма. Ходыревского	52	7	1500	2635	—
180.	П. Песок генерал майора Ланова	—	—	1500	1186	—
181.	Д. Нерадеевки коллеж. сов. Титова	114	6	6000	5075	1660
182.	Д. Змейки капит. Сычевского	10	—	1500	1882	2200
183.	Д. Богдановки подполк. Писсемского	102	19	1500	2069	400
184.	Д. Долгой гетманши Браницкой	5	12	1500	2614	1400
185.	Д. Половодье генерал майорши Леванидовой	203	8	6000	5080	1200
Итого во всем Новомосковском уезде		22295	17037	905729	160687	1111

[9] //

ПЛАН НОВОМОСКОВСКОГО УЕЗДА

в коем удобной земли 905729, неудобной 160687 десятин и на оной состоит город 1, крепостей 3, ретранжамент 1, местечко 1, сел 16, деревень 117, фабрик 2, в них мужеска пола 22295, женска 17037 душ.

Описание смежных земель

От А до В Екатеринославского
 От В до С Алексопольского
 От С до D Константиноградского
 От D до Е Славянского
 От Е до F Павлоградского
 От F до G Мариупольского
 От G до А Таврической области [10] //

уездов

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА НОВОМОСКОВСКА

Прожектированного для новой оной постройки, в нем обывательский домов 393. По числу коих состоять будет из 4-х кварталов

Изъяснение литер

- А Церковь
- В Застроенные обывательскими м казенными строениями кварталы
- С Старое укрепление Старосамарского ретранжамент
- Д Вновь прожектированной ретранжамент
- Е Кварталы прожектированные для обывательского строения
- Ф Прожектированные кварталы для казенного строения
- Г Плотина
- Н Мосты

Сей город устроуется при Старосамарском ретранжаменте, он же й Богородично[й] именуется, построенном для защиты от нападений татарских в 1688 году при устье реки Самары, впадающей в 7 верстах от оног в Днепр посредством чего лес и всякой нагруз водой доставлять сюда весьма удобно. В нем церковь деревянная одна; да в предместье четыре: российская, греческая, римско-католическая и армянская; купцов, мещан, цеховых и разного звания жителей 1391 душа; ярмонки учреждены в год четыре: 1-я, марта в 17-й день; 2-я, мая 9-го числа; 3-я, сентября 1-го; 4-я, ноября в 24-й день. Здесь также поселились выведенные из Крыму армяне, католики и часть греков, имеющие для разбирательства дел своих по высочайшей привелегии особой суд. Новомосковск разстоянием от губернского города Катеринослава 23, Алексополя 75, Константинограда 109, Славянска 307, Павлограда 65, и Мариуполя 303 версты. В 25-ти верстах от онаго имеются две фабрики - кожаная и свечная, а в 22-х верстах мужской Самарский Николаевский монастырь. [11] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ АЛЕКСОПОЛЬСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	кварталов: саж.
1.	Города Алексаполя	1390	1285	12000	370	—
2.	Д. Долиновки ма. Синегуба	51	53	43	43	—
3.	Д. Прокофьевки евож Синегуба	—	—	10	5	—
4.	Д. Татьяновки порут. Миргородской	22	19	80	10	—
5.	Д. Катериновки пор. Прокофьева	26	31	350	22	—
6.	Д. Синегубовки майора Синегуба	47	43	750	214	—
7.	Д. Калиновки порут. Прокофьева	17	9	750	37	—
8.	Д. Пасковки бунчу. то. Пашенка	16	10	1500	104	—
9.	Д. Глинской мещ. Паскевича	39	28	375	39	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
10.	Д. Варваровки войс. тов. Сулимы	24	21	695	49	—
11.	Д. Дмитровки князя Шихматова	6	3	240	24	—
12.	Д. Любимовки капит. Левченка	115	86	1950	144	—
13.	Д. Жменовки бунч. тов. Пашенка	111	91	2600	127	—
14.	Д. Михайловки ген. пор. Милорадовича	63	61	2300	118	—
15.	Д. Слобовки асаула Марченка	54	41	1600	74	—
16.	Д. Федоровки ген. ма. и пор. Руновский	17	16	630	69	—
17.	Д. Аврамовки бунч. тов. Марченка	100	94	2620	121	—
18.	Д. Красногорки и Павловки бунчукового товарища Руденка	129	102	6500	272	—
19.	Д. Чернещины Нефорощ. монастыря	223	193	5000	483	—
20.	С. Руковщины ма. и пор. и асаула Руков-ских	345	297	6000	758	—
21.	Аднадворческого села Орчиковского	468	449	4810	620	—
22.	К мельнице майора Синегуба	37	44	10	13	—
23.	Аднадворческого села Залинейного	273	295	3250	545	—
24.	Д. Осиповки капит. Осипова	194	169	1500	685	—
25.	С. Личкова майора Кочубея	539	519	9000	468	—
26.	С. Козырщины пол. Лизандры	460	389	3000	300	—
27.	Д. Крывца капит. Чернявского	23	15	1200	124	—
28.	С. Перещепины воен. поселян	610	539	9000	800	—
29.	П. Покровское надвор. сов. Зоммера	—	—	3000	341	—
30.	С. Воскресенского кадета Тарловского	250	169	6000	517	—
31.	Д. Никитенской пра. Костирец	59	48	3000	476	—
32.	Д. Васильевки гене. Вербицкого	16	13	3000	140	—
33.	С. Бузовки девицы Чертковой	242	209	12000	791	—
34.	К мельнице и дому полковн. Лизандры	35	26	52	55	—
35.	Секретаря Вербицкого	8	4	6	5	—
36.	С. Колпаковки полков. Колпака	239	195	5000	229	—
37.	С. Рязского воин. поселян	657	668	5000	1181	—
38.	Д. Грабовщины земского подсудка и племянника его Высоцких	97	67	1500	186	—
39.	Д. Григорьевки прапор. Орищенко	1	2	140	29	—
40.	Д. Усть Липянской ма. Кардашевского	36	31	350	84	—
41.	Д. Громановки ротмис. Громаковой	47	46	380	68	—
42.	К мель. стат. сов. Алексева	12	8	50	40	—
43.	Д. Горки майора Кардашевского	18	19	500	100	—
44.	Д. Быстровки прапор. Скибы	4	2	120	—	—
45.	Д. Степановки гвар. серж. Алексева	48	39	1000	535	—
46.	К мельнице на реке Орели ген. ма. Алы-мова	18	30	50	50	—
47.	С. Лернещины Нефорощанского мона-	482	434	13500	1791	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
	стыря					
48.	Д. Анастасьевки ма. Магденка	53	44	1500	273	—
49.	С. Котовки стат. сов. Алексеева	683	603	10500	1834	—
50.	П. Ровной гвар. сер. Алексеева	—	—	4500	420	—
51.	Д. Магдалиновки майора Магденка	29	33	3000	163	—
52.	Д. Любимой подпор. Игнатьева	13	19	2200	158	—
53.	Д. Макаровки коллеж. сов. Тибекина	—	—	1200	133	—
54.	Д. Канчиеловки майо. Канчиелова	14	12	3000	100	—
55.	Д. Ивановки порут. Павлинова	24	25	1500	17	—
56.	Д. Капустянки рот. Тимковского	20	10	1900	37	—
57.	Д. Ефимовки порут. Черного	40	25	1500	17	—
58.	Д. Федоровки порут. Закаревского	—	—	1500	228	—
59.	Д. Манвеловки князя Манвелова	4	1	1700	374	—
60.	Д. Чаплинки воинских поселян	193	176	12000	812	—
61.	С. Патриковки воинских поселян	1252	1256	22000	2000	—
62.	С. Песок гене. пор. и кав. Черткова	413	379	7500	7533	—
63.	Д. Олиферовки кол. сов. Сахновского	128	113	4500	453	—
64.	С. Шульгинки воин. поселян	574	480	7500	2500	—
65.	Майора Синегуба под лесом	—	—	58	131	—
66.	Местечко Орлика воин поселян	1182	1100	12000	1500	—
67.	Д. Ульяновки ма. князя Баратова	155	152	500	100	—
68.	Д. Вышенок майора Вышневецкого	8	7	160	40	—
69.	Д. Тагамлыцкой майо. Потоцкого	12	9	500	200	—
70.	Порутчика Самокиши	—	—	30	1	—
71.	Порутчика Шапаровского	—	—	48	2	—
72.	Прапорщика Волнянского	4	3	80	3	—
73.	П. Степановской подпор. Иващенко	—	—	220	7	—
74.	Д. Баратовки князя Баратова	—	—	180	7	—
75.	Д. Петровки сержанта Петренка	9	11	360	52	—
76.	П. Реуцковской прапор. Реуцкого	6	4	200	39	—
77.	П. Сергеевской майора кн. Баратова	—	—	300	102	—
78.	С. Заочепского девицы Плавецкой	223	212	2300	443	—
79.	Д. Степановки кня. Баратова к мельнице	10	7	30	4	—
80.	К мельнице майора Синегуба	3	3	120	52	—
81.	Порутчика Осовицкого	—	—	250	76	—
82.	Прапорщика Осовицкого	—	—	60	22	—
83.	Д. Плавецчины общего владения порут- чика Плавецкого и сестры его майорши Деевой девиц Татьяны и Анны умершаго подполковника Плавецких дворянина Накованьнина и девицы Катерины Фе- доровой	178	165	4500	858	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
84.	С. Могилево воин. поселян	1215	1310	12000	—	—
85.	Прапорщика Селимова	—	—	390	—	—
86.	Под садом порут. Иващенко	5	4	20	—	—
87.	Местечко Китайгорода воин. поселян	1391	1439	11200	5020	—
88.	Д. Витовки общаго владения надвального советника Чернышова и коллежского ассесора Магденка	15	10	300	14	—
89.	Д. Фоминой порут. и секре. Цыганенковых	3	2	176	23	—
90.	Д. Григорьевки ромист. Тимковского	44	43	580	24	—
91.	М. Царичанки воин. поселян	1651	442	10000	1252	—
92.	Д. Николаевки капит. Алексева	22	22	1500	48	—
93.	Д. Верхней прапор. Кисличного	5	1	378	10	—
94.	Д. Шапаровки порут Шапаровского	6	4	350	41	—
95.	Д. Михайловки подпорут. Иващенко	5	4	150	20	—
96.	Д. Ярезовки порутчика Руковского	79	54	900	447	—
97.	Д. Выбранки майора Миргородского	31	24	1500	169	—
98.	Села Бабайковки воинских поселян	804	799	14000	1500	—
99.	Д. Пантелимоновки подпор. Мандрики	21	18	1500	233	—
100.	Д. Юрьевки капитана Юрьева	22	11	1500	159	—
101.	Д. Павловки капитана Ключникова	25	17	1530	52	—
102.	С. Гупаловки воинских поселян	648	603	12000	1200	—
103.	Д. Александровки майора Синегуба	86	75	1500	147	—
104.	Нефорощанского Святоуспенского монастыря под сад	—	—	95	78	—
105.	С. Михайловки и деревни Шедеевки майора Алымова	340	115	2500	150	—
106.	Д. Моисеевой подпорутчика Петрова	1	7	230	22	—
107.	Д. Журавки подпорут. Герасименка	7	10	2000	7	—
108.	Д. Корсуновки подпорут. Корсуна	13	8	342	12	—
109.	Д. Ненадовки подпорутчика Никиты, Василя прапорщиков Григория и Игната Адаменковых	54	61	1500	138	—
110.	Д. Игнатьевки капит. Игнатьева	127	106	1500	289	—
111.	Д. Воиновки капитана Ключникова	90	83	1500	238	—
112.	К мельнице Нефорощанского Святоуспенского монастыря	—	—	2	2	—
113.	Д. Березавки майора порутчика и полкового асаула Руковских	9	4	1500	360	—
114.	П. Семеновской порут. Солошича	8	5	440	24	—
115.	Подпорут. Мандрыки под лес и сад	—	—	32	10	—
116.	К мельнице Святогорского Успенского	—	—	10	13	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
	монастыря					
117.	Д. Матвеевки майора Тимковского	62	63	220	71	—
118.	Д. Павловки ротмистра Тимковского	—	—	140	7	—
119.	Д. Кленовой подпор. Тимковского	3	5	180	7	—
120.	Д. Ильинской майора Крамина	33	30	180	10	—
121.	Д. Кута порут. Кущинского	8	6	180	20	—
122.	Д. Ранговой подпорут. Миргородского	83	34	180	60	—
123.	Подпорутчика и прапор. Адаменковых под сад	—	—	9	—	—
124.	Местечка Моячки и села Ливенского, воинских поселян	1375	1127	8880	635	—
125.	Д. Губаревки пор. Губарева	12	15	550	104	—
126.	Секретаря Игнатьева	14	11	210	53	—
127.	Д. Рекуновки ротмис. Рекуновича	8	8	230	8	—
128.	П. Садовки порут. и подпорут Гавриленковых	23	14	344	15	—
129.	Д. Голой подпорут. Щепенка	1	1	78	2	—
130.	Д. Васильевки ротмис. Швыдкого	11	5	154	5	—
131.	Д. Форостовой значкового товарища Даниленка и Белицких мещан Данилевского и Пещанского	5	4	400	159	—
132.	П. Афанасьевки пор. и пра. Адаменкова	—	—	590	12	—
133.	Капитана Ревазова	—	—	90	5	—
134.	П. Манвеловки князя Манвелова	—	—	48	1	—
135.	Д. Николаевки майора Чорбы	32	17	1500	58	—
136.	С. Андреевки порутчика Прокофьева	154	143	1500	91	—
137.	П. Долгой майора Магденка	—	—	200	3	—
138.	Прапор. Подлузного	—	—	300	54	—
139.	Хутора коллеж. ассе. Сухины	—	—	130	1	—
Итого в отмежеванных		21207	18625	326953	51290	1699
<i>В нижеследующих селениях еще до сего не размежеванных порознь о числе их земель неизвестно</i>						
Казенные местечки						
140 ¹	Переволочанское	470	550	—	—	—
141.	Новые Сенжары	4152	4131	—	—	—
142.	Старые Сенжары	3723	3536	—	—	—
143.	Кищенька	1947	1801	—	—	—
Села						
144.	Мачухи	1451	1400	—	—	—
145.	Федирки	591	563	—	—	—

¹ Починаючи з №140 нумерація відсутня. В публікації нумерація поновлена упорядником.

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
146.	Комаровка	623	640	—	—	—
147.	Лучки	387	389	—	—	—
148.	Ханделеевка	368	325	—	—	—
Деревни						
149.	Лисовка	227	221	—	—	—
150.	Перещепина	118	117	—	—	—
151.	Мильчанских воин. пос. при р. Полузерье	6	3	—	—	—
Помещичьи села и деревни						
152.	Писаревка пример ма. Кочубея	217	219	—	—	—
153.	Локощина полков. Потемкиной	184	70	—	—	—
154.	Головач лейб гвардии кап. Милорадовича подсудка и возного Высоцких	184	158	—	—	—
155.	Мальшева надвор. сов. Левенца	89	99	—	—	—
156.	Ген. ма. Лысенкова при реч. Пустоловой	27	20	—	—	—
157.	Майор. Клеменовой при реч. Пустоловой	10	6	—	—	—
158.	Ее ж при урочище Раздорах	14	13	—	—	—
159.	Мальшевка кап. Сахновского	79	75	—	—	—
160.	Окрына по. хорунжего Быковского	46	50	—	—	—
161.	Козельщина сек. ма. и деп. Козельского	89	92	—	—	—
162.	Сек. майора Магденка	6	5	—	—	—
163.	Максимовка кол. ас. Максимовичевой	41	35	—	—	—
164.	Прапорщика Сочавца	13	10	—	—	—
165.	Порутчика Кущинского	2	2	—	—	—
166.	Прапорщика Худькова	10	8	—	—	—
167.	Бунчукового товарища Левенца	12	10	—	—	—
168.	Евож Левенца	10	12	—	—	—
169.	При. худ. Тагамлицком сот. Сахновского	59	56	—	—	—
170.	При. ма. Кочубея при ху. Сух. Тагамлыка	14	14	—	—	—
171.	Тагамлицкая бунч. тов. Марченка	112	82	—	—	—
172.	Пол. асаул. Руковского при ху. Тагамлыцком и Липянском	71	59	—	—	—
173.	Пол. асу. Жуковского при х. Тагамлыцком	40	36	—	—	—
174.	Пол. асса. Лаврентьева з братьями при ху. Тагамлыцком	23	13	—	—	—
175.	Евож близ Жадновского броду	9	6	—	—	—
176.	Пол. обоз. Бенковского, над. сов. Левенца	83	62	—	—	—
177.	Коноваловка вой. тов. вах. и сотничьего сына Лаврентьевых	84	65	—	—	—
178.	Вдовствующей знач. тов. жены Самарской	11	12	—	—	—
179.	При х. Ватажковом еж при реч. Тагамлык	16	16	—	—	—
180.	Пушкаровского дев. монас. при Булановом	1	4	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
181.	Тогож мона. при реч. Тагамлык	24	15	—	—	—
182.	Воиск. тов. Сушкова	15	57	—	—	—
183.	Сот. Балясного при ху. Тагамлык	53	41	—	—	—
184.	Знач. тов. Носова при х. Тагамлыцком	23	13	—	—	—
185.	Сотен. аса. Кутицкого при х. Тагамлыцком	12	15	—	—	—
186.	Бриг. Занковского при х. Тагамлыцком	67	63	—	—	—
187.	Бун. тов. Паскевича при х. Липянском	20	16	—	—	—
188.	Б. тов. Белухи при х. Головач	49	53	—	—	—
189.	Мещан. Пашенка при реч. Николке	4	3	—	—	—
190.	Бун. тов. Паскевича при ху. Никольском	6	5	—	—	—
191.	Пол. ас. Марченка между Локошиною и Головачем	14	15	—	—	—
192.	Бу. тов. Руденка в х. Фаринском	17	15	—	—	—
193.	Егож при Булановом	7	6	—	—	—
194.	Бун. тов. Паскевича при Булановом	6	9	—	—	—
195.	Егож при Ватажковом	1	3	—	—	—
196.	Пол. судьи Могилянського в х. Булавыном	7	7	—	—	—
197.	Пол. асаула Старицкого в Булавыном	2	2	—	—	—
198.	Сот. Балясного при х. Ватажковом	16	19	—	—	—
199.	Сот. Миненка при х. Ватажковом	18	7	—	—	—
200.	Пор. Флоринского в лес Нежемлинском	3	3	—	—	—
201.	Войск. тов. Приказного	8	6	—	—	—
202.	Подпор. Рогули в х. Никольском	15	15	—	—	—
203.	Вой. тов. Сушкова при х. Ватажковом	53	51	—	—	—
204.	Вой. тов. Фириньки при х. Ватажковом	13	17	—	—	—
205.	Умер. сот. Белухи	3	4	—	—	—
206.	Артил. аса. Дублянського при реч. Сухом Тагамлык	1	1	—	—	—
207.	Придворного певчого Воскобойникова	6	3	—	—	—
208.	Возного земского Носова в х. Рогатском	8	6	—	—	—
209.	Сотен. атам. Филимона Юрашевского при речке Тагамлык	8	5	—	—	—
210.	Полк. писаря Яновича при х. Бузаргенином	4	2	—	—	—
211.	Войс. тов. Сосны в х. Тростянском	5	7	—	—	—
212.	Ольшаная Полтав. монастыря	191	176	—	—	—
213.	Булавина оногож монастыря	78	67	—	—	—
214.	Майора Руковского в уроч. Раздорах	15	12	—	—	—
215.	Лозовая бунч. тов. Левинца	21	23	—	—	—
216.	Капит. Цицеяновой при уро. Кунсовом	10	9	—	—	—
217.	Крутая кол. ас. князя Шихматова	41	33	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
218.	Пор. Адамова при реч. Кустоловой	3	2	—	—	—
219.	Пор. Середы при Вел. Болоте	36	27	—	—	—
220.	Максимовка порут. Хмары	19	18	—	—	—
221.	Евож при урочище Булановом	6	2	—	—	—
222.	Полков. хоружего и порут. Куликова при урочищ. Обливе	10	7	—	—	—
223.	Прапор. Каплуновского при р. Кустоловой	11	12	—	—	—
224.	Прапор. Панченка при Тагамлыке	15	11	—	—	—
225.	Секр. Афанасьева при ов. Крутом	3	3	—	—	—
226.	Зем. писаря Тарновского при р. Кустоловой	3	3	—	—	—
227.	Священ. Косовского на Пологах	11	8	—	—	—
228.	Священ. Паньковского при Песках	3	1	—	—	—
229.	Священ. Осипова	32	27	—	—	—
	Св. Середы при Тагамлыке					
230.	Священ. Киценка при Тагамлык	2	2	—	—	—
231.	Полков. Завровой на Пологах	26	19	—	—	—
232.	Майора Мищенко при том же урочище	12	11	—	—	—
233.	Порутчицы Ориневской	3	6	—	—	—
234.	Адъютанта Павлинова на Кучугурах	9	4	—	—	—
235.	Кунцева майора Магденка	118	110	—	—	—
236.	Зачепилровка евож	60	49	—	—	—
237.	Значко. тов. Алексеева при реке Полузере	5	2	—	—	—
238.	Капит. Ключникова при уро. Кунсовом	11	5	—	—	—
239.	Максимова майора Чорбы	38	34	—	—	—
240.	Священ. Верловского на Пологах	3	7	—	—	—
241.	Кап. Сахновского при буерак Расоховатом	4	3	—	—	—
242.	Майора Ганжи при Великом Болоте	6	4	—	—	—
243.	Кол. ассе. Сухины при Кучугурах	10	6	—	—	—
244.	Порут. Зеленского близ Великого Болота	11	10	—	—	—
245.	Пор. Бродского при Великом Болоте	26	29	—	—	—
246.	Шкуровская прапор. Печеного	5	4	—	—	—
247.	Прап. Дейнеки при Берестовой Могиле	11	10	—	—	—
248.	Пр. Зеленского при Красной Горе	18	12	—	—	—
249.	Пр. Медяного при Великом Болоте	10	5	—	—	—
250.	Крулицкая майора Сахновского	24	26	—	—	—
251.	Пор. Леонтьева при буераке Куриловом	16	18	—	—	—
252.	Евож при речке Полузери	6	6	—	—	—
253.	Пор. Пещанской при Восковой Долине	17	21	—	—	—
254.	Прапор. Крамаренко при Кунсовом	5	6	—	—	—
255.	Писаря Тарновского при р. Полузери	5	13	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	ква- др: саж.
256.	Полков. Лизандры при Верх. Пологах	8	2	—	—	—
257.	Федоровка майора Кочубея	139	132	—	—	—
258.	Кустолова майора Лысенка	45	51	—	—	—
259.	Ма. кня. Манвеловой при р. Моячке	16	14	—	—	—
260.	Капит. Миркалова при Комаровских мо- гилах	13	11	—	—	—
261.	Пор. Зеленского при Бабочкиных курганах	6	8	—	—	—
262.	Прапор. Марченка при Роевых могилах	3	1	—	—	—
263.	Свящ. Сребрянского при речке Кустоло- вой	3	4	—	—	—
264.	Свящ. Киценка при той же речке	5	9	—	—	—
265.	Егож при речке Моячке	6	6	—	—	—
266.	Священ. Матвеева при речке Кустоловой	3	2	—	—	—
267.	Егож при могилах Скарбных	5	5	—	—	—
268.	Порут. Корческого при долине Выхтиши- ной	10	11	—	—	—
269.	Кап. и сот. Бузановских при Буераке Гер- гелевом	6	11	—	—	—
270.	Знач. тов. Яколенка	5	4	—	—	—
271.	Сот. асаула Калочникова	9	6	—	—	—
272.	Над. сов. и бунч. тов. Левенцов при р. Полузерье	64	43	—	—	—
273.	Марковка ген. пор. и кав. Милорадовича	33	28	—	—	—
274.	Подпор. Курносева и Бранчи при ур. Ки- щенках	23	24	—	—	—
275.	Заворсклянская Леонтьева	87	99	—	—	—
276.	Сухая евож	102	83	—	—	—
277.	Подпорут. Хащенка при озере Драном	62	55	—	—	—
278.	Близнецы прапор. Сокологорского	5	4	—	—	—
279.	Потеевская порут. Устимовичевой	3	6	—	—	—
280.	Священника Григорьева при р.Кагамлык	5	7	—	—	—
281.	Подкоморого Черныша и зем. судьи Ма- гденка	20	14	—	—	—
282.	Возного Носа при ху. Тагамлыцком	15	12	—	—	—
Итого в неразмежеванных		17807	17118	116454	9066	—
А всего во всем уезде		39014	35773	445910	60238	1421

[12] //

ПЛАН АЛЕКСОПОЛЬСКОГО УЕЗДА

в коем земли удобной 445910, неудобной 60238 десятин и на оной состоит город 1, крепостей 6, местечек 7, сел 31, деревень 224, в них мужеска пола 39014, женска 35773 души

Описание смежных земель

От А до В Кременчугского

От В до С Полтавского

От С до D Константиноградского

уездов

От D до E Новомосковского

От E до А Екатеринославского [13] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА АЛЕКСОПОЛЯ

Прожектированного дл новой оной постройки в нем обывательский домов 450. По числу коих состоять будет из 1—й части и 4—х квар.

Изъяснение литер

А Деревянные церкви

В Кварталы застроенные обывательские

С Староя Украинская линия

Д Плотины

Е Вновь прожектированные кварталы для казенных строений

F Вновь прожектированные кварталы для обывательских строений

Г Гостинные дворы

Н Вновь прожектированной ретранжамент

Сей город положено устроить на возвышенном и ровном месте между больших речек Нефорощи и черной Долины при впадении оных в реку Орел и при самом поселении бывшего местечка Нефорощи, осажденнаго в 1674-м году при гетмане Самойловиче сотником Ганжею. Предместье его весною во время половоди почти все окружается водою, в нем ныне церковей деревянных три, купцов и разного звания жителей мужеска полы 1390 душ; ярмонки бывають в год при: 1-я, марта 25-го; 2-я, августа 6-го ; 3-я, ноября 8-го и продолжаютя по недели, по причине мелководья и состоящих по реке Орел плотин судового хода нет и впредь быть не может. Расстоянием Алексополь от губернского города Екатеринослава 100, Новомосковска 75, Кременчуга 95, Полтавы 60, Константинограда 63 верст. Близ города имеется мужской монастырь называемый Нефорощанский. [14] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ КРЕМЕНЧУТСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной
 десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
1.	Город Кременчуг	2535	2032	—	—	—
Казенные местечка						
2.	Власовка	460	463	—	—	—
3.	Келеберда	2372	2286	—	—	—
4.	Соколка	3131	2847	—	—	—
5.	Белики	4059	3923	—	—	—
6.	Кобыляки	4978	4842	—	—	—
7.	Омельник	1649	1576	—	—	—
8.	Манжелея	1118	1111	—	—	—
9.	Потоки	2322	2241	—	—	—
Казенные села						
10.	Богомоловка	382	384	—	—	—
11.	Недогарки	843	782	—	—	—
12.	Рублевка	696	585	—	—	—
13.	Пришиб	1131	1077	—	—	—
14.	Солошино	308	314	—	—	—
15.	Горишние Млины	83	84	—	—	—
16.	Лелюховка	923	912	—	—	—
17.	Запсиолье	951	824	—	—	—
18.	Пески	676	673	—	—	—
19.	Ломаная	493	468	—	—	—
20.	Дмитровка	570	571	—	—	—
Казенные деревни						
21.	Пещаная	523	425	—	—	—
22.	Кахновка	633	589	—	—	—
23.	Доновская	53	46	—	—	—
Монастырские деревни						
24.	Перегоновка Сокольского монастыря	103	80	—	—	—
25.	Омельничек Пивогородиского Ни- кольского монастыря	39	35	—	—	—
26.	Стенка Пьолтавского Крестовоздвижен- ского монастыря	109	98	—	—	—
Помещичьи села						
27.	Бригадировка войскового товарища Тимофеева	175	138	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
28.	Демидовка бунчукового тов. кадета и бунчуковой тов. Остроградских	180	190	—	—	—
29.	Васильевка лейб гвардии прапорщика и подпоручика Капнистов	186	169	—	—	—
30.	Николаевка лейб-гвардии прапорщика Капниста	346	298	-	-	-
Помещичьи деревни						
31.	Статс. сов. Нелюбова	10	7	—	—	—
32.	Буцовская надвор. сов. Прокоповича	15	9	—	—	—
33.	Писаревка надвор. сов. Остроградского и прапор. Гаврилова	120	112	—	—	—
34.	Чередниковщина майора Байдака	12	5	—	—	—
35.	Андрусовка капит. Байдака	41	47	—	—	—
36.	Терешковка прапорщ. Терентиевой	90	77	—	—	—
37.	Попова Гребля коллежского регис. и племянников ево Леонтовичей	13	10	—	—	—
38.	Некрасова прапор. Орловского	1	2	—	—	—
39.	Хорунжовка прапор. Филипова	22	20	—	—	—
40.	Ковтуновщина прапор. Гаврилова	15	18	—	—	—
41.	Савына евож	90	98	—	—	—
42.	Альферовка евож Гаврилова и значкового товарища Носкова	77	70	—	—	—
43.	Кагальницкая капеиста Трофименкова	5	5	—	—	—
44.	Капеиста Курилова	2	7	—	—	—
45.	Зарудная священ. Кидигрова	5	4	—	—	—
46.	Священ. Буринского при реч. Руде	4	4	—	—	—
47.	Скобейковская майора Майбороды	50	26	—	—	—
48.	Сухомельницкая евож з братьями	55	39	—	—	—
49.	Самосевка порут. Майбороды	40	36	—	—	—
50.	Коропинская евож	33	34	—	—	—
51.	Кагамлицкая подпор. Шевченка	5	6	—	—	—
52.	Бодоскловская евож	22	17	—	—	—
53.	Ракитная порут. Бабича	40	39	—	—	—
54.	Бунчукового товарища Руденка	60	58	—	—	—
55.	Коллеж. сов. Золотницкого при речке Кобылячку	42	37	—	—	—
56.	Калниболоцкая евож	23	28	—	—	—
57.	Евож при урочищах Гужвином и Копилевском	61	50	—	—	—
58.	Шматковка майорши Флоринской	109	99	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
59.	Матренина ее	41	48	—	—	—
60.	Макогоновка ееж	52	49	—	—	—
61.	Майора князя Эривова при Кобыляц- кому броду	61	83	—	—	—
62.	Головская ево	10	8	—	—	—
63.	Шевцева евож	28	29	—	—	—
64.	Саловка сек. майора кн. Баратова	19	26	—	—	—
65.	Вахмистра Горбаня	10	8	—	—	—
66.	Камендантовка капитанов князей Тур- кистановых	122	109	—	—	—
67.	Сокольной Путь капит. Туркистанова	8	7	—	—	—
68.	Капит. Пркофьева при реч. Кобылячку	12	14	—	—	—
69.	Евож при той же речке	34	27	—	—	—
70.	Капитана Дахнова при той же речке	5	7	—	—	—
71.	Бутовая ротмист. Винникова	61	67	—	—	—
72.	Топольева ево	8	5	—	—	—
73.	Евож в плавнях называемыя Осотками	8	6	—	—	—
74.	Зашматковская порут. князя Турки- станова	25	21	—	—	—
75.	Павловка сотнички Козельской	2	3	—	—	—
76.	Козельщина ее ж	264	246	—	—	—
77.	Прапор. Прокопенко	8	6	—	—	—
78.	Прапор. Волошинова при урочище Со- лонице	8	7	—	—	—
79.	Прапорщика Реуцкого при Солонем Куте	4	8	—	—	—
80.	Прапорщицы княгини Закадзиевой при речке Кобылячку	30	33	—	—	—
81.	Регистратора Дворникова при урочи- ще Солонице	13	8	—	—	—
82.	Вахмистра Богаева при урочище Зозу- лином	6	5	—	—	—
83.	Солоница вахмистра Тройницкого при урочище Кривой Руде	32	26	—	—	—
84.	Девицы Тройницкой при Солонем Куте	23	18	—	—	—
85.	Морозная войск. тов. жены Тимофеевой	4	5	—	—	—
86.	Войск. тов. Макогоновой	6	6	—	—	—
87.	Сотен. атамана Петренка при речке Кобылячку	12	12	—	—	—
88.	Майора князя Баратова при уроч. Зе-	6	6	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
	леном					
89.	Евож при урочище Кучугурах	12	9	—	—	—
90.	Евож при Долгих Лесах	11	5	—	—	—
91.	Майора Волка при речке Руд	3	3	—	—	—
92.	Боровков Комыш подпорутчика Гон- чарева	14	14	—	—	—
93.	Круглая вахм. Чегелы	54	49	—	—	—
94.	Кривулиха каптенармуса Волка	4	7	—	—	—
95.	Озерская при. майора Потоцкого	138	148	—	—	—
96.	Петрашкова сек. ма. кн. Баратова	33	31	—	—	—
97.	Бражникова прапор. Потоцкого	8	10	—	—	—
98.	Исаева евож	9	8	—	—	—
99.	Майорши Полковницей при речке Кобылячку	93	82	—	—	—
100.	Сухой Кобылячок пор. Сокологорского	8	8	—	—	—
101.	Евож при озере Баглаевом	11	13	—	—	—
102.	Подпор. Кащенкова при долине Чай- чиной	6	6	—	—	—
103.	Прапорщ. Заворотного при вершине речки Кобылячку	9	4	—	—	—
104.	Прапорщ. Сокологорского при речке Кобылячку	2	3	—	—	—
105.	Регист. Алексенкова при оз. Баглаево	15	17	—	—	—
106.	Каптенармуса Марченка при Крынках	6	2	—	—	—
107.	Священ. Сокологорского при той же речке Кобылячку	25	25	—	—	—
108.	Священ. Сокологорского при той же речке	12	15	—	—	—
109.	Священ. Федора Сокологорского при Острой Могиле	4	2	—	—	—
110.	Вдовствующей попади Сокологорской при речке Кобылячку	7	6	—	—	—
111.	Надвор. сов. Галецкого при речке Кри- вой Руд	33	25	—	—	—
112.	Кньшевка бунч. тов. Остроградского	85	81	—	—	—
113.	Коношевичевская бунч. тов. Руденка	10	9	—	—	—
114.	Лавриновская бунчукового тов. жены Остроградского	28	21	—	—	—
115.	Онокиевская ее	18	9	—	—	—
116.	Концовская еж	4	4	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квлад- рац.: сажен- ни
117.	Морозовская капитана Ляховича	5	9	—	—	—
118.	Камышевская евож Ляховича	5	9	—	—	—
119.	Капит. Куропятникова при речке Омельничку	26	18	—	—	—
120.	Аврамовская войск. тов. Пещанки	11	7	—	—	—
121.	Мартыновка полк. асаула Московя	7	3	—	—	—
122.	Омельничанская войск. товарища Якова Устимовича	30	23	—	—	—
123.	Домниковская войскового товарища Якова Устимовича	34	25	—	—	—
124.	Омельничек хорунжей. полковой и знач. тов. Московых	137	106	—	—	—
125.	Демидовская сотен. старш. Лысенкова	2	3	—	—	—
126.	Евож при речке Манжелейке	10	12	—	—	—
127.	Григорьевская над. сов. Остроградско- го	94	102	—	—	—
128.	Платоновка бунч. тов. Остроградского	27	28	—	—	—
129.	Пузыковка лейб гвардии прапорщика и подпор. Капнистов	146	133	—	—	—
130.	Коропьевская подполков. Шошина	85	70	—	—	—
131.	Прапорщика Золотаревского	11	12	—	—	—
132.	Капит. Новохатного при урочище Ли- мане	13	13	—	—	—
133.	Порутч. Ориневской при долине Ем- цевой	3	4	—	—	—
134.	Адьютанта Писаревского при Толпо- вой долине	2	4	—	—	—
135.	Лиман майора Магденка	83	80	—	—	—
136.	Капит. Ключникова при могиле Ни- хайковой	7	5	—	—	—
137.	Значкового товарища Боярского при Красном Лугу	4	3	—	—	—
138.	Прапор. Афанасьева при Долгом озере	20	11	—	—	—
139.	Полузерская капит. Сахновского	60	64	—	—	—
140.	Прапор. Борякова при Красном Лугу	13	14	—	—	—
141.	Адамовка порут. Адаменкова	18	15	—	—	—
142.	Ген. порут. и кав. Черткова на Подах	63	58	—	—	—
143.	Ганжевка майора Ганжи	90	79	—	—	—
144.	Ево при могиле Чичужиной	58	51	—	—	—
145.	Ухоловская евож	26	23	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квдрат:сажени
146.	Майора Гана на Подах	59	67	—	—	—
147.	Золотаревка майора Золотаревского	36	29	—	—	—
148.	Майора Волка при Крынках	3	3	—	—	—
149.	Валявщина капитана Сачавца	16	15	—	—	—
150.	Баландинова евож	5	6	—	—	—
151.	Крынка капитана Прокофьева	70	72	—	—	—
152.	Капитана Бузановского при Солониц	5	2	—	—	—
153.	Коллежского ассесора Сухины при Драбиновом Куте	8	4	—	—	—
154.	Коллежской ассесорши княгини Баратовой при Чичужин	1	2	—	—	—
155.	Порутчика Захарова при речке Сухом Кобелячку	25	11	—	—	—
156.	Подпорут. Яновича на Подах	34	28	—	—	—
157.	Подпоручика Кондесова при речке Кобылячку	7	10	—	—	—
158.	Прапорщика Пирогова при овраге Волчьем	10	9	—	—	—
159.	Евож Пирогова при урочище Чичужинном	30	21	—	—	—
160.	Прапорщика Андрусского при речке Кобылячку	6	6	—	—	—
161.	Прапорщика Рудкова при урочище Росошином	5	3	—	—	—
162.	Прапорщика Колесникова при овраге Волчьем	4	6	—	—	—
163.	Прапорщика Штефанова при Громовой Могиле	4	1	—	—	—
164.	Прапорщика Мидянова при речке Кобылячку	7	1	—	—	—
165.	Прапорщика Волковняка при урочище Чичужинном	30	35	—	—	—
166.	Бунчукового товарища Терентенка при овраге Волчьем	16	11	—	—	—
167.	Войскового товарища Заславского при Громовой Могиле	6	3	—	—	—
168.	Сот. Волковняка при дороге Рыбальской	29	16	—	—	—
169.	Сотн. Бузановского при овр. Волчем	3	1	—	—	—
170.	Прапор. Гукова при том же овраге	16	10	—	—	—
171.	Регист. Котова при р. Сухом Кобылячку	9	7	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
172.	Свящ. Могилевского при Корсуновых Ямах	9	5	—	—	—
173.	Свящ. Мареневского при Великой Руке	5	6	—	—	—
174.	Капит. Новицкого при р. Полузере	38	36	—	—	—
175.	Грекова вой. тов. Христофоровой при той р.	35	43	—	—	—
176.	Марковка бриг. и кав. Маркова	207	184	—	—	—
177.	Дзюбановка сына евож и подкоморого Остроградского	184	161	—	—	—
178.	Волчья ма. Черноглазова пол. хор. и подпор. Куликов	56	41	—	—	—
179.	Майора Волковняка при Бузовой Мо- гиле	11	8	—	—	—
180.	Капит. Кондратьева при р. Кобылячку	9	16	—	—	—
181.	Подпор. Даниленкова при овр. Волчем	27	20	—	—	—
182.	Прапор. Афонасьева при р. Кобылячку	8	7	—	—	—
183.	Прапор. Даниленкова и жены его	38	40	—	—	—
184.	Рег. Усаня при р. Сухом Кобылячку	4	5	—	—	—
185.	Священ. Сребрянского при р. Кобы- лячку	6	7	—	—	—
186.	Священ. Брайловского при той же р.	17	10	—	—	—
187.	Семеновка капит. Бузановского	216	160	—	—	—
188.	Гречановка ген. пор. и кав. Милорадовича	52	55	—	—	—
189.	Хрипковка евож	70	59	—	—	—
190.	Дорогообедовская полков. Потемкина	31	27	—	—	—
191.	Александровская сот. Бузановского	42	34	—	—	—
192.	Логвиновская ево	28	23	—	—	—
193.	Евож при овраге Волчьем	9	6	—	—	—
194.	Подкуйковская вой. тов. Гудимы	3	4	—	—	—
195.	Лекаря Яновского при ов. Волчем	38	34	—	—	—
196.	Плоская знач. тов. Педакова	14	17	—	—	—
197.	Регис. Джулаева при р. Голтве	13	3	—	—	—
198.	Войск. тов. Сулимы при р. Полузерье	5	3	—	—	—
199.	Плоская при. ма. Сахновского	137	132	—	—	—
200.	Жидковка ген. пор. и кав. Милорадовича	108	95	—	—	—
201.	Аптекаря Логинова при реч. Полузерье	11	5	—	—	—
202.	Возного Богаевского при той же речке	8	10	—	—	—
А всего по всему уезду		37674	35278	29589	—	—

[15] //

ПЛАН КРЕМЕНЧУТСКОГО УЕЗДА

в коем земли удобной 293589 десятин и на оной состоит город 1, местечек 8, сел 15, деревень 184, в них мужеска пола 37674, женска 35278 души

Описание смежных земель

От А до В Киевского наместничества   От Д до Е Екатеринославского уезда
От В до С Полтавского уезда   От Е до А Александрийского [16] //
От С до Д Алексапольского уезда

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА КРЕМЕНЧУГА

Прожектированного для новой оной постройки в нем обывательских домов 649 по числу коих состоять будет из 1-й части и 6-и кварталов.

Изъяснение литер

А Церкви деревянные	К Ретранжамент старой земляной
В Расколничья часовня	Л Лавки деревянные
С Казенные деревянные строения	М Вновь прожектированной ретранжамент
Д Каменные обывательские строения	И Мост через реку Днепр
Е Деревянные обывательские строения	О Партикулярные кузницы
Ф Каменной сахарной завод	Р Мясныя лавки
Г Вновь прожектированные кварталы	Q Мостки через малыя речки и болота
Н Партикулярныя сады	R Церковь на кладьбищи
I Старое укрепление	

Сей город начат строением по свидетельству старожилов до 1700-го году поселившимись здесь нескольких семьях промышленниками; а по приумножении селения зделан сотенным местечком малороссийскаго Миргородскаго полку, потом в 1765 году губернаторским Новороссийской губернии городом. Положение свое имеет при реке Днепр по течению оной с левой стороны на ровном и пространном месте. Днепр, протекая близ самага городскаго строения, отделяет оное от местечка Крюкова на правой стороне реки и ввиду города лежащаго. В разсуждении удобнаго для сего места по Днепру водянаго ходу доставляется сюда из Польши, Смоленскаго наместничества и Вяземской округи лес плотами и всякой нагроз барками. В нем церковей деревянных две, часовня расколничья одна, сахарной каменной завод, и кожевенная фабрика, купцов, мещан, цеховых и разнаго звания жителей мужеска полу 2535 душ, ярмонков бывает в год три: 1-я, генваря 30, 2-я, июня 24, 3-я, сентября 1-го и отправляется посредством пограничности нарочистая торговля. Тут построены и пребывание имеют губернские присутственные места, и находятся мужеское и девичье училища, в коих содержатся питомцы и питомицы дети дворянские и разночинские на казенном иждивении. Разстоянием оной от губернскаго города Екатеринослава 162, Новомосковска 154, Полтавы 123, Александрии 46 верст. [17] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ ПОЛТАВСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин зсмли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Город Полтава	4544	4319	4544	—	—
Казенныя местечка						
2.	Великия Будища	2913	2920	—	—	—
3.	Решетилровка	6253	5734	—	—	—
Казенныя села						
4.	Нижние Млины	1707	1002	—	—	—
5.	Грабиновка	497	467	—	—	—
6.	Яковцы	215	185	—	—	—
7.	Иванчинцы	913	846	—	—	—
8.	Павленки	501	496	—	—	—
9.	Жуки	1162	1127	—	—	—
10.	Малыя Будища	1983	154	—	—	—
11.	Петровка	853	852	—	—	—
12.	Семеновка	269	263	—	—	—
13.	Тахтаулов	929	908	—	—	—
14.	Осмачки	312	252	—	—	—
15.	Гавронцы	940	890	—	—	—
16.	Каменка	250	230	—	—	—
17.	Стасовцы	936	874	—	—	—
18.	Брусея	240	231	—	—	—
19.	Пушкаревка	329	327	—	—	—
20.	Горбаневка	171	153	—	—	—
21.	Рыбцы	991	885	—	—	—
22.	Гужулы	798	731	—	—	—
23.	Шестаки	145	142	—	—	—
24.	Супруновка	593	582	—	—	—
25.	Ивашки	841	786	—	—	—
26.	Мильцы	858	784	—	—	—
27.	Диканька	2551	2413	—	—	—
28.	Старые Млины	735	723	—	—	—
29.	Новые Млины	292	276	—	—	—
Казенные деревни						
30.	Терешки	97	84	—	—	—
31.	Патлаевка	116	108	—	—	—
32.	Щербаки	96	92	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
Монастырские села						
33.	Вакулицы Павловского Крестовоздвиженского монастыря	120	97	—	—	—
34.	Росошинцы тогож монастыря	112	98	—	—	—
35.	Чернечей Яр Девичьего Великобудисткого монастыря	858	835	—	—	—
Монастырские деревни						
36.	Потеряйки Полт. Крестово. Монастыря	109	106	—	—	—
37.	Крестьянская Великобус. девичьего монастыря	7	7	—	—	—
38.	Столповская тогож монастыря	3	3	—	—	—
39.	Тогож монаст. при реч. Свинковке	8	7	—	—	—
Помещичьи села						
40.	Крутой Берег поруг. Занковского з братьями	617	580	—	—	—
41.	Натальевка ген. фельдмар. и кав. графа Разумовского	268	239	—	—	—
42.	Куклицы евож	113	98	—	—	—
43.	Искровка Трибовская при. м. Кочубея	160	122	—	—	—
44.	Трибы евож	108	106	—	—	—
45.	Демидовка полковн. Потемкиной	270	235	—	—	—
46.	Надежда ее ж	349	299	—	—	—
Помещичьи деревни						
47.	Товироховка ген. фельдмар. и кав. графа Разумовского и войскового товарища Магденка	66	63	—	—	—
48.	Чаловщина ген. пор. и кав. Милорадовича	29	26	—	—	—
49.	Крюковская пор. Занковского з братьями	4	6	—	—	—
50.	Прап. Флоринского при реч. Коломаку	34	34	—	—	—
51.	Коломак полковн. Битяговского	106	95	—	—	—
52.	Нежинская сотн. Драфановского	11	5	—	—	—
53.	Коломацкая полк. обоз. Беньковского пол. об. и вой. тов. Старицких	62	54	—	—	—
54.	Ладжинская их же	138	121	—	—	—
55.	Подкоморого Черныша при колодезях	4	3	—	—	—
56.	Евож при речке Ковжиже	9	11	—	—	—
57.	Терентовка евож	59	58	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
58.	Осиповка евож при речке Коломаку	66	66	—	—	—
59.	Кол. ассесора Магденка при речке Свиновке возле леса	8	7	—	—	—
60.	Прокурора Максимовича з братьями при речке Свинковке	38	30	—	—	—
61.	Сотнички Волоховской при речке Коломаке	40	41	—	—	—
62.	Макуховка статс. сов. Кочубея	25	28	—	—	—
63.	Бабичевская при. м. Кочубея при речке Коломаку	5	6	—	—	—
64.	Евож при речке Николке	7	3	—	—	—
65.	Священ. Морозова при речке Борщне	1	5	—	—	—
66.	Яновщина полк. писаря Яновского	73	55	—	—	—
67.	Евож при речке Свинковке	7	6	—	—	—
68.	Войск. тов. и канцел. Жученковых	5	8	—	—	—
69.	Кол. ас. Могилянського	15	14	—	—	—
70.	Протопоповка евож	52	45	—	—	—
71.	Священ. Свитайла при р. Коломаке	18	19	—	—	—
72.	Магдовка при. м. Кочубея, бунчу. тов. Паскевича и войск. тов. Магденка з братьями	47	41	—	—	—
73.	Бун. тов. Левенца, войск. приказного и капит. Левченка	70	53	—	—	—
74.	Войск. тов. Сулимы при р. Свинковке	15	12	—	—	—
75.	Знач. тов. Кулика при той речке	7	9	—	—	—
76.	Жадковка капит. Сахновского	23	21	—	—	—
77.	Николка евож	64	42	—	—	—
78.	Стеховка кап. Лутовиновой, вой. то. Черкаского и сот. ас. Поповича	81	67	—	—	—
79.	Капит. Левченка на Пологах	23	25	—	—	—
80.	Куликовка полк. хор., пор. и знач. тов. Куликовых	122	102	—	—	—
81.	Пологоватая полк. ассаула Марченка	30	88	—	—	—
82.	Евож на Пологах	12	11	—	—	—
83.	Пор. Высоцкого при реч. Свинковке	6	14	—	—	—
84.	Войск. тов. Магденка при р. Коломаке	32	24	—	—	—
85.	Войск. тов. Гавриленкова на Пологах	15	12	—	—	—
86.	Войск. тов. Высоцкого и невестки его	23	31	—	—	—
87.	Войск. тов. Приказного	14	13	—	—	—
88.	Полк. асаула Кованьки и артил. пол-	67	51	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
	ков. ас. Дублянського					
89.	Значков. тов. Соляника	5	4	—	—	—
90.	Артил. полковой ас. Дублянського	10	10	—	—	—
91.	Полков. летовщика Куличенка	17	12	—	—	—
92.	Кадета Мягкохлебенка	11	8	—	—	—
93.	Бунч. тов. Паскевича и мещанки Гудзевой при р. Свинковке	34	35	—	—	—
94.	Бунч. тов. Марченка при лесу на Бузручках	9	15	—	—	—
95.	Мещанина Панасенка при Пологах	25	13	—	—	—
96.	Раиц Маркевича при овр. Водяном	12	11	—	—	—
97.	Мещан. Рудя при реч. Коломак	1	4	—	—	—
98.	Мещан. Гузенка при р. Лодижине	18	17	—	—	—
99.	Мещан. Маркевичевой при р. Полузерье	10	8	—	—	—
100.	Придворного певчего Воскобойникова на Пологах	8	10			
101.	Мещан. Глинянички при р. Коломаке	12	10	—	—	—
102.	Тагамлык пор. Сахновського	64	54	—	—	—
103.	Черняковка вдовствующей судьиной Черняковой сотн. Сахновського и Долинського и войск. тов. Жученка и попады Оранской	125	127	—	—	—
104.	Бузовка сотн. Сахновського	42	43	—	—	—
105.	Сотника Долинського при р. Свинковке	18	21	—	—	—
106.	Зачепиловка пор. Швыдкого	80	60	—	—	—
107.	Подпор. Боглимського при р. Голтве	40	40	—	—	—
108.	Прапор. Швыдкого	3	2	—	—	—
109.	Возного гродского Станицкого при р. Березовке	4	4	—	—	—
110.	Значковых товарищей Тарасенка Кованьки и канцеляриста Павловського при той же речке	11	16	—	—	—
111.	Священ. Оранского при р. Ворскле	26	17	—	—	—
112.	Бойкова лавника Бойка, знач. тов. Гавриленка и попады Оранской	23	25	—	—	—
113.	Пески земского писаря Тарновського с братьями	100	86	—	—	—
114.	Порут. и прапор. Флоринских при речке Свинковке	43	46	—	—	—
115.	Сотенного атамана Тищенко при овра-	5	2	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: сажени
	ге Варавином					
116.	Сотен. атам. Жадана при р. Свинковке	5	4	—	—	—
117.	Значкового тов. Петраша при р. Ворскле	3	5	—	—	—
118.	Полк. асаула Кованьки	89	96	—	—	—
119.	Войск. тов. Цурки при р. Боршне	14	16	—	—	—
120.	Евож при речке Голтве	24	30	—	—	—
121.	Священ. Жуковского при р. Боршне	11	7	—	—	—
122.	Парасичева священ. Лукомского	12	7	—	—	—
123.	При. м. Кочубея при реч. Свинковке	102	90	—	—	—
124.	Занчков. тов. Аврамова и попади Оранской при речке Боршне	18	17	—	—	—
125.	Значков. тов. и канцеляриста Куде при речке Березовке	5	9	—	—	—
126.	Надвор. сов. Левенця при р. Ковончуку	28	33	—	—	—
127.	Бунчуковой тов. Сулиминой при р. Ковжиже	24	22	—	—	—
128.	Еж при речке Свинковке	59	40	—	—	—
129.	Значков. тов. и сотен. атамана Артюхов при речке Тагамлык	37	40	—	—	—
130.	Тагамлык прим. ма. Кочубея	82	60	—	—	—
131.	Майорши Мерлиновой	27	26	—	—	—
132.	Капит. Польского при мельн. Весняных	18	13	—	—	—
133.	Полк. квар. князя Мусхелова при реке Ворскле	1	3	—	—	—
134.	Войск. тов. Собецкого при р. Голтве	11	8	—	—	—
135.	Значк. тов. Мищенкова при р. Ковжиже	7	10	—	—	—
136.	Значк. тов. Цуревского при р. Ворскле	3	3	—	—	—
137.	Знач. тов. Сулимы при р. Ковжиже	6	14	—	—	—
138.	Евож при р. Ворскле возле леса	7	7	—	—	—
139.	Бедратая сотен. асаула Максименка и селитренного заводчика Кириякова	9	10	—	—	—
140.	Сотен. хорунжего Гавриленка при Богачке	13	10	—	—	—
141.	Комаровка знач. тов. Цурки	40	53	—	—	—
142.	Мартоновщина бунч. тов. Левенца	31	31	—	—	—
143.	Миргородчина войск. тов. Кириякова	29	36	—	—	—
144.	Возного Бузинского при р. Свинковке	4	3	—	—	—
145.	Знач. тов. сотен. асаула и священника	80	74	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
	Глоб при р. Ковжиже					
146.	Священ. Звенигородского при тойже р.	9	12	—	—	—
147.	Спасовская майор. Бойарской	27	30	—	—	—
148.	Возного Шолудка при р. Ковжиже	4	6	—	—	—
149.	Боровая ген. фельдмаршала и кав. графа Разумовского	26	23	—	—	—
150.	Татаровка полков. Потемкиной	8	6	—	—	—
151.	Ееж при речке Голтве	5	3	—	—	—
152.	Пещаная ееж	308	314	—	—	—
153.	Шевченкова ееж	4	2	—	—	—
154.	Парасоцковская ееж	20	11	—	—	—
155.	Священ. Золотаревского з братьями при овраге Фоменковом	46	46	—	—	—
156.	Егож з братьями при Сокольных Буераках	7	6	—	—	—
157.	Майора Руковского з братьями	12	15	—	—	—
158.	Псиоловка бунч. тов. Волковняка	36	41	—	—	—
159.	Гудимовщина двора ея императорского величества колермейстера Гудимова	43	37	—	—	—
160.	Войск. тов. Гудимова при р. Полузерье	9	9	—	—	—
161.	Литвиновская войск. тов. Гудимы	5	2	—	—	—
162.	Коллеж. секрет. Малинского при речке Голтве	13	10	—	—	—
163.	Войскового канцеляриста Рибасевича при речке Шешацкой Голтве	7	5	—	—	—
164.	Возного Дмитренка при тойже речке	7	2	—	—	—
165.	Гвинташевская унтер офицера и капитала Божинских	10	10	—	—	—
166.	Литвиновка знач. тов. Литвиненка	3	2	—	—	—
167.	Значкового тов. Поплавки при р. Голтве	10	10	—	—	—
168.	Значкового тов. Педакова при тойже р.	2	5	—	—	—
169.	Потеряйковская знач. тов. Осиповой	5	2	—	—	—
170.	Значков. тов. Подкуйка при урочище Красном Куте	13	7	—	—	—
171.	Священ. Писаревского при буераке Чечелевском	13	10	—	—	—
172.	Священ. Горгуты при овраге Корноуховом	10	6	—	—	—
173.	Священ. Каминского при р. Сухой Голтве	20	18	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
174.	Потеряйковская знач. тов. Бужинского з сыном	13	17	—	—	—
175.	Сотен. атамана Непийпива при урочище Бакаи	8	7	—	—	—
176.	Потеряйковская знач. тов. Скоробогача	13	7	—	—	—
177.	Егож при урочище Должике	2	5	—	—	—
178.	Сотника Рожалина при урочище Коломаку	42	39	—	—	—
179.	Пример майора Кочубея за речкою Полузерьем	147	109	—	—	—
180.	Ротмистра Гаевского при Сокольном Буераке	8	2	—	—	—
181.	Сотника Миненка при р. Полузерье	5	5	—	—	—
182.	Порутчика Заньковского при Колодезях	25	29	—	—	—
183.	Евож при речке Голтве	11	8	—	—	—
184.	Порут. Рогули при долине Андрейковой	8	11	—	—	—
185.	Кол. секрет. Дротаевского при р. Голтве	5	4	—	—	—
186.	Войск. тов. Жученка при Колодезях	29	16	—	—	—
187.	Егож при речке Голтве	9	7	—	—	—
188.	Войск. тов. Копитаненка при долине Плютиной	6	5	—	—	—
189.	Знач. тов. Супруненка	1	2	—	—	—
190.	Знач. тов. Маленка при р. Средней Голтве	4	8	—	—	—
191.	Священ. Занковского при р. Голтве	6	5	—	—	—
192.	Евож при урочище Ясеновом	7	9	—	—	—
193.	Бунч. тов. Марченка при р. Полузерье	32	35	—	—	—
194.	Сотен. писаря Белухи при той речке	1	1	—	—	—
195.	Ген. фельдмар. и кав. графа Разумовского при тойже речке	8	9	—	—	—
196.	Егож при речке Голтве	13	15	—	—	—
197.	Сотн. Волковняка при овр. Александрином	21	11	—	—	—
198.	Соколня сек. май. Чуйковича	53	41	—	—	—
199.	Ево ж при речке Голтве	20	21	—	—	—
200.	Прокурора Черныша, кол. ассе. Магденка и вой. тов. Богаевской при р. Голтве	48	37	—	—	—
201.	Коблицкая кол. ас. Магденка	43	34	—	—	—
202.	Сотнич. Штепиной при боераке Соколном	3	2	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
203.	Священ. Трипольского при долине Глуховой	9	7	—	—	—
204.	Бунчук. тов. Кованьки	50	58	—	—	—
205.	Порут. Дьякова при речке Голтве	15	17	—	—	—
206.	Ген. ма. Черноглазова	52	37	—	—	—
207.	Значк. тов. Кованьки при долине Плютиной	70	49	—	—	—
208.	Знач. тов. Петраша при речке Голтве	10	5	—	—	—
209.	Знач. тов. Адамова сыновей при овр. Александрином	4	7	—	—	—
210.	Сотен. атамана Гелдзя при р. Голтве	13	8	—	—	—
211.	Священ. Шититковского при ов. Алексан.	12	9	—	—	—
212.	Евож при Сокольном Буераке	6	6	—	—	—
213.	Его ж при долине Бершадской	19	19	—	—	—
214.	Полк. писаря Явановича при буер. Шалевом	4	2	—	—	—
215.	Полк. асаула Руковского	8	4	—	—	—
216.	Священ. Михайлова при буераке Котовом	3	3	—	—	—
217.	Возного Жидковского при буер. Сокольном	2	3	—	—	—
218.	Дворян. заседателя Зарудного при р. Голтве	20	24	—	—	—
219.	Вой. тов. Богославского при ов. Глуховом	11	13	—	—	—
220.	Возного Буцкого при р. Голтве	16	4	—	—	—
221.	Знач. тов. Кованьки при ов. Бершадском	9	8	—	—	—
222.	Знач. тов. Петрашева при Соколн. буер.	8	8	—	—	—
223.	Сотен. писаря Петрашева при том буер.	13	16	—	—	—
224.	Бунч. тов. Левенця при Колодезях	21	19	—	—	—
225.	Вой. тов. и знач. Цурок при р. Голтве	34	26	—	—	—
226.	Знач. тов. Петрашева при той же речке	2	4	—	—	—
227.	Судьи полков. Якубенка при Сокол. буер.	13	12	—	—	—
228.	Евож при речке Голтве	12	6	—	—	—
229.	Судьиной полков. Черняковой при бу. Яхновом	2	2	—	—	—
230.	Капит. Лупишева при речке Голтве	3	2	—	—	—
231.	Знач. тов. Черняка сына при той речке	7	4	—	—	—
232.	Прим. ма. Парфентия при ов. Сердюковом	21	20	—	—	—
233.	Сек. ма. князя Еристова при Столпо-	14	8	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
	вом Броду					
234.	Евож при овраге Водяном	2	2	—	—	—
235.	Майор. Чайивойдзевой при р. Сред. Голтве	9	7	—	—	—
236.	Кап. Польского при уроч. Ващенковом	9	13	—	—	—
237.	Евож при уроч. Магдавском	3	2	—	—	—
238.	Капит. кня. Мухелова	5	5	—	—	—
239.	Капитан. Ниниевой при овр. Водяном	8	4	—	—	—
240.	Майор. Демяновой при ур. Магдовском	9	7	—	—	—
241.	Бунч. тов. Сулиминой при уроч. Бойковском	11	14	—	—	—
242.	Сулимовщина ее	46	33	—	—	—
243.	Ееж при буераке Харпаковском	9	4	—	—	—
244.	Сотн. Сулимы при урочище Поповом	22	18	—	—	—
245.	Сот. Мищенко при ов. Криворотчишином	9	7	—	—	—
246.	Сотн. Сулимы при овр. Водяном	4	4	—	—	—
247.	Протопопа Яновского	14	15	—	—	—
248.	Священника Яновского	6	9	—	—	—
249.	Диякона Яновского	4	2	—	—	—
250.	Прапор. Мищенко	4	3	—	—	—
251.	Прапор. Роменского	5	4	—	—	—
252.	Войсков. тов. Собецкого при р. Голтве	2	4	—	—	—
253.	Комарника Зеленского	17	16	—	—	—
254.	Возного Павленка при ов. Котляревом	3	4	—	—	—
255.	Возной Захарченковой при ов. Водяном	3	2	—	—	—
256.	Ееж при овраге Котляревом	3	5	—	—	—
257.	Знач. тов. Писаревского	5	1	—	—	—
258.	Знач. тов. Толстяного	1	1	—	—	—
259.	Знач. тов. Павленка	6	5	—	—	—
260.	Войск. тов. Педченка при р. Голтве	1	2	—	—	—
261.	Селитренного заводчика Еремеева	22	14	—	—	—
262.	Сотен. атамана Ханденка	3	1	—	—	—
263.	Сотен. атамана Кокозы	5	6	—	—	—
264.	Сотен. атамана Порохни	7	4	—	—	—
265.	Канцеляриста Котляревского	3	3	—	—	—
266.	Евож при урочище Копиновском	1	3	—	—	—
267.	Вой. тов. Одицца при ов. Водяном	4	5	—	—	—
268.	Адъютанта Мищенко	18	12	—	—	—
269.	Майорши Мерлиновой	2	1	—	—	—
270.	Бригадира Милорадовича	17	15	—	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
271.	Вой. тов. Коновалова при том	4	2	—	—	—
272.	Протопопы Костенского сыновей	5	4	—	—	—
273.	Знач. тов. Долбыша при ур. Зубовском	11	11	—	—	—
274.	Евож при урочище Дружковом	18	14	—	—	—
275.	Евож при речке Средней Голтве	9	6	—	—	—
276.	Знач. тов. Емцевой при той же речке	7	2	—	—	—
277.	Регистр. Емцева при той же речке	4	4	—	—	—
278.	Евож при буераке Бузиновом	5	3	—	—	—
279.	Сотен. атамана Воронянского	19	14	—	—	—
280.	Евож при ур. Пустовойтовском	4	4	—	—	—
281.	Рудовская евож	2	2	—	—	—
282.	Знач. тов. Морозовой	8	5	—	—	—
283.	Сотен. асаула Высочина	3	2	—	—	—
284.	Седаковка стат. сов. Кочубея	229	254	—	—	—
Итого во всем уезде		40265	37674	240081		

[18] //

ПЛАН ПОЛТАВСКОГО УЕЗДА

в коем земли удобной 240081 десятина и на оной состоит город 1, местечек 2, сел 36, деревень 245. В них мужеска пола 40265, женска 37674 души.

Описание смежных земель

От А до В Киевского

От В до С Черниговского

От С до D Харковского

От D до E Константиноградского

От E до F Алексапольского

От F до А Кременчугского [19] //

Намесничеств

Уездов

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА ПОЛТАВЫ

Прожектированного для новой оной постройки, в нем обывательских домов 1622 по числу коих состоять будет из 3-х частей и 6-и кварталов.

Изъяснение литер

А Каменные церкви

В Деревянные церкви

С Кладбище

Д Казенные деревянные строения

- Е Каменные обывательские строения
- Ф Деревянные обывательские строения
- Г Старое земляное укрепление
- Н Старой ретранжамент
- І Больница
- К Кварталы вновь прожектированные
- Л Ретранжамент вновь прожектированный
- М Кирпичные заводы
- И Крестовоздвиженский мужской монастырь в коем пребывание имеет архиепископ Славепской и Херсонской.

Сей город по свидетельству старожилов и по содержанию некоторых рукописей начат построением в 1608-м году при гетмане Станиславе Конецпольским от козака прозываемаго Маслом, который из под Голтвы зашел сюда с шестью семьями, куда потом немалое число народа, избегая нападения чинимаго в то время от татар, стеклось на жительство и потому в ознаменование оборонительнаго бывшего здесь на тогдашний случай места изображен на гражданской печати лук с напряженною стрелою и окружен звездами. В 1654-м году подошел город купно с Малоросиею под Российскую державу, а после одержанной в 1709-м году государем императором Петром Великим славной над шведами победы, в воспоминание коей воздвигнут посреди его каменной монумент, учинился знаменитым. Положение города на горе с востока возвышенной, от коль около версты течет река Ворскла, неимеющая судового ходу, а в сию неподалеку впадает речка Полтавка, давшая имя городу, и в близу предместия втекает другая речка Рогозна. Напротиву лежащей горе стоит мужеской монастырь, где живет архиепископ Екатеринославский и Херсониса Таврического, под управлением коего находится в Полтаве семинария, в которой преподаются языки латинский и греческий, и другие знания философское и красноречия; с запада же неподалеку отстоит другой монастырь женский. В городе церквей каменных четыре и деревянных три, купцов и прочих жителей мужеска полу 4544 души, ярмонки бывают в год четыре: 1, перед сырною неделю, 2, мая 9, 3-я, июня 20, 4-я, сентября 14. Разстоянием оной от губернского города Екатеринослава 260, Кременчуга 123, Константинограда 77, Алексополя 60 верст. [20] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ КОНСТАНТИНОГРАДСКОГО УЕЗДА.

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Город Константиноград	314	309	3300	207	400
2.	Земля к двум мельницам секунд. майора Минатера	—	—	2400	40	324
3.	Села Берестовенки аднадворцов	615	589	7500	244	910
4.	Ранговая земля пра. Ананьина	—	—	60	15	2000
5.	Ранговая земля подпор. Хрипкова	—	—	60	7	1600
6.	С. Староверовки аднадворцов	1521	1540	19500	415	1073
7.	Местечка Водолаг, сел Нового и Караванского казенных поселян	6415	6135	31500	787	323
8.	С. Ленивки аднадворцов	579	540	8000	201	2050
9.	С. Охочего аднадворцов	1312	1361	11400	459	1450
10.	Д. Ефремовки аднадворцов	201	189	2800	138	1530
11.	С. Семеновки колл. сек. Чунихина	331	277	3100	52	700
12.	Д. Дмитриевки сек. ма. Куликовского	59	54	1880	53	1800
13.	С. Прасковейского воин. поселян	658	585	8200	469	—
14.	С. Медведовки ген. ма. и кава. Синельникова	334	294	3600	235	1440
15.	Д. Залатуховки пор. Залатухина	121	105	1120	20	800
16.	Д. Власовки сек. ма. Ходыревской	210	177	3405	455	280
17.	Д. Шляховой ген. ма. Алымова	228	192	6500	227	2035
18.	С. Покровского коллеж. ассесорши Клеменовой	225	194	3150	275	600
19.	Д. Ганебной капит. Осиповой	126	126	3100	88	2000
20.	Д. Богатской порут. Фонцыглера	15	13	1700	54	1400
21.	Д. Романовки прапор. Быковского	11	10	1500	16	2160
22.	Д. Михайловки сек. м. Куликовского	36	34	1500	96	—
23.	Д. Кривой сек. майора Кривцова	3	2	1500	61	500
24.	Д. Чернышевки бунч. тов. Черныша	16	10	1600	106	1050
25.	Д. Елисаветовки надвор. сов. Рычкова	115	96	4000	422	—
26.	Д. Надеждиной кол. ас. Чернова	127	109	4500	596	—
27.	Д. Ивановки пор. Абазы	22	20	2700	146	2200
28.	Д. Богдановки сек. ма. Будимлича	19	22	2400	103	2300
29.	Д. Степановки кап. Вяликова	46	44	3850	352	1100
30.	Д. Никольской капит. Ковалевской	17	6	1650	20	1100
31.	С. Дубового прим. ма. Кочубея	345	302	9200	272	1300

Описи Степової України

32.	С. Бучек коллеж. сов. Кочубея	215	169	7200	387	—
33.	Д. Чернещины Полтавского Кресто- воздвиженского монастыря	303	245	6000	576	600
34.	С. Константиновки кол. ас. Мавроена	254	224	12000	1770	400
35.	Д. Кантаржиевки кол. ассе. Мавроеной	86	72	5500	1048	1300
36.	Д. Чернолоски сек. ма. Алымова	209	156	3900	165	700
37.	Д. Куликовки полкового хорунжего Кулика	11	5	2800	108	1800
38.	Д. Даниловки пор. Данилевской	2	2	5700	184	1320
39.	Д. Белуховки сек. ма. Белухи	30	35	7500	200	800
40.	Д. Очеретной прапор. Пескова	42	33	1500	41	900
41.	Д. Антоновки лекарши Рейхелевой	4	3	1500	54	450
42.	Д. Березовки при. майора Алымова	255	203	6100	420	—
43.	Д. Цыглеровки генер. майора Алымова	243	196	1800	96	400
44.	П. Росоховой капит. Скалона	—	—	1500	40	200
45.	Д. Крутоярки надворной советницы княгини Шихматовой	29	29	1600	81	1200
46.	Д. Матвеевки порут Фатеева	47	52	1500	13	1380
47.	Д. Раяковки капит. Раяковича	18	25	1900	63	184
48.	Д. Закрытной порут. Гутирыной	17	14	1680	80	850
49.	С. Петровки и деревни Поповки воин- ских поселян	1020	968	10300	325	1000
50.	Под пазьбу Екатеринославского пики- нерного полку лошадей	—	—	300	75	—
51.	Д. Богородичной капит. Осиповой	66	63	410	33	1280
52.	Д. Александровки порут. Пименовой	3	3	138	23	800
53.	Д. Луговой лекарши Рейхелевой	68	49	275	2	1200
54.	С. Ульяновки порут. Фатеевой	116	86	677	60	300
55.	С. Натальина ген. пор. и кав. Черткова	170	140	3000	650	2250
56.	Д. Ранговой титу. сове. Нечаева	12	8	1800	56	1080
57.	Д. Андреевки капит. Левченка	43	19	10600	635	1040
58.	П. Богачки порут. Гутыры	—	—	1700	38	—
59.	Д. Петровской капит. Тарновского	7	6	2300	244	2020
60.	Д. Григорьевки порут. Фатеева	109	81	7500	798	600
61.	Д. Безводной порутчика Павлова	17	10	2700	190	—
62.	Д. Малой статского советника Кочубея	144	110	2070	126	250
63.	С. Мажарова и деревни Пекелной вдо- вы генерал порутчицы Фонштофелной	559	452	7200	820	1700
64.	Д. Заньковщины бриг. Заньковского	94	57	2150	254	2050
65.	Д. Сомовки и Займанской пример майора Кочубея	296	242	6400	124	2326
66.	Д. Зайцовки полков. Лизандры	65	56	930	37	1170
67.	Д. Алексовки вахмистра Алексеенка	61	54	1600	115	1500
68.	Д. Гранькиной порут Львова	36	37	3000	100	1125
69.	Д. Забаринской генерал. порут. Фон-	19	20	2600	103	280

	штофелной					
70.	Д. Ольховой бригадира Лалоша	240	217	3700	292	2000
71.	Д. Добренкой сек. ма. Минстера	396	335	4000	760	—
72.	Д. Мартыновки пра. Мартынова	79	65	1300	182	900
73.	Д. Бытяговщины порутчика Павлова	165	141	2000	343	1200
74.	Д. Пещанки аднадворцов	535	493	8200	207	1500
75.	Д. Абазовки порут. Павловой	186	154	1500	179	—
76.	Д. Крысовой надвор. сов. Скалона	53	53	1900	147	1200
77.	С. Никольского и д. Зачепиловки воинских малор. поселян	694	626	7200	309	—
78.	Д. Скалоновки над. сов. Скалона	167	161	1050	106	350
79.	Д. Педашевой полков. Львова	—	—	2100	160	170
80.	Д. Нагорной ген. пор. Фон Штофелной	—	—	480	36	800
81.	С. Лебяжего аднадворцов	344	345	6300	265	300
В отошедших из Полтавского и бывшего Новосенжаровского уездов, по новому при открытии Екатеринославского наместничества разделению в Константиногр. селений за неснятием их округ числа десятин неизвестно, а под всеми по изчислению сыскано удобной «129000» неудобной «15256» и чьих владений имена деревень владельцев ниже объясняются						
82 ¹ .	Местечко Карловка	1907	1620	—	—	—
Села						
83.	Федоровка его сият. графа Разумовского	598	534	—	—	—
84.	Варваровка его сият. графа Разумовского	368	343	—	—	—
Деревни						
85.	Татаринава его сият. графа Разумовского	60	51	—	—	—
86.	Климовка его сият. графа Разумовского	60	194	—	—	—
87.	Кириловка его сият. графа Разумовского	301	270	—	—	—
88.	Бредная его сият. графа Разумовского	53	41	—	—	—
89.	Коннозаводская его сият. графа Разумовского	102	79	—	—	—
90.	При речке Коломаке его сият. графа Разумовского	16	15	—	—	—
91.	Евож при той же речке	—	—	—	—	—
92.	С. Черняковка брига. Заньковского и лейб гвардии капитан порут. Милорадовича	577	533	—	—	—
93.	С. Федоровка брига. и пор. Заньковских	232	237	—	—	—
94.	С. Сторожево Полтав. Крестовоздвиженского монастыря	258	205	—	—	—
95.	С. Ольховатое полков. Куликовского	417	392	—	—	—

¹ Від № 82 нумерація відсутня. В публікації відновлена упорядником.

Описи Степової України

Села						
96.	Ровенское Искрово тож стат. сов. Кочубея	590	540	—	—	—
97.	Чутово стат. сов. Кочубея	677	687	—	—	—
98.	Кочубеевка стат. сов. Кочубея	298	279	—	—	—
99.	Д. Пасковщина стат. сов. Кочубея	46	36	—	—	—
100.	Д. Глобовщина стат. сов. Кочубея	18	19	—	—	—
101.	Д. Гужуловщина стат. сов. Кочубея	38	44	—	—	—
102.	Д. Новопавловка стат. сов. Кочубея	96	97	—	—	—
103.	Д. Колонтаевская стат. сов. Кочубея	19	12	—	—	—
104.	С. Белуховка бунчук. тов. Белухи	183	211	—	—	—
105.	Д. Мок. Тагамлыка прок. Максимовича з братьями	181	139	—	—	—
106.	Д. Стенки порут. Заньковского	115	87	—	—	—
107.	Д. Млиной порут. Заньковского и гв. капитан порут. Милорадовича	140	128	—	—	—
108.	Д. Ровенской Пол. Крестовоз. монастыря	84	78	—	—	—
109.	Буцковка знач. това. Буцких	106	95	—	—	—
110.	Коломацкая	47	42	—	—	—
111.	Ровенская возного Буцкого	59	44	—	—	—
112.	Лисичья возного Буцкого	3	3	—	—	—
113.	Полкового хорунжего Буцкого	36	32	—	—	—
114.	Д. Кантемировки пор. кня. Кантемировой	59	51	—	—	—
115.	Бунчукового, войсковых и значкового товарищей Богдановичей	107	106	—	—	—
116.	При овраге Ладыжском бунчукового товарища Паскевича	48	22	—	—	—
117.	Несвитайлова егож Паскевича	3	9	—	—	—
118.	Полков. Бытяговского при овр. Ладыженском	21	13	—	—	—
119.	Священников Ольховского и Семеновского при хуторе Коломацком	50	36	—	—	—
120.	Значкового товар. Ефима и зн. тов. Федора жены Глоб	19	10	—	—	—
Итого во всем Константиноградском уезде		29542	27183	460575	35093	2070

[21] //

ПЛАН КОНСТАНТИНОГРАДСКОГО УЕЗДА

в коем земли удобной 460575, неудобной 35093 десятин и на оной состоит город 1, крепостей по Старой Украинской линии 5, сел 28, деревень и хуторов 87
- в них мужеска пола 29542, женска 27183 душ.

Описание смежных земель

От А до В Славянского
От В до С Новомосковского Уездов
От С до D Алексапольского
От Е до А Харковского наместничества
[22]//

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА КОНСТАНТИНОГРАДА

Прожектированного для новой оной постройки в нем обывательских домов 127 по числу коих состоять будет одного квартала.

Изъяснение литер:

А Каменные церкви
В Деревянные церкви
С Казенное деревянное строение
Д Каменное строение обывательское
Е Деревянное строение обывательское
F Вновь прожектированные кварталы
Г Казенной сад
Н Строение крепостное и земляное укрепление
I Старая Украинская линия
К Вновь назначенной ретранжамент

Сей город, переименованный при открытии Екатеринославского наместничества из крепости Белевской построенной при заведении в 1736-м году Старой Украинской линии, положение имеет на высоком месте по правую сторону речки Берестовой, впадающей в речку Орел, по которой судового ходу нет. В нем церковей две - каменная и деревянная, купцов, мещан, цеховых и разного звания жителей мужеска пола 314 душ; ярмонков бывает в год пять: 1-я, февраля 8-го, 2-я, на Фоминой неделе, 3-я, июня 29-го, 4-я, сентября 8-го, 5-я, октября 26-го. Разстоянием оной от губернского города Екатеринослава 134, Славянска 198, Полтавы 77, Новомосковска 109 верст. В 52-х верстах от Константинограда в местечке Новых Водолагах устроены шелковые заводы, где вырабатывается тамошними жителями шелк. [23] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ СЛАВЯНСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Гор. Славянска выгонной земли	1609	1530	3000	144	1505
2.	Д. Басарабовской кол. рег. Карпова	64	57	458	12	—
3.	Д. Вертограда кол. сов Бантыша	10	5	390	14	—
4.	Д. Макашишки пор. Адамовой и детей ее	18	10	340	11	—
5.	Д. Алексеевки полковн. Писемской	15	17	600	46	—
6.	Д. Макашицкой капит Таранова	61	51	670	66	—
7.	В споре состоящая земля ген. анш. Пасека села Мояк с жителями	—	—	250	—	—
8.	Ген. аншефа и кав. Пасека	—	—	2000	54	—
9.	Под садом майорши Сухановой	—	—	2	—	2252
10.	В споре состоящая земля с. Мояк с Святогорским Успенским монастырем	—	—	1500	450	—
11.	С. Богородичной Святогорского Успенского монастыря	280	253	2200	1720	—
	С. Студенок Святогорского Успенского монастыря	186	171			
	Д. Яровой Святогорского Успенского монастыря	253	260			
	Д. Банной Святогорского Успенского монастыря	191	138			
	Д. Новоселовки Святогорского Успенского монастыря	371	354			
12.	В споре состоящая земля капит. и пор. Кошевских	—	—	350	30	—
13.	В споре состоящая земля майор. Ивановой дочери Сухановой при хуторах Пришибе и Сидоровой Луке с означенным монастырем и с. Мояк с жителями	17	19	250	50	—
14.	В споре состоящ. земля пор. Браги с Святогор. Усп. монастырем	—	—	110	10	—
15.	В споре состоящ. земля пор. Жевержева с показанным монастырем	—	—	40	4	—
16.	В споре состоящая земля ма. Сухановой с мояцкими жителями	22	28	45	—	—
17.	К мел. кол. ас. Юговича	15	14	200	150	—
18.	Земля кап. Шабельского	—	—	45	—	—
19.	Земля пор. Москвитинова	5	5	78	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	неудоб- удоб- ной	квад- рат: сажени
20.	Д. Шмуличевой сотн. Шмулички	43	39	76	—	—
21.	Земля капит. Капустянского	—	—	45	—	—
22.	Хутор прапор. Краснощокова	2	4	145	—	—
23.	Земля сотнички Шмулички	19	20	62	—	—
24.	Прапор. Краснощокова	—	—	290	—	—
25.	Капит. Капустянского	—	—	52	—	—
26.	Сотнички Шмулички	—	—	150	—	—
27.	Порутчика Орлова	14	11	500	—	—
28.	Вахми. и капрала Филиппевых	—	—	700	—	—
29.	Д. Лозовой сотнички Шмулички	44	41	800	—	—
30.	Д. Петриузной капит. болш. Шабельского	66	52	750	—	—
31.	Д. Жолобок кап. менш. Шабельской	48	44	600	—	—
32.	Д. Ниж. Лимана пор. Масквитинова	23	17	600	—	—
33.	Д. Терновской прап. Балабасова при хуторе	102	99	1770	—	—
34.	Пор. Роменского в хут. Мехедовском	38	23	660	—	—
35.	Сот. Кирильева	—	—	17	—	—
36.	Земля, принадлежащая с. Моякам с владеемою лиманскими и шандригловскими жителями и под двор надвор. сов. Сухановой	2626	2506	22003	2971	—
37.	Земля сотнички Шмулички	—	—	104	—	—
38.	Пус. Боровской пор. Адамовой и детей ее	—	—	148	—	—
39.	Сел Ямполья	1800	1617	12000	3428	—
	Сел Кривой Луки					
40.	Сотника Лихопеки	—	—	148	—	—
41.	Прапор. Балабасова при двух мельницах	—	—	223	—	—
42.	Прап. Масквитинова при двух мельницах	19	21	332	—	—
43.	Сек. ма. Бутовского	—	—	200	50	—
44.	Д. Дмитровки при. м. Павлова	125	102	3169	1470	—
Из того числа в споре состоит						
45.	Д. Алексеевки с полк. квар. Ивановым	—	—	600	—	—
46.	С порутчиком Зайцовым	—	—	400	45	—
47.	Д. Дроновки с сотнич. Капустянской	47	49	500	10	—
48.	С ген. ма. Депрерадовичем	—	—	500	32	1710
49.	Д. Кузмовки прапор. Кудрявого	4	3	1500	150	—
50.	Д. Федоровки подпор. Шабельского в споре сос. с ямпольскими и криволучскими жителями	—	—	1500	206	—
51.	Д. Никифоровки капит. Иванова	71	56	300	349	910

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
52.	Д. Александровки майора Шахова в споре с означенными жителями	163	157	4500	200	—
53.	Надвор. сов. Карабына в споре с помянутыми ж ямпольскими и криво-луцкими жителями	—	—	500	—	—
54.	Капитана Александрова	—	—	1800	200	—
55.	Порут. Адамовой и детей ее	—	—	70	40	—
56.	Порут. Роменского	—	—	23	3	—
57.	Д. Алексеевки полков. квар. Иванова	17	20	800	130	—
58.	В споре состоящая земля с. Райгородка с с. Ямполем	—	—	400	207	—
59.	С. Райгородка каз. поселян	1037	929	12000	2823	—
60.	Д. Щуровки и Ольховатки порут. Адамовой и детей ее	144	134	1230	100	—
61.	Губерн. регистратора Мухинского	—	—	60	5	—
62.	Д. Стародубской кап. Жебунева и прапор. Лихопеки	45	51	900	66	—
63.	Пустоши Сербиновской пор. Сербинова	—	—	240	24	—
64.	Д. Федоровки майора Фон Монден-грейна	30	28	3100	300	—
65.	Д. Павловки майора Ползыкова	2	1	1500	29	—
66.	Д. Милогорья пор. Конкина	10	4	1460	260	—
67.	Д. Катериновки сек. ма. Мисюкова	36	28	7500	1380	—
68.	К двум мельницам кап. Кательникова	—	—	240	48	—
69.	К двум мельницам купца Бринцова	—	—	240	30	—
70.	Д. Горской порут. Таранова	42	34	1500	160	—
71.	Д. Горской майора Таранова	101	87	4430	517	—
72.	Д. Радивановки кап. Радивановой	4	4	700	40	—
73.	Д. Белой пор. Адамовой и детей ее	45	41	4000	1091	—
74.	Д. Васильевки пра. Погорелого	7	6	550	19	—
75.	Д. Ореховатки кап. Белоусова	73	63	1250	131	—
76.	Гор. Славянска каз. поселян живущих по хуторам	—	—	4900	86	755
77.	Д. Крюковки кол. ас. Крюкова	22	20	370	110	—
78.	П. Максимовки кол. рег. Карпова	—	—	132	21	—
79.	Ротмистра Мантурова	4	5	154	10	—
80.	П. Карповки кол. регис. Карпова	—	—	94	8	—
81.	Д. Ивановки секретаря Друзякина	—	—	200	69	—
82.	Д. Степановки кап. Таранова	38	48	320	55	—
83.	Д. Мостовой пор. Адамовой и детей ее	67	58	180	35	—
84.	Д. Ивановки кап. Шабельского	48	53	270	30	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	неудоб- удоб- ной	квад- рат: сажени
85.	П. Щавелевой пор. Адамовой и детей ее	—	—	30	4	—
86.	Д. Троицкой секрет. Друзякина и кан- целяриста Петренкова	17	7	166	11	—
87.	Д. Сергеевки кап. Таранова	13	9	74	11	—
88.	Д. Талицы пор. Адамовой и детей ее	19	17	330	31	2192
89.	Д. Садовой рег. Мандрикина	1	1	300	10	—
90.	Д. Осиповки прапор. Зориной	3	—	686	30	—
91.	Д. Ясной Горы кап. Иванова	35	28	1900	203	—
92.	Д. Шабельковки кап. Шабельского	169	142	2670	263	—
93.	Д. Индиковки секр. Индикова	46	35	1650	258	1450
94.	Д. Боженовки прап. Боженкова	17	13	1500	112	55
95.	Д. Андреевки пор. Мазана	40	35	1630	264	—
96.	П. Яковлевки секр. Друзякина	—	—	50	12	960
97.	Гор. Славянска казен. поселян	—	—	13800	362	750
98.	Д. Павловки гвар. подпрап. Юговича	146	121	2000	200	—
99.	Д. Адамовки пор. Адамовой и детей ее	187	155	1450	100	—
100.	Д. Купчинки сотнички Купчинки	21	20	100	20	—
101.	Д. Ольшевской регист. Ольшевского	19	25	300	—	—
102.	Д. Краснополя капит. Иванова	86	78	1074	95	—
103.	П. Черкасской польского полк. Гурки	—	—	900	—	—
104.	Д. Муросовки князя Мухелова	124	115	1146	95	—
105.	С. Приволья и д. Куриловки стат. сов. Мартынова	391	313	8000	1849	—
106.	С. Знаменки стат. сов. Аннинкова	220	182	4500	450	—
107.	Д. Троицкой стат. сов. кн. Вяземского	100	80	3000	435	1500
108.	Д. Александровки над. сов. Тельса	81	66	1600	103	—
109.	Д. Дмитриевки вдовствующей ген. по- рут. княгини Кантемировой	57	42	7500	343	—
110.	Д. Филипповки кап. Алисова	25	25	1500	47	—
111.	Д. Райской прим. м. Шиндловского	260	218	6370	1637	—
112.	П. Семеновской кол. секре. Чунихина	—	—	1500	276	—
113.	Д. Гавриловки пор. Смольянинова	23	24	1500	8	200
114.	П. Шидловской пор. и гвар. каптен. Шидловских	—	—	3000	420	—
115.	Д. Аврамовки сек. ма. Шаховой	55	40	7500	1080	2000
116.	Д. Веселой подполков. Времевай	70	54	5800	55	—
117.	Д. Маяцкой сек. майора Лаврова	9	11	7000	442	—
118.	Д. Яковлевки подпор. Бутина	14	5	3000	91	—
119.	Д. Предтечевой кол. ас. Крюкова	75	78	4000	400	—
120.	Д. Прелестной кол. сов. Бантыша	209	182	4000	400	—
121.	Д. Петровки кадета Гарсеванова	208	180	4500	450	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
122.	Д. Бычковки артиллерии штик юнкера Гарсеванова	179	165	10000	803	—
123.	Д. Дмитриевки стат. сов. Пашкова	220	193	5500	1104	1200
124.	Д. Михайловки кап. Роменского	27	23	3000	300	—
125.	Д. Ильяшевки прап. Паливоды	37	40	1500	150	—
126.	Пус. Барабашевской вдовст. сотн. Ли[хой]	—	—	476	10	302
127.	К мельнице кап. Гараджи	4	3	120	12	—
128.	С. Камышевахи казен. поселян	951	909	12000	1280	—
129.	С. Барвенкина каз. поселян	985	896	15500	2180	—
130.	Д. Александровки сек. м. Заруднева	4	4	3000	158	—
131.	П. Васильевки кол. рег. Соколовского	—	—	3000	300	—
132.	Д. Васильевки ген. майора и брата ево майора Нарышкиных	26	14	20000	3320	—
133.	Пустая	—	—	5000	624	—
134.	Д. Никитовки кол. канцеляриста Корнеевского	10	4	3000	250	—
135.	Д. Степановки подпор. Коха	5	6	6000	568	—
136.	Д. Новоселки артил. подпор. Новоселцова	3	2	6000	268	1800
137.	Д. Богдановки сек. м. кн. Друцкого	26	18	6000	156	800
138.	Д. Петровки ген. майора Коновницына	57	54	6000	1340	—
139.	Д. Александровки ген. майора Норова	342	312	12000	3240	1950
140.	Д. Елканской капит. Крамина	264	264	8500	1750	—
141.	Д. Гавриловки капитана Иванова	42	29	5400	223	460
142.	Пустоши Бугаевщины титуляр. совет. Бугаевского	—	—	3000	140	—
143.	Пустоши Андреевки прапорщика Тимошенкова	—	—	2700	102	1550
144.	Д. Цыглеровки порутчика Цыглера	11	3	3000	94	1360
145.	Д. Федоровки протоколиста Тимошенкова	25	15	6300	276	350
146.	Д. Скелеватой капитана Волкова	9	7	2000	187	—
147.	Села Грушевахи казенных поселян	357	349	5000	1246	—
148.	С. Княгинина надворной советницы княгини Шихматовой	253	240	6750	295	1800
149.	С. Петровского аднадворцов	756	775	1000	1780	1070
150.	Капитана Гараджи	—	—	600	56	—
151.	Капитана Купчинова и карн. Мечникова	19	14	50	7	—
152.	Общого владения капитана отставного сотника и прапорщиков Шидловских	—	—	1000	56	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	неудоб- ной	квад- рат: сажени
153.	С. Веревкина аднадворцов	434	364	6200	193	280
154.	К мельнице купца Скапина	—	—	50	50	—
155.	Пустоши лесной сел. Барвенкова, Камышевахи и деревни Грушевахи казенных поселян	—	—	1300	200	—
156.	Села Протопоповки аднадворцов	1097	1034	15600	262	1991
157.	Деревни Гусаровки казенных поселян	193	186	2600	56	—
158.	Д. Криничной общаго владения секунд майора, прапорщика Лисаневичевых и майорши Богуславской	143	133	3600	—	—
159.	Спорная земля села Мелового с помещиками Лисаневичами	—	—	936	—	—
160.	С. Мелового	865	821	13000	400	2100
161.	С. Лозовеньки	418	457	6700	261	2140
162.	Д. Павловки колл. ассесора Замятина	81	73	3260	329	230
163.	Села Дмитриевки порутчика Иевлева	272	254	6400	380	1150
164.	Д. Осиповки капитана Осипова	17	25	2700	52	1400
165.	Д. Семеновки артиллерии капитана Баратаева	73	50	3000	88	1800
166.	Д. Мечеловой вдовствующей генерал майорши княгини Мечеловой	217	173	4600	660	1100
167.	Д. Красной капитана Суковкина	4	3	1600	62	—
168.	Д. Семеновки капитана Жебунева	127	99	7000	607	600
169.	Д. Акимовки ген. порутчика и кавалера Апухтина	16	13	12000	4606	550
170.	Д. Ильинской секунд майора Булацеля	22	16	3320	41	—
171.	Д. Городища надворного советника Фон Врангеля	75	64	4000	360	—
172.	Д. Григорьевки генерал-провиантмейстера лейтенанта Букина	120	111	3000	160	—
173.	Пустоши Михайловки сек. май. Гиржева	—	—	2500	175	1568
174.	Д. Ивановки порутчика Анищенкова	27	21	1600	58	1400
175.	Пустоши Дьячковки карн. Павловского	—	—	1550	101	1370
176.	Д. Федоровки прапорщика Денисевича	35	39	1500	78	1500
177.	Д. Лашкаревки капитана Лашкарева	68	61	3100	131	2275
178.	Деревни Береки вахмистра Святухина	21	24	1560	53	260
179.	Деревни Бунаковки подполк. Бунакова	69	63	3020	320	1450
180.	Пустоши Чистой капит. Ковалевского	—	—	1500	71	650
181.	Деревни Ракитной капит. Рокитского	113	102	1600	84	2040
182.	Деревни Губкиной ротмистра Губкина	12	5	1700	75	1950
183.	Д. Филипповки капит. Ковалевского	33	35	1500	24	1242

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
184.	Д. Немецкой титулярного советника Павлова	14	12	1500	24	1242
185.	Д. Киселевщины капит. Ковалинского	79	80	1500	32	1798
186.	Д. Бабиновки надвор. советн. Бабина	49	38	1500	33	1650
187.	С. Михайловского аднадворцов	426	377	7000	175	32
188.	Д. Шабелинки аднадворцов	789	790	11600	306	600
189.	Д. Копанок лейб. гвар. капитан поручика Милорадовича	104	108	1733	—	—
190.	С. Андреевки воин обывателей	—	—	1722	—	—
191.	Спор. земля с. Шабелинки аднадворцов с ген. ма. Меером	—	—	2600	67	—
192.	Безспорного владения с. Борлей ген. майора Меера	401	329	2160	—	—
193.	Их же лиманских обывателей спорной отвод с ген. Меером а владение Мера	—	—	1080	—	—
194.	Спор. отвод с. Лимана воин. обывателей в ген. ма. Меером а владения евож Меера	—	—	1080	—	—
195.	С. Бышкина аднадворцов	414	483	5000	382	1950
	Из того числа полковн. Захаржевской при мельницах	26	21	83	—	—
196.	С. Верхнего аднадворцов	1472	1585	13600	249	855
197.	Титулярн. сов. капит. и подпрапорщиц Любичских	—	—	70	—	—
198.	П. Гомолской гофхирургиуса Зоммера	—	—	100	20	1800
199.	Д. Западной Змиевского монастыра	76	73	1500	38	1250
200.	С. Береки аднадворцов	2012	2082	15000	120	1440
201.	Д. Леонтьевки кол. ас. Прахаева	173	151	7000	442	298
202.	С. Сиваша пор. Лихопеки	109	99	2600	11	376
203.	С. Алексеевского аднадворцов	884	902	8100	177	540
204.	Д. Гнилой секунд м. Чичерина	161	154	3000	83	2150
205.	Д. Васильевки арт. ма. Штокса	97	99	2276	58	2100
206.	Пустая	—	—	2044	89	900
207.	Д. Прокоповки пор. Гарина	62	38	1560	33	350
208.	Д. Булацеловки сек. м. Гиржева	119	112	1500	67	1725
209.	Д. Крестовой кол. ас. Ковалинского	56	37	1520	66	—
210.	Д. Беляевки капит. Осипова	41	25	5400	289	1380
211.	Д. Александровки пор. Булгакова	27	25	3400	347	1950
212.	Д. Борней порут. Меэра	12	6	6200	202	2170
213.	Д. Петровки секунд майора Мохина	13	5	2760	19	1640
214.	Д. Шихматовки плац май. Дехтярова	80	63	3500	136	500
215.	С. Рождественского ген. провиантмей-	327	269	7100	682	1500

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
	стера лейтенанта Бунина					
216.	Д. Смирной секунд майора Булгакова	8	9	1500	65	1605
217.	Д. Степановки над. сов. Скалона	—	—	1700	26	1410
218.	Д. Веселой при. м. Левицкого	34	22	3000	120	300
219.	Д. Черной при. майора Куликовского	—	—	3000	382	400
220.	П. Лозовой капит. Вельсовского	—	—	3000	160	1500
221.	Д. Подхожей над. сов. Перепелкина	21	18	1600	157	1130
222.	Д. Степановки пров. камисара Гузевича	54	41	3000	17	1080
223.	П. Исаевой ар. подпор. Андреева	—	—	1500	197	175
224.	Д. Артельной кол. сек. Чунихина	18	15	2500	166	—
225.	П. Средней подпор. Логвинова	—	—	1600	33	800
226.	Д. Орельской казенных поселян	100	60	12000	252	1720
227.	Д. Преображенской казенных поселян			13000	533	600
228.	Д. Плесовой казенных поселян			12000	657	580
229.	Д. Вознесенской казенных поселян			5500	167	500
230.	Под дор. майорши Сухановой	—	—	2	—	—
Итого во всем Славянском уезда		30279	28447	732632	68638	1200

[24] //

ПЛАН СЛАВЯНСКОГО УЕЗДА

в коем земли удобной 732632, неудобной 68638S десятин и на оной состоит город 1, крепостей по Старой Украинской линии 5, сел 40, деревень 134, монастырь 1, в них мужеска пола 30279, женска 28447 душ.

Описание смежных земель

От А до В Харьковского

Намесничеств

От В до С Воронежского

От С до Д Бахмутовского

От Д до Е Павлоградского

От Е до Ф Новомосковского

Уездов

От Ф до А Константиноградского [25] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА СЛАВЯНСКА

Прожектированного для новой оной постройки, в нем обывательский домов 550 по числу коих состоять будет шести кварталов и одной части.

Изъяснение литер

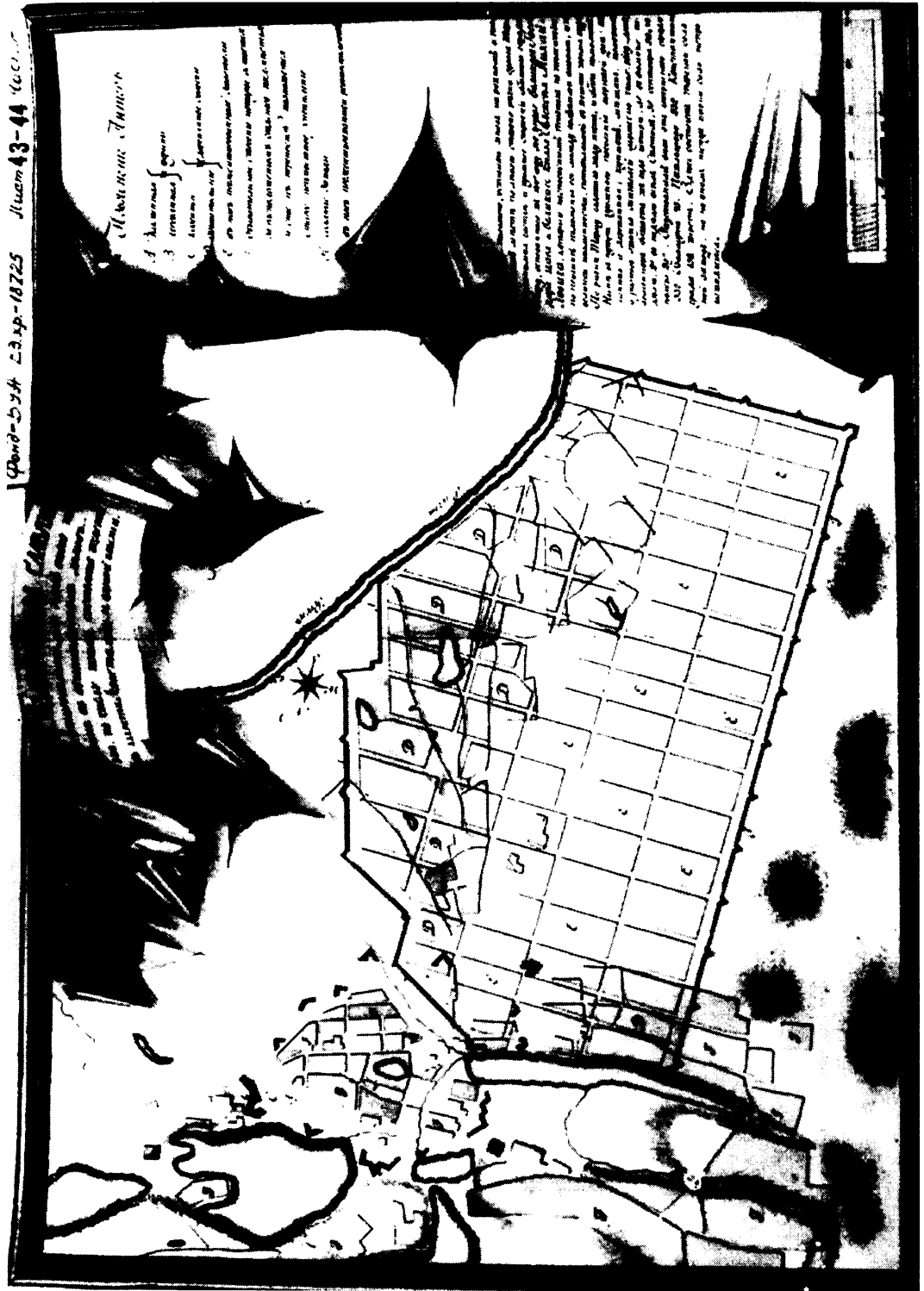
А Каменные церкви

В Деревянные церкви

С Казенное деревянное строение

- Д Обывательское деревянное строение
- Е Вновь прожектированные кварталы
- Ф Обывательское строение которое остается
- Г За расположением градского предместья
- Н И оно к переноске назначается
- І Старое крепостное укрепление
- К Соляные заводы
- Л Вновь прожектированной ретранжамент

Сей город положено устроить вновь на ровном и пространном месте по левую сторону речки Сухого Торца, занимая частию и прежнее строение бывшего города Тору, основанного в 184-м году по указу великого государя царя и великого князя Алексея Михайловича, который неспособным признан к прожитию по причине положения его между солионными озерами, и по великой низменности, потопляемой в вешное время водою. ныне внутри прежняго поселения, церквей две: каменная и деревянная, купцов, мещан, цеховых и разного звания жителей мужеска полу 1609 душ; ярмонков бывает в году четыре: 1-я, в Фомину неделю, 2-я, в неделю всех Святых, 3-я, сентября 20, 4-я, ноября 21-го. Разстоянием оной от губернского города 332, Бахмута 43, Павлограда 232, Константинограда 198 верст. Здесь стоит Торский соляной завод, но на оном теперь варки соли не производится. [26] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ БАХМУТСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Города Бахмута выгонная земля	1761	1594	3000	1174	—
2.	Для живущих в городе Бахмуте соловаров	—	—	21500	1556	2250
3.	Д. Зайцовой государ. поселян	121	97	12000	722	2150
4.	Д. Леонтьевки обер провиантм. Хобатова	40	36	3500	844	600
5.	Майора Шахова к мельнице	—	—	1201	23	1800
6.	С. Луганского казенных поселян	278	244	15500	1496	700
7.	Д. Ильинской кол. ассе. Дебольцова	175	145	6000	1382	300
8.	Д. Михайловки при. м. Депрерадовича	16	13	2500	96	300
9.	Д. Алексеевки сек. м. Духанина	8	5	1500	367	—
10.	Д. Афонасьевки при. м. Валинцова	21	10	1500	372	1600
11.	Д. Садок пример. м. Марковича	10	7	1500	384	1000
12.	Д. Федоровки секунд ма. Жмелева	11	5	1500	109	400
13.	Д. Раздольской подпор. Апошнянского	2	3	1500	61	400
14.	Д. Хатней секу. ма. Карабанова	8	9	3000	369	750
15.	П. Корсуновской полков. Львова	—	—	6500	802	530
16.	Д. Крынки капит. Шабельского	93	74	1500	150	—
17.	П. Крысовой ген. аншефши Нарышкиной	—	—	12000	1105	—
18.	П. Скотоватой для экон. крестьян	—	—	12000	1500	—
19.	Д. Землянок казен. поселян	157	147	12000	1000	—
20.	Д. Александровки пор. Шидловского	206	145	7500	3848	400
21.	Д. Яснорайской пор. Райчевича	3	2	3500	1617	—
22.	П. Петровской сек. майо. Горленского	—	—	3000	1885	—
23.	П. Денисьевской капит. Денисьева	—	—	1500	975	—
24.	П. Белой коллеж. сов. Пустошкина	—	—	6000	500	—
25.	П. Федоровской ген. м. Толстого	—	—	7500	495	—
26.	П. Бересняговатой прим. м. Болтина	—	—	3000	350	—
27.	Д. Павловки порут. Лазарева	9	3	1500	95	—
28.	П. Осиковатой для эконом. крестьян	—	—	4500	700	—
29.	П. Крутенкой ген. пор. Бороздина	—	—	12000	780	—
30.	П. Сергеевской дей. стат. совет. Беклемешева	—	—	12000	900	—
31.	П. Булавиной	—	—	12000	1000	—
32.	П. Бахмутовки	—	—	6000	5000	—
33.	П. Лозовой для экономических крестьян	—	—	12000	1000	—
34.	П. Железной	—	—	12000	1000	—
35.	П. Торской	—	—	6000	500	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		му-жес-ка	жен-ска	удоб-ной	не-удоб-ной	квад-рат: саже-ни
36.	П. Сухой	—	—	12000	1000	—
37.	П. Посад ген. ан. и кав. Пасека	—	—	12000	1000	—
38.	Майорши Салтыковой	—	—	6000	500	—
39.	Д. Железной казенных поселян	197	173	12000	1105	—
40.	Д. Государевой казенных поселян	308	338	13500	1917	1915
41.	Д. Ясеновой казенных поселян	50	31	17000	1514	290
42.	Д. Юрьевки подпор. Адамова	15	12	3000	200	—
43.	П. Толстой прапор. Адамова	—	—	3000	150	—
44.	Д. Ивановки надвор. сов. Станковича	2	2	1500	150	—
45.	Д. Черковой ген. ауд. лейт. Бабылкина	6	5	1500	150	—
46.	Д. Карловки сек. майора Томаса	28	25	1500	200	—
47.	П. Долгой прапор. Адамова	—	—	3000	200	—
48.	П. Грузкой прим. майора Безгина	—	—	3000	200	—
49.	П. Красностепи председателя Копьева	—	—	12000	2000	—
50.	Польской службы полков. Гурки	—	—	6000	500	—
51.	Д. Софийской надвор. сов. Бантыша	4	2	7260	204	500
52.	Д. Алексеевки стат. сов. Бантыша	28	25	7500	399	—
53.	Д. Дружковки полков. Аршаневского	241	178	12000	1760	—
54.	Д. Чосовки капит. Кательникова	37	38	3000	150	—
55.	П. Грязной подпор. Струкова	—	—	1500	150	—
56.	П. Натальевской секу. м. Мамацова	14	8	3000	150	—
57.	С. Ивановки подполков. Шабельского	176	171	6000	1484	1660
58.	Д. Вершинской генер. ауд. лейт. Бабылкина	20	16	1500	150	—
59.	Д. Богдановки капит. Богданова	19	10	1500	160	—
60.	Кадета Иванова к мельнице	45	28	120	15	1500
61.	К мельнице сек. майорши Мамацовой	14	8	120	13	—
62.	Д. Берховки ген. ан. и кав. Фон Берха	156	126	1500	200	—
63.	Д. Грубертовой прапор. Грубертовой	60	51	3560	100	—
64.	Д. Афонасьевки капит. Ползыкова	12	9	2000	230	—
65.	Д. Дмитрогорской и Бондаревки порутчика Смольянинова	60	45	1800	207	—
66.	Д. Узминской майора Кудрявого	32	32	1500	420	—
67.	Майора Ползыкова к мельнице	18	15	120	4	—
68.	Д. Васильевки капит. Левицкого	20	15	1500	148	—
69.	Д. Тумской секретаря Манькова	13	12	1500	100	—
70.	Д. Туриловки подпол. Депрерадовича	28	20	3400	175	—
71.	Надвор. сов. Станковича	—	—	2300	185	—
72.	Д. Любимовки капит. Любицкого	66	67	3000	200	—
73.	Д. Раздольской пор. Плещеева	23	19	1500	194	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужес-ка	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
74.	Д. Переездной подпор. Депрерадовича	37	33	1500	162	—
75.	Д. Красногорской кап. Соколова	55	49	3000	574	—
76.	Д. Берестовой кап. Ивановой	11	11	1500	125	—
77.	Д. Белогорской подпор. Медовникова	3	—	1500	375	—
78.	Д. Тихоновки порут. Атаманова	3	3	1800	533	—
79.	Д. Волчярской пример м. Павлова	49	37	1500	800	—
80.	Д. Валок майора Давыдовича	41	25	3000	120	—
81.	Д. Федоровки капит. Михайлова	22	20	1500	256	—
82.	Д. Резанской порут. Драгомировича	34	30	1600	206	—
83.	Д. Рубежной полков. Рашковича	174	174	3000	260	2150
84.	С. Приволья казенных поселян	350	364	6000	332	—
85.	Полковника Рашковича к мельнице	156	139	120	20	—
86.	Д. Шипиловки капит. Ивановой	131	120	2200	206	—
87.	Д. Новоселки подполк. Депрерадовичевых	192	187	6000	404	—
88.	С. Сребрянки казенных поселян	488	521	7000	495	—
В той же округе ген. майора Депрерадовича		213	236			
89.	Д. Писаревки полков. Рашковича	98	100	600	700	—
90.	Д. Сухаревой однодворцов	210	207	3000	2520	—
91.	Д. Торской однодворцов	178	158	2600	105	—
92.	Д. Янпольской однодворцов	134	140	2010	105	—
93.	Д. Терновской госуд. малоросс. поселян	159	145	2000	141	—
94.	Д. Капустяновки и Топольской кап. и подпорутчика Капустянских	241	225	3000	200	—
95.	С. Кременного госуд. малорос. поселян	763	739	14000	1900	—
96.	Д. Кременной подпол. Шабельского	258	253	897	171	1753
97.	Дача Лесная его светлости князя Потемкина	—	—	2900	302	221
98.	Д. Шабельковки полковника Шабельского	15	17	250	800	—
99.	Дача Лесная его светлости князя Потемкина	—	—	400	226	—
100.	Д. Ивановки капит. Шабельского	170	126	783	342	—
101.	Подполковника Шабельского	—	—	70	8	2155
102.	Сотнички Шмулички	22	20	300	50	—
103.	Д. Мечетной вахмистра Ляшенка	55	55	400	—	—
104.	С. Краснянского однодворцов	1134	1051	7988	5200	—
105.	С. Воеводовки и дер. Катериновки, Варваровки, Кудрявцовой и Соловиновки его светл. госп. ген. фельд. и кав. кн. Потемкина	625	570	18000	5335	189
106.	П. Константиновки надвор. сов. Булгакова	—	—	4500	712	—
107.	Д. Богдановки кол. ассе. Зиновьева	34	31	5100	160	196
108.	С. Боровеньки и Епифановки каз. мал. пос.	1955	1875	32406	8201	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жес- ка	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
109.	П. Пешаной майора Суханова	—	—	1800	2483	1500
110.	П. Суходола порут. Маяцкого	170	149	3700	135	—
111.	Д. Лукериной капи. Кательникова	177	163	3200	1419	700
112.	Д. Смольяниновки майор. Сухановой	195	164	3300	2155	900
113.	С. Боровского однодворцов	337	344	5000	7529	—
114.	П. Лопуховатой пол. и кав. Попова	—	—	1700	2842	1040
115.	К мельнице его свет. кн. Потемкина	—	—	120	80	—
116.	Дача Лесная полков. Львова	—	—	1120	100	1874
117.	С. Верхнего казен. поселян	405	436	6200	264	—
118.	Д. Филатовки капит. Фугарова	45	44	1500	100	—
119.	С. Николаевки полков. Депрерадовича	254	209	2400	292	950
120.	Д. Перещепной аудит. Кудрицкого	67	57	1500	352	—
121.	Д. Червановки подпол. Голуба	106	96	1700	252	—
122.	Д. Гарькавой пор. Станьковича	21	15	1500	200	—
123.	Д. Арсеньевки капит. Юлинца	56	60	1500	286	—
124.	Д. Горки подпорут. Перича	51	45	1500	160	—
125.	Д. Устинской порут. Тошковича	61	45	1500	190	—
126.	С. Нижнего казенных поселян	375	402	6800	284	—
127.	Д. Ореховой капит. Николаева	80	87	1500	397	—
128.	Д. Алексеевки пор. Тодоровой	9	8	1600	145	—
129.	С. Камышевахи и д. Триполья ген. м. Де- прерадовича	444	364	12000	1350	—
130.	Д. Константиновки подпол. Чуты	67	61	2800	254	—
131.	Д. Лучок сек. ма. Четчикова	56	43	1500	150	—
132.	Пу. Парполья титул. сов. Мардвинкина	—	—	1500	150	—
133.	Д. Калиновки порут. Вертеповой	45	38	4500	391	—
134.	С. Калиновского каз. поселян	207	196	9000	1000	—
135.	П. Надеждиной полков. Рашковича	—	—	1500	37	50
136.	П. Крутоярской ген. ма. Депрерадовича	—	—	1500	100	—
137.	С. Троицкого казен. поселян	427	517	14000	1500	—
138.	Подпор. Радуловича	—	—	60	20	—
Под загородными домами						
139.	Бригадира Уткина	—	—	40	26	—
140.	Бригадирши Уткиной	—	—	40	35	—
141.	Девичы Уткиной			40	16	
142.	Капитана Ларина			40	37	900
143.	Коллежского секретаря Ларина			40	17	130
Итого во всем Бахмутском уезде		16157	15077	650030	106178	709

[27] //

ПЛАН БАХМУТСКОГО УЕЗДА

в коем земли удобной 650030, неудобной 106178 десятин и на оной состоит город 1, сел 20, деревень 90, в них мужеска пола 16157, женска 15077 душ.

Описание смежных земель

- От А до В Мариупольского уезда
- От В до С Павлоградского уезда
- От С до Д Славянского уезда
- От Д до Е Воронежского наместничества
- От Е до F Донецкого уезда
- От Г до А земля войска Донскаго [28] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА БАХМУТА

Прожектированного для новой оной постройки в нем обывательских домов 578 по числу коих состоять будет шести кварталов и одной части.

Изъяснение литер

А Каменные церкви	Г Обывательское строение остается за
В Деревянные церкви	расположением городского пред-
С Казенное деревянное строение	местия и оное к переноске назнача-
Д Каменное обывательское строение	ется
Е Деревянное обывательское строение	Н Соляные заводы
F Вновь прожектированные кварталы	И Старое крепостное укрепление
	К Вновь назначенной ретранжамент

Сей город лежит между двумя горами по обеим сторонам речки Бахмута, впадающей в речку Северной Донец, но не имеющей по причине мелководья своего судового ходу. Начат строением в 1703-м году. По изобретению тут соляных ключей заведено было небольшое селение, по умножению коего в 1710-м году учреждена воеводская канцелярия, а после провинциальная, состоявшая под ведомством Воронежской губернии. В 1765-м году переименована она городовою и отошла в Новороссийскую губернию, а в 1775-м году паки сделана провинциальною канцеляриею бывшею до открытия Екатеринославского наместничества. В нем церквей четыре: каменная одна, деревянных три; купцов, мещан, цеховых и разнаго звания жителей мужеска пола 1761 душа; ярмонков бывает в год четыре: 1-я, февраля 2-го, 2-я, июня 29, 3-я, сентября 8-го, 4-я, ноября 24-го. Разстоянием оно от Екатеринослава 309, Павлограда 219, Таганрога 236, Славянска 43 версты. [29] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ ДОНЕЦКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Город Донецк во общей округе села Черкасского каз. поселян	371	384	12000	550	1200
2.	С. Жолтого казен. поселян	217	221	6000	698	1700
3.	С. Лугобеловки прап. Сабова	4	1	1500	168	2000
4.	С. Веселого и д. Александровки и Раевки бригадира Юзбаша	772	657	9200	1361	2200
5.	С. Айдара аднадворцов	644	609	9000	3137	1300
6.	Д. Степановки секунд. майора, порутчика и прапорщика Шидловских	87	88	1200	146	1000
7.	Купца Ватулина к мельницам	—	—	120	22	736
8.	П. Зимовой кригс камис. Ковалинского	113	68	3000	621	—
9.	С. Петропавловского и Святодмитриевского действит. тайного советника князя Трубецкого	1181	1103	21500	1750	1510
10.	Д. Крестовой майора Ружича	31	25	1500	150	—
11.	Д. Паньковки капит. Ратиславского	26	25	1500	150	—
12.	С. Красного казенных поселян	349	331	6500	500	—
13.	С. Каменки казенных поселян	275	283	6000	450	—
14.	Полков. Шевичевой к мельнице	—	—	120	10	780
15.	С. Вергунки казенных поселян	354	351	12000	600	—
16.	Д. Тернов и Порома капит. Шевича	135	114	3000	150	—
17.	Д. Сухой капитанши Вуйчевой	25	20	1500	100	—
18.	Д. Хрещеватой капит. Кирича	17	17	1500	100	—
19.	Д. Политровки капит. Миоковичевой	73	53	1500	100	—
20.	П. Разсыпной сек. ма. Родзянки	—	—	4500	350	—
21.	С. Суходола секунд майора Вани	297	261	6000	400	—
22.	Войска Донского Луганской станицы	—	—	3000	300	—
23.	С. Макарова полков. Рашковича	373	293	4500	400	—
24.	Д. Гористой майора Божедаровича	216	185	1500	150	—
25.	Д. Каменистой сек. ма. Божедаровича	146	138	3000	200	—
26.	П. Степановской сек. м. Божедаровича	—	—	1500	150	—
27.	П. Ровной подполков. Депрерадовича	—	—	3000	150	—
28.	П. Белой подпор. Попова	3	—	1500	150	—
29.	П. Горыстой капит. Миоковича	—	—	1500	150	—
30.	П. Чистой капит. Милонова	—	—	3000	300	—
31.	П. Лысой лекаря Демчинского	—	—	1500	150	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
32.	П. Хворостовой бригад. Воронина	—	—	4500	420	—
33.	С. Первозвановки бригад. Шевича	336	289	7500	750	—
34.	Д. Церковной порут. Сребреницкой	12	12	1800	333	—
35.	Д. Черкасской адъютанта Шевича	76	78	3000	800	—
36.	Д. Комисаровки пор. Милютинова	19	14	1500	20	—
37.	Д. Разсыпной аудитора Вуича	7	8	1500	100	300
38.	Д. Петровской майора Пеича	—	—	1500	100	900
39.	Д. Григорьевки порут. Шевича	38	34	12000	3750	—
40.	П. Ореховой секунд. ма. Ванин	—	—	1500	300	—
41.	П. Попасной прапор. Штерича	69	57	1500	100	—
42.	Д. Каменной прапор. Кохана	36	31	1500	100	—
43.	Д. Волнухиной кап. Бузескуля	42	33	1620	810	—
44.	Д. Шелковой капит. Яколева	49	34	1600	121	—
45.	Д. Петропавловки и Ореховой волостных крестьян	927	873	14000	1030	—
46.	Спорная земля с войском Донским	—	—	9000	2000	—
47.	Д. Катериновки коллежского ассесора Долинского	169	158	3500	200	—
48.	С. Ивановки и деревень Штеровки, Петровки и Николаевки умершего генерал майора Штерича	953	848	10000	1300	1920
49.	Д. Милютиновки кадета Милютинова	8	9	3000	2162	1870
50.	С. Успенского полковницы Шевичевой	642	536	12000	5900	2200
51.	Д. Панграцовки прапор. Панграца	16	12	1500	100	—
52.	Д. Петровки сек. ма. Борисова	11	10	3000	385	300
53.	Д. Елисаветовки сек. ма. Юзбаши	—	—	7700	756	1400
54.	С. Белого гвардии Преображенского полку сержантов Штеричевых	597	596	9500	2462	500
55.	Д. Ефимовки подпор. Веселиновича	6	5	1500	100	—
56.	П. Переездной кадета Яновича	—	—	1500	100	—
57.	Д. Георгиевки прапор. Штерича	38	34	15001	160	900
58.	Д. Никитовки пор. Яновича	34	21	1500	300	1060
59.	Д. Воскресенской лейб гвардии Преображенского полку сержантов Штерича	151	119	2740	3000	1200
60.	Д. Константиновки капитанши Сабовой	123	100	3000	1160	1100
61.	Д. Исаковки онаж и Александровки капитана Миоковича	76	63	1500	594	1200
62.	Д. Акимовки аудитора Вуича	7	8	1500	494	1200
63.	Д. Петровки прапор. Бубнова	13	10	2000	400	1700
64.	Д. Плоской сек. майора Миоковича	94	81	2000	453	1700

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
65.	Д. Радаковки капит. Радакова	9	13	1500	439	180
66.	Д. Васильевки капит. Сабова	75	71	3000	273	2000
67.	Д. Константиновки кап. Попова	—	—	1500	135	—
68.	Д. Павловки майора Миоковича	130	121	3000	730	—
69.	Д. Ящиковой сек. ма. Штерича	141	123	4500	475	2200
70.	Д. Селезневки капит. Яковлева	152	125	3000	1685	—
71.	Д. Уткиной бригадира Уткина	49	42	2400	100	1080
72.	Д. Андринополь надвор. советника Коккина	75	72	3000	1072	600
73.	Д. Миусчищина	12	10	—	—	—
74.	С. Фащовки волостных крестьян	390	339	8900	600	—
75.	Д. Ольховатки государствен. поселян, экономичес. крестьян	444	202	5000	429	1800
76.	Д. Чернухиной волостных крестьян	313	291	6000	640	—
77.	С. Городища раскольников	526	297	10000	3331	2250
	С. Городища государствен. поселян	214	200			
	С. Городища мона. и мона. раскол.	4	8			
78.	Д. Бельской пример м. Павлова	119	96	3000	530	—
79.	Д. Долгой майорши Шабельской	59	55	1500	150	—
80.	Д. Комисаровки кол. ас. Долинского	36	32	1500	150	—
81.	Д. Сабадушевки капит. Сабадуши	9	10	15000	33	2300
82.	Д. Отлучной кап. Манойлова	65	44	1500	175	—
83.	Д. Славилочки кап. Полницкого	25	22	150	150	—
84.	Д. Божедаровки майора Божедаровича	146	138	1500	398	800
85.	Д. Аннинской кол. ассе. Драштева	72	45	3000	500	—
86.	Д. Еремеевки капит. Бедряги	12	12	1500	100	—
87.	Д. Каменки подпор. Драгитова	6	5	1600	439	1600
88.	Д. Журской сек. майора Сабова	60	64	3100	320	1300
89.	Д. Миоковки капитанши Миоковичевой	31	32	1500	438	—
90.	Д. Орловой порутчика Яновича	46	32	1500	161	800
91.	Д. Граковой прапорщика Попова	7	2	1500	100	—
92.	П. Ломовой порутчика Волошевича	—	—	1500	100	—
93.	Д. Глубокой подпорутчика Михайлова	38	22	1500	103	—
94.	Д. Голубовки пример майора Голуба	85	68	3000	200	—
95.	Д. Сентовской майора Сентянина	29	23	3000	200	1720
96.	Д. Чистой подпорутчика Чути	16	13	1500	104	1220
97.	Д. Неименской порутчицы Корчевской	—	—	1500	186	2150
98.	Д. Танталовки прапор. Максимова	21	14	1700	199	1800
99.	Д. Петровской майора Миоковича	146	138	3200	342	1500
100.	Казенного села Хорошого	200	194	6000	400	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
101.	Д. Павловки прапорщика Сабова	5	2	1560	159	1060
102.	Д. Пришиба порутчика Константинова	111	106	3800	250	600
103.	Д. Круглой Аренбургского драгунского полку капитана Голикова	—	—	3000	250	—
104.	С. Крымского казенных поселян	305	314	8000	462	—
105.	Д. Светличной капитанши Мисарошевой	42	36	1500	150	—
106.	С. Муратова и д. Веселой и Бобровой полковницы Корсаковой, пример майора Безгина, прапорщика Угрюмова и порутчика Вергелева	749	653	10000	7669	800
107.	Д. Капитановки и Петровеньки полковницы Юргенцевой и прапорщика Угрюмова	156	114	3500	1547	1000
108.	П. Ореховой надвор. сов. Бантыша	—	—	2100	444	600
109.	С. Трехизбенского однодворцов	867	817	13000	5925	570
110.	С. Райгородского однодворцов	298	322	4500	579	2390
111.	Купца Михайлова к мельнице	3	3	120	12	640
112.	Д. Бахмутовки аднадворцов	393	358	5000	798	1590
113.	С. Безгиновки и д. Петропавловки пример майора Безгина	962	692	6600	866	2200
114.	Купца Михайлова к мельнице	—	—	120	110	—
115.	Д. Арентовой капитана Рымского Корсакова	8	8	3000	20	—
116.	С. Нового аднадворцов	1247	1225	19000	1835	920
117.	Д. Венделевки генерал фельдмаршалши графини Чернышевой	180	184	3000	323	840
118.	Д. Спеваковки аднадворцов	176	178	3100	212	340
119.	С. Штормова генерал аншефа и кавалера Глебова	416	390	10000	688	1800
120.	К мельнице прапорщика Кохана	—	—	120	8	1550
121.	С. Шулговки государственных малоросийских поселян	1056	1060	22000	2219	2250
Итого во всем Донецком уезде		20778	18559	489020	83337	246

[30] //

ПЛАН ДОНЕЦКОГО УЕЗДА

в коем земли удобной 489020, неудобной 83337 десятин и на оной состоит город 1, сел 13, деревень 82, в них мужеска пола 20778, женска 18559 душ.

Описание смежных земель

От А до В Воронежского наместничества

От В до С земля войска Донскаго

От С до А Бахмутовского уезда [31] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА ДОНЕЦКА

Прожектированного для новой оной постройки в нем обывательских домов 106 по числу коих состоять будет одного квартала.

Изъяснение литер

А Церковь деревянная

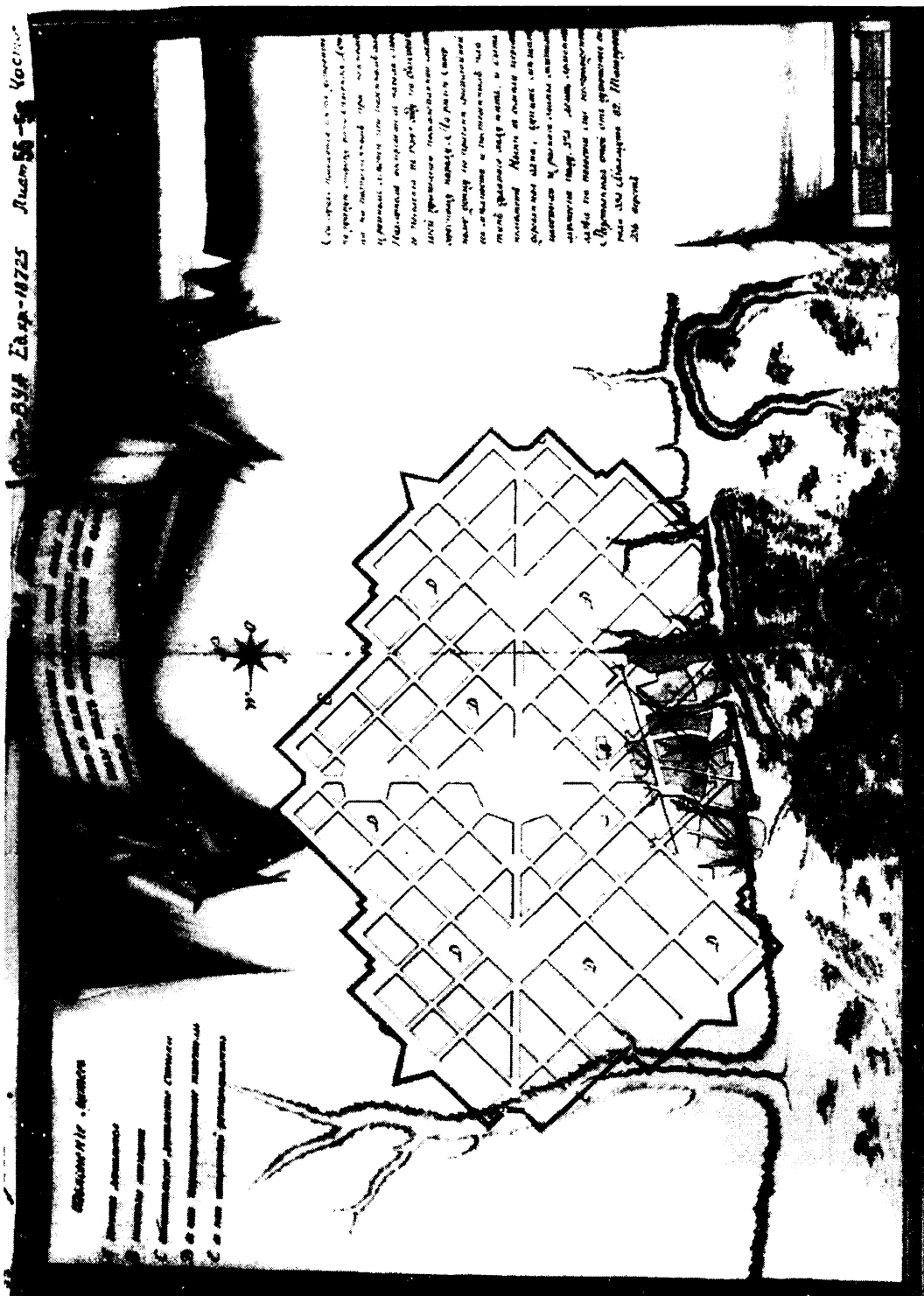
В Казенные конюшни

С Обывательское деревянное строение

Д Вновь прожектированные кварталы

Е Вновь назначенной ретранжамент

Сей город полагается вновь устроить по правую сторону реки Севернаго Донца на возвышенном, просторном и ровном месте при казенном селе Подгорном, восприявшем начало своего поселения в 1754-м году по высочайшей привелегии, пожалованной славено-сербскому народу. По реке Северному Донцу, по причине черзвычайной его мелкости и построенных плотин судового ходу нет и быть не может. Ныне в селении церковь деревянная одна, купцов, мещан, цеховых и разного звания жителей мужеска полу 371 душа. Ярмонки здесь по новости еще не учреждены. Разстоянием оной от губернского города 391, Бахмута 82, Таганрога 236 верст. [32] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ МАРИУПОЛЬСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1.	Города Мариуполя	2545	1422	12000	3000	—
2.	Д. Смирной митрополита ефейского и готфейского Игнатия	—	—	1500	70	—
3.	С. Саргани	354	328	12000	3000	—
4.	С. Чамалика	225	183	12000	4000	—
5.	С. Карани	326	298	12000	6000	—
6.	С. Ласпе	189	120	7000	1000	—
7.	С. Игнатьевки	298	227	12000	3000	—
8.	С. Стиле	241	243	12000	4000	—
9.	С. Каракуби	685	632	22000	400	—
10.	С. Бешев	291	267	12000	4000	—
11.	—	—	—	12000	4000	—
12.	—	—	—	12000	1500	—
13.	С. Улакли	157	156	12000	150	—
14.	С. Константинополя	283	240	12000	1000	—
15.	С Богатыра	297	261	12000	1000	—
16.	С. Камары	237	231	12000	1000	—
17.	С. Большой Енисалы	326	297	12000	5000	—
18.	—			12000	1000	—
19.	—			12000	1500	—
20.	—			12000	2000	—
21.	—			12000	1500	—
22.	—			12000	2000	—
23.	—			12000	2000	—
24.	—			12000	1500	—
25.	С. Керменчика казенных греческих поселян	373	313	76000	6000	—
26.	Д. Кута прапорщика Дементовича	11	2	1500	150	—
27.	Д. Ивановка секунд майора Вимова	29	14	45000	520	—
28.	П. Крутогорской стат. сов. Протасовой	—	—	9000	916	—
29.	Д. Горбовки прапор. Горба	13	1	3000	802	—
30.	Д. Карнауховки секретаря Пастушкова	13	9	1500	200	—
31.	П. Никольской экономии директора Башилова	—	—	3000	100	—
32.	Пустые	—	—	6000	600	—
33.		—	—	3000	300	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли			
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени	
34.	П. Каменки полкового старшины Сербина	—	—	1500	500	—	
35.	П. Водяной профессора Лекса	—	—	1500	300	—	
36.	П. Западной капитана Львова	—	—	1500	300	—	
37.	Пустая	—	—	3000	300	—	
38.	П. Дмитровки прапор. Маевского	—	—	3000	650	—	
39.	Пустые	—	—	1500	350	—	
40.		—	—	2500	300	—	
41.	Д. Ялов войскового товарища Плохого	22	7	2500	300	—	
42.	П. Лебязей капитана Хорвата	—	—	6000	600	—	
43.	П. Камышной прапор. Чуты	—	—	3000	300	—	
44.	П. Скотоватой при. ма. Мамаева	—	—	3000	300	—	
45.	Пустая	—	—	6000	600	—	
46.	П. Крымской полков. Князя Долгорукова	—	—	6000	600	—	
47.	Для экономических крестьян	—	—	6000	1082	—	
48.	Д. Крутой прапор. Щеки	17	3	4500	150	—	
49.	Для экономических крестьян	—	—	17000	870	—	
50.	П. Офирьевки прапор. Жеребецкого	—	—	3000	162	—	
51.	П. Шивровой поручика Шиврова	—	—	3000	280	—	
52.	Д. Черкасской полкового старшины Бицы	5	—	6000	188	—	
53.	П. Веселой бригадира Таубе	—	—	3000	300	—	
54.	С. Конской поселенных солдат	315	109	12000	1027	—	
55.	Крепости Кирилловской	Выгонные земли	16	11	12000	980	—
56.	Крепости Алексеевской		—	—	6000	3260	—
57.	Для калмык	459	439	6000	640	—	
58.	Крепости Захарьевской выгонная земля	—	—	6000	3260	—	
59.	Пустая	—	—	6000	250	—	
60.	С. Гурзуфа Кизилташа каз. гр. поселян	97	85	12000	4000	—	
61.	Крепости Петровской выгонная земля	16	11	12000	3000	—	
62.	Пустая	—	—	3000	300	—	
63.	Под хутор Хаджи Михайлы	—	—	13000	300	—	
64.	С. Ялты каз. греч. поселян	423	373	15000	4000	—	
65.	Пустые	—	—	12000	2000	—	
66.		—	—	12000	2000	—	
67.		—	—	12000	7000	—	
68.		—	—	12000	1500	—	

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли			
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени	
69.		—	—	12000	1000		
70.		—	—	12000	2000		
71.		—	—	12000	2000		
72.	С. Чердакли	270	228	15000	3000		
73.	С. Малой Енисали	496	421	16000	6000		
74.	Пустая	—	—	12000	2000		
75.	С. Старого Крыма	217	181	12000	3000		
76.	С. Мангуша	399	385	12000	1500		
77.	Для трех албанских рот	—	—	4000	192		
78.		—	—	4000	384		
79.	Для унтер штаба и трех албанских рот	—	—	6500	431		
80.	Греческого полку для поселян	—	—	1500	120		
81.	Для трех албанских рот	—	—	4000	149		
82.	Портового города Таганрога выгонная земля. Из оной округи вымежевано под загородные дворы разным владельцам, а именно	349	247	5460	247		
	Полковника Касперова	—	—	30	—	—	
	Титулярного советника Ковалинского	—	—	30	—	—	
	Подпоручика Кермовисицкого	—	—	30	—	—	
	Директора Быбикова	—	—	30	—	—	
	Обер гершварина Быбикова	—	—	30	—	—	
	Артиллерии капитана Брезмина	—	—	30	—	—	
	Генерал майора Касливцова	—	—	60	—	—	
	Капитана Сакалова	—	—	30	—	—	
	Инженер капитана Абляухова	—	—	30	—	—	
	Секунд майора Шелковникова	—	—	30	—	—	
	Секунд майора Самбурского	—	—	30	—	—	
	Альтюванта Осипова	—	—	30	—	—	
	Секунд майора Смирнова	—	—	30	—	—	
	Секунд майора Брейзмина	—	—	30	—	—	
	Капитана второго ранга Шишкина	—	—	30	—	—	
	Подполковника Луцевина	—	—	30	—	—	
	Секунд майора Кица	—	—	30	—	—	
83.	С. Николаевского	Государственных малороссийских поселян	103	344	6000	309	1550
84.	С. Троицкого		599	301	8000	65	1000
85.	С. Покровского		540	355	7890	1410	400
86.	Д. Радионовка некрасовского стар. Решетникова		33	19	1500	150	—
87.	Д. Ряженой кригс камисара Ковалин-		108	82	3000	300	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
	ского					
88.	Д. Ивановки порут. Полимария	20	16	1500	525	—
89.	П. Михайловской пор. Еродиматоса	—	—	1500	23	—
90.	П. Лобмирской порут. Ломбария	—	—	1370	15	—
91.	П. Ивановской порут. Статопула	—	—	1500	29	400
92.	П. Миновской порут. Панаюте Мимы	—	—	1500	35	1200
93.	П. Каливской помещика Каливаны	—	—	1500	40	1500
94.	П. Франциской помещика Французка	—	—	1500	75	450
95.	П. Никапуловской помещика Никапулова	—	—	1500	40	—
96.	П. Никапуловской пом. Шелковникова	64	19	3000	240	450
97.	П. Економской капит. Економа	—	—	1500	720	1400
98.	П. Бакалбасовой прап. Бакалбаса	—	—	1500	363	—
99.	П. Васильевской подпор. Кармовишицкого	—	—	1500	155	—
100.	П. Статопуловской подпор. Статопулая	—	—	1500	100	—
101.	П. Думоской пример майора Дуси	—	—	1500	177	1500
102.	Канторы таганрогского порта для прокормления казен. волон и лошадей	—	—	1500	30	200
103.	Д. Сумской титуляр. сов. Ковалинского	195	89	3000	960	2000
104.	Под армянскими селениями	836	766	172000	14346	—
105.	Города Нахичевана выгонная земля	5101	4873	12000	4000	—
106.	Кр. С. Дмитрия выгонная земля	553	382	2340	475	—
	Во оной округе под городными дворами пример майора Чуфаровского	—	—	30	—	—
	Полковника и депутата Беляева	—	—	30	—	—
107.	Сен. Майора Брейзмина	—	—	3000	200	—
108.	С. Батайского онадворцов	330	312	17000	8000	—
109.	С. Койсюгского казен. поселян	1357	687	20000	5600	—
110.	Крип. Азовской выгонная земля	172	89	12000	5600	—
111.	С. Кагальницкого казен. поселян	568	152	18000	3000	—
112.	П. Приморской при. Майора Блаза	—	—	3000	1000	—
113.	Пустая	—	—	18000	1497	—
114.	П. Катериноской порут. Петровой	—	—	1500	300	—
115.	Пустая	—	—	7000	564	—
116.	П. Афонасьевской порут. Петрова	—	—	3000	360	—
117.	Пустые	—	—	12000	1960	—
118.		—	—	12000	1110	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
119.	П. Семеновской генерал майора Гурьева	—	—	3000	495	—
120.	Стат. сов. и кав. Алексева	—	—	12000	3353	—
121.	—	—	—	12000	1210	—
122.	—	—	—	12000	1480	—
123.	—	—	—	12000	1360	—
124.	—	—	—	12000	1500	—
125.	—	—	—	12000	1280	—
126.	—	—	—	12000	1200	—
127.	—	—	—	12000	1128	—
128.	—	—	—	12000	1516	—
129.	—	—	—	12000	1418	—
130.	—	—	—	12000	1317	—
131.	—	—	—	12000	1210	—
132.	—	—	—	12000	1480	—
133.	—	—	—	3000	350	—
134.	Под Скарantinной дом	—	—	6000	760	—
135.	Д. Петровской сек. ма. Пеленкина	102	1	3000	400	—
136.	—	—	—	12000	2602	—
137.	—	—	—	12000	1200	—
138.	—	—	—	12000	1180	—
139.	—	—	—	12000	1006	—
140.	—	—	—	12000	1228	—
141.	—	—	—	12000	3635	—
142.	Назначена для экономических крестьян	—	—	12000	1200	—
143.	—	—	—	6000	1320	—
144.	—	—	—	12000	1258	—
145.	—	—	—	12000	1615	—
146.	—	—	—	12000	2150	—
147.	—	—	—	12000	2507	—
148.	—	—	—	12000	2510	—
149.	—	—	—	12000	5800	—
150.	—	—	—	12000	1611	—
151.	—	—	—	12000	1117	—
152.	—	—	—	12000	1192	—
153.	—	—	—	12000	1315	—
154.	—	—	—	12000	1217	—
155.	—	—	—	12000	986	—
156.	—	—	—	12000	1517	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
157.	—	—	—	12000	1260	—
158.	—	—	—	12000	952	—
159.	—	—	—	12000	1290	—
160.	—	—	—	12000	1110	—
161.	—	—	—	12000	818	—
162.	—	—	—	12000	949	—
163.	—	—	—	12000	1165	—
164.	—	—	—	12000	890	—
165.	—	—	—	12000	1086	—
166.	—	—	—	12000	933	—
167.	—	—	—	12000	1037	—
168.	—	—	—	12000	1216	—
169.	—	—	—	12000	985	—
170.	—	—	—	12000	858	—
171.	—	—	—	12000	960	—
172.	—	—	—	12000	1200	—
173.	—	—	—	12000	1800	—
174.	—	—	—	12000	1381	—
175.	—	—	—	12000	986	—
176.	—	—	—	12000	1018	—
177.	—	—	—	12000	1019	—
178.	—	—	—	12000	1183	—
179.	—	—	—	12000	2300	—
180.	—	—	—	12000	1217	—
181.	—	—	—	12000	1490	—
182.	—	—	—	12000	978	—
183.	—	—	—	12000	1615	—
184.	—	—	—	12000	1025	—
185.	—	—	—	12000	1036	—
186.	—	—	—	12000	1517	—
187.	—	—	—	12000	1306	—
188.	—	—	—	12000	1317	—
189.	—	—	—	12000	1652	—
190.	—	—	—	12000	1417	—
191.	—	—	—	12000	1685	—
192.	—	—	—	12000	1850	—
193.	—	—	—	12000	1233	—
194.	—	—	—	12000	1655	—
195.	—	—	—	12000	217	—
196.	—	—	—	12000	1229	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
197.	—	—	—	12000	978	—
198.	—	—	—	12000	1979	—
199.	—	—	—	12000	1217	—
200.	—	—	—	12000	1260	—
201.	—	—	—	12000	1660	—
202.	—	—	—	12000	998	—
203.	—	—	—	12000	1540	—
204.	—	—	—	12000	1860	—
205.	—	—	—	12000	4843	—
206.	—	—	—	12000	2200	—
207.	—	—	—	12000	1081	—
208.	—	—	—	12000	2813	—
209.	—	—	—	12000	4013	—
210.	—	—	—	12000	1388	—
211.	—	—	—	12000	3200	—
212.	—	—	—	12000	1514	—
213.	—	—	—	12000	1213	—
214.	—	—	—	12000	1860	—
215.	—	—	—	12000	1815	—
216.	—	—	—	12000	1377	—
217.	—	—	—	12000	1213	—
218.	—	—	—	12000	3117	—
219.	—	—	—	12000	3852	—
220.	—	—	—	12000	1120	—
221.	—	—	—	12000	1786	—
222.	—	—	—	12000	4715	—
223.	—	—	—	12000	1866	—
224.	—	—	—	12000	2150	—
225.	—	—	—	12000	6648	—
226.	—	—	—	12000	1975	—
227.	—	—	—	12000	968	—
228.	—	—	—	12000	2275	—
229.	—	—	—	12000	995	—
230.	—	—	—	12000	986	—
231.	—	—	—	12000	1028	—
232.	—	—	—	12000	1819	—
233.	—	—	—	12000	980	—
234.	—	—	—	12000	4017	—
235.	—	—	—	12000	1115	—
236.	—	—	—	12000	2080	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
237.	—	—	—	12000	2317	—
238.	—	—	—	12000	1014	—
239.	—	—	—	12000	960	—
240.	—	—	—	12000	1246	—
241.	—	—	—	12000	1285	—
242.	—	—	—	12000	2120	—
243.	—	—	—	12000	4200	—
244.	—	—	—	12000	2160	—
245.	—	—	—	12000	2106	—
246.	—	—	—	12000	1176	—
247.	—	—	—	12000	1029	—
248.	—	—	—	12000	1013	—
249.	Под Глухими, Леонтьевыми и Дерезоватыми буераками	—	—	11000	238	—
	Итого во всем Мариупольском уезде	21275	16231	2037760	396918	75

[33] //

ПЛАН МАРИУПОЛЬСКОГО УЕЗДА

В коем удобной земли 2634760, неудобной 396918 десятин и на оной состоит городов 3, крепостей 6, сел 331, деревень 16, фабрик шелковых и набойчатых 6 кожевных 6, в них мужеска пола 21275 женска 16231 душ [35] //

Описание смежных земель

От А до В Азовское море
 От В до С Таврической области
 От С до D Новомосковского уезда
 От D до E F и G Павлоградского уезда
 От G до H Бахмутского уезда
 От H до I K L M N O P Q R и S земля войска донского
 От S до T U и W Павсакого наместничества
 От W до А Азовское море [34] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА МАРИУПОЛЯ

Прожектированного для новой оногo постройки в нем обывательских домов 602 по числу коих состоять будет из шести кварталов и 1-й части

Изъяснение мест

А - Каменные церкви
 В - Дом каменной архиерейской
 С - Лавки
 Д - Обывательские строения

Е - Вновь назначенные кварталы

Вновь назначенной ретранжамент

Сей город начат построением с 1780-го года на выходе из Таврической области греков. Лежит на берегу Азовского моря при устье реки Кальмиуса по течению ея с правой стороны на возвышенном и том самом месте, где прежде был древний город Адамах. В нем церквей две: каменная и деревянная; купцов, мещан, цеховых и разного звания жителей мужеска полу 2545 душ. Ярманков бывает в году четыре: 1-я, октября 1-го, 2-я, декабря 6-го, 3-я, апреля 23-го, 4-я, июля 22-го. Для греков учрежден здесь по высочайше пожалованной им привелегии особой суд. По реке Кальмиусе судового ходу нет, кроме по Азовскому морю, но и то по причине мелководия близко к городу подходить нельзя корабельными, а только небольшими плоскодонными судами. Мариуполь расстоянием от губернского города 328, Новомосковска 303, Павлограда 238, Таганрога 139 верст. Тут заведена сафьянная фабрика, а на морских косах имеются рыбные заводы [36] //

ПЛАН УЕЗДНОГО МЕСТЕЧКА НАХИЧЕВАНА

в нем обывательских домов 2877 по числу коих состоять будет
восьми кварталов.

Изъяснение литер

- А - Каменные церкви
- В - Деревянные церкви
- С - Гостинной каменной двор
- Д - Застроенные кварталы
- Е - Кварталы полагаются к застроению
- Ф - Полагается ретранжамент округ города
- Г - Часть укрепления крепости Святого Димитрия
- Н - Во оной крепости казенное строение, а под литерою В - церкви

Сей город начало своего построения имеет с 1780 году, по выходе из Таврической области армян, поселенных тут по великомиловейшей привелегии. Положение его по течению реки Дона с правой стороны между протоком оной близ крепости Святого Димитрия на возвышенном, ровном и просторном месте. По реке Дону впадающей в 35-ти верстах от города в Азовское море барками и другими судами с нагрузом в первых до Черкаса в Донские станицы, и в них до моря безпрепятственно проходить можно. В нем от армян заведено фабрику шелковых две, сафьянных четыре, кожаная и красильная бумажных вещей. Церквей каменных две и деревянных три. Купцы здешние отправляют торговлю в Константинополь и другие турецкие города, коих, а также мещан и цеховых мужеска полу 5101 душа. Нахичеван расстоянием от Екатеринослава 328, Таганрога 139, Бахмута 311, Новомосковска 303 версты. Здесь учрежден по высочайшему повелению особой суд, под названием Армянский Нахичеванский Магистрат. [37] //

ПЛАН ПОРТОВОГО ГОРОДА ТАГАНРОГА

Прожетированного для новой оного постройки; в нем обывательских домов 374 по числу коих состоять будет 6-ти из коей части и 6 кварталов

Изъяснение литер

А - Каменные церкви	строение
В - Деревянные церкви	Н - Вновь прожектированные кварталы
С - Каменное казенное строение	І - Городское управление
Д - Деревянное казенное строение	К - Ретражмент вновь назначенной
Е - Казармы для солдат	L - Гавани
Ф - Каменные лавки	М - Пристани
Г - Обывательское деревянное	

Сей портовой город именовавшийся прежде Троицкою крепостью начат строением с 1706-го году по повелению государя императора Петра Великаго, положение свое имеет на высоком и ровном месте у берега Азовского моря. В 1713-м году разорен он был и состоял в барьере 56 лет до 1769 году, в котором паки возстановлен и приведен в нынешнее лучшее состояние. В нем учреждено адмиралтейство и таможня, построена в 1698 году для убежища заводимого в то время на Дону флота из набитых сваи гавань, где теперь по возобновлении ея в 1770-м году приходящим из Анатолии, Константинополя и Архипелага купечеством отправляется знатная торговля. Глубина моря по сторонам для судового ходу нарочито достаточна, но в самой гавани и на рейде несколько мелковато. В крепости церковь деревянная одна и другая каменная строится и 3 на форштате, греческая деревянная ж; купцов, мещан, цеховых и разного звания жители мужеска полу 349 душ. Ярманков бывает в году три: 1-я, мая 9-го, 2-я, августа 15-го, 3-я, ноября 8-го. Разстоянием оной от Екатеринослава 467, Мариуполя 139, Бахмута 236, Нахичевана 75 верст. Здесь состоит турецкой парчи фабрика и канатной завод. [38] //

Фонд-Б3А. Екзр-1825. Лист 61-62. Катеринославський намісництво.

Катеринославська фортеця
Катеринославська фортеця
Катеринославська фортеця

Село

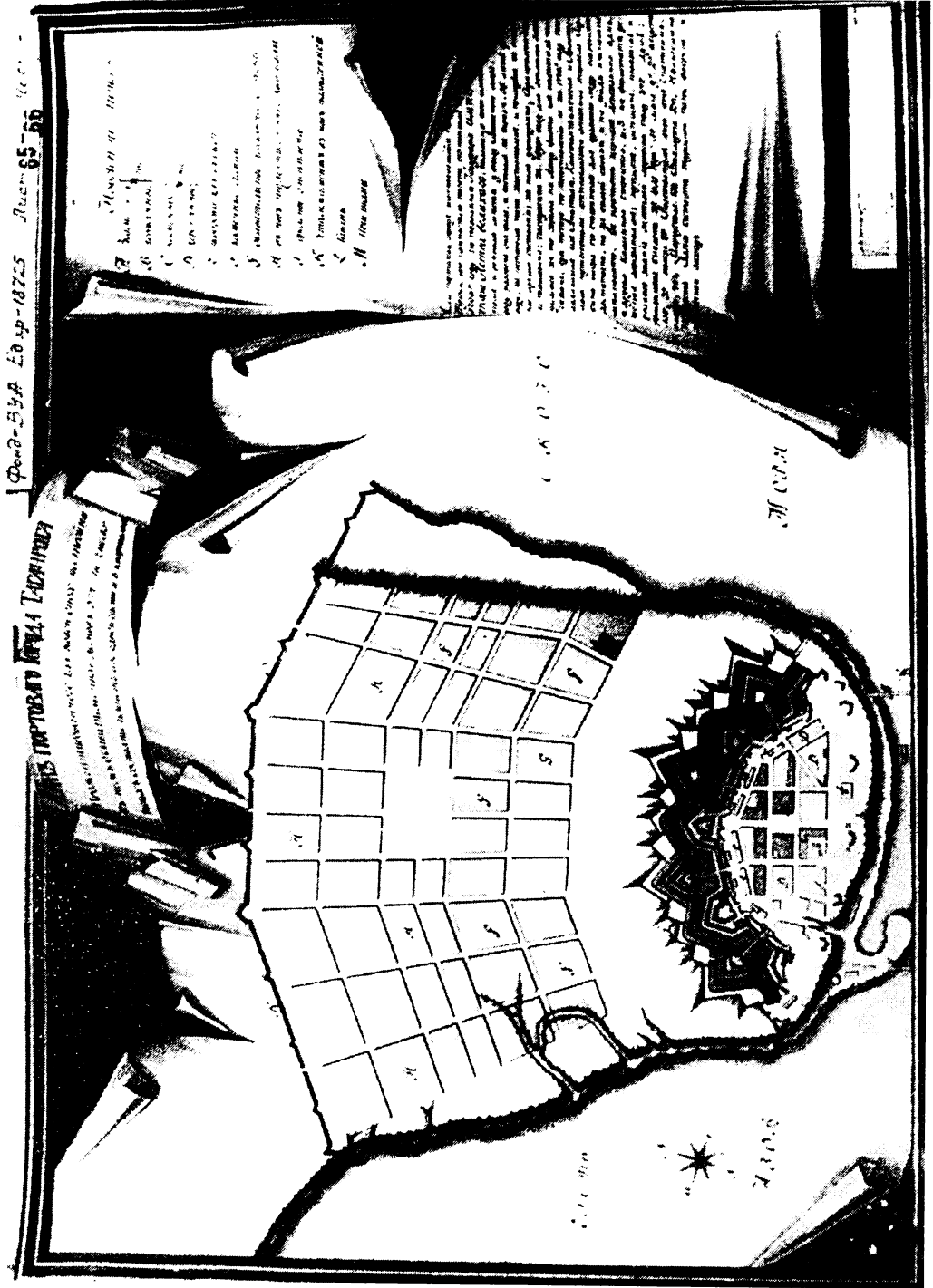
Село

Юг

ИЗЪЯСНЕНИЕ ПАВЛОГРАДСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли			
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени	
1	Города Павлограда выгонная земля	1305	1061	22000	3524	1500	
2	Д. Мижирича генерал аншефши княгини Прозоровской	414	369	2300	381	1100	
3	С. Вербок воинских малороссийских поселян	773	648	12000	1753	—	
4	С. Юрьевка коллеж. сов. Гарсеванова	247	294	7500	480	—	
5	Д. Мухеловки полкового квартирмейстера князя Мухелова	70	52	3280	60	105	
6	Д. Гиржовки секунд майора Гиржева	16	14	4000	242	—	
7	П. Рябой поручика Лисовицкого	—	—	5750	56	—	
8	П. Терновской кап. Константинова	—	—	1500	77	—	
9	Д. Новой поручика Новицкого	7	5	3000	191	—	
10	Д. Матвеевки полков. Куликовского	61	55	6900	317	—	
11	П. Африкановки подпор. Галича	—	—	2800	119	—	
12	П. Билимовской прапор. Билимова	47	31	3000	700	—	
13	Д. Верхобритайской секунд майора Вострикова	35	25	5000	216	—	
14	Д. Гаражовки капит. Гараджи	97	88	6000	360	—	
15	Д. Поповки подпор. и прапорщика Поповых	27	28	3000	141	100	
16	Д. Прасковейской переводчика Караставца	11	11	1500	64	—	
17	Д. Григорьевки порут. Ковалевского	11	6	3000	78	—	
18	Д. Самойловки полков. Неплюевой	28	18	7500	1057	840	
19	Д. Лосевки секунд майора Лосева	122	95	6000	841	1200	
20	Д. Александровки адъютанта Лосева	55	44	3000	70	—	
21	Д. Каховки подпоручика Коха	73	55	3000	71	325	
22	С. Тернового	одногодворцов	862	774	12000	1188	600
23	С. Богданова		998	870	12000	1768	1620
24	К мельнице коллежского советника Гарсеванова	19	15	120	5	377	
25	Д. Николаевка и Катериновка генерал ма. и ка. Языкова	196	143	12000	1220	2346	
26	Д. Кохановки капит. Джарского	198	140	6000	1362	996	
27	Д. Ивановки порут. Лосева	28	25	3000	117	—	

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
28	Д. Николаевки майор. Неплюевой	40	28	3000	177	500
29	С. Хорошего полковника Писемского	197	141	4500	884	?
30	Д. Добренькой сек. майора Выродова	43	38	5000	452	?
31	Д. Неплюевки сек. майора Неплюева	391	321	12000	683	?
32	Д. Васюковки пор. Косинского	12	8	2500	264	?
33	Д. Белой сек. майора Надаржинского	—	—	4500	200	?
34	Д. Федоровки подпор. Галича	41	33	1500	553	?
35	П. Коростовой переводчика Короставца	—	—	3000	69	?
36	П. Плесовой поручика Корнеевского	—	—	2500	100	?
37	Д. Андреевки сотника Короставца	43	46	7000	224	?
38	Д. Степановки подпрапор. Ильшанка	32	21	4500	174	?
39	Д. Воли секу. ма. Надаржинских	455	409	9500	300	
40	Д. Александринополь полковника Писемского	33	33	2250	367	
41	С. Ивановки ген. пор. и кав. Якобия	311	239	12000	2093	
42	Д. Верхосамарской полков. Неплюева	90	61	3000	130	
43	П. Башиловской над. со. Башилова	—	—	1500	65	
44	П. Семеновской прап. Семеновского	—	—	1500	65	
45	Д. Покровской капит. Тимофеева	36	22	3600	199	
46	П. Гнилушиной секу. ма. Шостака	—	—	9000	30	
47	Д. Николаевки секу. ма. Варавкина	85	64	7200	486	
48	Д. Криворожской пра. Шидловской	83	69	6400	219	
49	Д. Зубовки порут Кобы	3	2	1500	231	
50	Д. Павловки капит. Кузмицкого	3	3	3000	271	
51	Д. Федоровки капит. и кад. Сабовых	3	3	4000	297	
52	Д. Кошмановки ак. м. Мезенцова	3	1	3000	250	
53	П. Волновахи	—	—	12000	500	
54	П. Верховой	—	—	12000	500	?
		Назначены были к заселению казенных поселян но состоят в пугте				
55	С. Алексеевки капитана Шахова	174	142	5200	528	2050
56	Д. Ивановки порут. Шахова	45	36	3000	65	1900
57	Д. Чаплинки секунд майора Чаплина	79	99	6000	1043	850
58	П. Грузной назначенной к поселению выходящих экономических крестьян	—	—	24000	1000	
59	Д. Галицыновки генерал майора князя Галицына	50	29	12000	5497	2300
60	П. Кальмиуской назначенной к поселению выходящим экономическим кре-	—	—	12000	500	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
	стьянам					
61	П. Бересняговатой назначеной к пос. казен. поселян но и ныне состоит в пусе	—	—	12000	500	—
62	П. Дубовой назначеной к поселению выходящим экономическим крестьянам	—	—	12000	500	—
63	П. Камышеватой	Назначены были к заселению казенными поселянами, но и ныне состоит в пусе	—	12000	500	—
64	П. Терновой		—	12000	500	—
65	П. Кленовой		—	12000	500	—
66	П. Граковой		—	12000	500	—
67	П. Западной		—	12000	500	—
68	Д. Алексеевки	Казенных поселян	136	123	12000	500
69	Д. Салогубовки		126	82	12000	500
70	С. Павловского		213	131	12000	1000
71	Казенной де. Подгородной		79	32	12000	1000
72	Д. Славянки воинских поселян		249	239	12000	500
73	Д. Ильяшевки полкового обозного Шостака		12	8	3000	324
74	П. Горки капит. Корицкого		—	—	1500	17
75	Д. Юрьевки полкового хорунжего Быковского		15	9	1500	69
76	Д. Петровки бунчукового товарища Корицкого		42	42	3000	291
77	Д. Шерафетовки штаб ле. Шерафетова		60	43	2450	239
78	С. Троицкого		526	484	15000	2625
79	С. Петропавловки		711	624	15000	1880
80	С. Николаевки		535	446	15000	2080
81	С. Дмитриевки		533	522	12000	2906
82	С. Александровки		125	108	12000	1502
83	С. Васильевки		490	354	16000	2023
84	С. Григорьевки		291	247	14000	2654
85	Д. Покровской		304	238	18000	2954
86	С. Михайловского		596	508	3000	3550
87	Д. Гавриловки		121	117	18000	2400
88	Д. Ивановки		53	53	15000	2625
89	Д. Андреевки полков. Андреева		80	60	12000	1444
90	Д. Федоровки капит. Киларева		32	25	3500	489
91	П. Скудной майора Цейтина		—	—	12000	1618
92	П. Мисюровки порут Игнатьева		—	—	6000	200
93	П. Терновки порут Роменского		—	—	2000	325

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
94	Д. Евграфовки прим. май. Канчиелова	23	25	3000	268	—
95	П. Белой порут. Свиты	—	—	1500	120	—
96	П. Волчей секунд майора Кутузова	—	—	6000	382	—
97	П. Тихой секретаря Пимоновича	—	—	6000	360	—
98	Д. Александровки генерал майорши Голенищевой Кутузовой	176	166	12000	2414	600
99	Пустоши Волостной секунд майора Ходыревского	—	—	6000	560	—
100	Порозжая	—	—	2500	100	—
	Итого во всем Павлоградском уезде	13480	11393	766250	78542	1069

[39] //

ПЛАН ПАВЛОГРАДСКОГО УЕЗДА

В коем удобной земли 766250, неудобной 78542 десятин и на оной состоит город 1, сел 15, деревень 55, в них мужеска пола 13480, женска 11393 душ

Описание смежных земель

От А до В Славянского уезда   От С до D Мариупольского уезда
 От В до С Бахмутского уезда области   От D до А Новомосковского уезда

Масштаб в плану аглинской, дюйм взят за 5 верст [40] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА ПАВЛОГРАДА

Прожектированного для новой оною постройки; в нем обывательских домов 414 по числу коих состоять из четырех кварталов

Изъяснение Литер

А - Церковь каменная   D - Вновь прожектированные для
 В - Партикулярное строение   построения кварталы
 С - Каменное казенное строение   E - Вновь назначенной ретражмент

Сей город лежит на ровном месте по левую сторону речки Волчей, впадающей в реку Самар; по Волчей по причине мелкости ея судового ходу нет и впредь быть не может. Селение, на месте коего Павлоград устроен прежде называлось Луганское, заведенное в 1779 году. В нем церковь деревянная одна, купцов, мещан, цеховых и разных жителей мужеска полу 1305 душ. Ярмонков бывает в год три: 1-я, марта 25-го, 2-я, в Троицин день, 3-я, октября 1-го. Разстоянием оной от Екатеринослава до Новомосковска 65, Славянска 232, Бахмута 219, Мариуполя 238 верст. [41] //

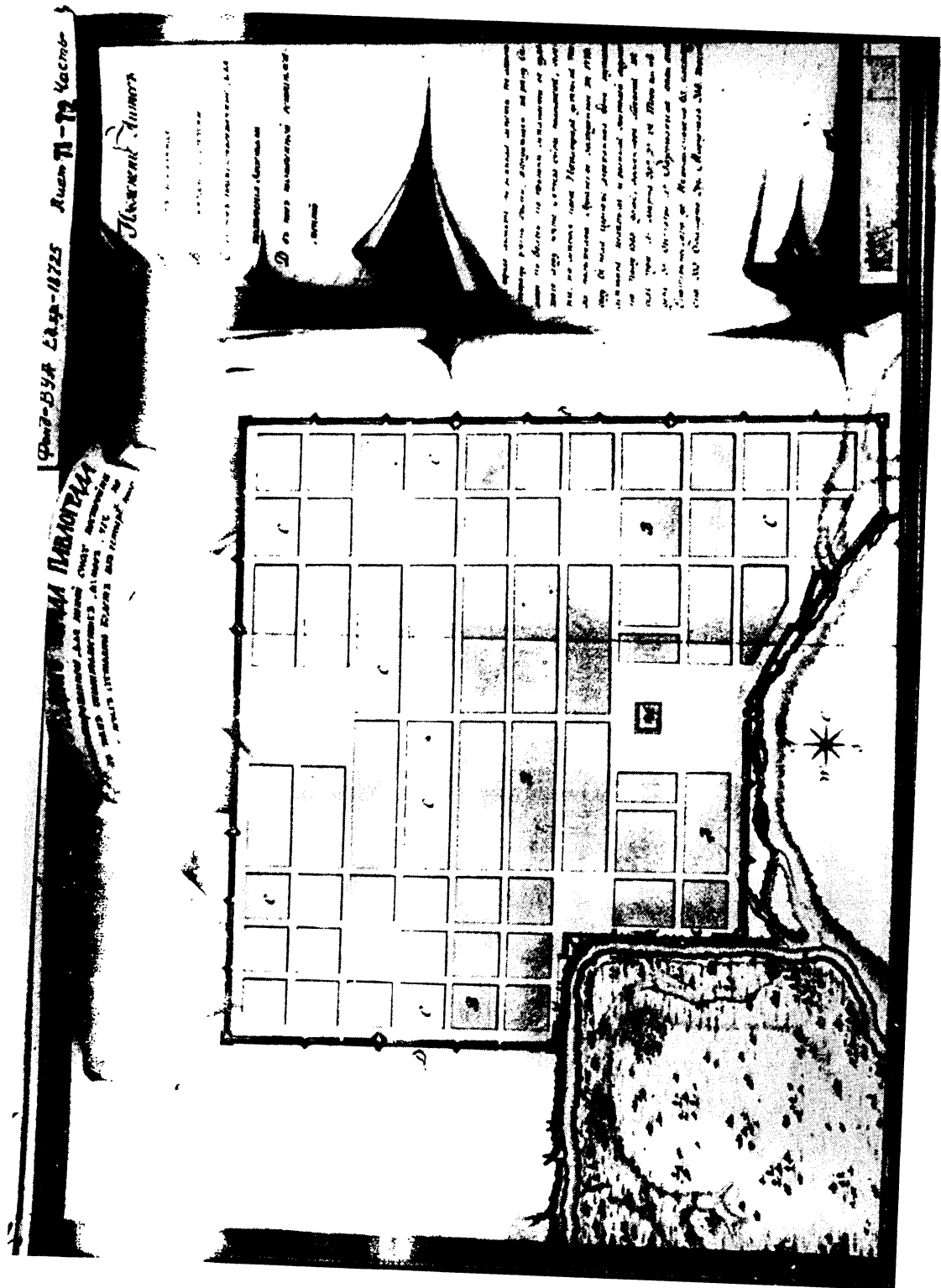
Ю-2, ВУА 297, П-125

ИЗЫСЛЕНІЕ ПАВЛОГРАДСКОГО УЪДА

КАРТА СЕЛЕНІЙ І ПОСЕЛЕНЬ В ПОСІДЬ КАКАМІ І М. М. І ОННО СЕЛЕНІЯ И СТОПАНСЬ КХІЛОНІ И КОЛЪВНОУ КЛАДІВНІ И. М. Ш И МД ОНОИ . МУЖИКА И ЖЕНЩИНА РАБА ДУШІ И СЕКУ ВЪСЦВІ МІА .

№		Селеніе в 1888		Селеніе в 1900		Селеніе в 1910		Селеніе в 1920		Селеніе в 1930		Селеніе в 1940		Селеніе в 1950		Селеніе в 1960		Селеніе в 1970		Селеніе в 1980	
1	1	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193	193

Полное описание селения и его истории

ИЗЪЯСНЕНИЕ ХЕРСОНСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1	Города Херсона		443	37000	3000	—
2	Его светлости ген. фельдм. и раз. орд. кав. князя Потемкина	1145	—	45	2691	—
3	С. Ивановского и д. Херсонки и Покровской ген. пор. и кав. Ганнибала	119	77	10253	2295	—
4	Вице-канцлера графа Остермана и жены его	—	—	8100	900	—
5	Действитель. тайн. сов. ген. прокурора и кав. кн. Вяземского под рыбную ловлю	—	—	20	—	—
6	Ге. май. Саймонова	—	—	2700	300	—
7	Вице-адмирала Клокачева	—	—	10000	—	—
8	С. Станислава	1290	45	25100	3900	—
9	Д. Александровки ген. фельдм. и раз. орд. кав. графа Румянцева Задунайского	3	—	8663	703	740
10	Ген. пор. и кав. Ржевского	—	—	2100	300	—
11	Д. Спасовской кап. Спаского	74	54	2919	80	300
12	Д. Федоровки ген. ма. и кав. Толстого	—	—	4645	1357	1200
13	Наз. под. казен. слоб. Балабанову	—	—	20250	2250	—
14	Д. Витовки войск. тов. Деменого	22	18	2700	300	—
15	Действител. тай. сов. Кантакузина	—	—	10800	1200	—
16	Внука его князя Первула Кантакузина	—	—	5800	200	—
17	Канцелярии советника Ферриера	—	—	2950	50	—
18	Ево ж Ферриера	—	—	2950	50	—
19	Подполковника Вавилова	—	—	3000	—	—
20	Д. Устиновки ево ж Вавилова	15	12	5800	200	—
21	Титулярн. советника Переплетчикова	—	—	8600	400	—
22	Надворного советника Свербеева	—	—	11600	400	—
23	Капитана Бахметева	4	4	5800	200	—
24	Майора Сойманова	—	—	11600	400	—
25	Колжеского советника Сойманова	—	—	11600	400	—
26	Генерал майорши Репнинской	—	—	4200	300	—
27	Генерал майора над портом капитана Муромцова	—	—	2900	100	—
28	Пустоши Тягинской ген. майора и кавалера Высоцкого	—	—	5500	500	—
29	Тайн. сов. сенатора и кав. Саймонова	—	—	11600	400	—

30	Княгини Роксандры Гики	—	—	2900	100	—
31	Обер секретаря Лашкевича	—	—	5800	200	—
32	Д. Садовой подполков. Фалеева	64	37	4500	—	—
33	Д. Никольской ген. майора Репнинского	300	193	8400	600	—
34	Польской службы ген. лейтенанта князя Понятовского	—	—	2960	100	—
35	Польск. службы камергера Пивницкого	—	—	1450	50	—
36	Польской службы старосты и кавалера князя Любомирского	—	—	4200	300	—
37	Польской службы советника Гибала	—	—	1450	50	—
38	Порозжей	—	—	1500	—	—
39	Майора Герарда	—	—	1450	50	—
40	Подполков. Германа	—	—	2900	100	—
41	С. Тягинки ген. ма. и кав. Высоцкого	322	143	9000	—	—
42	Войскового товарища Собецкого	—	—	3000	—	—
43	Д. Томаринки подполков. Томари	281	212	3000	—	—
44	Бригадира князя Шаховского	—	—	5000	—	—
45	Генерал майора князя Вяземского	—	—	2900	100	—
46	Коллеж. сов. Львова	—	—	2800	200	—
47	Коллеж. сов. Львова	—	—	2800	200	—
48	Вотчинной коллегии вице президента Высоцкого	—	—	5800	200	—
49	Бунчуков. тов. Томары	281	212	11500	500	—
50	Назначена под каз. д. Бобровую	—	—	14000	10000	—
51	Д. Бургунки полковника и кавалера Якубовича и сына его войскового товарища Собецкого	100	65	5800	200	—
52	Войскового товарища Собецкого	—	—	2900	100	—
53	Коллеж. асс. Якушкина	—	—	1941	567	—
54	Вице канцлера графа Остермана и жены его	—	—	14000	1000	—
55	Итальянца Вилдина	—	—	6000	—	—
56	Капрала Мормусевича	—	—	60	—	—
57	Прпорщика Волкова	—	—	60	—	—
58	Итальянца Амате	—	—	6000	—	—
59	Города Берислава	537	90	18000	500	—
60	Контролера Попова и жены его	—	—	18	—	—
61	Девичы Ушаковой часть острова Каирского с лиманом Волоским	—	—	1500	600	—
62	Д. Швецкой и корсиканцов	277	263	7500	—	—
63	Монастыря Софроньевской пустыни	10	—	3000	—	—
64	Полковника Ефимовича	—	—	3000	—	—
65	Порозжей	—	—	9000	—	—
66	Надвор. сов. Константинова	—	—	8800	200	—
67	Назначена под казенную д. Садкову	—	—	15000	—	—

68	Д. Никольской капитана Байдака	86	12	6030	545	1996
69	Капитанши Байдаковой	—	—	1000	—	—
70	Порозжей	—	—	3000	—	—
71	С. Омеловой гофмаршала и кавалера князя Барятинского	161	90	10000	500	—
72	Д. Давыдова Броду польской службы князя Понятовского	20	9	8800	200	—
73	Подполковника Турченкова	—	—	8800	200	—
74	Д. Комаровки польской службы полковника Мевинского	71	42	2800	200	—
75	Д. Шуваловой обер камергера графа Шувалова	16	1	3800	200	—
76	Полковника Смирнова	—	—	2900	100	—
77	Лейб гвардии карнета Нарышкина	—	—	11400	600	—
78	Тайного советн. и кавалера Нарышкина	—	—	11400	600	—
79	Бригадира Саблукова	—	—	3000	—	—
80	Казенной остров Царевской с лесом вербовым и осокоровым	—	—	1600	—	—
81	С. Перетовки полков. и кав. Перета	184	111	12004	2053	2163
82	Прусского иностранца Феги	—	—	7200	300	—
83	Ген. Майора Леонтьева	—	—	8300	200	—
84	Девицы Ушаковой	22	5	2800	200	—
85	Бригадира Болтина	—	—	2900	100	—
86	Генерал майора Саймонова	6	7	2900	100	—
87	Д. Гавриловки сенатского экзекутора Державина	143	58	5800	200	—
88	Д. Михайловки генерал-аншефа и кавалера Каховского	21	18	6000	—	—
89	Ген. майора Леонтьева	—	—	2900	100	—
90	Д. Золотой бригадира Энгельгарда	90	61	6000	—	—
91	Д. Лутовки княгини Голицыной	98	33	16500	1500	—
92	Д. Осокоровки польского полковника Гурки	15	1	2000	—	—
93	Полкового старшины Вышкова под сад и хутор	—	—	12	—	—
94	Полковн. Чулкова	15	7	3000	—	—
95	Ген. майора Перфильева	—	—	6000	—	—
96	Порозжей	—	—	6000	—	—
97	Кригс камисарши Павловой	—	—	11400	600	—
98	Д. Донской девиц Ушаковых	28	7	22000	2120	—
99	Порозжей	—	—	28500	—	—
100	Польского полковн. Гурки	—	—	1500	—	—
101	Д. Николаевки генер. майора Архарова	26	11	11400	600	—
102	Девицы Ушаковой остров Омельницкой с лиманом Омельницким	—	—	40	20	—

103	Каз. с. Марьинского	463	208	11600	400	—
104	Д. Елененской ген. прокурорши Вяземской	290	151	11927	3867	—
105	Д. Устькаменки капитана Стены	32	19	1400	100	—
106	Д. Базавлуцкой Каменки прапорщика Воротинцова	20	20	1183	314	1576
107	Каз. д. Шолоховой состоящей в Екатеринославском уезде	—	—	8000	500	—
108	Порозжей	—	—	18000	—	—
109	Д. Павловки капит. Остроухова	—	—	1400	100	—
110	Д. Заречинской дей. ст. сов. Петерсона	17	10	5800	200	—
111	Порозжей	—	—	3000	—	—
112	Кол. ас. Катлубицкого	—	—	3000	—	—
113	Бригад. князя Шаховского	—	—	7000	500	—
114	Полковн. Ефимовича	—	—	8800	200	—
115	Д. Евдокимовки порут. Безобразовой	4	5	1400	100	—
116	Надвор. сов. Копина	—	—	2900	100	—
117	Д. Златоустинской подполк. Мерлина	32	27	12000	1000	—
118	Капит. Чоглокова	—	—	2900	100	—
119	Д. Каховки майора Кахова состоящей в Екатеринославском уезде	—	—	4200	300	—
120	Каз. с. Кривого Рогу	204	165	12000	1500	—
121	Д. Ивановки ген. май. и кав. Салтыкова и бригадира Болтина	22	14	2800	200	—
122	Д. Николаевки полков. асаула Макухи	46	47	5800	200	—
123	Ген. порут. Свистунова	—	—	2500	—	—
124	Ген. майор. Шепелевой	—	—	11400	600	—
125	Девицы Федоровой	—	—	2800	200	—
126	Шведского пастора	—	—	1500	—	—
127	Капит. Голикова	—	—	8800	200	—
128	Каз. д. Широкой	186	132	11000	1000	—
129	Осадчика Писменного	—	—	1500	—	—
130	Полковн. Иваненка	—	—	4400	100	—
131	Девицы Гурьевой	—	—	11600	400	—
132	Д. Елнинной прапорщ. Иовича	7	3	2000	300	—
133	Д. Могильной кадета Иовича	2	2	2000	300	—
134	Д. Андреевки полк. кварт. Сочеванова	32	35	5800	200	—
135	Полковн. Смирнова	—	—	5800	200	—
136	Майора Белого под сад и мельницу	—	—	30	—	—
137	Д. Гордоватки майора Белого	24	8	5950	50	—
138	Каз. д. Шестреки	212	124	14000	1000	—
139	Действительн. камергерши Загряжской	—	—	8700	300	—
140	Действ. камергера Загряжского	—	—	8700	300	—
141	Д. Федоровки подпорут. Полякова	4	2	2000	100	—
142	Адмиралтейской кол. контр. адмир.	—	—	11600	400	—

Описи Степової України

	Борисова					
143	Вотчин. кол. вице през. Высоцкого	—	—	5800	200	—
144	Д. Шестаковки кап. Шестакова	8	9	5800	200	—
145	Титул. сов. Белоусовича	—	—	8500	500	—
146	Действительн. сов. и кав. Куракина	—	—	11600	400	—
147	Кад. д. Висунки	51	1	16000	500	—
148	Подпорут. Вольского	—	—	1450	50	—
149	Д. Волской шляхтичей польских	22	18	2900	100	—
150	Д. Артановки майора Артанова	15	6	4350	50	—
151	Порозжей	—	—	3000	—	—
152	Д. Костомаровки кап. Костомарова	25	15	5800	200	—
153	Подполковника Мерлина	24	14	5800	200	—
154	Бригадира князя Любомирского	—	—	17600	400	—
155	Порозжей	—	—	44420	—	—
156	Литовского ген., графа Платера	—	—	11400	690	—
157	Княгини Роксандры Гикиной	—	—	5800	200	—
158	Прапор. Чернопольского	—	—	1450	50	—
159	Каз. д. Фоша	129	15	21400	1100	—
160	Купца Фабера	—	—	1400	100	—
161	Каз. д. Матвеевки	93	39	3700	300	—
162	Каз. д. Баловки	53	27	4300	200	—
163	Каз. д. Константиновки	15	19	7300	200	—
164	Каз. д. Гурьевой	58	35	7300	200	—
165	Назна. под. каз. д. Домахию	—	—	12000	—	—
166	Д. Карповки вой. тов. Демского	9	3	2850	150	—
167	Д. Лариевки майора Лария	22	13	7125	375	—
168	Порозжей	—	—	3000	—	—
169	Д. Михайловки маюра Лария	25	18	11400	600	—
170	Порозжей	—	—	1500	—	—
171	Д. Медеровки ген. май. и кав. Медера	85	70	7125	375	—
172	Прапор. Бородачева	—	—	1450	50	—
173	Порозжей	—	—	1500	—	—
174	Д. Богдановки прапор. Порожинского	—	—	2950	50	—
175	Д. Костич порут. Иванова	31	22	4400	100	—
176	Каз. д. Себиной	—	—	8500	500	—
177	Местечка Новопетровского	166	106	14000	1000	—
178	Каз. д. Касперовки	98	70	7200	300	—
179	Казен. д. Федоровки	157	117	11400	600	—
180	Д. Николаевки и Вербовой подпол. Касперовой	67	59	20000	1000	—
181	Д. Балацкой титу. сов. Переплетчикова	34	25	5800	200	—
182	Девицы Араповой	—	—	5700	300	—
183	Маюра Булгакова	7	6	5980	20	—
184	Капитана Замятина	—	—	5800	200	—
185	— порозжие	—	—	3000	—	—

186	—		—	—	3000	—	—
187	Полковника фон Река		34	5	8600	400	—
188	Порозжей		—	—	12000	—	—
189	Капитана Турновита		—	—	5700	—	—
190	Адмирал. кол. прокур. Колокольцова		—	—	11400	600	—
191	Каз. д. Береснеговатой		66	—	11400	600	—
192	Поль. слу. стар. и кав. кн. Любомирского		—	—	7200	300	—
193	Порозжей		—	—	3000	—	—
194	Провиантмейстра Чайшева		—	—	8600	400	—
195	Кап. Галикова		—	—	2950	50	—
196	Порозжей		—	—	6000	—	—
197	Прапор. Волкова		—	—	5800	200	—
198	Порозжей		—	—	3000	—	—
199	Порозжей		—	—	6000	—	—
200	Порозжей		—	—	3000	—	—
201	Майора Белого		—	—	4450	50	—
202	Порозжей		—	—	7500	—	—
203	Д. Николаевки кап. Корнеевского		13	4	8800	200	—
204	Бригадира Хорвата		—	—	4400	100	—
205	Порозжей		—	—	4500	—	—
206	Гвардии серж. Раевского		—	—	11400	600	—
207	Кадета Тимофеева		—	—	1450	50	—
208	Статс. сов. Протасовой		—	—	11400	600	—
209	Порозжей		—	—	12000	—	—
210	Майора Плещевича и жены его		—	—	22000	200	—
211	Капитана Комнина		—	—	5800	200	—
212	Порозжей		—	—	9000	—	—
213	Бригадириши княгини Шаховской		—	—	11400	600	—
214	Д. Грушноватой маиор. Баратовой		15	9	2900	100	—
215	Д. Гаражиной полковн. Соколова		26	14	8700	300	—
216	Д. Пашиной подполков. Мерлина		24	14	5700	300	—
217	Полковн. Соколовой		—	—	5700	300	—
218	Каз. разкол. д. Привольной		405	147	11400	600	—
219	Назн. под каз. д. Громоклею		—	—	7500	—	—
220	Д. Михайловки лекаря Вейланда		10	8	4300	200	—
221	Порозжей		—	—	4500	—	—
222	Порозжей		—	—	3000	—	—
223	Архипилажского остр. грека Феарека		—	—	3000	—	—
224	Маиора Лобанова		—	—	2900	100	—
225	Порозжей		—	—	3000	—	—
226	Д. Остаповки порут. Иванова		14	6	1450	50	—
227	Назн. для арнаут д. Гнилой Еланец		—	—	17000	1000	—
228	Назн. для вербованных козаков		272	149	12000	—	—
229	Казен. д. Троицкой		107	79	11400	600	—
230	Д. Скаржинки и Михайловки		101	75	8700	300	—

Описи Степової України

231	Д. Арнаутовки	79	74	5800	200	—
232	Мест. Новогригорьевского	244	145	11400	600	—
233	Каз. д. Соколов и Раковец	270	239	14000	1000	—
234	Назн. для арнаут	—	—	12000	—	—
235	Назн. для арнаут	—	—	15000	—	—
236	Порозжей	—	—	4500	—	—
237	Прапорщика Курьяковича	—	—	2800	100	—
238	Прапор. Константинова	—	—	2800	100	—
239	Прапор. Поповича	—	—	4400	—	—
240	Порозжей	—	—	3000	—	—
241	Д. Водяной ма. и пор. Лорев	4	5	2900	100	—
242	Прапор. Хмельницкого	—	—	1450	50	—
243	Прапор. Григорьева	—	—	1450	50	—
244	Порозжей	—	—	4500	—	—
245	Грузинского царевича Георгия	—	—	11400	600	—
246	Порозжей	—	—	4500	—	—
247	Порозжей	—	—	3000	—	—
248	Порозжей	—	—	1500	—	—
249	Прапор. Флоденка	—	—	2900	100	—
250	Порозжей	—	—	3000	—	—
251	Д. Крутоярки прапор. Бабалича	8	8	1450	50	—
252	Д. Терноватой прап. Чертопана	5	4	1450	50	—
253	Порозжей	—	—	4500	—	—
254	Д. Кренишной прап. Бантыша	5	9	1450	50	—
255	Подпорут. Буянова	—	—	2900	100	—
256	Порозжей	—	—	1500	—	—
257	Порозжей	—	—	9000	—	—
258	Сержантов Ушаковых	—	—	11400	600	—
259	Прапор. Иванова	—	—	2900	100	—
260	Порозжей	—	—	1500	—	—
261	Гене. майора Чернышева	—	—	11400	600	—
262	Майора Михайловича	—	—	2900	160	—
263	Д. Сагайдачка подпор. Дебрециння	2	4	1100	400	—
264	Порозжей	—	—	13500	—	—
265	Майора Плохова	—	—	2900	100	—
266	Д. Овсяниковки капит. Овсяникова	23	27	5700	300	—
267	Д. Ульяновки девицы княж. Баратовой	55	49	8600	400	—
268	Д. Антоновки кадета Булацеля	21	17	4400	100	—
269	Майора Базина	—	—	2900	100	—
270	Часть острова в пуге лежащего	—	—	500	300	—
	Итого во всем Херсонском уезде	10440	5114	1815406	105663	877

[42] //

ПЛАН ХЕРСОНСКОГО УЕЗДА

В коём удобной земли 815406, неудобной 10566 десятин и на оной состоит городов 2, местечек 2, сел 7, деревень 85 в них мужеска пола 10440, женска 5114 душ

Описание смежных земель

От А до В Новомиргородского уезда
От В до С Елисаветградского уезда
От С до D Екатеринославского уезда
От D до Е Таврической области
От Е до А Европейской Турции [43] //

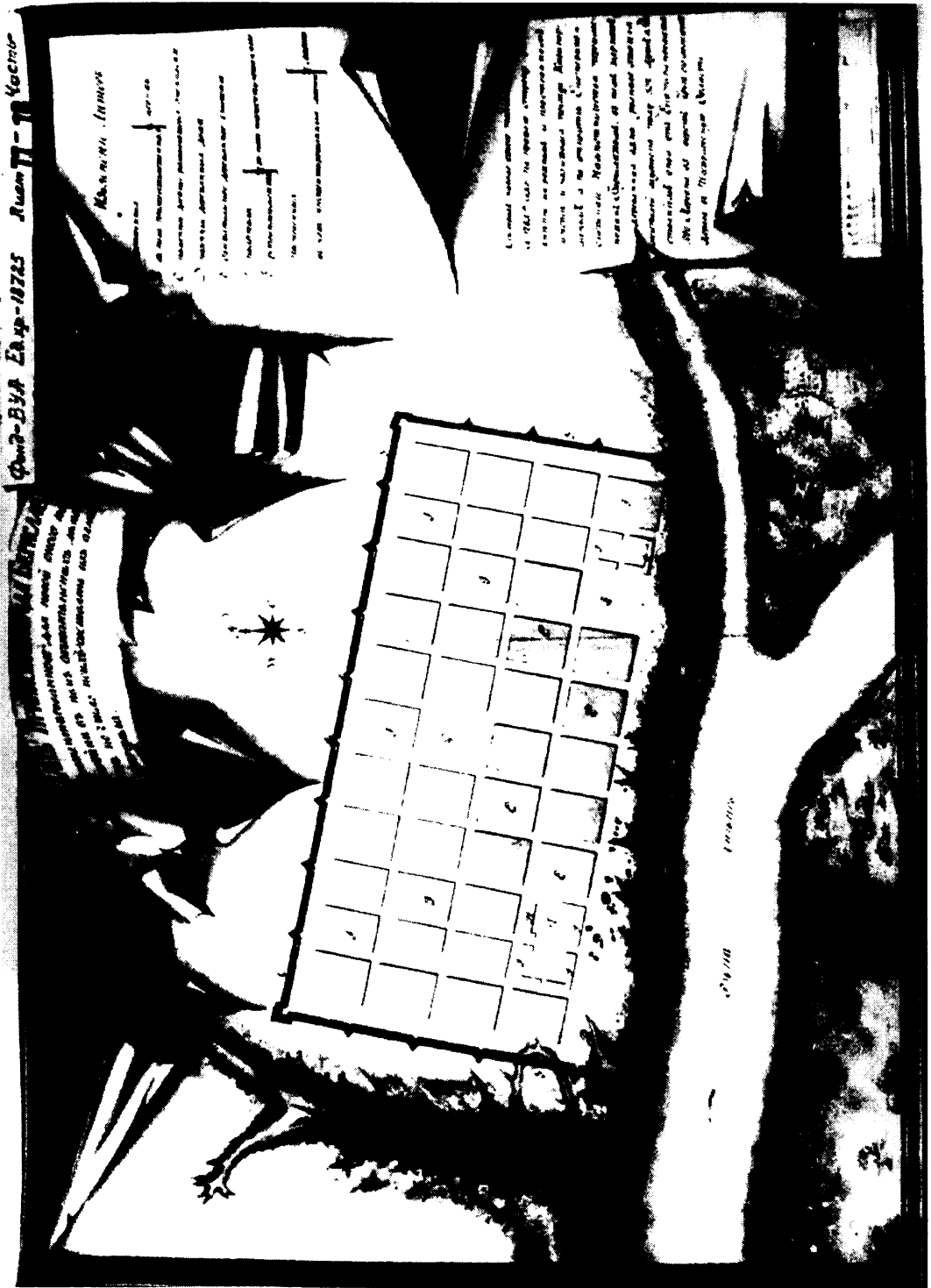
ПЛАН ПРИПИСНОГО ГОРОДА БЕРИСЛАВЛЯ

Прожетированного для новой оного постройки в нем обывательских домов 120 по числу коих состоят из одного квартала

Изыяснение Литер

А - Построенная церковь
В - Вновь прожектированная церковь
С - Каменное древнее развалившееся укрепление
D - Казенные деревянные дома
Е - Обывательское деревянное строение
F - Кварталы вновь прожектированные
G - Ретражмент вновь прожектированный
H - Построенные лавки
I - Вновь прожектированные лавки

Сей город начало своего поселения имеет с 1781-го году по правую сторону реки Днепра на ровном и пространном месте и назывался прежде Кизикермином, а по открытии Екатеринославского наместничества переименован Бериславом. В нем церковь деревянная одна, разного звания жителей мужеска полу 537 душ. Разстоянием оной от Екатеринослава 220, Херсона 65, верст. Через его лежит дорога в Таврическую область. [44] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ НОВОМИРГОРОДСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1	Города Новомиргорода	1512	1482	10647	—	—
2	Того ж гор. под купеческим выгоном	—	—	1000	—	—
3	Генерал поручика и кавалера Текелии	—	—	32	—	—
4	Прапорщика Войнова	—	—	22	—	—
5	Д. Шмитовки подполков. Шмитовой	108	93	1248	—	—
6	Священника Роменского	—	—	263	—	—
7	Д. Карловки лекаря Аксениуса	56	50	388	—	—
8	Капитанши Елкиной	11	10	104	—	—
9	Капит. Нечая под островом на реке Выси	—	—	18	—	—
10	Д. Троянки генерал майора и кавалера князя Любомирского	102	88	1300	—	—
11	Села Андреевки ево ж Любомирского	258	250	964	—	—
12	Майора Шмита остров на реке Выси	—	—	24	—	—
13	Генерал майора Зверева ост. на ре. Выси	—	—	13	—	—
14	Секунд майора Александрова на реке Выси остров	—	—	4	—	—
15	Майора Лутковского	—	—	2	—	—
16	Фабриканта Поповича	—	—	22	—	—
17	Де. Высянки ген. майора и кавалера графа Подгоричана	66	53	312	—	—
18	Д. Константиновки капит. Маржличевой с сынами	73	69	780	—	—
19	Подполковницы Серездивой	—	—	224	—	—
20	Майора Патрина	—	—	104	—	—
21	Генер. май. и кавал. графа Подгоричана	—	—	156	—	—
22	Священника Княжевича	—	—	130	—	—
23	Генерал поручика и кав. Текелии	—	—	104	—	—
24	Прапорщика Иваницы	—	—	4	—	—
25	Майора Вукотича	—	—	156	—	—
26	Дер. Александровки май. Александрова	51	51	224	—	—
27	Ген. майора и кав. графа Подгоричана	—	—	208	—	—
28	Прапорщика Васильева	—	—	52	—	—
29	Капитана Младеновича	—	—	208	—	—
30	Майорши Лутковской	—	—	728	—	—
31	Майора Станковича	—	—	936	—	—
32	Д. Петровки кадетов Буничевых	64	70	728	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
33	Д. Лукьяновки капитана Дуковича	69	53	344	—	—
34	Капитана Крити	—	—	156	—	—
35	Пустой	—	—	104	—	—
36	Казенного села Мартоноша	682	636	8122	—	—
37	Майорши княгини Баратовой на реке Выси остров	—	—	18	—	—
38	Генер. майо. и кав. графа Подгоричана	—	—	12	—	—
39	Д. Павловки майора Петра Лария	50	36	260	—	—
40	Майора Степана Лария	—	—	156	—	—
41	Д. Александровки майора Александрова	41	40	329	—	—
42	Д. Каменки подполковн. Булацелевой	170	155	1397	109	—
43	Казенного села Панчова	—	—	9978	—	—
44	Казенного села Канижа	707	642	8326	—	—
45	Д. Шпановки капит. Крыжановского	76	66	1362	—	—
46	Д. Капитановки прапор. Младеновича	70	61	720	—	—
47	Д. Аврамовки майора Аврамова	50	47	806	—	—
48	Майорши княгини Баратовой	—	—	130	—	—
49	Д. Осиковатой майора Ставровича	106	98	1248	—	—
50	Д. Водяной майорши Дебрециновой и сыновей ее	132	118	2238	—	—
51	Д. Жидковки майора и адъютанта Ми- роновых	15	17	728	—	—
52	Подлекарши Кислевой	—	—	52	—	—
53	Подпоручика Лакисова	—	—	104	—	—
54	Подпоручика Бали	—	—	104	—	—
55	Де. Владимировки майорши княгини Баратовой	82	87	1374	—	—
56	Д. Мироновки капитана Миронова	49	47	728	—	—
57	Стат. советника Нелюбова и дочери его	—	—	1950	—	—
58	Подпоручицы Черной	—	—	32	—	—
59	Д. Максимовки майора Чорбы	211	195	1404	—	—
60	Д. Сагайдаковки майора Сагайдакова	73	67	1263	—	—
61	Казенного села Панчова пустошь Степная	877	860	1536	—	—
62	Капитана Скорича	—	—	624	—	—
63	Дер. Федоровки май. Чорбы и сынов его	83	74	2632	—	—
64	Д. Коволевки капитанши Рашковичевой	44	75	780	—	—
65	Подпоручика Керстича	—	—	104	—	—
66	Д. Гречновки поручицы Гребенкиной	9	10	624	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
67	Кадета Михаила Чорбы	—	—	104	—	—
68	Д. Михайловки майора Сагайдакова	7	6	1248	—	—
69	Д. Флоровки поручика Флоры	12	16	360	—	—
70	Д. Марьяновки полков. Булацеловой и сынов его майора и капитана	121	111	3224	—	—
71	Д. Оситной майора Степана Лария	78	81	1248	—	—
72	Д. Антоновки и Оситной маио. Степ. Лария и жены его	137	104	1872	—	—
73	Майора Патрина	—	—	624	—	—
74	Села Алексеевского май. Лотковского	121	112	3351	—	—
75	Д. Манойловки капитана Крити	68	70	1248	—	—
76	Прапорщика Абросимова	—	—	52	—	—
77	Прапорщика Иваницы	—	—	52	—	—
78	С. Малой Выси подпор. сов. и кн. Кудашевого	305	294	8379	210	—
79	Д. Краснополя капитана Окацатова	88	74	728	—	—
80	Д. Ворвани капитана Дуковича	38	50	1248	—	—
81	Д. Петропавловской май. Станковича	78	54	1352	—	—
82	Д. Лозоватой генерал майора Зверева	93	90	1500	60	—
83	Д. Петровки майора Шмита	57	54	1248	—	—
84	Капитанши Карачоновой	—	—	688	—	—
85	Д. Мирюлюбовки майора Булацеля	67	53	728	—	—
86	Д. Свинарки майора Димбровского	23	17	494	—	—
87	Поручицы Васильевой	27	20	104	—	—
88	Д. Кветки майора Патрина	53	93	706	—	—
89	Прапорщика Вуковича	—	—	624	—	—
90	Майора Величковского	—	—	312	—	—
91	Д. Анновки капитанши Карачоновой	121	123	260	—	—
92	Д. Ранговой майора Величковского	9	7	156	—	—
93	Казенного села Коробчина	627	639	7678	—	—
94	Капитанши Карачоновой	—	—	6	—	—
95	Д. Андреевки капитана Янкова	131	110	1248	—	—
96	Д. Сухалетовки поручицы Томшиной	80	66	728	—	—
97	Священника Федорова	9	10	52	—	—
98	Майора Пилалова	—	—	162	—	—
99	Пдпоручика Каранизеля	10	7	104	—	—
100	Подпоручика Ерделия	—	—	104	—	—
101	Поручицы Томшиной	—	—	104	—	—
102	Д. Арсеньевки майора Давыдовича	72	72	1144	—	—
103	Д. Лепехиной майора Лепехина	49	45	728	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
104	Майора Цветиновича	58	31	832	—	—
105	Майора Рокшанина	—	—	156	—	—
106	Д. Копанок майора Пилалого и сына его	155	146	1352	—	—
107	Д. Серделеевки подпорут. Ерделеева	51	45	1248	—	—
108	Майора Фантронзе	—	—	624	—	—
109	Д. Заверюховки подпорут. Заверюхи	43	34	728	—	—
110	Села Хмелевого генер. пор. и ка. Текелия	230	204	5728	—	—
111	Майора Ракшанина	22	25	624	—	—
112	Казенного села Петроострова	382	411	71118	—	—
113	Прапорщика Сакары	—	—	26	—	—
114	Села Ивановского майора Иванова	445	401	9522	—	—
115	Д. Вукотичевой майора Вукотича	51	45	645	—	—
116	Казенного села Надлана	346	376	7206	—	—
117	Д. Вукотичевки майора Вукотича	46	37	624	—	—
118	Генер. майо. и кав. графа Подгоричана	—	—	1154	—	—
119	Села Якимовки майора Маклоева	105	150	2444	—	—
120	Д. Якимовки капитана Жаховского	131	119	755	—	—
121	Д. Егоровки генерал майора и кавалера графа Подгоричана	47	34	945	—	—
122	Прапорщицы Ракиной	5	10	104	—	—
123	Капитана Маховского	—	—	505	—	—
124	Подпоручика Новаковича	—	—	260	—	—
125	Д. Янполя майора Иванова и жены его	52	45	2855	—	—
126	Подполковника Вукотича	—	—	624	—	—
127	Д. Моисеевки титулярного советника Моисеева	26	29	1531	—	—
128	Д. Водяной капитанши Елкиной	12	13	720	—	—
129	Д. Живановки майора Живанова	233	222	1440	—	—
130	Д. Шляховой поручика Плавшича	74	72	404	—	—
131	Д. Тимофеевки капит. Никорицы	100	91	1951	—	—
132	Майора Живановича	—	—	1712	—	—
133	Казенного села Калниболота	313	326	9103	—	—
134	Поручика Плавшича	—	—	18	—	—
135	Д. Захаровки майора Захарова	34	24	260	—	—
136	Казенного села Скалевого	411	410	10576	—	—
137	Капитана Ерделия	—	—	104	—	—
138	Д. Ерделиевка поручика Ерделия	30	32	104	—	—
139	Вахмистра Ноура	—	—	5	—	—
140	Д. Родовки майора Рода	7	7	156	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
141	Д. Бузиноватой майора Кертича	21	19	1092	—	—
142	Капитана Бурцова	—	—	733	—	—
143	Девицы Харламовой	—	—	104	—	—
144	Поручика Павшича	—	—	615	—	—
145	Девицы Екскузовичевой	—	—	780	—	—
146	Д. Кагалницкой майора Никорицы	207	170	4874	—	—
147	Майора Захарова	—	—	624	—	—
148	Майора Рода	—	—	6	—	—
149	Аудитора Змунчили	—	—	624	—	—
150	Д. Мануйловой подпоручика Гиржева	3	3	104	—	—
151	Д. Ивановки майорши Гиржевой	57	72	1440	—	—
152	Лекаря Гирлебуша	—	—	120	—	—
153	Д. Белведерья прапор. Добровольского	136	103	1784	—	—
154	Казенного села Архангельска	383	409	7478	—	—
155	Вахмистра Бранковича	7	8	520	—	—
156	Д. Серезлиевки подполков. Серезлеевой	127	129	2704	—	—
157	Д. Семеновки прапор. Семенова	9	7	650	26	—
158	Подпоручика Онилова	—	—	208	—	—
159	Д. Дековачевки майора Дековача	60	54	2236	—	—
160	Д. Лозоватой подпорут. Якубенка	12	22	104	—	—
161	Д. Демяновки	22	18	728	—	—
162	Священника Садоцкого под мельницу	3	3	104	—	—
163	Д. Мацковки майора Мацкова	73	72	1404	—	—
164	Д. Маслова Броду ротмист. Иванченка	76	80	328	—	—
165	Казенного села Терновского	—	—	7159	—	—
166	Майора Величковского	—	—	18	—	—
167	Д. Константиновки капит. Байдака	24	20	720	—	—
168	Д. Чуровки подполковника Чуровского	11	12	868	—	—
169	Д. Устиновки поручика Устиновича	34	31	840	—	—
170	Казенного села Тишковки	252	253	12330	—	—
171	Майорши Дичелколовой под мельницу	—	—	120	—	—
172	Полковника Фон Шица	—	—	1440	—	—
173	Капитана Баженуцы ранговой	—	—	180	—	—
174	Д. Поповичевки пор. Поповича ранговой	7	12	120	—	—
175	Д. Федоровки бригад. и кав. Маркова	83	62	1440	—	—
176	Д. Троян капитана Фекова	20	18	840	—	—
177	Д. Фурдуевки поручика Фурдуя	14	11	720	—	—
178	Д. Коставатой капит. Боженуцы	20	27	540	—	—
179	Казенного села Терновского	198	205	3515	—	—
180	Казенного села Липняжки	305	304	10995	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
181	Подпоручика Демянова	—	—	360	—	—
182	Д. Липнягов майорши Дичелкуловой	11	11	1620	—	—
183	Д. Водяной капитана Карачона	5	7	1440	—	—
184	Д. Краснополя кадета Соколова и от- чима его	24	31	2340	—	—
185	Майора Войнова ранговой	8	6	300	—	—
186	Д. Катериновки майора Маркова	31	39	1680	—	—
187	Капитана Булгакова ранговой	—	—	180	—	—
188	Д. Александровки поручика Войнича и жены его	55	48	3720	—	—
189	Казенного села Сухого Ташлыка	260	218	17875	—	—
190	Д. Бабичевки поручика Бабичева	28	22	750	—	—
191	Д. Поповки священника Федорова	30	25	720	—	—
192	Д. Дмитриевки порут Фирсова	6	9	720	—	—
193	Прапорщика Гулевича	9	11	360	—	—
194	Казенной дерев. Злынки	562	462	16848	—	—
195	Поручика Попова	—	—	750	—	—
196	Майора Александрова	24	28	150	—	—
197	Казенного села Плетеного Ташлыка	350	392	11148	—	—
198	Прапорщика Диоридияшенка	—	—	720	—	—
199	Д. Мануловки цолнера Аникеева	47	47	1546	—	—
200	Казенного села Выси	659	547	7910	—	—
201	Д. Овсянниковки май. Стратимировича	70	63	1050	—	—
202	Капитана Василия Иванова	—	—	360	—	—
203	Д. Овсянниковки майора Иванова	90	93	900	—	—
204	Д. Кошовенской прапор. Кошовенка	43	45	450	—	—
205	Д. Ивановской капит. Иванова	41	41	480	—	—
206	Майорши Ивановой	—	—	30	—	—
207	Казенного села Грузкого	528	433	10950	—	—
208	Д. Хуторива прапор. Лепескина и По- гребного	28	33	210	—	—
209	Д. Сугаклейской майора Буговича	90	65	1710	—	—
210	Д. Сугоклейской капитана Молчана	45	47	1080	—	—
211	Д. Ивановки полковницы Булацеловой	40	39	6180	—	—
212	Д. Мироновки майора Булацеля	48	54	2460	—	—
213	Д. Каменоватой Сугаклей май. Льбова	33	25	1440	—	—
214	Купца Греченка	9	10	210		
215	Д. Вишняковки прапорщ. Вишнякова	41	36	3760	—	—
216	Д. Карловки прапорщика Барбера	16	11	1440	—	—
217	Д. Семеновки капитана Марьяновича	29	18	720	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
218	Подпоручика Титова	—	—	720	—	—
219	Д. Михайловки прапор. Радойчича	19	11	720	—	—
220	Майора Михайловича	—	—	3150	—	—
221	Майорши Олейниковой	—	—	1440	—	—
222	Прапорщика Анастасьева	38	31	1440	—	—
223	Вахмистра Пленка	—	—	360	—	—
224	Д. Симоновки подпор. Анастасьева	17	11	1440	—	—
225	Д. Захаровки подполков. Кисликова	17	15	1440	—	—
226	Д. Ковиновки вахмистра Стангацета	4	2	720	—	—
227	Д. Куцой Балки прапорщика Сакары	12	9	720	—	—
228	Прапорщика Григоросова	—	—	360	—	—
229	Прапорщика Пулицкого	—	—	720	—	—
230	Прапорщика Ефремова	—	—	720	—	—
231	Прапорщика Ставровича	—	—	900	—	—
232	Д. Петриковской лекаря Кленки	24	25	1440	—	—
233	Генерал майора Зверева и жены его	—	—	3000	—	—
234	Прапорщика Кизилбаша	—	—	360	—	—
235	Д. Яловки подпорут. Яловского	35	28	1680	—	—
236	Прапорщика Никифорова	—	—	720	—	—
237	Поручика Гукова	—	—	720	—	—
238	Д. Мисарошовки майора Мисароша	3	2	1200	—	—
239	Подпоручика Санбулова	—	—	1440	—	—
240	Казенных сел Павловского и Черного Ташлыка	965	919	35336	—	—
241	Регистраторов Евецких	—	—	720	—	—
242	Коллежского регистр. Григревского	—	—	720	—	—
243	Генерал майора Зверева	—	—	180	—	—
244	Прапорщика Полозова	—	—	720	—	—
245	Прапорщика Войнова	—	—	720	—	—
246	Д. Зверовки полковника Перета	87	76	3000	—	—
247	Капитана Климовского	—	—	750	—	—
248	Казенного села Пещаного Броду	317	286	12274	—	—
249	Д. Юрьевки капитана и прапорщика Карачунов	39	37	780	—	—
250	Порозжей	—	—	720	—	—
251	Прапорщика Бельского	—	—	720	—	—
252	Капитана Ивана Карачуна	39	37	720	—	—
253	Подпоручика Новаковича и жены его	—	—	1440	—	—
254	Д. Величковки майора Величковского	39	39	6000	—	—
255	Д. Доброй надвор. сов. кн. Кудашева	16	10	1500	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
256	Д. Стенковатой подпоручицы Воробьевой	33	17	1500	—	—
257	Казенного села Добрянки	293	268	13804	—	—
258	Д. Одобашевки майора Адобаша	45	37	1440	—	—
259	Казенного села Ольшанки	404	437	17433	—	—
260	Д. Калмазовки адъютанта Купчиненко- го	61	60	1440	—	—
261	Подпорут. Сербулова Ранговой	—	—	120	—	—
262	Казенного села Синюхина Брода	163	175	9410	—	—
263	Д. Ставровки майора Ставровича	24	27	1740	—	—
264	Д. Черноташлицкой майора Исаева	71	81	1480	—	—
265	Казенного села Лысой Горы	314	318	17220	—	—
266	Капитана Бадюла Ранговой	—	—	120	—	—
267	Д. Красноярки майора Апостолова	11	17	720	—	—
268	Казенной дерев. Полковниковой	183	158	17900	—	—
269	Назначенная под казенное селение по обязательству к выводу и по селению генерал майором и кавалером князем Любомирским людей	—	—	8656	—	—
270	Д. Павловки майора и кава. Пулевича	7	8	5800	—	—
271	Д. Татаровки прапор. Лупалова	24	11	5800	—	—
272	Каз. раскольничей д. Ровной	184	166	23303	—	—
273	Майора Тернича	—	—	4400	—	—
274	Полкового квартирмейстера Нечая	—	—	1500	—	—
275	Капитана Нечая	—	—	2950	—	—
276	Д. Миллеровки подпорут. Миллера	—	—	2950	—	—
277	Д. Покровской ротмист. Турчанинова	16	14	5800	—	—
278	Д. Аннинской секретаря Заиковского и шляхтича Навравского	20	14	5800	—	—
279	Казенной деревни Бобринцовой	57	34	10000	—	—
280	Д. Алексеевской майора Радзянкина	—	—	3222	—	—
281	Подполковника Стойкого	—	—	1500	—	—
282	Девицы Чернышевой	—	—	8800	—	—
283	Коллежского советника Седнева	—	—	2900	200	—
284	Действительн. тайн. совет. Бакунина	—	—	12000	100	—
285	Кадета Беньковского	—	—	2950	—	—
286	Статской советницы Нелюбовой	—	—	5900	50	—
287	Генерал майора князя Вяземского	—	—	8800	100	—
288	Капитана Скорича	4	5	5800	200	—
289	Поручика Иванова	—	—	1500	200	—
290	Поручика Сегедия	—	—	5900	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
291	Поручицы Дониной	—	—	1500	100	—
292	Поручицы Дони	—	—	1500	—	—
293	Порозжей	—	—	4500	—	—
294	Прапорщика Волошина	—	—	1500	—	—
295	Майора Кусилова	—	—	3000	—	—
296	Деревни Вербовеньской прап. Юраша	20	14	1450	50	—
297	Шляхтича Закревского	—	—	1500	—	—
298	Д. Ивановки ротмистра Михалчи	18	11	5800	—	—
299	Генерал майора Мезенцова	—	—	12000	—	—
300	Коллежского асессора Рымши	—	—	4500	—	—
301	Бунчукового тов. Остроградского	—	—	2900	100	—
302	Прапорщика Остроградского	—	—	1500	—	—
303	Прапорщика Витязя	9	12	4350	150	—
304	Д. Кривonosовки вой. тов. Кривonosа	9	12	4350	150	—
305	Писаря Косюры	—	—	1450	50	—
306	Прапорщика Косюры	7	6	2950	50	—
307	Лекарши Аксениусовой	—	—	1460	40	—
308	Д. Беш Буерак полкового квартирмейстера Стратемировича	5	5	5800	200	—
309	Порозжей	—	—	300	—	—
310	Подпоручика Цибульского	17	12	1500	—	—
311	Сотника Волковняка	—	—	2900	100	—
312	Войскового товарища Волковняка	—	—	2900	100	—
313	Порозжей	—	—	3000	—	—
314	Коллежского рег. Трилицкого	—	—	2950	—	—
315	Майора Лутковского	—	—	4400	100	—
316	Порозжая	—	—	1500	—	—
317	Полковника Вукотича	—	—	2950	50	—
318	Майорши Александровой	—	—	1500	—	—
319	Д. Лозоватки купца Дунчи	16	14	1500	—	—
320	Капитана Никорицы	—	—	5800	—	—
321	Порозжая	—	—	4500	—	—
322	Прапорщика Стоюлы	—	—	1500	—	—
323	Порозжей	—	—	1500	—	—
324	Д. Григорьевки капит. Антонова	7	9	2950	—	—
325	Д. Зниленкой прапор. Антонова	17	12	1450	—	—
326	Прапорщика Рутича	—	—	1500	—	—
327	Прапорщика Боянова	4	6	1450	—	—
328	Назначенной для арнаут	—	—	12000	—	—
329	Поручика Краковича	—	—	1500	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		муже- ска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
330	Поручика Шлянського	—	—	1500	—	—
331	Прапорщика Кисича	—	—	500	—	—
332	Прапорщика Чижмича	—	—	1450	50	—
333	Порозжей	—	—	150	—	—
334	Майора Никорицы	—	—	2900	—	—
335	Купца Кавелина	31	27	2950	—	—
336	Порозжей	—	—	1500	—	—
337	Д. Каменоватой подполконицы Серез- лиевой	9	13	5800	—	—
338	Порутчика Руднева	—	—	2950	—	—
339	Майора Сагайдакова	—	—	2900	—	—
340	Д. Камышеватой майора Станковича	3	5	7300	—	—
341	Назначена для арнаут	—	—	12000	—	—
342	Назначена для арнаут	—	—	12000	—	—
343	Д. Трикрат майора Скаржинского	235	209	12171	—	—
344	Д. Пондик майора Рода				—	—
345	Казенной деревни Солдатской Кон- стантиновской	411	149	12000	—	—
346	Назначена под казен. деревню Конскую	—	—	12000	—	—
347	Назанчена под казенную деревню Ка- рабельную	—	—	12000	—	—
348	Назначена для арнаут	—	—	9000	—	—
349	Поручика Рвитича	—	—	1500	—	—
350	Майора Волковняка	—	—	3000	—	—
351	Поручика Бродского	—	—	4400	100	—
352	Майора Палалова	—	—	4500	—	—
353	Д. Карабельной капитана Акацатова	23	17	5900	100	—
354	Д. Прилук майора Патрина	23	17	5800	200	—
355	Подполковника Фиршева	19	19	5800	200	—
356	Села Мигей генерал поручика и кавалера Текелия	116	101	6408	—	—
357	Местечка Ольвиополя	498	508	9310	—	—
	Итого во всем Новомиргородском уезде	22352	20947	971693	8425	596

[45] //

ПЛАН НОВОМИРГОРОДСКОГО УЕЗДА

В коем удобной земли 971693, неудобной 8425 десятин и на оной состоит город 1, местечко 1, сел 29, деревень 155, в них мужеска пола 22352 душ

Описание смежных земель

- От А до В Польского королевства
- От В до С Европейской Турции
- От С до D Херсонского уезда
- От D до А Елисаветградского уезда

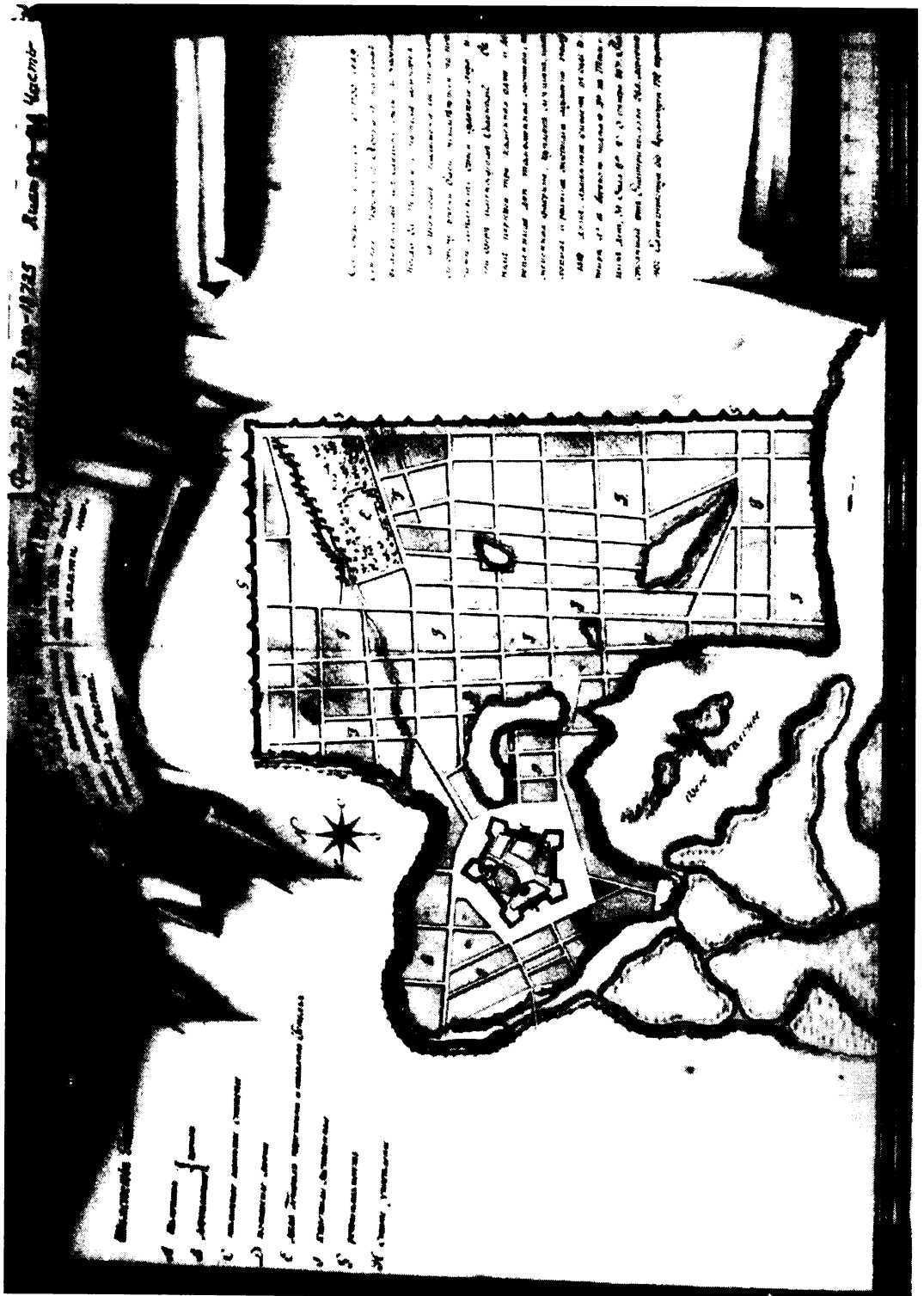
Изыяснение Литер

- А – Каменная церковь
- В – Двянная церковь
- С – Каменное казенное строение
- D - Купеческие лавки
- Е - Дом генерал поручика и кавалера Генелия
- F - Кварталы застроенные
- G - Ретражимент
- Н - Старое укрепление [46] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА НОВОМИРГОРОДА

В нем обывательских домов 895 по числу коих состоять будет из девяти кварталов и 2-х частей

Сей город начал заселять в 1752 году генерал-поручик Хорват народом, выходящим из Славеносербии и назвал тогда его Трисаги, а потом Миргородским Шанцом; положение его по левую сорону речки Виси, неимеющей по причине мелкости своей судового ходу и при озере именуемом Солоном. В нем церквей три; каменная одна и деревянных две; таможенная застава; кожевенная фабрика. Купцов, мещан, цеховых и разных жителей мужеска полу 1512 душ. Ярмонков бывает в год четыре. 1-я, в вербную неделю, 2-я, в Троицин день, 3-я, Июля 8-го, 4-я, октября 26-го. Расстоянием от Екатеринослава 281, Херсона 407, Елисаветграда 60, Кременчуга 172 версты. [47] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ ЕЛИСАВЕТГРДАСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: саженни
1	Города Елисаветграда	2526	2220	2980	—	—
2	Под каз. виноградным садом	—	—	23	—	—
3	Купца Красноглазова	—	—	31	—	—
4	Д. Маслениковой вах. Масленикова и отца его купца Масленикова	55	40	31312 2	—	—
5	Майора Бороткина	—	—	10	—	—
6	Под выгоном купеческим	—	—	4972	—	—
7	Д. Лезоватки пор. Созановой и сына ее	121	88	2610	—	—
8	Д. Писаревки майора Анисимова	96	94	840	—	—
9	Д. Маслениковки купца Масленикова	20	21	660	—	—
10	Майора Анисимова	—	—	720	—	—
11	Каз. д. Гусарской	39	33	570	—	—
12	Д. Поповки пор. Саренкова	33	32	426	—	—
13	Каз. Распол. Д. Клинцов	709	584	7636	—	—
14	Д. Козиревой стат. Сов. Нелюбова	65	74	6280	200	—
15	Каз. Располь. Д. Калиновки	304	217	6915	—	—
16	Бригадира Соколова	—	—	600	—	—
17	Порозжей	—	—	1280	—	—
18	Купца Масленикова временной	—	—	1216	—	—
19	Купца Красноглазова	—	—	390	—	—
20	Д. Саренковой пор. Саренкова	75	77	340	—	—
21	Д. Ингульской майора Бутовича	103	94	60	—	—
22	Д. Арнаутовки прапор. Арнаута	27	24	330	—	—
23	Порут. Деканора	—	—	38	—	—
24	Д. Соколовки бриг. Соколова и жены его	105	105	1486	—	—
25	Д. Сугаклей полков. Вукотичевой	43	38	1444	—	—
26	Церковной гор. Елисаветграда	—	—	480	—	—
27	Бригадира Соколова временной	—	—	1050	—	—
28	Кол. ас. Федоровой	140	102	120	—	—
29	Комендантских лугов	—	—	120	—	—
30	Д. Николаевских садов пр. Назаринова	14	18	1440	—	—
31	Д. Марьинской майорши Львовой	13	15	720	—	—
32	Бриг. Соколова	19	28	1440	—	—
33	Д. Федоровки майора Бороткина	51	41	1440	—	—
34	Д. Красновершина канц. Скляревича	29	21	2880	—	—
35	Порозжей	—	—	900	—	—

Описи Степової України

36	Капит. Мухартовой	—	—	720	—	—
37	Д. Божедомовки подпор. Божедомова	12	11	720	—	—
38	Д. Анновки кол. ас. Стогова	27	30	720	—	—
39	Д. Каменоватой ген. ма. и кав. Медера	37	32	1440	—	—
40	Д. Овсяниковки пор. Овсяниковой	41	27	1320	—	—
41	Купца Шульгина	—	—	5,5	—	—
42	Купца Шульгина	—	—	5,5	—	—
43	Купца Рогачова	—	—	30	—	—
44	Купца Балашова	42	34	780	—	—
45	Каз. села Лелековки	312	325	6000	—	—
46	Д. Михальевки ротм. Михальчи	66	49	2358	—	—
47	Д. Трофимовки и Лозоватки при. м. Михайловича	81	62	2444	—	—
48	С. Больш. Северинки бриг и кав. Увалова и жены его	217	193	2262	—	—
49	Д. Лозоватки кап. Павлова	137	117	1248	—	—
50	Майора Ставровича	—	—	568	—	—
51	Секу. ма. Льбова	—	—	568	—	—
52	Д. Кричановки шлях. Кричановского	32	26	728	—	—
53	С. Оситняжки при. м. Льбова	225	179	1248	—	—
54	Д. Могильной майора Букинського	53	36	1248	—	—
55	Д. Божедаевки пр. м. Михайловича	46	47	1248	—	—
56	Д. Сребной прапор. Радойчина	15	14	52	—	—
57	Д. Сребнолени майора Мишковского	2	3	156	—	—
58	Д. Васильевки при. М. Селевниа	33	32	364	—	—
59	С. Петрова полков. Стойкова	81	68	1196	—	—
60	Подпор. Садовникова временной	9	8	364	—	—
61	Д. Петриниевой кад. Милодановича	13	18	312	—	—
62	Подполков. Кисликова временной	7	3	182	—	—
63	Д. Ульяновки майора Марьяновича	109	82	1404	—	—
64	Д. Аврамовки майора Аврамова	4	4	104	—	—
65	Каз. с. Сентова	464	394	7276	—	—
66	Гвар. Серж. Ушаковых	—	—	624	—	—
67	Д. Капитановки прап. Михайловича	296	306	156	—	—
68	Казен. с. Вуковаря	622	576	6750	—	—
69	Казен. с. Федваря	454	443	6932	—	—
70	Д. Вершиносеверенки ма. кн. Баратова	13	10	156	—	—
71	Д. Сегедиевки пор. Сегедия	44	37	364	—	—
72	Д. Николаевки ма. Тодоровича	27	36	260	—	—
73	Д. Матронинской кап. Крижановского	38	42	364	—	—
74	Квартирмейстера Игнатова	—	—	104	—	—
75	Вахмистра Зерзадцева временной	1	2	52	—	—
76	С. Каменки недоросля Дони	362	289	1248	—	—
77	С. Каменки кап. Дони	32	32	1215	47	686
78	Поручицы Дониной	21	18	104	—	—

79	Д. Спаской майорши Мажаровой	241	303	1352	—	—
80	Д. Краснокаменки кап. Антонова	55	59	676	—	—
81	Капитана Дони	—	—	104	—	—
82	Д. Мал. Северинки полков. Тотовича	59	57	1350	—	—
83	Д. Мамайки прим. м. Михаловича	138	116	780	—	—
84	Д. Высоких Боерак ево ж Михайловича	167	153	1976	—	—
85	Д. Ульяновки майор. Марковичевой	86	73	624	—	—
86	Д. Александровки пор. Дони	52	50	724	—	—
87	С. Казарми ма. Черникова жены и сына его	422	354	2652	—	—
88	Каз. села Суботица	703	651	2652	—	—
89	Польской службы капит. Тиола	—	—	1248	—	—
90	Д. Александровки кап. Александрова	183	190	1433	—	—
91	Д. Ивановки ма. Экскузовича	53	62	624	—	—
92	Д. Константиновки ма. Георгиева	68	58	1404	—	—
93	Капитанши Юрьевой	—	—	156	—	—
94	Порут. Куликовского	—	—	104	—	—
95	Капитана Чебиновского	—	—	104	—	—
96	Капитанши Юрьевой	—	—	312	—	—
97	Д. Кучеровой над сов. Араповой	118	120	1872	—	—
98	С. Максимовки пор. Беражинской	228	185	1428	—	—
99	Д. Каховки майора Тодоровича	85	88	1248	—	—
100	Порозжей	—	—	1248	—	—
101	Порозжей	—	—	3250	—	—
102	Леса Черного с деревьями	—	—	1137	163	661
103	—	Его сиятельства князя Потемкина	—	—	208	—
104	Д. Кушнеревки		63	49	1014	—
105	С. Михайловки		907	857	5434	—
106	Д. Нерубаевской		386	382	4483	181
107	Д. Пауновки		101	106	884	—
108	Д. Нерубайки майора Мажарова	74	70	780	—	—
109	С. Лозоватки кап. Радойчиной	329	287	1092	—	—
110	Д. Поповки священ. Андреева	40	40	104	—	—
111	Каз. села Цибулева	739	637	5710	—	—
112	С. Красноселья его св. кн. Потемкина	447	425	3432	—	—
113	Под. каз. фарпостом Краснопольским	—	—	39	—	—
114	Под. каз. фарпос. Малишевским	—	—	33	—	—
115	Д. Дицовки его св. князя Потемкина	280	309	1248	—	—
116	Д. Николаевки ген. ма. и кав. Высоцкого	61	63	104	—	—
117	Леса Чути его св. князя Потемкина	—	—	2704	22	2158
118	Д. Литвиновки пор. Литвинова	10	10	186	—	—
119	Ген. ма. и кав. Высоцкого временной	—	—	64	—	—
120	Д. Резановки сотника Резанова	49	56	156	—	—
121	Д. Чигриновки подпор. Талагиревой	30	33	104	—	—
122	Каз. с. Вершаца	567	573	5690	—	—

Описи Степової України

123	Д. Самборской май. и кап. Мержановых	55	53	468	—	—
124	Д. Чернечей надвор. сов. Араповой	196	168	5090	—	—
125	Майорши Корбиной	—	—	104	—	—
126	Д. Голубовки подпор. Судковского	28	30	164	—	—
127	Д. Шарковки прапор. Якимова	17	11	104	—	—
128	Д. Сочевановки кап. Сочеванова	14	19	10	—	—
129	Д. Чуты надвор. сов. Кудашева	101	92	312	—	—
130	Д. Ефимовки капит. Дерного	100	93	312	—	—
131	Д. Кобыляновки ма. Манвелова	62	67	315	—	—
132	Надвор. сов. Араповой под лес	—	—	12	—	—
133	Ген. ма и кав. Языкова	25	22	832	—	—
134	Каз. села Иванковец	863	876	6939	—	—
135	К.д. раскольничей [...]	1033	1036	5610	—	—
136	Леса Чуты тайн. сов. Безбородька	—	—	300	—	—
137	Порозжей	—	—	780	—	—
138	Кап. Потлога	—	—	208	—	—
139	Д. Чернолески и Калиновка тайн. сов. и кав. графа Безбородка	49	49	290	—	—
140	Каз. с. Веселого Кута	286	255	1612	—	—
141	Д. Ульяновки его св. к. Потемкина	50	51	185	—	—
142	Каз. села Уховки	173	155	894	—	—
143	Майора Ильина	3	8	156	—	—
144	Д. Богдановки пор. Евстафьевой	58	60	624	—	—
145	Д. Поповки кол. ас. Иленецкого	48	48	104	—	—
146	Подполковника Хорвата	—	—	104	—	—
147	Мес. Дмитровки	1112	1166	8289	—	—
148	Д. Алексеевки Шамовки, Антоновки подполк. Хорвата	287	279	1843	—	—
149	Д. Васовки пор. Иванова	71	49	480	—	—
150	Д. Христофоровки ма. Черничево	115	102	1040	—	—
151	Д. Алексиновой пом. Алексина	50	55	353	—	—
152	Д. Радивоевки майора Радивоевича	1	2	381	—	—
153	Д. Костентиновской Харитонова	102	87	661	—	—
154	Прапор. Дубинского	—	—	104	—	—
155	Д. Хвощеватой ген. ма. Медера	103	187	1818	—	—
156	Д. Петровой подполк. Требинского	113	105	1508	—	—
157	Адьютанта Золотницкого	—	—	676	—	—
158	Д. Станишиновки ма. Станишиновой	71	68	1352	—	—
159	Каз. с. Мошорина	592	478	7634	—	—
160	С. Орлового пол. Полков. Червинского	187	187	1390	—	—
161	Д. Троянки гвардии серж. Тр[...]кова	119	105	1248	—	—
162	Майора Грандафилова	—	—	182	—	—
163	Капитана Марьянова	23	13	104	—	—
164	Д. Луполовки прап. Луполова	5	4	104	—	—
165	Подпор. Бранковича	—	—	104	—	—

166	Д. Бранковичевой ево ж Бранковича	18	11	104	—	—
167	Майора Пищевича	—	—	156	—	—
168	Д. Тимофеевка кол. ас. [...]	7	8	812	—	—
169	Капитана Яковлева	—	—	104	—	—
170	Капитана Андреева	11	4	104	—	—
171	Д. Яковлевки капит. Яковлева	19	18	104	—	—
172	Майора Манойлова	2	3	104	—	—
173	Д. Ивановки прапор. Иванова	26	17	120	—	—
174	Ген. ма. и кав. барона. Трезена (?)	—	—	1440	—	—
175	Казен. Села Аджамки	947	888	17065	—	—
176	Д. Волковой прапор. Волка	26	23	240	—	—
177	Прапор. Кошевского	—	—	120	—	—
178	Прапор. Кальчинского	16	11	120	—	—
179	Д. Черняковки кап. Чернявского	29	26	540	—	—
180	Д. Евграфовки рот. Денисенка (?)	16	22	540	—	—
181	Порутчика Сокольникова	—	—	120	—	—
182	Капитана Лишевского	—	—	180	—	—
183	Прапор. Скринникова	—	—	120	—	—
184	Д. Лозоватки майора Бутовича	164	144	3360	—	—
185	купца Филипова	—	—	60	—	—
186	Д. Демешковки кап. Демешкова (?)	21	25	480	—	—
187	Рот. квартал. Мировского	—	—	30	—	—
188	Д. Андреевки прапор. [...]стецкого	7	6	134	—	—
189	Порут. Костенковой	—	—	120	—	—
190	Каз. Дер. Покровского	186	213	3150	—	—
191	Д. Лозоватки пор. Бережинского	68	46	1650	—	—
192	Д. Поповки секретаря Попова	15	10	720	—	—
193	Расколни. д. Красного Яру	1053	724	14767	—	—
194	Прапорщика Даниловича	—	—	720	—	—
195	Каз. с. Вершинокаменки	461	410	9078	—	—
196	Д. Павловки кол. сов. Шароя	53	42	990	—	—
197	М. Петриковки состоящего в Александр- ийском уезде	—	—	1896	—	—
198	Порут. Душенкевичевой	—	—	120	—	—
199	Д. Чебановки кадета Бережинского	27	28	1560	—	—
200	Майорши Корбиной	—76	—	1680	—	—
201	Д. Белополья кол. ас. Белоусовича	76	65	3936	304	93
202	Титуляр. сов. Бродского	—	—	720	—	—
203	Поручика Сергеева	—	—	360	—	—
204	Д. Малой Чечелевки майора Чечеля	6	10	1500	—	—
205	Д. Федоровки пор. Лисаневича	19	15	600	—	—
206	Парапор. Мурзакова	3	1	120	—	—
207	Поручика Еремеева	—	—	120	—	—
208	Каз. с. Куцовки	592	449	23000	—	—
209	Полков. и кав. Текелия	19	30	2998	53	810

Описи Степової України

210	Д. Ивановки бун. тов. Малчевского	21	17	2900	100	—
211	Каз. с. Верблюжки и д. Варваровки	495	426	23000	—	—
212	Капитана Юшкова	—	—	5800	200	—
213	Д. Водяной титул. сов. Васильянова	15	13	1500	—	—
214	К. с. Петрового сост. в Екатернос. уезде	—	—	6730	—	—
215	Д. Котовки пор. Котова	38	27	1450	50	—
216	Каз. Д. Боковой	29	37	6000	—	—
217	Д. Бойковой полк. асс. Бойки	41	46	1500	—	—
218	Д. Аннинской кап. Александра	18	20	3000	—	—
219	Д. Кондратовки пор. Бродского	58	48	7200	300	—
220	Д. Лелековки кап. Радойчиной с сыновьями	17	9	1400	100	—
221	Д. Мироновки кап. Белого	21	17	3000	—	—
222	Д. Савыной капит. Цыбодриги	29	20	2000	100	—
223	Девицы Гибаловой	1	—	4500	—	—
224	Д. Нагибаловки прап. Волошкевича	3	2	1400	100	—
225	Д. Засядковки прапор. Засядкова	19	4	1450	50	—
226	Каз. д. Горовки	93	86	10500	—	—
227	Каз. д. Лозоватки сос. в Екатер. уезде	—	—	3000	—	—
228	Подпор. Дебрециновой	—	—	2900	100	—
229	Д. Богоблагодатной ма. Аврамова	70	50	2900	100	—
230	Д. Радивовичевки ма. Радивоевича	1	2	1450	50	—
231	Ген. пор. и кав. Гейкина	—	—	4500	—	—
232	Д. Софиевки ево ж Гейкина	87	91	10214	1875	—
233	Д. Федоровки ген. пор. Чорбы	75	70	4500	—	—
234	Д. Михайловки майора Чорбы	13	11	3000	—	—
235	Д. Миновки кол. рег. Рожинского	11	12	4400	100	—
236	Д. Григороденисовки кап. Тимковского	32	31	7500	—	—
237	Прапорщика Афонасьева	—	—	1450	50	—
238	Д. Мажаровки полк. ас. Бойки	14	19	5800	200	—
239	Д. Добрянки майора Грандафилова	22	18	1500	—	—
240	Д. Веселой ма. и пор. Лисаневичей	26	22	3000	—	—
241	Д. Дубровиной умер. кап. Закурдаева детей	16	14	3000	—	—
242	Д. Константиновки ма. Георгиева	9	13	1500	—	—
243	Капитана Нелюбова	—	—	5800	200	—
244	Д. Васильевки бун. тов. Мальчевского	17	10	1900	60	—
245	Д. Лозоватки майора Пантазия	12	10	3000	—	—
246	Ген. ма. Волкова	—	—	3000	—	—
247	Прапорщика Раказовича	—	—	1500	—	—
248	Капитана Быкова	—	—	1450	50	—
249	Порут. Еремеева	—	—	3000	—	—
250	Капит. Ильяшевича	8	7	1500	—	—
251	Капитана Дика	—	—	1500	—	—
252	Прапорщика Степанова	—	—	1500	—	—

253	Д. Беловки старшины Белого	7	1	3000	—	—
254	Гвар. серж. Якова Протасова	—	—	3000	—	—
255	Гвардии серж. Андрея Протасова	—	—	3000	—	—
256	Гвардии сержанта Павла Протасова	—	—	3000	—	—
257	Порозжей	—	—	12000	—	—
258	Гвар. пор. Протасова	—	—	3000	—	—
259	Ма. и кав. Фон Транзе	—	—	3000	—	—
260	Порозжей	—	—	28000	—	—
261	Ген. майора Толстова	—	—	12000	—	—
262	Д. Сонцовой подпол. и кав. князя Сонцова-Засекина	25	17	11800	200	—
263	Каз. д. Устиновки	52	36	13500	250	—
264	Д. Седневки кол. сов. Седнева	224	120	13500	—	—
265	Сержанта Черныша	—	—	5800	200	—
266	Д. Криничевой капит. Харитонов	13	12	3000	—	—
267	Капит. Золотарева	—	—	3000	—	—
268	Д. Монастырица пра. Лупалова	10	11	3000	—	—
269	Вах. Грекова и Желекова	—	—	1710	—	—
270	Д. Цибулевки купца Цибульского	20	16	2950	50	—
271	Д. Груской майора Селевина	17	20	2950	50	—
272	Майора Кондаурова	—	—	1500	—	—
273	Майора Жигича	4	2	1500	—	—
274	Поручика Алеева	3	4	3000	—	—
275	Майора Тодоровича	—	—	4500	—	—
276	Порозжей	—	—	1500	—	—
277	Кадета Кодинцова	—	—	1500	—	—
278	Д. Кузминец полк. Стойкова и жены его	18	13	4450	50	—
279	Вахмистра Замши	—	—	1500	—	—
280	Д. Коротенкой старшины Перепелина	38	28	3000	—	—
281	Д. Бузьвой артил. кап. Сиверса	38	27	3000	—	—
282	Д. Камня майора Анисимова	30	30	4740	—	—
283	Артиллерии кап. Сиверса	—	—	1200	60	—
284	Д. Дониевки кап. Дони	32	32	2950	50	—
285	Д. Инженеровки пра. Горбаненкова	7	7	1450	50	—
286	Подпорут. Самойлова	—	—	1500	—	—
287	Каз. д. Ингульской	110	98	12000	—	—
288	Каз. д. Губовки	188	153	6000	—	—
289	Д. Сосовки шлях. Подляецкого	22	21	3000	—	—
290	Д. Елитовки купца Лапенина	37	23	3000	—	—
291	Д. Раздолья пор. Никулина	8	10	3000	—	—
292	Д. Компаньевки майора Титова	17	18	1450	50	—
293	Порут. Садовникова	—	—	3000	—	—
294	Д. Камышеватой адью. Петерсона	12	12	2900	100	—
295	Прапор. Пятецкого	—	—	1450	50	—
296	Порозжей	—	—	3000	—	—

297	Д. Пустополья сот Резанова	17	11	2850	50	—
298	Д. Алексеевской ма. Родзянок	12	72	1000	38	—
299	Каз. д. Бобринцовой, состоящей в Новомиргородском уезде	11	7	1500	—	—
300	Прапор. Зайковского	3	2	1500	—	—
301	Д. Тошовки подпор. Добровольского	—	—	3000	—	—
302	Подполк. Шошина	—	—	1500	—	—
303	Д. Камышеватой подп. Добровольского	198	91	3000	—	—
304	Д. Широкой прапор. Добровольского	21	24	3000	—	—
305	Д. Криничеватой подпор. Трофимова	13	12	1500	—	—
306	Д. Савичевки купца Савыча	7	6	1500	—	—
	Итого во всем уезде	28333	25606	740773	5599	826

[48] //

ПЛАН ЕЛИСАВЕТГРАДСКОГО УЕЗДА

В коем удобной земли 740773, неудобно 5599 десятин и на оной состоит город 1, местечко 1, сел 26, деревень 177; в них мужеска пола 28333, женска 25606 душ

Описание смежных земель

От А до В Александрийского уезда   От D до E Новомиргородского уезда
 От В до С Екатеринославского уезда   ОТ E до А Польского королевства
 От С до D Херсонского уезда   [49] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА ЕЛИСАВЕТГРАДА

В нем обывательских домов 1062 по числу коих состоять будет из 11-ти кварталов и 2-х частей

Изыяснение Литер

А - Церкви деревянные   F - Лавки деревянные
 В - Часовня раскольничья   G - Вновь прожентированные кварталы
 С — Каменное деревянное строение   H - Крепостное земляное укрепление
 D - Каменное строение   I - Старой ретражмент
 E - Деревянное строение   K - Вновь назначенной ретранжемент

Сей город положение имеет по левую сторону речки Ингула не имеющей судового ходу, на возвышенном и ровном месте; начат строением с 1754-м году под именем крепости Святыя Елисаветы, где учреждена была прежде канцелярия Новороссийской губернии, в 1765-м году зделан оной провинциальным. В самом укреплении имеется церковь деревянная одна, да в предместьи, расположенном по обеим сторонам той же речки - деревянных четыре; часовня расколничья одна; кожевенных заводов три. В Елисаветграде купцов, мещан, цеховых и разных жителей мужеска полу 2526. Ярмонки бывают в год четыре: 1, января 1-го, 2-я, апреля 23-го, 3-я, июня 29-го, 4-я, сентября 1. Разстоянием оной от Екатеринослава 221, Херсона 341, Новомиргорода 60, Александрии 70 верст. [50] //

ИЗЪЯСНЕНИЕ АЛЕКСАНДРИЙСКОГО УЕЗДА

Сколько во оном и под какими селениями состоит удобной и неудобной десятин земли и на оной мужеска и женска пола душ и чьего владения

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
1	Города Александрии	431	366	7204	—	—
2	Д. Озерной майора Радуловича	61	58	2062	—	—
3	Д. Смирной подпор. Пиварича	17	11	312	—	—
4	Д. Лукашевки и Березовки бун. тов. Руденка и сына его прап. Руденка ж	167	163	3138	—	—
5	Д. Лазаревки вах. Иовича	82	77	104	—	—
6	Д. Александровки подпол. Текелии	137	143	2136	—	—
7	Капитана Прокоповича	46	52	156	—	—
8	Казенного села Глоговача	402	331	7888	—	—
9	Казенного села Вараждина	251	242	6354	—	—
10	Ген. майора князя Стратиневича	—	—	156	—	—
11	Д. Войновки и Белой Горы его ж Стратиневича	236	184	2080	—	—
12	Поручика Алиева	23	20	260	—	—
13	Д. Користовки майора Жигитя	135	135	1352	—	—
14	Прапор. Иовича	—	—	208	—	—
15	Временной его ж Иовича	—	—	604	—	—
16	Подполков. Чеботаева временной	—	—	660	—	—
17	Д. Болдуревка подпол. Чеботаева	325	317	3068	—	—
18	Д. Морозовки депутата Морозова	158	137	1768	—	—
19	Купца Цибульского	—	—	182	—	—
20	Капит. Дегея ранговой	—	—	156	—	—
21	Д. Ясеновой капит. Ранича	28	29	416	—	—
22	Майора Пантазия	21	26	104	—	—
23	Подпорут. Цибульского	15	11	104	—	—
24	Прапор. Лупалова временной	—	—	312	—	—
25	Д. Андреевки капит. Попова	17	17	566	—	—
26	Д. Лупаловки прапор. Лупалова	41	45	312	—	—
27	Д. Егоровки майор. Шутовой	32	25	624	—	—
28	Д. Ранишевки капит. Ранича	67	64	780	—	—
29	Д. Лозоватки пол. квар. Вуича	91	84	1324	—	—
30	Д. Михайловки прапор. Косовского	22	24	624	—	—
31	Д. Дмитриевки кап. Здрохлиной	156	149	1248	—	—
32	Д. Светлополя маю. Грандофиловых	151	145	2028	—	—
33	С. Пантазиева майора Пантазия	289	286	3744	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
34	Д. Николаевки кол. секре. Игнатъевой	—	—	676	—	—
35	Казенного села Самбора	697	724	7456	—	—
36	Кадета Козинцова	—	—	312	—	—
37	Девицы Васильяновой	—	—	312	—	—
38	Д. Березовки майора Вуича	43	47	624	—	—
39	Д. Березовки майора Марковича	232	201	1994	—	—
40	Поручика Игнатова	—	—	107	—	—
41	Прапорщика Марковича	—	—	728	—	—
42	Майора Вуича	—	—	104	—	—
43	Д. Занфировки прапор. Занфирова	26	31	624	—	—
44	Д. Таловой подпол. Боровского	238	20	4200	742	—
45	Генерального писаря Погребного вре- менной	—	—	253	—	—
46	С. Мироновки надв. сов. Дементъевой	461	440	1358	—	—
47	Раскольничей д. Никольской	330	261	2652	—	—
48	Д. Степановки маю. Бутовского	9	7	156	—	—
49	Д. Николаевки над. сов. Свербеева	86	79	1022	—	—
50	Д. Сребной майорши Дерадивоевичевой	57	52	728	—	—
51	Д. Авдигоровки кап. Прокоповича	—	—	590	—	—
52	Д. Березовки майор. Дерадивоевичевой	22	25	416	—	—
53	Казенного села Якова	376	342	6134	—	—
54	Д. Захаровки аудит. прап. Корнелиусо- вых и брата их вах. Фурмана	89	78	1248	—	—
55	Подпор. Рибусова	17	10	104	—	—
56	Д. Бухиновки подпор. Волотовичевой	3	5	104	—	—
57	Д. Бабичевки кадета Ланга	68	75	858	—	—
58	Д. Макарихи шлях. Градовского	319	259	3486	—	—
59	Кол. Ассесорши Имшенецкой	—	—	312	—	—
60	Д. Макарихи ген. ма. Петерсона	185	164	718	—	—
61	Д. Западной пор. Яшничейвой и сына ее	10	48	712	—	—
62	Д. Немой капит. Марьяновича	26	27	104	—	—
63	Каз. Великой лес	—	—	954	—	—
64	Ген. ма. Петерсона временной	—	—	318	—	—
65	Д. Писаревки пол. квар. Вуича	143	131	1641	—	—
66	Д. Федоровки польского камергера Фонлизандры	216	192	1510	—	—
67	Прапор. Брижского	16	17	312	—	—
68	Ген. пор. Чорбы временной	—	—	806	—	—
69	Д. Арсенъевки сержанта Чорбы	210	183	858	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
70	Капитанши Бондаревой	3	2	104	—	—
71	Ген. пор. Чорбы временной	—	—	300	—	—
72	Д. Ивановки прапор. Чорбы	96	90	624	—	—
73	Майора Райчевича	16	16	156	—	—
74	Каз. села Глинского	338	346	5177	—	—
75	Майор. Дередиовичевой временной	—	—	156	—	—
76	Д. Петровки майора Чорбы	255	207	1248	—	—
77	Капитана Соломина	1317	10	104	—	—
78	Д. Сагалатовой капит. Михайлова	25—	18	104	—	—
79	Казенного села Галаганова	364	333	2626	—	—
80	Казенного села Стецовки	441	444	6690	—	—
81	Д. Снежной прапор. Вуйчивой	17	15	104	—	—
82	Майора Радуловича остров Бурик	—	—	72	—	—
83	Казен. Село Калантаева	455	423	3380	—	—
84	Д. Лобачевки майора Вуича	71	61	260	—	—
85	Аудитора Петрова временной	—	—	104	—	—
86	Поручика Вуича	—	—	104	—	—
87	Майора Вуича временной	—	—	528	—	—
88	Д. Ляховки капитана Кахова	56	52	396	—	—
89	Майора Ластухина временной	—	—	396	—	—
90	Д. Георгиевки майор. Ластухина	182	186	1560	—	—
91	Д. Еремовки ма. Кахова	147	145	780	—	—
92	Пор. Кахова	—	—	104	—	—
93	Д. Перехристовки капит. Кахова	26	20	104	—	—
94	Д. Кобзаревки майор. Ангеловой	95	106	988	—	—
95	Капит. Кахова	—	—	104	—	—
96	Д. Черниковки ма. Ангеловой	42	39	806	—	—
97	Подпор. Сакина ранговой	—	—	104	—	—
98	Каз. с. Чонграда	395	354	5525	—	—
99	Пор. Васильева	9	14	104	—	—
100	Д. Тясминской кол. ас. Касинова	33	42	312	—	—
101	Подпор. Саренкова с небольшим островом	—	—	156	—	—
102	Д. Бондаревки подпорут. Саренкова	44	48	208	—	—
103	Священника Петрова остров	—	—	17	—	—
104	Д. Маслениковки купца Масленикова	63	55	624	—	—
105	Д. Бабичевки кап. Поповичевой	69	60	458	—	—
106	Д. Бабичевой подпор. Бабина	41	41	156	—	—
107	Священника Петрова под мельницу	—	—	52	—	—
108	Местечка Крылова	1912	1473	7834	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
109	Аудитора Петрова ранговой	—	—	104	—	—
110	Раскольничей д. Золотаревки	595	446	4167	—	—
111	Д. Скалеватой кадета Бронкевича	111	89	1010	—	—
112	Д. Скалеватой ген. ма. Пищевича	132	115	1612	—	—
113	Подполковницы Хорватовой	—	—	338	—	—
114	Ген. ма. Хорвата временной	—	—	350	—	—
115	Д. Ревовки ево ж Хорвата	219	215	2236	—	—
116	Купца Турчанинова	—	—	2	—	—
117	Крыловского купечества	—	—	1356	—	—
118	Д. Скубиевки майора Грачова	110	92	524	—	—
119	Казен. Села Табурища	360	355	5639	—	—
120	Прапор. Боровского	—	—	104	—	—
121	Д. Молчановки кап. Поповичевой	64	48	753	—	—
122	Гене. майорши Леванидовой	—	—	698	—	—
123	Д. Волотковой капит. Надлачанина	15	14	104	—	—
124	Генер. поручика Чорбы	40	31	156	—	—
125	Канцеляриста Пискорского	13	11	120	—	—
126	Порут. Кручана	34	28	208	—	—
127	Аудитора и прап. Карнелиусовых	27	24	260	—	—
128	Д. Брейловки майора Петковича	187	181	2350	—	—
129	Д. Верхней Павловки ген. майорши Языковой	58	49	695	116	—
130	Д. Свинарки надвор. сов. Кудашева	117	103	910	—	—
131	Д. Ниж. Павловки ген. ма. Языковой	22	23	315	256	1330
132	Надвор. сов. Араповой	—	—	240	—	—
133	Д. Пецовки майора Петковича	68	76	732	—	—
134	Подполков. Золотницкого	—	—	208	—	—
135	С. Белецковки ген. ма. Леванидова	266	212	2360	—	—
136	Протопопа Савурского	—	—	312	—	—
137	Майора Турунжи	33	31	104	—	—
138	Мес. Крюкова	683	522	7592	—	—
139	Подпор. Неделкова	14	9	104	—	—
140	Д. Гниленкой майорши Диевой	94	80	1172	—	—
141	Казенной дер. Садовой	65	54	668	—	—
142	Под казенным садом	—	—	20	—	—
143	Д. Плотниковки майор. Плотниковой	36	38	908	—	—
144	Рисовального мастера Стрижева и архитекторских учеников	—	—	270	—	—
145	Д. Андреевки прокур. Раницкого	33	35	330	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
146	Д. Онофриевки коллеж. асс. Комбурлея	396	345	3772	580	770
147	Д. Плотницкой ма. Плотникова	19	11	750	—	—
148	Д. Федоровки прок. Раницкого	99	100	1650	—	—
149	Д. Омельницкой ген. пор. Чорбы	164	114	2165	—	—
150	Д. Блажковки подпор. Мартыновой	67	56	720	—	—
151	Каз. с. Павлища	719	336	7127	—	—
152	Коллеж. асс. Касинова	—	—	30	—	—
153	С. Васильевского кол. ас. Касинова	575	525	6340	22	—
154	Полк. квартал. Даниловой	—	—	364	—	—
155	Князя Стратиновича	—	—	104	—	—
156	Капитанши Поповичевой	—	—	806	—	—
157	С. Байдаковки кап. Байдака	287	269	3600	—	—
158	Д. Ивановки кол. ас. Комбурлеевой	135	118	2407	—	439
159	Д. Лозоватки майора Турунжи	69	63	1825	—	—
160	Д. Лозоватки порут. Плавецкого	61	58	1575	—	—
161	Капитана князя Туркистанова	2	1	380	—	—
162	Д. Леонтовичевки кол. регис. Леонтовича	69	66	624	—	—
163	Д. Константиновки прап. Петрова	73	57	732	—	—
164	Прапор. Сусликова	2	1	104	—	—
165	Д. Мавродиевки пра. Челебновой	78	64	892	—	—
166	Порут. Крижавчанина	—	—	104	—	—
167	Капит. князя Туркистанова	39	31	156	—	—
168	Прапор. Расмуса	2	3	52	—	—
169	Титуляр. сов. Соколова	—	—	45	—	—
170	Д. Поповки прапор. Леонтовича	82	87	1248	—	—
171	Д. Омельничка вах. Торунжей	79	64	1798	—	—
172	Казен. села Каменки	318	290	1148	—	—
173	Д. Троицкой княгини Тавриновой	115	113	1368	658	2100
174	Подполков. Золотникового	—	—	300	—	—
175	Каз. с. Плахтиевки	513	360	6202	—	—
176	Д. Морозовки кол. ас. Манвелова	101	89	786	—	—
177	Д. Млинков и Щербаковки генерал майора Пещевича и жены его	266	241	2470	—	—
178	Поручицы Ивановой	—	—	104	—	—
179	Д. Малой Дериевки пор. Дериева	11	11	120	—	—
180	Д. Парной капит. Сологубова	30	23	180	—	—
181	Каз. с. Дериевки и Куцоволовки	1153	1039	8960	—	—
182	Д. Александровки подпор. Аврамова	12	14	210	—	—
183	Д. ген. писаря Лядского	—	—	60	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
184	Д. Ясеновой пор. Пугачевского	36	51	3000	—	—
185	Д. Леонтовичевки кап. Леонтовичевой	9	6	930	—	—
186	Д. Орловой Балки подпор. Устимовича	27	24	840	—	—
187	Генерал майора Пищевича	—	—	120	—	—
188	Поручика Дериева	—	—	240	—	—
189	Д. Жабьичей Балки войскового това- рища Руденка	24	13	1560	—	—
190	Д. Александровки подпор. Аврамова	58	46	930	—	—
191	Д. Плоской порут. Аврамова	63	64	1020	—	—
192	Д. Крутенькой ма. Талапинды	14	18	360	—	—
193	Д. Крутенькой Балки подпор. Леня	4	7	360	—	—
194	Д. Куплевахи майор. и девиц Флоринских	121	117	1560	—	—
195	Ген. Майора Пищевича и жены его вре- менной	1	—	1930	—	—
196	Д. Владимировки подпол. Золотницкого	53	56	1950	—	—
197	Д. Троицкой ген. ма. Балабина и жены его	42	41	2880	—	—
198	Недорослей Тройницких	—	—	1440	—	—
199	Каз. села Попелнастого	440	397	10863	—	—
200	Регистратора Салагубова	—	—	1440	—	—
201	Д. Федоровки порут. Майбороды	91	84	2880	—	—
202	Д. Шаровки надвор. сов. Шароя	83	64	3000	—	—
203	Д. Антоновки прапор. Брыжского	3	3	720	—	—
204	Титул. сов. Байцурова	—	—	2160	—	—
205	Протоколита Торохтеева	—	—	1440	—	—
206	Д. Никифоровки кадета Татарина	85	79	3000	—	—
207	Д. Белозерки подпор. Афанасьевой	23	24	1830	—	—
208	Прапорщика Глобовского	—	—	120	—	—
209	Д. Визировки прапор. Григорьева	17	9	1080	—	—
210	Д. Великой порут. Голубова	87	80	1200	—	—
211	Казен. д. Жолтой	155	120	12179	—	—
212	Недоросля Золотницкого	—	—	1440	—	—
213	Подполков. Золотницкого	—	—	720	—	—
214	Сержанта Черныша	3	2	1440	—	—
215	Подпоручика Зерваницкого	—	—	720	—	—
216	Священника Демяновского	—	—	120	—	—
217	Прапор. Гаврилова	—	—	300	—	—
218	Каз. с. Краснокаменки	292	250	12344	—	—
219	Д. Александровки доктора Гельса	24	9	1800	—	—
220	Д. Хорошевой и Хрещатой ген. майор.	162	122	7023	123	1136

Описи Степової України

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин зем- ли		
		му- жеска	жен- ска	удоб- ной	не- удоб- ной	квад- рат: саже- ни
	Языковой					
221	Д. Николаевки прапор. Гаврилова	237	227	3490	—	—
222	Д. Куповатой надвор. сов. Араповой	103	86	2880	—	—
223	Д. Омеляновки кол. сов. Седнева	10	8	845	—	—
224	Каз. д. Зыбкой	329	281	6000	—	—
225	Д. Девичьего Поля девицы Гарсевановой	83	74	2480	—	—
226	Подпор. Волошинова	13	14	420	—	—
227	Д. Золотухи подпор. Зерваницкого	16	16	750	—	—
228	Д. Тавровки прапор. Ошкалова	18	14	510	—	—
229	Д. Федоровки ген. анш. Воейковой	40	41	3631	—	—
230	С. Богоявленского ее ж Воейковой	402	348	7066	—	—
231	Каз. села Куколовки	—	—	10863	—	—
232	Д. Андреевки прокурора Ракицкого	9	7	1440	—	—
233	Д. Степановки пор. Степанова	58	44	480	—	—
234	Д. Пешаной порут. Зерваницкого	41	38	1680	—	—
235	Прапорщика Ошкалова	22	16	720	—	—
236	Майорши Карандашевой	—	—	210	—	—
237	Д. Измайловой кап. Лазарева	105	100	3300	—	—
238	Д. Пустельниковой кап. Пустельникова	93	83	1490	—	—
239	Д. Михайловки адьют. Комбурля	73	78	1361	231	1140
240	Казенного с. Аврамовка	324	267	8580	—	—
241	Поручика Плюкалова	1	—	120	—	—
242	Д. Шутовичевой майора Шутовича	52	42	2160	—	—
243	Д. Катериновки майора Федорова	23	29	1440	—	—
244	Каз. села. Зеленого	336	297	8860	—	—
245	Д. Артемовки карнета Оболенского	92	77	1950	—	—
246	Д. Зеленопавловки пор. Пиварича	33	32	750	—	—
247	Д. Кадетовки кадета Пиварича	27	20	750	—	—
248	Прапорщика Пиварича	—	—	720	—	—
249	Подпорут. Лазарева	—	—	1000	—	—
250	Ротмистра Чечеля	—	—	180	—	—
251	Д. Чечелевки капитана Чечеля	21	30	1140	—	—
252	Прапорщика Карпова	—	—	120	—	—
253	Прапор. Афанасьева	—	—	120	—	—
254	Прапор. Аврамова	1	1	1820	29	—
255	Подпор. Лазарева	—	—	440	—	—
256	Поручика Котова	—	—	240	—	—
257	Д. Федоровки кол. ас. Федоровой	29	21	840	—	—
258	Прапор. Волошина	9	10	120	—	—

№	Звание селений и чьи именно	Число душ		Число десятин земли		
		мужеска	женска	удобной	неудобной	квadrat: сажени
259	Кап. Центиловича	9	12	180	—	—
260	С. Краснопавловки кап. Церна	241	208	3000	—	—
261	Д. Каменистой прап. Фонголца	7	4	1020	—	—
262	Лекаря Капытовского	—	—	1440	—	—
263	Каз. с. Чечелевки	425	380	7164	—	—
264	Кол. асс. Малиновского	17	11	1080	—	—
265	Каз. с. Спасова	231	216	9470	—	—
266	Д. Анисьевки майорши Корбиной	121	113	1440	—	—
267	Прапор. Степанова	—	—	60	—	—
268	Д. Михайловки кап. Дика	25	25	120	—	—
269	Д. Осиповки подпор. Федорова	10	7	120	—	—
270	Д. Вершиномурзинской ма. Мамошина	92	74	2021	116	1800
271	Д. Лисаневичивой маю. Лисаневича	159	171	1200	—	—
272	Д. Криловки прапор. Хилченкова	74	62	840	—	—
273	Д. Проценковой прапор. Проценка	11	10	120	—	—
274	Д. Михайловки ротм. Ильяшевича	78	84	973	чл	чл
275	М. Петриковки	1591	1415	10801	—	—
276	Д. Григорьевки пол. квар. Лисаневича	14	14	128	—	—
277	Ево ж Лисаневича	—	—	30	—	—
278	Д. Веселой прапор. Смирнова	12	14	1445	—	—
279	Д. Ивановки пор. Жайворонкова	22	19	845	—	—
280	М. Петриковки	—	—	316	—	—
281	Д. Николаевки прап. Складьевского	22	18	360	—	—
282	Д. Лисяковки пор. Лисяка	3	3	120	—	—
283	Д. Бутозателевки пра. Бутозателева	5	5	120	—	—
284	Прапорщика Тимченка	12	7	120	—	—
285	Д. Крутоярки прапор. Степанова	3	5	120	—	—
286	Каз. села Головковки	597	503	7740	—	—
287	Д. Гавриловки майора Радуловича	8	8	540	—	—
288	Д. Звенигородовки сот. Звенигородского	15	13	450	—	—
289	Д. Звенигородовки ма. Звенигородской	194	204	1650	—	—
290	Д. Сланкамня кап. Николаева	56	46	720	—	—
291	Д. Ивановки вах. Пиваровича	46	30	840	—	—
292	Д. Сторожевки кол. ас. Стройникова и жены его	47	44	1380	—	—
293	Д. Вербовой купца Паскина	32	29	763	—	—
	Итого во всем Александрийском уезде	29736	26516	476072 2229	3139	2036

ПЛАН АЛЕКСАНДРИЙСКОГО УЕЗДА

В коем удобной земли 4760724, неудобной 3139,5 десятин и на оной состоит город 1, местечек 3, сел 31, деревень 18; в них мужеска пола 29736, женска 26516 душ.

Описание смежных земель

- От А до В Кременчугского уезда
- От В до С Екатеринославского уезда
- От С до D Елисаветградского уезда
- От D до А Польского королевства [52] //

ПЛАН УЕЗДНОГО ГОРОДА АЛЕКСАНДРИИ

Прожетированного для новой оного постройки в нем обывательских домов 154, по числу коих состоять будет из двух кварталов

Изыяснение Литер

- А – Церковь деревянная
- В – Кладбище
- С – Казенные конюшни
- D – Обывательское деревянное строение
- Е – Вновь прожектированные кварталы
- F – Вновь прожектированной ретражемент

Сей город полагается устроить на ровном и довольно просторном месте по течению речки Ингула правой и устья, обеих сторон речки Березовки при казенном селе Усовке, заселенном с 1752 году при водворении в сих местах славеносербского народа. В нем церковь деревянная одна, купцов, мещан и разного звания жителей мужеска полу 431 душа. Расстоянием оной от Екатеринослава 155, Кременчуга 62, Елисаветграда 60 верст. [53] //

Изъяснение
 о числе каждого состояния людей порознь в наместничестве Екатерино-
 славском состоящих

Купцов	1950
Мещан и цеховых	14718
Однодворцов	23067
Государственных дворцовых и экономических крестьян	2799
Воинских и государственных поселян	173366
Греков	5870
Армян	4056
Грузин	295
Шведов и корсиканцов	423
Калмык	459
Поселенных солдат	1796
Помещичьих подданных и служителей	150608
Помещичьих крестьян	5655
Однодворческих крестьян	91
итого	385153

Да сверх сего не состоящих написанных в селениях по атласу

Дворян	1590
Священно и церковно служителей	2927
Помещичьих Кабальных	18
Польской нации	
Молдавской	1
Калмыцкой	5
Татарской	4
Волоской	1
Турецкой	1
Прусской	5
Еврейской	2
Арапской	12
Башкирской	1
Цыганской	4
Черкасской	1
Непомнящих родства	1
Цыган	506
всего	390232

Во всем Екатеринославском наместничестве состоит земли

Удобной	12741875	1778
Неудобной	1172394	1056
всего	13914270	434

[54] //

Военно-Топографическое-Статистическое
Описание
Екатеринославской Губернии

ВОЕННО-ТОПОГРАФО- СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ

[1] //

1-е Отделение

ВОЕННО-ТОПОГРАФИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Пределы. Екатеринославская губерния граничит к северу с Слободскою Украинскою и Полтавскою, от которой отделяется течением р. Орели, к востоку с Землями войска Донскаго, к югу с землею Черноморских казаков, Азовским морем и Таврическою Губерніею, а к западу с Херсонскою. Разделение губернии состоит из 8 уездов коих уездные города: Екатеринослав, Верхнеднепровск, Новомосковск, Павлоград, Александровск, Бахмут, Славяносербск и Ростов.
[2] //

Местоположение. Самое возвышенное место в губернии сей занимает Верхнеднепровский уезд, лежащий на правом берегу р. Днепра, окружающий почти с трех сторон оной. Есть также в восточной и южной сторонах сей губернии значительныя возвышенности, а именно: по р. Северному Донцу, р. Дону, по берегу Азовскаго моря, р. Берде и р. Конской, которыя в южной части заняты были цепью укреплений, служащих защитою сему краю от набегов неприязненных народов, главнейшие из коих суть следующие: Ейское Укрепление, при Ейском лимане, крепости: Ростовская при устье р. Дона, Петровская, Таганрогская, Азовская, и так называвшийся Семеновский Редут по берегу Азовскаго моря, Захарьевская и Кириловская по границе Таврической губернии и выше по р. Днепру Александровская крепость. Сверх сего, Украинская линия, простиравшаяся по северной части сей губернии, составляла в прежнія времена ограду малороссийских и других смежных губерний, оная начиналась от устья р. Берехи в р. Северной Донец и продолжалась по сей реке до Алексеевской крепости, соединявшейся чертою укреплений с Прасковейской крепостью, от оной по р. Берестовой до устья оной в р. Орель и по сей последней до впадения оной в р. Днепр. Значительных же гор в губернии сей, кроме местами утесистаго праваго берега р. Днепра, весьма мало и поверхность оной состоит большею частию из степных отлогостей простирающихся на большія пространства. [2 зв.] //

Свойство земли. В Северной части оной губернии грунт земли состоит из тучнаго и плодороднаго чернозема, обильнаго богатыми паставами, напротив

---

* Ростовской уезд, по причине предназначеннаго движения 1-ой Армии в 1821-м году и выступления из онаго войск к 3-му пехотному корпусу принадлежащих, остался не рекогносцирован, почему и описание онаго здесь не помещается

того южная часть, а особенно около Азовского моря, суха, бесплодна, местами возвышенна и усыпана каменистым, разнаго свойства хрящем, почему и хлебопашество в северной полосе гораздо успешнее, так что значительное количество хлеба ежегодно употребляется на винокуренные заводы и на внешнюю продажу. Внутри же губернию в средней полосе оной грунт земли большею частью глинистый, черный, от части песчаный и солонцеватый, простирающийся в глубину в некоторых местах не более $\frac{3}{4}$ аршина, от чего за малейшим нарушением сей поверхности от течения дождевой и снеговой воды, равно в некоторых местах и от подземных ключей, по временам делаются пространные и глубокие провалы. Свойства грунта полосы сей довольно плодородно, а особенно от земных солей урожаи пшеницы бывают весьма изобильны и отличной доброты.

Реки. Из главных рек, протекающих в губернии есть следующие: р. Днепр, втекая в сию губернию при с.Троицком Верхнеднепровскаго уезда (что против устья р.Псиол), простирается оною до соединения с р.Самарою по направлению от северо-запада к юго-востоку, потом поворачивает сию губернию при с.Троицком Верхнеднепровскаго уезда (что против устья р.Псиол), простирается оною восток к югу [З] // до устья р.Мокрой Московки, а от сей последней отклоняется к юго-западу до соединения с р.Базавлуком, где и уходит в Херсонскую губернию. Река сия разделяет течением своим Екатеринославскую губернию на две части, из коих лежащая к западу обширнее. Судходство по р.Днепру значительно, хотя имеющиеся по реке сей пороги отчасти затрудняют оное и состоит в сплавке строеваго леса и разных *жизненных* припасов доставляемых на судах в г.г. Херсон, Одессу и другие порты Чернаго моря

р.Северный Донец, приближаясь к границе Екатеринославской губернии при устье р.Бахмута, протекает северовосточною частию сей губернии, отделяя оную от Слободской Украинской и Воронежской губерний и от земель воиска Донскаго, втекает в сию последняя.

р.Кальмиус источники свои имеет в Екатеринославской губернии и, составляя течением своим границу меж оною и землею Донских казаков, впадает в Азовское море при г.Мариуполе.

р.Самара от вершин своих на некоторое пространство отделяет течением своим Слободскую-Украинскую и Екатеринославскую губернии и потом прорезывая Павлоградский и Новомосковский уезды сей губернии впадает в левый берег р.Днепра.

р.Волчьа, вытекая в сей губернии прорезывает [Ззв.] // Бахмутский, Павлоградский и Александровский уезды оной и впадает в левый берег р.Самары.

р.Конская источники свои имеет в Александровском уезде сей губернии и протекает по направлению от юго-востока к северо-западу, переменяя оное постепенно, сначала к югу, потом к юго-западу и наконец к северо-западу, впадает в правый берег р.Днепра, составляя от устья р.Токмачки до впадения своего в р.Днепр границу Екатеринославской и Таврической губерний.

Екатеринославская губерния вмещает в себе также часть Азовскаго моря предоставляющаго обильную рыбную ловлю и устье р.Дона, по которой судходство весьма значительно и состоит в проходе судам в г.Таганрог с разным хлебом, железом, пенькою, салом и проч., которые из сего порта посредством

Азовського и Чернаго моря отпрапляются за границу; вода в сих реках здоровая и чистая, выключая р. Самары, *Севернаго Донца* и Конской, в коих от гнилости, а особенно в летнее время, к употреблению весьма вредна.

Озера. Небольших озер по заливам р.Днепра весьма много, но оныя вообще неважны, солоные же находятся при Азовском море меж реками Кальмиусом и Бердою. [4] //

Болота. Главныя болотистыя места находятся по р.Днепру, а особенно меж оною и р.р. Конскою и Подпольною, с коих жители получают в большом количестве камыш для отопки и крытия строений, также по р.Северному Донцу и р.Самаре.

Лес. В лесе вообще губерния сия имеет недостаток. Значительнейший находится по р.Самаре, называемый Пустожуровским, прочие же леса маловаты и имеются по частям как сие ниже видеть можно: в Екатеринославском уезде, лучший лес находится по заливам р.Днепра, но оной состоит из мелкаго дровянаго и кустарника, есть также и в других местах сего уезда небольшие клочки мелких лесов, так что всего в уезде считается до 19289 десятин. В Верхнеднепровском уезде недостаток в лесе еще чувствительнее и лучший, также состоящий из дровянаго и хвороста, находится по р.Днепру; всего в уезде лесу считается 5427 десятин и 1302 квадратных сажени. В Новомосковском уезде сверх упомянутаго Пустожуровскаго строеваго лесу, что при р.Самаре, принадлежащаго к владению Радзянкина и занимающаго пространство 15167 десятин, в коих есть деревья как то дубы, сосны и проч., толщиною в отруб от 5 до 14 вершков, вышиною от 4-х до 5-ти сажень. Есть еще небольшие участки мелких лесов [4 зв.] // по р.р. Днепру и Орели. В Павлоградском уезде строевой дубовой и других родов лес находится в дачах с.Мижирища, принадлежащаго К.Прозаровской, в прочих же местах мелкий кустарник, всего в уезде есть 5600 десятин 2385 квадратных сажень. В Бахмутском уезде: дубовый лес находится близ д.д. Серебрянки и Рубежной, также и мешанный по правому берегу р.Севернаго Донца; впрочем в целом уезде лесов весьма мало, а есть в некоторых местах кустарники разбросанныя по вершинам оврагов. В Славяносербском уезде лучшие леса находятся по правому берегу р.Севернаго Донца, принадлежащие к литейному Луганскому заводу и состоят из дубу, клену, березы и прочаго строеваго леса; в прежния времена были и карабельныя деревья, но теперь таковых весьма мало. В прочих же местах сего уезда есть небольшие лиственныя рощи в коих строеваго леса почти совсем не имеется. В Александровском уезде: отчасти дровяной, но большею частию кустарник находится по р.Днепру и Волчей, а всего лесу в сем уезде считается до 8593 десятин.

Недостаток в строевом лесе заменяется плитным камнем, а дровяной соломою, камышем и травой бурьяном называемый, / которая [5] // растет на пустошах и землях на которых производилось хлебопашество и которые прежде не жели заростут обыкновенною степною травою производят род буствильника, называемаго бурьяном/, употребляемыми на отапливание печей.

Каменный уголь. В некоторых же местах, как то в Бахмутском уезде, открыт и каменный уголь лучшаго свойства, коего каменоломни находятся в Лисичьей

Балке, казенная, особеннаго примечания заслуживающая и владельческая, в селениях Александровке и Никитовке.

Лисичья Балка, в которой производится казенная каменноугольная ломка, находится в Бахмутском уезде на правом берегу р.Севернаго Донца в 5 верстах от казеннаго селения Верхняго и в 80-ти од Литейнаго луганскаго завода / что в Славяносербском уезде /. Уголь добывается из 7 шахт или слоев, различествующия некоторым образом между собою по самому веществу и горючему ма-слу. Уголья годнаго для литейнаго завода добывается ежегодно 400 т. пуд, который доставляется в завод сухим путем. Остальное же количество поступает в продажу и выручают за лучший сорт от 8 до 10 копеек за пуд. Близ балки сей при р.Донце построены дома для рабочих людей, оных [5 зв.] //считается 23 каменных и 121 мазанка; число душ мужескаго пола до 400 и женскаго до 537 душ. Каменной уголь сей открыт некоторое время спустя по учреждению луганскаго Литейнаго завода. Каменный уголь, находящийся в селениях Александровке и Никитовке, по свойству своему даже удобен для кузнечных работ нежели для плавки метала, таковаго свойства имеются признаки во многих местах, но жители на добывание онаго по сие время не обратили внимания.

Лука. Сенокосными местами губерния весьма изобильна; сверх того, что при достаточных дождях можно косить траву в степах во всяком месте, где только она не выбивается паствами скота; низменные места овраги берега рек, а особенно р.Днепра доставляют обширные сенокосы.

Садоводство. Хотя климат и почва земли большею частию соответствуют удобному разведению садоводства, но оное в Екатеринославской губернии, кроме Новомосковскаго и Екатеринославскаго уездов, коих оное значительнее, вообще [6] // не важно. Сверх обыкновенных садовых растений произрастают в губернии шелковичныя деревья и местами виноград; получаемое из оно-го вино и водка, на манер французской и вейновой, доставляют некоторым не малая выгоды, также начинают разводить в некоторых местах и кунжут.

Дороги. Открыты и ровныя места и большею частию свойства грунта земли в Екатеринославской губернии способствуют удобству дорог в оной пролегающих, почему сверх почтовых и больших проселочных много и малых дорог, которыя в летнее время по вышеупомянутым причинам бывают весьма хороши, но весною и осенью по недостатку мостов чрез реки и овраги, вообще по дорогам пролегающим в губернию, могут последовать от затруднительных переправ остановки. Главная дорога в губернии существующия большая и почтовая от г.Екатеринослава чрез г.г.Верхнеднепровск и Кременчуг в [6 зв.] // г.Санктпетербург. Большая и почтовая от г.Екатеринослава чрез г.г. Новомосковск и Константиноград в г.Москву. Большая и почтовая от г.Екатеринослава чрез г.г.Новомосковск, Павлоград и Бахмут в г.Новочеркасск. Большая и почтовая дорога от г.Екатеринослава чрез г.г. Александровск и Орехов в г.Таганрог. Большая и почтовая дорога от г.Харькова чрез г.Изюм, Славянск и потом Екатеринославской губернии чрез г.Бахмут в г.Новочеркасск. Большая и почтовая дорога от г.Екатеринослава в г.Елисаветград и Херсон, разделяющаяся в с.Саксагане. Большая проселочныя дороги: от г.Екатеринослава в Крым чрез м.Никополь. От Екатеринослава в г.г. Херсон и Одессу. От г.Александровска

в г.Елисаветград, названная польскою. Из Крыма чрез м.Никополь в г.Кременчуг и г.Полтаву. От г.Екатеринослава чрез г.Кобыляки [7] // в г.Полтаву, от г.Павлограда в Мариуполь и Таганрог. От г.Павлограда в г.Александровск. От г.Новомосковска в Таганрог и Мариуполь, от г.Новомосковска в Крым. От г. Екатеринослава в Таганрог и Мариуполь. От г.Павлограда в Константиноград Полтавской губернии. От г.Новомосковска в г.Орехов Таврической губернии. От г.Бахмута до г.Славяносербска. От г.Бахмута в г.Воронеж, от г.Бахмута чрез Александровск в г.г.Херсон и Одессу и проч. Малыя же проселочныя дороги, пролегающия чрез сию губернию и удобныя для прохода войск в одно только хорошее время года, описаны в подробности в 4-м Отделении как в статье принадлежащей к оному. [7 зв.] //

2-ое Отделение

**СТАТИСТИЧЕСКИЯ СВЕДЕНИЯ
 ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ**

По даным от 1817 и 1819-го годов считается в губернии 542219 душ. Число жителей и дворов, исключая дворянство и духовенство и сколько у них лошадей и рогатого скота

Уездные города	В городах			В уездах				
	дворов	жителей		дворов	жителей		лошадей	рогат. скот
		муже.	женска.		муже-ска.	женска.		
Екатеринославль	790	3175	2549	7671	26635	9263	26333	60340
Верхнеднепровск	209	463	449	9196	32620	32234	6903	36997
Новомосковск	1096	1410	1418	13939	44971	43933	6254	52805
Павлоград	626	1964	1956	10122	42950	39406	9976	58758
Бахмут	700	1972	2128	3707	35129	36238	8562	56313
Славяносербск	250	709	678	7148	24288	23739	5259	47083
Александровск	335	618	650	13845	43473	40717	30031	129692
Итого за исключением Ростовского уезда	4006	10311	9828	70628	250066	242600	74248	441988 [8] //

Хлебопашество. В Северной полосе Екатеринославской губернии хлебопашество /здесь помещена и почива земли по влиянию ея на оное/ более успешно и жители хлеба имеют довольно, так что часть онаго поступает в продажу как внутри губернии равно и вне оной. В полевых же местах сей губернии часть сия находится в худом состоянии и жители при малейших недородах подвергаются недостатку в хлебе; вообще излишество в пахотной земле способствует хлебо-

пашеству всей губернии так, что жители разделяя поля свои на несколько частей засевают чрез несколько лет каждую из оных порознь; от чего земля менее выпаживаясь имеет в себе более плодородных соков и производит хлеб всякого зерна отличной доброты, в особенности же пшеницу, называемую арнауткскую. Открытия места сей губернии бывают причиною частых неурожаев в оной, ибо при малейшем недостатке дождя хлебы, бывши еще в траве, засыхают, а *особенно* около берегов Азовского моря, где земля суха и бесплодна; от чего кажется и происходит, что поселяне при всем изобилии в земле не распространяют полей своих, и большею частию довольствуются в посеве хлеба пропорциею соразмерною домашнему их употреблению и только при посредственном урожае часть онаго поступает в продажу. Для удобнейшаго усмотрения хлебопашества помещается здесь Ведомость о посеве и урожае хлеба составленная в 1817-м и 1818-м годах, равно и почива земли [8 зв.] // в каждом уезде по влиянию ея на оное. В Екатеринославском уезде: почива земли большею частию тучный чернозем и частию супесковатая, около правого берега р.Днепра и леваго р.Базавлуки каменистая и хрящеватая, песчанья же и солонцовья места редки. В Верхнеднепровском уезде: на возвышенных местах глинистая на низменных же чернозем, но не более как на 3/4 аршина в глубину; по замечанию жителей неурожаи в сем уезде бывают весьма часты, посредственные редки а обольных никогда. В Новомосковском уезде: большею частию чернозем, отчасти же песчаная, болотистая и солонцоватая. В Павлоградском уезде: черно-супесковатая, частию каминистая и иловатая, по берегам же р.Волчей солонцеватая, а по р.Самаре изредко чернозем. В Бахмутском уезде: большею частию чернозем, отчасти же сероглинистая, каменистая и солонцеватая, довольно плодородна. В Славяносербском уезде: большею частию чернозем, частию же глинистая хрящеватая и солонцоватая; вообще плодородна, а особенно урожаи пшеницы как в сем, равно и в Бахмутском уезды бывают весьма хороши. В Александровском уезде: в северной части онаго большею частию чернозем, по левую сторону р.Днепра отчасти солонцоватая, по берегам же рек Кальмиусова и Кальчика каменистая, а около рек Конской, Токмачки, и Берды более хрящевиднаго свойства; а особенно поблизости [9] // берегов Азовского моря места вообще сухия, бесплодныя, отчасти возвышенны и *усыпаны хрящем разнаго рода*. Вообще грунт земли в Екатеринославской губернии удобрения не требует; кроме упомянутой южной *оной* части, где и сей последней способ весьма мало действует на хорошие урожаи. Хлеб сеят: просо, гречиху, рожь, овес, ячмень и пшеницу, которая от земляных солей здешнаго края родится отличной доброты всех родов, а особенно известная под названием арнаутки; из огородных овощей сажают арбузы, дыни, бобы, чечевицу, картофель и прочия.

Ведомость о посеве и урожае хлеба, составленная в 1817 и 1818-м годах.

В уездах	хлеба посеяно было		родилось		на посев употреблено		На продовольствие	
	озимаго	яроваго	озимаго	яроваго	озимаго	яроваго	озимаго	яроваго
Екатеринославском	12602	14164	53754	75592	11878	24717	40000	26619

Новомосковс-ком	16637	35056	62695	136740	15948	33535	226712	25004
Павлоградском	22678	40697	165507	221018	20687	34856	247068	23142
Александровс-ком	10026	41787	69734	296676	10366	42878	189532	28831
					скільки прибыло			
					озимого		ярового	
Бахмутском	8691	35665	27586	248329	18895		212664	
Славяносербс-ком	4964	15246	25230	25975	20266		11729	

[9зв.] //

Скотоводство. Обширность пасбищных мест и сенокосов в Екатеринославской губернии способствуют большому скотоводству в оной, равно и климат в сей губернии; так что многочисленныя *табуны* оной не требуют почти никаких запасов зимнего корма, а во всю зиму пасутся по степям сей губернии; почему хозяйственная отрасль сия и господствует главный промысл жителей. Многя тысячи разнаго скота ежегодно скупаются в губернии сей гуртовщиками и отганяются в столицы и другия провинции. Поселяни имеют лошадей большею частию степных не столь крупной породы, на конских же заводах, имеющих ся в изобилии в губернии, лошади различных пород как то: англиския, датския, арабския и донския мешанныя с горскими и с лошадьми упомянутых пород, которыя хотя и не так крупны, но по способности своей к верховой езде предпочтительно покупаются ремонтерами для легкой кавалерии. Рогатой скот поселяни имеют простой, но довольно крупный, на заводах же оной большею частию голанской, аглинской, воложской и калмыцкой пород, сия последняя отличается по особенной крепости к поднятию тяжестей. Овчарныя заводы также значительны; род овец в губернии большею частию смесь крымских, воложских и калмыцких, частию же шленской и испанской породы, но сии последния не в большем еще количестве. Главнейшия же заводы скотоводства [10] // в губернии находятся:

Конския заводы. В Екатеринославском уезде: в с.Белинском, с.Грушевке, с.Покровском, с.Солоненьком, с.Михайловском, с.Войсковом, Краничеватом, Борисоглебовке, Бутовичевском, Алексеевском, Шараповском, Лукашевке и Виноградовке; на всех сих заводах находится до 2250-ти лошадей большею частию не весьма крупной породы, годные только для легкой кавалерии. В Верхнеднепровском уезде значительных конских заводов не имеется, хотя некоторыє из помещиков и имеют оныя, но не в большем количестве и не крупной породы. В Новомосковском уезде: в с.Котовке, Бузовке, Песках, Калпаковке, Елизаветовке, Новосилке, Сергеевке, Александровке, Магдалиновке, Ивановке, Васильевке и Войновке. На каждом из оных заводов имеется от 100 до 150-ти лошадей англинской, русской, крымской, и других пород. В Павлоградском уезде: конские заводы на коих до 100 и более лошадей находятся в с.Хорошем, Верхосамаровской, Андрионовом, Добрянской, Матвеевке, Воскресенском, Пруссенкове, Вишневецкой, Екатериновке, Гулевой, Николаевке, Павловке, Ульяновке, Александровке, Андроновке, Ивановке, Шерафетовке, Новомарин-

скої и Приволье; на сих заводах имеется всего до 4880 лошадей англинской датской и других крупных пород. Да сверх оных в уезде сем можно полагать еще до 50-ти заводов из коих на каждом имеется [10 зв.] // до 40 лошадей также хорошей породы. В Бахмутском уезде: в д.Гостыновке до 500, Криворожевском до 800, Богдановке до 300, Андреевке до 200, Алексеевке до 165-ти в Александровке, Карловке и Ивановке также конския заводы довольно многочисленные и лошади вообще на всех сих заводах лучших пород. В Славяносербском уезде в Суспонском, Собожуровке и Раевке на оных от 100 до 150 лошадей большею частию донской породы мешанной с горской, ценою от 200 до 300 руб.; есть еще в сем уезде небольшие заводы на коих лошади дорогой цены, но в большем количестве. В Александровском уезде конских заводов считается 42 на коих полагается до 12500 лошадей, значительнейшия из которых в с.Андреевке, с. Белогорское, с. Григорьевке, с. Катериновке, д. Александровке, д. Павлокичкаскай, д. Федоровке, д. Софиевке, с. Павловском, д. Любомировке, д. Отчаянной, д. Кузюмовке, д. Карловке, и Времяевке; лошади на сих заводах разных заводских пород ростом от 1-го аршина до 1 и 3-х вершков. В некоторых из степных мест сей губернии водятся и дикия лошади называемыя жителями тергантами или тарпанами.

Заводы рогатого скота и овец. Сверх значительнаго скотоводства имеющагося у поселян, есть в губернии сей заводы рогатого скота и овец; лучшие из оных находятся: в Екатеринославском уезде: в с.Белинском, Тарасовском, Покровском, Павловском, д.Михайловке, Привольной, Войсковом, Шараповском, [11] // Виноградовке, Федоровке и Верхоархангельском; на коих рогатого скота находится до 3500 штук. Овец же простой и Воложской породы до 83580, Испанских 1800 и Шленских 1600. В Новомосковском уезде в с.Котовке, Новоселке, Колпаковке, Сергеевке, Богатой, Чаплях и Хорошевке. В Павлоградском уезде славные заводы рогатого скота на коих до 200 и более штук находятся в с.Павловке, Юрьевке, Богатой, Хандалеевке, Раздорах, Мижириче, Рождественском, Кохановке, Ивановке, Дмитревке, Доброволье, Васильевке, Воскресенском, Веселой- Булоцеловке, Добренской, Верхосамарской, Андрюновке и Александровке; на сих заводах считается до 24468 штук. Да еще кроме сих есть не столь значительные, которых можно полагать до 30 заводов на оных рогатого скота всего до 4500 штук. Овчарных же заводов всего в уезде сем до 77; на оных овец разных пород до 50000. В Бахмутском уезде: в д.Гостыновке рогатого скота до 5150-ти, в Кривороженском рогатого скота до 2000, в Сонцовке рогатого скота до 1855, в Алексеевке рогатого скота до 1625, в Александровке, Карловке и Ивановке рогатого скота по 1000; равно и овчарные заводы многочисленны. В Александровском уезде: заводов рогатого скота считается до 56, лучшие из оных в с.Андреевке, д.Веселой, с.Григорьевке, д.Ивановке, с.Катериновке, с.Павловке, д.Софьевке и Солонцоватом на каждом из оных рогатого скота считается до 200 и более штук. Овец же всего в уезде считается до 156000. Верхнеднепровской и Славяносербской уезды [11 зв.] // также избилуют сими заводами; равно и поселяне греческих селений Мариупольской округи преимущественно занимаются скотоводством и имеют значительныя табуны рогатого скота и овец.

Сенокосы. От большего количества земли в Екатеринославской губернии в соразмерности ея населения, находятся в оной обширнейшия степи по коим пасбищныя и сенокосныя места превосходны; лучшия из оных находятся: в Славяносербском уезде меж реками Луганью и Ольховой, и меж р.Луганчиком и вершинами р.Белой. В Бахмутском уезде: по рекам Корсуне, Булавине и Самаре. В Павлоградском уезде: по рекам Волчей и Самаре. Прочия уезды сей губернии также весьма изобильны степными покосами и пасбищами, в некоторых из оных предназначены пасбища для казенных лошадей а именно: В Ново-московском уезде: в четырех участках в каждом по 150-ти десятин находящихся близ казенных сел Каменки, Могилева и д.Елизаветовки. В Павлоградском уезде: в трех участках в дачах казенных селений около рек Самары и Волчей и особое пасбище близ Водолажских хуторов. В Верхнеднепровском же уезде сенокосныя и пасбищныя места весьма часто изменяются; по причине грунта земли жители каждые три года должны переменять поля свои от чего те места, которыя перестают пахаться заростают сначала травюю называемою бурьян, которая для жителей весьма полезна употребляясь для отапливания, потом в течении двух или трех лет места сии делаются [12] // опять удобными для пасбищ и сенокосов.

Рыбная ловля. В реках, протекающих в Екатеринославской губернии и в озерах в оной находящихся, жители ловят довольно разной мелкой рыбы, а особенно по реке Днепру рыбная ловля довольно значительна и составляет отчасти промысл набережных жителей; в реке сей ловятся белуги, осетры стерляди, севрюги, сомы, судаки, мироны и прочия. Значительнейшая же рыбная ловля в губернии производится при берегах Азовскаго моря в Александровском уезде на косах Зинцевой, Белозарайской, Виноградной и по косам в округе г.Мариуполя, где учреждены рыбныя заводы, коих считается до 21, принадлежащие Мариупольскому греческому обществу по особой привелегии данной им от правительства.

Торговля и промышленность. Главный промысл поселян состоит в скотоводстве и хлебопашестве, некоторые упражняются в извозничестве, нанимаясь для отвоза рыбы, соли и хлеба и других произведений губернии и содержат при больших дорогах постоянные дворы; набережные же жители Азовского моря и р.Днепра занимаются рыбною ловлею, купечество в городах производит торг хлебом, красным, железным и другими мелочными товарами, а мещане покупкою и продажею жизненных припасов, извозничеством, ремесленничеством и поденными работами. Сверх сего - поселяне греческих колоний занимаются отчасти торговлею с нагайцами живущими по правую сторону р.Берды. О числе же ремесленников и промышленников, находящихся в каждом [12 зв.] // уезде прилагается причем список с означением рода их упражнений.

В Екатеринославском уезде.

Ремесленники		
	в городе	в уезде
На разных фабриках	930	300
Колесников	22	5
Выделывающих сыромятныя кожи	1	8
Шерстобитов	1	2
Пильщиков	29	23
Выделывающих ягнячьи и собачьи шкуры	5	9
Тележников	10	-
Часовчиков	2	-
Столяров	18	3
Плотников	34	28
Сапожников	28	-
Портных	44	-
Шляпников	1	-
Колодезников	22	34
Печников	8	15
Итого	1155	437

Промышленники		
	в городе	в уезде
Извозничеством и Гоньбою вольной почты	16	125
Переработыванием дегтя из жидкой смолы	12	8
Сплавлением по рекам леса	55	48
Рыбною ловлею	10	- [13] //
Привозом из разных мест и продажею в городе разного хлеба	25	-
Итого	118	181

Новомосковской уезд.

Ремесленников		
	в городе	в уезде
Фабрикантов, занимающихся разными работами на Суконных Фабриках	-	464
Тканием простого холста	-	220
Деланием и продажею колес	-	4
Выделыванием и продажею сыромятныя кож	105	1
Горшечников	11	2
Шерстобитов	5	31

Крашенников	-	2
Пильщиков	4	35
Колодезников	-	10
Кузнецов, работающих топоры, ножи, долоты и тому подобное	12	58
Печников	4	38
Кирпичников	1	26
Выделявающих собачьи и ягнячьи шкуры	48	91
Тележников	2	15
Плотников	18	-
Столяров	3	- [13 зв.]//
Сапожников, делающих простую работу	7	44
Портных, занимающихся простою работою	5	10
Сребренников делающих разные золотые и серебряные вещи	-	1
Итого	225	1052

Промышленники		
	в городе	в уезде
Переработыванием дехтя из жидкой смолы и продажей онаго	8	8
Привозом из Таврической губернии и донских станиц соленой рыбы	-	55
Привозом из Таврической губернии от соленых озер соли	-	71
Собиранием и продажею употребительной на некоторых заводах коры	150	-
Печением и продажею в Новомосковске черного хлеба	10	-
Итого	168	134

В Павлоградском уезде

Ремесленники		
	в городах	в уездах
На разных прядильных фабриках	-	178
Пильщиков	5	-
Колодезников	8	15 [14]//
Печников	2	19
Плотников	2	-
Кирпичников	3	-
Столяров	1	-

Шапочников, делающих простую работу	3	18
Портных, занимающихся простою работою	2	6
Цыган разных ремесел	17	-
Итого	43	236

Сверх сего есть в сем уезде в помещичьих селениях кузнецы, занимающиеся простою работою соответственную нуждам поселян, равно некоторые из помещиков для своих надобностей имеют у себя и других мастеровых как то: столяров, каретников и проч.

Промышленников		
	в городе	в уезде
Извозничество из города в разные места товаров	8	-
Продающих деготь и житкую смолу	3	-
Привозом из Крыму соли из приморских мест Рыбы и продающих оная	-	400
Отвозом в Херсонскую и Полтавскую губернии пшеницы, закупаемой в сем уезде приезжающими из тех губерний промышленниками		
Итого	11	400 [143в.]

В Александровском уезде.

Ремесленники		
	в городе	в уезде
Кузнецов, работающих топоры, долота и тому подобное	3	25
Печников	2	21
Слесарей	-	2
Работающих кожи	-	9
Работающих котлы	1	2
Золотарей	-	5
Серебреников	1	2
Каменотесцов дикаго камня	-	11
Кирпичников	8	6
Выделывающих ягнячьи и прочие шкуры	2	25
Кушнеров	-	6
Собиранием и продажею употребительнаго на кожевенных заводах Кору	-	8
Плотников	6	3
Бондарей	-	2
Столяров	1	1

Тележников	2	3
Портных	4	6
Сапожников	2	8
Башмачников	-	2
Музыкантов	2	5
Итого	32	152

Промышленники		
	в горо- де	в уезде
Извозами в разные места товаров и гоньбою вольной почты	4	70 [15] //
Продающие деготь и жидкую смолу	2	14
Сплавливанием по реке в плотам разнаго леса	20	6
Привозом из приморских мест разной рыбы	5	81
Привозом и продажею из Крыму и Таврической губернии соли	20	60
Печением и продажею черного хлеба	10	15
Итого	61	250

Жители же Верхнеднепровскаго, Бахмутскаго и Славяносербскаго уездов, кроме скотоводства, хлебопашества, содержания при больших дорогах постоянных дворов и от части в зимнее время извозчества, никаких промыслов не имеют равно и ремесленников в числе оных весьма мало.

Ярмонки и еженедельные торги. Служащие к промышленности жителей всех состояний ярмонки и ежегодные торги бывают в Екатеринославской губернии как из прилагаемой таблицы видно; главный торг на оных состоит из произведений губернии, а особенно, и весьма важный, в продаже лошадей и разного скота, которых скупают приезжающия из разных мест купцы и отганяют целыми табунами в сталицы и другия провинции, сверх сего привоз на оныя красного, железных и других мелочных товаров бывает довольно значителен. [15 зв.] //

В каких местах	Недельные торги	Ярмонки	
<u>в г.Екатеринославле</u>	по воскресным дням	на сырной неделе в Троицын день, 15-го августа, 26 октября 6 декабря, и в Николин день	
<u>в Уезде</u>			

В каких местах	Недельные торги	Ярмонки	
<p>в м.Никополе</p> <p>в с.Тамаковке годовых ярманок - 5</p> <p>в с.Романовке - 3</p> <p>в с.Верхотарасовском - 4</p> <p>и в с.Покровском - 1</p> <p>в г.Верхнеднепровске</p> <p>в Уезде</p>	<p>По воскресным дням</p> <p>по воскресным дням</p>	<p>генваря 1 в день Вознесения господня в день успения Богородицы октября 26-го и ноября 8-го</p> <p>по вскрытию весны</p>	
В каких местах	Недельные торги	Ярмонки	
<p>в м.Мишурен-Роге</p> <p>в с.Саксагане</p> <p>— Пушкаревке</p> <p>— Комисаровке</p> <p>— Лиховке</p> <p>— Бол.Дириевке</p> <p>— Алферовском</p> <p>— Гуляя Поле</p> <p>— Терны</p> <p>— Плахинневка</p> <p>— Попельнистом</p> <p>— Куцоваловке</p> <p>в г.Новомосковске</p> <p>в Уезде</p> <p>в Петриковке</p> <p>— Каменке</p> <p>— Могилеве</p> <p>— Чаплинке</p> <p>— Губиновке</p> <p>— Перещепине</p> <p>— Байбаковке</p> <p>— Вольном</p>	<p>по понедельникам и по пятницам</p> <p>по</p> <p>воскресным</p>	<p>во всех</p> <p>по</p> <p>воскресным</p> <p>дням</p> <p>в</p> <p>каждом</p> <p>из</p> <p>больших</p> <p>селений</p> <p>в день преображения Господня на средокрестной неделе великого поста в день воздвижения Господня [16] //</p> <p>во всех</p> <p>сих</p> <p>селениях</p>	<p>в сих селениях бывает по три годовых ярманки из коих весенняя преимущественнее</p>

В каких местах	Недельные торги	Ярмонки	
<p>— Личкове — Попасном — Очеретоватом — Котовке — Бузовке — Мангрисовке</p> <p><u>в г.Павлограде</u></p> <p><u>в Уезде</u> в с.Александровке — Васильевке — Дмитриевке — Вязовке — Кочережках — Вербках — Николаевке — Петровке — Троицком — Славянке — Доброволье — Рождественском — Ивановке — Краснопавловке — Булацеловке</p> <p><u>в г.Бахмуте</u></p> <p><u>в Уезде</u> Годовых ярманок в разных селениях бывает до 30-ти, но оныя весьма маловажны, значительнейшия из них: в с. Николаевке — Ясноватом</p>	<p>д н я м</p> <p>по понедельникам, пятницам и воскресеньям</p> <p>п о</p> <p>в о с к р е с н ы м</p> <p>д н я м</p> <p>по воскресным дням в каждом из больших селений</p> <p>по воскресным дням</p> <p>по воскресным дням в каждом из</p>	<p>учреждены</p> <p>годовые</p> <p>ярмарки</p> <p>марта 25 в Троицын день на покров Богоматери</p> <p>во всех сих селениях</p> <p>учреждены</p> <p>годовые</p> <p>ярмонки [13 зв.] //</p> <p>во всех сих селениях бывает ежегодно по две и по три ярмонки</p> <p>на средокрестной неделе великого поста 29 июня, 9-го сентября</p> <p>23-го апреля 9-го мая</p>	
В каких местах	Недельные торги	Ярмонки	
<p>— Голицыновке — Андреевке</p> <p><u>в г.Славяносербске</u></p>	<p>больших селений</p> <p>по воскресным дням</p>	<p>в вербное воскресенье 8-го июня на вербной неделе</p> <p>мая 21-го и ноября 24-го</p>	

В каких местах	Недельные торги	Ярмонки	
<p><u>в Уезде</u> Еженедельные торги бывают в больших селениях большею частию по воскресеньям и четвергам, годовых же ярманок бывает в разных селениях до 56-ти [17] // значительнейшия из оных: в с.Каменком (что прежде Славяно-сербск) в с.Александровке</p> <p>в с.Ивановке</p> <p>в с.Нижнем</p> <p><u>в г.Александровске</u></p> <p><u>в Уезде</u> в приписном г.Мариуполе</p> <p>Еженедельные же торги бывают в больших селениях по воскресным дням</p>	<p>по воскресным дням</p> <p>по воскресным дням</p>	<p>24-го июня 18 августа 3-го декабря апреля 23 -го и сентября 11-го января 6-го в Троицын день сентября 24 и на Фоминой неделе октября 26-го декабря 20-го апреля 30-го в день покровы Богоматери в день стретиния Господня и в день успения Богородицы</p> <p>23-го апреля 1-го октября 15-го августа</p>	

Заводы и фабрики.

В каких местах и какого рода заводы или фабрики	число оных	число машин станом и котлов	число мастеров	годовое производство
<p><u>в г.Екатеринославле</u></p> <p>суконная, принадлежащая казне</p> <p>кирпичных заводов</p> <p>саловарных</p>	<p>1</p> <p>3</p> <p>12</p>	<p>разных машин и станом 264</p> <p>4 печи</p> <p>30 казанов</p>	<p>1286 мужес. женск. 1152</p> <p>8</p> <p>109</p>	<p>до 100000</p> <p>75000</p> <p>22000 пуд</p> <p>[17зв.] //</p>

В каких местах и какого рода заводы или фабрики	число оных	число машин станом и котлов	число мастеров	годовое производство
свечных	4			
медовая баня	1	1 печь	6	1500 пуд меду
пивоваренной завод	1	1 куб	4	400 ведр
платочная фабрика	1	2 стана	4	3510
нанковая	1	6 ст.	8	12000 арш.
миткалевая	1			500 арш.
<u>в Уезде</u>				
пивоваренной завод при колонии Еинлаге	1	2 куба	7	до 700 ведр
суконная фабрика при: —с.Верхнетарасовском	1	9 стан.	101	до 5000 ар. тонкаго сукна
— Белинском	1	3 стан.	32	до 1500 арш. толстаго
— Войсковом	1	2 стан.	25	до 1200 арш. толстаго
— в колон. Шенгорст	1	2 стан.	4	от 300 до 500 арш. толст.
винокуренный завод при:				
— д.Высокой	1	1 куб.	7	300 ведр
— с.Солоненком	1	1 —	6	200 —
— д.Привольной	1	1 —	6	250 —
— с.Николаевке	1	6 —	5	84 —
— с.Белинском	1	6 —	32	5011 —
— с.Верхнетарасовском	1	6 —	15	1300 ведр
— с.Грушевке	1	7 —	24	3260 —
— с.Солицколиманской	1	5 —	16	1390 —
— д.Шараповском	1	2 —	10	650 —
— слободе Михайловой	1	2 —	7	495 — [18] //
винокуренный завод при:				
— слободе Алексеевке	1	1 куб	7	245 ведр
— Кириловке	1	2	8	600
— д.Бутевиченке	1	1	7	500
— при колонии Еинлаге	1	4	12	1300
— с.Сурском	1	оны		
— д.Петровой	1	заводы		
— с.Ивановке	1	не		
— д.Виноградовке	1	в		
— слободе Павловке	1	действии		
<u>в Верхнеднепровском Уезде</u>				
винокуренной завод при:				
— с.Троицком	1	3 куба	4	800 ведр
— Млинке	1	4	6	2060
— Троицком Калениченки	1	2	6	1100

В каких местах и какого рода заводы или фабрики	число оных	число машин станов и котлов	число мас-теров	годовое производство
— Кучиковке	1	3	6	1100
— Владимирском	1	4	6	1000
— с.Красном	1	1	5	800
— Каменистом	1	2	3	350
— с.Красном	1	3	8	5000
— Богодаровском	1	1	5	500
— Селановском	1	2	8	6000
— Аннинской Заборе	1	1	5	400
— <i>сельце</i> Степановском	1	1	4	700
— Степановке	1	1	3	500
— с.Ильинском	1	1	5	3000
— д.Зеленом Куте	1	1	5	2000
— <i>сельце</i> Павловском	1	1	4	1000
— с.Шошиновке	1	2	5	3000
— с.Карловке	1	3	3	200 [18 зв.] //
винокуренной завод при:				
— с.Бельчиковом	1	2 куба	3	200 ведр
— Акимовке	1	1	3	1600
— Михайловке	1	2	7	1100
— <i>сельце</i> Надеждовке	1	1	5	200
— с.Осафополе	1	2	6	395
— Байдаковке	1	1	7	2150
— <i>сельце</i> Алферовском	1	2	8	1000
— д.Жалспекой	1	1	4	200
— д.Веселом Куте	1	1	4	200
— д.Васильевке	1	1	4	500
— Адамовке	1	1	4	700
— д.Анинской	1	1	4	700
— Гуляй Поле	1	2	8	1500
— с.Александровка	1	1	4	1000
— д.Варваровке	1	1	4	700
в Новомосковском Уезде				
<i>суконная</i> фабрика при:				тонка. толстаго
— слободе Чаплях	1	29 ста.	360	11418 арш.
— с.Любомировке	1	2	20	200 300
— с.Хорошевом	1	1	26	100 200
— с.Козырщине	1	1	8	- 200
— с.Личкове	1	3	30	1500 1500
— Воиновке	1	2	20	- 1200
<i>полотняная</i> фабрика в:				
— с.Котовке	1	7 стан.		
— Колпаковке	1	5		

В каких местах и какого рода заводы или фабрики	число оных	число машин станов и котлов	число мас-теров	годовое производство
— Бузовке	1	8 [19] //		
Кожевенной завод при д. Чаплях	1			
Кирпичный завод при: с. Вольном	1			
Михайловке	1			
Чаплях	1			
Селитренной завод при с. Починном	1			
Винокуренной завод при: — д. Ивановке		2 кот. 1 куб	4	1920 ведр
— с. Песках	1	4 – 1	6	5420
— д. Осиповке	1	2 кот	4	500
— д. Плавищине	1	4	5	1780
— с. Личкове	1	2 котла	9	6000
— Козырщине	1	3 – 1	6	4000
— д. Богатой	1	3	5	750
— д. Афонасьевке	1	3	5	462
— Татабранке	1	3 – 1	6	1165
— с. Суженом	1	2 – 4	-	500
— Андреевке	1	3 – 1	6	9000
— Михайловке	1	4 – 1	7	9000
— Вольном	1	12 – 2	28	9600
— Котовке	1	4 – 4	6	8895
— Калпаковке	1	4 – 1	6	1000
— Бузовке	1	5 – 1	8	2555
— д. Александровке	1	2 – 1	4	974
— сельце Ненадовке	1	2 – 1	4	565
— д. Ненадовке	1	2 – 1	4	456
— Степановке	1	3 – 1	5	1685
— Быстровке	1	2 – 1	4	359
— Ивановке	1	3 – 1	6	1555
— Павловке	1	1 – 1	4	925 [19 зв.] //
винокурной завод при: — д. Войновке	1	2 – 1	4	800
— Березовке	1	4	6	580
— Завравке	1	1 куб. 1 кот.	3	160
— Семеновке	1	2 – 1	4	275
— Игнатьевке	1	3 – 1	5	1500
— Новоселке	1	1 – 4	7	1979
— Карабиновке	1	3 – 1	5	1500

Частныя примечания о упомянутых заводах и фабриках Екатеринославская суконная фабрика переведена в г. Екатеринослав из м. Дубровны Могилевской губернии в 1794 году, до 1804 года состояла в Ведомстве бывшей Мануфактур-

Колегии; с онаго же времени поступила в рапоряжение Коммисариатского Департамента. На оной людей разных званий и мастерства состоит мужескаго пола 1286, женскаго 1152 души, да сверх того в приписной к сей фабрике слободѣ, называемой Сурской, переведенной [22] // также вместе с сею фабрикою из Могилевской губернии, состоящей на землепашестве крестьян мужескаго пола 547, женскаго 528, дети оных, в числе 140 мужескаго и 157 женскаго полу душ, также употребляются в свободное от полевых работ время для приготовления пряжи. Машин на фабрике сей находится прядильных 113, каждая о 40 веретенах, шерстокальных 6, станов машинных 30, на каждом из оных работает по одному человеку, простых 80, на коих работает по два человека. Станов машинных для ворсострижения сукон 24. Пресовых станов простых 7 и 1 чугуной, действующий водою посредством устроенных машин. Мельниц байдачных для воляния сукон 3. Сукно, вырабатываемое на сей фабрике, двух родов весьма хорошей доброты: одно из шленской шерсти салдатское для обмундирования гвардейских полков, а другое офицерское из испанской шерсти; когда фабрика сия занимается тканием солдатскаго сукна, то может в год выткать онаго до 100 000 аршин, еже ли же офицерскаго, то до 60 000 аршин; сие последнее отправляется в С.Петербург и распродается в лавке, устроенной Коммисариатским Департаментом. Корпусов, выстроенных для рабочих и мастерских, на сей фабрике деревянных 24 и 1 каменной пресовой. Казенной литейной чугуной Луганской завод в Славяносербском уезде; на оном отливается чугуных орудий ежегодно весом до 30 000 пуд для Черноморскаго флота и [22 зв.] // других южных укреплений и разных армейских снарядов до 80 000 пуд. также вырабатывается и разныя изделия хорошей доброты. Завод сей устроен в 1796-м году при реках Лугане и Ольховой, из коих проведен искусственный канал для действия машин устроенный посредством трех плотин. Главной корпус сего завода каменный равно и все дома построенные для чиновников коих всего 12, дома же для рабочих людей, коих при заводе мужескаго пола 1133, женскаго 1180 душ, построены частию из мелаваго камня и частию мазанки; коих всего до 300. К сему заводу приписаны почти все леса, находящиеся по р.Донцу в Славяносербском и Бахмутском уездах; да сверх оных на плавку чугуна употребляется ежегодно от 300 000 до 400 000 пуд каменнаго угля, доставляемаго из Лисичьей Балки и с.Успенскаго. Главныя машины устроены на сем заводе суть: сверильныя и токарныя, приводимыя в действие одним водяным колесом, цилиндрическаго меха в 5 воздушных печах, машина для ломки чугуна и веса на подобие римскаго контаря. Чугун доставляется на завод сей с сибирских заводов по р. Волге и Дону в Растов, а от онаго частию сухим, а частию и р.Донцем до Луганской станицы, что в 15 верстах от завода. Пуд чугуна обходится казне 1 р. 35 ко. Средняя ежегодно отпускаемая из казны сумма на содержание и производство работ в заводе сем простирается до 300 000 р. На протчих же партикулярных [23] // заводах и фабриках выше описанных в Ведомости вообще вырабатываемыя изделия хорошей доброты, которыя распродаются частию на месте и в ближайших городах, выкуриваемое же вино продается в питейных домах или поставляется в питейныя канторы по подрядам.

Мельницы водяныя и ветренныя

	водяныя	ветряныя
<u>в Екатеринославском Уезде</u>	19	422
пльвущих по р.Днепру	42	-
<u>сукновальных пльвучих</u>	8	-
<u>в Верхнеднепровском уезде</u>		
мельницы большею частию ветренныя, коих при каждом селении довольно; водяных же весьма мало, а только и находятся в некоторых мес- тах пльвучия по р.Днепру	немного	довольно
<u>в Новомосковском уезде</u>	51	922
<u>в Павлоградском уезде</u>	14	578
<u>в Бахмутском уезде</u>	70	довольно
<u>в Славяносербском уезде</u>	25	довольно
<u>в Александровском уезде</u>	79	615

Состояние Жителей. Жители в Екатеринославской губернии изобилуют скотом и хлебом; но недостаток в лесе притчиною худого строения вообще в селениях сей губернии. Большею частию дома [23 зв.] // их постоенные из хвороста обмазанного глиною, покрыты соломкою или травником и разбросаны по оврагам при речках и прудах или за неимением оных по низменным местам; где вырытыя колодцы заменяют недостаток в текучей воде. Кроме изб на дворах поселян особых строений весьма мало и почти совсем не имеется; хлеб же свой сохраняют в ямах, а скот по причине малых снегов, а особенно в южной части губернии во всю зиму пасется по степям; в некоторых местах, а особенно в Бахмутском и Славяносербском уздах для заборов употребляют беловатой камень похожий на мел смешанный с песком; но для строений оной не известно по какой причине употребляют весьма мало; хотя дома построеныя из онаго могут быть прочны, здоровы и красивы. В немецких же колониях строения большею частию деревянные довольно хорошия, а в греческих поселениях в соразмерности избыточного их состояния дома имеют посредственныя, построенныя частию *из глины и частию* из леса. Вообще во всей губернии за недостатком леса для отапливания употребляют кирпичь, камыш, траву называемую бурьян и солому. Губерния сия из древля подвержена была разным переменам и служила несколько раз театром войны; от чего и население оной началось постепенно увеличиватся только современи царствования Императрицы Екатерины II. Прежде сего в некоторых местах по берегу р.Днепра обитали козаки, известные под именем запорожцев, коих места пребывания и по сие время еще приметны, а особенно ниже порогов Днепровских меж селениями Вер. и Ниж. Архангельским и д.Грушевкой, где была их атаманская Сеча; остатки сих пер-

* написано над рядком

вобытних жителей вышедших из Польши и Малоросии и вызванных из чужих краев в царствование Государя Императора Александра I. Манонисты из Пруссии, колонисты из Австрии, армяни, греки и волохи из турецких владений составляют [24] // теперешнее население Екатеринославской Губернии.

Частыя сведения о городах и значительных местечках. Город Екатеринослав Губернский и уездный лежит под 48° 4' северной широты и 53° 20' долготы на правом и возвышенном берегу р.Днепра. Часть города сего, построеннаго вообще довольно регулярно, находится на высоте горы упомянутого берега, большая же часть онаго на скате и в низу оной. Жителей в оном разных званий мужескаго полу 3175, женскаго 2549 душ, домов 790, да в предместии сего города в Новых Кайдаках воинских поселян мужескаго пола 543, женскаго 540 душ, домов 125, церквей: каменных две, деревянных три, раскольническая часовня и жидовская синагога. Каменных казенных домов 5; занимаемых госпиталем, баталионным лазаретом, межевою канторою и проч. каменный дом принадлежащий к.Потемкину, губернская гимназия, дома губернскаго почтамта, деревянное губернское правление, уездное училище, дворянское собрание и казенный провиантский магазин на 1000 четвертей, публичная аптека в довольно хорошем состоянии и погреб для денежной казны. Купечество г.Екатеринослава производит торги красными, железными и другими мелочными товарами. Мещане занимаются разными промыслами как то: покупкою и продажею жизненных припасов, извозничеством, ремеслинничеством и поденными работами, жители же упомянутого предместья упражняются большею частию в хлебопашестве, скотоводстве и *разной мелочной торговле*^{*}. В городе сем находится лесная пристань по обеим сторонам р.Днепра и построен чрез реку сию от казны плывучий мост.

Город Верхнеднепровск уездный лежит при р.Саматкане и в версте от правого берега р.Днепра. Город сей построенный весьма [24 зв.] // дурно и нерегулярно растянут по упомянутой реке на расстояние 4 верст. Все строения в оном тоже и присутственные места, выключая одного только порядочнаго партикулярнаго деревяннаго дома, построены из хвороста обмазаннаго глиной и покрыты соломой. Жителей в оном мужескаго пола 463, женскаго 449 душ, домов 209, церков 1. Лазарет устроен на 40 человек; в прочем никаких публичных зданий в оном не имеется. Торговля и промышленность весьма малонадежны; так что в городе сем всего две лавки с мелочными товарами, а жители более занимаются хлебопашеством.

Город Новомосковск уездный лежит на правом берегу р.Самары и при впадающей в оную речке Самарчике на ровном и несколько возвышенном месте, окруженном болотами. В городе сем кроме посредственных домов обывательских и в небольшом числе хороших никаких публичных зданий не числится. Число жителей в оном мужескаго 1410. женскаго 1418 душ^{**} домов всего 1096. Купцы и часть мещан занимаются торговлею красным, железным и другими мелочными товарами, а остальная часть жителей упражняется в хлебопашестве.

---

^{*} *виправлено і написано над рядком*

^{**} *написано над рядком*

Город Павлоград уездный лежит на ровном и несколько возвышенном месте правого берега р. Волчей и при небольшой речке Гнездке. Число жителей в оном мужеского пола 1964, женского 1956 душ, домов 626. Главныя строения в городе сем суть: две деревянные церкви, присудственные места, соленой магазин, купеческий гостиный двор, острог [25] // для арестантов и погреб для сохранения денежной казны. Купцы и мещане торгуют красным, железным и другими мелочными товарами, а остальная часть жителей упражняется в хлебопашестве и скотоводстве.

Город Бахмут уездный лежит по обеим сторонам болотистой реки Бахмута, частью на скате возвышенностей составляющих берега реки сей и большею частью в низу оных. Выстроен не правильно, строения в оном большею частью мазанки покрытыя соломой или тростником, есть несколько домов из строевого леса, коих после недавно бывших пожаров считается всего до 700, две каменные церкви и три деревянные. Число жителей мужеского пола 1972, женского пола 2138 душ. Город сей находится на камуникационном пункте пролегающих через оной нескольких путей, а именно в г.г. Харьков, Екатеринослав, Таганрогъ и проч. для прикрытия коих были построены валы и Штерншанец по левую сторону р. Бахмута в центре самого города, которые теперь почти совершенно разрушены. Р. Бахмут, протекающая чрез город, в летнее время почти неприметна в своем течении, но весною и во время больших дождей в *короткое время* наполняется водою так, что иногда потопляет нижнюю часть города; чрез оную строится новый мост, которой бедет служить для проезда во всякое время года. Свойство воды в реке сей соленое и совершенно мутное; равно нет [25 зв.] // ни одного колодца во всем городе с пресною водою и жители пользуются сею последнею из колодцев, находящихся в 3-х верстах от города. Прежде бывшия в сем месте саловарни теперь уничтожены. Торговлею занимается купечество, которая состоит в красном и других мелочных товарах, некоторые скупают рогатой скот и пшеницу и потом продают оные оптом приезжающим *из* разных мест закупщикам, мещане же упражняются частью в ремеслах, а боле в работах свойственных сельскому хозяйству, а особенно в ломке алебаstra, находящегося в горах в большем количестве и отличной доброты, отстоящих от города в 1 версте; котораго вывозится ежегодно в г.г. Харьков, Таганрог, Одесу, Малороссию и другия места от от 3 т. до 4 т. возов. Жители получают ха каждый воз от 25 до 30 копеек.

Город Славяносербск уездный, что прежде Донецк лежит на возвышенности правого берега р. Донца, выстроен не правильно и большая часть строения в оном состоит из дурных крестьянских изб, коих считается до 250. Число жителей в оном мужеского пола до 709, женского 678 душ. Чрез р. Донец в городе сем никакой переправы не имеется, а в 5 верстах от онаго в с. Пришиб есть две мельницы, плотина которых может служить переправой для небольших тягостей. Главный промысел жителей состоит в хлебопашестве, скотоводстве [26] // и мелких крестьянских изделиях, торговля же весьма маловажна.

Город Александровск уездный лежит на левом берегу р. Днепра и при р. Мокрой Московке, выстроен неправильно и дурно. Число жителей в оном

мужеского пола 618, женского 650 душ, домов 335, одна деревянная церковь, присудственные места, погреб для денежной казны и острог для арестантов. Город сей прежде был окружен земляным валом, которой теперь разрушен; при городе же находится бывшая Александровская крепость, которой укрепления также разрушены; в оной находится казенное народное училище, кирпичной, провиантской магазейн, помещающий до 1000 четвертей и одна каменная церковь. Купечество имеет торг красным, железным и другими мелочными товарами и лесом, пригоняемым по р.Днепру в Александровскую пристань, находящуюся в городе при устье р.Мокрой Московке, а остальная часть жителей занимается по большей части хлебопашеством и скотоводством.

Заштатный город Мариуполь построенный в 1788-м году вышедшими из Таврической области греками на том самом месте, где в древния времена был г.Адамахия, лежит на возвышенном месте на берегу Азовского моря при устье реки Кальмиуса и на правом берегу оной. Город сей зависит от Таганрогского начальства и окружен земляным во многих местах осыпавшемся валом, выстроен по плану и обывательския [26 зв.] // дома посредственны из коих есть несколько каменных, церквей в оном три каменных и одна деревянная, присудственные места и острог для арестантов. Число жителей мужеского пола 1516, женского 1342 души, домов 507. Главный промысел жителей состоит в хлебопашестве и торговле как в своем равно и других ближайших городах: шерстяными и шелковыми товарами покупаемыми ими в Таврической губернии, закупкою пшеницы отпускаемой за границу и рыбою, которая ловится по косам Азовского моря, как выше сказано при описании рыбных ловлей. В городе сем находится пристань и морская бухта при устье Р.Кальмиуса в Азовское море; но по причине недостаточной глубины одни только плоскодонныя суда могут подходить близко к берегу; также устроена и таможня для отпуска за границу российских товаров.

Посад Петровской прежде бывшая Петровская крепость лежит на берегу *Азовского моря и на левом берегу** р.Берды на ровном и возвышенном месте; крепость сия уничтожена бывшая в оной казенные строения и каменные казармы распроданы, а обывательския дома переведены в предместье и в хутора, принадлежащие к оному. Число Жителей мужеского пола 230, женского 240 душ, домов в предместьи 21, а в хуторах 53. Главный промысел жителей состоит в хлебопашестве, рыбной ловле и отчасти в мелочной торговле. В посаде сем учреждена таможенная застава. [27] //

Местечко Никополь, лежащее на правом берегу р.Днепра и при р.Подпольной частию в низу возвышенностей составляющих берега упомянутых рек и частию на покатости оных, строение в оном состоит большею частию из обыкновенных кирпичных домов весьма не обширных, коих считается до 450-ти, одной деревянной церкви и деревяннаго же приходскаго училища. Число жителей мужеского пола 1650, женского 1599 душ; главный промысел их состоит в хлебопашестве, скотоводстве, в закупке и продаже пшеницы. В оном

---

* написано над рядом

местечке на р.Днепре находится пристань и устроень через оную пльвучий most от Таврической соленой Экспедиции.

О колониях иностранных поселенцов. Иностранных колоний поселенных в Екатеринославской губернии и состоящих под ведением особо учрежденной для сего в г.Екатеринославле конторы всего в Екатеринославском уезде 14 из оных 13 менонистских и одна колонистская; в оных мужескаго пола 1643, женскаго 1576, лошадей 2725, рогатого скота 6195 и 352 двора. В Александрійском уезде* в Мариупольской округе греческих селений состоящих под ведением Таганрогскаго начальства всего 24, в оных мужескаго пола 11183, женскаго 9675, лошадей 17694, рогатого скота 58414. Все сии колонии имеют особенныя права и избавлены от постоя войск.

[27 зв.]//

Примерное назначение полковых баталионных и эскадронных штабов и ротных дворов в уездах Екатеринославской губернии.				
Звание уездов	Звание селений	число дворов	Для какаго рода войск удобны	
	Город Екатеринослав и предместие онаго		Для полкового штаба и артил.	
	Нов. Кайдахи	915	Для Баталионных или Эскадронных Штабов и Ротных дворов	
	с.Диевка	200		
	Сухачевка	138		
	Тарамское	110		
	Карнауховка	151		
	Третузное	170		
	Каменское	-		
	Романково	700		
	Каменка	207		
	Стар. Кайдаки	114		
	Краснополь	139		
	Волоское	350		
	Михайловка	104		
	Николаевка	65		
	Сурское	32		
	Дорогая	35		
	Солоненькое	65		
	Привольная	80		
	Местечко Никополь	450		Для полкового штаба
	с.Новопавловка	187		Для баталионных
	Красногригорьевка	214	или [28] //	
	Томаковка	450	эскадронных штабов и	
	С.Молохово	145	ротных	

* В тексті помилка. Мається на увазі Олександрівський повіт з Мариупольською округою

Звание уездов	Звание селений	число дворов	Для какаго рода войск удобны
	Покровское Солицоколиманское С.Грушевка Верхнеархателъское** Белинское Верхнегарасовское	190 80 137 45 138 118	дворов
	С.Саксагань Лиховка Комисаровка Тернь Софиевка Анновка Бородаевка Попельнистое Семеновское Г.Верхнеднепровск С.Пушкаревка Зеленое Жолтое	350 270 500 376 160 362 260 135 209 290 250 308	Для полковаго штаба Для Баталионных или Эскадронных штабов и Ротных Дворов
	Г.Новомосковск С.Знаменка Перещепино Бабайковка Могилев Шульговка Каменка Подгородное С.Чаплинка Вольное Личково Котовка Елизаветовка Мануиловка Петриковка	1096 415 367 397 730 329 670 240 542 341 272 - 228 370 1168	Для полковаго штаба Для Баталионных или эскадронных штабов и ротных дворов [28 зв.]// Для Баталионных или Эскадронных штабов и ротных дворов Для артиллерии
	Г.Павлоград С.Вербки Вязовок Кочережки Терново Богданово Богослов	626 390 326 314 260 325 335	Для полковаго штаба Для Баталионных

** Слід читати "Верхнеархангельское"

Звание уездов	Звание селений	число дворов	Для какаго рода войск удобны
	Дмитриевка Николаевка Александровка Васильевка д.Волчинская С.Мижирич Дмитриевское Д.Втупина С.Троицкое Раздоры д.Прусенкова Александровка С.Петропавловка Троицкое Славянка С.Подгородное Павловка Ивановка Кохановка Хорошее Доброволье	360 416 265 678 62 152 155 468 60 80 86 48 350 375 205 252 202 103 76 115 250	или Эскадронных штабов и ротных дворов Для артиллери [29]//
	Г.Бахмут С.Серебрянка Привольное Ясиноватое Землянки Луганское Государев Буерак Покровское Калиновское Троицкое Николаевка Верхне Приволье	700 140 115 270 110 320 325 170 160 325 180 135 115	Для полкового штаба Для Эскадронных штабов и артиллерии Для баталион. штаба
	С.Желтое С.Крымское С.Нижнее Хорошее Черкаское Каменное Александровка Веселое	168 273 186 130 160 170 92 89	Для полкового кавалерийского штаба Для Эскадронных штабов и артиллерии

Звание уездов	Звание селений	число дворов	Для какаго рода войск удобны
	Успенское	195	Для пехот. полков [29 зв.] //
	Г.Славяносербск	-	
	С.Вергунское	198	Для Баталионных
	Красное	175	штабов и
	Николаевка	85	ротных
	Суходол	101	дворов
	Первозвановка	90	
	Орехово	134	
	Петропавловка	204	
	Ивановка	330	
	Городище	282	
	Шаховка	42	
	Фощовка	170	
	Чернухино	180	
	г.Александровск	335	Для артиллерии
	С.Гуляй Поле	300	Для полкового штаба
	Новоуспенское	165	
	Сенжаровка	40	Для Баталионных
	Туркеновка	70	или Эскадронных
	Федоровка	119	штабов и ротных
	Цареконстантиновка	303	дворов, в случае
	Раздоры	345	же расположения
	Воскресенское	325	двух полков
	Пологи	207	полковой Штаб
	Вознесенская	250	его полка может
	Семеновка	265	быть помещен в
	Басань	173	с.Покровском
	Омельник	65	или Пологах
	Покровка	552	
	Б.Михайловка	497	
	Заливное	50	
	Белогорье	70	
	Карловка	42	
	Янчуля	35	
	Александровка	24	
	Благовещенка	230	Для артиллерии
	Белоцерковка	220	[30] //

Примечание относительно расквартирования войск. Г.г. Верхнеднепровск, Славяносербск и Александровск по причине отдаленности оных от средоточия в уездах для полковых штабов неудобны; почему назначены вместо оных селения, которыя положением своим более соответствуют 34-х верстному расстоянию положенному для баталионных штабов от полковаго. Сверх того, г.г. Вер-

хнеднепровск и Славяносербск, по причине дурнаго строения в оных, никаких особых выгод для полковых штабов не представляют. В городе ж Александровске в случае надобности может быть помещена артиллерийская рота, построены для войск в губернии манежи, сараи и конюшни находятся в следующих местах: Екатеринославскаго уезда в с.Томаковке конюшня на один эскадрон, в г.Новомосковске две конюшни, могущия поместить лошадей одного эскадрона и два манежа, и в уезде онаго в с.Петриковке конюшня на 160 лошадей. В г.Павлограде конюшня на 200 лошадей и сарай для помещения артиллерийских орудий; в уезде онаго в с.Петропавловке также сарай для артиллерии. Все сии конюшни и сараи находятся в весьма ветхом положении и требуют больших поправок. Казенные же строения как то: казармы и проч. , находящиеся в крепостях [которые ныне все уничтожены] от казны распроданы, а только в посаде Петровском, что прежде бывшая крепость, остались каменные казармы, пришедшие в весьма ветхое положение. [30 зв.] // В Екатеринославском уезде, на выгонной земле близ р.Днепра при г.Екатеринославе, при м.Никополе, с.с. Покровском, Красногригорьевке и Томаковке. Пространство каждого из сих мест соответствует одной бригаде. Водю войска могут пользоваться из р.Днепра, протекающей поблизости и из колодцев ближайших селений. В Павлоградском уезде на выгонной земле г.Павлограда при р.Волчей для одной дивизии. В Бахмутском уезде по Екатеринославской почтовой дороге меж станциями Марченки и Торецкаго, простирается на 10 квадратных верст не пахотная равнина по р.Быку к Торцу. В Славяносербском уезде: при р.Лугане близ с.Каменного не пахотная равнина до 2-х верст в длину и 1½ вер. в ширину и другая при с.Черкаском до 4 квадратных верст. На левом берегу р.Белой при с.Исаковке ровное место, простирающееся до 6 квадратных верст. В Александровском уезде: на выгонной земле г.Александровска при р.Днепре для одной бригады. Все сии равнины никогда не пахутся, близ хороших вод и на довольно возвышенных и сухих местах и только разве один недостаток в лесе может не соответствовать удобству оных для лагерей войск.

ОПИСАНИЕ РЕК В ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Река Базавлук

Общее обозрение. Вытекая в Верхнеднепровском уезде близ д.Адамовки протекает оным по направлению от Севера к Югу и приближась к границе Екатеринославского уезда пониже д.Петровской переменаёт оное к Югу Западу, составляя на некоторое пространство границу сих уездов и потом Екатеринославской и Херсонской губернии до д. Малой Алексеевской и несколько ниже оной втекает в Екатеринославской уезд и прорезав небольшой угол онаго при с.Шолохове снова приближается к границе Херсонской губернии, которой и протекает до самого устья своего в залив р.Днепра называемый Великая Вода.

Дно. В Верхнеднепровском уезде большею частию иловатое, в Екатеринославском же песчано-хрящеватое и отчасти // [арк.32] болотистое.

Ширина. В вершинах от 2¹/₂ аршин до 2 сажень, в Екатеринославском же уезде до с.Шолохова она простирается от 15^ш до 30^ш, а от онаго до устья реки от 50^ш до 70^ш и более сажень.

Глубина. До с.Шолохова от ¹/₂ до 3-х аршин, ниже ж онаго от 4-х до 8 аршин.

Берега. Невысокие, но по большей части крутые и каменистые; превышение оных весьма часто изменяется.

Разлитие. Разлив реки сей бывает значителен при устье оной, выше ж, по причине крутых берегов, из оных не выходит. Время разлития оной продолжается до 10 дней и в сие время переправа чрез реку сию весьма затруднительна, по причине быстрого течения оной.

Переправы. Броды: в Верхнеднепровском уезде по причине некрепкаго ложа реки сей бродов не имеется, а жители переправляются чрез плотины мельниц имеющихся в каждом из набережных селений. В Екатеринославском же броды довольно часты, лучшие из оных: близ д.Антоновки, Белоусовки, с.Лашкаревского, Шераповской и в 3^а верстах выше с.Шолохова; сверх оных переправами могут служить плотины мельниц при с.Михайловке и с.Шолоховом; далее же вниз от сего последняго переправ более никаких не имеется, кроме небольшого парома на малой проселочной дороге, что из м.Никополя в с.Грушевку Херсонской губернии, подымающаго две крестьянских фуры.

Впадающие реки. Сверх нескольких ручьев р.Базавлук принимает в себя с левой стороны при с.Шолохове р.Солоною.

Река Бахмут

Общее обозрение. Источник имеет близ с.Зайцова в Бахмутском уезде и протекая оным по направлению от Юга к Северу впадает в правой берег р.Севернаго Донца несколько выше с.Серебрянки, отделяя течением своим

Слободскую Украинскую и Екатеринославскую губернии от д.Раздольской до устья своего.

Дно. Болотистое

Ширина. Обыкновенная ширина реки сей незначительна, но в дождливое время воды оной весьма скоро увеличиваются и река разливается довольно широко.

Глубина. до $1/2$ аршина, во время дождей простирается до 1 сажени.

Течение реки сей довольно тихое, но в дождливое время [?]¹ оной увеличивается, вода в оной мутная соленаго вкуса. Прежде при г.Бахмуте были на оной устроены солонварни.

Берега. Крутые, из коих правой большею частию превышает.

Переправы. Известных бродов по причине болотистого ложа по реке сей не имеется. Мости же устроены: в г.Бахмуте делается вновь деревянной, могущий служить для переправ во всякое время года.

В д.Малой Уткиной и Радионовке есть небольшие плотины с мостами, но для переправ тягостей оные неудобны.

Впадающие реки. Река Бахмут принимает в себя в Екатеринославской губернии с правой стороны речки: Мокрую Плотву при д.Малой Уткиной, Сухую Плотву при д.Переездной и Каменку ниже д.Радионовки. С левой стороны речки: Ближнюю Ступку ниже г.Бахмута, // [арк.33] Дальнюю Ступку при д.Кузминовке и Бельчиках [?] против д.Раздольской; составляющую течением своим границу Екатеринославской и Харьковской губернии от д.Афанасьевки (что на почтовой в г.Харьков дороге) близ которой имеет свой источник. Все сии речки имеют гористые берега и одного свойства с р.Бахмутом, только течением своим гораздо маловажнее оной. Через реку Мокрую Плотву при с.Покровском устроен хороший мост.

Река Берда

Общее обозрение. Начало свое имеет в Александровском уезде меж крепостью и с.Алексеевским на границе Екатеринославской и Таврической губернии и протекает по оной большими извилинами до самого устья своего в Азовское море, отчего направление реки сей весьма часто изменяется от вершин до устья р.Большой Груски, оная протекает от Запада к Востоку, от оной до устья р.Каратыша поварачивает к Югу Востоку, от сего места до с.Новоспасовки отклоняется более к Юго-Западу, а от сего села поварачивает к Югу и простирается сим направлением до устья своего в море, весьма мало отклоняясь от онаго.

Дно. В вершинах от части болотистое; и большую же частию песчаное и каменистое, а особенно вниз по течению реки сей.

Ширина. При источниках маловажна, далее вниз простирается от 10^м до 15^м, при устье ж до 40 сажен.

Глубина. В мелких местах глубина реки сей простирается от $1/2$ до $1 1/2$ аршина, средняя глубина // [арк 33зв.] оной от 3^х до 5^м, а самые глубокие места оной до 9 аршин. В самых же вершинах река сия весьма маловажна и летом пересыхает, а делается по оной род небольших озер или болот.

¹ Слово не прочитано.

Берега. До устья реки Грузки отлогие, от онаго до с.Новоспасаго крутые каменистаго свойства, от сего же села до устья реки сей более отлогие.

Течение и разлив. Быстрое течение реки сей во время разлития оной сносит ежегодно почти все плотины, находящихся на оной мельниц. Разлив оной до с.Новоспасаго по причине крутых берегов простирается не более 50^{тм} или 60 сажен; далее же оной бывает значительней и продолжается от 4 до 6 дней, в которое время и переправы по оной бывають затруднительны.

Броды. Река Берда принимает в себя с левой стороны речку Бельменку и Бельмак соединяющихся и впадающия в оную при кол.Бельманке, Грузкую при с.Белоцерковке, Каратех при с.Захарьевске и Каратыш меж крепостями Малою и Большою Захарьевскими. Все сии речки протекают // [арк.34] большею частию меж высоких каменистых берегов, во время лета совершенно маловажны, пересыхая во многих местах, во время же разлития их от увеличивающийся быстроты все мосты и плотины мельниц, имеющияся на сих речках сносятся стремлением воды, и в сие время переправа чрез речки сии затруднительна.

Река Берека

Общее обозрение. Начало имеет в Слободско Украинской губернии и приближась к границе Екатеринославской губернии при д.Петровской Павлоградскаго уезда протекает границею упомянутых губерний по направлению от Северо Запада к Югу Востоку до д.Приволья, при которой снова уходит в Слободску Украинскую губернии, где и впадает в правой берег р.Севернаго Донца. Река сия с места приближения оной к границе Екатеринославской губернии до самого устья своего служила продолжением укреплений бывшей Украинской линии начинающийся¹ от устья р.Орла и р.Днепре (что в Новомосковском уезде) и простирающийся границею сей губернии по р.Орлу до устья в оную р.Березовой и сею рекою до крепости Прасковейской от которой до крепости или с.Алексеевскаго, что ⁴на р. Береке соединялась² чертою укреплений.

Дно. Весьма болотистое.

Ширина. От 6^{тм} до 10 сажен местами и более.

Глубина. от $\frac{1}{2}$ до $1\frac{1}{2}$ аршина, в жаркое же лето местами пересыхает.

Берега. Правый берег р.Береки весьма гористой и крутой // [арк.34зв.], левой же вообще отлогой.

Разлив. от 100 до 150^{тм} и более сажен, простирающийся до 8 дней.

Броды. Известных бродов по причине болотистого грунта реки сей только два: при д.д. Добролюбовке и Федоровке, из коих первой лучше.

Мост. При с.Булацеловке небольшой и весьма дурен.

Мельницы. В случае нужды плотины мельниц, находящихся при д. Бабиновке, ⁵Отраде, д.Буяновке³, и д.Федоровке, могут также служить, переправами чрез реку сию.

¹ В реченні пронумерований порядок слів: “продолжением¹ бывшей³ Украинской⁴ линии⁵ укреплений² начинающийся⁶...”

² Написано на витертому.

³ Написано над рядком.

Описи Степової України

Впадаючіє реки. Река Берека кроме нескольких ручьев никаких рек в себя в Екатеринославской губернии не принимает.

Река Большая Терновка

Общее обозрение. Начало свое имеет в Павлоградском уезде при д.Новоселке и протекая оным по направлению от Северо-Востока к Юго-Западу впадает в р.Самару, несколько ниже с.Тернова.

Дно. Грунт, коим протекает большею частию чернозем довольно топкой.

Ширина. От 10 до 16 сажен.

Глубина. В некоторых местах, а особливо в вершинах своих летом пересыхает, далее же в них глубина оной простирается от 1^м до 2^х аршин.

Берега. Отлогие, превышение коих весьма часто изменяется.

Разлив. Довольно значителен, а особенно при устье оной постирается до 1 версты и продолжается до 7 дней, в которое время переправа чрез реку весьма затруднительна, ибо мосты и плотины мольтам¹ // [арк.35] стремлением воды сносит, а паромов чрез реку не имеется.

Переправы. Мосты: при с.Криштоповке и в оном² же чрез плотину мельницы, при с.Терновом оба сии моста³ довольно хороши, есть также небольшие мосты при д.Раздольной и Каховке. Броды ниже с.Николаевского и при Каховке, но оныя по причине топкого ложа реки и глубины оной в сем месте не весьма удобны. Сверх того плотины мельниц находящихся при д.Новоселке, с.Веселом и с.Никольском, также в случае надобности могут служить для переправы легких войск.

Впадающия реки. Река Большая Терновка, кроме нескольких впадающих в оную оврагов никаких речек в себя не принимает.

Река Бритай

Общее обозрение. Начало свое имеет в Павлоградском уезде меж д.д.Степановкой и Гордеевкой и протекая оным расстояние 80 верст уходит в Слободскую Украинскую губернию, в которой и впадает в правой берег р.Береки. Направление от вершин своих до устья в оную р.Лозовой имеет от Юго-Востоку и приближась к границе Слободской Украинской губернии несколько ниже д.Тихополья поварачивает к Юго-Востоку до д.Егорьевки, составляя на сем пространстве границу меж сими губерниями и при упомянутой деревни, уходит в Слободскую Украинскую.

Дно. Грунт земли, коим протекает вообще топкой чернозем. // [арк.35зв.]

Ширина. От 5 до 15^м сажен.

Глубина. В вершинах своих река сия в некоторых местах пересыхает, далее же глубиной простирается от $\frac{1}{2}$ до $1\frac{1}{2}$ аршина.

Разлитие. Весною разливается местами до 100 сажен, что продолжается до 10 дней.

Переправы. Бродов известных чрез реку сию по причине топкого ложа всего два: при д.Гордиевке и Африкановке, но и те весьма дурны.

¹ большим [?].

² Слово правлене.

³ Літера “о” правлена.

Мосты при д.Гордеевке, Акимовке, Матвеевке, Городище, с.Воскесенском и д.Смирной, лучшие из оных при д.Гардеевке и Акимовке.

Впадающия реки. Река Бритай принимает в себя сверх нескольких ручьев, с левой стороны р.Лозовою несколько ниже д.Матвеевки и р.Попельную при д.Новомаринской, обе сии речки малозначущи, но по причине топкости оных для переправ весьма затруднительны, чрез первую имеются два изрядныя моста в д.Николаевке и близ устья оной от д.Матвеевки.

Река Бык

Общее обозрение. Начало имеет в Бахмутском уезде меж с.Казенно-Торским и д.Анненскою. До д.Аннинской течет по направлению от Восток к Северо-Западу, от кой поворачивает к Юго-Западу до границы Павлоградского уезда, и отделяя течением своим на некоторое пространство сии уезды, втекает в последний, в котором переменяет направление свое к Северу-Западу до с.Петропавловки и несколько ниже онаго отклоняясь своим течением // [арк.36] Юго-Западу впадает в левой берег р.Самары.

Дно. Болотисто отчасти и песчаное.

Ширина. От 2^х до 6^м сажен.

Глубина. В вершинах маловажна, далее же простирается от 1/2 до 3^х аршин.

Берега. Правой берег вообще крупной, левой же атлогой.

Разлитие. Разлив оной простирается до 200 и местами более сажен, время онаго продолжается до 7 и 10 дней.

Переправы. Удобных бродов по причине болотистаго грунта чрез реку сию известен только один при с.Троицком⁹ Павлоградского уезда¹, хотя и много есть мест где глубина реки оным соответствует, а особенно в Бахмутском уезде.

Мосты: в Бахмутском уезде при д.Аннинской и в д.Александровке Павлоградского уезда, довольно хорошие.

Мельницы. В Павлоградском уезде плотины мельниц могуция² служить также переправами³ чрез реку сию находятся: близ с.Славянки, д.Петровки и с.Петропавловскаго.

Впадающия реки. Сверх нескольких ручьев р.Бык принимает в себя с левой стороны речку Гришину ниже д.Криворожской, Горденку против д.Трудолюбовки и с правой стороны¹² реку Бычок, против с.Петропавловки; значительнейшия из оных⁴ река Бычок, имеющая крутыя берега, глубина оной от 1/2 до 1 1/2 аршина, ширину до 3^х сажен, ложе большею частию песчаное и отчасти болотистое.

Река Верхняя Терса

Общее обозрение. Начало свое имеет в Александровском уезде при д.Солонцовой и протекает оным от вершин своих до соединения с р.Солоненькою по направлению от Юго к Северу Западу, от соединения же с

¹ Написано над рядком.

² Літера “я” правлена.

³ Літери “ами” правлені.

⁴ Написано над рядком.

упомянутой речкою до устья своего в р.Волчью несколько выше с.Васильевки и при самой границе сего и Павлоградскаго // [арк.36зв.] уезда, переменяет оное к Северо Востоку.

Дно. Болотистое.

Ширина. От 3^х до 15 сажен.

Глубина. В летнее время течение реки сей весьма маловажно, а особенно в вершинах составляет местами небольшие озера; где глубина бывает от 1го до 3^х аршин при устье же оная простирается до 6 аршин.

Берега. Вообще некрутые, в вершинах же весьма отлоги.

Разлитие. Во время больших снегов простирается до $\frac{1}{2}$ версты и продолжается не более 3^х или 4^х дней.

Переправы. Хотя в сухое время года и можно переезжать реку сию во многих местах, но удобных бродов чрез оную не имеется по причине топкого ложа реки сей. Мост же находится при д. Весело-Горке, с.Новониколаевке и с.Павловском, но оные вообще дурно построены.

Впадающая река. Река Верхняя Терса принимает в себя с левой стороны р.Солоненькую при д.Весело-Горке, протекающею песчаным и¹ от части болотистым грунтом; большею чатию в отлогих берегах и летом течение оной весьма мало так, что во многих местах совершенно пересыхает; от чего и броды чрез оную почти повсеместно, весною же ширина оной простирается от 5 до 8 сажен, а глубина от $\frac{1}{2}$ до 2^х аршин, и несколько ниже д.Павловки ручей Лубенцов, протекающей оврагом одного с ним звания, коего берега крутые, летом же оной пересыхает.

Река Волчья

Общее обозрение. Начало имеет в Бахмутском уезде при д.Покровской и протекая оным по направлению от Северо— // [арк.37зв.] Востока к Юго-Западу до д.Ильинской, где приближась к границе Александровскаго уезда переменяет направление к Северо-Западу, отделяя уезды сии до с.Алексеевки, от онаго до устья р.Солоной и несколько далее за оное, составляет границу Александровскаго и Павлоградскаго уезда, и потом втекая в первой поворачивает к Юго Западу до устья р.Гайчалы, от сего места снова переменяет свое направление к Северо Западу и при с.Васильевке² втекая в Павлоградской уезд впадает в оном близ с.Дмитриевскаго в левой берег р.Самары.

Дно. В вершинах от части песчаное, но более чернозем, в Александровском уезде более песчаное, в Павлоградском же более чернозем. Свойство воды большею частию дурное.

Ширина. В вершинах незначительна, далее же простирается от 13^{ти} до 25^{ти} и до 30 сажен.

Глубина. От 2^х до 4^х и 6 аршин.

Берега. В Бахмутском уезде во обще крутые, а особенно правой даже гористой, в Александровском же и Павлоградском крутизны леваго весьма значительны, а правой во многих местах отлогий.

¹ Написано над рядком.

² Васильевке.

Разлитие. В Бахмутском уезде от 100 до 260 сажен, в Александровском оное гораздо значительней так что при с.с.Катериновке, Григорьевке и Дебальцовке простирается иногда до 3^х и 4 верст. В Павлоградском же уезде главной разлив реки бывает при с.с.Александровке, Мижириче и Дмитриевке; но не так значителен как в Александровском, и вообще продолжатся до 2х недель.

Переправы. В Бахмутском уезде хорошие деревянные мосты // [арк.37зв.] находятся в с.с.Алексеевке, Андреевке и Ильинском и в сухое лето бывают местами броды, но места сии весьма часто изменяются. В Александровском уезде: места для переправы в брод гораздо чаще по причине песчаного грунта, лучшие из оных находятся: против с.Ивановки глубиною¹ 1/2 аршина; ¹⁵ против с.Бол.Михайловки глубиною 1/3 аршина¹. При с.Покровском глубиною 3/4 аршина и при с.Улакле глубина 1/2 аршина. Сверх сего плотины мельниц близ с.Васильевки, при с.Григорьевке, ¹⁶ Александровке, хут.Каменке, Евграфовке² и с.Андреевке, а особенно две первые также могут служить переправами. В Павлоградском уезде: брод известной один при с.Васильевке глубиною 3/4 аршина. Паром при г.Павлограде. Мосты при с.Мижириче³ хороши и против с.Дмитриевки в дурном состоянии. Сверх сего плотины мельниц могущия⁴ служить для переправы находятся при г.Павлограде, с.Мижириче, д.Гуртовой и с.Воскресенском.

Впадающия реки. Реки Волчья сверх нескольких ручьев принимает в себя в Бахмутском уезде с левой стороны речку Очероватую, р.Дурную, р.Лозовую и ручей Осиноватой, составляющий течением своим границу меж Александровским и упомянутым уездами. Все сии речки незначительны, летом по большей части пересыхают и имеют довольно крутые берега и особенно правые. В Александровском уезде с левой стороны р.Сухую Яму, Мокрую Яму, р.Вороную, р.Гаизул и с правой стороны р.Каменку. В Павлоградском уезде с правой стороны р.Солоную и с левой р.Нижнюю Терсу.

Речка Вольненькая

Общее обозрение. Начало имеет при д.Николаевке Александровскаго // [арк.38] уезда и протекая оным по направлению от Востока к Западу впадает в левой берег р.Днепра близ д.Николаевки (что на Днепре).

Дно. Песчаное и Каменистое в местах же где летом составляются по оной небольшие озера от части от части болотиста.

Ширина. До 5 сажен.

Глубина. 1/2 аршина, но летом во время больших жаров речка сия пересыхает, а составляются по низменным местам оной небольшие озера.

Берега. Высокие и отлогие, местами же крутые каменистаго свойства.

Разлитие. Незначительно и продолжается не более двух дней.

Переправы. Хотя броды чрез реку сию почти повсеместны, однако ж лучшие из оных на большей Новомосковской дороге при д.Михайловке и выше д.Вольной.

¹ Написано над рядком.

² Написано над рядком.

³ Слід читати Мижиричи. Перша літера “и” правлена.

⁴ Літера “я” правлена.

Впадаюция реки. Речка Вольненъкая сверх нескольких незначительных ручьев никаких речек в себя не принимает.

Речка Вольноваха

Общее обозрение. Начало имеет при с.Вольновахе, Бугасе тож Александровскаго уезда и протекая оным до с.Стиля по направлению от Запада к Востоку, при упомянутом селе поворачивает к Юго Востоку и при с.Большом Каракузе впадает в правой берег р.Кальмиуса.

Дно. Иловата и отчасти хрящеватое.

Ширина. От 3^х до 5^{ти} сажен.

Глубина. От 1/2 до 1го аршина.

Берега. Весьма высокие и местами крутые каменистаго свойства.

Разлитие. До 30 сажен и продолжается до 3^х дней.

Переправы. Бродов по причине топкаго грунта известных только // [арк.38зв.] два при с.Вольновахе и при с.Каракубе, но оным предпочитают переправу чрез хороший каменный мост при с.Стиле и чрез плотины 4х мельниц, находящихся меж с.Вольновахой и с.Стилею и 12 меж сим последним и с.Каракубою.

Впадаюция реки. Речка Вольноваха сверх нескольких оврагов по коим течение бывает только весною пренимает в себя с левой стороны речку Сухую Вольноваху, коей течение весьма маловажно окружено большею частию отлогими отчасти же и крутыми берегами, по причине топкаго грунта, переправы чрез оную затруднительны, и только известно два броды по дорогам, что от с.Стили в с. Константинополь и в с.Михайловку.

Речка Вязовок

Общее обозрение. Вытекая на границе Новомосковскаго и Павлоградскаго уездов, протекает по направлению от Севера к Югу, составляя от вершин своих до д.Еленовки границу упомянутых уездов и, втекая в последний из оных при с.Вязовском, впадает в правой берег р.Самары, отклоняясь течением при устье своем к Юго-Западу. Глубина и ширина речки сей, протекающей меж крутых берегов незначительны, но по топкости ложа оной бродов не имеется, а для переправ чрез оную устроен мост при с.Вязовском и части при с.Хандалеевке и д.Еленовке.

Речка Гайчул

Общее обозрение. Начало имеет в Александровском уезде выше колонии Гайчул, при находящимся в сем месте хуторе и протекая сим уездом по направлению от Юго-Востока к Северо-Западу при д.Кузюмовке // [арк.39] впадает в левой берег р.Волчей.

Дно. Большою частию болотистое, в некоторых же местах песчаное.

В вершинах незначительна, при озерах же¹ составля[?] в летнее время по низменным местам и при запрудах простирается от 8^х до 15 верст, а при устье до 4^х сажен.

---

¹ Написано над рядком.

Глубина. Различна, в некоторых местах летом¹ совершенно пересыхает, а в других местах простирается от $\frac{1}{4}$ до $1\frac{1}{2}$ аршина, а при запрудах до 5^м и более аршин.

Берега. В вершинах отлогие, при устье же крутые, местами каменистые.

Разлитие. В вершинах до 20 сажен, к устью же простирается от $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{2}$ версты и продолжается до 10 дней.

Переправы. Хотя и есть много мест, где по мелкости реки сей можно оную переехать, но по топкости ложа удобных бродов всего два: при д.Радзяновке и Кузюмовке, сверх сего устроены чрез реку сию: дурной мост при д.Кузюмовке, плотины мельниц при д.Ефимовке и Косовцовке и гати как для проезда равно и для водопоя скота при д.Отчаяной, Еленоконстантиновке, с.Гуляй-Поле, с.Федоровке и Колонии-Гайчуле, но оныя для переправы войск ненадежны.

Впадающия реки. Река Гайчул принимает в себя с левой стороны при хуторе Пухлиновском маленькую речку Каменку и с правой несколько ниже д.Прасковейской речку Янчул, которая хотя летом пересыхает, но при составляющихся по низменным местам оной озерам и при запрудах ширина ее простирается от 8 до 15^м сажен, а глубиною до 5^м сажен; обыкновенная же ея // [арк.39зв.] ширина и глубина в весеннее время только бывает 1^а от 3^х до 10^м, а 2^а от $\frac{1}{4}$ до 1 аршина. Берега имеет довольно высокие, но отлогие, разлив незначительной, прадолжающейсся от 3^х до 4^х дней. Дно имеет болотистое и топкое, заросшее камышем, от чего для переправ в брод затруднительна, а имеются чрез оную построенные для переезда гати при д.Янчулье, с.Новоуспенском, д.Ульяновке, д.Санжаровке и д.Туркановке, но для переправы тягостей оныя не надежны.

Речка Гнилуша

Общее обозрение. Начало имеет в Бахмутском уезде близ д.Маринской. Протекает по направлению от Юго-Востока к Северо-Западу и приближась к границе Павлоградскаго уезда, отделяет сии уезды до самого устья в левой берег р.Самары.

Дно. Глинистое и хрящеватое.

Ширина и глубина. Незначительны.

Берега. Правой берег крутой и даже в некоторых местах утесливый, левой же отлогий.

Разлив. Незначителен.

Переправы. Броды весьма часты.

Впадающия реки. Выключая нескольких маловажных ручьев, никаких речек в себя не принимает.

---

¹ Написано над рядком.

Речка Грушевка

Общее обозрение. Начало имеет в Екатеринославском уезде при д.Акимовке и протекая оным по направлению от Юго Запада к Северу Востоку впадает в левой берег р.Мокрой Суры при д.Левенцовке. // [арк.40]

Дно. Топкое болотистаго свойства.

Ширина и глубина. Незначительны, так что летом во многих местах пересыхает.

Берега. Отлогие.

Разлитие. Маловажное.

Переправы. По причине топкаго дна удобный брод только при д.Богдановке. Мост довольно хороший на большой проселочной Елисаветградской дороге и две гати при д.д.Грушевке и Секретаровке, сии последния для переправы войск не надежны.

Речка Домоткань

Общее обозрение. Начало имеет в Верхнеднепровском уезде при селении Карловке и протекая оным по направлению от Юго Запада к Северо Востоку, впадает в правой берег р.Днепра несколько ниже с.Пушкаревки.

Дно. Иловатое.

Ширина. От 1^{то} до 2⁸ сажен.

Глубина. По причине частых запруд от 1 до 2¹/₂ аршина.

Берега. Большею частию Крутые.

Разлив. По лугам лошины, коей протекает незначителен.

Переправы. По причине топкаго ложа и час тых запруд бродов чрез речку сию не имеется, а переправляются чрез плотины мельниц и чрез довольно хороший мост, устроенный на почтовой Кременчугской дороге в с.Пушкаревке.

Впадающия речки. Речка Домоткань кроме нескольких ручьев никаких значительных речек в себя не пренимает.

Река Днепр

Общее обозрение. Источники свои имеет в Смоленской губернии в Бельском уезде и прорезывая течением своим оную и Могилевскую, отделяет на некоторое пространство // [арк.40зв.] сию последнюю от Минской, Черниговскую от Минской и Киевской, Полтавскую от Киевской и Херсонской, но там, приближась к границе Екатеринославской губернии при с.Троицком Верхнеднепровскаго уезда составляет границу оной и Полтавской до устья р.Орели, втекая в сию Губернию прорезывает оную до устья р.КОНской, по соединению с которой отделяет на некоторое пространство Екатеринославскую и Таврическую губернии и втекая в сию последнюю до самага устья своего в Черное море, простирается по границе оной и Херсонской губернии.

Течение. Быстроту р.Днепра можно полагать от 50ти до 100 сажен в минуту, а при порогах гораздо более; ибо Ненасытицкой парог простирающийся в длину более версты проезжают в 4 минуты.

Дно. Песчаное, хрящеватое и каменистое, болотистыя и черноземныя места весьма редки.

Ширина. От 250^{тм} до 500 сажен, есть однакож места где ширина оной не более 100 сажен, но таковых весьма мало и глубина реки в оных чрезвычайная.

Глубина. От 3^х до 8 сажен, выключая мест, где имеются по реке сей пороги.

Берега. Крутые и местами утесисты, из коих правой превышает, свойство оных до г.Екатеринослава большею частию песчаное и отчасти Каменистое. В ²¹ низ же от оного большею частию каменистое.¹

Разлитие. Разлитие р.Днепра значительно при выходящих из оной заливах и при устьях рек, впадающих в оную, где по низменным местам оной простирается от 1^{1/2} до 5^{тм} и до 10 верст. Главнейшия разливы // [арк.41] реки сей бывают ниже г.Александровска² с левой стороны по урочищу Великому Лугу до самой р.КОНской на расстояние в некоторых местах более 10 верст, и с правой стороны м.Никополя меж рек Базавлука и Подпольной вытекающей из Лимана Белозерскаго на расстояние так же 10 и местами более верст. Вскрытие р.Днепра бывает большею частию в конце апреля, а иногда и в марте м[еся]це, в которое время лед идет по реке сей от 3-х до 7 дней, замерзает же не ранее ноября и не позже декабря. Время разлития оной продолжается в некоторых местах, а особливо вниз от г.Александровска, где кончаются пороги имеющиеся по реке сей, до июля и даже до августа месяца.

Судоходство. Главное судоходство по р.Днепру, распространяется по мере впадающих в оную рек Друти, Березины, Десны, Сожи³, Припятит, и продолжаются со вскрытия реки по июль месяц, более же зависит от времени года, смотря по наводнению реки. В сие время ходят по реке сей суда, поднимающая грузу от 1000 до 12000 пудов, оныя суть: дубы или водоплавные лодки, делаются обыкновенно из дубу или липы и обшиваются по бортам досками. Сверх оных так называемыя лишбы величиною в длину до 12^{тм} в ширину до 2^х сажен, байдаки длиною от 10^{тм} до 25^{тм}, шириною от 4х до 6ти, плоскодонныя барки длиною от 10^{тм} до 16^{тм}, шириною от 3^х до 4^{1/2} сажен. Также проводятся в г.Херсон транспортныя мореходныя суда с киями. Настоящую скорость хода судов сих определить весьма трудно, оная зависит // [арк.41зв.] от возвышения воды, погоды и местоположения, среднюю же полагать можно в час по течению от 4х до 6 верст, против течения от 1^{1/2} до 2^х верст, судами коих числом ежегодно проходит вниз по р.Днепру до 10000, в верх же по оной до 5000, при попутном ветре ходят на парусах, в тихую же погоду на шестах и бичевою.

Пристани. Главныя пристани в губернии сей находятся в Екатеринославе, с Каменке, г.Александровске и значительнейшая в м.Никополе, где пристают все суда, идущия в верх по Днепру из г.Херсона.

Пороги. Число парогов находящихся в Катеринославской губернии меж г.Екатеринославом и г.Александровском состоит из 11^{тм}, а именно: Старой-Кайдацкой, Сурской, Лоханской, Звонецкой, Технинской, Ненасытицкой, Вовнижской, Будиловской, Лишний, Вольной и Явленской. Самой опаснейший из оных есть Ненасытицкой величиною в длину более одной версты. Пороги

¹ Написано над рядком.

² Останні три літери правлені.

³ Написано над рядком.

сии, простираючися на расстояние 75 верст, при благополучном ветре пройти можно в 12 часов.

Переprавы. Главныя переprавы чрез р.Днепр в Екатеринославской губернии суть: Плывучие Мосты при г.Екатеринославе и м.Никополе, наводятся в половины мая м[еся]ца до половины октября, оныя устраиваются из сплоченных сосновых бревен, называемых пленицами. Весною же и осенью мосты сии разбираются и заменяются поромами, кои вообще в губернии строятся на плоскадонных лодках. Из оных в м.Никополе устраиваются два казенные парома // [арк.42] подымающие грузу по 10 фуру и несколько меньших партикулярных. Переprава сия затруднительна, а особенно весною по причине большаго расстояния на которое вода размивается, так что паромы вынуждены походить к самому с.Знаменки (Таврической губернии) отстоящей от противолежашаго берега от 6^{ти} до 7 верст. Паромы: при урочище Кичкакс (что против Колонии Ейнлаге) в 5^{1/2} верстах выше г.Александровска на большей и почтовой дороге в г.Екатеринослав, в сем месте весною и осинью находится казенных и партикулярных 5 паромов, из коих на один помещается до 10^{ти} возов, на двух по 8 возов, а протчие не большие. Летом же по небольшой ширине реки простирающей не более 150 сажень устраиваются два парома на канатах. При с.Федоровке (что против хутора Свистунова) два парома по 6 возов помещающие, но летом по причине скал и камней находящихся на дне реки в сем месте переprавляются мало. Сверх сих главных переprав есть еще небольшие: при д.Николаевке (что против Васильевки) небольшой паром помещающий не более одной фуры. При с.Дериевке (что против м.Калеберды Полтавской губернии), три небольшие парома помещающие по 10ти человек. При с.Бородавке (что против м.Орлика Полтавской губернии (два парома помещающие по 12ти человек, при с.Мишуриин-Рог (что против хутора Потоцкаго) 6 паромов¹ помещающих по 25ти человек и есть еще один паром подымающий одну фуру и четырех лошадей, содержимый колонистами для переprезду на Остров Хортицкой, кроме сих переprав чрез р.Днепр в губернии более не имеется, // [арк.42зв.] а в некоторых местах жители по своим надобностям переprежжают на лодках.

Острова. Из многих небольших песчаных островов имеющихся по р.Днепру, которые большею частию ежегодно изменяются, главнейшия суть: Монастырской, Становой, Яцын, Сурской, Дубовой, Тавильжаной, Кухарев, Гавин, Вербовой и самой значительный Хортицкой.

Впадающия реки. Река Днепр принимает в себя в Екатеринославской губернии сверх множества небольших речек и ручьев с правой стороны: р.Омельник, р.Домоткань, реку Мокрую Суру, р.Тарановку, р.Томаковку, р.Подпольную и р.Базавлук. С левой стороны: р.Орель, р.Протовч, р.Самару, р.Вольненькую, Мокрую Московку и р.Конскую, значительнейшия из оных р.р.Орель, Самара и Конская.

Набережные города. Верхнеднепровск, Екатеринослав, Александровск и местечко Никополь.

¹ Останні три літери слова правлені.

Дороги. Сверх нескольких малых проселочных дорог р.Днепр пересекает своим течением почтовые дороги из г.Екатеринослава в г.Новомосковск и Александровск.

Река Днепр в подробности

От устья р.Псиола до соединения с р.Самарою

Река Днепр приближась к границе Екатеринославской губернии при с.Троицком Верхнеднепровского уезда (что против устья р.Псиола) протекает до соединения с р.Самарою по направлению от Севера-Запада к Юго-Востоку, отделяя течением своих от кломянутого с.Троицкаго до устья р.Орла Полтавскую и Екатеринославскую губернии // [арк.43] где стекая в сию последнюю составляет границы Новомосковского с Верхнеднепровским и с Екатеринославским уездами.

Течение. Быстрое, а особенно до вступления в настоящие берега реки сей.

Дно. Песчаное, хрящеватое и каменистое.

Ширина. От 250^м до 300 и более сажен.

Глубина. От 3¹/₂ до 6^м сажен.

Берега. Крутые отчасти каменистые, а особенно правой, которой вообще превышает, левой же сначала на некоторое пространство довольно отлог, но потом делается также крут и обрывист.

Разлитие. На сем пространстве разлитие р.Днепра не столь значительно, как ниже главные разливы оной в следующих местах: меж д.д.Плахтиевкой и Дарьевкой при устье речки Омельничек до 1¹/₂ версты меж с.Мишуром Рогом и д.Аннинским Забором до 3-х верст. При д.Амфировке, с.Песках и д.Николаевке от 2^х до 3^х верст. Время разлития оной в сих местах продолжается обыкновенно до конца мая или начала июня м[еся]ца.

Судоходство. Значительно, главная пристань в г.Екатеринославе.

Острова. Небольших песчаных островов на сем пространстве по р.Днепру имеется довольно, но оные большею частию ежегодно изменяются, значительнейший же из оных остров Монастырской против г.Екатеринослава. // [арк.43зв.]

Переправы. Главнейшая переправа при г.Екатеринославе чрез устраиваемый ежегодно плывучий мост с половины мая мца до половины октября, весною же и осенью вместо онаго переправляются на барках и ложках; перевоз сей учреждается от казны. Сверх оной имеются небольшие перевозки при с.Моширин Рог (что против хутора Потоцкаго Полтавской губернии (всего¹ 6 паромов помещающих по 25^м человек, при с.Бородаевке), что против м.Орлика Полтавской губернии (два парома помещающие по 12^м человек при с.Дериевке), что против м.Колеберды Полтавской губернии) три парома помещающие по 10 человек. Других переправ на сем пространстве никаких не имеется, а жители набережных селений по своим надобностям переправляются на небольших² лодках.

¹ Написано над рядком.

² Перші дві літери написані іншими чорнилами та іншим начерком.

Впадаючія реки. Река Днепр на сем пространстве принимает в себя сверх многих ручьев с правой стооны, в Верхнеднепровском уезде: речку Амельничек при с.Дериевке, р.Омельник при с.Каменке, р.Домоткань при с.Пушкаревке и р.Самоткань при г.Верхнеднепровске. С левой стороны в Новомосковском уезде: р.Орель при м.Орлике Полтавской губернии, которая составляет границу упомянутой и Екатеринославской губерний, р.Пантовку при с.Песках, р.Самовку, Протовч меж д.Николаевкой и с.Каменкой и Самару при д.Огрене.

Набережные города. г.Верхнеднепровск.

Дороги. Сверх малых проселочных дорог р. Днепр. // [арк.44] пресекает течением своим при г.Екатеринославе почтовую дорогу, что в г.Новомосковск.

От устья р.Самары до соединения с р.Мокрою-Московкою.

Р.Днепр по соединению с р.Самарою переменяет свое направление к Югу до соединения с речкою Макаровою, где отклоняется течением своим на небольшое пространство к Юго-Западу и потом поварачивая опять простирается упомянутым направлением. На сем пространстве р.Днепр отделяет Екатеринославской уезд от Новомосковского, Павлоградского и Александровского; 1ой до соединения с речкою Вороная, а 20й до устья р.Осокоровки.

Дно. Песчаное и каменистое.

Течение. Весьма быстрое, а особенно при порогах, имеющихя на сем пространстве.

Ширина. От 300 до 400 сажен, есть однако ж два уския места, а имянно: при д.Павлокичкаской 90 и при урочище Кичкасе (что против колоний Ейнлага) 150 сажен, но глубина реки в сих местах чрезвычайная.

Глубина. В местах ниже и выше парогов от 4х до 6 сажен, выключая вышеупомянутых двух мест, где она простирается до 8 и более сажен.

Берега. Крутые и утесистые каменистаго свойства, а особливо правой, которой вообще превышает левой.

Разлитие. На сем пространстве по причине крутых берегов разлив р.Днепра не так значительны как выше г.Екатеринослава и ниже г.Александровска, а главнейшия находятся пры выходящих из реки // [арк.44зв.] сей заливах и при устьях рек впадающих в оную; глубина же оной увеличивается значительным образом, что и продолжается до конца июля и иногда до первых чисел августа.

Судоходство. В которое время и главное судоходство бывает по реке сей и ежели суда идущия с верху не успеют пройти наполненнаго парогамы расстояния от г.Екатеринослава до г.Александрова прежде вступления реки в настоящия ея берега, то останавливаются в главных пристанях находящихся на сем пространстве при г.Екатеринославе и с.Каменке, также и при колонии Кронсвейде и д.Виноградовке.

Пароги. Пороги имеющихя в Екатеринославской губернии по р.Днепру начинаются от д.Старых Кайдаков и продолжаются до колонии Кронсвейды на расстояние 75 верст, оные суть: 1) Старый Кайдацкий, при д.Старых Кайдак имеющий падения 8' 7"; 2) Сурской при устье р.Мокрой Суры 3' 2"; 3) Лоханской при с.Волоском 8' 1"; 4) Звонецкой при с.Звонецком 4' 10"; 5)

Технинской при д.Нижний Алексеевке 3' 2"; 6) Ненасытинской при д.Николаевке; оный есть самый опаснейший, простирающийся более одной версты и имеющий падения до 18'. 7) Вовнижской при д.Вовнижской 6'; 8) Будиловской, ниже д.Каменно Изобилówki 5'4"; 9) Лишний при с.Андреевке 2' 11"; 10) Вольной при д.Виноградовке 7'3" и 11) Явлевской, ниже упомянутой деревни Виноградовки; все сии пороги простирающиеся на расстояние 75 верст, проходят в хорошую погоду и в большую воду в 12^м и менее часов. При Ненасытинском из оных // [арк.45] устроен двухкамерный шлюзный канал из дикаго камня; однако ж суда в большую воду, когда камни покрываются водою проходят чрез самый парог по причине ускаго прохода и сильного стремления воды не без опасности. Также и при Звонецком пороге предполагают построить шлюз; прочие же пороги улутчаются разчищением форватеров. Сверх сего определены для проводу судов чрез¹ пороги Каменские и Старокайдацкие лоцмана.

Острова. Значительнейшия острова имеющиеся по р.Днепру на сем пространстве суть: Становой против д.Мандриковки, Яцын меж с.Старыми Кайдаками и колонию Янбург. ²⁸Сурской против колонии Янбург². Дубовой против с.Петровскаго. Тавильжаной, против д.Августиновки. Кухарев, против с.Алексеевки, Гавен и Вербовой, против д.Вольной и самой значительнейший Хортицкой против г.Александровска. На сих островах растет дровяной небольшой лес разнаго рода и сенокосы бывают посредственны, грунт земли оных большею же частию песчаной, болотистый и каменистый. Во время разлития реки острова сии отчасти потопляются водою. На острове Хортицком поселена колония одного с ним звания. Прочия же острова маловажны и большая часть оных ежегодно изменяется.

Переправы. Лучшая переправа на сем пространстве находится при урочище Кичкасе (что против колонии Ейнлага) в 5¹/₂ верстах выше г.Александровска на большей и почтовой дороге в г.Екатеринослав и состоит из 5ти казенных и партикулярных // [арк.45зв.] паромов, из коих на одном помещается до 10 возов, на двух по 8 возов, а прочие небольшие; летом же по небольшой ширине реки в сем месте простирающейся не более 150^м сажень устроиваются два парома на канатах. Есть еще два парома при с.Федоровке (что против хутора Свистунова) по 6 возов подымающие, но лнтом, по причине скал и камней находящихся на дне реки в сем месте переправляются мало. При д.Николаевке (что против Васильевки) один небольшой паром, подымающей не более одной фуры и таковой же содержимый колонистами живущими на острове Хортицком; для переезду на сей остров, в прочих набережных местах жители переправляются по своим надобностям на небольших лодках.

Впадающия реки. Река Днепр на сем пространстве принимает в себя сверх многих ручьев с правой стороны в Екатеринославском уезде р.Мокрую-Суру, при с.Волоском. С левой стороны речку Вороную, против д.Нижний Алексеевки, составляющею границу Новомосковскаго и Павлоградскаго уез-

¹ Написано над рядком.

² Написано над рядком.

дов, речку Осокоровку, при д. Алексеевке, составляющею границу Павлоградскаго и Александровскаго уездов и в сем последним¹ уезде р. Вольненскую при д. Николаевке и р. Мокрую Московку, при г. Александровске.

Набережные города. Г. Александровск.

Дороги. Сверх нескольких малых проселочных дорог // [арк.46] р. Днепр пересекает течением своим при колонии Еинлаге большую и почтовую дорогу, что из г. Екатеринослава в г. Александровск.

От устья р. Мокрой Московки до соединения с р. Конскою.

По соединению с р. Мокрою Московкою до устья р. Тарасовки (что при Верхнетарасовском) р. Днепр течением своим отклоняется к Юго-Западу, соединясь с упомянутою рекою перемещает направление свое к Западу до устья р. Подпольной (что при м. Никополе) от сего места до устья р. Конской поворачивает к Юго-Западу, составляя на всем сем пространстве границу Екатеринославскаго и Александровскаго уездов. Соединясь же с р. Конскою, где она приближается к границе Таврической губернии, р. Днепр снова поворачивает к Западу и простираясь сим направлением² отделяет на некоторое пространство Екатеринославскую и Таврическую губернии, и потом стекает в сию последнюю.

Течение. Быстрое и особенно до вступления в настоящие берега реки сей.

Дно. Песчано хрящеватое и каменистое, болотистые же и черноземные места весьма редки.

Ширина. От 300 до 400 и до 500 сажен.

Глубина. От 4х до 8 сажен.

Берега. Крутые и утесистые, каменистаго свойства, отдаленные от ложа реки в некоторых местах на большее пространство, а именно: с левой стороны вниз от г. Александровска отделяют // [арк.46зв.] оныя течение рек Кишугума³ и Конской. С правой стороны вниз от с. Верхнетарасовки [и] м. Никополя течение рек Тарасовки и Речищи, в низ же от сего местечка течение рек Подпольной, вытекающей из Белозерскаго лимана при р. Базавлука, пространства меж р. Днепром и упомянутыми реками простираются в некоторых местах до 10ти и более верст и наполнены небольшими озерами и лугами болотистаго свойства, покрывтыми кустарником и перерезанными множеством ручьев, весною луга сии при разлитии реки потопляются водою и составляют значительнейшия разливы р. Днепра в Екатеринославской губернии, продолжающияся до конца июля и иногда до первых чисел августа месяца.

Судоходство. Значительно, главная пристань, а особенно для судов идущих из г. Херсона находится в м. Никополе, откуда привозимые ими товары, для избежания порогов отправляются в г. Екатеринослав и другия места сухим путем.

---

¹ Літера “и” правлена.

² В оригіналі “натравлением”.

³ правильно Кушугума

Острова. Значительных островов на сем пространстве по р.Днепру не имеется, хотя оных в летнее время и оказывается много, а особенно до устья р.Тарасовки, но оные вообще маловажны.

Переправы. Главная и единственная переправа на сим пространстве находится при м.Никополе чрез плавучий мост, которой ежегодно наводится с половины мая до половины октября м[еся]ца, весною же // [арк.47] и осенью мост сей разбирается и заменяется двумя казенными паромами подымающими грузу по 10 фур и несколькими меньшими партикулярными, но переправа сия затруднительна, а особенно весною по причине большого разлития воды, так что паромы вынуждены подходить к самому с.Знаменки (Таврической губернии) отстоящей от м.Никополя от 6 до 7 верст. В протчих же местах жители по надобностям своим переезжают на лодках.

Впадающия реки. Река Днепр на сем пространстве принимает в себя сверх многих ручьев с правой стороны в Катеринославском уезде р.Тарасовку при с.Верхнетарасовке, вытекающую из лимана Чернышева, ³²р.Речищу¹ при м.Никополе, вытекающую также из онаго же лимана. Р.Подпольную при местечке же Никополе, вытекающую из лимана Белозерскаго и еще две безименных речки соединяющих р.Днепр с заливом оной называемым Великою Водою. С левой стороны в Александровском уезде: речку Кишугум при г.Александровске и р.Конскую при границе Катеринославской и Таврической губерний.

Набережные города. М.Никополь.

Дороги. Река Днепр на сем пространстве перебивает течением своим большия проселочныя дороги пролегающия из Крыма в г.Екатеринослав и из г.Орехова левым берегом р.Конской в м.Никополь. // [арк.47зв.]

Речка Желтая

Общее обозрение. Начало имеет в Верхнеднепровском уезде близ с.Желтаго при границе Катеринославской и Херсонской губерний, и протекая упомянутым уездом от Северо Востока к Юго Западу ниже с.Анновки, впадает в р.Ингулец.

Дно. Иловатое.

Ширина. От 2х до 3 1/2 сажен.

Глубина. От частых запруд простирается от 2х до 3х аршин.

Берега. Довольно высокие, местами и крутые.

Разлив. Незначительный, продолжающейся несколько дней.

Переправы. Броды по причине частых запруд затоплены, а переправами чрез реку сию служат упомянутыя плотины, которыя устроиваются по слитию воды в каждом из бережных селений для водопоев скота.

Впадающия реки. Кроме нескольких ручьев речка Жолтая никаких речек в себя не принимает.

---

¹ Написано над рядком.

Речка Жеребец

Общее обозрение. Начало имеет близ д.Новоселовки в Александровском уезде, и протекая оным по направлению от Юго Востока к Северо Западу впадает при с.Жеребец в р.Конскую.

Дно. Грунт, коим протекает чернозем довольно топкой, к устью же реки сей более песчаной.

Ширина. От 3^х до 6^{ти} сажен; при запрудах же и озерах составляющихся в летнее время оная простирается до 15 сажен. // [арк.48]

Глубина. От 1/4 до 1/2 аршина, а при запрудах и в озерах до 8 аршин.

Берега. Невысокие и отлогие.

Разлитие. Незначительно и продолжается несколько дней.

Переправы. Изрядный деревянный мост при д.Васиновке в одной же и с.Жеребце хорошие броды. Выше же д.Васиновки по причине топкого грунта бродов не имеется, а устроены для проездов гати в д.Новоселовке и в с.Омельничке. В сем же Ильинском переправляются чрез плотину мельницы.

Впадающая реки. Речка Жеребец кроме нескольких ручьев никаких речек в себя не принимает.

Речка Зеленая

Общее обозрение. Начало имеет в Херсонской губернии и втекая в Верхнеднепровской уезд протекает оным по направлению от Севера к Югу Западу и приближась снова к границе упомянутой губернии близ д.Кадетовки, отделяет оную и Екатеринославскую губернии до устья своего в р.Ингулец.

Дно. Иловатое.

Ширина. От 1¹/₂ до 2¹/₂ сажен.

Глубина. От частых запруд от 2х до 4х аршин.

Берега. Довольно высокие.

Разлитие. Незначительно.

Переправы. Броды от частых запруд затоплены, и переправляются чрез плотины устроенныя во всяком из набережных селений.

Речка Ингулец

Начало имеет с Херсонской губернии и приближась к границе Екатеринославской отделяет // [арк.48зв.] течением своим сии губернии до д.Антоновки, несколько ниже одной втекает в Верхнеднепровской уезд и прорезывая западной угол онаго снова от д.Ингульской Марьи на некоторое пространство, составляет упомянутую границу и потом уходит в Херсонскую губернию.

Дно. Иловатое.

Ширина. До 6ти сажен.

Глубина. До 3-х и местами более аршин.

Берега. Высокие и местами крутые.

Разлив. Незначителен.

Переправы. Для бродов по причине иловатого грунта неудобна, а сверх того от частых запруд оные затоплены. Переправляются же чрез плотины устроенные в каждом из набережных селений.

Впадающая река. Речка Ингулец принимает в себя в Верхнеднепровском уезде с левой стороны речки Зеленую и Желтую.

Река Казенный Тарец

Общее обозрение. Начало имеет при с.Гродовке в Бахмутском уезде и протекая оным до д.Михайловки по направлению от Юга к Северо-Западу, в оной поворачивает к Северу-Востоку и от соединения с речкою Грузскою до устья своего в Кривой Тарец составляет течением своим границу Екатеринославской и Слободско-Украинской губерний.

Дно. Глинистое.

Ширина. От 4^а до 6ти сажен.

Глубина. От 1/2 до 2^а аршин. // [арк.49]

Берега. Возвышенные глинистаго свойства.

Разлитие. Весною разливается местами до 200 сажен, то продолжается до 2х недель.

Переправы. Поромы весьма часты, а сверх оных построены хорошие каменные мосты в с.Гродовке и с.Новоэкономическом.

Впадающая река. Река Казенный Тарец принимает в себя с левой стороны речку Грузскую составляющею течением своим границу Екатеринославской и Слободской Украинской губерний. С правой стороны сверх нескольких ручьев речку Полтавку.

Река Кривой Торец

Общее обозрение. Вершины свои имеет в земле Донских казаков и втекая в Бахмутский уезд перерезывает оный по направлению от Юга-Востока к Северу Западу и от устья р.Казеннаго Торца, составляя границу на некоторое пространство Екатеринославской и Слободско Украинской губерний, уходит в сию последнюю.

Дно. Песчаное.

Ширина. До 10-ти сажен.

Глубина. От 1/2 до 2 1/2 аршин.

Берега. Высокие и отлогие.

Разлитие. От 30-ти до 250ти сажен, что продолжается иногда от 2х до 3х недель.

Переправы. Броды довольно часты, а сверх оных для переправ устр[о]ен хороший каменный мост в станцию Тарецкой, небольшие мосты: в Скотоватом, с.Землянки и в д.Мариинской плотине. // [арк.49зв.]

Впадающая река. Река Кривый Торец принимает в себя сверх нескольких ручьев с левой стороны речки Калиновую, Сухую, Клебин, Бык, Лозовую и Казенный Торец и которая из оных значительнейшая.

Река Кальмиус

Общее обозрение. Начало имеет в Бахмутском уезде близ д.Яковлевки и, протекая оным и Александровским уездами по направлению более от Северо Востока к Юго Западу, впадает при заштатном городе Мариуполе в Азовское

море, составляя течением своим от самых вершин до устья границу меж Екатеринославской губернии и землею войска донского.

Дно. В вершинах изредко болотистое, далее же песчаное и хрящеватое.

Ширина. От 3х до 10ти при устье же от 30 до 45 сажен. Глубина. От 1/4 до 6ти и местами более аршин.

Берега. Высокие каменистые и местами весьма крутые, из коих правой большею частию превышает.

Разлитие. От 20ти до 50ти сажен к устью же оно иногда простирается до 1/2 вер. и продолжается от 10ти до 14 дней.

Переправы. Броды в Бахмутском уезде в с.Александровке, в Александровском уезде при с.Бешев, с.Каракубе, Ласт, Каране и Сартане. Паром близ г.Мариуполя на большей Таганрогской дороге, подымающий грузу 6 фур сверх оных // [арк.50] плотины мельниц, служат также чрез речку сию переправами для обывателей, оные находятся в Бахмутском уезде при д.Авдотьиной и Георгиевке. В Александровском уезде близ ¹с.Бешева ¹ 2, при с.Каракубе, с.Кароне 2, с.Чертомлыке и с.Сартане 2, лучшие из оных при с.Сартане.

Впадающие реки. Река Кальмиус принимает в себя с левой стороны сверх нескольких ручьев речку Береснеговатую, имеющую высокие каменистые берега и топкое ложа. Речка сия составляет течением своим границу Александровского и Бахмутского уездов, летом большею частию пересыхает, почему для переправ в сие время не затруднительна; чрез оную построен на большей Бахмутской дороге каменный мост. Речку Волноваху при с.Большем Каракубе, речку Дубовую при с.Кароне и р.Кальчик при г.Мариуполе.

Река Кальчик

Общее обозрение. Начало имеет в Александровском уезде близ с.Малой Яншилы² и протекая оным по направлению от Северо Запада к Юго Востоку впадает при заштатном городе Мариуполе в р.Кальмиус.

Дно. Песчаное и хрящеватое, топкия же места весьма редки.

Ширина. От 4^х до 8 к устью же от 10^{ти} до 15 сажен. Глубина обыкновенная до 1/2 аршина, при запрудах же до 2^х аршин.

Берега. Высокие и у устья большею частию каменистые // [арк.50зв.] из коих правой превышает левой.

Разлитие. По причине высоких и крутых берегов от 20^{ти} до 30^{ти} сажен, что продолжается от 4^х до 6 дней, в которое время никаких переправ чрез реку сию не имеется.

Переправы. Броды: почти повсеместны; лучшие однако ж находятся выше с.Малой Яншилы, что на большой дороге из г.Павлограда в Мариуполь, называемой также Таганрогской, где построен также небольшой каменный мост, в с.Чердоклях, с.Старом Крыму и при г.Мариуполе; все сии броды весьма мелки и даже весною служат переправами чрез реку сию, выключая последнего, которому предпочитают находящийся в 5 верстах выше мельницы по реке

¹ Написано над рядком.

² Правильно Малый Янисоль.

сей весьма часты, до с.Чердаклей оных находится 9, да ниже онаго 5; но плотины оных для переправ неудобны.

Впадающія реки. Река Кальчик принимает в себя сверх нескольких ручьев небольшие речки с левой стороны р.Шагарову при с.Чардониях с правой стороны р.Калец в 5 верстах ниже упомянутого села обе сии речки равно и ручьи, впадающія в р.Кальчик имеют высокие и крутые каменистые берега и грунт песчаной и хрящеватой.

Река Кильчинь

Общее обозрение. Начало имеет в Новомосковском уезде при с. Кальченке, Голубовке тож и протекает оным до с.Сужина по направлению от Юго Востока к Северо Западу при оном поворачивает и протекает до д.Белой к Юго-Западу, а от сей // [арк.51] последней до устья своего в р.Самару (несколько ниже колонии Иозефсталя (отклоняется течением своим немного к Юго-Востоку).

Дно. Песчаное отчасти и болотистое.

Ширина и глубина. Незначительны, так что летом во многих местах пересыхает.

Берега. Высокие.

Разлитие. Незначительно.

Переправы. Броды повсеместны, сверх оных в каждом из набережных селений устроены мельницы которых плотины могут служить переправами для небольших тягостей. Весною же при с.Подгородном и в колонии Кронсгартене устраиваются паромы.

Впадающія реки. Речка Кольчень принимает в себя сверх нескольких ручьев с левой стороны речку Очеретоватую при с. Очеретоватом, и несколько ниже речку Губиниху. Обе сии речки незначительны.

Река Конская

Общее обозрение. Начало имеет а Александровском уезде несколько выше с.Раздор и протекает оным до с.Григорьевки по направлению от Юго Востока к Северу Западу, при сем поворачивает к Югу и потом, переменяв направление свое сперва к Юго-Западу, а потом к Северо-Западу, впадает в р.Днепр, с которой прежде устья своего соединяется многими рукавами. Река сия от соединения с речкою Токмачкою до самого устья отделяет течением своим Екатеринославскую и Таврическую губернии.

Дно. В вершинах отчасти каменистое и болотистаго свойства, далее же, а особенно при устье песчаное. Вода в оной дурнаго вкуса и нездоровая. // [арк.51зв.]

Ширина. От 3^х до 5^{ти}, к устью же до 20 сежен.

Глубина. От 1 до 4 ар., но как летом течение реки сей весьма тихо и оная во многих местах пересыхает, по низменным же местам оной составляются почти стояния имеющие весьма малое течение озера, коих глубина простирается от 6 до 8 аршин.

Берега. В вершинах крутые и каменистые, далее же отлогие и правой превышает.

Разлитие. До с.Полог незначительно, при оном же простирается до $1\frac{1}{2}$ версты, а близ г.Орехова, с.Жеребцов, с.Камышеватаго и Григорьевки от 1 до $1\frac{1}{2}$ версты; ниже же сей последней разлитие реки сей соединяется с наводнением р.Днепра и потопляется на 10 и более верст все пространство находящиеся меж оными и называемое урочищем Великий Луг, что продолжается до последних чисел июля и иногда до августа м[еся]ца, выше же разлитие реки сей более двух недель не продолжается.

Переправы. Броды при с.Воскресенском с.Пологах два, с.Жиребец, д.Дарьевке, с.Камышевато и близ с.Григорьевки, довольно хорошие песчаного грунта; в с.Раздорах хороший деревянный мост, при д.Веселой, с.Воскресенском, с.Пологах и с.Белогорье обыкновенныя сельския гати с небольшими мостами; но для переправы войск оныя не надежны. Ниже с.Белогорья хорошая плотина; при г.Орехове высокая гать с хорошим мостом, удобная для переправы во всякое время года, и при с.Григорьевке, что на Крымской большой дороге также // [арк.52] гать с мостом, но не так прочная и весною потопляется.

Впадающия реки. Река Конская принимает в себя сверх нескольких ручьев с правой стороны речку Сухую Конскую при с.Раздорах, р.Жеребец, при с.Жеребце и р.Сухую Камышеваху при с.Камышевато. С левой стороны р.Токмачку имеющую исторчник при с.Семеновке и которая до самого устья своего в р.Конскую, меж с.Белогорьем и д.Макаровкую составляет границу Екатеринославской и Таврической губерний.

Река Лугань

Общее обозрение. Начало имеет Бахмутском уезде при с.Государевом Буераке и, протекая оным по направлению от Юго-Запада к Северо Востоку, отсоединения с речкою Санжаровкою до д.Глубокой, составляет границу Бахмутскаго и Славяносербскаго уездов, втекая в сей последней простирается оным до д.Голубовки, по упомянутому направлению, при оной поварачивает к Юго Востоку до соединения с р.Белою, а от оной до устья своего в р.Северной Донец несколько ниже с.Вергунки протекает к Востоку.

Дно. Иловатое и глинистое.

Ширина. В Бахмутском уезде до 10ти в Славяносербском же от 10 ти до 15 ти сажен.

Глубина. До соединения с речкою Сенжаровкою от $1\frac{1}{2}$ до 1го далее же от 1го до 3х аршин.

Берега. Крутые и даже во многих местах утесистые, каменистые, меловатаго свойства. От вершин // [арк.52зв.] реки до соединения с р.Сенжаровкою крутизны праваго берега значительный, от сего же места до устья р.Ольховой левой берег круче правоаго, а меж сею последнею и р.Северным Донцом, правой берег снова становится круче леваго. Ложе реки сей так же большею частию обрывистое и также как и дноиловатаго и глинистаго свойства.

Разлитие. Незначительно, по причине крутых и близких берегов, но быстрота и глубина весною реки сей весьма увеличиваются и сюда в короткое

время делаетмя мутно белою, что происходит от свойства грунта дна и берегов реки сей.

Переправы. Почти в каждом из набережных селений устроены мельницы, коих плотины служат переправами, где же оных не имеется, то удобно переезжать реку сию в брод, но спуски и въезды бывают значительно круты. Лучшие же мосты чрез реку Лугань находятся: в с.Луганском, с.Троицком, с.Калиновском, с.Хорошем, с.Черкасском, с.Александровке и самой лучшей в с.Каменном при Луганском литейном заводе.

Впадающия реки. Река Лугань, сверх многих ручьев, принимает в себя с правой стороны: речку Сенжаровку при с.Каменовском составляющую течением своим границу Бахмутского и Славяносербского уездов, р. Камышеваху при с.Петровском, р.Лозовую против д.Новодемьяновки, р.Белую против с.Александровки, р.Ольховую при Луганском литейном заводе и с левой стороны р.Камышеваху // [арк.53] меж д.Константиновкою и д.Голубовкою. Левые берега речек Лозовой и Белой и правые р.Ольховой и Камышевахи с их рукавами и оврагами вообще весьма круты, каменисты и илового свойства и в некоторых местах образуют большия утесы, а именно на р.Белой при с.Исаковке, на р.Ольховой меж д.Панграцовкой и с.Успенским, в одной версте от коего на левом берегу реки находится каменный уголь, где устроены шахты Луганского литейного заводы, и на р.Камышевахе близ д.Николаевки, берег также весьма утесист и мелового камня. Ширина всех сих рек от частых запруд простирается до 10–15 сажен, глубина от $\frac{1}{2}$ до 1^ю и 3^ю аршин. Разлив незначителен по причине крутых и близких берегов; но глубина и быстрота в весеннее время рек сих весьма увеличивается. Ложе имеют большею частию обрывистое, иловатого и глинистаго свойства. Переправами служат чрез реки сии плотины мельниц устроенных почти в каждом из набережных селений, где же оных не находится, то имеются броды, но спуски и въезды оных вообще круты; предпочтительнее же прочих переправ чрез р.Ольховую и Белую находятся на 1ой при с.Успенском, а на 2ой при д.Ивановке; где устроены хорошие мосты и имеются удобные броды.

Речка Луганчик

Общее обозрение. Начало имеет в Славяносербском уезде при с.Петропавловке и протекая оным по направлению от Юго-Запада к Северо-Востоку впадает // [арк.53] при с.Николаевке в правой берег р.Севернаго Донца.

Дно. Иловатое и глинистое.

Ширина. От 2^х до 3^х сажен.

Глубина. От $\frac{1}{2}$ до 3^х сажен.

Берега. Крутые, каменисто мовловатого[?] свойства.

Разлив. Незначителен.

Переправы. Броды довольно часты и находятся почти во всяком из набережных селений, а в с.Перевозвановке устроен изрядной мост.

Впадающия реки. Река Луганчик, выключая нескольких ручьев и присоединяющихся к берегам оной крутых и излучистых оврагов, по коим находятся небольшие кустарники, а в некоторых из ущелин бьют хорошия ключи, никаких речек в себя не принимает.

Река Малая Терновка

Общее обозрение. Начало имеет в Павлоградском уезде при д.Новой Ивановке и, протекая оным по направлению от Севера Востока к Юго Западу, впадает при д.Усть Терновке в правой берег р.Самары.

Дно. Большею части. чернозем, отчасти же и песчаное.

Ширина. До 6ти сажен.

Глубина. От $1\frac{1}{2}$ до $1\frac{1}{2}$ аршина, в некоторых же местах летом пересыхает.

Берега. Высокие, и коих правой крут и превышает левой.

Разлитие. Незначительно и продолжается несколько дней, но быстрым течением в сие время сносятся все мосты и плотины, имеющиеся чрез // [арк.54] речку сию, от чего переправа чрез оную до слитья воды бывает затруднительно.

Переправы. Броды в вершинах реки сей по причине грунта и частых мельниц затруднительны, вниз же по реке находятся при Вязовских хуторах, по дороге из с.Вербков в с.Вязовок и при д.Усть Терновке; песчаного грунта и неглубоки. Мосты довольно хорошие по дороге из с.Вербков в с.Покровское, близ д.Варламовки и при Присовых хуторах, что на большой дороге, из г.Павлограда в Константиноградской уезд, равно и при д. ³⁵Новой¹ Николаевке устроена хорошая плотина, могущая служить для переправы.

Впадающия реки. Река Малая Терновка, выключая нескольких ручьев и оврагов соединяющихся с ея берегами, никаких речек в себя не принимает.

Речка Мокрая Московка

Общее обозрение. Начало имеет в Александровском уезде близ д.Семеновки, и протекая оным по направлению от Востока к Юго Западу, впадает при г.Александровске в левой берег р.Днепра.

Дно. Большею частию болотиста от части же песчаное.

Ширина. От 5^{ти} до 10 сажен.

Глубина. До $1\frac{1}{2}$ аршина, течение оной весьма тихо, в некоторых местах летом пересыхает; при запрудах же в полую воду глубина оной простирается до 3 аршин.

Берега. Большею частию крутые и в некоторых местах каменистые.

Разлитие. В вершинах незначительно, к устью же // [арк.54зв.] наводняется рекою Днепром, что продолжается несколько недель, в которое время и переправы чрез реку сию бывают затруднительны.

Переправы. Лучший брод песчаного свойства чрез реку сию находится на дороге из г.Александровска в д.Натальевку, глубиною до $1\frac{1}{2}$ аршина, в прочем во всех пребрежных селений равно и при городе можно переправится чрез реку сию в брод или по плотинам, устроенных мельниц, но с² меншою удобностию

¹ Написано над рядком.

² Літера "с" написана над рядком.

против упомянутого брода; сверх сего при г.Александровске строится хороший мост на столбах.

Впадающая реки. Речка Московка, кроме нескольких ручьев и соединяющихся с берегами оной оврагов, никаких речек в себя не принимает.

Речка Мокрая Сура

Общее обозрение. Начало имеет в Верхнеднепровском уезде при д.Павловой и протекая по направлению от Северо-Запада к Юго-Востоку, приближается несколько ниже до д.Воеводской к границе Екатеринославского уезда, которой протекает до д.Ильинской и несколько ниже оной, втекая в Екатеринославской уезд, простирается оным по упомянутому направлению до соединения с ручьем или оврагом Третузовым (что меж Привольною и д.Васильевки (от сего места до д.Дорогой поворачивает к северо Востоку, а от оной до устья своего в левой берег р.Днепра при с.Волоском протекает к Юго Востоку. // [арк.55]

Дно. Грунт коим протекает большею частию чернозем грузноватой местами же изредка и песчаной.

Ширина, глубина и разлитие. Обыкновенное течение реки сей весьма маловажно, так что летом во многих местах оное почти неприметно, весною же и ширина реки сей простирается от 5^м до 35^м, а при устье до 45^м сажень, выключая однако ж низменных мест, где река выходя из берегов своих, разливается выше до 1, а ниже к устью до 2^х верст, потопляя все переправы имеющиеся чрез речку сию, что продолжается более двух недель. Глубина оной в сие время простирается от 1^м до 3^х аршин, при устье же до 5^м сажень, обыкновенную же глубину оной определить трудно ибо в некоторых местах речка сия летом почти пересыхает, в других местах глубина оной до $\frac{3}{4}$ аршина, а при запрудах и озерах составляющихся по реке сей она простирается до 2^х и 3^х аршин.

Берега. В вершинах отлоги далее вниз от д.Васильевки аозвышенные, нл не весьма крутые и отчасти каменистые, из коих правой большею частию превышает.

Переправы. Броды выше колонии Ямборской, близ Волоских хуторов, называемый Дергачев брод и при с.Сурском; песчаного свойства и глубиною до $\frac{3}{4}$ аршина; выше же, хотя и есть мелкия места, где можно переезжать речку сию в брод, но по топкости грунта оные не столь удобны. Мосты выше колонии Ямбургской, в с.Сурском, д.Федоровке, д.Дмитриевке, при Криничеватых // [арк.55зв.] хуторах 3, и на дороге из с.Романкова в с. Саксагань; лучшие из оных первый и последний. Сверх того, некоторыя из плотих мельниц находящихся почти в каждом из набережных селений, в случае надобности, могут также служить переправами чрез реку сию.

Впадающая реки. Река Мокрая Сура принимает в себя сверх нескольких ручьев в Екатеринославском уезде с правой стороны р.Грушевку, р.Камышеватую Суру и с левой реку Сухую Суру. Все сии речки хотя летом большею частию пересыхают, но по причине топкости их дна удобныя переправы чрез оныя находятся только в следующих местах; чрез р.Грушевку, брод песчаной при д.Богдановке и мост на большей Елизаветградской дороге. Чрез р.Камышеватую Сурубродов совсем не имеется, а переправляются чрез устро-

ення плотини в д.Николаевке, Александровке, Покровском и с.Бутовическом. Через р.Сухую Суру устроено хороший дерев'яний міст при с.Михайловке, впрочому хоч і не з більшою зручністю, але в разі потреби можна переїхати річку сюди в брод на багатьох місцях.

Річка Мокра Яла

Общее обозрение. Початок має в Александровском уезді біля с.Новой Каракуби і протікає одним до с.Старого Кременчука де з'єднується з р.Кабильною по напрямку від Юга Востока к Северо Западу, при цьому поворачиває к Северу і протікає тим напрямком до самого в'їзду свого в лівий берег р.Волчьей. // [арк.56]

Дно. Грунт ким протікає глинисто болотистий, отчасти і піщаний. Ширина, глибина і розлиття. Обыкновенное течение річки сей дуже мало-важно, так що літом на багатьох місцях майже пересихає і складаються по ній озера мають дуже малі протоки їх з'єднують. Весною ж течение річки сей досить швидко і ширина ній простягається від 10 до 30 сажнів, включаючи однак ж низьких місць, де річка ця розливається до $\frac{1}{2}$ версти, а при в'їзді на кілька верст, що продовжується до 10^{тих} днів. Глибина ній тоді від 2^х до 4^х і більше аршинів.

Берега. Невисокі і більшою частію отлогіє.

Переправы. Броди біля д.Федоровки, д.Самусавки, д.Ивановки при с.Старом Керменчуку і вище наго досить хороші більше піщаного свойства; мости нижче с.Камары, вс.Бол.Янисоле і при с.Керменчуку досить хороші, зверх них через річку сюди устроєні мельниці в с.Камарі дві на відстані від с.Керменчука до с.Новой Каракуби 5; але плотини них для переправ не дуже зручні.

Впадающия реки. Річка Мокра Яла приймає в себе, зверх кількох ручьїв, з лівий сторони при с.Новой Каракубі річку Гончариху или Дортобайскую, при с.Старом Керменчуку р.Кобильную. З правої сторони при с.Большом Янисоле р.Лозоватую і Осиковатую. Все сии річки болотистого свойства і літом майже повністю пересихають; тому для // [арк.56зв.] переправ великих перешкоди не представляють, але весною і після злиття води, коли їх течение значительнее, то онія дуже можуть бути незручними. Через річки Лозоватую і Осиковатую при с.Бол.Янисоле устроєні изрядныя гати, берега ж річок сих більшою частію отлогіє.

Річка Омельник

Общее обозрение. Початок має в Верхнеднепровском уезді біля с. Попелнистаго і протікає одним спочатку по напрямку від Северо Западу к Юго Востоку, потім поворачиває між д.д.Алексеевской і Степановской к Северо Востоку і при с.Днепровской Каменке впадає в правої берег р.Днепра.

Дно. Іловатое.

Ширина. Від 2^х до 6^{тих} сажнів.

Глубина. Від $\frac{1}{2}$ до 2^х аршинів і місцями при запрудах она простягається до $1\frac{1}{2}$ сажнів.

Берега. Досить високі, отчасти і крутіє.

Разлив. В вершинах незначителен и продолжается от 7 до 10^м дней при устье же река сия, наводняясь р.Днепром, разливается иногда на несколько верст, что продолжается соразмерно убыли воды в р.Днепре.

Переправы. По причине частых запруд броды чрез реку затоплены, а сверх онаго и нетвердое ложе мало соответствует оным; переправляются же чрез реку сию в каждом из набережных селений по устроенным мостам или по плотинам мельниц; лучшие из сих переправ находятся в // [арк.57] д.Омельничке, что на почтовой Кременчугской дороге, а в с.Лиховке переправляются в брод имеющийся только в одном сем месте чрез реку сию. Глубина до $\frac{1}{2}$ аршина.

Впадающая реки. Река Омельник сверх нескольких ручьев принимает в себя с левой стороны при с.Бабашевском речку Жабою.

Река Орель

Общее обозрение. Источник свой имеет при границе Екатеринославской и Полтавской губерний, и протекая большими извилинами, отделяет течением своим упомянутыя губернии до самого устья своего в левой берег р.Днепра. Направление имеет сначала в Павлоградском уезде от Северо-Востока к Юго Западу, при границе же онаго в Новомосковском поворачивает к Северо Западу и протекает оным до д.Быстрековки, где или немного выше оной, опять поворачивает к Юго Западу, коим направлением простирается до самого устья своего. Река сия, от устья в оную р.Берестовой до впадения своего в р.Днепр, служила продолжением укреплений бывшей Украинской линии.

Дно. В вершинах большею частию болотистое далее же вниз более песчаное. Река сия имеет множество заливов, озер, болот с очеретом и окружена во многих местах лесом, почему вода в¹ оной не весьма здорова, а особенно в летнее время.

Ширина. В Павлоградском уезде от 10^м до 20 сажен, в новомосковском же от 20^м до 30ти, а при устье своем до 60 сажен.

Глубина. Обыкновенную глубину реки сей можно считать от // [арк.57зв.] 12^м до 20 футов, но по причине течения ея плесами и соединения со многими глубокими озерами, глубина и ширина оной в точности определены быть не могут.

Берега. Вообще невысокие, правой из оных довольно крутой, левой же отлогий местами песчаный и отчасти болотистый и более отдален от течения реки.

Разлитие. В Павлоградском уезде оное простирается до 100, местами и более сажен, продолжается не более 8 дней, в Новомосковском же разлитие реки сей гораздо значительней, а особенно при селениях Казырщине, Личковке и Осиповке, где наводнение реки соединяется с имеющимися в сих местах озерами, а при устьи близ с.Шульговки, оное простирается иногда на несколько верст и продолжается до 4^х недель. Возвышение воды простирается до 15^м и более футов.

---

¹ Літера "в" написана іншими чорнилами.

Переправи. В Павлоградском уезде броды лучшии при д.Черноглазовке называемой Стешин Брод, грунт онаго песчаной и глубина до 1го аршина, также переешают чрез реку сию в легких крестьянских повозках при хуторах Трегубовых и Семихатовых, но броды сии, по причине нетвердаго дна реки, не весьма удобны. Мосты при д.Га[?]нях и при хуторе Коленковом хорошие, при хуторах Незамаевых есть также небольшой дурно¹ построенный мост. В Новомосковском уезде дно реки сей становится гораздо крепче от чего и броды чрез оную чаще, но глубина оных простирается от 2^х до 3^х футов; таковыя места находятся в с.Гупаловке, с.Котовке, д.Воиновке, с.Байбаковке, против м.Царичанки, при с.Могилев и меж с.Шульговкою и Орелью, хороший мост находится при заштатном городе Алексополе или Царычанке, паромы весною устраиваются в с.Перещепине 2, при с.Котовке 2, ³⁹м.Нехвороща 2², и при с.Шульговке 1. Сверх оных плотины мельниц против слобЗалинейной, хутора Поповки, сл.Ряжской, д.Васильевки, Маячки, м.Китай-города, сл.Слочипской, при с.Байбаковке и при с.Половещине могут служить переправами // [арк.58] чрез реку сию.

Впадающия реки. Река Орель принимает в себя с левой стороны в Екатеринославской губернии сверх нескольких ручьев речки: Орельку при хуторах Стрельских, Богатую при д.Богатой, Кильченку при с.Перещепине, Крывец при с.Козырщине, Бучовку при с.Бучовке, Журовку при с.Ивановке и Прядивку близ с.Могилева, значительнейшая из оных р.Орелька.

Речка Орелька

Общее обозрение. Начало имеет в Павлоградском уезде близ д.Новоданиловки и протекая оным до с.Краснопавловки по направлению от Севера к Юго при упомянутом селе переменяет оное к Юго Западу и при Стрельских³ хуторах впадает в левой берег р.Орла.

Дно. Болотистое.

Ширина. До 6 сажен.

Глубина. От 1/2 до 1 1/2 аршина.

Берега. Довольно высокие и отлогие.

Разлитие. По причине уской долины, которой протекает не значительно и продолжается не более 8 дней; течение же реки сей в летнее время хотя и весьма тихо, но весною весьма быстро, от чего все плотины мельниц равно и мост и находящиеся на реке сей сносятся.

Переправы. Бродов, по причине болотистаго грунта, не имеется, мосты же хорошие находятся в д.Беляевке, с.Артельном и с.Краснопавловке, // [арк.58зв.] но сей последний хуже первых; сверх оных плотины мельниц также служат чрез реку сию переправами; лучшия из оных при д.Грушиной и д.Хажняковке.

Впадающия речки. Речка Орелька, кроме нескольких ручьев, никаких речек в себя не принимает.

¹ Слово написано над рядком.

² Написано над рядком.

³ Заголовна літера "С" правлена.

Речка Протовч

Общее обозрение. Начало имеет в Новомосковском уезде близ с.Шульговки и протекая оным по направлению от Северо Запада к Юго Востоку впадает, несколько выше с.Каменки в левой берег р.Днепра.

Дно. Болотистое.

Ширина. От 20^{ти} до 25^{ти} сажен.

Глубина. От частых мельниц воды реки сей подняты и глубина простирается от 3х до 6 аршин.

Берега. Низкие, болотистаго свойства, окруженные озерами.

Разлитие. По болотам, окружающим течение речки сей значительно, а особенно меж д.Сотницкою и лзерами при с.Петриковке.

Переправы. Переправами чрез речку сию служат: мост при с.Елизаветовке и плотины имеющихся на реке сей мельниц; броды хотя и есть в некоторых местах ниже запруд, но оные довольно глубоки и по причине болотистаго грунта не весьма удобны.

Впадающая речки. Речка Протовч принимает в себя с левой стороны близ Петровских хуторов речку Чаплинку.

Речка Самара

Общее обозрение. Источник свой имеет при границе Екатеринославской и Слободско Украинской губернии меж // [арк.59] деревнями Степановкой и Груской Бахмутскаго уезда и отделяя течением своим упомянутыя губернии до д.Петровки, несколько ниже оной втекает в Павлоградской уезд, прорезав которой и Нвомосковской впадает в сем последнем в левой берег р.Днепра несколько ниже колонии Рыбальской близ урочища Огрена. Свойства воды оной не здоровое.

Дно. В вершинах глинистое, далее же большею частию песчаное, есть места и болотистаго свойства.

Ширина. В вершинах незначительна, в низ же по течению, увеличиваясь постепенно, простирается от 15^{ти} до 30 сажен.

Глубина. При источниках маловажна, далее же от запруд простирается от 3^х до 6^{ти} аршин, есть однакож и мелкия места удобныя для бродов.

Берега. Правой высокий и крутой, привыщающий левой, но к устью реки сей вышена онаго частоизмножится.левой же более отдален от ложа реки, не столько крут и местами болотист.

Разлитие. В вершинах незначительно, далее же вниз река сия разливается до 200 сажен в некоторых же местах как то: меж с.Дмитровкою и с.Богославом, меж г.Павлоградом и с.Вербкою, при с.Михайловке, с.Андреевке¹, г.Новомосковске, колонии Иозефсстале разлив оной простирается до 2^х верст и продолжается до 3^х недель.

Переправы. До устья речки Гнилуши в Бахмутском уезде броды чрез реку сию весьма часты и свех // [арк.59зв.] оных устроен хороший деревянный мост ниже Богдановки. В Павлоградском уезде лучшие броды находятся при д.Александрополе и с.Дмитриевке; глубина оных не более $\frac{3}{4}$ аршина и грунт

¹ Слово написано над рядком.

песчаный. Мосты при с.Вербках и с.Вязовске, хорошо построенные, из коих последний весною разбирается. Также есть еще небольшой мост при д.Верхнесамарской и плотина водяной мельницы, могущая служить для переправы при с.Кочережках. В Новомосковском уезде брод при г.Новомосковске близ монастыря, при с.Новоселке и близ с.Одинковки. Глубина оных от $1/2$ до $1 1/2$ аршина, грунт песчаной. Паромы при д.Михайловке 1, при г.Новомосковске близ монастыря на большей в Павлограде дороге 1, и при колонии Рыбольской близ урочища Огрена два. Сверх оных некоторыя плотины мельниц, имеющихся во многих из набережных селений, могут также служить переправами чрез реку сию.

Судоходство. Не имеется.

Впадающие реки. Река Самара принимает в себя сверх нескольких ручьев с левой стороны речку Гнилушу при границе Бахмутского и Павлоградского уездов, р.Бык, р.р.Мокрую и Сухую Чаплинку, р.Волчью, и речку Татарку. С правой стороны речку Опалиху, р.Бол.Терновку, р.Мал.Терновку, р.Вязовок, речку Волнянку и р.Калчик.

Набережные города. г.Новомосковск. // [арк.60]

Дороги. Сверх нескольких малых проселочных дорог, р.Самара, течением своим пересекает почтовую дорогу, что из г.Новомосковска в г.Павлоград.

Река Самара в подробности от вершин оной до соединения с р.Гнилушею или по Бахмутскому уезду

Река Самара источники свои имеет при границе Екатеринославской и Слободско украинской губернии меж деревнями Степановкой и Грузской Бахмутского уезда по направлению от Юго Востока к Северо Западу, отделяет вышезначенная губернии до соединения своего с речкою Гнилушею, где и втекает в Павлоградской уезд.

Дно. Глинистое.

Ширина, глубина. Незначительны.

Берега. Высокие из коих правой крут и превышает левой.

Разлитие. Незначительно.

Переправы. Броды весьма часты, а сверх оных устроен хороший деревянный мост ниже д.Богдановки.

Впадающия реки. Сверх нескольких ручьев р.Самара принимает в себя с левой стороны при границе Бахмутского и Павлоградского уездов речку Гнилушу.

От устья р.Гнилуши до соединения с р.Волчью или по Павлоградскому уезду

По соединению с р.Гнилушею р.Самара, втекая // [арк.60зв.] в Павлоградской уезд переменяет направление свое к Юго Западу и простирается оным до с.НИколаевки, при оном селе снова обращается к Северо Западу до соединенья с р.Волчью и ниже с.Кочережки втекает в Новомосковской уезд.

Дно. Песчаное, изредка же и чернозем.

Ширина. От 15^м до 25^м сажен.

Глубина. От частых запруд простирается от 3^х до 5 аршин, есть однакож и мелкия места, удобныя для переправы в брод.

Берега. Высокие, из коих правой крут и превышает левой, которой более отдален от ложа реки и несколько болотист.

Разлитие. Река Самара разливается до 200 сажен, в некоторых же местах как то: меж с.Дмитровкою и с.Богославам, меж г.Павлоградом и с.Вербкою, разлив простирается до 2х верст и портит иногда дороги, пролегающия около берегов реки сей, что продолжается от 2^х до 3^х недель.

Переправы. Лучшие броды чрез р.Самару находятся на сем пространстве при д.Александрополе и с.Дмитриевке, глубина оных не более $\frac{3}{4}$ аршина и грунт песчаный. При деревне же Петровке, с.Николаевке и д.Катери новке имеющих броды не столь удобны, да сверх оных бывают по реке сей в сухое лето мелкия места, а именно: при д.Башиловке, с.Кохановке и с.Вербках; но оныя по причине нетвердаго грунта для // [арк.61] для переправы почти совсем неудобны. Мосты при д.Верхнесамарской не большей, при селах же Вербке и Вязовок¹ довольно большие и хорошо построенные; из коих последний весною разбирается, равно и плотина мельницы, устроенной при с.Кочережках может также служить переправой.

Впадающия реки. Река Самара в Павлоградском уезде принимает в себя сверх нескольких ручьев с правой стооны р.Опалиху меж деревнями Верхнесамарской и Варваровской, р.Бол.Терновку несколько ниже с.Тернова, р.Малую Терновку при д.Усть Терновке и р.Вязовок при с.Вязовке. С левой стороны р.Бык при с.Петропавловке, речки Сухую и Мокрую Чаплинку при с.Дмитриевке и р.Волчью меж с.с.Возовским² и Кочережками, близ границы Павлоградскаго и Новомосковскаго уездов.

От соединения р.Волчьєю до устья р.Самары в р.Днепр или по Новомосковскому уезду

От соединения с р.Волчьєю р.Самара приближась к границе Новомосковскаго уезда стекает в оной и простираясь по прежнему направлению к Северо Западу до с.Михайловки меж оным и с.Вольным обращается к Юго-Западу и несколько ниже колонии Рыбальской близ урочища Огрина впадает в левой берег р.Днепра.

Дно. Песчаное, есть места и болотистаго свойства.

Ширина. От 25ти до 30 сажен.

Глубина. От частых запруд простирается от 4-х до 6 аршин. Есть однако ж и мелкия места удобныя для переправы чрез реку сию в брод. // [арк.61зв.]

Разлитие. Местами простирается до 2х и более верст; в других же местах бывает не выше 250 сажен; самое большое разлитие реки сей бывает при с.Михайловке, с.Андреевке, г.Новомосковске и колонии Иозефсталь и продолжается до 3 и иногда более недель.

Переправы. Броды при г.Новомосковске близ Монастыря, при с.Новоселке и близ д.Одинковки; глубина оных от 1/2 до 1 1/2 аршина, грунт

¹ Слово написано над рядком.

² Масться на увазі с.Вязовок.

песчаной. Паромы при д.МИхайловке 1, при г.Новомосковске близ Монастыря, что на большой в г.Павлоград дороги 1, и при колонии Рыбальской близ урочища Огрена два; сверх сих переправ некоторыя из плотин мельниц имеющихся во многих из набережных селений могут также служить переправми чрез реку сию.

Впадающия реки. Река Самара в Новомосковском уезде сверх нескольких ручьев принимает в себя с правой стороны р.Волнянку при с.Вольном р.Кальчик при колонии Иозефстале и с левой стороны небольшую речку Татарку.

Наберсжные города. Город Новомосковск.

Дороги. Сверх нескольких малых проселочных дорог р.Самара течением своим перерезывает почтовую дорогу, что из г.Новомосковска в г.Павлоград.

Река Солоная

Общее обозрение. Вытекает в Екатеринославском уезде, выше // [арк.62] д.Ивановки близ границы онаго с Верхнеднепровским, и протекая сим уездом по направлению от Севера к Юго Западу впадает при с.Шолохове в левой берег р.Базавлука.

Дно. Каменистое, большею частию хрящеватое и изредка чернозем, местами болотистый.

Ширина. Весною простирается от 10^{ти} до 25^{ти} сажен, летом же незначительна.

Глубина. Течение реки сей в некоторых местах летом пересыхает, обыкновенную же ея глубину полагать можно до 1 аршина, в озерах же, составляющихся по низменным местам реки сей, оная простирается до 2^х и более аршин.

Берега. Невысокие каменистые и местами утесисты.

Разлитие. Разлив реки сей незначителен и продолжается от 3^х до 4^х дней; но от быстрого течения реки сей в си время переправы чрез оную весьма затруднительны, что также притчиною, что чрез рекусию не имеется мостов и гребель.

Переправы. Броды весьма часты; лучшие же находятся выше д.Ивановки, д.Константино-Михайловке, д.Воротинцовке, д.Алексеевке и при с.Шолоховом; во всех сих местах течение реки летом весьма слабо и грунт крепкий.

Впадающия реки. Река Солоная, выключая нескольких ручьев, никаких речек в себя не принимает.

Речка Сухая Яла

Общее обозрение. Вытекая в Александровском уезде близ границы онаго и Бахмутскаго протекает сим, // [арк.62зв.] уездом по направлению от Юго-Востока к Северо-Западу и при с.Константинополе впадает в левой берег р.Волчей.

Ширина. В летнее время речка сия во многих местах пересыхает, а составляются по низменным местам оной небольшие озера, весною же ширина оной бывает от 5^{ти} до 9^{ти} сажен, а глубина от 2^х до 3^х аршин.

Разлитие. Разлив реки Сухой Ялы незначителен и подолжается несколько дней.

Дно. Иловатое.

Берега. Отлогие и в вершинах отчасти каменистые.

Переправы. Хотя дно реки сей и не крепкое, но летом броды чрез оную не затруднительны. Мост довольно хороший на черкасской большей дороге меж с.Константинополем и с.Улаклами, а выше сего места могут также служить переправами хорошо устроенныя плотины мельницы, коих при реке сей находится три.

Впадающия реки. Река Сухая Яла принимает в себя, сверх нескольких ручьев, с левой стороны реки: Соломку и Икряную.

Река Северный Донец

Общее обозрение. Вытекая в Курской губернии в Карачинском уезде прорезывает течением свои оную и Слободскую Украинскую губернии и, приближась к границе Екатеринославской при устье р.Бахмута, протекает Северо-Восточную часть сей губернии, отделяя оную, сначала на небольшое // [арк.63] пространство от Слободско-Украинской, потом от Воронежской и наконец от земли Донских казаков, втекает в сию последнюю по соединению с речкою Правую Белою.

Течение. Течение реки сей довольно быстро и окружено лугами и лесом. Вода мутна и невесьма здоровая.

Дно. Глинистое и иловатое, болотистаго свойства.

Ложе. Крутое и обрывистое.

Ширина. От 30 до 45^м сажен, в некоторых же местах при заливах реки сей и более.

Глубина. От 2^х до 3^х и до 5^м сажен, мелкия же места весьма редки, хотя жители называют оныя бродами, но глубина оных никогда не бывает менее 1^м и 1¹/₂ аршина.

Берега. Правой берег реки сей меловатаго, глинистаго и частью каменистаго свойства, возвышеннее леваго, перерезан оврагами и довольно крут, а особенно в Бахмутском уезде при с.Серебрянке и с.Верхнем.левой же гораздо отложее праваго песчанаго свойства, оба отдалены от ложа и покрыты лесом.

Разлитие. В марте и апреле месяцах луга и леса окружающие ложе реки сей покрываются водою на расстояние 1¹/₂ и 2 верст, что продолжается до 4^х недель.

Переправы. В с.Привольном устроена хорошая плотина с деревянным мостом, могущая служить для переправы больших тягостей. В д.Рубежной находится два хорошия паромы из коих // [арк.63зв.] каждой может поместить одну пехотную роту. Место сие называется Селецким Бродом и служит Камunikационным пунктом Екатеринославской и Воронежской губернии. В селе же Серебрянке прежде были устроены паромы, но теперь не существуют, а летом открывается при селе сем брод глубиною от 1го до 1¹/₂ аршина. Далее вниз по реке сей имеются еще паромы при д.Устимовке. в 4^х верстах от с.Крыскаго, в с.Желтом 2, с.Николаевке 2 и в с.Новобожедаровке 1, лучшие из сих последних при с.Желтом и Николаевке, подымающие с грузом и лошадьми до 6 крестьян-

ских повозок; равно и спуски в сих местах не круты; протчие же не так хороши и менее упомянутых. При д.Пришибе устроено еще две мельницы, коих однако ж уския и не прочная плотина не весьма удобна для переправы.

Впадающия реки. Река Северной Донец принимает в себя с правой стороны сверх нескольких ручьев: р.Бахмут, р.Верхнюю Беленькую, ручей Семкин, Нижнюю Белинскую, р.Лугань, р.Луганьчик и р.Правую-Белую.

Набережные города. г.Славяносербск.

Дороги. Сверх нескольких малых проселочных дорог р.Северной Донец перерезывает течением своим большия проселочныя дороги, что из г.Бахмута в г.Воронеж при с.Рубежном и что из Таганрога // [арк.64] в Старобельск и Воронеж при с.Желтом.

Река Северной Донец в подробности

От устья р.Бахмута до устья ручья Семкина или по Бахмутскому уезду.

Река Северной Донец соединясь с р.Бахмут при границе Екатеринославской и Слободско Украинской губерний, протекает Северною частию Бахмутскаго уезда, по направлению от Северо-Запада к Юго-Востоку, отделяя течением своим упомянутыя губернии на расстояние $4\frac{1}{2}$ верст до с.Серебрянки, при оном селе, приближась к границе Воронежской губернии, поварачивает к Северо-Востоку до д.Шипиловки, при которой переменя свое направление к Северу, протекает оным на расстояние 5 верст, и выше с.Привольнаго в 4^x верстах отклонясь течением своим к Юго-Востоку простирается сим направлением до устья ручья Семкина, отделяя на всем сим пространстве упомянутыя губернии.

Течение. Быстрое, окруженное лугами и лесом.

Дно. Глинистое и иловатое, болотистаго свойства.

Ложе. Крутое и обрывистое.

Ширина. От 29^m до 40 сажен.

Глубина. От 2^x до 3^x и до 5^m сажен, мелкия же места реки сей весьма редки и известно только одно в сухое лето при с.Серебрянке, где глубина бывает от 1 до $1\frac{1}{2}$ аршина. // [арк.64зв.]

Берега. Правой берег реки сей Крутой, а особенно при с.Серебрянке и с.Верхнем меловатаго и глинистаго свойства, возвышеннее леваго и перерезан оврагами. Левою же гораздо отложе праваго, песчанаго свойства; оба отдалены от ложа и пкорыты лесом.

Разлитие. Разлив бывает в марте и апреле м[еся]цах и простирается по лугам и лесам окружающим ложе реки сей от $1\frac{1}{2}$ до 2^x верст, что продолжается до 4^x недель.

Переправы. В с.Привольном плотина находящейся водяной мельницы хороша устроена и может служить переправою для больших тягостей. В д.Рубежной имеются два хороших парома, могущие поместить каждой по одной пехотной роте; место сие называется Селецким бродом и есть главный коммуникационный пункт Екатеринославской и Воронежской губернии. Сверх оных в Бахмутском уезде открывается летом мелкое место при с.Серебрянке Глубиною от 1^{20} до $1\frac{1}{2}$ аршина, где обыватели переезжают реку сию в брод.

Впадаючія реки. Река Северной Донец принимает в себя с правой стороны на сем пространстве сверх нескольких маловажных ручьев, р.Бахмут при границе Екатеринославской и Слободско Украинской губерний в $4\frac{1}{2}$ верстах выше с.Серебрянки, р.Верхнюю-Беленькую¹ при с.Верхнем и ручей Семнин при д.Белой Горе. // [арк.65] составляющий границу Бахмутскаго и Славяно-сербскаго уездов.

Дороги. При д.Рубежной река Северной Донец перерезывает течением своим большую проселочную дорогу, что из г.Бахмута и г.Воронеж.

От устья ручья Семкина до устья речки Правой Белой или по Славяносербскому уезду

Соединясь с ручьем Семкиным, р.Северной Донец претекает Северо-Восточную часть Славяносербскаго уезда до с.Жолтаго по направлению от Севера-Запада к Юго-Востоку на расстояние 10 верст и составляет на всем сем пространстве границу Екатеринославской и Воронежской губерний; в сем месте она снова обращается к Юго Востоку и до самого соединения с речкою Правую Белую, протекает сим направлением, отделяет Екатеринославскую губернию и землю Донских казаков, где и уходит в сию последнюю.

Течение. Быстрое окруженное лугами и лесом.

Дно. Глинистое и иловатое, болотистаго свойства.

Ложе. Крутое и обрывистое.

Берега. Правой берег реки сей возвышеннее леваго, но не столь крут как в Бахмутском уезде, свойство онаго глинистое и каменистое; левой же гораздо отложе правого песчаннаго свойства. Оба отдалены от ложа реки и покрыты лесом. // [арк.65зв.]

Разлитие. Разлитие р.Севернаго-Донца бывает обыкновенно в марте и апреле м[ся]цах и простирается по лугам и лесам окружающим ложе реки сей от $1\frac{1}{2}$ до 2^х верст, что продолжается до 4^х недель.

Переправы. Паромы при д.Устимовке, в 4^х верстах от с.Крымскаго в с.Новобожадаровке 1, лучшие из оных при с.Желтом и Николаевке, поднимающие до 6 крестьянских телег с грузом и лошадьми, равно и спуски в сих местах хороши, да при д.Пришибе имеется две водяных мельницы, коих однакож уская плотина дурно устроена и для переправы невесьма уобна.

Впадаючія реки. Река Северной Донец принимает в себя на сем пространстве с правой стороны сверх нескольких ручьев речку Нижнюю-Белинькую при с.Нижнем, реку Лугань меж селами Красным и Николаевкою, р.Луганьчик при с.Николаевке и речку Правую Белую при границе Екатеринославской губернии с землею Донских казаков в 6 верстах ниже д.Аннинской.

Набережные города. Город Славяносербск.

Дороги. Сверх нескольких малых проселочных дорог р.Северной Донец перерезывает течением своим при с.Желтом большую проселочную дорогу, что из Таганрога в г.Старобельск и г.Воронеж. // [арк.66]

¹ В оригіналі “Верхнюю-Беленькую”.

Речка Нижняя Терса

Общее обозрение. Начало имеет в Павлоградском уезде при д.Прокофьевке и протекая оным по направлению от Юго-Запада к Северо Востоку впадает в левой берег р.Волчей несколько ниже д.Прусенковки.

Дно. Грунт, коим протекает чернозем, большею частию болотистый.

Ширина. От 5^м до 10 сажен.

Глубина. Летом течение реки сия в некоторых местах весьма мало в других же глубина оной простирается от 1 до 2^х аршин.

Берега. Крутые.

Разлитие. Разлив незначителен, продолжающийся несколько дней.

Переправы. Бродов хороших по такому грунту чрез реку сию не имеется, а устроены изрядные мосты при с.Раздорах и Троицко, сверх оных переправляются по плотинам мельниц находящихся при д.Гавриловке, д.Михайловке, с.Николаевке и при конском заводе княгини Прозоровской.

Впадающая реки. Сверх нескольких ручьев р.Нижняя Терса принимает в себя с правой стороны при с.Раздорах р.Отногую Терсу.

Речка Токмачка.

Общее обозрение. Источники свои имеет при границе Екатеринославской и Таврической губернии при с.Семеновке Александровскаго уезда и протекая оным по направлению от Юго-Востока // [арк.66зв.] к Северо Западу впадает в р.Конскую в 4 верстах выше Макаровки, составляя от вершин своих до самого устья границу упомянутых губерний.

Дно. В вершинах болотистое, в низ же по течению песковатое и каменистое.

Ширина, глубина, разлитие. Маловажны.

Берега. Крутые каменистые и местами утесистые.

Переправы. Хороший брод находится при с.Басане и при с.Семеновке устроен небольшой мост.

Впадающая реки. Речка Токмачка никаких речек в себя не принимает.

Речка Томаковка.

Общее обозрение. Начало имеет в Екатеринославской уезде несколько выше д.Веселой и, протекая оным по направлению от Севера Востока к Юго Западу, впадает при с.Красногригорьевке в Чернишевой лиман, служащий источником р.Речашее и впадающей в левой берег р.Днепра.

Дно. Вообще твердое, каменистаго и песчаного свойства.

Ширина. От вершин речки сей до д.Любикута маловажны, далее же вниз к устью простирается 1^а от 25^м до 40 сажен, а 2^а от 4^х до 6 аршин.

Разлитие. Незначительно и продолжается не более одной недели. // [арк.66зв.]

Берега. Отлогие, свойство оных местами каменистое.

Переправы. Броды до д.Любикута весьма часты, лучшие однако ж из оных при д.Михайловке, д.Кириловке и д.Веселофедоровке, ниже же броды от глубины реки сей равно и других никаких переправ не имеется.

Впадающие реки. Река Томаковка сверх нескольких ручьев, принимает в себя правой стороны р.Камышеватую при с.Томаковке и р.Топаль меж сим по-

следним и д.Кириловкой; обе сии реки незначительны, имеют крепкое хрящеватое дно и отлогие, отчасти каменистые берега.

Примечание. Большая часть рек, а особенно небольших, протекающих в Екатеринославской губернии воду имеют мутную и не весьма здоровую, почему жители и предпочитают оной ключевую и колодезную для своего употребления.

4ое ОТДЕЛЕНИЕ

ОПИСАНИЕ ДОРОГ В ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Почтовые дороги.

Большая и почтовая дорога

от г.Екатеринослава в г.Санктпетербург

через г.г.Верхнеднепровск и Кременчуг до границы губернии 132 версты.

От г.Екатеринослава до с.Карнауовки 27 верст* (где и почт. станция).

Дорога на сем пространстве пролегает степью по высотам правого берега р.Днепра более глинистым и отчасти черным грунтом и перерезана несколькими оврагами составляющими отвержки упомянутого берега. От города она простирается мимо предместия // [арк.67зв.] Новых Кайдаков через с.Диевку в 9 верстах и мимо с.Тарамсаго. В сухое время года предпочитается оной дорога пролегающая по лощине близ самой р.Днепра, через предместие Новые Кайдаки в 7, с.Диевку в 2, с.Сухачевку в 5, и с.Тарамское в 3-х верстах; сия дорога тремя верстами ближе выше описанной столбовой, но осенью и весною в местах где грунт оной болотист или глинист бывает весьма грязна.

От с.Карнаухова до с.Романкова 18 верст (где и почтовая станция). От с.Карнаухова до с.Романкова дорога пролегает также степью по высотам правого берега р.Днепра, одинаким грунтом как и в предь идущем переходе и при с.Романкове перерезана оврагом. Также есть и другая дорога идущая долиною близ самой реки от с.Карнауовки через с.Третузново в 3 и с.Каменское в 7 верстах, в оном селе дорога подымается на гору правого берега реки и при с.Романкове опять спускается вниз; дорога сия в летнее время довольно хороша, но весною и осенью бывает весьма грязна.

От с.Романкова до г.Верхнеднепровска 24 версты (где и почт. станция).

Дорога пролегает через д.Шошинскую в 8, д.Никитинскую-Щуровку в 4 и д.Герасимову-Щуровку в 3 верстах. Местоположение пространства сего довольно гористо при с.Романкове и при вышеупомянутых деревнях, в коих дорога спускается и подымается на высоты правого берега р.Днепра. // [арк.68]

---

* Примечание: выставленные расстояния меж деревень лежащих при дороге, считаются от предидущих.

От г.Верхнеднепровска до с.Калужина 26 верст (где и почтовая станция). Дорога пролегалает чрез д.Пушкаревку в 3, д.Омельничек в 21 версте и мимо деревень Домоткани и Бородаевки отстоящих в право от оной 1^а в 150, 2^а в 50 саженьях. Местоположение пространства сего довольно возвышенное, перерезано р.Самотканью при г.Верхнеднепровске, р.Домотканью при д.Пушкаревке, и р.Омельником при д.Омельничек; чрез которыя построены хорошия мосты. От д.Пушкаревки дорога пролегалает на некоторое пространство Косогором и до с.Калужина находящегося в 2^а верстах в праве от дороги пересечена несколькими оврагами, коих спуски и въезды довольно отлоги.

От с.Калужина до с.Куцоволовки 19 верст (почтовая же станция в д.Омельничке 26 верст, а до границы губернии 37 верст). Местоположение пространства сего возвышенное, перерезано несколькими отлогими лощинами и в 4^а верстах от с.Куцоволовки р.Мал. Куцоволовою, чрез которую построен хороший мост. Деревень же при дороге лежащих никаких не имеется выключая д.Бединой, находящийся в 1¹/₂ версте в лево от дороги при упомянутой речки. От с.Куцоволовки поднявшись на отлогую гору дорога идет до д.Омельничка 7 верст ровным и возвышенным местом и при оной перерезана р.Каледердянским Омельничком, чрез которую построенный мост исправен. От д.Омельничка в 5 верстах дорога пролегалает мимо лежащаго в праве близ дороги с.Плахтеевке и перерезана в сем месте лощиною. От села ж Плахтиевки // [арк.68зв.] дорога ровная и в 6 верстах уходит в Херсонскую губернию, которой и пролегалает до г.Кременчуга отстоящего от с.Куцоволовки в 33 верстах.

Дорога сия для прохода войск во всякое время года удобна.

Большая почтовая дорога от г.Екатеринослава в г.Москву
чрез город Новомосковск до границы губернии 75 верст.

От г.Екатеринослава до г.Новомосковска 30 верст (где и почтовая станция). Переправясь чрез р.Днепр по устраиваемому ежегодно в летнее время плывучему мосту, весною же и осенью на заменяющих оной паромах дорога пролегалает чрез с.Манаиловку в 4, с.Подгородное в 11 и в 7 верстах от сего последнаго мимо с.Александропола отстоящаго в 1, версте в лево от дороги. Местоположение пространства сего открытое около с.Мануиловки и с.Новомосковска от части болотисто и перерезано ручьем близ упомянутаго села, р.Килчень при с.Подгородном и двумя ручьями против с.Александрополя и меж онаго и г.Новомосковским; чрез которые построены хорошие мосты, чрез реку же Килчень весною во время сильных разливов оной устраивается паром.

От г.Новомосковска до с.Губинихи 21 верста (где и почт. станция). Дорога пролегалает чрез д.Нововолнянку в 10 верстах, около города и упомянутой деревни низким и несколько болотистыми местами // [арк.69] где и бывает в дождливое время очень грязна. При д.Нововолнянке чрез протекающий исток построен изрядной мост.

От с.Губинихи до с.Перещепина 24 версты (где почтовая станция и граница губернии). Дорога пролегалает чрез с.Килченку или Голубовку в 10 верстах

довольно возвышенным и ровным местоположением перерезанным р.Килчен при с.Килченке или Голубовке, чрез которую переправляются по плотине устроенной в сем месте мельницы и речкою Кильченскою в 5 верстах от села сего и близ с.Перещепина; в обеих сих местах построены довольно хорошие мосты. Далее от с.Перещепина переправясь чрез мост построенный на р.Ореле, который весною разбирается и заменяется небольшим паромом устроенным на двух дубах; дорога сия входит в Полтавскую губернии и простирается в оной чрез г.Константиноград. 1ой этап в с.Новониколаевском от с.Перещепина в 18^{1/2} верстах. Дорога сия для прохода войск во всякое время года удобна.

Большая и почтовая дорога

от г.Екатеринослава в г. Новочеркасск чрез г.Новомосковск
до границы губернии 347^{1/2} верст

От г.Екатеринослава до г.Новомосковска 30 верст. По Московской почтовой дороге (Смот. стран. 137)¹.

От г. Новомосковска до с.Знаменки 18 вер. (почтова же станция в д.Карабиновке 25 верст). Дорога пролегает в 7 верстах мимо с.Орловщины находящагося в праве близ дороги, открытым и возвышенным местоположением // [арк.69зв.] перерезанным при городе р.Самарою; чрез которую переправляются на двух довольно хорошо устроенных паромах, реч.Ольховаткою против с.Орловщины и в 5 верстах от сей последней реч.Солоненькою; чрез которые построены хорошие мосты.

От с.Знаменскаго до с.Дмитриевскаго 16 верст (почтовая же станция в г.Павлограде от Карабиновской 25 верст). Дорога пролегает в 7 верстах чрез постоялой-двор и мимо д.Карабиновки отстоящей от онаго в ¹/₂ версте в лево. Местоположение пространства сего ровное и довольно возвышенное, перерезано только в 3^х верстах не доезжая с.Дмитриевскаго находящагося в лево от дороги в 2¹/₂ верстах, ручьем Береснеговатым, чрез которой построен хороший мост. Отлогая же покатошь леваго берега ручья сего простирается почти до самаго с.Дмитриевскаго.

От с.Дмитриевскаго до г.Павлограда 16 верст. Дорога пролегает чрез Постоялой двор Сокологорскаго в 1 версте и в 8 верстах от онаго мимо с.Мижирич находящагося в лево в 1 версте от дороги, по высотам леваго берега р.Волчей и перерезана оврагом против с.Мижирич в трех верстах от коего спускается с высот упомянутаго берега в лошину, которой протекает р.Волчья перерезывающая оную при г.Павлограде, переправою чрез которую служит плотина устроенной в сем месте мельницы, весною же устраивается небольшой паром в ¹/₄ версте ниже, но переправа сия может быть для тягостей затруднительна. // [арк.70]

От г.Павлограда до с.Дмитриевки 28 верст (где и почт. станция). Дорога пролегает чрез городские хутора в 3, с.Богослав в 11 верстах, местоположения пространства сего ровное и дорога простирается лошиною коей протекает

¹ Подано за пагінацією упорядника. Далі у тексті зберігається пагінація упорядника, а у примітках подається архівна нумерація сторінок. За пагінацією архіву аркуш 69.

р. Самара; а от с. Богослова дорога приближаясь более к течению реки, весною частию затопляется, для чего и есть объездная дорога простирающаяся по высотам леваго берега реки сей, на которой всход от с. Богослова и спуск к с. Дмитриевке довольно круты.

От с. Дмитриевки до с. Петропавловки 20 верст (где и почт. станция). Дорога пролегалает чрез с. Николаевку в 7 верстах по ложине котораго протекает р. Самара и перерезана речкою Сухою Чаплинкою при с. Дмитриевке и р. Мокрою Чаплинкою. Меж онаго села и с. Николаевке, на пространстве же ме́ж сим последним и с. Петропавловки оврагами Кузминым и Дурным, коих спуски и въезды незначительны, а мосты построенные в сих местах довольно изрядные.

От с. Петропавловки до с. Славянки 20 верст (где и почт. станция). В 8 верстах дорога пролегалает мимо с. Троицкаго находящегося в ¹леве в ¹⁰ $\frac{1}{2}$ версте. Местоположение сего пространства ровное и дорога простираясь по ровнине, которой протекает р. Бык перерезана одним только ручьем меж с. Троицким и с. Славянской, чрез которой построен изрядной мост.

От с. Славянки до с. Гришина 28 верст (где и почт. станция). Дорога пролегалает чрез д. Андруновку в 7 верстах и в 9 верстах от оной мимо с. Сергеевская находящегося в 2^х верстах в праве. Местоположение пространства сего довольно ровное, имеющее // [арк. 70зв.] только небольшую покатость меж с. Гришиным и р. Городенкою перерезывающею² оное в 2^х верстах за д. Андруновкою чрез которую построен хороший мост. До упомянутой же деревни дорога простирается по ложинам, котораго протекает р. Бык.

От с. Гришина до с. Новоекономического 20 верст (почтовая же станция в Марченковском дворе 25 верст). На сем пространстве дорога пролегалает степью по ровному местоположению перерезанному только в с. Гришине реч. Гришиною, в $4\frac{1}{2}$ верстах не доезжая до с. Новоекономического ручьем и в оном селе р. Казенным Торцем, чрез которыя построены хорошия мосты.

От с. Новоекономического до д. Васильевки 30 вер. (почтовая же станция в Торицком дворе от Марченковской 30 верст). Дорога пролегалает степью чрез Постояльый двор в $2\frac{1}{2}$, Марченковскую почтовую станцию в $2\frac{1}{2}$ и постоялой же двор в 16 верстах. Местоположение пространства сего весьма ровное перерезанное только небольшими оврагами при первом постоялом дворе и при станции Марченковской.

От д. Васильевки до г. Бахмута 30 верст (где и почт. станция от Торецкой 25 вер.). Дорога пролегалает чрез станцию Тарецкую в 5 и с. Ивановское в $12\frac{1}{2}$ верстах меж коими изредка окружена кустарником и перерезана при станции Торецкой р. Кривой Торец, а в с. Ивановском ручьем, коего спуск довольно круг, мосты построенные в обеих сих местах исправны.

От г. Бахмута до с. Луганскаго 24 версты (где и почтовая станция). Дорога, пролегалая чрез Постоялой двор, находящийся в 12 верстах, перерезана: в городе р. Бахмут, коей берега в сем месте довольно возвышенны, а строящийся дере-

¹ Написано над рядком.

² Остання літера в слові правлена.

вянний мост // [арк.71] чрез реку сию, может служить для переправы тягостей во всякое время года. При постоялом дворе небольшим оврагом, чрез который построен хороший мост и в с.Луганском р.Луганью, к которой спуск в селе сем довольно крут и мост чрез оную довольно хорош.

От с.Луганскаго до с.Чернухина 23 вер. (где и почт. станция). Дорога пролегает чрез Постоялый двор [в 5^м и 10 верстах от онаго¹ также чрез Постоялый двор] называемый Толстою Могилою. Местоположение пространства сего ровное перерезанное только небольшим оврагом при Толстой Могиле у которой построен хороший мост.

От с.Чернухина до с.Ивановки 35 верст (где и почтовая станция до границы же губернии 45 верст). Дорога пролегает чрез д.Петрово Красноселье в 25 верстах, сначала ровным, а потом при д.Петровокрасноселье небольшим оврагом, чрез который построен хороши мост и в с.Ивановке вершинами р.Ольховой, чрез которую построенный мост также хорош; на сем пространстве дорога в некоторых местах окружена небольшими кустарниками, а от с.Ивановки до границы губернии с землею Донских казаков на расстояние 10 верст дорога весьма ровная. От села же Чернухина до с.Ивановки почтовых станций две: 1^а Адрианопольская в 17 верстах, находится в леве от дороги в 2х верстах, а от оной до с.Ивановки 18 верст.

Дорога сия в некоторых местах бывает грязна // [арк.71зв.] по свойству грунта земли, но содержится в исправности по чему и для прохода войск во всякое время года удобна.

Большая и почтовая дорога

от г.Екатеринослава в г.Славяносербск 409 1/2 верст

От г.Екатеринослава до с.Ивановки 33 1/2 вер. от с.Ивановки до с.Успенскаго 21 верста (где и почтовая станция). Дорога пролегает до д.Николаевки 5 верст ровным местом в оной перерезана р.Ольховою, коей спуск и въезд не круты и чрез которую переправляются в брод. Далее до с Успенскаго местоположение волнистое и в леве от дороги есть кустарник в селе же Успенском перерезано ручьем к коему спуск не совсем отлогой, а построенный чрез оный мост довольно хорош.

От с.Успенскаго до с.Каменнаго 25 верст (где и почтовая станция). Дорога пролегает чрез д.Новую Шивичу в 5 и д.Георгиевку в 5 верстах. На сем пространстве дорога простирается правым берегом р.Ольховой и перерезана ручьями при упомянутых деревнях, чрез которые построены мосты исправны, а меж оных и Луганским литейным заводом несколькими отлогими лощинами, при селе же Каменном чрез р.Лугань, которая отделяет оное от Литейнаго завода построен прочный деревянный мост.

От с.Каменнаго до г.Славяносербска 26 вер. (где и почтовая станция). На расстоянии 8 верст дорога пролегает по высотам леваго берега ¹³р.Лугани² и против с.Александровки, находящагося в 1 вер. в леве от дороги // [арк.72]

¹ Перша літера "о" написана над рячком.

² Написано над рядком.

Большая и почтовая дорога от г.Екатеринослава в г.Таганрог чрез г.Александровск до границы губернии 287 верст

От г.Екатеринослава до д.Дорогой 15 вер. (до Подмогильской же почтовой станции 21 верста). Местоположение пространства сего возвышенное и ровное, перерезанное только против д.Дорогой находящейся в $1/2$ версте в праве от дороги р.Мокрою Сурою, чрез которую переправляются по плотине устроеной в сем месте мельницы.

От д.Дорогой до д.Федоровки 30 верст (почтовая же станция в д.Канцеропольской от Подмогильской 21 верста). Дорога пролегает чрез почтовые станции Подмогильскую в 6, Канцеропольскую в 20 верстах, не доезжая сей последней отделяется от столбовой дорога в д.Федоровку лежащую при р.Днепре в 5 верстах в лево. Местоположение пространства сего возвышенное и довольно ровное, перерезывающия же оно в некоторых местах лощины незначительны.

От д.Федоровки до колонии Неенбург 18 вер. (где и почтовая станция). В 6 верстах от д.Федоровки выходит на большую почтовую дорогу, пролегающую степью ровным и возвышенным местоположением перерезанным в некоторых местах лощинами из коих значительнейшая при колонии Неенбург, называемая овраг Малешевской. // [арк.72зв.]

От колонии Неенбург до г.Александровска 20 верст (где и почтовая станция). Дорога пролегает чрез колонию Ейнлаг в 11 верстах где перерезывается р.Днепром, чрез которую переправляются весною и осенью на 5 паромах, из коих три довольно большие, помещающие каждой от 8 до 10^м возов, летом же по небольшой ширине реки в сем месте простирающейся не более 150 сажень устраиваются два парома на канатах. От сего места дорога простирается чрез с.Вознесенское в 6 верстах и при оном перерезана р.Сухую Московкою, чрез которую построенный на сваях деревянный мост довольно хорош.

От г.Александровска до с.Камышеватога 30 верст (где и почтовая станция). Дорога пролегает чрез колонию Шенвиз в 1 версте, меж которою и городом перерезана р. Мокрою Московкою, чрез которую летом устраивается хороший мост, а весною небольшой паром, поднимающей не более двух крестьянских возов. Далее дорога перерезывается в 4 верстах оврагом Камышеватым и в 5 верстах от онаго оврагом же называемым Канонирскою Балкою, коего берега круты, а при с. Камышеватома, ¹р. Камышевахою⁶, коей правой берег довольно крут и мост с плотиною устроенные для переправы чрез оную порядочны.

От с. Камышеватога до г. Орехова Таврической губернии 24 версты (где и почтовая станция). Дорога пролегает по высотам правого берега р.Конской чрез д.Натальевку в $7\frac{1}{2}$ верстах, где перерезана оврагом Камышеватым, чрез которой построенный мост довольно хорош, чрез с.Жеребец в $7\frac{1}{2}$ верстах, при котором переправа в брод чрез р.Жеребец по твердому песчаному // [арк.73] грунту глубиною $1/4$ аршина и близ с.Преображенскаго отстоящего в небольшом разстоянии в лево от дороги при самом городе Орехове Мелитополе тож,

---

¹ Написано над рядком.

пересекая р.Конскую чрез которую построена гать с хорошим деревянным мостом, удобен для переправы во всякое время года тягостей.

От г.Орехова до с.Пологи 33 версты (почтовая же станция в д.Карловки 18 верст). На расстояние 13 верст дорога пролегает Таврической губернией по высотам левого берега р.Конской, в сем месте перерезывается р.Токмачкою, чрез которую построен каменная гать длиною 8 сажень с хорошим деревянным мостом и входя снова в Екатеринославскую губернию простирается мимо д.Конской и Полог, лежащих при р.Конской в одной версте в леве от дороги.

От с. Полог до колонии Гусарки 25 или с.Цареконстантиновка 32 версты (почтовая же станция в с.Раздорах от д.Карловки 27 верст, а от онаго до Бельманской 23 версты). Дорога пролегает 13 верст до с.Раздоров по высотам левого берега р.Конской, в котором перерезываясь оною рекою, которой правой берег в сем месте довольно крут, для переправы же чрез реку сию построена каменная гать с хорошим деревянным мостом. От с.Раздор дорога простирается меж правого берега р.Конской и леваго речки Сухой Конской перерезываясь сею последнею близ колонии Гусарки находящийся в леве в 1 версте от дороги; для переправы чрез речку сию построен каменный небольшой мост и берега оной весьма круты. Село же Цареконстантиновка находится в 7 верстах от колонии Гусарки и в 5 от Бельманской почтовой станции. // [арк.73]

От колонии Гусарки до с. Белоцерковки 26 верст (где и почтовая станция от Бельманской 16 верст). Дорога пролегает чрез Бельманскую почтовую станцию в 10 верстах разным местоположением перерезанным при с.Белоцерковке р.Грузкою имеющую правой берег крутой и чрез которую переправляются по каменной гати с хорошим деревянным мостом.

От с.Белоцерковки до с.Захарьевки 15 верст (где и почтовая станция). На сем пространстве дорога простирается по высотам левого берега р.Берды ровным и довольно возвышенным местоположением отчасти каменистым, но более глинистым грунтом и при д.Захарьевке перерезана р.Каратюк, чрез которую для переправы построена хорошая каменная гать с деревянным мостом.

От д.Захарьевки до с.Мангуш 29 верст (до Камышеватской же почтовой станции 20 вер.). В 5 верстах от д.Захарьевки дорога перерезывается р.Каратыш, чрез которую переправляются в брод весьма удобный, выключая весенного времени, в которое переправа на несколько дней бывает затруднительна, далее простирается степью и перерезана при камышеватской почтовой станции р.Камышеваткою и близ с.Мангуш оврагом Буйвалым, чрез которых построены хорошие мосты.

От с.Мангуш до г.Мариуполя 18 верст (где и почтовая станция до границы же губернии 22 версты). На сем пространстве дорога перерезана несколькими довольно крутыми оврагами, из коих при с.Мангуше чрез так называемый Хатушкулскую балку построен хороший мост. От греческого же города Мариуполя в 4^х верстах дорога приближается к границе земли // [арк.74] Донских казаков, где чрез р.Кальмиус переправляются на пороме поднимающем до 6 фур, весною же во время разлития воды переправа сия уничтожается и объезжают на с.Сартану.

Большая и почтовая дорога от г. Харькова в г. Новочеркасск, пролегающая частью Екатеринославской губернии от границы Слободско-Украинской до границы земли Донских казаков 110 верст

От с. Афонасьевки до г. Бахмута 18¹/₂ верст (почтовая же станция в Ступках отделяющихся от с. Афонасьевки ручьем). От с. Афонасьевки лежащего при границе Слободско-Украинской губернии до г. Бахмута дорога гориста от перерезывающих оную лощин и речек Дальной и Ближней Ступок, чрез которые построенные мосты не совсем исправны. От с. Афонасьевки верстах в 2¹/₂ есть объезд на д. Берховку, где чрез р. Дальнюю Ступку построен мост, дорога сия выходит опять на почтовую при мосте чрез р. Ближнюю-Ступку и хотя въезд на правой берег р. Дальней Ступки и крут, но она менее гориста чем почтовая.

От г. Бахмута до границы губернии 91¹/₂ верста. По большой почтовой дороге, что из г. Екатеринослава в г. Черкасск. (Смотр. стран. 138)¹.

Большая и почтовая дорога
от г. Екатеринослава в г. Елизаветград
до границы губернии 148 верст // [арк. 74 зв.]

От г. Екатеринослава до с. Романкова 45 верст. По большой почтовой дороге, что из г. Екатеринослава в г. С. Петербург, чрез г. г. Верхнеднепровск и Кременчуг. (Смотр. стран. 134)².

От с. Романкова до д. Семеновки 25 верст. От с. Романкова в 8 верстах дорога перерезана р. Мокрую Московкою (чрез которую построен хороший мост) и несколькими отлогими лощинами, далее же дорога пролегает возвышенным и довольно ровным местоположением по левому берегу безымянного ручья впадающего в р. Мокрую Московку.

От д. Семеновки до д. Веселой Божедановки 18 верст. Местоположение пространства сего довольно возвышенное перерезанное несколькими вершинами оврагов коих берега не крутые и при д. Веселой р. Саксаганью³, чрез которую построенный мост довольно исправен.

От д. Веселой Божедановки до с. Саксагани 17 верст. Дорога пролегает чрез д. Анновку в 4¹/₂ с. Алферовское в 6 верстах. На сем пространстве дорога простирается по высотам праваго берега р. Саксагани до с. Алферовскаго, в оном перерезывается сею рекою, чрез которую построен хороший мост. Далее же пролегает по высотам леваго берега упомянутой реки и перерезывается снова оною при с. Саксагане, где переправа вброд глубиною в дождливое время до ¹/₄ аршина в сухое же время речка сия в сем месте совершенно почти пересыхает. // [арк. 75]

От с. Саксагана до с. Никифоровки 24 версты (до границы же губернии 40 верст). Дорога пролегает по высотам леваго берега рукава р. Саксагани и перерезана несколькими лощинами из коих значительнее прочих в 10 вер. при д. Красной Ивановке и при с. Никифоровке, коем протекает р. Желтая чрез которую построенный мост довольно хорош. От с. Никифоровки в 10 верстах до-

¹ Арк. 69 зв.

² Арк. 67 зв.

³ Останні дві літери написані на вилітку.

рога пролегає чрез с.Зеленоє и пересікається в оном р.Зеленою, чрез которую маєєт изрядный мост, в 6 же верстах от села сего приближась к границе Херсонской губернии входит в оную, которой и простирається до г. Елизаветграда.

Дорога сия простирається большею частию степью, грунт оной хотя и глинистый, но довольно крепкой, почему и для прохода войск во всякое время года удобна.

Большая и почтовая дорога
от г.Екатеринослава в г.Херсон
до границы губернии 164 версты.

От г.Екатеринослава до с.Саксагани 108 верст. По предъидущей почтовой дороге, что из Екатеринослава в г.Елизаветград. (Смот. стран. 148)¹.

От с.Саксагани, с.Веселотерновскаго 30 верст (где и почтовая станция, до границы же губернии 56 верст). Дорога пролегаєт чрез д.Райполь в 19 верстах и перерезана довольно крутым оврагом при с.Саксагане, меж онаго и дер.Райполя тремя отлогими и при д. Райполе довольно крутыми оврагами. От сей деревни до с.Веселотерновскаго дорога простирається по высотам правого берега р.Саксагани и перерезана также не весьма крутыми тремя оврагами. Далее // [арк.75 зв.] же от с.Веселотерновскаго до границы губернии 26 верст дорога пролегаєт также возвышеностию правого берега упомянутой реки и перерезана несколькими оврагами, коих крутизны неважны. Войдя же в Херсонскую губернию ^{1^{ой}} этап на сей дороге в м.Кривом Роге, где и почтовая станция, от с.Веселотерновскаго 30 верст. Дорога сия по причине глинистаго грунта в дождливое время бывает грязна.

Большия проселочныя дороги

Большая проселочная дорога от г.Екатеринослава в Крым
чрез м.Никополь до границы губернии 126 верст.

От г.Екатеринослава до с.Волоскаго 22 версты. Дорога простираясь степью в 6 верстах приближается к д.Мандриковке, отстоящей в $\frac{1}{2}$ версте в леве, против которой перерезана крутым оврагом отделяющимся от правого берега р.Днепра. От сей деревни в 3х верстах пролегаєт мимо с.Каменки отдаленнаго от дороги на 1 версту и в 5 верстах от с.Волоскаго, лежащаго при р.Днепре в 4 верстах в леве от дороги перерезывается р.Мокрою-Сурою, чрез которую построенный мост довольно хорош.

От с.Волоскаго до д.Башмачка 20 верст. Дорога пролегаєт степью довольно возвышенным местоположением перерезанным только оврагом при д.Башмачке, которым протекает речка одного с сей деревнею названия и чрез которую переправляются по устроенной в сем месте гати, которая однако ж не совсем исправна. // [арк.76]

От с.Башмачка до д.Лукашевки 23 версты. Дорога пролегаєт чрез д.Канцероволь в 6 верстах, где перерезывается вершиною Канцерскаго оврага, чрез которой построена небольшая, но довольно прочная гать, при сей деревне выходит на почтовую дорогу, что из Екатеринослава чрез Александровск в Та-

¹ Арк. 74 зв.

ганрог, которой простирается пять верст и потом поварачивая в право мимо д.Веселой пролегает до д.Лукашевки ровным и открытым местом. Настоящая же большая дорога пролегает степью в 3^х верстах правее д.Лукашевки прямо на колонию Нейдорф где и соединяются обе сии дороги.

От д.Лукашевки до с.Томаковки 22 вер. Дорога пролегает через колонию Нейдорф в 6, колонию Шенгорст в 2, и д.Михайловку в 3 верстах. На сем пространстве дорога простирается по высотам леваго берега р.Томаковки и перерезана несколькими лощинами, при колонии же Нейдорф где выходит на настоящую¹ большую дорогу через речку сию построен довольно хороший мост, равно и переправы через речку сию и через овраг Камышеватый перерезывающия дорогу при с.Томаковки не затруднительны.

От с.Томаковки до с.Красногригорьевки 23 версты. Дорога пролегает через д.Весело-Федоровку в 11 верстах и простирается по высотам праваго берега р.Томаковки, ²перерезана несколькими довольно крутыми оврагами и в 4^х верстах от с.Томаковки¹² р.Тапалья, через которую переправляются в брод по крепкому хрящеватому грунту, глубиною маловажный. // [арк.76зв.] Село же Красногригорьевка находится в леве в 3х верстах от дороги.

От с.Красногригорьевки до м.Никополя 16 верст (где и граница губернии). На сем пространстве дорога простирается степью по высотам праваго берега р.Речищи и в 8 верстах от с.Красногригорьевки перерезана оврагом называемым Червенной Каменкой, через который построен изрядный мост. В местечке же Никополе спустясь с крутой горы праваго берега р.Днепра дорога перерезывается течением реки сей чрез³ которую для удобнейшей переправы летом строится плывучий мост, равно и чрез устья рек Подпольной и Конской. Весною же и осинью устраивается перевоз на поромах из коих два казенные поднимающие до 10 фур грузу и несколько меньших партикулярных. Весною разлитие реки Днепра в сем месте простирается от 6 до 7 верст и паромы пристають почти у самого с.Малого-Знаменки Таврической губернии.

Большая проселочная дорога
от г.Екатеринослава в г.г.Херсон и Одессу
до границы губернии 102 версты

От г.Екатеринослава до Кайдацких хуторов 23 версты. На сем пространстве дорога простирается степью ровным и довольно возвышенным местом и в 5 верстах от г.Екатеринослава пролегает мимо слободки Сухой, отстоящей в праве от дороги в 1/2 версте. // [арк.77]

От Кайдацких хуторов до с.Михайловки 14 верст. От Кайдацких хуторов, лежащих в праве от дороги в 3^х верстах дорога до с.Михайловки ровная и пролегает степью возвышенным местоположением.

От с.Михайловки до д.Покровской 26 верст. При с.Михайловке дорога перерезана р.Сухую Сурою, через которую построен хороший деревянный мост

---

¹ Перша літера слова правлена.

² Написано над рядком.

³ Слово дописано в рядок.

и в 5 верстах при д.Привольной лежащей при дороге р.Мокрою Сурою имеюще¹ отлогие берега, переправою же чрез оную служит плотина устроенной в сем месте мельницы. Далее до д.Покровской дорога пролегает по высотам правого берега р.Камышеватой Суры и перерезана несколькими незначительными лощинами.

От д.Покровской до д.Ивановки 28 верст (до границы же губернии 39 верст). От д.Покровской дорога пролегает чрез с.Бутовичевское в 6 верстах по высотам правого берега р.Камышеватой Суры и перерезана меж оными несколькими отлогими оврагами, а при самом селении Бутовичевском упомянутою рекою, чрез которую переправляются по плотине находящийся тут мельницы. Далее до д.Ивановской находящийся в 1¹/₂ версте в леве дорога простирается степью ровным и возвышенным местоположением и перерезана против сей деревни речкою Солоною чрез которую переправляются в брод, коего дно хрящеватое и глубина маловажна от сего места до д.Шараповской лежащий в 11 верстах при р.Базавлук, отделяющей Катеринославскую и // [арк.77зв.] Херсонскую губернии дорога пролегает также степью и перерезана несколькими небольшими лощинами, переправою же чрез р.Базавлук служит мелкий хрящеватого свойства брод.

Большая проселочная дорога
от г.Александровска в г.Елизаветград,

называемая польская до границы губернии 173 версты

От г.Александровска до д.Лукашевки 25 верст. От г.Александровки² до колонии Неенбург 20 верст по большой и почтовой дороге, что из г.Катеринослава чрез г.Александровск в г.Таганрог (Смот. стран.144)³. От колонии же Неенбург до д.Лукашевки 5 верст дорога пролегает степью ровным местом и перерезана при сей последней деревне р.Томаковкою, чрез которую построена изрядная гать.

От д.Лукашевки до д.Александровки 30 верст. Дорога пролегает чрез д.Третузовку в 24 верстах где перерезана оврагом, чрез которой построенная гать не совсем исправна, впротчем местоположение всего сего пространства весьма ровное и дорога простираясь степью никаких препятствий не представляет.

От д.Александровки до с.Александровки 34 версты. Переправясь при д.Александровке чрез р.Камышеватую Суру по плотине мельницы дорога пролегает степью и перерезана сверх нескольких лощин в 12^м верстах при постоялом Левенецком дворе р.Грушевою, чрез которую построен изрядный деревянной мост от сего места в 17 верстах дорога пролегает чрез небольшую деревню Гордевку и до самого // [арк.78] с.Александровки ровным местоположением.

От с.Александровки до д.Нечаевки 30 верст. При с.Александровке переправясь чрез р.Базавлук по плотине мельницы, дорога пролегает в 2^х верстах чрез д.Ивановку по высотам правого берега реки сей, при сей деревне перере-

¹ Останні дві літери правлені.

² Явна помилка в тексті. Слід читати "Александровска".

³ Арк. 71 зв.

зывается небольшим безымянным ручьем и простираясь до самой деревни Нечаевки степью довольно возвышенным и ровным местоположением в 18 верстах при Коржевой Могиле соединяется с большею дорогою, что из м.Никополя в г.Елизаветград (Смот. стран. 157)¹.

От д.Нечаевки до с. Саксагани 14 верст до границы же губернии 54 версты. Переправясь при д.Нечаевке чрез безымянный ручей дорога пролегает возвышенным местом² и перерезана несколькими вершинами оврагов отделяющихся от леваго берега р.Саксагани, при селе же Саксагане выходит на большую проселочную дорогу, что из г.Екатеринослава в г.Елизаветград (Смот. стран. 148)³, которой и простирается до границы губернии.

Большая проселочная дорога
от г.Александровска в Крым чрез м.Никополь
до границы губернии 80 верст

От г.Александровска до д.Михайловки 30 верст. Дорога пролегает до колонии Ейнлаге 9 верст по большой и почтовой дороге, что из г.Екатеринослава чрез г.Александровск в г.Таганрог (Смот. стран. 144)⁴. И переправясь чрез р.Днепр при упомянутой колонии дорога сия поварачивает в лево и простирается в 10 верстах чрез колонию Хортицу, где перерезывается ручьем // [арк.78 зв.] чрез которой устроена довольно хорошая плотина, от сего же места до д.Михайловки дорога пролегает степью ровным местоположением, где и выходит на большую проселочную дорогу, что из г.Екатеринослава в Крым (Смот. стран. 151)⁵.

От д.Михайловки до м.Никополя 50 верст (где и граница губернии). По упомянутой большой проселочной дороге (Смот. стран. 151)⁶.

Большая проселочная дорога
из Крыма в Елизаветград, от границы Таврической губернии
или от м.Никополя до границы Херсонской губернии 127 верст

От м.Никополя до д.Варваровки 34 вер. От м.Никополя поднявшись на высоту праваго берега р.Днепра дорога пролегает степью и перерезана в 15 верстах р.Чертамлык, и несколькими оврагами из коих значительнейшие Широкой, от упомянутой речки в 15 верстах и Грузской близ д.Варваровки. Чрез р.Чертомлык переправляются в брод, который весьма хорош, в последних же двух оврагах течение бывает только в весеннее время.

От д.Варваровки до д.Михайловки 23 версты. Переправясь при самой д.Варваровке в брод чрез р.Солоную, коей берега в сем месте некруты и дно хрящеватое, дорога пролегает степью ровным местоположением перерезанным только отлогою лощиною близ д.Михайловки, находящийся в лево от дороги в 1¹/₂ версте.

¹ Арк. 78 зв.

² Написано над рядком.

³ Арк. 74 зв.

⁴ Арк. 72 зв.

⁵ Арк. 76.

⁶ Арк. 76.

От д.Михайловки до д.Нечаевки 30 верст, а от оной до с.Саксагани 14 верст. Дорога пролегает чрез д.Петровскую в 3^а верстах, где перерезывается р.Базавлук и в 15 вер. // [арк.79] от оной р.Каменкою, которая летом совершенно пересыхает. От сего места в 2^а-верстах и дорога пролегает мимо кургана называемаго Коржава Могила, где соединяется с большею проселочною дорогою, что из г.Александровска в Елизаветград (Смот. стран. 155)¹, которой пролегал до с.Саксаганы.

От с.Саксагани до с.Никифоровки 24 версты до границы же губернии 40 верст. По большой проселочной дороге из Екатеринослава в г.Елизаветград (Смот. стра. 148)².

Большая проселочная дорога
из Крыма в г.Кременчуг от границ Таврической губернии
или от м.Никополя до границ Херсонской губернии 197 верст

От м. Никополя до с. Саксагани 101 верста. По большой проселочной дороге, что из Крыма или от м.Никополя в г.Елизаветград (Смот. стран. 157)³.

От с.Саксагани до с.Комисаровки 14 верст. На сем пространстве дорога пролегал степью возвышенным местоположением и только при с.Комисаровке перерезана безымянною речкою, чрез которую построен довольно хороший мост.

От с.Комисаровки до с.Лиховки 25 верст. Дорога пролегал до д.Лозоватки две версты по левому берегу безымянной речки упомянутой в предъидущем переходе, при сей деревни перерезана довольно крутым оврагам, далее же простирается степью возвышенным местоположением перерезанным в некоторых местах вершинами оврагов // [арк.79] отделяющихся от берегов рек Домоткани и Колебердскаго Омельника.

От с.Лиховки до с. Мишурина Рога 20 верст. Дорога пролегал чрез д.Каменистую в 6 и д.Бобылеву в 4^а верстах. Местоположение пространства сего перерезано р.Колебердянскою Омельник при с.Лиховке, где переправляются в брод глубиною до $\frac{1}{2}$ аршина. При д.Каменистой небольшою речкою и при д. Бобылевой р.Жабью, чрез которыя построены довольно хорошие мосты. В 4^а верстах от д.Бобылевой дорога сия пересекает большую почтовую дорогу, что из г.Екатеринослава в г.Кременчуг (Смот. стран. 134)⁴.

От с.Мишурина Рог до с.Куцоволовки 19 верст до границы же губернии 37 верст. По большой и почтовой дороге, что из г.Екатеринослава в г.Кременчуг (Смот. страницу 134)⁵.

Примечание. Большая проселочная дорога сия пролегал также и в г.Полтаву. При с.Мишурине Роге переправясь чрез р.Днепр на имеющихся в сем месте 6 поромах подымающих каждой до 25 человек, она входит в Полтавскую губернии, которой и пролегал до г.Полтавы чрез г.Кобыляки.

¹ Арк. 78.

² Арк. 74 зв.

³ Арк. 79.

⁴ Арк. 67 зв.

⁵ Арк. 67 зв.

Большая и проселочная дорога от м.Никополя в г.г.Херсон и Одессу
до границы губернии 41 верста // [арк.80]

От м.Никополя до д.Алексеевки 28 верст (до границы же губернии 41 верста). Пятнадцать верст до р.Чертомлык дорога сия пролегает по большей проселочной, что из м.Никополя в г.Елизаветград (Смот.стран. 157)¹. Переправясь же чрез сию речку поварачивает в лево и простираясь степью перерезана несколькими некрутыми оврагами при д.Алексеевке р.Солоною и в 9 верстах от оной р.Базавлук, чрез которыя переправляются в брод глубиною первой незначителен, последний же до $\frac{3}{4}$ аршина, дно в обеих сих местах рек сих хрящеватое. Далее в 4^х верстах от р.Базавлук дорога сия входит в Херсонскую губернию.

Большая проселочная дорога
от г.Верхнеднепровска в г.Елизаветград
до границы губернии 87 верст

От г.Верхнеднепровска до Вольных Хуторов или до д.Александровки 25 вер. Переправясь в г.Верхнеднепровске чрез р.Самоткань по хорошему мосту, дорога пролегает возвышенным и довольно ровным местоположением и в вольных хуторах перерезана вершиною р.Самоткани, чрез которую имеющийся мост довольно хорош.

От Вольных Хуторов до с.Саксагани 22 версты. На сем пространстве дорога пролегает степью довольно возвышенным и ровным местоположением и при с.Саксагане перерезана р.Саксагань в двух местах, в коих имеющиеся броды довольно хороши. // [арк.80зв.]

От с.Саксагани до границы губернии 40 вер. По большей проселочной дороге, что из г.Екатеринослава в г.Елизаветград (Смот. страницу 148)².

Большая проселочная дорога от
г.Верхнеднепровска в г.Херсон до границы губернии 103 версты

От г.Верхнеднепровска до с.Саксагани 47 верст. По большой проселочной дороге, что из г.Верхнеднепровска в г.Елизаветград (Смот.стран. 160)³.

От м.Саксагани до границы губернии 56 верст. По большей и почтовой дороге, что из Екатеринослава в г.Херсон (Смот. стран.150)⁴.

Большая проселочная дорога из г.Кременчуга в г.Херсон, пролегающая
Екатеринославской губернии на расстоянии 71 версты

От д.Александровки до с.Желтаго 16 верст. На сем пространстве дорога пролегает⁵ степью и большею частию по Херсонской губернии, приближается же⁶ к границе Екатеринославской губернии при д.Александровке Верхнеднеп-

¹ Арк. 79.

² Арк. 74 зв.

³ Арк. 80 зв.

⁴ Арк. 75 зв.

⁵ Три останні літери правлені.

⁶ Слово дописано в рядок.

ровсаго уезда, потом уходит снова в Херсонскую, в 3^х верстах от с.Желтаго входит в сию губернию и при сем селе перерезывается р.Желтою, чрез которую построен изрядной мост.

От с.Желтаго до с.Анновки 30 верст. Дорога пролегает чрез д.Алексеевку в 4^х, д.Яковлевку в 1, д.Белозерку в 1^{1/2}, с.Никифоровку (где пересекает большую проселочную дорогу, что из Екатеринослава в Елизаветград) в 2^х, д.Весело-Ивановскую в 3^{1/4}, д.Долиновку в 3^х, д.Трофимовку и в 2^х д.Деркачевку в 3^х вер. До д.Долиновки дорога простирается левым берегом р.Желтой от части низкими местами и перерезана // [арк.81] несколькими лощинами. При упомянутой деревни перерезывается р.Желтою и пролегает до с.Анновки правым берегом реки сей, так же от части низкими местами и перерезаны несколькими лощинами.

От с.Анновки до м.Криваго Рога Херсонской губернии 33 вер. (До границы же губернии 25 верст). Переправясь чрез р.Жолтую в с.Анновки, чрез изрядный мост дорога пролегает сначала левым берегом реки сей, а потом левым берегом р.Ингулец, от части низкими местами чрез д.Евстафьевку в 11, д.Антоновку в 2-х, с.Лозоватку в 7 и д. Ингульскую Марью в 5 верстах, где и уходит в Херсонскую губернию. ³⁴Грунт¹ дороги сей глинистой, от чего по низким местам в дождливое время бывает грязна.

Большая проселочная дорога от г.Екатеринослава чрез г.Кобыляки в г.Полтаву до границы губернии 70 верст

От г.Екатеринослава до с.Сокальской-Николаевки 20 вер. Переправясь чрез плывучей мост устроенный на р. Днепре, дорога повараживает в лево с почтовой Московской дороги. (Смот. стран. 137)² и пролегает чрез с.Каменку в 8 верстах. На сем пространстве дорога простирается ровным и песчаным местом. Сначала до с.Каменки близ леваго берега р.Днепра, далее же отдалясь от течения³ реки сей приближается к р.Протовичу, пролегая однако ж от ложа оной на расстояние 3^х и 5 верст.

От д.Сокальной до с.Петриковки 18 верст. В трех верстах дорога пролегает мимо деревень Мойсеевки и Михайловки лежащих // [арк.81зв.] близ дороги, 1^а по левую, а 2^а по правую сторону оной и в одной версте от оных мимо д.Поповки, лежащей также близ самой дороги по левую сторону оной. От д.Соколовки поднявшись на отлогую возвышенность, составляющую левый берег р.Протовича, дорога простирается по высоте упомянутого берега ровным и открытым местоположением.

От с.Петриковки до с.Могилева 25 верст (до границы же губернии или до м.Алексополя-Царыценки Полтавской губернии 33 вер.). При выезде из с.Петриковки дорога перерезывается р.Чаплинькою, которой берега не круты, переправляются же чрез оную по плотине, устроенной в сем месте водяной мельницы, и простирается мимо Петровских хуторов, разбросанных на расстоя-

¹ Написано над рядком.

² Арк. 69.

³ Перші дві літери слова правлені.

ние 5 верст в праве и в лево от дороги, дале же до самага с.Могилева степью весьма ровным местоположением. От с.Могилева до м.Алексополя-Царычанки ведут две дороги одна из оных чрез м.Китай город Полтавской губернии, на оной переправа чрез р.Орель по плотине мельницы, а другая пролегает мимо озера Беловода левым берегом р.Орла и при м.Алексополе-Царыценке перерезывается упомянутою рекою, чрез которую построен мост от чего сия последняя и предпочтительнее.

Большая проселочная дорога

от г.Екатеринослава до м.Нехворощи Полтавской губернии 80 верст

От г.Екатеринослава до д.Сокальской 20 верст. По большой проселочной дороге от г.Екатеринослава, чрез г.Кобыляки в г.Полтаву (Смот. стран.162)¹. // [арк.82]

От д.Сокольской до с.Чаплинки 20 верст. Четыре версты пролегает по упомянутой же дороге и против д.Поповки поварачивая в право простирается до с.Чаплинки степью, весьма ровным местоположением, перерезанным только в сем селе р.Чаплинкою, чрез которую переправляются по плотине, устроенной в сем месте мельницы.

От с.Чаплинки до д.Придеевки той хуторов Бабайковских 19 верст. На сем пространстве местоположение также весьма ровное и дорога, пролегая степью перерезана только при хуторах р.Придеевкою, чрез которую переправляются по плотине, находящейся в сем месте водяной мельницы.

От хуторов Бабайковских до м.Нехворощи 21 верста (до границы же губернии 18ть верст). Дорога пролегает чрез с.Гупаловку в 18 верстах и мимо хуторов села сего отдаленных от оной в право и в лево от 3^х до 5 верст. Местоположение пространства сего перерезано в 10 верстах небольшим ручьем, называемым Верхним Заплавским в 6 верстах от онаго р.Сухую-Запловкою и при с.Гупаловки р.Мокрою Заплавкою и р.Орел, из коих чрез две первыя построены довольно хорошие мосты, а чрез последния переправляются по плотине мельницы, где дорога сия и вхдит в Полтавскую Губернию.

Большая проселочная дорога

от г.Новомосковска до м.Алексополя Цырыщинки

Полтавской губернии 75 верст

От г.Новомосковска до с.Спаского 15 верст. Дорога пролегает на некоторое расстояние по Московской почтовой дороге (Смот.стран. 157)², // [арк.82 зв.] потом поворота в право простирается низким местом мимо с.Александрополя, находящегося в лево от дороги в $1/2$ версте отдаленного от города в 7 верстах, против села сего перерезывается Скатоватым оврагом и поднявшись на отлогий правой берег онаго в некотором расстоянии снова спускается в лощину, которой протекает р.Килчень, коей и простирается до с.Спаскаго где перерезывается сею рекою, чрез которую переправляются по

¹ Арк. 81 зв.

² Арк. 79.

двум мостам устроеным в селе сем. По причине низкого метсоположения, которым дорога пролегает большею частию на сем пространстве, в дождливое время бывает весьма грязна.

От с. Спасаго до с. Чаплинки 25 верст. В девяти верстах дорога пролегает мимо д. Богдановки в $1\frac{1}{4}$ версте от оной мимо д. Ульяновки и в 6 верстах от сей последней мимо хутора Марьянского, лежащих от $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{2}$ версты в леве от дороги. Местоположение пространства сего довольно возвышенное и ровное и дорога простирается степью. В с. Чаплинки дорога сия пересекает большую проселочную, что из г. Екатеринослава в м. Нехворощу Полтавской губернии (Смот. стран. 163)¹.

От с. Чаплинки до м. Алексополя-Царыцынки 35 верст. Дорога пролегает ровным местоположением в 18 верстах мимо д. Мындязовки, находящейся в $\frac{1}{2}$ версте в леве от оной и в 4^х верстах вошед в Полтавскую губернию мимо д. Варваровки, лежащей в праве в 1 версте от дороги // [арк.83] за оной перерезывается р. Прядовкою, чрез которую построен мост. Далее простираясь упомянутой губерниею при м. Алексополь-Царыценке перерезывается р. Орелью, чрез которую також построен мост и в оном выходит на большую дорогу, что из г. Екатеринослава в г. Полтаву (Смотр. страницу 162)².

Большая проселочная дорога

от с. Перещепино, что на Московской почтновой дороге

(Смот. стран. 137)³ до м. Нехворощи Полтавской губернии 54 версты

От с. Перещепина до с. Бузовки 25 вер. Дорога пролегает близ леваго берега р. Орла чрез д. Крывец в 5 и с. Личково в 9 верстах большею частию низким местом перерезанным ручьем в 3^х верстах за с. Личковым и р. Бузовкою в с. Бузовке, чрез которые построены довольно хорошие мосты.

От с. Бузовки до м. Нехворощи 29 вер. Дорога пролегает также близ леваго берега р. Орла, чрез с. Катовку в 12, с. Чернящину в 10 и с. Гупаловку в 4 верстах, большею частию низким местом перерезанным только ручьем и р. Орелью при с. Гупаловке, из коих чрез первой построен мост, а чрез вторую переправляются по плотине мельницы. В с. Гупаловке дорога сия соединяется с большею проселочною, что из г. Екатеринослава в м. Нехворощу (Смот. стран. 163)⁴. По переправе же чрез р. Орель входят в Польшавскую губернию, которой и пролегает до м. Нехворощи. // [арк.83зв.]

Большая проселочная дорога

от г. Екатеринослава до г. Александровска 92 версты

От г. Екатеринослава до д. Петровской 30 верст. Переправясь при городе чрез реку Днепр по мосту дорога пролегает 4 версты до с. Маңоиловки по Московской почтовой дороге (Смот. стан.137). В оном селе повараживает в право и простирается чрез колонию Рыбальскую в 10 верстах, в 10 же верстах от оной

¹ Арк. 82.

² Арк. 81 зв.

³ Арк. 69.

⁴ Арк. 82.

мимо д.Ивановки и в 1 версте от сей последней мимо д.Скатовки, лежащих в лево от $\frac{1}{2}$ до 1 версты. Местоположение пространства сего довольно возвышенное, а особенно от колонии Рыбальской и перерезано при упомянутой колонии р.Соморою, чрез которую для переправы во всякое время года устроены два парома и против д.Скатовки оврагом.

От д.Петровской до с.Петровского 28 верст (от стоящего в право от дороги 6 верст). При выезде из д.Петровской и переправясь чрез р.Вороную по плотине мельницы дорога пролегает чрез д.Михайловку в 13, д.Озерову в 1, д.Артельную и трактир Свистунова в 7 верстах. Местоположение пространства сего перерезано недоезжая д.Михайловки речкою Отнагою Осокаровою чрез которую устроена изрядная гать, в трех верстах от д. Озеровой довольно крутым оврагом Крутенским и меж д.Артельною и трактиром Свистунова р.Осокаровою чрез которую построена гать с мостом довольно хорош. От сего места до с. // [арк.84] Петровскаго поварачивает малая проселочная дорога простирающаяся ⁴³ левым берегом упомянутой реки, которая¹ от перерезывающих ону оврагов довольно гориста.

От с.Петровскаго до с.Михайловки 18 вер. От с.Петровскаго пролегает малая проселочная дорога не представляющая больших препятствий, выходящая на большую дорогу в 3 верстах от д.Михайловки. Большая же дорога 6 верстами далее упомянутой от трактира Свистунова пролегает степью и перерезана двумя оврагами, а при д.Михайловке р.Вольненькую, чрез которую в сем месте имеется весьма мелкой и хороший брод.

От д.Михайловки до г.Александровска 16 верст. Дорога пролегает степью и перерезана оврагами Осокаровским, Сухую Московкою и Капустянским, из коих въезды двух последних по крутости их немного затруднительны.

Большая проселочная дорога

от г.Новомосковска до г.Александровска 97 верст

От г.Новомосковска до д.Петровской 35 верст. Дорога пролегает чрез с.Новоселку в 8 и мимо д.Мал.Александровки в 20 верстах (отстоящей в право на $\frac{1}{2}$ версты). Местоположение пространства сего перерезано до с.Новоселки р.Самарчиком и несколькими рукавами р.Самары, которых броды весною во время разлития воды для переправы бывают затруднительны. Далее р.Самарою и при д.Новоселки р.Татаркою, чрез которыя построены мосты. От д.Новоселки дорога простираясь степью перерезана р.Скоатовою в двух местах и несколькими некрутыми оврагами. // [арк.84зв.]

От д.Петровской до г.Александровска 62 версты. По большой проселочной дороге, что от г.Екатеринослава до г.Александровска (Смот.страницу 167).

Большая проселочная дорога

от г.Павлограда в Таганрог до границы 206 верст

От г.Павлограда до с.Александровска 18 верст. На расстояние трех верст до городских хуторов дорога простирается большею и почтовою дорогою, что

¹ Написано над рядком.

от г.Екатеринослава в г.Новочеркасск (Смот. стран. 138). В сем месте поварачивая в право пролегает до с.Александровки по лощине, которой протекает р.Волчья, более песчаным, нежели черным грунтом.

От с.Александровки до с.Васильевки 21 верста. В 10^м верстах дорога пролегает мимо Александровских хуторов, лежащих в праве близ дороги и на всем сем пространстве простираясь лощиною, которой протекает р.Волчья перерезана 4^з верстах от с.Александровскаго оврагами Рябиновым и Глянищевым и в 13 верстах от оных оврагами же Скелеватым и Шмальновым, коих крутизна не весьма значительна, но весною от разлития реки дорога сия делается неспособной, почему и объезжают по высотам праваго берега упомянутой реки.

От с.Васильевки до с.Покровскаго 28 верст. Дорога пролегает в 15 верстах чрез с.Григорьевку - Кривой Рог правым берегом р.Волчьей и перерезана несколькими не весьма крутыми оврагами, из коих значительнее прочих Водяной и Нечеткой. // [арк.85]

От г.Покровскаго до с.Новоуспенскаго 26 верст (лежащаго в праве от дороги на 1 версту). Дорога пролегает степью чрез д.Александровку в 1^{1/2} и д.Васильевку в 23^{1/2} верстах. Местоположение пространства сего довольно возвышенно и перерезано меж с.Покровским и д.Александровкою р.Волчьей, которой берега в сем месте круты переправляются же чрез оную в брод песчаного свойства глубиною до ¹/₂ аршина, но весною при разлитии реки сей переправа чрез оную от увеличивающейся глубины весьма затруднительна. Далее оврагами Вербовым и Шарским, коих берега высоки, но отлоги и меж д.Васильевкой и с.Новоуспенским р.Янчулою, чрез которую построена изрядная гать с деревянным мостом.

От с.Новоуспенскаго до с.Стараго Керменчука 30 верст. Дорога пролегает снова чрез д.Васильевку в 1, д.Гавриловку в 3^з и д.Тимофеевку в 25 верстах. До д.Гавриловки дорога простирается правым берегом р.Янчулы за сей деревней перерезана довольно крутым оврагом называемым Грушеватой, от сего места до д.Тимофеевки степью близ праваго берега р.Солоной, а меж сею деревнею и с.Старым Керменчуком перерезана р.Кобыльною, чрез которую построена небольшая гать.

От с.Стараго Кермечука до с.Новой Каракубы или Гончарихи 22 версты. Дорога пролегает степью по высотам леваго берега р.Мокрой Ясы, довольно ровным местом, не представляющим никаких припятствий. // [арк.85зв.]

От г.Покровскаго до с.Новоуспенскаго 26 верст (лежащаго в праве от дороги на 1 версту). Дорога пролегает степью чрез д.Александровку в 1^{1/2} и д.Васильевку в 23^{1/2} верстах. Местоположение пространства сего довольно возвышенно и перерезано меж с.Покровским и д.Александровкою р.Волчьей, которой берега в сем месте круты переправляются же чрез оную в брод песчаного свойства глубиною до ¹/₂ аршина, но весною при разлитии реки сей переправа чрез оную от увеличивающейся глубины весьма затруднительна. Далее оврагами Вербовым и Шарским, коих берега высоки, но отлоги и меж д.Васильевкой и с.Новоуспенским р.Янчулою, чрез которую построена изрядная гать с деревянным мостом.

От с.Новоуспенскаго до с.Стараго Керменчука 30 верст. Дорога пролегає снова чрез д.Васильевку в 1, д.Гавриловку в 3⁸ и д.Тимофеевку в 25 верстах. До д.Гавриловки дорога простирается правым берегом р.Янчулы за сей деревней перерезана довольно крутым оврагом называемым Грушеватой, от сего места до д.Тимофеевки степью близ праваго берега р.Солоной, а меж сею деревнею и с.Старым Керменчуком перерезана р.Кобыльною, чрез которую построена небольшая гать.

От с.Стараго Кермечука до с.Новой Каракубы или Гончарихи 22 версты. Дорога пролегає степью по высотам леваго берега р.Мокрой Ясы, довольно ровным местом, не представляющим никаких припятствий. // [арк.85зв.]

От с. Новой Каракубы до с.Мал.Янисалы 26 верст лежащий въ лево от дороги на 1 версту. Дорога пролегає степью ровным и довольно возвышенным местоположением перерезанный р.Гончарихою при с.Нов.Каракубе и в 7 верстах не доезжая с.М.Янисалы р.Кальчиком; чрез которых построены изрядные каменные мосты также и при самом селе Мал.Янисале оною же р.Кальчиком, в сем месте переправляются чрез реку сию по плотине мельницы. Берега обеих сих рек отлоги.

От с.Мал. Янисалы до с.Сартаны 35 вер. (где и граница Александровскаго уезда). Дорога пролегає степью весьма разным местоположением перерезанным только в 15 верстах от м.Янисалы р.Кальчиком, чрез которую имеется хороший песчаный и мелкий брод удобной для переправы во всякое время года и которой берега весьма отлоги.

Другая Большая проселочная дорога

от г.Павлограда в г.Таганрог до границы 205 верст

От г.Павлограда до с.Васильевки 39 верст. По предъидущей дороге (Смот. стран. 169)¹.

От с.Васильевки до с.Григорьевки Кривой Рог 15 верст. По оной же дороге (Смот. стран. 169)².

От с.Григорьевки дос.Мал.Михайловки 20 верст. Дорога пролегає степью весьма ровным местоположением, перерезанным только при с.Мал.Михайловке сухим оврагом, называемым Берестоватым.

От с.Мал.Михайловки до с.Камары 24 вер. (лежащей в праве от дороги в 2⁸ верстах). Дорога пролегає чрез с.Гавриловку в 7 и с.Андреевку в 5 верстах. До с.Гавриловки до рога простирается высотой леваго берега оврага Берестоватаго, в оном селе перерезана р.Каменкою, чрез которую построена хорошая гать. При // [арк.86] с.Андреевке р.Волчьей, чрез которую и переправляются по плотине устроенной в сем месте мельницы и в двух верстах недоезжая с.Камары р.Мокрою Ялою, чрез которую построен деревянный мост. В весеннее время при разлитии р.Волчьей плотина, служащая переправою чрез реку сию потопляет, от чего и имеется объезная дорога, пролегающая правым берегом р.Волчьей чрез с.Ивановское, отстоящие от с.Андреевскаго в 9 верстах; в

¹ Арк. 85.

² Арк. 85.

кчем и должен быть этап на место с.Камары. От с.Ивановскаго дорога пролегалет до с.Константинополя где соединяется с большею дорогою все по правому берегу р.Волчей чрез д.Лугополья 17, д.Алексеевку в 5 и д.Андреевку, что на правом берегу р.Волчей против с.Константинополя в 8 верстах где для переправыимеется хороший деревянный мост.

От с.Камары до с.Константинополя 23 версты. Дорога пролегалет чрез с.Богатырь в 16 верстах, частию степью и частию лощиною леваго берега р.Волчьей и перерезана несколькими незначительными оврагами.

От с.Константинополя дос.Вольновахи или Бугаса 52 версты. Дорога пролегалет степью близ рек Сухой Ялы, Икряной и Осиноватой весьма ровны местоположение, перерезанным только в некоторых местах совершенно незначительными оврагами. С.Вольноваха лежит в леве в трех верстах от дороги при речке одного съ ним названия.

От с.Вольновахи до с.Карани 32 вер. (где и граница Александровскаго уезда). Дорога пролегалет степью ровным местоположением мимо так называемый Капитан Могилы, отстоящий от Вольновахи в 8 верстах. // [арк.86зв.]

Карань лежит при р.Кальмиусе чрез которую имеется в сем месте хороший песчаный брод глубиною до $\frac{1}{6}$ аршина.

Большая проселочная дорогаот г.Павлограда до Мариуполя 205 верст

От г.Павлограда до с.Малой Янисалы 171 вер. По большой проселочной дороге, что из г.Павлограда в г.Таганрог (Смотр. стран. 169)¹.

От с.М.Янисалы до Мариуполя 34 версты. Дорога пролегалет степью чрез с.Старый Крым в 25 верстах ровным местоположением перерезанным только в 11 верстах от с.Малой Янисалы р.Кальцом, чрез которую построен изрядный каменный мост и за с.Старым Крымом оврагом, называемым водяным.

Большая проселочная дорога

от г.Павлограда до г.Александровска 122 версты

От г.Павлограда до с.Васильевки 39 вер. По большой проселочной дороге, что из г.Павлограда в Таганрог (Смот. стран. 169)².

От с.Васильевки до с.Новониколаевки 28 верст. В четырех верстах от с.Васильевского дорога перерезана р.Волчьей, чрез которую переправляются по плотине, устроенной в сем месте мельницы и пролягла далее степью близ праваго берега р.Вер.Терсы пересечена несколькими маловажными оврагами.

От с.Новониколаевки до д.Михайловки 20 верст. Дорога пролегалет чрез д.Весело-Горку в 4 верстах и меж нескольких деревень отдаленных от оной от $\frac{1}{2}$ до 2^х верст. Местоположение пространства сего довольно возвышенно и перерезано сверх нескольких небольших оврагов при д.Весело-Горке р.Верхнею и близ д.Михайловки р.Солоненькою; из коих чрез первую построена неисправная³ гать, а чрез вторую изрядной деревянной мост. // [арк.87]

¹ Арк. 85.

² Арк. 85.

³ Перші дві літери написані над рядком.

От д. Михайловки до г. Александровска 35 верст. Дорога пролегає степью весьма ровным местоположением, а в 15 верстах от д. Михайловки при оной выстроен хутор, называемый Марка.

Большая проселочная дорога
от г. Новомосковска в Таганрог и Мариуполь

От г. Новомосковска до с. Хорошева Елизаветовки 30 верст. Дорога пролегає через с. Песчаное в 4 верстах и перерезана меж городом и оным селом р. Самарчиком и р. Самарою на коих весною устраиваются небольшие паромы, поднимающие от 3^х до 4^х крестьянских возов, а летом переправляются через оные бродом, кой по глубине и свойству своему весьма удобны. Далее дорога простирается степью ровным местоположением пересеченным несколькими большими оврагами.

От с. Хорошева Елизаветовки до с. Раздоры 16 верст. Дорога пролегає в 4^х верстах чрез д. Татарку, где перерезана речкою одного с сей деревней названия, чрез которую построен деревянный небольшой мост. Далее простирается степью ровным местоположением пересеченным при самом с. Раздорах р. Нижнюю Терсою, чрез которую построена хорошая гать.

От с. Раздоры до с. Павловскаго 22 версты. Дорога пролегає степью ровным местоположением перерезанным только в 3^х верстах от с. Раздор р. Отногою Терсою и при с. Павловском р. Соломчиною; из коих чрез первую построен деревянный небольшой мост, а чрез вторую изрядная гать.

От с. Павловскаго до д. Кузюмовки 30 верст. Переправясь при с. Павловском чрез р. Вер. Терсу по довольно неисправному мосту дорога // [арк. 87зв.] пролегає по высоте леваго берега р. Волчьей чрез д. Дебольцовку в 10, с. Катериновку в 13, д. Александровку в 4 и д. Петровку в 2¹/₂ верстах. Меж д. Александровкой и Петровкой имеется глубокий но довольно отлогий овраг и меж сею ж последнею и д. Кузюмовкою где дорога пересекается течением р. Гайчулы, построен гать с мостом, но она в весьма дурном положении.

От д. Кузюмовки до с. Новоуспенскаго 27 версты. От д. Кузюмовки в 6 верстах дорога сия выходит на дорогу, что из Павлограда в Таганрог (Смот. Стран. 169)¹, а далее, что из Павлограда в Мариуполь (Смот. стран. 173)².

Большая проселочная дорога
от г. Новомосковска в Крым
до границы Таврической губернии 119 верст

От г. Новомосковска до с. Хорошева-Елизаветовки 30 верст. По предь идущей дороге (Смот. стран. 174)³.

От с. Хорошева Елизаветовки до с. Николаевки 27 верст. Дорога пролегає четыре версты до д. Татарки тою же дорогою (Смот. стран. 174)¹. Потом по-

¹ Арк. 85.

² Арк. 87.

³ Арк. 87 зв.

варачивая в право на д.Цыгановку в 10 верстах от Татарки отстоящий, простирается степью ровным местоположением перерезанным только при д.Цыгановки р.Нижнею Терсою, чрез которую построена хорошая гать.

От с.Николаевки до д.Миргородовки-Трофимовки 22 версты. На сем пространстве дорога пролегает степью мимо так называемой Батраки-Могилы, довольно ровным местоположением, перерезанным несколькими незначительными оврагами и при д.Трофимовке р.Солоненькою, чрез которую построен мост. // [арк.88]

От д.Миргородовки-Трофимовки до д.Протопоповки 18 верст. Дорога пролегает степью ровным местоположением перерезанным только двумя весьма крутыми оврагами.

От д.Протопоповки до с.Григорьевки 22 версты (где и граница губернии). Дорога пролегает чрез д.Бекеровку в 2^х верстах, меж которою и д.Протопоповкою перерезана р.Мокрою Московкою, чрез которую построена хорошая гредля. Далее же до с.Григорьевки простирается степью и пересечена несколькими оврагами, из коих значительные прочих так² называемый Камышеватой.

Большая проселочная дорога

от г.Екатеринослава в Таганрог и Мариуполь

От г.Екатеринослава до д.Ивановки 24 вер. Четыре версты до с.Мануиловки дорога пролегает по большей и почтовой дороге, что из г.Екатеринослава в г.Москву (Смот. стран.137). Потом поварачивает в право на кол. Рыбальскую (отстоящую от с.Мануиловки в 10 верстах) где перерезывается р.Самарою, чрез которую для переправы устроены во всякое время года два парома, поднимающие до 6 крестьянских возов. Далее же до с.Ивановки дорога простирается степью довольно возвышенным и ровным местоположением.

От с.Ивановки до д.Михайловки 82 версты. Дорога пролегает степью чрез д.Цыгановку в 23 верстах где выходит на большую проселочную дорогу, что из г.Новомосковска в Крым (Смот. страницу 175). И простираясь оную 4 версты поварачивает в лево на д.Михайловку. Местоположение пространства сего весьма ровное. // [арк.88зв.]

От д.Михайловки до с.Новониколаевки 33 версты. Дорога пролегает степью весьма ровным и довольно возвышенным местоположением, перерезанным в 2^х верстах недоежжая д.Веселогорки лежащей при дороге и отстоящей от д.Михайловки в 29³ верстах оврагом Лубенцовым. В сей деревне дорога сия выходит на большую проселочную, что из Павлограда в Александровск (Смот. стран. 173), коей и простирается до с.Новониколаевки.

От с.Новониколаевки до д.Кузюмовки 22 версты. Дорога пролегает степью чрез д.Петровку в 21^{1/2} версте, где выходит на большую проселочную дорогу, что из Новомосковска в Таганрог (Смот. стран. 174), Местоположение

¹ Арк. 87 зв.

² Літера а правлена.

³ Остання цифра правлена.

пространства сего ровное перерезанное только в 1¹/₂ версте недоежая д.Петровской оврагом имеющим высокие, но довольно отлогие берега.

От д.Кузюмовки до с.Б.Михайловки 22 версты. Дорога пролегает степью близ леваго берега р.Волчьей и в 16 верстах чрез д.Белую, где чрез р.Вороную построен изрядный мост от сей деревни поварачивает на с.Б.Михайловку лежащее в 4^а верстах в леве от дороги, где перерезана р.Волчьей, чрез которую в сухое время мелкой и песчаной брод имеется, но за крутостью берегов переправа сия не так удобна. От д.Кузюмовки в 8 верстах дорога сия выходит также и на дорогу, что из г.Павлограда в Мариуполе (Смот. стран.173).

От с. Б.Михайловки до с.Камары 23 версты. Дорога пролегает снова чрез д.Белую в 4 вер. и простираясь степью ровным местоположением выходит в 2^а верстах от с.Камары при р. Мокрой // [арк.89] Яле на большую проселочную дорзгу, что из Павлограда в Таганрог (Смот. стран. 171).

От с.Камары в Таганрог до границы Александровскаго уезда 107 вер. По большой проселочной дороге, что из Павлограда в Таганрог (Смот. стран. 171).

Большая проселочная дорога
от г.Павлограда в Слободскую Украинскую губернию,
чрез слоб. Алексеевскую 102 версты

От г.Павлограда до д.Бубовой 29 верст. Дорога пролегает чрез с.Вербки в 5, Присовые Хутора в 14 и трактир Геенной в 8 верстах. Местоположение пространства сего довольно возвышенно и перерезано близ города р.Гнездою, чрез которую построен изрядный мост, а весною устраивается паром. При с.Вербках р.Самарою, чрез которую построен хороший деревянный мост удобный для переправы во всякое время года. Меж с.Вербкою и Присовыми Хуторами дорога пересечена несколькими отлогими оврагами из коих значительнее прочих Поподчин, Стуконогов и Крутенкой, а при упомянутых хуторах р. Малою Терновкою, чрез которую построен небольшой мост и в летнее время имеется песчаный и неглубокий брод, весною же переправа в сем месте бывает затруднительна и в течении семи дней оная совсем не существует. Далее поднявшись на высокий правый берег реки сей дорога пролегает степью и сверх нескольких незначительных оврагов перерезана при д.Дубовке р.Дубовкою имеющею невысокие берега и чрез которую построена изрядная гать. // [арк.89зв.]

От д.Дубовки до д.Покровской 22 версты. Дорога пролегает степью довольно возвышенным местоположением перерезанным в 5 верстах от д.Дубовой вершиною оврага злодейскаго и близ деревни Покровской оврагами Круглым, Бузиновым и Бузиноватым, но оные по довольно отлогим берегам затруднений не причиняют.

От д.Покровской до с.Краснопавловки 23 версты. Дорога пролегает чрез д.Жуковку в 1¹/₂ и с.Артельное в 6¹/₂ верстах. На сем пространстве дорога простирается левым берегом р.Орельки и перерезана несколькими оврагами, из коих значительнее прочих при д.Покровской Куцой в 6 верстах от оной Водя-

ной, в 3 вер. за с.Артельным Исаев и в 6 верстах не доезжая с.Краснопавловки овраг Колодезной, но все оные имеют весьма отлогие берега.

От с.Краснопавловки до слоб.Алексеевской (Слободской Украинской губернии) 28 вер. Дорога пролегает степью чрез трактир Лихачева в 12¹/₂ и трактир Зеленского в 10¹/₂ верстах, весьма ровным местоположением. Есть еще другая дорога, которая пролегает левым берегом р.Орельки чрез д.Беляевку, ближе 3 верстами первой, но по причине частых оврагов дорогу сию пересекающих, она не так удобна.

Большая проселочная дорога от г.Павлограда

в Слободскую Украинскую губернию до м.Верхней Береки 107 верст

От г.Павлограда до д.Дубовой 29 вер. От. д.Дубовой до с.Артельного 30 верст. По пред идущей дороге, что из Павлограда в Слободскую Украинскую губернию, чрез слоб Алексеевскую (Смот. стран. 178)¹. // [арк.90]

От с.Артельного до Кабанечьих хуторов 21 верста. Дорога пролегает степью весьма ровным местоположением перерезанным при с. Артельном р.Орелькою, чрез которую построен хороший деревянный мост, удобный для переправы во всякое время года и в 5 верстах от онаго оврагом Киптявым.

От Кабанечьих хуторов до м.Верхней Береки (Слободской Украинской губернии) 30 верст). При Кабанечьих хуторах дорога перерезана р.Кабанечью чрез которую построен небольшой мост и в 6 верстах от оных оврагом Гажиным, имеющим довольно отлогие берега в прочем дорога ровная пролегает степью и в 10 верстах от Кабанечьих хуторов чрез трактир Новохатского.

Большая проселочная дорога от г.Павлограда в г.Константиноград до границы губернии 48 верст

От г.Павлограда до Присовых хуторов 19 верст. По большой проселочной дороге, что из Павлограда в Слободскую Украинскую губернию чрез слоб. Алексеевскую. Смот. стран. 178².

От Присовых хуторов до д.Шешин Брод или Черноглазовка 29 верст (где и граница губернии). На расстоянии пяти верст дорога сия простирается еще по упомянутой большой проселочной дороге и потом поварачивая в лево на д.Привольную, отстоящую от Присовых хуторов в 12 верстах, пролягает степью ровным местоположением до самой деревни Черноглазовки, где чрез р.Орель, отделяющую Катеринославскую и Полтавскую губернии имеется весьма хороший брод, называемый Шешиным. // [арк.90 зв.]

¹ Арк. 89 зв.

² Арк. 89 зв.

Большая проселочная дорога

от г.Павлограда до с.Перещепина (что на большой и почтовой дороге из г.Екатеринослава в г.Москву (Смот. стран.137)1 75 верст

От г.Павлограда до с.Кочережки 27 верст. Пять верст до с.Вербки дорога пролегает по большой проселочной, что из Павлограда в Украинскую губернию чрез слоб.Алексеевскую (Смот. страницу 178)². В³ оном селе поварачивает в лево на с.Вязовок, отдаленное от с.Вербки в 14 верстах. Местоположение пространства сего перерезано меж с.Вербки и Вязовок р.Малою Терновкою и р.Вязовок, на которых построены довольно хорошие мосты. Сверх этого на первой имеется и брод, а за с.Вязовок р.Бровкою чрез которую устроена хорошая плотина.

От с.Кочережки до с.Попаснаго 21 верста. Дорога пролегает степью ровным местоположением непредставляющим ни малейшаго препятствия.

От с.Попаснаго до с.Перещепина 27 верст. Дорога пролегает степью чрез д.Герасимовку в 12 верстах, где только и⁴ перерезана вершиною р.Калченки, в прочем весьма ровна и гладка.

Примечание. От сей дороги от с.Кочережки отделяется также хорошая большая проселочная дорога в г.Новомосковск и пролегает чрез д.Карабиновку, частию Пустожаровским лесом, на оной чрез р.Самару в с.Кочережки устроена хорошая плотина.

Большая проселочная дорога от г.Павлограда в г.Изюм до границы Слободской Украинской губернии 84 версты // [арк.91]

От г.Павлограда до д.Лукеровки 20 верст (лежащей в праве от дороги в 1 версте). Пять верст до с.Вербки дорога пролягает по большей проселочной, что из г.Павлограда в Украинскую губернию чрез слоб.Алексеевскую (смот. стран. 178⁵), потом поварачивая в право простирается степью ровным местоположением.

От д.Лукеровки до с.Криштоповки 14 верст. Дорога пролегает степью ровным местоположением перерезанным только при с.Криштоповки р.Бол.Терновкою, чрез которую переправляются по плотине устроенной в сем месте мельницы.

От с.Криштоповки до с.Софиевки 18 верст. Дорога пролегает чрез д.Веселую в 12 и д.Раздольную в 3-х верстах до д.Раздольной левым берегом р.Бол.Терновки и перерезана отлогими оврагами как то Берестовым, Пограничным и Криничным, а при д.Раздольной упомянутой рекою, чрез которую построен небольшой мост. Далее до д.Софиевки пролегает по правому берегу оной же реки довольно ровным местом.

От д.Софиевки до д.Акимовки 14 1/2 верст (до границы же губернии 32 версты). Дорога пролегает степью чрез д.Новоселку в 1 и с.Николаевку в 12 верстах, меж коею и д.Акимовкою перерезана р.Бритою, чрез которую построен

¹ Арк. 69.

² Арк. 89 зв.

³ Літера правлена.

⁴ Літера написана над рядком.

⁵ Арк. 89 зв.

изрядный мост. Далее же до границы Екатеринославской и Слободско Украинской губернии пересечена двумя отлогими оврагами Городным и Кабыльным.

Большая проселочная дорога

от г.Павлограда в г.Изюм до границы губернии 80 верст

От г.Павлограда до с.Петропавловки 48 верст. По большой и почтовой дороге, что из г.Екатеринослава в г.Новочеркасск. (Смот. стран. 138¹). // [арк.91 зв.]

От с.Петропавловки до д.Верхне Самарской 24 версты (до границы же губернии 32 версты). Дорога пролегает чрез с.Ивановку в 4^х д.Александриполь в 12 верстах. Местоположение пространства сего перерезано меж с.Петропавловскаго, с.Ивановкою р.р.Быком и Бычком, из коих чрез первую переправляются по довольно хорошей плотине, а чрез вторую построен небольшой мост. От с.Ивановскаго дорога простираясь по высоте леваго берега р.Самары перерезана несколькими оврагами, чрез коих значительнее прочих при д.Александриполе Крутой, меж оной и д.Верхне Самарскою Терновой и при сей последней Куцой. Далее до границы Екатеринославской и Слободской Украинской губерний дорога пролегает по ложине, которой протекает р.Самара и в 4 верстах от д.Верхне Самарской чрез д.Башиловку и тоже перерезана двумя оврагами из коих Погодной значительный, а при самой границе р.Гнилушею, чрез которую устроена изрядная гать.

Большая проселочная дорога

от с.Краснопавловки, что на дороге из г.Павлограда в слоб.Алексеевскую и далее в Слободскую Украинскую губернию (Смот. стран. 178²), оной же губернии в м.Бервенкино, до границы губернии 41 верста

От Краснопавловки до д.Матвеевки 21 верста (до границы же губернии 41 верста). Дорога пролегает степью и близ д.Матвеевки перерезана р.Лозовою, чрез которую построен небольшой мост. От деревни же Матвеевки до границы Екатеринославской и Слободской Украинской губернии дорога простирается // [арк.92] левым берегом р.Бритой чрез д.Софиевку в 2, д.Африкановку в 2, с.Николаевку в 4, д.Гародеевку в 3-х верстах и перерезана меж Африкановкой и с.Николаевкою отлогим оврагом Шадриным, а при д.Гордеевке упомянутою р.Бритою, чрез которую построен изрядный мост.

Большая проселочная дорога из г.Константинограда в

с.Мочebelовку от хут. Ганебных, что на р.Ореле или от границ Полтвской до границы Слободской Украинской губернии 53 версты

От хут.Ганебных до д.Беляевки 20 вер. (лежащей в 3^х вер. в праве от дороги). Переправясь чрез р.Орель по хорошему мосту дорога пролегает степью ровным местоположением перерезанным не доезжая д.Беляевки 5 верст р.Орелькою, чрез которую построен хороший мост и оврагом Скорниковым, коих берега в сих местах довольно круты.

¹ Арк. 69 зв.

² Арк. 89 зв.

От д.Беляевки до д.Степановки 21 вер. до границы же 33 версты. Дорога пролегает степью и в 12 верстах мимо д.Губкиной, где перерезана р.Попельною, которая летом пересыхает. Далее до д.Степановки лежащей на р.Берске в леве от дороги в 4-х верстах и от оной до границы Екатеринославской и Слободской Украинской губерний дорога простирается степью без малейшаго препятствия. Также от д.Степановки идет малая проселочная дорога правым берегом р.Берски чрез д.Берску и Федоровку, но она хуже первой. // [арк.92 зв.]

Большая проселочная дорога от г.Новомосковска до г.Орехова 122 версты.

От г.Новомосковска до с.Николаевки 57 верст. По большой проселочной дороге, что из г.Новомосковска в Крым (Смот. стран. 175¹).

От с.Николаевки до д.Нововоскресенской 30 верст. Дорога пролегает еще упомянутою дорожкой до могилы Батрачки, тут поварачивая в лево простирается степью и перерезана в 6 верстах не доезжая до д.Нововоскресенской крутым оврагом, коего спуск и въезд затруднительны и р.Солоненькою при упомянутой деревни, чрез которую построенная гребля весьма неисправна, но летом ниже оной почти сухо переезжать можно.

От д.Нововоскресенской до д.Васиновки 27 верст. Дорога пролегает степью в 10 верстах мимо хут.Цветных и перерезана вершинами нескольких не весьма значительных оврагов.

От д.Васиновки до г.Орехова 10 верст. Дорога пролегает степью чрез с.Преображенское в 8 верстах и перерезана при д.Васиновке р.Жеребец и меж с.Преображенским и городом р.Конскою, чрез которыя построены гати с мостами довольно хороши, а особенно чрез последнюю.

Большая проселочная дорога от г.Бахмута до г.Славяносербска 73 версты

От г.Бахмута до с.Надеждина 24 версты. Дорога пролегает степью ровным местоположением перерезанным только р.Плотвою, чрез которую построенный мост не совсем исправен.

От с.Надеждина до с.Калиновскаго 16 вер. Дорога пролегает степью ровным местом без малейшаго препятствия. // [арк.93]

От с.Калиновскаго до с.Хорошаго 21 верста. Дорога пролегает чрез д.Калиновую в $\frac{1}{2}$, с.Николаевское в $11\frac{1}{2}$ верстах и перерезана меж с.Калиновым и д.Калиновою р.Луганью, при с.Николаевском р.Камышевахою и в с.Хорошем опять р.Луганью, чрез которыя построены мосты и только с.Хорошем въезд на левой берег р.Лугани немного крут.

От с.Хорошаго до г.Славяносербска 12 верст. Дорога пролегает степью ровным местом без всякаго препятствия.

Большая проселочная дорога

от г.Бахмута в г.Воронеж до границы губернии 52 версты

От г.Бахмута до д.Белогорской или Любимовки 25 верст. Три версты дорога пролегает по предъидущей дороге, потом поварачивает в лево на

¹ Арк. 88.

с.Покровское от Бахмута в 10 верстах, где перерезана р.Плотвою, чрез которую построен мост, далее простирается степью чрез д.Соколовку в 7¹/₂ верстах от с.Покровского и пересечена в оной р.Мал.Плотвою, а в д.Белогорской р.Сухую Плотвою, чрез которыя переправляются в брод.

От д.Белогорской до с.Рубежного 27 верст (где и граница губернии). Дорога пролегает степью довольно ровным местоположением перерезанным сверх нескольких маловажных оврагов, при с.Рубежном р.Северным Донцом, составляющим границу Екатеринославской и Воронежской губерний, чрез которую для переправы устроены два хорошие парома. // [арк.93 зв.]

Примечание: С оной дороги поварачивает в 7 верстах не доежая с.Рубежного другая большая проселочная дорога в Воронежскую губернию и пролегает чрез с.Привольное, отдаленное от д.Белогорской в 31 вер., в оном селе чрез р.Северной Донец переправляются по хорошей плотине с мостом.

Другая большая проселочная дорога
от г.Бахмута до г.Славяносербска 75¹/₂ верст

От г.Бахмута до с.Триполья 20 верст. До с.Покровского дорога пролегает по предьидущей, что из г.Бахмута в г.Воронеж, в оном селе отделяясь от оной поварачивает в право на с.Триполье и пролегая степью перерезана несколько не весьма значительными оврагами, а в упомянутом селе р.Мал.Плотвою, чрез которую переправляются по плотине мельницы.

От с.Триполья до с.Орехова 25¹/₂ верст. Дорога пролегает степью и от часто перерезываемых оную ручьев довольно гориста, чрез которые по свойству грунта коим протекают имеются хорошие броды. Есть еще и другая дорога, пролегающая от с.Триполья чрез с.Камышеваху, отдаленную от онаго в 11¹/₂ верстах и которая за сим селом соединяется с первой, обе сии дороги одинакаго разбора.

От с.Орехова до г.Славяносербска 30 вер. Дорога пролегает степью довольно ровным местоположением перерезанным несколькими незначительными оврагами. // [арк.94]

Большая проселочная дорога

от г.Славяносербска в Таганрог до границы губернии 68 вер.

От г.Славяносербска до с.Михайловскаго 26 верст. Дорога пролегает до с.Хорошаго 12 верст по дороге, что из г.Бахмута в г.Славяносербск (Смот.стран.185¹), в оном селе поварачивая в лево простирается левым берегом р.Лугани чрез д.Новодемьяновку в 2, д.Павловскую в 3 и с.Черкасское в 1 версте, где пересечена упомянутою рекою, чрез которую построен мост. Далее дорога пролегает степью. От г.Славяносербска есть другая дорога прямо на с.Черкасское, которая шестью верстами ближе, но она не столь удобна.

От с.Михайловки до с.Успенскаго 22 вер. Дорога пролегает чрез д.Исаковку в 2 верстах, на коем пространстве перерезана р.Белою, меж сею деревнею и с.Успенским пересечена сверх нескольких оврагов при сем последем

¹ Арк. 93.

р.Ольховою, которой левой берег довольно крут, плотина же мельницы, служащая переправой, довольно хороша.

От с.Успенскаго до с.Петропавловки 20 вер. (где и граница губ.). Дорога пролегает степью ровным местоположением перерезанным только в с.Петропавловке вершиною р.Луганчика, коей берега в сем месте весьма отлоги и переправа не затруднительна.

Большая проселочная дорога от г.Александровска в земли донских казаков до границы губернии 210¹/₂ верст

От г.Александровска до с.Новониколаевки 55 верст. По большой проселочной дороге, что из г.Павлограда в г.Александровск (Смот. стран. 173¹). // [арк.94 зв.]

От с.Новониколаевки до с.Комары 67 вер. По большой проселочной дороге, что из г.Екатеринослава в Таганрог (Смот. стран. 176).

От с.Комары до Константинополя или Андреевки 23 версты. По большой проселочной дороге, что и г.Павлограда в Таганрог (Смот. стран. 171²).

От с.Константинополя до с.Силидовки 22 версты. От с.Андреевки, лежащей на правом берегу р.Волчей, против с.Константинополя, чрез которую переправляются по хорошему мосту. Дорога пролегает степью чрез д.Сонцовку в 9 верстах, где перерезана небольшим ручьем, а при с.Силидовке вершиною р.Солоной, чрез которые переправы не затруднительны.

От с.Селидовки до д.Алексеевки 12¹/₂ верст. Дорога пролегает степью чрез с.Голицыновку в 10¹/₂ верстах, где перерезана р.Волчьей, чрез которую брод довольно хорош, но спуск и въезд берегов оной довольно круты.

От д.Алексеевки до с.Авдеевки 21 верста (до границы же 31 верста). Дорога пролегает степью весьма ровным местоположением и только в с.Землянке или Ясиноватом, что на границе Екатеринославской губернии и земли донских казаков в 10 верстах от д.Авдеевки перерезана р.Торцем.

Большая проселочная дорога от г.Александровска в Слободскую-Украинскую губернию до границы губернии 239 верст

От г.Александровска до с.Константинополя 145 вер. По предъиущей большой проселочной дороге (Смот. стран. 188³).

От с.Константинополя или с.Андреевке до д.Красногоровки 22 версты. Дорога пролегает степью чрез д.Желтую в 19 верстах и перерезана⁴ несколькими не крутыми оврагами, а при д.Желтой и Красногоровки р.Солоною и ручьем, коих берега отлоги и для переправы устроены небольшие мосты с насыпью. // [арк.95]

От д.Красногоровки до с.Гришина 19 от онаго до д.Катериновки или Аннинской 24 версты. Дорога пролегает степью довольно ровным местоположе-

¹ Арк. 87.

² Арк. 86.

³ Арк. 94 зв.

⁴ В тексте "перезана".

нием и хотя с.Гришино находится в 4^x верстах в стороне, так что прямою дорогою от Красногоровки до Аннинской всего 35 верст, но как расстояние сие слишком велико для одного перехода, то и удобнее оной разделить на два так, чтобы первый был в с. Гришине в коем 220 дворов. Чрез р.Бык, протекающую в д.Аннинской, есть небольшой мост.

От д.Аннинской до д.Богдановки 29 вер. (где и граница губернии). Дорога пролегает степью ровным местоположением, перерезанным за д.Богдановкой р.Самарою, составляющею границу меж Екатеринославской и Слободской Украинской губерниями, чрез которую для переправы устроен изрядный мост.

Большая проселочная дорога из Воронежской губернии
в г.Таганрог от границы оной до границы Екатеринославской губернии
с землею донских казаков 86 верст

От границы Воронежской губернии или от с.Привольного до с.Николаевки 30 верст. Дватцать три версты дорога пролегает по большей проселочной дороге, что из Бахмута в Воронежскую губернию (Смот. примечание¹ стран. 187²). Потом поварачивает в лево на с.Николаевку и близ оной перерезана ручьем, имеющим довольно высокие берега.

От с.Николаевки до с.Троицкаго 26 верст. Дорога пролегает степью и в 10 верстах чрез д.Катиньку. Местоположение пространства сего довольно гористо от перерезывающих оное оврагов. // [арк.95 зв.]

От с.Троицкаго до с.Ольховатки 30 верст (где и граница губернии). Перехав р.Лугань в с.Троицком по мосту, дорога пролегает степью и в 19 верстах при постоялом дворе, называемом Толстая Могила, пересекает большую почтовую дорогу, что из Екатеринослава в Новочеркасск (Смот. стран. 138³). Местоположение пространства сего довольно ровное, перерезанное сверх нескольких неважных оврагов за с.Ольховаткой речкою одного с ним названия, составляющего границу Екатеринославской губернии и землю донских казаков.

Большая проселочная дорога
от г.Бахмута до с.Авдеевки, что на большой проселочной дороги из
г.Александровска в земли донских казаков 53 версты

От г.Бахмута до с.Железнаго 31 верста. Дорога пролегает степью чрез с.Карловку в 7 верстах и перерезана несколькими некрутыми оврагами.

От с.Железнаго до с.Авдеевки 22 версты. Дорога пролегает чрез д.Марьинскую в $\frac{1}{2}$, с.Скотоватое в $9\frac{1}{2}$ верстах и перерезана сверх нескольких отлогих оврагов р.Торцем меж с.Железным и д.Мараихскую, чрез которую переправляются по невесьма исправной плотине мельницы и р.Калиновою меж упомянутой деревней и с.Скотоватым.

¹ Слово правлене.

² Арк. 94.

³ Арк. 69 зв.

Большая проселочная дорога

от с.Авдеевки в Слободскую-Украинскую губернию до границы 60 верст

От с.Авдеевки до д.Калиновой 21 вер. Дорога пролегает степью весьма ровным местоположением до д.Калиновой, лежащей в праве от дороги в 2^x верстах. // [арк.96]

От д.Калиновой до с.Казенноторского 27 верст. Дорога пролегает также степью ровным местоположением перерезанным только при с.Казенноторском р.Казенным Торцем, чрез которую переправляются в брод.

От с.Казенноторского до д.Грузской 12 вер. (где и граница губернии). Дорога пролегает степью ровным местоположением, перерезанным несколькими лощинами за д.Грузской рекою одного с ней названия, составляющею границу Екатеринославской и Слободско-Украинской губерний. Для переправы чрез реку сию построен мост.

Большая проселочная дорога от г.Бахмута чрез г.Александровск в г.г.Херсон и Одессу, также и в разные места Таврической губернии до границы 322 ¹/₂ версты

От г.Бахмута до д.Васильевки 30 верст. По большой почтовой дороге, что из г.Екатеринослава в г.Новочеркасск (Смот. стран. 138¹).

От д.Васильевки до с.Градовки 30 верст. Дорога пролегает 22 версты упомянутою же почтовою дорогою, потом поворачивает в лево на с.Градовку и простирается степью ровным местоположением перерезанным несколькими лощинами.

От с.Градовки до с.Селидовки 15 ¹/₂ верст. Дорога пролегает степью ровным местоположением, перерезанным несколькими лощинами и вершиною р.Солоною при с.Селидовке.

От с.Селидовки до г.Александровска 167 верст. По большей проселочной дороге, что из г.Александровска в земли донских козаков (Смот. стран. 188²).

От г.Александровска до м.Никополя где и граница губернии 80 верст. По большей проселочной дороге, что из г.Александровска в Крым (Смот. стран. 156³). // [арк.96 зв.]

Большая проселочная дорога от г.Александровска в Крым до границы Екатеринославской губернии 17 верст

От г.Александровска до с.Григорьевки 17 верст (где и граница губернии). До колонии Шенвиз в 1 версте от города дорога пролегает по большей и почтовой Таганрогской дороге (смотри стран. 144), потом поворачивает в право чрез д.Евдокиевку, отстоящую от колонии Шенвиз в 3х верстах. Дорога на сем пространстве простирается степью и перерезана несколькими оврагами, из коих значительнее прочих Камышеватой и Кушугумовской, а при с.Григорьевке р.Конскою, составляющею границу Екатеринославской и Таврической губернии, чрез которую переправляются по неисправной гати.

¹ Арк. 69 зв.

² Арк. 94 зв.

³ Арк. 78 зв.

Большая проселочная дорога от г.Павлограда до г.Орехов или Мелитополь Таврической губернии 111 верст

От г.Павлограда до с.Новониколаевки 67 верст. По большой проселочной дороге, что из г.Павлограда в г.Александровск (Смот. стран. 173¹).

От с.Новониколаевки до с.Заливного 13 верст. Дорога пролегает по высоте правого берега р.Верхней Терсе меж нескольких деревень и перерезана оврагами Широким и Крутым, коих берега довольно отлоги.

От с.Заливного до г.Орехова 31 верста. Переправясь при с.Заливном чрез р.Верхнюю Терсу в брод, которой по слабому грунту реки сей в дурное время года бывает невесьма удобен, дорога пролегает степью и в 5 верстах от д.Васиновки выходит на большую проселочную дорогу, // [арк.97] что из г.Новомосковска в г.Орехов (Смот. стран. 185), которой простирается до г.Орехова.

Примечание: есть еще другая дорога от с.Заливного до г.Орехова, которая пролегает чрез д.Воскресенскую, хотя Очеретоватые, и потом в д.Васиновке выходит на упомянутую же дорогу, но она почти одинаково с первой и при д.Воскресенской переправа в брод чрез р.Верхнюю Терсу таковая же.

Большая проселочная дорога из г.Павлограда в крепость Петровскую, что при Азовском море 209 верст

От г.Павлограда до с.Покровского 67 верст. По большой проселочной дороге, что из г.Павлограда в Таганрог (Смот. стран. 168²).

От с.Покровского до с.Гуляй Поля 32 версты. Дорога пролегает чрез д.Александровку в 1 версте, за которой в двух верстах отделяется от упомянутой дороги, поварачивая в лево чрез д.Янчулку в 10, д.Сосновку в 18 и д.Константиновку в 1 версте. Местоположение пространства сего перерезано сверх нескольких отлогих оврагов близ д.Сосновок оврагом Камлачкой, коего берега довольно круты, при д.Янчулке речкою одного с ней звания и при с.Гуляй Поле р.Ганчулою, чрез которы построены изрядные гребли.

От с.Гуляй Поле до с.Федоровки 21 вер. (лежащей в лево от дороги в 1 вер.). Дорога пролегает чрез д.Марфополье в 9 и д.Крутую в 11 верстах левым берегом р.Ганчулы перерезанным несколькими отлогими оврагами. Меж д.Крутою и с.Федоровкою // [арк.97 зв.] лежащим на противном берегу реки Ганчул, построена для переправы чрез реку сию гать с изрядным мостом.

От с.Федоровки до с.Цареконстантиновки 26 верст. Дорога пролегает снова левым берегом р.Ганчулы чрез д.Крутую в 1, д.Ефимовку в 8, хут.Пухлиновой в 6 верстах и перерезана за хут.Пухлиновым р.Каменкою, чрез которую весьма удобный брод имеется, с.Цареконстантиновка лежит в праве от дороги в 1¹/₂ версте.

От с.Цареконстантиновки до с.Благовещинскаго 15 вер. Дорога пролегает степью весьма ровным местоположением.

¹ Арк. 87.

² Арк. 84 зв.

От с.Благовещинскаго до с.Троицкаго или Берестоваго Таврической губернии 24 версты. Переправясь чрез р.Бол.Грузскую по посредственному мосту и поднявшись на крутой правой берег реки сей, дорога прорезывается еще в 3^а верстах близ уничтоженной крепости р.Бердою, составляющею границу Екатеринославской и Таврической губернии, чрез которую переправляются весьма удобно в брод. Далее же до с.Троицкаго или Берестоваго дорога простирается в Таврической губернии.

От с.Троицкаго до крепости или посада Петровскаго 24 версты. Дорога пролегалает чрез с.Новоспасовку в 12 верстах при которой переправясь чрез р.Берду в брод довольно мелкий и по песчаному¹ свойству удобный, дорога входит в Екатеринославскую губернию и простирается оной степью без всякаго препятствія. // [арк.98]

Большая проселочная дорога

от г.Бахмута в г.Перекоп Таврической губернии до границы 195¹/₂ верст
От г.Бахмута до с.Константинополя 97¹/₂ вер. По большой проселочной дороге, что из г.Бахмута чрез Александровск в г.г.Херсон и Одессу (Смот. стран. 192²).

От с.Константинополя до Бол.Янисалы 24 версты. Дорога пролегалает степью и перерезана двумя отлогими оврагами без имянным и Мал. Татарским³, а при с.Бол. Янисалы р.Осиковатою, чрез которую посредственная гать устроена.

От с.Бол.Янисалы до с.Старого Керменчука 17 верст. Дорога пролегалает степью весьма ровным местоположением и перерезана только при с.Бол.Янисали р.Лозоватою, а при с.Стар.Керменчуке р.Мокрою Ялою, коих берега в сих местах не круты и некоторыя устроены изрядныя гати с мостами.

От с.Стараго Керменчука до колонии Гусарки 41 верста (до границы же губернии 57 верст). Дорога пролегалает степью чрез казенные хутора в 25, хут.Александровку в 8 и хут.Пухлиновой (где пересекает большую и проселочную дорогу, что из Павлограда в крепость Петровскую (Смот. стран. 194) в 1 версте и перерезана меж с.Старым Керменчуком и казенными хуторами р.Кабыльною и при сих последних р.Янчулою, чрез которыя имеются весьма хорошие броды. Чрез реку же Ганчулу, пересекающую дорогу при хут.Пухлиновым по топкости оной брод в дурное время года может быть затруднителен. В 16 верстах от // [98 зв.] колонии Гусарки дорога сия входит в Таврическую губернию.

¹ Перші дві літери слова написані над рядком.

² Арк. 96 зв.

³ В тексті "Мал.Татарским".

Малыя проселочныя дороги.

Малая проселочная дорога
от г.Александровска в г.Херсон и Одессу
до границы губернии 98 верст

От г.Александровска до с.Михайловки 30, от онаго до с.Томаковки 11 верст. По большим проселочным дорогам, что из г.г.Екатеринослава и Александровска в м.Никополь (Смот. стран. 156 и 151¹).

От с.Томаковки до д.Лукиевки 28 верст. Проехав при с.Томаковке отлогий и безводный овраг Камышеватый, дорога перерезана еще в 7 верстах р.Топилью, чрез которую мелкий и хрящеватый брод весьма удобен. Далее же пролегает до д.Лукиевки правым берегом сей реки ровным и возвышенным местоположением.

От д.Лукиевки до д.Щераповской 29 верст (где и граница губернии). Дорога пролегает степью чрез д.Кудашевку в 16 верстах и перерезана сверх нескольких отлогих и безводных оврагов небольшими речками: Креничеватою и р.Солоною, где дорога сия выходит на большую проселочную дорогу, что из г.Екатеринослава в г.г. Херсон и Одессу (Смот. стран. 153²).

Малая проселочная дорога от г.Екатеринослава в г.г.Шерстерню,
Херсон и Одессу до границы губернии 57 верст

От г.Екатеринослава до Кайдацких хуторов 23 версты. По большой проселочной дороге, что из г.Екатеринослава в г.г.Херсон и Одессу (Смот. стран. 153³). // [арк.99]

От Кайдацких хуторов до с.Ивановки 19 верст (до границы же 34 версты). Дорога пролегает степью и перерезана оврагами Татаревым, Розсоховатым, р.Сухую Сурою, чрез которые переезды летом не затруднительны, но весною бывают топки и р.Мокрой Сурою при с.Ивановке, чрез которую изрядная плотина построена. Ядалее до границы Екатеринославской и Херсонской гуцбернии дорога ровная.

Другая малая проселочная дорога от г. Екатеринослава в
г.г.Шестерню, Херсон и Одессу до границы губернии 90 верст

От г.Екатеринослава до с.Михайловки 37 верст. По большой проселочной дороге, что от г.Екатеринослава в г.г. Херсон и Одессу (Смот. стран. 153⁴).

От с.Михайловки до д.Маринской 28 верст. Переправясь чрез реку Сухую Суру дорога сия отделяется от упомянутой и пролегает чрез д.Алексеевскую в 5 верстах, при которой перерезана р.Мокрою Сурою, где переправляются по устроенной хорошей гребли с мостом, далее же дорога простирается степью без затруднения.

---

¹ Арк. 76, 78 зв.

² Арк. 77.

³ Арк. 77.

⁴ Арк. 77.

От д.Маринской до с.Николаевки (Херсонской губернии) 26 верст. Переправясь при д.Маринской чрез устроенный на овраге Чекересове небольшой мост, дорога пролегает степью чрез д.Антоновку в 25 верстах, где перерезана р.Базавлук, составляющею границу Екатеринославской и Херсонской губернии и чрез которую имеется мелкий и песчаный брод. // [арк.99 зв.]

Малая проселочная дорога

от г.Верхнеднепровска до г.Александровск 129 вер.

От г.Верхнеднепровска до с.Романкова 24 вер. По большей и почтовой дороге, что из г.Екатеринослава в г.Кременчуг и С.Петербург (Смот. стра.134¹).

От с.Романкова до Креничеватых хуторов 20 вер. Дорога пролегает степью близ Креничеватых хуторов, и перерезана несколькими отлогими оврагами.

От Креничеватых хуторов до д.Александровки 30 верст. Переправясь чрез р.Мокрую Суру по плотине мельницы дорога простирается правым берегом упомянутой реки и перерезана несколькими отлогими оврагами и в 14 верстах при д.Богдановке р.Грушевкою, чрез которую песчаный и мелкий брод имеется. Далее дорога простирается степью ровным местоположением перерезанным только при д.Александровке р.Камышеватою Сурою, чрез которую построен не больший мост.

От д.Александровки до г.Александровска 55 верст. По большей проселочной дороге, что из г.Александровска в г.Елизаветград, называемый польскою (Смот. стран. 155²).

Малая проселочная дорога

от г.Верхнеднепровска в Крым чрез м.Никополь до границы губернии 150 верст

От г.Верхнеднепровска до д.Александровки 74 версты. По пред идущий дороге, что из г.Верхнеднепровска в г.Александровск (Смот. стран. 199³).

От д.Александровки до с.Чумаков 20 вер. Дорога пролегает 8 верст до с.Покровскаго по // [арк.100] большей проселочной дороге из г.Екатеринослава в г.г. Херсон и Одессу (Смот. стран. 153⁴), потом поварачивая в лево простирается [...] ⁵ и перерезана несколькими некрутыми оврагами из коих на Чумачском устроена изрядна гребля.

От с. Чумакова до с. Томаковки 17 верст. Дорога пролегает степью ровным местоположением перерезанным только оврагом Широким.

От с.Томаковки до м.Никополя (где и граница губернии 39 верст). По большей проселочной дороге, что из г.Екатеринослава в Крым (Смот. стран. 151⁶).

¹ Арк. 67 зв.

² Арк. 78.

³ Арк. 97.

⁴ Арк.77.

⁵ Слово не прочитано.

⁶ Арк. 76.

Малая проселочная дорога от м.Никополя в Херсонскую губернию
до с.Грушевки 29 верст

От м.Никополя до с.Грушевки 29 вер. Дорога пролегает до д.Солицколиманской 9 верст правым берегом р.Подпольной, за сею деревнею перерезана р.Чертомлыком, чрез которую мелкой песчаного свойства брод имеется, а при границе губернии в 24 верстах от м.Никополя р.Базавлуком на которой для переправы устроен один небольшой паром до 2^х фур подымающий.

Малая проселочная дорога
от г.Новомосковска в Полтавскую губернию
до м.Нехворощи или Алексополя 70 верст

От г.Новомосковска до д.Николаевки 18 вер. В 6 верстах от города за д.Нововольнягской дорога сия поварачивает в лево с большей и почтовой дороги, что из г.Екатеринослава в Москву (Смот. стра.137¹) и простирается до д.Николаевки ровным местоположением. // [арк.100 зв.]

От д.Николаевки до д.Александровки 22 версты. Дорога пролегает чрез д.Маринскую в 7, с.Починное в 7 же верстах и перерезана при д.Николаевке р.Губенихою, близ оной же деревни оврагом также Губенихою называемым, при с.Починном р.Килчень, чрез которыя имеющиеся в сих местах довольно хорошия плотины мельниц, служат переправами.

От д.Александровки до м.Нехворощи или Алексополя 30 верст. Дорога пролегает степью и перерезана сверх нескольких отлогих оврагов р.Заплавною не до-ежжая с.Гупаловки, отстоящаго в 27 верстах и р.Орлом, составляющею границу Екатеринославской и Польшавской губерний, меж оным и местечком Никополем или Алексополем, чрез которую и для переправы построен хороший мост.

Малая проселочная дорога
от с.Перещепина, что на большей почтовой дороге из г.Екатеринослава в
Москву (Смот. стран. 137) и Полтавскую губернию до с.Великих Бучек 28
верст

От с.Перещепина до с.Великих Бучек 28 верст. Дорога пролегает левым берегом р.Орла чрез д.Давидову в 8, д.Богатую в 5, Афонасьевку в 1, и д.Кирносовку в 7 верстах, большею частию низменными местами, от чего весною и осенью для прохода войск не весьма может быть удобной. По сей дороге при с.Перещепине чрез р.Килченку мост, при д.Богатой чрез р. одного с ней званія плотина, в д.Кирносовке, чрез р.Кирносовку мост, а чрез р.Орель составляющею границу Екатеринославской и Полтавской // [арк.101] губерний переправляются по плотине мельницы.

---

¹ Арк. 69.

Малая проселочная дорога из г. Мариуполя в Слободскую Украинскую губернию до границы губернии 208 верст

От г. Мариуполя до с. Старого Керменчука 82 вер. По большей проселочной дороге, что из г. Павлограда в Мариуполь (Смот. стран. 173¹).

От Старого Керменчука до с. Большой Янисалы 24 версты. По большой проселочной дороге, что из г. Бахмута в г. Перекоп Таврической губернии (Смот. стран. 196²).

От Большой Янисалы до с. Алексеевки 20 верст. Дорога пролегает степью и перерезана несколькими оврагами, а меж с. Богатырем и с. Алексеевским р. Волчью, чрез которую построен хороший мост.

От с. Алексеевки до с. Павловки 19 вер. Дорога сначала пролегает правым берегом р. Волчьей чрез д. Лугополье, за оной отдалается от берега упомянутой реки и простираясь степью перерезана довольно крутыми оврагами Ореховым и Гвоздевым.

От с. Павловки до с. Славянки 29 верст. Переправясь чрез р. Солоною по хорошему мосту меж с. Павловкой и с. Подгородным, лежащим на противном берегу сей реки, дорога пролегает степью ровным местоположением, перерезанным не крутыми вершинами оврагами Каменоватаго и Лозоватаго.

От Славяновки до д. Башиловки 30 верст (до границы же 34 вер.). Переправясь чрез р. Бык по изрядной плотине мельницы при с. Славянке, где дорога сия пересекает большую и почтовую дорогу, что из // [арк. 101 зв.] Екатеринославля чрез Новомосковск в Павлоград (Смот. стра. 138³), дорога простирается степью и перерезана сверх отлогих оврагов Широкаго, Терноваго и Пагоднаго, р. Бычок в 11 верстах от Славянки, чрез которую переправа в брод не затруднительна. В д. Башиловке дорога сия выходит на большую проселочную, что из г. Павлограда в г. Изюм и Славянск (Смот. стран. 182⁴).

Малая проселочная дорога

соединяющая большия проселочныя, что из г. Бахмута в Воронежскую губернию (Смот. примечание стран. 187⁵).⁹⁸ От Александровска в земли донских козаков (Смот. страницу 188⁶)⁷, от с. Привольнаго до с. Землянки Ясиноватаго 109 верст

От с. Привольнаго до с. Серебрянки 19 верст. Дорога пролегает близ праваго берега р. Севернаго Донца чрез д. Сурову в 9 верстах и от часто перерезывающих оную Крутых оврагов гориста.

От с. Серебрянки до д. Георгиевки 24 версты. Дорога пролегает правым берегом р. Бахмута мимо нескольких деревень, лежащих по близости оной в

¹ Арк. 87.

² Арк. 98 зв.

³ Арк. 69 зв.

⁴ Арк. 91 зв.

⁵ Арк. 94.

⁶ Арк. 94 зв.

⁷ Написано над рядком.

праве и перерезана сверх нескольких лощин р.Каменкою и р.Сухую Плотвою, чрез которыхя переправляются в брод.

От д.Георгиевки до г.Бахмута 15 верст. Дорога пролегает степью по возвышенности берега упомянутой реки и при д.Георгиевке перерезана р.Платвою, чрез которую построен небольшой мост.

От г.Бахмута до с.Зайцова 20 верст. Переправясь в город чрез р.Бахмут по мосту, дорога пролегает по высоте леваго берега реки сей довольно ровным местоположением. // [арк.102]

От с.Зайцова до с.Землянки 31 верста. Дорога пролегает степью ровным местоположением, перерезанным только в некоторых местах небольшими лощинами.

Малая проселочная дорога
от Луганского литейного завода в земли донских казаков
до границы губернии 35 верст

От Луганского завода до с.Николаевки 16 верст. Дорога пролегает степью сначала близ праваго берега р.Лугани и перерезана небольшими лощинами.

От с.Николаевки до с.Новобожедаровки 19 вер. (где и граница губернии). Дорога пролегает правым берегом р.Севернаго Донца чрез с.Суходол в 4^х, с.Макаров Яр в 10 верстах и от часто перерезываемых оную оврагов гориста.

Малая проселочная дорога
от Луганского литейного завода в разныя места земель донских казаков и
в Крым до границы губернии 76 верст

От Луганского литейного завода до с.Белаго 20 верст. Восемь верст до с.Александровки дорога пролегает по почтовой дороге, что в г.Славянск, где перерезана р.Луганью, чрез которую построен изрядный мост, далее до с.Белаго простирается степью близ праваго берега р.Белой ровным местоположением).

От с.Белаго до с.Андрианополя 30 верст. Дорога пролегает степью ровным местоположением, перерезанным несколькими небольшими лощинами, а близ с.Андрианополя р.Уткиной, чрез которую построен небольшой мост. // [арк.102 зв.]

От с.Андрианополя до с.Ольховатки 26 вер. (где и граница губернии). Дорога пролегает в 7 вер. чрез с.Городище степью и равным местоположением, перерезанным за с.¹Ольховим р.⁹⁹ Ольховою, состоящею границей Екатеринославской губернии и земель донских козаков.

Малая проселочная дорога
от с.Гришина до с.Ивановки (что оба на большей почтовой дороге из
г.Екатеринослава в г.Новочеркасск (Смот. стран. 138²) 137 верст
От с.Гришина до с.Гродовки 25 верст. Дорога пролегает степью весьма ровным местоположением без всякаго препятствия. От с.Гродовки до

¹ Написано над рядком.

² Арк. 69 зв.

с.Железнаго 30 верст. Дорога пролегає степью и перерезана лощинами, из коих вершины оврагов Калиноватаго и Сухаго значительнее прочих.

От с.Железнаго до с.Государева Баерака 19 вер. Дорога пролегає степью и от части пересекаемых оную оврагов местоположение довольно гористо, однако ж берега оврагов сих не круты.

От Государева Боерака до с.Ольховатки 22 версты. Дорога пролегає степью и перерезана двумя некрутыми оврагами.

От с.Ольховатки до с.Фошовки 21 верста. Дорога пролегає степью довольно ровным местоположением.

От с.Фошовки до с.Ивановки 20 верст. Дорога пролегає чрез с.Красной-Кут в 8 верстах и перерезана сверх нескольких лощин р.Миусиком в упомянутом селе // [арк.103]

Малая проселочная дорога от с.Привольнаго (что на большей проселочной дороги из Воронежской губернии в Таганрог) (Смот. стран. 190¹) до Луганскаго литейнаго завода 87 верст

От с.Привольнаго до с.Верхняго 16 верст. Дорога пролегає правым берегом р.Севернаго Донца чрез с.Рубежное в 6 верстах и от перерезывающих оное оврагов довольно гориста.

От с.Верхняго до с.Нижняго 16 верст. Дорога пролегає упомянутым же берегом р.Севернаго Донца чрез д.Белую Гору в 5 верстах и так же от перерезывающих оную оврагов гориста, а особенно берега оврага Семкина в д.Белой Горе и р.Нижней Белой при с.Нижнем довольно круты.

От с.Нижняго до г.Славяносербска 29 вер. Дорога пролегає правым же берегом р.Севернаго Донца чрез д.Святошную в 2^х, с.Крымское в 10, с.Сокольники в 5 и д.Пришибу в 2^х верстах. До с.Крымскаго имеющаго 270 дворов дорога гориста, почему в случае надобности оное и может служить этапом, далее же до города местоположение ровное.

От г.Славяносербска до Луганскаго литейнаго завода 26 верст. По большой и почтовой дороге (Смот. стран. 143²), что из г.Екатеринослава в г.Славяносербск.

Малая проселочная дорога

от г.Мариуполя до крепости Петровской 58 верст

От г.Мариуполя до с.Ялты 24 вер. Дорога пролегає близ берега Азовскаго моря и перерезана сверх нескольких сухих оврагов, имеющих высокие, но не крутые берега, р.Мокрою Белозарайскою при с.Яльте, чрез которую // [арк.103] построен не большой каменный мост, которой весною при разлитии реки потопляется.

От с.Ялта до с.Урзуфа 15. От онаго до крепости Петровской 19 вер. Дорога пролегає также близ берега Азовскаго моря и перерезана меж с.Ялтою и с.Урзуфом или Зеленым р.Камышеватаю, а при сем последнем р.Зелено. чрез

¹ Арк. 95 зв.

² Арк. 72.

которые устроенные мосты довольно хороши. Далее от с.Зеленаго до крепости дорога пересечена несколькими сухими оврагами, имеющими высокие, не весьма крутые берега.

Малая проселочная дорога
от г.Мариуполя до г.Бахмута 188 верст

От г.Мариуполя до с.Чермалыка 30 верст. Дорога пролегает правым берегом р.Калмиуса чрез хут.Митрополитские в 5, с.Сартану в 7 верстах и перерезана близ города р.Кальчиком, чрез которую удобный брод имеется, при упомянутых хуторах отлогим оврагом, а меж с.Саратаны и с.Чермалыком оврагами Раковатым, Чернацким и Вербовым, из коих Чернацкой по крутости берегов своих довольно затруднителен, чрез проткающий оным ручей построен изрядный мост.

От с.Чермалыка до с.Карани 16 верст. Дорога пролегает степью правым же берегом упомянутой реки и перерезана несколькими каменистыми оврагами из коих Терновой и Столовой значительнее прочих, однако ж и оные для проезда больших затруднений не делают // [арк.104]

от с.Карани до с.Стиля 30 верст. Дорога пролегает степью чрез с.Игнатьевку или Дубовую в 13 верстах, при которых перерезана р.Дубовую, а далее меж с.Игнатьевкой и с.Стилям оврагом каменным и р.Волоновахою, чрез которую изрядный мост имеется, впрочем местоположение весьма ровное.

От с.Стиля до д.Авдотьиной 26 верст. В 2^а верстах от с.Стиля дорога перерезана р.Сухою Вольновахою, чрез которую переправа не затруднительна, в 14 верстах простираясь степью р.Бреснеговатою, чрез которую брод также хорош. Далее же несколькими незначительными лощинами.

От д.Авдотьиной до с.Александровки 17 верст. На сем пространстве дорога снова пролегает правым берегом р.Кальмиуса чрез с.Георгиевку в 6 верстах и перерезана несколькими довольно крутыми оврагами, чрез ручьи протекающие коими построены при с.Георгиевке и с.Александровке небольшие¹ мосты.

От с.Александровки до с.Землянки 18 верст. Дорога пролегает правым же берегом упомянутой реки чрез д.Яковлевку в 10 верстах и перерезана несколькими оврагами, коих берега не круты.

От с.Землянки до г.Бахмута 51 вер. По малой проселочной дороге, что из с.Привольнаго до с.Землянки (Смот. стран. 203²).

Малая проселочная дорога
из г.Бахмута в г.Орехов 206¹/₂ верст

От г.Бахмута до с.Константинополя 97¹/₂ верст. По большой проселочной дороге, что из г.Бахмута чрез г.Александровск в Херсон и Одессу (Смот. стран. 192³). // [арк.104 зв.]

¹ Остання літера слова правлена.

² Арк. 102.

³ Арк. 96 зв.

От Константинополя до с.Бол.Янисалы 24 вер. По большей проселочной дороге, что из г.Бахмута в г.Перекоп (Смот. стран. 196).

От с.Бол.Янисалы до с.Новоуспенскаго 30 верст. Дорога пролегает степью чрез д.Времеевку в 2^х, д.Васильевку в 27 верстах и перерезана сверх сухаго и не крутаго оврага Воронаго, р.Мокрую Ялою при с.Бол.Янисале и при с.Новоуспенском р.Янчулою, чрез которыя построены изрядные мосты.

От с.Новоуспенскаго до с.Гуляй Поля 18 верст. Дорога пролегает чтепью ровным местоположением перерезанным только при с.Гуляй Поле р.Гайчулою, чрез которую переправляются по устроенной гати с мостом.

От с.Гуляй Поля до с.Омельники 26 вер. Дорога пролегает степью весьма ровным местоположением.

От с.Омельники до г.Орехова 11 верст. Переправясь при с.Амельник чрез гать, построенную на р. Жеребце дорога пролегает степью чрез с.Преображенское в 9 верстах меж коего и г.Орехова перерезана р.Конскою, чрез которую в сем месте хороший мост имеется.

Малая проселочная дорога от с.Новоуспенскаго, что на р.Янчуле
в Таврическую губернию

От Новоуспенскаго до с.Федоровки 23 версты. Дорога пролегает возвышенностию леваго берега р.Янчулы чрез хут.Дунин в 5, д.Санжаровку в 3^х и с.Туркановку в 2^х верстах. В оном отдаляясь от упомянутой реки простирается до с.Федоровки. // [арк.105]

От с.Федоровки до с.Георгиевки Таврической губернии 30 вер. Переправясь чрез р.Ганчул по устроенной гати с изрядным мостом, лорога пролегает степью чрез д.Крутую в 1, с.Раздоры в 15, при котором перерезана р.Сухую и Мокрую Конскими, чрез которыя, а особенно чрез последнею довольно изрядные мосты устроены и чрез с.Семеновку в 13 верстах, при коем чрез р.Токмачку, составляющею границу Екатеринославской и Таврической губернии хороший брод имеется.

Малая проселочная дорога от с.Покровскаго, что при р.Волчей
до с.Подгороднаго, что при р.Солоной 43 версты

От с.Покровскаго до с.Гавриловки 23 вер. Дорога пролегает чтепью весьма ровным местоположением и перерезана в с.Гавриловке р.р.Береснеговатою и Каменкою, чрез которыя изрядныя гати устроены.

От с.Гавриловки до с.Подгороднаго 20 вер. Дорога пролегает возвышенностию праваго берега р.Волчьею чрез с.Ивановку в 10 верстах довольно ровным местоположением.

Малая проселочная дорога

от с.Новониколаевки, что при р.Верхней Терсе в Таврическую губернию

От с.Новониколаевки до с.Заливнаго 13 верст. По большой проселочной дороге, что из города Павлограда в г.Орехов (Смот. стран. 193¹).

¹ Арк. 97.

От с.Заливнаго до с.Гуляй Поля 29 вер. Отделясь в лево от упомянутой, дорога пролегалает степью ровным местоположением, чрез Еленоконстантиновку в 23^х верстах, от которой до с.Гуляй Поля простирается левым берегом р.Гайчулы. // [арк.105 зв.]

От с.Гуляй Поля до с.Раздоров 28 верст. До с.Воскресенскаго 21 версту дорога простирается степью ровным местоположением при ономоселе перерезана р.Конскою, чрез которую в сем месте изрядный брод имеется. От села же Воскресенскаго до с.Раздоров пролегалает по большей и почтовой дороге, что из г.Екатеринослава чрез г.Александровск в Таганрог (Смот. стран. 144¹).

От с.Раздоры до с.Поповки Таврической губернии 24 версты. До р.Сухой Конской дорога простирается по упомянутой дороге, потом отделяясь в право пролегалает степью ровным местоположением чрез с.Алексеевку, отдаленное от с.Раздоров в 23^х верстах, меж котораго и с.Поповкою перерезана р.Бердою, составляющею границу Екатерининской и Таврической губерний, чрез которую имеется хороший брод.

Малая проселочная дорога
соединяющая большия проселочныя, что из г.Павлограда в
кр.Петровскую (Смот. стран. 194²) и в г.Таганрог (Смот. стран. 169³), от
с.Гуляй Поля до с.Стараго Керменчука 44 версты

От с.Гуляй Поля до с.Туркановки 18 верст. Дорога пролегалает степью ровным местоположением без малейшаго препятствия.

От с.Туркановки до с.Стараго Керменчука 26 верст. Переправясь чрез р.Янчулу по изрядной гати дорога пролегалает степью чрез Казенные хутора в 15 верстах, где перерезана вершиною р.Солоной, которая летом пересыхает и чрез д.Тимофеевку в 10^м верстах, меж которой и с.Старым Керменчуком // [арк.106] пересечена р.Кобыльною, чрез которую не большая гать устроена. // [арк.106 зв.]

---

¹ Арк. 72 зв.

² Арк. 97 зв.

³ Арк. 85.

ПЕРЕЧЕНЬ ОПИСАНИЯ ЕКАТЕРНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ

1ое ОТДЕЛЕНИЕ ВОЕННО-ТОПОГРАФИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ.

	Страницы
Пределы	3
Местоположение	4
Свойство земли	5
Реки	5
Озера	7
Болота	8
Леса	8
Каменный уголь	10
Луга	11
Садоводство	11
Дороги	12

2ое ОТДЕЛЕНИЕ СТАТИСТИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ

Таблица о числе жителей, дворов, лошадей и рогатого скота в каждом уезде и во всей губернии	15
Хлебопашество	16 // [107]
Ведомость о посеве и урожае хлеба и какое количество ежегодно употребляется онаго для внутренняго израсходования в губернии	18
Скотоводство	19
Конские заводы	20
Заводы рогатого скота и овец	21
Сенокосы	23
Рыбная ловля	24
Торговля и промышленность	24
Число ремесленников и промышленников в каждом уезде с означением упражнений оных	25
Ярмонки и еженедельные торги	30
Заводы и фабрики	34
Частныя примечания о заводах и фабриках	43
Мельницы водяные и ветренныя	46
О жителях в губернии и их состоянии	46

Частныя сведения о городах и местечках	48
Город Екатеринослав	48
Верхнеднепровск	48
Новомосковск	49
Павлоград	49
Бахмут	50
Славяносербск	51
Александровск	52
Заштатный город Мариуполь	52//[107зв.]
Посад Петровский	53
Местечко Никополь	54
О колониях, иностранных поселенцов	54
Примерное расквартирование войск в уездах Екатеринославской губернии	55
Примечание относительно расквартирования войск	60
О местах удобных лагерей	61

3е ОТДЕЛЕНИЕ
ОПИСАНИЕ РЕК

Река Базавлук	62
Бахмут	64
Берда	65
Берека	67
Большая Терновка	68
Бритой	69
Бык	70
Верхняя Терса	71
Волчья	72
Вольненькая	74
Вольноваха	75
Вязовок	76
Гайчул	76
Гнилуша	78
Грушевка	78
Домоткань	79
Днепр	79 // [108]

Оное же в подробности

От устья р.Псиола до соединения с р.Самарою	84
От устья р.Самары до соединения с р.Мокрою Московкою	87
От устья р.Мокрой Московки до соединения с р.Конскою	91
Река Желтая	94
Жеребец	94
Зеленая	95
Ингулец	95

Казенный Торец	96
Кривой Торец	97
Кальмиус	98
Кальчик	99
Кильчень	100
Конская	101
Лугань	103
Луганьчик	105
Малая Терновка	106
Мокрая Московка	107
Мокрая Сура	108
Мокрая Яла	110
Омельник	112
Орел	113//[108зв.]
Орелька	115
Протовчь	116
Самара	116

Оная же в подробности

От вершины оной до соединения с р.Гнилушею или по Бахмутскому уезду	119
От устья р.Гнилуши до соединения с р.Волчью или по Павлоградскому уезду	119
От соединения с р.Волчью до устья р.Самары в р Днепр или по Новомосковскому уезду	121
Река Солоная	122
Сухая Яла	123
Северный Донец	124

Оная же в подробности

От устья р.Бахмута до устья ручья Семкина или по Бахмутскому уезду	127
От устья ручья Семкина до устья р.Правой Белой или по Славяносербскому уезду	129
Река Нижняя Терса	131
Токмачка	131
Томаковка	132
Общее примечание о реках протекающих в губернии	133 // [109]

4^{oe} ОТДЕЛЕНИЕ
ОПИСАНИЕ ДОРОГ

Почтовые дороги

От г.Екатеринослава в г.С.Петебург, чрез г.г.Верхнеднепровск и Кременчуг	134
От г.Екатеринослава в г.Москву чрез г.Новомосковск	137

От г.Екатеринослава в г.Новочеркасск чрез г.Новомосковск, Павлоград и Бахмут	138
От г.Екатеринослава в г.Славяносербск	143
От г.Екатеринослава в г.Таганрог чрез г.Александровск, г.Орехов и Мариуполь	144
От г.Харькова в г.Новочеркасск	148
От г.Екатеринослава в г.Елизаветград	148
В г.Херсон из г.Екатеринослава	150
<u>Большія проселочныя дороги</u>	
От г.Екатеринослава в Крым чрез м.Никополь	151
От г.Екатеринослава в г.г.Херсон и Одессу	153 // [109зв.]
От г.Александровска в г.Екатеринослав, называемая Польская	155
От г.Александровска в г.Крым чрез м.Никополь	156
Из Крыма в г.Елизаветград	157
Из Крыма в г.Кременчук чрез м.Никополь	158
Примечание о дороге повараживающей с вышеписанной в г.Полтаву	159
От м.Никополя в г.г.Херсон и Одессу	159
От г.Верхнеднепровска в г.Елизаветград	160
От г.Верхнеднепровска в г.Херсон	161
От г.Кременчуга в г.Херсон	161
От г.Екатеринослава в г.Полтаву чрез г.Кобыляки	162
От г.Екатеринослава в м.Нехворощу Полтавской губернии	163
От г.Новомосковска в м.Алексополь, Царичанку Полтавской губернии	164
От с.Перещепина (что на Московской почтовой дороги смот. стран. 137) до м.Нехворощи Полтавской губернии	166
От г.Екатеринослава до г.Александровска	167
От г.Новомосковска до г.Александровска	168 // [110]
От г.Павлограда в Таганрог	169
От г.Павлограда в Тагарог же	171
От г.Павлограда в Мариуполь	173
От г.Павлограда до г.Александровска	173
От г.Новомосковска в Таганрог и Мариуполь	174
От г.Новомосковска в Крым	175
От г.Екатеринослава в Таганрог и Мариуполь	176
От г.Павлограда в Слободскую Украинскую губернию чрез слоб.Алексеевскую	178
От г.Павлограда в Слободскую Украинскую губернию до м.Верхней Береки	179
От г.Павлограда в г.Константиноград	180
От г.Павлограда до с.Перещепино, что на почтовой Московской дороги смот. стран.137	181
От г.Павлограда в г.Изюм	181
От г.Павлограда в г.Изюм же	182

От с.Краснопавловки, что на дороге из г.Павлограда в Слободскую Украинскую губернии смот. стран. 178 оной же губернии в м.Бервинкино	183
От г.Константинограда в с.Мачеловку Слободской Украинской губернии	184
От г.Новомосковска до г.Орехова	185
От г.Бахмута до г.Славносербска	185
От г.Бахмута до г.Воронежа	186 // [110зв.]
Примечание о другой дороге повараживающей с вышеописанной в Воронежскую губернию	187
От г.Бахмута до г.Славносербска другая дорога	187
От г.Славносербска в Таганрог	188
От г.Александровска в земли донских казаков	188
От г.Александровска в Слободскую Украинскую губернию	189
Из Воронежской губернии в Таганрог	190
От г.Бахмута до с.Авдеевки, что на дороге из г.Александровска в земли донских казаков	191
От с.Авдеевки в Слободскую-Украинскую губернию	191
От г.Бахмута в г.г.Херсон и Одессу чрез г.Александровск	192
От г.Александровска в Крым	193
От г.Павлограда в г.Орехов или Милитополь	193
От г.Павлограда в кре.Петровскую, что при Азовском море	194
От г.Бахмута в г.Перекоп Таврической губернии	196
<u>Малыя проселочныя дороги</u>	
От г.Александровска в г.г.Херсон и Одессу	197
От г.Екатеринослава в г.Шестерню и Одессу	197 // [111]
От г.Екатеринослава другая дорога в г.г.Шерстерню, Херсон и Одессу	198
От г.Верхнеднепровска до г.Александровска	199
От г.Верхнеднепровска в Крым чрез м.Никополь	199
От м.Никополя в Херсонскую губернию до с.Грушевки	200
От г.Новомосковска в Полтавскую губернию до м.Нехворощи	200
От с.Перещепина, что на почтовой Московской дороге смот. стран. 137 в Полтавскую губернии. до с.Великих Бучек	201
От г.Мариуполя в Слободскую Украинскую губернию	202
От с.Привольнаго до с.Землянки Ясиноватаго, что на больших проселочных дорогах из г. Бахмута в Воронежскую губернию смот. примечание на странице 187 и что из г.Александровска в земли донских казаков смот. стран. 188.	203
От Луганскаго литейнаго завода в земли донских казаков	204
От Луганскаго литейнаго завода в разныя места земель донских казаков и в Крым	204 // [111зв.]
От с.Грушина до с.Ивановки, что на почтовой дороге из г.Екатеринослава в Новочеркасск смот. стран. 138)	205

От с.Привольного, что на большей дороге из Воронежской губернии в Таганрог смот. стран. 190, до Луганского литейного завода	206
От Мариуполя до крепости Петровской	206
От Мариуполя до г.Бахмута	207
От г.Бахмута в г.Орехов	208
От с.Новоуспенского, что при р.Янчуле в Таврическую губернию	209
От с.Покровского, что при р.Волчьей до с.Подгородного, что при р.Солоной	210
От с.Новониколаевки, что при р.Верхней Терсе в Таврическую губернию	210
От с.Гуляй Поля до с.Старого Кременчуку, что на больших дорогах из г.Павлограда в крепость Петровскую смот. стран. 194, в Таганрог смот. стран. 169.	211 // [112]

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абаза** 192,
Абляухов 222,
Абросимов 250,
Абросимов 45,
Аврамов 149, 184, 249, 265, 273-275,
Аврамов О. 60, 64,
Адаменков 164, 175,
Адаменков В. 163,
Адаменков Г. 163,
Адаменков Г. 163,
Адаменков М. 163,
Адаменковы, родина 164,
Адамов 167, 209,
Адамова 198-200, 201,
Адобаш 255,
Акацатов 257,
Аксениус, лікар 248,
Александров 200, 248, 249, 265,
Александрова 256,
Алексеев 17, 144, 149, 152, 161-163, 167,
224,
Алексеев, радник 56, 74, 79, 161, 162,
Алексенков 174,
Алексин 263,
Алиев 269,
Алисов, капітан 201,
Алымов 161, 163, 192, 193,
Альферов 147,
Амате (Амата) 156, 240,
Ананьин 192,
Анастасьев, поручик 52, 254,
Ангелова 271,
Андреев 205, 262, 264,
Андруский 149,
Андруский 176,
Андрюско, старшина 70, 71,
Аникеев 253,
Анисимов, поручик 52, 260,
Анищенков 203,
Анников 201,
Антонов 156, 256,
Апостолов, капітан 118, 255,
Арапов Е. 60, 64, 80,
Арапова 80, 243, 263, 275,
Арнаут 260,
Артанов 243,
Артюхов 184,
Архаров 241,
Аршаневский 209,
Астафьев, поручик 79,
Афанасьев 167, 175, 177, 275,
Бабалич 245,
Бабин 204, 271,
Бабичев 253,
Бабура (Барбура), старшина 70, 71,
Бабылкин 209,
Багалій І.Д. 32,
Баженуца 252,
Базин 245,
Байдак 147, 149, 172, 241, 252, 273,
Байдакова 241,
Байцуров 274,
Бакалбас 223,
Бакарашка С 71,
Бакланов 63,
Балабасов 199,
Балабин 157, 274,
Балины, родина 152,
Балясный 166,
Баляцький 70,
Бантиш 198, 201, 209, 217, 245,
Баратов 118, 147, 162, 173, 174, 261,
Баратова 176, 244, 245, 249,
Баратовы, родина 129,
Барбер 253,
Барятинские, родина 129,
Барятинский 241,
Батурин, полковник 85, 146,
Бахметьев 239,
Башилов 220, 235,
Беднов В 71, 82,
Бедряга 216,
Безбородько П. 127, 144, 147, 263,
Безгин 209, 217,
Безобразов 146,
Безобразова 242,
Беклемешев 208,
Белицкий 144, 164,
Белоус 146,
Белоусов 200,

- Белоусович 243,
Белуха 166, 186, 193, 195,
Белый 242, 244, 265,
Белых 145,
Беляев 223,
Бельский 254,
Бенковский 165, 181,
Бердяев М., губернатор 26, 92,
Бережинский 264,
Берх Фон 209,
Бибиков 222,
Бибиков, полковник 85, 144,
Била, старшина 221,
Билимов 234,
Бильбасов В. 21, 66,
Білий А. 60,
Білий М. 70,
Білий С., старшина 70, 75,
Білий, купец 87,
Блаз, майор 223,
Бобирев 149,
Бобсин 148,
Богаев 173,
Богаевская 186,
Богаевский 177,
Богданов 209,
Богдановичи, родина 195,
Боглимский 183,
Богуславская 203,
Бодяк 149,
Божедарович 214, 216,
Боженков 201,
Божинськіе, родина 185,
Бойко 265,
Бойко А.В. 12, 17, 22, 24, 31, 68, 70, 113,
116, 119,
Бойко, лавник 183,
Болтин 144, 208, 241, 242,
Бондарева 271,
Борисов 243,
Боровский 79, 118, 146, 270,
Бородачов 243,
Бородичев, прапорщик 76,
Бороздин 208,
Бороткин 260,
Боротнин 260,
Боряков 175,
Бочка Г. 60,
Бочка Н. 60,
Боянов 256,
Боярская (Бойарская) 185,
Боярский 175,
Брага 152, 198,
Брайловский 177,
Брана 70,
Браницкая О. 23, 144, 158,
Браницкие, родина 129,
Бранкович 252, 263, 264,
Бранча 168,
Брейзмин 222,
Брижский 270,
Бринцов 200,
Бродский 148, 167, 257, 264, 265,
Брокгауз 117,
Будимлич 192,
Будлянский 146,
Бужинский 186,
Бузановские, родина 168,
Бузановский 176, 177,
Бузинский 184,
Букин 203,
Булацелева, полковница 144, 146, 249,
250, 253,
Булацели, родина 129,
Булацель О. 24, 89,
Булацель, майор 146, 203, 245, 250, 253,
Булгаков 204, 205, 210, 243, 253,
Бунин 205,
Буничевы, родина 248,
Буркин 155,
Бурцов 252,
Бутин 201,
Бутович 260,
Бутозателев 276,
Буцкие 195,
Буцкий 187, 195,
Бучакський О. 59,
Бучинский, ротмістр 145,
Бушуев, полковник 144,
Быков 265,
Быковский 165, 192, 236,
Быстрова 148,
Бытяговский 181,
Вавилов 239,
Валинцов 208,
Ваня 214, 215,
Варавкин 235,
Василенко 70, 156,

- Васильев 248, 271,
Васильева 250,
Васильковский 156,
Васильяновна 270,
Ватулин 214,
Вдовина Л. 95,
Вейланд 244,
Великий, полковник 70,
Величковский 57, 250, 252, 254,
Велсовский 60, 205,
Вербицкий 161,
Вергелеев 217,
Верловский 167,
Верминка, капітан 144,
Вершацкий Я., отаман 70,
Вилдин 240,
Вильбоа 42,
Вимов 220,
Винников 173,
Вирменко, полковник 70,
Вишневецкий 162,
Вишняков 253,
Воейков 42, 43, 47, 275,
Воейкова 275,
Войнич 253,
Войнов 248, 254,
Волк 149, 174, 176, 264,
Волков 202, 240, 244, 265,
Волковняк 176, 185, 186,
Волковняк 176, 256, 257,
Волнянский 162,
Волоховская 182,
Волочай 148,
Волошевич 216,
Волошин 256,
Волошин 70, 275,
Волошинов 173,
Волошинов 275,
Волошкевич 265,
Вольский 243,
Воробьева 255,
Воронцов В.П. 96,
Воронянский 189,
Воротинцев 242,
Восичан 70,
Воскобойников 183,
Востриков 234,
Врангель Фон 203,
Времева 201,
Вуич 215, 270, 271,
Вуйчева 214, 271,
Вукович 250,
Вукотич 248, 251, 256,
Вукотичева 260,
Выродов 235,
Высоцкие, родина 161,
Высоцкий 144, 165, 182, 239, 240, 243,
Высоцкий М., бригадир 88,
Высочин, капітан 156, 189,
Вышков 241,
Вяземские, родина 129,
Вяземский 145, 201, 239, 242, 255,
Вяликов 192,
Гавриил-Тверской (Гавриил) 32,
Гавриленко 164, 184,
Гавриленков 182,
Гаврилов, поручик 146, 148, 172, 274, 275,
Гагарин, камер-юнкер 144,
Гаевский 186,
Галецкий, радник 174,
Галиков 244,
Галич 234, 235,
Ган, майор 176,
Ганжа, майор 167, 169, 175,
Ганнибал 239,
Гараджа 70, 202, 234,
Гарин 204,
Гарсеванов 152, 154, 202, 234,
Гарсеванова 275,
Гегела 118, 148,
Геенный 154,
Гейкин 265,
Гельс 274,
Генелий 258,
Георгиев 262, 265,
Георгий, грузинський царевич 245,
Герард, майор 240,
Герасименко 163,
Герман, підполковник 240,
Герсиванов 201,
Герсивановы, родина 129,
Гибал 157, 240,
Гикина (Гика) Р 240, 243,
Гиржев 19, 203, 204, 234, 252,
Гиржева 252,
Гирлебуш 252,

Глебова 217,
Глиняничка 183,
Глоб 195,
Глоб, священник 185,
Глоба М. 70,
Глобовский 274,
Голенищева-Кутузова 237,
Голенищев-Кутузов 155,
Голиков 217, 242,
Голицин, князь 146, 147,
Голицина 241,
Голицины, родина 129,
Головатый, капитан 152,
Голуб 211, 216,
Голубов 148, 274,
Гончаров 174,
Горб 220,
Горб І. 73,
Горбаненков 266,
Горбань 173,
Горбатенко І. 60, 63,
Горгут (Горгута), священник 185,
Гордиенко 70, 154,
Горленский 156,
Горская Н. 95,
Градовский 270,
Гребенкина 249,
Греков 266,
Греченко 253,
Григор'ев Ю. 85,
Григорович В. 13,
Григоросов 254,
Григорьев 146, 168, 245, 274,
Громакова 161,
Громико М. 95,
Грос 156,
Грубертова 209,
Губарев 164,
Губенков 152,
Гудзева 182,
Гудима (Гудимов) 177, 185,
Гузевич 205,
Гузенко 183,
Гуков 176, 254,
Гулевич 253,
Гулевич Я. 44, 60, 64,
Гуржій О. 34,
Гурка, полковник 201, 209, 241,
Гурьев 224,

Гурьева 242,
Гутьра 193,
Давидов 60,
Давыдович 210, 250,
Даев, майор 145,
Данилевский 164,
Данилевський Г.П. 63, 64,
Даниленко 164,
Даниленков 177,
Данилова 273,
Данилович 264,
Дахнов 173,
Дворников 173,
Дебальмен, граф 156,
Дебольцев (Дебальцев) 147, 156, 208,
Дебрецинева 265,
Дебрециния, підпоручик 146, 245,
Деева А 162,
Деева Т. 162,
Дейнека 167,
Деканор 260,
Декович, прем'єр-майор 75, 117, 118, 252,
Дембьянова 188,
Деменой 239,
Дементович 157, 220,
Демский 243,
Демчинский 214,
Демьянов 253,
Демьяновський 274,
Ден В. 13,
Денисьев 208,
Депрерадович 92, 208-211, 214,
Депрерадовичева 271,
Депрерадовичи, родина 210,
Державин 241,
Дериев 274,
Дериева 144,
Дерной 263,
Дехтярев 204,
Джарский 234,
Джулаев 177,
Дзюбенко А 78, 79,
Дик 265,
Дик, капитан 276,
Димбровский 250,
Диоридияшенко 253,
Дичелколова 252, 253,
Дмитренко 185,
Добровольский 267,

- Довбьш 189,
Додаток, отаман 70, 145,
Долгорукий 221,
Долинский 183, 216,
Домашний 70, 156,
Домонтович 70,
Донина 256, 261,
Донь 261, 266,
Донь, капітан 52, 261,
Донь, поручиця 256,
Драгитев 216,
Драгомирович 210,
Драфановский 181,
Драшtev 216,
Дротаевский 186,
Дружинін М.М. 95-97,
Дружиніна О. 15, 17, 20, 33, 34, 45, 50-52,
91, 97, 115, 117, 121-123,
Друзякин 200, 201,
Друцкий 202,
Дублянский 182,
Дукович 249, 250,
Дунча 256,
Дусь 223,
Духанов 208,
Дяченко 70,
Дьяченко 152,
Евстафьева 263,
Економ 223,
Елизавета I, російська імператриця 137,
Емцева 189,
Ерделий, поручик 250,
Ерделі А. 64,
Еремиев 188, 264, 265,
Ефимович 240, 242,
Ефремов 254,
Эксузовичев 262,
Эксузовичева 252,
Энгельгард 147, 241,
Эрдели 251,
Эристов, князь 173,
Эфрон 117,
Жадан 184,
Жайворонков 276,
Жаховский 251,
Жебунев 200,
Жевержев 198,
Желеков 266,
Жеребецкий 221,
Жерзацель 45,
Желепов 146,
Живанов 251,
Живанович 251,
Жигить 269,
Жуковский 165, 184,
Жученко 183, 186,
Жученковы 182,
Заброда I. 71,
Завадовский 152,
Заверюха 251,
Завізіон, старшина 70,
Заворотный 174,
Заврова 167,
Загрязска 242,
Загрязские, родина 129,
Загрязский 242,
Зайковский 255, 267,
Закадиева 173,
Закаревский 162,
Закурдаев 265,
Замша 266,
Замятин 243,
Занковский (Заньковский) 181, 186, 193-
195,
Занфилов 270,
Заруднев 202,
Заславский 152,
Засядков 265,
Захаржевска 204,
Захаров 176, 251,
Захарова 252,
Захарченкова 188,
Звенигородская 276,
Звенигородский, сотник 276,
Звенигорський, секунд-майор 118,
Зверев 248, 250, 254,
Зверигородский, священник 185,
Звягинов (Звягин), поручик 71, 145,
Зеленский 167, 168, 188,
Зерваницкий 45, 72, 274, 275,
Зерзядцев 261,
Зиновьев 121, 210,
Зинченко 152,
Змунчила 252,
Золотарев 266,
Золотаревский, майор 176,

- Золотаревский, прапорщик 175,
Золотаревский, священник 185,
Золотницкая 149,
Золотницкий 273, 274,
Золотухин (Залатухин) 192,
Зомерова 147,
Зоммер 156, 161, 204,
Зорина 201,
Зосимовичев 148,
Зуб I 71,
Зубов П.О. 19, 24-26, 46, 52, 62, 66, 67, 83-85, 92,
Иваненко 242,
Иваненков, поручик 146,
Иваница 45, 250
Иванов 70, 146, 155, 200, 201, 243-245, 251, 253, 255, 263, 264,
Иванов В. 253,
Иванов С., прапорщик 59, 60,
Иванов, лікар 157,
Иванова 198, 210, 253, 273,
Иванченко 252,
Иванюков I. 95,
Иващенко 162, 163,
Ивлеев 203,
Игнатий 220,
Игнатов 261,
Игнатъев 162-164,
Иленецкий 263,
Иляшевич 265, 276,
Ільїн, секунд-майор 79,
Ильин, майор 263,
Имшенецкая 270,
Индиков 201,
Иович 60, 242, 269,
Исаев 255,
Ісленьєв I. 14, 58,
Ёлкина 248, 251,
Кабузан В. 16, 23, 35, 86,
Кавелин 257,
Казадаев, майор 74,
Калочников 168,
Калужин 148,
Кальчинский 264,
Каменский, ген-аншеф 144, 158,
Каминский, священник 185,
Каниж 249,
Кантакузин 239,
Кантакузины, родина 129,
Кантемирова 195, 201,
Канчиелов 162,
Капитовский 276,
Каплун 70,
Каплуновский 167,
Капнист 156, 172,
Капнистов 175,
Капнисты 172,
Капніст М. 52, 91,
Капустянские, родина 210,
Капустянский 199,
Карабанов 208,
Карабьин 154, 155,
Караванець 70,
Караватка 157,
Карамал, капітан 146,
Карандашева 275,
Каранизель 250,
Караставець 234,
Карачон, капітан 157, 253,
Карачонова 250,
Карачун И., капітан 254,
Кардашевский 161,
Карл XII, шведський король 136,
Карпов 198, 200, 275,
Касинов 146, 149, 271, 273,
Каслицов 222,
Касперов 222,
Касперова 243,
Кательников 209,
Катерина II, російська імператриця 14-17, 19, 21, 22, 32, 34, 35, 41, 42, 44, 46, 52, 61, 62, 66-68, 83, 84, 91, 95, 114, 127, 141,
Катлубицький 242,
Кахов 147, 242, 271,
Каховський (Каховский) В. 19, 21, 22, 24, 25, 62, 65, 66, 241,
Качалов, полковник 70,
Кашенков 174,
Кермовисицкий 222,
Керстич 249,
Кертич 252,
Кидигров 172,
Кизилбаш 254,
Кирилов 156,
Кирич 214,
Кириченко М. 97, 98,
Кирияков 184,
Кирпак, отаман 70,

- Кисельов П. 95-97,
Кисич 257,
Кислева 249,
Кисликов 261,
Кисличный 163,
Киценко, священник 167, 168,
Киць 222,
Кіченев, майор 87,
Клевцов І. 121,
Клименова, майорша 165,
Климовский 147, 254,
Клинцов 260,
Клюшников 163, 167, 175,
Княжевич 248,
Ковалевска 192,
Ковалевский 203, 234,
Ковалинский 204, 214, 222,
Ковалинский, кригс-комісар 144,
Кованько 182-184, 187,
Ковпак (Колпак) 71, 161,
Кодинцов 266, 270,
Кожин 157,
Козельская 173,
Козельский 165,
Кокин 216,
Кокоза 188,
Кокольцов 244,
Колесник О.Ф. 120,
Колесников 149, 176,
Коломойцев 149,
Комбурлеева 147, 273,
Комбурлей 273, 275,
Комнин 244,
Кондауров 266,
Кондесов 176,
Конецпольский С. 190,
Конкин 200,
Коновалов 189,
Коновницин 202,
Константинов 157, 217, 234, 240, 245,
Кончилев 237,
Копин 242,
Копитаненко 186,
Копьев 209,
Корбий 74, 146,
Корбина 276,
Корнев І. 121,
Корневский 70, 156,
Корицкий 236,
Корнеевский 202, 235, 244,
Коробина 264,
Короставец 235,
Корсакова 217,
Корсун 163,
Корчевская 216,
Корчешский, поручик 168,
Косовский, прапорщик 269,
Косовский, священник 167,
Костенкова 264,
Костенский 189,
Костирець 161,
Костомаров 243,
Косюра 256,
Котельников 200,
Котляревский 188,
Котов 176, 265, 275,
Кох 202, 234,
Кохан 217,
Кочубей 161, 165, 168, 181, 182, 184, 189,
192, 193, 195,
Кошевские, родина 198,
Кошевский 264,
Кошовенко 253,
Кракович 256,
Крамаренко 167,
Крамин 202,
Крамов 164,
Красноглазов, купець 260,
Краснощоків 199,
Красовский, полковник 70,
Кремянский 145,
Кривонис 256,
Кривцов 192,
Крижановский 261,
Критель 249, 250,
Крудул І. 118,
Крыжавчин 273,
Крыжановский 249,
Крюков 200, 201,
Кугутенко (Кугут) Я. 59,
Кудашев, князь 60, 145, 146, 250, 254,
Кудашев 263,
Кудрицкий 211,
Кудрявый 209,
Кудя 184,
Кулик 182,

- Куликов 177,
Куликовский 192, 194, 205, 234,
Куликовы 182,
Куличенко 182,
Купченко 78,
Купчиненков 255,
Купчинка 201,
Купчинов 202,
Куракин О.Б. 26, 243,
Курилов 172,
Курносов 168,
Куроедов 152,
Куропятников, капитан 175,
Курьякович 245,
Кусилов 256,
Кутицкий 166,
Кутузов О., майор 85, 237,
Кушельов Г.Г. 30,
Кущинский 164,
Лаврентьев 165,
Лаврентьевы, родина 165,
Лавров 155, 201,
Лазарев 208, 275,
Лакисов 249,
Лалош, бригадир 153, 154, 194,
Ланг 270,
Ланов 156, 158,
Ларий 243,
Ларий П. 249,
Ларий С. 249, 250,
Ларин 211,
Ластухин 147, 271,
Лашкарев 145, 146,
Лашкевич 240,
Леванидов 156,
Леванидова 156,
Левенец 165, 182, 184, 187,
Левенцов 168,
Левинец 166,
Левицкий 205, 209,
Левченко 161, 182,
Легкоступ 154,
Лекс, профессор 221,
Ленев 157,
Ленін В.І. 128,
Лень 274,
Леонтович 145, 273,
Леонтовичева 274,
Леонтовичи 172,
Леонтьев 167, 168, 241,
Леонтьев А.М. 13,
Лепескин 253,
Лепехин 250,
Ливанов М. 117,
Ливенский 164,
Лизандра 161, 168,
Лисаневич 264, 276,
Лисаневичевы 203,
Лисаневичи 265,
Лисенко 168,
Лисенков 165, 175,
Лисицин 149,
Лисовицкий, майор 154,
Лисовицкий, надв.радник 154,
Лисовицкий, поручик 234,
Лисяк 276,
Литвиненко 185,
Литвиненко М. 20,
Литвинов, поручик 88,
Лихая 202,
Лихопека 200, 204,
Лишевский 149, 264,
Лобанов 244,
Логвинов 205,
Логинов 177,
Ломаковский 145,
Лорев 245,
Лоренц 157,
Лосев 234,
Лотковский 250,
Лукомский 184,
Лупалов 255, 263, 266, 269,
Лутковский 248,
Лутовинова 182,
Луцевин 222,
Любицкие 204,
Любицкий 209,
Любомирские, родина 129,
Любомирский 240, 243, 244, 248, 255,
Лядский 273,
Ляхович 175,
Ляшенко 210,
Льбов 253, 261,
Львов 194, 208, 211, 221, 240,
Львова 260,
Мавроен 193,
Мавроена 193,

- Магденко 162, 164, 165, 167, 168, 175, 181, 182, 186,
Магденко А.Э. 63,
Маевський 221,
Мажаров 262,
Мазан 201,
Майборода 172, 274,
Маклоев 251,
Макогонова 173,
Максименко 184,
Максимович 195, 182, 216,
Максимовичева 165,
Макуха 242,
Малама 145,
Маленко 186,
Маленко Л. 24,
Малиновский 276,
Малинский 185,
Малоданович, прапорщик 52,
Малый, полковник 70, 144,
Мамаев 221,
Мамацов 209,
Мамацова 209,
Мамошин 276,
Манвелов 162, 164, 263, 273,
Манвелова 168,
Мандрик, підпоручик 163,
Мандрикин 201,
Манжура І. 58, 59,
Манойлов 216, 264,
Мантуров 200,
Маньков 209,
Мардвинкин 211,
Мареневский 177,
Маржличева 248,
Маркевич А. 13,
Маркевич 182,
Маркевичева 183,
Марков 60, 75, 118, 146, 177, 252, 253,
Маркович 44, 208, 270,
Марковичева 262,
Мартонош 249,
Мартынов 155, 194, 201,
Мартынова 273,
Марченко 71, 161, 168, 174, 182, 186,
Марченко І.П. 23,
Марьянов 263,
Марьянович 253, 261, 270,
Марьяновичева, майорша 74,
Маслеников, вахмістр 260,
Маслеников, купець 52, 260, 271,
Масло, прізвисько 190,
Матвеев, священник 168,
Маховский 251,
Мацков 252,
Мевинский 241,
Медера 243, 261,
Медовникова 210,
Медяный 167,
Меер 204,
Мезенцов 256,
Мельгунов О., ген-поручик 32, 42,
Мержанов, майор 74,
Мержанови 263,
Мерлин, підполковник 155, 242-244,
Мерлинова, майорша 184, 188,
Мехедовский 199,
Мечевелова 203,
Мечников 202,
Мидянов 176,
Милонов 214,
Милорадович 161, 165, 168, 177, 181, 188,
194, 195, 204, 261,
Милютин 215,
Мим Панаюте 223,
Минатер 192,
Миненко 166, 186,
Минин 154,
Минстер 194,
Миокович 214, 216,
Миоковичева 216,
Миргородский 70, 156, 160, 163, 164,
Миркалов 168,
Мировский 264,
Мисарошева 217,
Мисюков 200,
Михайлов 187, 210, 216, 217, 271,
Михайлович 118, 245, 254, 261,
Михальча 261,
Мишковський 261,
Мищенко 146, 167, 188,
Мищенков 184,
Младенович 248, 249,
Могилевский, священник 177,
Могилянський 182,
Могилянський В.В. 23,

- Могилянський М.В. 23,
Моисеев 251,
Молчан 253,
Мормусевич 240,
Морозов 182, 269,
Морозова 189,
Мороховець 152,
Москвитинов 198,
Москов, асаул 174,
Москови, родина 175,
Мохин 204,
Мураев 154,
Мурзаков 264,
Муромцев М.В. 45, 73, 239,
Мускелов (Мусхелов) 152, 155, 184, 188,
201, 234,
Мухартова 261,
Мухинский 200,
Мягкохлибенко 182,
Навраевский 255,
Надаржинский 235,
Назаринов 260,
Наковальнин, підполковник 155,
Накованьнин 162,
Наришкин 208, 241,
Наришкини, родина 202,
Неверовський 85,
Неижмак (Нежмак) 70, 156,
Некориця, капітан 118,
Нелюбов 172, 249, 260,
Нелюбова К. 147, 255,
Немиякова, поручиця 57,
Непийва 186,
Неплюев 145, 235,
Неплюева 235,
Нечай 147, 248, 255,
Николаев 211, 276,
Никориця 251, 252, 256, 257,
Ниниева 188,
Новакович 251,
Новицкий 177, 234,
Новосельцев 202,
Новохатний 175,
Норов, майор 143, 202,
Нос, возний 168,
Носов 166,
Ноур 251,
Оболонская 148,
Оболонский 70, 147, 275,
Овсянников 155, 245,
Овсянникова 261,
Овцин 147,
Одинець 188,
Озеров 155,
Окацатов 250,
Олейникова 254,
Олександр I, імператор 85,
Олександров (Александров), майор 89,
118,
Ольховский, священник 195,
Ольшевский 201,
Оненко 52,
Онилов 252,
Оранская 183, 184,
Оранский 183,
Ориневская 167, 175,
Орлов, купець 43,
Орловский 147,
Осинский 144,
Осипов 222,
Осипов, капітан 161, 204,
Осипов, купець 87,
Осипов, священник 167,
Осипова 185, 192,
Осовицкий 162,
Остерман 239, 240,
Островський, прапорщик 56, 57, 71,
Остроглядская 146,
Остроглядский 146,
Остроградска 148,
Остроградские 172,
Остроградский 148, 172, 175, 256,
Остроградский, надв.товариш 175,
Остроухов, капітан 145, 242,
Остроухов, купець 152,
Ошкалов 275,
Павленко 188,
Павлинов 162, 167,
Павло I, російський імператор 9, 26, 68,
84, 85, 92, 109, 110, 114,
Павлов 193, 194, 204, 216, 261,
Павлова 194, 241,
Павлов-Сільванський М.П. 95, 96,
Павловський 183,
Павшич 252,
Палалов 257,
Паливода 202,
Панамарьов Я., землемір 60, 61, 88,

- Панасенко 182, 183,
Панграц 215,
Панін М.І. 36, 42,
Панін П.І. 36,
Пантазий 265, 269,
Панченко 167,
Панчов 249,
Паньковский, священник 167,
Папчинский, секретар 144, 146,
Парін, капітан 87,
Пасек 198, 209,
Пасичников 149,
Паскевич 160, 166, 182, 195,
Паскин 276,
Пастушков 148, 220,
Патрин 248, 250, 257,
Пашков 202,
Пашенко 160, 161, 166,
Педаков 177, 185,
Педченко 188,
Пеич 215,
Пекельний, отаман 70,
Пеленкин 224,
Первул-Кантакузин 239,
Переплетчиков 239, 243,
Перет 241, 254,
Перет Жемес 157,
Перехрист 70, 155,
Перич 211,
Перфильев 241,
Петерсен, ген-майор 145, 270,
Петерсон 242, 266,
Петр I, російський імператор 136-138,
190, 229,
Петраш 184, 187,
Петрашев 187,
Петренко 146, 173,
Петренков 201,
Петров, аудитор 74, 87, 271,
Петров, капітан 146,
Петров, підпоручик 145, 163, 273,
Петров, поручик 223,
Петров, священник 79, 271,
Петрова, поручиця 144, 223,
Петровский 155,
Печеный 167,
Пещанский 164,
Пещевич 273,
Пиварич 275,
Пиваричев 148,
Пиварович 67, 276,
Пивницкий 240,
Пидгоричан 248,
Пилалов 250,
Пилалый 251,
Пилипей 70,
Пилипенко 71,
Пилипенко, засідатель 122,
Пимонович 237,
Пирогов 176,
Писаривский (Писаревский) 149, 175, 185,
188,
Писемкий 152,
Писемский 157, 198, 235,
Письменный 155, 242,
Пишмич, осавул 70, 71,
Пишчевич О. 99,
Пищанка 175,
Пищанская 167,
Пищанский 155,
Пищевич 274,
Пірко В.О. 35, 115, 117, 124, 126,
Пісаревський, капітан 52, 53,
Плавецкая 162,
Плавецкий 273,
Плавшич 251,
Планида 70, 155,
Платер, граф 243,
Пленк 254,
Плещев 156,
Плещевич 244,
Плещеева 157,
Плисковский 149,
Плотников, поручик 87, 273,
Плохий 221,
Плохов 245,
Плюкалов 275,
Погорильый 200,
Погрибний 79, 253, 270,
Подимова, підпоручиця 145,
Подкуйко 185,
Подлузный 164,
Пойда Д.П. 113, 124,
Пойрин, ген-майор 44,
Ползыков 200, 209,
Политика 146,

- Полковницка, майорша 174,
Полницкий 216,
Полонська-Василенко Н. 13-15, 32, 33, 41-43, 70,
Поляков 242,
Польский, капітан 184, 188,
Пономарев, поручик 146,
Понятовский 240, 241,
Поплавко (Поплавка) 185,
Попов 211, 214, 216, 240, 253, 269,
Попов В. 19,
Попович 76, 182, 245, 248, 252,
Поповичева 271,
Поповы, родина 129, 234,
Порожинский 243,
Порохня 188,
Потапенко 70,
Потемкин Г.А. 14-19, 21, 22, 24, 42-45, 47, 50-52, 59, 61, 62, 65, 73, 80-84, 91, 145, 210, 211, 239, 262, 263,
Потемкин, полковник 177,
Потемкина, полковница 165, 181, 185,
Потлога 263,
Потоцкий 146, 162, 174,
Прахаев 204,
Приказной 166, 182,
Прозоровская 155, 234,
Прозоровский, князь 143, 155,
Прокопенко 173,
Прокопович 60, 87, 147, 148, 172, 270,
Прокофьев 160, 164, 173, 176,
Прокофьева Л.С. 97, 105,
Протасов 266,
Протасов А 266,
Протасов П 266,
Протасов Я. 266,
Протасова 220, 244,
Протопопов 149,
Проценко 276,
Пругавин 98,
Пугачевский, поручик 146, 149, 150, 274,
Пулевич, секунд-майор 73-76, 255,
Пупатенко, капітан 52,
Пустельников 275,
Пустошкин 208,
Путилин 145,
Пятерилов 147,
Пятецкий 266,
Радаков 216,
Радзянкин 255,
Радиванова 200,
Радивосвич 263,
Радойчин 261,
Радойчич 254,
Радулович, секунд-майор 60, 81, 211, 276,
Раевский 244,
Райдочина 262, 265,
Райчевич 208, 271,
Ракин 251,
Ракицкий 275,
Ракшанин 251,
Раницкий 273,
Ранич 269,
Расмус 273,
Ратиславский 214,
Раховский 148,
Рашкович 210, 211,
Рашковичева 249,
Раякович 193,
Рвитич 257,
Ревазов 164,
Редильский 148,
Резанов 267,
Рекунович 164,
Репнинская 239,
Репнинский 240,
Реуцкий 162, 173,
Решетников 222,
Ржевский, генерал-поручик 43, 51, 239,
Рибасевич 185,
Рибусов 270,
Римский-Корсаков 217,
Рогачов 261,
Рогула 186,
Род 251, 252, 257,
Родзянко 214,
Родионов 148,
Рожалин 186,
Роздянка 267,
Розколуца, полковник 70,
Розумовский К, граф 144, 181, 185, 186, 194,
Роменский 188, 202, 248,
Рубан, полковник 70,
Рудева 156,
Руденко 70, 146, 161, 166, 269, 274,
Руденко П. 23,
Рудицин, 145,

- Рудін С.Д. 17, 68, 69,
Рудков 176,
Руднев 257,
Рудь 156, 172, 183,
Рудь Ф. 70,
Ружич 214,
Руковский 163, 165, 166, 185, 187,
Руковские, родина 161,
Румянцев-Задынайский П., граф 143, 239,
Руновский 161,
Рутич 256,
Рычков 192,
Сабадущ 216,
Саблуков 147, 241,
Сабов 60, 214, 216, 217,
Сабуров 155,
Савицкий, асесор 145,
Савицький, військовий товариш 145,
Савич, купець 87, 267,
Сагайдаков 250, 257,
Садовников 261, 266,
Садоцкий 252,
Саймонов 239, 241,
Сакалов 222,
Сакара 251,
Сакин 271,
Салогубов 148, 274,
Салтыков 242,
Салтыкова 209,
Самарская 165,
Самбулов І. 60, 78,
Самбурский 222,
Самойлов 62, 266,
Самойлович 169,
Самокиш, поручик 162,
Саренков, поручик 90, 260, 271,
Сахновский 145, 162, 165, 167, 175, 177,
182, 183,
Сачавец 176,
Свербеев 239, 270,
Свистунов 156, 242,
Свита 237,
Себов 149,
Сегедий 255, 261,
Седнев 255, 266, 275,
Селевин 261, 266,
Селевин, капітан 57, 60,
Селецький, губернатор 27,
Селимов 163,
Селіванов, капітан 62,
Семевський В.І. 127,
Семенов 252,
Семеновский, священник 195,
Семичев 154,
Сентянин 216,
Сербин 221,
Сербинов 200,
Сербулов 255,
Сергиев 264,
Середа, поручик 167,
Серездива 248,
Серезлиева, полковниця 44, 252, 257,
Серенков 146,
Сиверс 266,
Сидорова Л. 198,
Синельников І. 17, 121, 143, 145, 192,
Синельников, підполковник 143, 155,
Синьогуб (Синегуб) 71, 160-163,
Сичевский 158,
Сичкарев 152,
Скавронская К., графиня 144, 157, 158,
Скалон 193, 194, 205,
Скальковський А. 32, 102,
Скаржинский 257,
Скаржинский В.П. 129-132,
Скаржинский П. 129, 130,
Скиба 161,
Скляревич 260,
Скляревский 276,
Скорич 255,
Скоробогач 186,
Словко Д. 121,
Смирнов 222, 241, 242, 276,
Смольянинов 201, 209,
Собецкий 184, 188, 240,
Советов А. 117,
Созанова 260,
Сойманов 239,
Соймоновы, родина 129,
Соколов 149, 210, 244, 253, 260, 273,
Соколова 244,
Соколовский 70, 202,
Сокологорская 174,
Сокологорский Ф., священник 174,
Сокологорский Я. 85, 168,
Сокологорский, поручик 174,

- Сокольников 264,
Сологубов 273,
Соломин 271,
Солошич, поручик 163,
Соляник 182,
Сонцов 157,
Сонцов-Засекин 266,
Сосна 166,
Сочавец 165,
Сочиванов 242, 263,
Спаский 157, 239,
Спиридов 155,
Сребреницкая 215,
Сребрянский 168, 177,
Ставрович 255, 261,
Стангацет 254,
Станицкий 183,
Станишинова 263,
Станкович 209, 248, 250, 257,
Станькевич 211,
Старицкий 166,
Старый 148,
Статопул 223,
Статопулай 223,
Степанов 265, 275, 276,
Степановский 156,
Стина, капитан 242,
Стогов 261,
Стойкий 255,
Стойков 261, 266,
Столповый Брод 188,
Страмилов 145,
Стратимирович 253, 256,
Стратимирович I., прапорщик 58-60,
Стратимирович 269, 273,
Стройников 276,
Строць (Стронь), полковник 70, 71,
Струков 209,
Судковський 263,
Суковкин 203,
Сулима 161, 177, 182, 184, 188,
Сулимина 188,
Супруненко 186,
Сусликов 273,
Суханов, майор 152, 211,
Суханова, майорша 198, 199, 205, 211,
Сухиня 164, 167, 176,
Сушков 166,
Табурович 146,
Тавринова 273,
Талапинда 274,
Танаев 149,
Таранов 198, 200, 201,
Тарасенко 183,
Тарновський 167, 183,
Татаринов 149,
Татаринов 274,
Таубе, бригадир 221,
Твердый П. 71,
Текелий П., ген-поручик 77, 248, 251, 257,
264, 269,
Тельс 201,
Темор Аксак 10, 138,
Терентиева 172,
Теретенко 176,
Тернич 255,
Терновский 252,
Тесля, поручик 59,
Тибекин 162,
Тимковский 162, 163,
Тимонов 156,
Тимофеев 154, 171, 235, 244,
Тимофеева 173,
Тимошенков 202,
Тимур 10, 138,
Тимченко 276,
Тиол 262,
Титов 254,
Титов 63, 157, 158,
Тихонов Ю. 95,
Тищенко 183,
Тібекін (Тибекин) I. 19, 152,
Тодорова 211,
Тодорович 261, 266,
Токмаков 61,
Толстов 266,
Толстой, ген-майор 144, 208, 239,
Толстяний 188,
Томара 240,
Томас, секунд-майор 209,
Томілін Р. 58,
Томшин 250,
Томшина 250,
Торохтеев 274,
Торунжей 273,
Тошкович 211,
Трандафилов 263, 265,
Трандафиловы 269,

- Гранзе Фон 266,
Требинский 263,
Трезен 264,
Трилицкий 256,
Трипольский 187,
Тройницкая 173,
Тройницкие 274,
Трофимов 267,
Трубецкий 214,
Туркистанов 148, 149, 173, 273,
Туркистановы, родина 173,
Турковский, колезький асесор 144,
Турновит, капітан 244,
Турунжи 273,
Турченинов, полковник 143, 154,
Турченков 241,
Турченковская 150,
Тутолмін Г. 80-82,
Увалов, капітан 147, 261,
Угрюмов 217,
Улевич, священник 78,
Усань 177,
Устимович 148, 149, 274,
Устимович Я. 175,
Устимовичева 149, 168,
Устинович 252,
Уткин 211, 216,
Уткина 211,
Ушаков 143, 144, 245,
Ушакова 240, 241,
Ушаковы 241, 261,
Фабер, купець 243,
Фалев 153,
Фалеев 240,
Фантронзе 251,
Фатеев 193,
Феарек 244,
Фега 241,
Федорів (Федоров) Й, землемір 56, 59, 60,
70, 78,
Федоров, майор 275,
Федоров, підпоручик 144, 276,
Федоров, священник 250, 253,
Федорова 242, 260, 275,
Федорова К. 162,
Феков 252,
Феодосій (Макар'євський) 111, 112,
Ферзин 146,
Фериер 239,
Филипьевы 199,
Фиринька 166,
Фирсов 253,
Фиршев 257,
Флоденко 245,
Флора, поручик 250,
Флоринская 172,
Флоринский 166, 181, 183, 274,
Фолизандр 270,
Фомич 143,
Фон Монденгрейн 200,
Фонгольц 276,
Фонрек 144, 244,
Фонциглер 192,
Фоншиц 252,
Фонштофельна 194,
Фош 243,
Францызк 223,
Фугаров 211,
Фурдуй 252,
Фурман 270,
Халченков, поручик 75,
Хальчевский 146,
Ханделеев 154,
Ханденко 188,
Ханенко 145,
Харитонов 263, 266,
Харламова 252,
Хижняковский 70, 154,
Хилченков 276,
Хмара, поручик 167,
Хмельницкий 245,
Хобатов 208,
Ходиревская 192,
Ходиревский 158, 237,
Хорват 221, 244,
Хорват Д. 85,
Хорват Й. 83-85, 258, 263,
Хорват, родина 129,
Хрипков 192,
Христофорова 177,
Худьков 165,
Цветинович 251,
Центилович 276,
Церна, капітан 276,
Цибодрига, полковник 70,
Цибульський 256, 266, 269,

- Циганенковы, родина 163,
Циганок 152,
Циглер 202,
Цицеянова 166,
Цуревский 184,
Цурко 184,
Чайвойдзев, майорша 188,
Чайшев 244,
Чаплин 235,
Чеботаев 269,
Чегела 174,
Челебнова 273,
Червинский 263,
Черная 249,
Черников 262,
Чернишева 217, 255,
Чернишов 42, 145, 157, 163, 192, 245,
Чернов 192,
Черноглазов 177, 187,
Черноглазова 154,
Чернопольский 243,
Черный, поручик 162,
Черныш 168, 181, 186, 274,
Чернявска, майорша 78,
Чернявский 264,
Чернявский 70, 154, 161,
Черняк 187,
Чернякова 183, 187,
Чертков В.О. 46, 49-51, 144, 149, 152-154,
162, 175, 193,
Чертков, секунд-майор 154,
Черткова 154, 161,
Чертопан 245,
Четников 211,
Чечелина 148,
Чечель 264, 275,
Чижмич 257,
Чичерин 204,
Чичеров, майор 147,
Чоглоков 242,
Чорба 249, 270, 271,
Чорба М., кадет 250,
Чорба, брати 118,
Чорба, ген-поручик 89, 118, 270-273,
Чорба, майор 164, 167,
Чорний Г. 74,
Чорний, отаман 70,
Чуйко, землемір 27, 85,
Чуйкович 186,
Чулков 154, 241,
Чумак К. 59,
Чумаковский, капітан 145,
Чунихин 192, 201, 205,
Чут 211, 221,
Чуть 216,
Чуфаровский 157, 223,
Шабельский 198, 200, 208-210, 216,
Шакалоский 156,
Шалигин 155,
Шамшев, ген-майор 145,
Шапаренко, старшина 70,
Шапаровский 162, 163,
Шарой, радник 149, 264, 274,
Шахов 208, 235,
Шахова 201,
Шаховский 240, 242, 244,
Швидкий 183,
Шевич 214, 215,
Шевичева 214,
Шевченко 172,
Шелковников 222, 223,
Шепелева 242,
Шерафетов 236,
Шереметьев 97,
Шереметьеви, родина 97, 105,
Шестков 243,
Шивров 221,
Шидловский 201, 202, 208,
Шиндловский, прем'ер-майор 201,
Шититковский 187,
Шихматов, князь 161, 166,
Шихматова, княгиня 202,
Шиц 157,
Шишкин 222,
Шиян, отаман 70,
Шляхтин 146,
Шмит 248, 250,
Шмитова 248,
Шмуличко (Шмуличка) 199, 210,
Шолудко 185,
Шостак 235, 236,
Шошин Я.Г. 127, 144, 147, 175, 267,
Штепина 186,
Штерич 92, 93, 215, 216,
Штефанов 176,
Штокс 204,
Шувалов 241,
Шульгин 261,

Шутович 275,
Щека 221,
Щекін 70,
Щепенко 164,
Щепотник, козак 120,
Щербатый 154,
Щербатов М.О. 40,
Щербіна Ф. 97,
Югович 198, 201,
Юзбаш 214, 215,
Юлинец 211,
Юрашевский Ф. 166,
Юргенцева 217,
Юрьев 163,
Юрьева 262,
Юшков 265,
Яблуновський, полковник 70,

Яванович 187,
Яворницький Д.І. 12, 22, 68, 102, 121,
Языков М.Д. 62, 71, 76, 80,
Языков М.Д. 234, 263,
Языкова 275,
Якимов 263,
Яковлев 146, 216, 264,
Якубенко 187, 252,
Якубович 145, 240,
Якушкин 240,
Яловой Ф. 71,
Яловский 254,
Янков, капітан 250,
Янович 166, 176, 216,
Яновский 177, 182, 188,
Ястребов В. 58,

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Абазовка 194,
Авдиторовка 270,
Аврамовка, село 161, 201, 261, 275,
Аврамовское, село 175,
Адамах, місто 228,
Адамовка, село 175, 201,
Аджамка, слобода 78, 264,
Аджамська округа 77,
Адобашевка, село 149,
Адринополь, село 216,
Азия Малая 138,
Азов (Тана, Таноя, Абзак, Азак) 10, 137,
138,
Азовская крепость 223,
Азовское море 137, 138, 139, 227-229,
Азовська губернія 50, 55, 58, 61, 66, 74,
98, 119,
Азовське море (Маіотське) 10,
Айдара, село 214,
Акмечеть 27,
Александрійская округа 135,
Александринів, яр 187,
Александрінополь, село 235,
Александрія 136, 139, 178, 267, 269,
277,
Александрів, яр 186,

Александровка, село 127, 144, 145, 163,
200-202, 208, 214, 234, 236, 237, 239,
248, 253, 262, 269, 273, 274,
Александровская 157,
Алексеевка, село 143-145, 147, 149, 155,
198, 200, 208, 209, 211, 235, 236, 263,
Алексеевка, слобода 130,
Алексеевская, фортеця 221,
Алексеевское, село 145, 204, 250, 255,
267,
Алексополь, місто 136, 139, 160, 169,
190,
Алексопольская округа 135,
Альферовка, село 147,
Анастасьевка, село 162,
Анатолия 229,
Андалей, річка
Андреевка, село 148, 156, 164, 193, 201,
202, 204, 236, 242, 248, 264, 269, 275,
Андреевское, село 154,
Андрейкова долина 186,
Андрусовская 172,
Анисьевка 276,
Аннинская, пустош 156,
Аннинское, село 145, 148, 216, 255, 265,
Антоновка, село 146, 147, 193, 245, 250,
274,
Арбузина, річка 74,

- Арентовое, село 217,
Арнаутовка 245, 260,
Арсеньевка 211, 250, 270,
Артановка 243,
Артельная 205,
Артемьевка 156, 275,
Архангельск, село 252,
Архангельская, слобода 144,
Архангельська, слобода 117,
Архипелаг 229,
Афанасьевка (Афонасьевка), село 153,
155, 164, 208, 209,
Афонасьевская 223,
Африкановка 234,
Бабичевка 253, 270, 271,
Бабичево 271,
Бабичевская 182,
Бабочкины Курганы 168,
Баглаево, озеро 174,
Базавлук (Бузулук) Хоперский, ріка 135,
Базавлук (Бузулук), ріка 135, 138,
Базавлуцкое 242,
Байбаковка, село 163,
Байдаковка, село 149, 273,
Бакаи, урочище 186,
Балабиновка 204,
Баландинове, село 176,
Балацкое, село 243,
Балка Висока, урочище 75,
Балка Жабьичья, село 274,
Балка Крутеньякая, село 274,
Балка Орлова, село 274,
Баловка, село 243,
Банная 198,
Барабашевская, пустош 202,
Баратовка 162,
Барвенкино, село 202,
Басарабовское, село 198,
Батайское 223,
Бахмут, містечко 27, 137, 139, 142, 206,
208, 212, 218, 237,
Бахмут, річка 212, 228,
Бахмутовка, село 208, 217,
Бахмутская округа 135,
Бахмутский уезд 205, 208, 212, 218, 227,
237,
Бахмутський повіт 20, 25, 92, 119, 125,
126,
Башиловская 235,
Бедратое, село 184,
Безгиновка, село 217,
Белая, пустош 152,
Белевская, фортеця 137, 139,
Беленькая, село 144,
Белики, містечко 171,
Беловка 266,
Белогорська 157, 210,
Белое, село 200, 214, 237,
Белозерка 274,
Белополье 264,
Белоусовка, село 146,
Белуховка, село 195,
Беляевка 204,
Бельская, село 216,
Берда, річка 138, 141,
Берег Крутой, село 181,
Березавка, село 163,
Березовка 193,
Березовка, річка 183, 277,
Березовка, село 269, 270,
Берека 204,
Бересняговатое (Береснеговатое) 208,
236, 244,
Берестков 154,
Берестова Могила 167,
Берестова, річка 137, 139, 196,
Берестова, село 210,
Берестовенка 192,
Берислав (Бериславль), місто 246,
Берховка, село 209,
Бечек, містечко 139,
Беш Буерак 256,
Бешев, село 220,
Билимовская 234,
Бистровка, село 161,
Битяговщина 194,
Бичковка 202,
Бишкина 204,
Блажковка 273,
Близнецы 168,
Бобринцово 255,
Бобровая, село 217, 240,
Бобровка, село 149,
Богате, село 58,
Богатое 153,
Богатыр, село 220,
Богацкая 192,
Богачка 184, 193,

- Богдановка 158, 192, 202, 209, 210, 234,
243, 263,
Богоблагодатная 265,
Богодаевка, село 145,
Богомолвка, село 171,
Богопільський повіт 26, 68,
Богородицкий (Старосамарский) ретраншемент 137, 139, 160,
Богородичная, село 198,
Богоявлинская 275,
Божедаевка 261,
Божедановка, село 146,
Божедаровка, село 216,
Божедомовка 261,
Боженовка 201,
Бойкова, село 183, 265,
Бойковская, урочище 188,
Бокова, річка 61,
Боковая, село 265,
Боковинка, річка 89, 118,
Болдуровка 269,
Болотна затока 138,
Болото Великое, село 167,
Бондаревка 209, 271,
Борней (Борлей) 204,
Борова, село 185,
Боровенка, село 210,
Боровская 199, 211,
Бородаевка, село 102, 148,
Боросковка, село 146,
Боршня (Борщня), річка 182, 184,
Бражникова, село 174,
Бранковичева 264,
Брацлавська губернія 26, 26,
Бредна, село 194,
Бригадировка, село 171,
Брод Синохин, село 255,
Брусая, село 180,
Брянская, село 154,
Буг, ріка 11, 19, 20, 51, 58, 71, 75, 129,
135, 136, 139, 141,
Бугаевщина 202,
Бугогардовська паланка 129,
Бугуш, село 158,
Будища Большая, містечко 180,
Будища Малая, село 180,
Буераки Сокольные 185, 186,
Бузиноватая 252,
Бузиновый, байрак 189,
Бузовка, село 161,
Бузручки 183,
Бузький полк 129,
Булавина, село 208,
Буланова 165,
Булановое, урочище 167,
Булацеловка 24, 146, 204,
Булганок, річка 139,
Бунчуковое, село 195,
Бургунка, село 240,
Бурик, острів 271,
Бутовая, село 173,
Бутовичевка, село 145,
Бутозателовка 276,
Бухиновка 270,
Буцковка 195,
Буцовская 172,
Бучек, село 193,
Вакулицы, село 181,
Валявшина, село 176,
Вараждина 269,
Вараждинський шанець 77, 78,
Варваровка, село 147, 148, 154, 161, 194,
210, 265,
Васильевка, село 144, 146, 154, 155, 161,
164, 200, 204, 209, 216, 236, 261, 265,
Васильевське, село 154, 273,
Васовка 263,
Васюковка 235,
Ватажковский, хутір 165,
Ведмеже, урочище 28,
Великая, село 148, 274,
Великобудистский (Дівочий) монастир 181,
Великой Лес 270,
Великоросія 47,
Венделевка, село 217,
Вербки, село 234,
Верблюжка, слобода 61, 265,
Вербовая 156, 243, 276,
Вергунка, село 214,
Веревкино 203,
Вертоград, село 198,
Верхняя, село 163, 204, 211,
Верхобритайская 234,
Верховая 235,
Верхосамарская 235,

- Вершиномурзинская 276,
Вершиносамоткана, село 146,
Вершиносевверенка 261,
Веселая, село 152, 201, 214, 217, 221,
265, 276,
Веселотерновская, село 147,
Веселофедоровская, село 144,
Весняные, млини 184,
Визировка 274,
Витовка, село 163, 239,
Вишенки, село 162,
Вишеньки, село 155,
Вишняковка 253,
Владимировка 274,
Власовка 192,
Власоівка, містечко 171,
Вовнижская, село 143,
Вовча, річка 141, 237,
Водолаги Новые 196,
Водолаги, містечко 142, 192,
Водяная, село 157, 221, 245, 251, 253,
265,
Водяной, яр 182, 188,
Воеводовка, село 210,
Вознесенская, село 205,
Вознесенська губернія 26, 67,
Вознесенське намісництво 25, 26, 67, 84,
85,
Вознесенський повіт 67,
Воиновка, село 163,
Войновка 269,
Войсковая, село 143,
Волинська губернія 31,
Волки 210,
Волкова 264,
Волноваха 235,
Волоский, лиман 240,
Волостная, пустош 237,
Волская 243,
Волчярская, село 210,
Волчий, урочище 176,
Волчье, урочище 177,
Волчья, село 155, 237,
Волчья, село 177,
Вольная, село 153,
Ворвань, село 250,
Ворона, село 155,
Воронеж 152,
Воронежская, губернія 212,
Воронежское, намісництво 135, 143,
205, 212, 218,
Ворскла, річка 135, 136, 138, 139, 141,
183, 184, 190,
Воскресенська, село 144, 161,
Вуковарь 261,
Вукотичевка 251,
Вукотичево 251,
Выбранка, село 163,
Высянка, село 248,
Высь Малая, село 250,
Высь, річка 248,
Высь, село 253,
Выходная 156,
Выхтишина, долина 168,
Вяземская округа 178,
Вязова, село 154,
Вязовки (Вязовок), село 154,
Гавриловка 202, 236, 276,
Галагановка, село 102,
Галаганово 271,
Галицыновка 235,
Ганебная 192,
Ганжевка, село 175,
Гаражино 244,
Гаражовка 234,
Гарбузика, річка 129,
Гарбузика, урочище 129,
Гард 129,
Гвинташевская, село 185,
Гданьск 136,
Георгиевка, село 152, 271,
Герасимовка, село 153,
Гергеловое, урочище 168,
Гетьманщина 15,
Глинская, село 160,
Глинський шанець 89,
Глобовка, село 154,
Глобовщина 195,
Глоговач 269,
Глубокая, село 216,
Глухова, долина 187,
Глухой, байрак 227,
Гнилая, село 204,
Годоватка 242,
Голая, село 164,
Головач, село 165,
Головач, хутір 166,
Головковка 276,

- Головская, село 173,
Голтва Средняя, річка 186, 188, 189,
Голтва Шешацкая, річка 185,
Голтва, річка 177, 183-188, 190,
Голубовка, село 216,
Гомолская, село 204,
Гора Белая, село 269,
Гора Красная 167,
Гора Лысая, село 255,
Горбановка, село 180,
Горбовка, село 220,
Гористе, село 214,
Горишние Мельницы, село 171,
Горки, село 161, 211, 236,
Горовка 265,
Городище, село 157, 216,
Горская, село 200,
Горькавая, село 211,
Государева, село 209,
Грабиновка, село 180,
Грабовщина 161,
Градiзьський повіт 20, 25, 63, 125,
Граковая, село 216, 236,
Гребля Попова 172,
Грековая, село 177,
Гречановка, село 177,
Гречновка 249,
Григорьевка 145, 156, 158, 161, 163, 234,
236, 276,
Григорьевская, село 145, 147, 175,
Грозная 156,
Громановка, село 161,
Громокля, річка 73, 75, 244,
Груббертова 209,
Грузкая, село 209, 253,
Грузная 235,
Грушеваха 202,
Грушевка, село 144, 145,
Грушновата 244,
Грязная, село 209,
Губаревка, село 164,
Губиниха, село 152,
Губовка 266,
Гудимовщина 185,
Гужулевщина 194, 195,
Гужули, село 180,
Гупаловка, село 121, 163,
Гурзуф Кизилташ, село 221,
Гурьева 243,
Гусаровка 203,
Гусарская 260,
Давыдов Брод 241,
Далмацький полк 60,
Дебальцовка, село 156,
Дековачевка 252,
Демешковка 264,
Демидовка, село 181,
Демьяновка, село 152, 252,
Дерезовате, село 149,
Дерезоватый, байрак 227,
Дериевка 273,
Дериевка Малая 273,
Дзюбановка, село 177,
Диканька, село 180,
Дицовка 262,
Дмитриевка, село 152,
Дмитрия Св.(Темерникове), фортеця
137, 138, 223, 228,
Дмитрівська, слобода 75,
Дмитровка, село 161, 171, 192, 199, 201,
202, 221, 236, 253, 263,
Дмитровская, село 154,
Дмитрогорская 209,
Днепр, река 135, 136, 138, 139, 141, 152,
160, 178, 246,
Днепровокамьянка, село 148,
Дніпро 10, 11, 19-21, 28, 29, 51, 58, 61,
71, 75,
Дніпровський повіт 97,
Дніпропетровськ 102, 124,
Дністер 19, 20,
Добрая 254,
Добренькая, село 194, 235,
Добродиевка 154,
Док, острів 139,
Долгая, село 158, 164, 209, 216,
Долгое, озеро 175,
Должик, урочище 186,
Долина Восковая 167,
Долина Черная, річка 169,
Долиновка, село 160,
Домахия, село 243,
Домоткань, село 102, 146, 148,
Дон, ріка 137, 138, 141, 228, 229,
Донец (Підгірне), містечко 137, 139,

- Донец Сіверський (Северный), ріка 137, 139, 141, 142, 212, 218,
Донец, річка 135, 137-139,
Донецк, місто 214, 218,
Донецкая округа 135,
Донецкий уезд 212, 214, 217, 218,
Донецький повіт 20, 25, 125,
Доновская, село 171,
Донская, село 241,
Донское войско 143, 212, 214, 218,
Дорогообедовская 177,
Драное, озеро 168,
Дружковка, село 209,
Дружковое, урочище 189,
Дубовое урочище 28,
Дубовое, село 154, 236,
Думоская 223,
Дунай 111,
Эмцева, долина 175,
Энгельгардовка, село 147,
Эрделиевка 251,
Ея, річка 141,
Евграфовка 237,
Евдокиевка, село 148, 157,
Евдокимовка 242,
Евстафиевка, село 147, 264,
Егоровка 251, 269,
Екатеринославский пікинерный полк 193,
Еланец Гнилой, село 244,
Еленская, село 242,
Елизаветовка, село 152,
Елизаветград 136, 142, 258, 260, 267, 277,
Елизаветградская округа 135,
Елизаветградский уезд 150, 246, 258, 260, 267, 277,
Елисаветовка 215,
Елисаветы Св., форт 267,
Елитовка 266,
Елканская, село 202,
Ельнина 242,
Енисоль Большая, село 220,
Енисоль Малая, село 222,
Епифановка, село 210,
Еремеевка, село 216, 271,
Ефимовка, село 162, 263,
Ефремовка, село 192,
Сланець, річка 75, 76,
Еленський повіт 26, 68,
Елизаветград 11, 20, 27, 57, 58, 61,
Елизаветградська провінція 58, 86, 87,
Елизаветградська фортеця 11,
Елизаветградський повіт 20, 26, 60, 67, 68, 80, 119, 125,
Елисавети Св., фортеця 61,
Жадковка 182,
Ждановский, брід 165,
Железная, село 208, 209,
Жеребец, село 157,
Живановка 251,
Жидкова, село 177,
Жменовка, село 161,
Жолтое 214, 274,
Жуки, село 180,
Журавка, село 163,
Журская, село 216,
Завирюховка 251,
Заворсклянская 168,
Зайцовская, село 208,
Закритная, село 146,
Залатуховка, село 192,
Залинейное, село 161,
Занфировка 270,
Заочепское, село 162,
Западная, село 204,
Западная, село 221, 236, 270,
Запоріжжя (Запорожжя) 13, 14, 32, 33, 41, 70, 98, 100, 110,
Запоріжжя, місто 12, 22, 24, 68, 116, 120,
Запорозькі вольності 58, 75, 97, 102, 120,
Запселье, село 171,
Заречинская 242,
Засядковка 265,
Захаровка 254, 270,
Захарьевская, фортеця 221,
Зачепилровка, село 167, 183,
Зашматовская, село 173,
Звенигородовка 276,
Зверовка 254,
Звонецкая, село 143,
Зеленая, село 275,
Зеленое, урочище 173, 174,
Зеленопавловка 275,
Землянки, село 155, 208,
Зимовная, село 214,
Златоустинская 242,
Злынка, село 253,

Змеєвський, монастир 204,
Змейка, село 158,
Знаменская 154,
Знамянка 201,
Значковое, село 185, 195,
Зозулено, урочище 173,
Золотаревка, село 176,
Золотая 241,
Золотуха 275,
Зосимовка, село 148,
Зубовское, урочище 189,
Иванковец 263,
Ивановка, село 92, 145, 146-149, 157,
162, 192, 209, 210, 220, 223, 234, 236,
242, 252, 256, 262, 264, 265, 273, 276,
Ивановская (Ивановское), село 145, 239,
251,
Иваноосиповка 148,
Иванчинцы, село 180,
Ивашки, село 180,
Игнатъевка, село 163, 220,
Измайлово 275,
Иляшевка, село 146, 202, 236,
Ильинская, село 145, 164, 208,
Ингул 136, 139, 141, 267, 277,
Ингулец, річка 129, 135, 136, 138, 139,
141,
Ингульська 260, 266,
Инженеровка 266,
Ирклея 138,
Исаева, село 174, 205,
Искровка Трибовская, село 181,
Искусовка, село 147,
Ингул, ріка 11, 59, 73-76, 90,
Ингульський повіт 60, 62,
Ірклея (Іркла), річка 88,
Кавказ 138,
Кавказское наместничество 143,
Кагалницкая 252,
Кагамлык, річка 168,
Кагарлик, річка 117,
Кадетовка 275,
Казимировка, село 147,
Каирский, отров 240,
Кайдаки 143,
Кайдаки Нові 10, 11,
Кайдаки Новые 136, 139, 143,
Калабердянове, яр 28,

Калантаевка, село 102,
Калантаево 271,
Каливская 223,
Калиновка 160, 211, 260,
Калиновское 211,
Калмазовка, село 255,
Калмий 138,
Калниболоцкая, село 172,
Калужино, село 148,
Калузька губернія 22,
Калузьке намісництво 9, 17,
Кальмиус, річка 137, 139, 141, 228,
Камара, село 220,
Камендантовка, село 173,
Каменисте 149, 276,
Каменовата 261,
Каменське (Камянське), село 28, 29, 102,
Камень, село 266,
Камчадаловка, село 146,
Камянка, річка 73,
Камянка, село 143, 152, 180, 214, 216,
221, 261, 273,
Камянское 144,
Кантаржиевка 193,
Кантимировка 195,
Канчиеловка, село 162,
Капиловка, село 145,
Капитановка, село 217, 249, 261,
Капканцова, село 149,
Капустянка, село 162,
Карабиновка, село 154,
Караванская, село 153, 192,
Карага Большая, річка 139,
Карага Малая, річка 139,
Каракубь, село 220,
Карань, село 220,
Карловка, містечко 194,
Карловка, село 148, 209, 248, 253,
Карнауховка (Карнаузовка), село 28-30,
102, 144, 220,
Карповка, село 155, 200, 243,
Касиловка, село 154,
Касперовка 243,
Катенка, річка 136,
Катерининський повіт 57,
Катерининський шанець 58,
Катериновка Велика, село 158,
Катериновка Мала, село 158,

- Катериновка, село 149, 156, 158, 160, 200, 210, 215, 253, 275,
Катеринопільський повіт 26,
Катериноская (Катериновская), село 223,
Катеринослав (Катеринославль), місто 10, 12, 21, 22, 25, 68, 69, 71, 74, 83, 111-113, 136, 139, 152, 169, 178, 190, 196, 212, 228, 229, 237, 246, 258, 267, 277,
Катеринославська губернія 9, 10, 16, 20, 23, 35, 67, 98, 102, 141
Екатеринославская округа 135,
Катеринославське намісництво 9-14, 17-19, 21, 25, 26, 52, 61, 63, 65-67, 81, 84, 85, 103, 125, 126, 129, 135, 141, 143, 194, 196, 212, 246, 279,
Екатеринославский уезд 143, 150, 158, 178, 242, 246, 265, 267, 277,
Камышевская 175,
Камышна 221,
Катеринославський повіт 19, 20, 23, 25, 69, 74, 122, 125, 126,
Катеринославщина 122,
Кахновка, село 171,
Каховка 148, 234, 242,
Качина, пустош 85,
Кветка, село 250,
Келеберда, містечко 171,
Кенбердинове, урочище 28,
Керменчик, село 220,
Киев 152,
Киево-Межигорский монастирь 153, 154,
Киевское наместничество 135, 143, 178, 189,
Кизикермен 246,
Кизикерменський повіт 60, 75, 77,
Кильчень, село 152,
Кинбурн 58,
Кириловка, село 152, 194,
Кирилово, село 144,
Кириловская, фортеця 221,
Киселевщина 155, 204,
Китайгород, містечко 163,
Кичкас, село 156,
Кищенки, урочище 168,
Кищенко, містечко 164,
Кленова 164, 236,
Климовка 194,
Книшевка 174,
Княгинино 202,
Кобзаровка 271,
Коблицкое 186,
Кобыляки, містечко 171,
Кобыляновка 263,
Кобыляцкий, брід 173,
Кобылячка, річка 173, 174, 176, 177,
Кобылячок Сухой 174, 176, 177,
Ковжиж, річка 181, 184, 185,
Ковиновка 254,
Коволевка 249,
Козельщина, село 165, 173,
Козирево 260,
Козирщина, село 161,
Койсюгское 223,
Колодези 186,
Коломак, річка 181-183, 194,
Коломак, село 181,
Коломак, урочище 186,
Коломацкая, село 181,
Коломацкий, хутір 195,
Коломацкое 195,
Коломойцево, село 149,
Колония, село 155,
Колонтаевка 194,
Колонтаевская 195,
Колпаковка, село 161,
Комаровка 241,
Комаровские Могилы 168,
Комисаровка, село 148, 216,
Комыш Боровков, село 174,
Комышевате 236, 257, 267,
Комышеваха (Камышеваха) 202, 211,
Кондратовка 154, 265,
Коннозаводская, село 194,
Коноваловка 165,
Коношевическая, село 174,
Конская, річка 141,
Конская, село 221,
Конская, село 257,
Константиновка, село 193, 210, 211, 216, 243, 248, 252, 262, 265, 273,
Константиновская 257,
Константиноград 137, 139, 142, 160, 190, 192, 196, 206,
Константиноградская округа 135,
Константиноградский уезд 158, 169, 195, 196, 205,

- Константинополь, місто 228, 229,
Константинополь, село 220,
Константиноградський повіт 20, 25, 125,
126,
Концовская, село 174,
Копанки 204, 251,
Копиновское, урочище 188,
Корабельная 257,
Корнеевка, село 152,
Корниловка, село 155,
Корнилонаталовка, село 148,
Коропьевская, село 175,
Коростовая 235,
Коротенькая 266,
Корсуновка, село 163,
Корсуновская 208,
Коставата 252,
Костомаровка 243,
Костыч, село 243,
Костянтиновская 263,
Косуновка, село 163,
Котляревый, яр 188,
Котовка, село 155, 162,
Кохановка 234,
Кочережки 154,
Кочубеевка 194, 195,
Кошовенская 253,
Красная, село 149, 157, 203, 214,
Красновершина 260,
Красногорка, село 161,
Красногорская 210,
Краснокамянка 274,
Краснопавловка 276,
Краснополье 154, 201, 250, 253,
Краснопольский, форпост 262,
Красностепь, село 209,
Красноярка 255,
Краснянская 210,
Кременчук, місто 20, 29, 58, 136, 139,
141, 142, 169, 171, 178, 190, 258, 277,
Кременчукський уезд 150, 169, 171, 178,
189, 277,
Кременчуцкая округа 135,
Кременчуцький повіт 23, 60, 63,
Кремнинное 210,
Кренишина 245,
Крестова 204, 214,
Крестьяновка, село 147,
Крестьянское, село 181,
Кривая Руда, урочище 173,
Кривая, село 192,
Кривой Рог 147, 242,
Криворожская 235,
Криворотчишин, яр 188,
Кривулиха, село 174,
Кривце, село 161,
Криничевате, село 145, 267,
Криничная 203,
Кричановка 261,
Круглая, село 174, 217,
Крулицкая, село 167,
Крутая, село 166, 221,
Крутенская, село 208, 274,
Крутогорская, село 220,
Крутой, острів 167,
Крутоярка 245, 276,
Крутоярская, пустош 155, 211,
Крыловка 276,
Крым 13, 53, 109, 139, 160,
Крым Старый, село 222,
Крымская, пустош 221,
Крымское ханство 86,
Крымское, село 217,
Крынка, село 176, 208,
Крынки 176,
Крысово, село 194, 208,
Крюківський повіт 60, 75, 80, 88,
Крюков 178,
Крюковка 200,
Крюковская, село 181,
Кудрявцево, село 210,
Кузmineц 266,
Куклицы, село 181,
Куколовка 275,
Куликовка 182,
Кунсово, урочище 166, 167,
Куплеваха 274,
Куповате 275,
Купчинка 201,
Куриловка, село 201,
Курилово, урочище 167,
Куроедовка, село 152,
Курск 20,
Кустолова, річка 167, 168,
Кустолова, село 168,
Кут Драбиновый 176,

Кут Тарасов 23, 144,
Кут, село 164, 220,
Куцовка 264,
Куцоволовка 273,
Кучугуры 167, 174,
Лавриновская, село 174,
Ладыженский, яр 195,
Ладыжинская, село 181,
Лазаревка 269,
Лариевка 243,
Ласпи, село 220,
Ластухиновка, село 147,
Лашкаревка, село 146,
Лебяжье 194, 221,
Лезоватка 260,
Лелековка 261, 265,
Лелюховка, село 171,
Ленивка, село 192,
Леонтиевка 204, 208,
Леонтовичевка 273, 274,
Леонтьев, байрак 227,
Лепехина 250,
Лернещина, село 161,
Леса Долгие 174,
Лесная 210, 211,
Ливенская, село 164,
Лиман, село 175, 204,
Лиман, урочище 175,
Лиманская, село 154,
Липняги 253,
Липняжки 252,
Липянский, хутір 165, 166,
Лисаневичево 276,
Лисичина, село 154,
Лисичья, село 195,
Лисовка, село 165,
Литвиновка 185, 262,
Литвиновская 185,
Лиховка, село 102, 149,
Лихопека 199,
Лобачевка 271,
Логвиновская, село 177,
Лодыжин, річка 183,
Лозовата 205, 250, 252,
Лозоватка, село 103, 147, 148, 261, 262,
264, 265, 269, 273,
Лозовая 154, 166, 208,
Локощина, село 165,
Ломаная, село 171,
Ломовата 216,
Лопуховата 211,
Лосевка 234,
Лубенская, пустош 155,
Луг Красный 175,
Луганская, село 237,
Луганская, станиця 214,
Лугань, містечко 137, 139,
Лугобеловка, село 214,
Лука Кривая, село 199,
Лукашевка 269,
Лукерина 211,
Лукьяновка 249,
Луполовка 263, 269,
Лутовка 241,
Лучки, село 165, 211,
Лысая, село 214,
Лысенкова 165,
Лысяковка 276,
Лычково, село 161,
Любимая, село 144, 162,
Любимовка, село 161, 209,
Ляховка 271,
Львів 102,
Львовка, село 148, 152,
Мавродиевка 273,
Магдалиновка, село 162,
Магдовка 182,
Мадовское, урочище 188,
Мажаровка 265,
Мажарово 193,
Мазница, річка 118,
Макариха 270,
Макаровка, село 162,
Макарово, село 214,
Макатицкая, село 198,
Макатишка, село 198,
Македонський полк 60,
Макогоновка, село 173,
Максимовка, село 165, 200, 249, 262,
Макуховка, село 182,
Малая, село 193,
Малоросія 47,
Малороссия 190,
Малышеве, село 165,
Малышевка, село 165,
Манвеловка 162, 164,
Мангуш, село 222,
Мандриковка, село 126,

Манжелея, містечко 171,
Манойловка 250,
Мануйлово 252,
Мануловка 253,
Мариуполь, містечко 137, 139, 160, 220,
227-229, 237,
Мариупольская округа 135, 137,
Мариупольський уезд 20, 25, 27, 85, 119,
124, 125, 158, 212, 220, 227, 237,
Марковка, село 168, 177,
Мартиновка, село 175, 194,
Мартоновская 261,
Мартоножская округа 89,
Мар'їнська село 145, 146, 242, 260,
Марьяновка 148,
Марьяновка 250,
Масленниковка 271,
Масленниково 260,
Маслово 252,
Матвеевка, село 164, 234, 243,
Матренина 173,
Мацковка 252,
Мачуха, село 164,
Маяки (Мояки), село 198, 199,
Маячка (Моячка), річка 168,
Маячки (Моячки), село 164,
Маячка 201,
Медведица, річка 138,
Медведовка, село 192,
Медеровка 243,
Меловая, село 157,
Меловое 203,
Мера 204,
Мертвые Воды, річка 129,
Мечобеловая 203,
Мечетна 210,
Мигея, село 257,
Мижирича, село 234,
Микільська, слобода 75,
Миколаїв, місто 29,
Милет 138,
Миллеровка 255,
Милогорье 200,
Милютинівка 215,
Мильцы, село 180,
Миновка 265,
Миновская 223,
Миоковка, село 216,

Миргородка, село 156,
Миргородский, шанець 258,
Миргородський повіт 25,
Миролюбовка 250,
Мироновка 249, 253,
Мисюровка 236,
Миущина, село 216,
Михайловка, село 146, 149, 155, 157,
161, 163, 192, 202, 208, 243, 244, 250,
262, 269, 275, 276,
Михайловская 204, 223, 236,
Мишурин Рог, село 102, 149,
Млинки, село 273,
Млинная 195,
Млины Новые, село 180,
Млины Старые, село 180,
Могила Бузова 177,
Могила Громова 176,
Могила Острая 174,
Могилево, село 163,
Могильна 242, 261,
Моисеевка 251,
Моисеево, село 163,
Молдавський полк 60,
Монастырський, острів 152,
Морозная, село 173,
Морозовка 269, 273,
Морозовская, село 175,
Москва 21, 62, 122, 139, 152,
Московка, річка 138,
Мостова 200,
Мошорино 263,
Муравка 153,
Мураевка, село 154,
Муратова 217,
Муросівка 201,
Мухеловка 234,
Мюнхен 13, 14, 32, 33,
Нагорна 194,
Надежда, село 181,
Надеждина, село 192, 211,
Надеждовка 148,
Надино, село 121,
Надлан, село 251,
Налатовка, село 181,
Натальевская, село 209,
Натина 157,
Наумовка, село 157,

- Нахичевань 138, 223, 228, 229, 234,
Недогарки, село 171,
Нежинская, село 181,
Неименная, село 216,
Немецкая 204,
Немое 270,
Ненадовка, село 163,
Ненасытец, дніпровський поріг 138,
Неплюевка 235,
Нерадеевка, село 158,
Нерубаевская 262,
Нерубайка 262,
Несвитайловка 195,
Нехвороща, містечко 136, 139, 169,
Нехвороща, річка 169,
Нехворощинский, монастир 161, 163,
169,
Нечаевка, село 147,
Нечаенная, село 145,
Нижнее 211,
Никапуловская 223,
Никитинская, фортеця 157,
Никитовка 202,
Никитская, село 161,
Никифоровка, село 149, 274,
Николаевка, село 143, 148, 152, 156, 164,
211, 215, 234-236, 241-244, 261, 262, 270,
275, 276,
Николаевские Сады 260,
Николаевское 222,
Николка, річка 166, 182,
Никольская, село 145, 194, 220, 240, 241,
Никольский, хутір 166,
Никополь, містечко 145,
Нихайкова могила 175,
Новенькая, село 146,
Новогригорьевская, село 144, 245,
Новое, село 192, 217, 234,
Новомиргордский уезд 248, 257, 258,
267,
Новомиргород 142, 248, 258, 267,
Новомиргородський повіт 20, 26, 67, 68,
80, 125, 126,
Новомосковск 27, 137, 139, 142, 152,
160, 169, 178, 196, 228, 237,
Новомосковская округа 135,
Новомосковский уезд 150, 152, 158, 169,
196, 205, 227, 237, 246,
Новомосковский повіт 20, 25, 58, 121,
125,
Новопавлівський повіт 43, 60, 64,
Новопавловка 157, 194, 195,
Новопетровское, містечко 243,
Новоросійськ, місто 20, 27, 29, 68, 69,
Новоросійська губернія 27, 31-33, 35, 36,
38, 42, 43, 45, 46, 50, 55, 58, 61, 66, 68,
72, 74, 84, 86, 88, 93, 98, 99, 119, 131,
Новоросійський край (Новоросія) 16, 23,
32, 35, 86, 94, 99, 115,
Новоросійський повіт 69, 119,
Новороссийская губернія 178, 212, 267,
Новоселицы, село 152,
Новоселка, село 121, 154, 202,
Новоселовка, село 198,
Новосенжарский уезд 194,
Новосенжарський повіт 60,
Новосербія (Нова Сербія, Новосербське
поселення) 32, 36, 37, 40, 72,
Норовка, село 155,
Облив, урочище 167,
Овечий Брід, яр 73,
Овсянниково 245,
Овсянниковка 253, 261,
Одеса 13, 19, 32, 58,
Одинковка 154,
Одобашевка 255,
Озеровка, село 155,
Озерное 269,
Озерское, село 174,
Окрина, село 165,
Олександрівська фортеця 58,
Олександрійський повіт 20, 25, 125, 150,
178, 264, 267, 276, 277,
Алексопольський уезд 20, 25, 125, 126,
150, 158, 160, 169, 178, 189, 196,
Олефіровка 162,
Ольвиополь 11, 27, 136, 138, 139, 257,
Ольвиопольская округа 135,
Ольвіопольський повіт 64, 80, 119, 121,
Ольгопільський повіт 26,
Ольховатка, село 200, 216,
Ольховатое 194,
Ольховое 194,
Ольшаная 166,
Ольшанка, річка 129,
Ольшанка, село 255,
Ольшевское, село 201,

- Омельное 241,
Омельник, містечко 171,
Омельницький, лиман 241,
Омельницький, острів 241,
Омельничек, річка 175,
Омельничек, річка 175,
Омельничек, село 171, 175, 273,
Омельчанское, село 175,
Омельчина, село 149,
Омельяновка 275,
Онокиевская, село 174,
Онофриевка 273,
Орел (Орель), ріка 135, 136, 137,
138, 139, 141, 169, 196,
Ореховатка, село 200,
Орехово, село 217,
Орлик, містечко 162,
Орлово 263,
Орлово, село 216,
Орловщина 154,
Орчиновское 161,
Осиковата, село 208, 249,
Осиковатое, яр 20, 25,
Осиповка 161, 201, 203, 276,
Оситная 250,
Оситняжки 261,
Осокоровка 241,
Осокоровское 155,
Осотки, село 173,
Остаповка 244,
Отлучное, село 216,
Офирьевка 221,
Охоча, пустош 153,
Охочее, село 192,
Очаківська область 21, 26, 68,
Очереватая, село 152, 157,
Очеретная 193,
Павленки, село 180,
Павлиць 273,
Павловка, село 145, 147, 156, 157, 161,
163, 164, 173, 200, 201, 203, 208, 217,
242, 249, 255, 264,
Павлово, село 145,
Павловская, село 144, 145, 236,
Павловский Крестовоздвиженский мо-
настирь 181,
Павлоград 27, 137, 139, 160, 206, 212,
228, 234, 237,
Павлоградская округа 135,
Павлоградский уезд 158, 205, 212, 227,
234, 237,
Павлоградський повіт 20, 25, 119, 125,
Павское наместничество 227,
Панграцовка 215,
Пантазиево 269,
Пантелеймоновка 163,
Паньковка 214,
Парасоцковская, село 185,
Парная 273,
Парполье 211,
Пасковка, село 160,
Пасковщина 194,
Патлаевка, село 180,
Пауновка 262,
Пашина 244,
Педашева 194,
Первозвановка 215,
Перебоинский, острів 144,
Переволочанское, містечко 164,
Перегоновка, село 171,
Переезна, село 210,
Перекоп 27,
Перехристовка 271,
Перещепино, село 161, 165, 211,
Пески, село 158, 162,
Пески, село 171,
Петрашкове, село 174,
Петренкове, село 146,
Петриковка, село 121, 162, 264, 276,
Петринеево 261,
Петрове 148, 261, 263, 265,
Петровенька, село 217,
Петровка, село 155-157, 162, 180, 201,
202, 204, 215, 236, 248, 250,
Петрово-Красноселье, село 92,
Петровская, фортеця 221,
Петровская, село 144, 146, 202, 208, 215,
216, 224,
Петровцы, село 150,
Петроостров, село 251,
Петропавловка, село 214, 217, 236,
Петропавловская 250,
Пещанка 154,
Пещаное, село 171, 185, 211, 275,
Писаревка, село 155, 165, 172, 260, 270,
Письмичевка 145,

- Плавещина, село 162,
Планидовка, село 155,
Платоновка, село 175,
Плахтеевка 273,
Плесова 205,
Плисковка, село 149,
Плоска (Плоська), слобода 75, 177,
Плоское 274,
Плотницкая 273,
Плютина, долина 186, 187,
Подгорне, село 152,
Подгорное, село 218, 236,
Подкуйковская, 177,
Поджожа 205,
Поды 175, 176,
Покровская, село 145, 161, 222, 235, 236,
255, 264,
Поле Девичье, село 275,
ПолиТРовка, село 214,
Полковникове 255,
Полковое, село 195,
Половицы, село 143, 152,
Половодье, село 158,
Пологи 167, 182, 183,
Пологи Верхние 168,
Полтава 20, 136, 139, 142, 169, 178, 180,
189, 196,
Полтавка, річка 190,
Полтавский Крестовоздвиженский мо-
настирь 181, 194, 195,
Полтавский уезд 169, 178, 189, 194,
Полтавський повіт 20, 25, 63, 124, 125,
Полузерская, село 175,
Полузерье, річка 167, 168, 177, 185, 186,
Полузерье, село 23, 165,
Польша 135, 136, 138, 143, 152, 178, 258,
267, 277,
Польша (Польське королівство) 35, 67,
68, 76,
Пондык, село 257,
Поповичевка 252,
Поповка 234, 263, 264,
Поповка 273,
Попово, урочище 188,
Пором, село 214,
Порта Оттоманская 143,
Порта Оттоманська (Порта) 26,
Посад 209,
Потеряйки, село 181,
Потеряйковская, село 186,
Потоки, містечко 171,
Прасковеевка, село 145,
Прасковьевское 192, 234,
Предтечево, село 201,
Прелесная, село 201,
Преображенское 205,
Приазов'я Північне 35, 115, 117,
Приволье, село 201, 210,
Привольная 244,
Привольное, село 144,
Прилуки, село 257,
Причорномор'я Північне 15, 17, 33, 34,
45, 50-52, 91, 97, 115, 117, 122, 123,
Пришиб, село 171, 217,
Пришиб, хутір 198,
Прокофьевка, село 160,
Протопоповка, село 23, 156, 182, 203,
Проценкова 276,
Прочинна, село 152,
Прусенкова, село 155,
Пруссия 136,
Псел, ріка 135, 136, 138,
Пселовка, село 185,
Пузиковка, село 175,
Пустельниково 275,
Пустовойтовское, урочище 189,
Пустолова, річка 165,
Пустополье 267,
Пустошка, пустош 155,
Пушкаревка, село 102, 146, 148, 180,
Пушкаревский монастырь 165,
Пятерилровка, село 147,
Радивановка, село 200,
Радивовичевка 265,
Радионовка 222,
Раевка, село 214,
Раздолье, село 155,
Раздольская 208, 209,
Раздоры, село 155,
Раздоры, урочище 166,
Разсыпная 215,
Разумова, село 144,
Райгородок, село 200,
Райгородское, село 217,
Райполе, село 148,
Райская, село 201,
Ракитная 172,
Ракова, пустош 155,

- Раковець 245,
Ранговая, село 164,
Ранишевка 269,
Расоховатое 167,
Раяковка 193,
Резановка 262,
Резанская, село 210,
Рекуновка, село 164,
Реуцковская, пустош 162,
Решетиловка 180,
Рибцы, село 180,
Рильск, місто 20,
Ровенская 195,
Ровенское Іскрово, село 195,
Ровная, село 162, 214, 255,
Рогатский, хутір 166,
Рогозна, річка 190,
Родина, село 156,
Родовка 251,
Роевы Могилы 168,
Рождественское 204,
Роздоры, село 165,
Розсохувате (Поусуховате), урочище 28,
Розсыпна, село 214,
Романково, село 29, 30, 102, 144,
Романовка, село 152, 192,
Російська імперія (Росія) 10, 11, 13, 17, 20, 30, 34, 40, 42, 53, 61, 67-69, 81, 86, 95-97, 99, 105, 113, 124, 128,
Росоховатка 193,
Росошино, урочище 176,
Росошинцы, село 181,
Россия 138, 190,
Ростовського Дмитра Св., фортеця 27,
Рубежная, село 210,
Рублевка, село 171,
Руд Кривой, річка 174,
Руд, річка 174,
Руденково, село 23,
Рудовская, село 189,
Рука Великая 177,
Руковщина, село 161,
Рябая 234,
Ряженая 222,
Ряжское, село 161,
Сабадушевка, село 216,
Савичевка 267,
Сагайдаковка 249,
Сагайдачка 245,
Сагалатова 271,
Садки, село 208,
Садкова 240,
Садкова, село 240,
Садовая 201, 240,
Садовка, село 164,
Саксаганський повіт 59, 60,
Саксагань Житлова 20, 25,
Саксагань, річка 20, 21, 25, 26, 58,
Саксагань, село 20, 21, 25, 148,
Саловка, село 173,
Сальгир, річка 139,
Самара Волжская, ріка 135,
Самара, річка 10, 11, 135, 136-139, 141, 142, 160, 237,
Самарський Николаевський монастир 160,
Самборская 263,
Самосевка 172,
Самоткань, річка 59,
Санкт-Петербург, місто 9, 10, 21, 29, 92, 117, 139,
Сартань, село 220,
Светлополе 269,
Свинарка 250,
Свинковка (Свиновка), річка 182-184,
Свинковка, село 181,
Святогорський Успенський монастир 163, 198,
Святодмитриевское, село 214,
Себино 243,
Северинка Большая 261,
Сегедеевка 261,
Селезия 136,
Селезневка, село 216,
Семеновская, село 156, 163, 201, 224, 235,
Семеновка, село 144, 147, 177, 180, 192, 203, 253,
Семеновская, пустош 153,
Сенжары (Санжары) Новые, містечко 164,
Сенжары (Санжары) Старые, містечко 164,
Сентово 261,
Сентовская, село 216,

Сербиновская, пустош 200,
Сербський полк 60,
Сергеевка, село 147, 201,
Сергеевская 162, 208,
Серделеевка 251,
Серенькова, село 146,
Сиваш (Дейгіс, Гниле море) 139, 204,
Симоновка 254,
Симферополь 13, 152,
Синюха, річка 11, 135, 136, 139, 141,
Синьогубовка, село 160,
Сичкаревка, село 152,
Січ Запорізька 43, 50, 58, 59, 61, 69, 71,
75, 77, 85, 94, 97-99, 101, 102, 112, 116,
120, 129,
Січ Нова 30, 102,
Скалева, село 251,
Скалоновка 194,
Скарбные Могилы 168,
Скаржинка 244,
Скобейковская 172,
Скотовата 208, 221,
Скудная 236,
Славиловка, село 216,
Славянка, село 236,
Славяносербия 258,
Славянск 137, 139, 142, 160, 196, 198-
201, 205, 212, 237,
Славянская округа 135,
Славянский уезд 158, 196, 198, 205, 212,
237,
Славянський повіт 20, 25, 60, 98, 124-
126,
Сланкамень 276,
Слобовка, село 161,
Слов'яносербія 32, 35, 42, 48, 53, 72, 92,
Смирная 205, 220,
Смоленское наместничество 152, 178,
Снежная 271,
Соколка, містечко 171,
Соколовка, село 149, 260,
Соколы 245,
Сокольный Шлях 173,
Сокольня, село 186,
Сокольские, село 152,
Солдатская 257,
Соловиновка 210,
Солоная, пустош 156,
Солоная, річка 74, 75,
Солониц 176,
Солоница, урочище 173,
Солоное, озеро 258,
Солоний Кут 173,
Солошино село 171,
Сосовка 266,
Софиевка, село 147, 265,
Софийская 209,
Софроньевская, пустеля 77, 240,
Сочевановка 263,
Спасова 276,
Спасовская, село 185, 239,
Спаське, село 152,
Спиваковка, село 217,
Сребная 261,
Сребнолень 261,
Сребрянка 210,
Средняя 205,
Ставровка 255,
Станислав 239,
Станишиновка 263,
Староверовка, село 192,
Стародубская, село 200,
Старосамарский (Богородицкий) ретра-
ншемент 160,
Стасовцы, село 180,
Статопуловская 223,
Стенка, село 171, 195,
Стенковата 255,
Степановка, село 145, 150, 161, 162, 200,
205, 214, 270, 275,
Степановская, пустош 162,
Степановская, село 214,
Стеховка 182,
Стецовка 271,
Стешина, село 154,
Стила, село 220,
Столповская, село 181,
Сторожева 194,
Студенок, село 198,
Ступина, село 155,
Сугаклей 260,
Сугаклейская 253,
Сугакля Каменовата, село 253,
Сугакля Комышевата, річка 63,
Сугоклейская 253,
Сулимивщина, село 188,
Сулицкий Лиман, село 145,
Сумская, село 223,

- Сура Комишевата, річка 71,
Сура Мокрая, річка 29,
Сура Сухая, річка 28, 29,
Сухарева, село 210,
Сухачевка (Сухачовка), село 102, 144,
Сухая 168, 209, 214,
Суходол 211, 214,
Сухомельницька 172,
Таврійська губернія 13,
Таврійська область 139, 150, 158, 227,
228, 246,
Таврійское наместничество 135,
Таврія 13,
Тавровка 275,
Тагалмык, річка 166, 183, 184,
Тагамлык Мокрый 195,
Тагамлык Сухой 165, 166,
Тагамлык, село 167, 183, 184,
Тагамлык, хутір 166,
Тагамлицкая, село 162, 165,
Тагамлицкий, хутір 165, 166, 168,
Таганрог, фортеця 137, 142, 212, 218,
222, 228, 229,
Талица 201,
Талова 270,
Тамбов 68,
Тана, див. Азов.
Танаис 10, 137, 138,
Танталовка 216,
Тарамське (Панамське, Тармське), село
28, 29, 126,
Тарасыв, зимівник 73,
Тарасівка (Тарасівське), село 102,
Тарасовка 144,
Татаровка, село 185, 255,
Татариновка 194,
Тахтаулов, село 180,
Ташлык Плетеный, село 253,
Ташлык Сухой, село 253,
Ташлык, річка 87,
Тверь 32,
Темернык, річка 137,
Темерникова, 137,
Темная 156,
Терешки, село 180,
Терешковка 172,
Терны, село 214,
Терновка, село 181, 236,
Тернова 234,
Терновская, село 199, 210, 234, 252,
Терсянка, село 155,
Тетяновка, село 160,
Тимоновка, село 156,
Тимофеевка 251, 264,
Тирасполь 27,
Тираспольський повіт 26, 68,
Тихая 237,
Тихоновка, село 210,
Тобольська губернія 31,
Толпова, долина 175,
Толстая, село 209,
Томаковка (Томаківське), село 103, 144,
Томаковка, річка 71,
Томаринка, село 240,
Топольская 210,
Тор, річка 137,
Торец, річка 139,
Тор, містечко 137, 139, 206,
Торец Сухой, річка 206,
Торская, село 208, 210,
Тошовка 267,
Трехизбенское, село 217,
Трикрат, село 257,
Триполье 211,
Трисяги 258,
Тритузово, село 28-30, 102, 144,
Троицькая, фортеця 137, 229,
Троицькое 155, 201, 211, 222, 236, 244,
273, 274,
Тростянский, хутір 166,
Трофимовка, село 156, 261,
Троян 252,
Троянка 248, 263,
Тумская, село 209,
Туреччина 119,
Туриловка 209,
Туркистановка, село 149,
Турция 135, 246, 258,
Турченровка, село 150,
Тягинка, річка 51,
Тягинка, село 240,
Тягинская, пустош 239,
Тясмин 138, 141,
Тясминская 271,
Таврійське намісництво 10, 12,
Таврійська область 9, 10, 12,

Угорський полк 60,
Узминская, село 209,
Украинская линия 142, 169, 196,
Україна Лівобережна 24, 34, 36, 97, 110,
120, 121,
Україна Південна 9, 13-17, 20, 24, 26,
30-33, 35, 43, 44, 48, 50-54, 56, 57, 63, 67,
68, 70, 72, 80, 84, 92-95, 97-108, 110-116,
119, 120, 124, 126, 129, 132, 133,
Україна Правобережна 34, 36, 97, 120,
121, 132,
Україна Слобідська 31,
Україна Степова 14, 134,
Українська лінія 42,
Улаклы, село 220,
Ульяновка, село 146, 162, 245, 261, 263,
Уманський повіт 26,
Усовка, село 277,
Успенское 215,
Устиновка 239, 252,
Устинская 211,
Устькамьянка 242,
Усть-Томаковка, село 145,
Уткино, село 216,
Уховка 263,
Ухоловская, село 175,
Фащовка, село 216,
Федварь 261,
Федорка, село 164,
Федоровка, село 143, 145, 147, 149, 156,
161, 168, 194, 200, 202, 208, 210, 235,
236, 239, 242, 249, 252, 260, 264, 270,
273, 274, 275,
Федоровская 208,
Филиповка (Пилиповка) 157, 201, 203,
Филатовка 211,
Филонов Брод, яр 74, 129,
Флоровка 250,
Фоменков, яр 185,
Фомина, село 163,
Форостова, село 164,
Франциска 223,
Фурдуевка 252,
Хаджи Михайлы, хутір 221,
Хандилеевка (Ханделеевка), село 154,
165,
Харків 20, 32, 98,
Харковское наместничество 135, 143,
189, 196, 205,
Харпаковский, байрак 188,
Харьков 152,
Хатняя, село 208,
Хащова, млин 153,
Хворостовая 215,
Хвощевата 263,
Херсон 11, 13, 27, 29, 135, 136, 139, 142,
239, 246, 258, 267,
Херсонка, село 239,
Херсонская округа 135,
Херсонский уезд 150, 239, 245, 246, 258,
267,
Херсонська губернія 13, 16, 23, 35, 94,
Херсонська область 65,
Херсонська провінція 75,
Херсонський повіт 20, 22, 26, 68, 75, 76,
125,
Херсонський полк 60,
Хмелевое 251,
Хопера (Хопра), річка 138,
Хорольський повіт 25, 67,
Хорошева 274,
Хорошее, село 216, 235,
Хортица, острів 144,
Хрещата 274,
Хрещевата 214,
Хриповка 177,
Христофоровка 263,
Христофорово-Веселе, село 92, 93,
Хутори, село 23,
Хуторов 253,
Царичанка, село 163,
Царичанськ 142,
Цвитна, село 157,
Церковная 215,
Цибулев 262,
Цибулевка 266,
Цибульник, річка 138,
Циглеровка 202,
Чайчина, долина 174,
Чаловщина, село 181,
Чамалик 220,
Чапеля, село 155,
Чаплинка, село 121,
Чебановка 264,
Чеботаев, підполковник 78,
Червановка, село 211,
Чердакли, село 222,
Чередниковщина 172,

- Черкасск (Черкаска) 138, 139,
Черкаская (Черкасская), село 201, 214,
215, 221,
Черкасы 228,
Черкаський повіт 26,
Черкова 209,
Чернеча 263,
Чернещина 193,
Чернещина, село 161,
Чернигов 152,
Черниговское наместничество 135, 143,
189,
Черниковка 271,
Черное море 135, 137, 139,
Чернолеска 263,
Чернолоска 193,
Чернухина, село 216,
Чернышовка, село 192,
Чернявшина, село 154,
Черняковка, село 155, 183, 194,
Чечелевка 275, 276,
Чечеловка Малая, село 264,
Чечеловка, село 148,
Чигиринський повіт 26,
Чигриновка 262,
Чистая 156, 214, 216,
Чистополье 155,
Чичужна, могила 175,
Чонград 271,
Чорная, село 205,
Чорне море 58,
Чорноташлицкая 255,
Чосовка, село 209,
Чуровка 252,
Чута, річка 138,
Чута, село 263,
Чутова 195,
Чуть (Чута) 262,
Чучужное (Чучижин), урочище 176,
Шабелинка 204,
Шабельковка 210,
Шабельниковка 201,
Шапаровка, село 163,
Шараповка, село 145,
Шарковка 263,
Шаровка, село 149, 274,
Швецкая, село 240,
Шевцево, село 173,
Шевченково, село 185,
Шерафетовка 236,
Шестаки, село 180,
Шестаковка 243,
Шестреки 242,
Шиврова 221,
Шидловская 201,
Шипиловка, село 210,
Широка, пустош 154,
Широкая, село 145, 242, 267,
Ширьовское, урочище 75,
Шихматовка 204,
Шишоновская (Шишонівка), село 127,
144,
Шкуровская, село 167,
Шляхова 192, 251,
Шматковка, село 172,
Шмигтовка 248,
Шмуличева 199,
Шолохова, село 145, 242,
Шпановка 249,
Штеричевская, село 92,
Штеровка 215,
Штормовая, село 217,
Шувалова 241,
Шулговка, село 217,
Шульгинки 162,
Шутовичева 275,
Щавелева, село 201,
Щербаки, село 180,
Щербаковка 273,
Щуровка, село 144, 200,
Юрьевка 163, 209, 234, 236, 254,
Ягорлик 21,
Якимовка, село 146, 148, 251,
Яковлевка (Яковлівка) 201, 264,
Яковцы, село 180,
Ялова, млин 153,
Ялта, село 221,
Ямполь, село 199, 200,
Ямы Корсуновы 177,
Яновщина 182,
Янполе 251,
Ямпольская, село 210,
Яр Красный 264,

Яр Чернечий, село 181,
Ярезовка, село 163,
Ярова 198,

Ясеновая, село 209, 274,
Ясенове, урочище 186,
Яснорайська 208,
Ящикова, село 216,

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

5

**АТЛАСИ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ**

А.Бойко

9

**АГРАРНІ ВІДНОСИНИ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ**

А.Бойко

32

**ОПИСАНИЕ ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОГО
НАМЕСТНИЧЕСТВА. 1784 г.**

135

**АТЛАС ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОГО
НАМЕСТНИЧЕСТВА. 1787 г.**

141

**ВОЕННО-ТОПОГРАФО-
СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ
ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ. 1821 г.**

ИМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

395

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

411

**ДЖЕРЕЛА
З ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ**

ТОМ 10

**ОПИСИ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ
ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХVІІІ –
ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ**

Комп'ютерний набір: *Марія Бойко, Анатолій Бойко*

Художнє оформлення: *Юлія Головка*

Комп'ютерна верстка та макетування:

Анатолій Бойко

Коректор: *Любов Ващенко*

Здано до набору 12.04.2007. Підп. до друку 4.04.2009.

Формат 84x108/16. Гарн. Таймс. Різографія.

Умов. друк. арк. 34,15. Обл.-вид. арк. 32,67.

Наклад 200 прим.

Адреса редколегії:

м.Запоріжжя-63, пр. Леніна, 74, ауд.305.

Запорізьке відділення Інституту української археографії
та джерелознавства ім.М.С. Грушевського НАН України

тел.: (0612) 64-45-81

e-mail: arh@zsu.zp.ua

Поліграфічна дільниця ЗНТН
м. Запоріжжя, вул. Тюленіна, 23.

